

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YENİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

YENİLİKÇİ BİR ÂYAN: ÇAPANOĞLU SÜLEYMAN BEY

Doktora Tezi

Serkan POLAT

Ankara–2017

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YENİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

YENİLİKÇİ BİR ÂYAN: ÇAPANOĞLU SÜLEYMAN BEY

Doktora Tezi

Serkan POLAT

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. A. Latif ARMAĞAN

Ankara–2017

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YENİÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

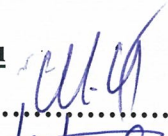
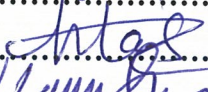
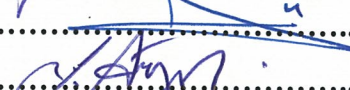
Serkan POLAT

YENİLİKÇİ BİR ÂYAN: ÇAPANOĞLU SÜLEYMAN BEY

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. A. Latif ARMAĞAN

Tez Jürisi Üyeleri

<u>Adı ve Soyadı</u>	<u>İmzası</u>
Prof. Dr. Mehmet ÖZ	
Prof. Dr. Hülya TAŞ	
Prof. Dr. Xurmus KOC	
Prof. Dr. Jülide AKYÜZ ORKUT	
Yrd. Doç. Dr. A. Latif ARMAĞAN	

Tez Sınavı Tarihi18/07/2017.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....
İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
TABLO LİSTESİ.....	V
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1
I. Alana Dair Mevcut Literatür	1
II. Tezin Konusu, Amacı ve Önemi.....	14
III. Tezin Kapsam ve Sınırlılığı.....	16
IV. Tezin Kuramsal Çerçevesi ve Problematikliği	17
V. Tezde Takip Edilen Yöntem.....	19
VI. Tezde Kullanılan Kaynakların Tanıtımı.....	20
VII. Tezde Kullanılan Kavramlar	22
Tarihsel Süreçte Bozok Sancağı ve Yozgat.....	35
I. BÖLÜM	42
SÜLEYMAN BEY'İN ÖNCÜLLERİ VE SİYASİ BİR AKTÖR OLARAK	
ORTAYA ÇIKIŞI	42
1.1. Çapanoğulları'nın Kökeni	42
Aile İsmi Hakkındaki Tartışmalar	46
1.2. Süleyman Bey'in Öncülleri	51
Çapanoğlu Ahmed Paşa	56
Çapanoğlu Mustafa Bey.....	65
1.3. Süleyman Bey'in Devlet Hizmetindeki İlk Görevleri ve Ailenin Başına Geçışı	77
1.4. Süleyman Bey'in Nizâm-ı Cedîd Öncesi Faaliyetleri	97
1.4.1. İç Güvenliği Sağlama Yönündeki Faaliyetleri.....	97
Koca Abdülkadir Ağa Olayı ve Süleyman Bey	106
1.4.2. 1787-1792 Osmanlı-Rus, Avusturya Harbi'ndeki Faaliyetleri.....	111
Asker Temini	117
Zahire Temini	158
Deve Temini	168
II. BÖLÜM.....	174
SÜLEYMAN BEY'İN MERKEZ İLE İLİŞKİSİ	174
2.1. Nizâm-ı Cedîd ve Süleyman Bey	174
Süleyman Bey'in Üsküdar Ocağı'na Bağlı Orta Kurma Çabaları	182
Çankırı Ortası.....	183
Amasya Ortası.....	197
Çorum Ortası.....	204
Aksaray Sancağı'nda Nizâm-ı Cedîd'in Teşkili Meselesi ve Aksaray Ortası	208
Sivas Ortası	212
Niğde ve Kayseri Ortaları	213
Nizâm-ı Cedîd'e Karşı Muhalif Hareketler ve Yeni Ordunun Lağvı	214
2.2. Süleyman Bey'in Mısır Seferi'ndeki Faaliyetleri.....	217
Asker Temini	222
Deve Temini	227
Zahire ve Et Temini	229
2.3. Süleyman Bey'in İç Güvenliği Sağlama Yönündeki Faaliyetleri	231
2.3.1. Dağlı Asileri ile Mücadele ve Süleyman Bey.....	234
2.3.2. İki Paşa Olayı: Rakka Valisi Silahdar Hüseyin Paşa ve Maraş Valisi İsmail Paşa'nın İsyan Girişimleri	255
2.3.3. Sivas Eski Valisi Ebû Merak el-Hac Mehmed Paşa Olayı	266
2.3.4. Adalı Mehmed Olayı ve Süleyman Bey'in Delil Ocakları'nın Kaldırılması	
Yönündeki Faaliyetleri	269
2.3.5. Kadı Abdurrahman Paşa Olayı ve Süleyman Bey	275

2.4. Süleyman Bey'in 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki Faaliyetleri	279
Asker Temini	280
Deve Temini	306
2.5. Sened-i İttifak ve Sened-i İttifak'ı İzleyen Yıllarda Süleyman Bey.....	311
III. BÖLÜM	333
SÜLEYMAN BEY'İN ÇEVRE İLE İLİŞKİSİ.....	333
3.1. Bölgesel İktidar Savaşları	333
3.1.1. Çapanoğlu-Caniklizâde Mücadelesi	333
Süleyman Bey'in Eski Sadrazam Yusuf Ziya Paşa ile Arasının Açılması	366
3.2. Bölgesel İttifak Arayışları	370
3.2.1. Adana ve Tarsus Âyanları ile İlişkisi.....	370
3.2.2. Köse Paşazâdeler ile Akrabalık Bağları.....	400
3.2.3. Diğer Âyanlar ile İlişkisi.....	405
IV. BÖLÜM.....	410
SÜLEYMAN BEY'İN İLİŞKİ AĞLARI, SERVETİ VE HAYRATI.....	410
4.1. Süleyman Bey'in Vefatı ve Muhallefâtı Sorunu	410
4.2. Maddî Serveti Elde Etme Kanalları.....	428
4.3. İletişim Ağı.....	439
Kapı Kethüdası	439
Sarrafı.....	446
Kapı Halkı.....	447
4.4. Vakıf Faaliyetleri ve Mimari Yapıtları.....	456
SONUÇ	463
KAYNAKÇA.....	468
EKLER	497
HARİTALAR.....	501
ÖZET	503
ABSTRACT	504

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nde değişim-dönüşüm sürecinin hız kazandığı XVIII. yüzyılda Anadolu ve Rumeli sancaklarında etkilerini artıran irili ufaklı birçok âyan ailesi yer almıştır. Anadolu bozkırında Bozok sancağı merkezli Çapanoğulları ailesi de bu dönemde yıldızı parlayan ailelerden biri olmuştur. Bu ailenin en önemli ferdi kabul edilebilecek Süleyman Bey dönemin siyasî, iktisadî ve sosyo-ekonomik koşullarından faydalanarak nüfuzunu geniş bir alana yaymayı başarmıştır. Bu çalışmada Süleyman Bey'in merkez ve çevreyle ilişkisi değerlendirilerek, merkezin talepleri karşısında âyanların tutumu, onların tavırları karşısında Osmanlı yöneticilerinin izlediği politika, bu sürecin ailelerin güçlenmesi ya da nüfuzlarının kırılmasındaki etkisi, merkezî idarenin taşradaki yerel güçlere bakışı ve onlardan istifade etmesi, âyan ailelerinin çevredeki diğer âyanlarla ilişkileri Çapanoğlu Süleyman Bey örnekleminde ele alınmaya çalışılmıştır.

Tezin yazımı esnasında birçok kişinin yardım, tavsiye ve katkıları olmuştur. Bu isimlerden yapıcı eleştirileriyle tezin şekillenmesini sağlayan, hoşgörüsü ve nezaketiyle tezin tamamlanmasında önemli etkisi olan Prof. Dr. Hülya Taş'a minnettar olduğumu belirtmek isterim. Diğer taraftan bu süreçte yardımlarını esirgemeyen ilk danışmanım Prof. Dr. Yılmaz Kurt'a teşekkür ederim. Yine eleştiri ve tavsiyeleriyle tezin neticelenmesine önemli katkı sağlayan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Mehmet Öz'e, ikinci danışmanım Yrd. Doç. Dr. A. Latif Armağan'a, Prof. Dr. Jülide Akyüz Orat'a ve Prof. Dr. Yunus Koç'a da teşekkürlerimi sunarım.

Öğrencilik yıllarımdan itibaren zengin bilgi birikimi ve tecrübelerini benimle paylaşan, tezin yazımı sürecinde yönlendirmeleriyle desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Taha Niyazi Karaca ile Doç. Dr. Yunus Özger hocalarımı burada özellikle zikretmeli, kendilerine müteşekkîr olduğumu ifade etmeliyim. Gerek yazdıklarımı okuma

zahmetinde bulunan gerekse takıldığım noktalarda devreye girerek destek olan başta Yrd. Doç. Dr. İsmet Sarıbal olmak üzere, Arş. Gör. Buket Durdu'ya ve Okt. Ebubekir Keklik'e de ayrı ayrı teşekkür ederim. Şüphesiz ki bu süreçte desteklerini hep gördüğüm çok kıymetli anne ve babam ile eşim ve oğlumu ayrıca anarak onlara da sonsuz şükranlarımı sunarım.

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Çankırı Sancağından Üsküdar Ocağı İçin Yazılan Askerler ile Diğer Görevlilere Yapılan Ödemelerin Listesi	191
--	-----

KISALTMALAR

<i>AÜDTCFD</i>	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
<i>AÜDTCFTAD</i>	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi
bk.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
<i>DİA</i>	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	Editör
H.	Hicri
haz.	Hazırlayan
M.	Miladi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
müt.	Mütercim
no.	Numara
R.	Rumi
s.	Sayfa
S.	Sayı
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
Yay.	Yayınları
yay. haz.	Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

I. Alana Dair Mevcut Literatür

Osmanlı Devleti'nde vekâleten yönetimin önemli unsurları arasında yer alan âyanlarla ilgili şimdiye kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Mevcut çalışmalar ekseriyetle âyanların merkez-çevre ilişkisi etrafında şekillenmiştir. Bu çalışmaların kimisi âyanlık uygulamasının mahiyetiyle kimisi ise bir âyan ailesinin tamamının ya da sadece bir ferdinin faaliyetleriyle ilgili olmuştur. Böylece üç farklı grupta değerlendirme imkânı bulunan bu çalışmalar literatüre önemli katkı sağlamıştır.

Bu bağlamda ilk grupta yer alan çalışmalarda genelde âyanlığın hangi şartlar sonucunda ortaya çıktığı, genel yapısı ve gelişip güçlenmesinde rol oynayan dinamikler ele alınmıştır. Belirtilen türdeki çalışmaların ilk örneklerinden birini Mustafa Akdağ “Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri 1730-1839”¹ adıyla hazırladığı çalışmasıyla vermiştir. Akdağ, âyanlık uygulamasının yapısıyla ilgili bu çalışmada âyanların nüfuzlarını artırdığı dönemi *âyanlık düzeni* ve *âyanlık=derebeylik rejimi* olarak nitelemiştir. Ardından âyanların, mukâta‘aları malikâne olarak tasarruflarına almaları, eyalet valiliklerinin yerel ileri gelenlere verilmesi ve askerleriyle muharebelere katılmaları gibi gelişmelerin etkisiyle güçlendiklerini belirtmiştir. Bekir Sıtkı Baykal, “A‘yânlık Müessesesinin Düzeni Hakkında Belgeler”² başlıklı çalışmasıyla âyanlığı *müessese* olarak değerlendirmiştir. Yayınladığı üç belgeyle âyan seçimi ve tayini hususunda bilgi vermiştir. Onun gibi âyanlığı müessese olarak değerlendiren V. P.

¹ Mustafa Akdağ, “Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri 1730-1839”, *AÜDTCFTAD*, C. 8, S. 14, Ankara, 1963.

² Bekir Sıtkı Baykal, “A‘yânlık Müessesesinin Düzeni Hakkında Belgeler”, *Belgeler*, C. I, S. 1-2, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara, 1993.

Mutaftçieva'nın kaleme aldığı "XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi"³ adlı makalede özellikle Rumeli bölgesinde âyanlığın teşekkülü, gelişimi ve âyanların seçimi gibi konular değerlendirilmiştir. Özer Ergenç ise "Osmanlı Klâsik Dönemindeki 'Eşraf ve A'yan' Üzerine Bazı Bilgiler"⁴ başlıklı çalışmasında şehir ileri gelenlerinin XVIII. yüzyıldan önceki durumunu incelemiştir. Ergenç, bu eseriyle âyanların zikredilen yüzyılda ortaya çıkmalarının altında yatan gerekçeleri sorgulamıştır. Klasik dönemde etkili olan ileri gelenlerin bulundukları mevki, sahip oldukları servet, icra ettikleri görev, toplum içinde oynadıkları roller ele alınan temel konulardan olmuştur.

Yücel Özkaya'nın Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerinde faaliyet gösteren âyanların ortaya çıkma ve güçlenmeleri sürecini bir kitapta toplama gayretinin sonucunda oluşan *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*⁵ adlı eser de bu grup arasında yer almıştır. Yazar, çalışmasını ağırlıklı olarak şer'iyye sicillerinden yararlanarak hazırlamıştır. Burada örgüt ve müessese bağlamında değerlendirdiği âyanlığın kökeni, gelişimi, geçirdiği biçimsel ve işlevsel değişimlerin yanı sıra sebep oldukları olaylarla ilgili bilgi vermiştir. Özkaya eserinde; âyanların devlet ile halk arasındaki aracı rolünü ön plana çıkarmış ve devletin isteklerinin bu kişiler tarafından karşılandığına değinmiştir. Ayrıca devletin, özellikle seferler, isyanlar ve malî darlık gibi nedenlerle bu ailelere daha sık başvurarak asker, mühimmat ve erzak sevk etmelerini istemesinin âyanların güçlenmelerinde etkili olduğunu belirtmiştir. Mehtap Özdeğer ise "Osmanlı Devlet Teşkilatında Âyânın Mali ve İdari Yönetime Müdahale Devri-Ayrıca Misal Olarak: Musâdere Hukuku Uygulamasına Tâbi Tutulan Akça-kızanlık Âyânı, Zaîm El-

³ V. P. Mutaftçieva, "XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 31, Mart 1977, İstanbul, 1978.

⁴ Özer Ergenç, "Osmanlı Klâsik Dönemindeki 'Eşraf ve A'yan' Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları*, C. III, İstanbul, 1982.

⁵ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, TTK Yay., Ankara, 1994.

hac Mustafa Ağa'nın Muhallefatı ve Serveti"⁶ başlıklı çalışmasıyla bu gruptaki örneklere dâhil olmuştur. Özdeğer, âyanların güç ve servet kazanımlarının vergi toplanması esnasında oynadıkları rolle başladığını ileri sürmüştür. Ona göre âyanlar, tımar sisteminin bozulması neticesinde ortaya çıkan sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelerden istifade ederek güçlerini daha da artırmışlardır. Yazar eserinde, bu konudaki açıklamaların yanı sıra âyanların seçimi süreci, yerine getirdikleri vazifeler ve devlete karşı isyan girişimlerine değinmiş, ardından Akça-kızanlık Âyânı Zaîm el-Hac Mustafa Ağa'nın muhallelâtı sürecini ele almıştır.

Âyanlık araştırmalarıyla ilgili ikinci gruba giren çalışmalar, birden çok bireyi birbiri ardına aynı bölgede âyanlık yapan ve artık *hanedan* olarak nitelendirilen âyan ailelerini tüm fertleriyle ele almaktadır. Bu tür çalışmalar; âyan ailesinin nüfuz bölgesinde ortaya çıkması, güçlenmesi, etraftaki âyan aileleriyle mücadelesi, merkezî yönetimin emirlerini yerine getirmesi ya da getirmemesi, iltizam sistemine dâhil olması, vakıflar kurarak bölgelerinin imarına çalışması gibi çok boyutlu faaliyetlerin değerlendirmesinden oluşmaktadır. Bu türün örnekleri arasında Mahmut H. Şakiroğlu'nun "Çukurova Tarihinden Sayfalar 1.: Payas Ayanı Küçük Ali Oğulları"⁷ adlı makalesi bulunmaktadır. Şakiroğlu eserinde, Adana bölgesinde faaliyet gösteren Küçükaliogulları'nın daha çok siyasî yanlarına değinmiştir. Bu kapsamda ailenin eşkıyalık girişimi karşısında merkezî idarenin aldığı tedbirlerin yanı sıra uhdelere verdiği görevlerden bahsetmiştir. Saim Savaş'ın Sivas'ın etkili âyan ailelerinden

⁶ Mehtap Özdeğer, "Osmanlı Devlet Teşkilatında Âyânın Mali ve İdari Yönetime Müdahale Devri-Ayrıca Misal Olarak: Musâdere Hukuku Uygulamasına Tâbi Tutulan Akça-kızanlık Âyânı, Zaîm El-hac Mustafa Ağa'nın Muhallefatı ve Serveti", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. L, S. 1-4, İstanbul, 2000.

⁷ Mahmut H. Şakiroğlu, "Çukurova Tarihinden Sayfalar 1.: Payas Ayanı Küçük Ali Oğulları", *AÜDTCFTAD*, C. 15, S. 26, Ankara, 1991.

Zaralızâdeler’i konu edinen “XVIII. Asırda Sivas’ta Bir Âyan Ailesi Zaralızâdeler”⁸ adlı makalesi de bu grup içerisinde yer almaktadır. Savaş, Zaralızâde ailesinin hanedanlığa giden sürecine katkı sağlayan faaliyetlerine değinerek Osmanlı Devleti’nin denge siyasetini âyanlar arasındaki mücadele ekseninde ele almıştır.

Diğer bir çalışma Yuzo Nagata’nın kaleme aldığı *Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*⁹ adlı eserdir. Nagata, bu ailenin Manisa ve civarında nüfuz sahibi olduktan sonra ağırlıklı olarak iltizam sisteminin getirisinden faydalanmalarını konu edinmiştir. Karaosmanoğulları’nın bu sayede büyük çiftlikler kurarak servetlerinin bir kısmını vakıfları aracılığıyla bölgeye tekrar yatırdıklarını dile getirmiştir. Necdet Sakaoğlu ise *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*¹⁰ başlıklı çalışmasında Sivas’ın Divriği sancağında yerleşik Köse Paşa ailesiyle ilgili kapsamlı bilgi vermiştir. Sakaoğlu, çalışmasını Sivas ve Divriği şer’iyye sicilleri, mühimme defterleri, çeşitli fonlarda yer alan arşiv belgeleri, salnameler, seyahatnameler, sözlü edebiyat ve telif eserlerden istifade ederek hazırlamıştır. Yazar, ses getiren çalışmasında konunun kapsamını geniş tutarak ailenin idarî, askerî ve ekonomik faaliyetlerine değinmiştir. Ayrıca Köse Paşa ailesinin Osmanlı yönetimi, taşradaki devlet adamları ve diğer ailelerle ilişkisini detaylı olarak incelemiştir.

Canay Şahin’in hazırladığı *The Rise and Fall of an Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: the Caniklizâdes (1737-1808)*¹¹ başlıklı doktora çalışması bir âyan

⁸ Saim Savaş, “XVIII. Asırda Sivas’ta Bir Âyan Ailesi Zaralızâdeler”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. VIII, İzmir, 1993.

⁹ Yuzo Nagata, *Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, TTK Yay., Ankara, 1997.

¹⁰ Necdet Sakaoğlu, *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1998.

¹¹ Canay Şahin, *The Rise and Fall of an Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: the Caniklizâdes (1737-1808)*, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.

ailesi hakkında yapılmış önemli örnekler arasında yerini almıştır. Çalışma, Samsun ve çevresinde etkili olan Caniklizâdeler'in siyasî ve iktisadî faaliyetlerini konu edinmiştir. Yazar, Caniklizâdeler'in yönetici sınıfa girme sürecini, Çapanoğulları'yla mücadelesini, mukâta'a tasarrufunu, merkezle ilişkilerini sağlayan kapı kethüdaları, sarrafları ve diğer görevlilerinin rollerini akıcı bir biçimde ele almıştır. Anılan çalışma bu bakımdan, taşradaki âyanların güçlenmesinin belki de en önemli unsuru olan iletişim ağının aktörlerini etraflıca inceleyerek benzer araştırmalardan ayrılmıştır. Bu bölgedeki âyanlarla ilgili yapılan bir diğer çalışma Abdullah Bay'ın hazırladığı *Trabzon Eyaletinde Mütegalibe Hareketleri ve Âyanlık (1750-1850)*¹² adlı doktora tezi olmuştur. Yazar Caniklizâdeler ile Karadeniz sahilinde etkili olan Hazinedarzâdeler, Şatırzâdeler, Kalcızâdeler, Gogozâdeler ve Canikli Genç Mustafa Ağa gibi âyan ailelerinin siyasî, askerî, ekonomik faaliyetlerine değinerek özellikle iltizam sisteminden istifade etmeleri ve çiftlik edinimlerine dikkat çekmiştir.

Mustafa Kaya ise Ankara âyanlarıyla ilgili hazırladığı *18. Yüzyılda Ankara'da Âyanlık ve Âyan Aileleri*¹³ başlıklı doktora teziyle literatüre dâhil olmuştur. Kaya, çalışmasında öncelikle âyanların ortaya çıkmasını etkileyen gelişmelerle ilgili bilgi vermiştir. Ardından bu bölgenin âyanlarından olan Müderriszâdeler, Nakkaşzâdeler ve Muslupaşazâdeler'in faaliyetlerine değinmiştir. Mehmet Ak, "Manavgat'ta Bir Âyân Ailesi Tugayoğulları"¹⁴ adlı çalışmasında Manavgat kazasında yerleşik Türkmen aşiretlerinden olan Tugayoğulları'nın; Mübahat Kütükoğlu ise "Bir Âyân Ailesi:

¹² Abdullah Bay, *Trabzon Eyaletinde Mütegalibe Hareketleri ve Âyanlık (1750-1850)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2007.

¹³ Mustafa Kaya, *18. Yüzyılda Ankara'da Âyanlık ve Âyan Aileleri*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.

¹⁴ Mehmet Ak, "Manavgat'ta Bir Âyân Ailesi Tugayoğulları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 12, Yaz, 2010.

Tavaslızâdeler”¹⁵ adlı makalesinde Menteşe bölgesindeki Tavas kazasında âyanlık yapan Tavaslızâdeler’in siyasî, idarî ve iktisadî faaliyetlerine yer vermiştir. Nilüfer Alkan Günay da “19. Yüzyıl Başlarında Bursa’da Âyanlık ve Âyanlık Mücadelesi”¹⁶ başlıklı çalışmasında bir risaleden istifade ederek 1812’de âyan seçimi çerçevesinde Bursa’da yaşanan çekişmelerden bahsetmiştir.

Bu grup içerisinde en az Necdet Sakaoğlu’nun yukarıda zikredilen eseri kadar akıcı, ilgi çekici ve zengin kaynakçadan oluşan bir diğer araştırma Ensar Köse tarafından doktora tezi olarak kaleme alınan *Âyanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik*¹⁷ başlıklı çalışma olmuştur. Tezde, İçel’deki üçü hanedan olarak nitelendirilen büyük âyan ailesi olmak üzere toplamda yedi aile hakkında bilgi verilmiştir. Bu açıdan yazar, ailelerin birbirleriyle mücadelelerine, servetlerinin kaynaklarına ve merkezî idareyle ilişkilerine değinmiştir. İlhan Ekinci’nin “Karadeniz’de Âyanlar ve Denizcilik”¹⁸ adlı çalışmasında ise Karadeniz âyanlarının denizcilik faaliyetindeki rollerine, gemi inşası ve yan malzeme temini hususundaki etkinliklerine yer verilmiştir. Yine aynı yazar “Büyük Ayanların Gölgesinde-Ordu Kazası’nda Âyanlığın Gelişimi-”¹⁹ adlı makalesinde Ordu kazasında âyanlığın gelişimini etkileyen olayları, âyan ailelerini ve âyanların birbirleriyle olan mücadelelerini ele almıştır.

¹⁵ Mübahat Küttükoğlu, “Bir Âyân Ailesi: Tavaslızâdeler”, *Belleten*, C. LXXV, S. 273, Ağustos, TTK Yay., Ankara, 2011.

¹⁶ Nilüfer Alkan Günay, “19. Yüzyıl Başlarında Bursa’da Âyanlık ve Âyanlık Mücadelesi”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 22, Yıl: 13, Bursa, 2012.

¹⁷ Ensar Köse, *Âyanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2013.

¹⁸ İlhan Ekinci, “Karadeniz’de Âyanlar ve Denizcilik”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 37, Bahar, 2013.

¹⁹ İlhan Ekinci, “Büyük Ayanların Gölgesinde-Ordu Kazası’nda Âyanlığın Gelişimi-”, *History Studies*, C. 5, S. 4, Temmuz, Samsun, 2013.

Üçüncü grupta yer alan çalışmalar ise âyan ailesine mensup bir kişinin hayatı ve faaliyetlerinin biyografik olarak ele alınmasından oluşmaktadır. Bu tür çalışmalarda genellikle faaliyetleri incelenen âyanın güçlenmesini sağlayan unsurların üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda ilgili âyanın merkez ve çevreyle ilişkisi, uhdesine tevcih edilen idarî görevlerin durumu, bölgedeki asayiş olaylarındaki rolü, servet edinimini sağlayan faaliyetleri ele alınmıştır.

Üçüncü gruptaki eserlerin arasında İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından hazırlanıp ilk baskısı 1942’de yapılan *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*²⁰ adlı çalışma mihenk taşı durumundadır. Uzunçarşılı’nın bu eserinden sonra aynı kapsamda pek çok çalışma kaleme alınmıştır. Bunların arasında Cemal Gökçe’nin Edirne Âyanı Mehmed Ağa’nın Nizâm-ı Cedîd’e karşı tutumu, II. Edirne Vakasındaki rolü ve idamı hakkında bilgi verdiği “Edirne Âyanı Dağdeviren-oğlu Mehmed Ağa”²¹ başlıklı makalesi; Yücel Özkaya’nın kaleme aldığı “Canikli Ali Paşa”²² adlı çalışması ve aynı başlıkla Rıza Karagöz’ün²³ doktora tezi olarak hazırlayıp daha sonra kitaplaştırdığı eserler yer almaktadır. Samsun ve civarında hüküm süren Caniklizâdeler’den Ali Paşa dönemini ele alan son iki çalışmada Paşanın icra ettiği görevlere değinilmiştir. Ardından Çapanoğlu Mustafa Bey ile yaşanan mücadele ve sonrasındaki süreç ele alınmıştır. Karagöz eserini Ankara, Sivas ve Trabzon şer’iyye sicillerinin yanı sıra çeşitli fonlardaki arşiv belgeleri, kronikler ve telif eserlerden faydalanarak oluşturmuştur.

²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara, 2010.

²¹ Cemal Gökçe, “Edirne Âyanı Dağdeviren-oğlu Mehmed Ağa”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, C. 17, S. 22, İstanbul, 1968.

²² Yücel Özkaya, “Canikli Ali Paşa”, *Belleten*, C. XXXVI, S. 144, Ekim, TTK Yay., Ankara, 1972.

²³ Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, TTK Yay., Ankara, 2003.

Biyografi tarzındaki bir diğ er  alışma Feridun Emecen'in "Doğu Karadeniz'de     n lık: Tirebolulu Kethudaz de Mehmed Emin Ağa"²⁴ adlı makalesidir. Emecen çalışmasında, geçmişte Doğu Karadeniz bölgesinde etkili olan Türkmen  epni beylerinin Osmanlı h kimiyyetine girmelerinin ardından timar ve toprak tasarrufuna devam ederek varlıklarını sürdürdüklerine dikkat çekmiştir. Böylece ilerleyen süreçte yeniçeri zümresine d hil edilen  epni beylerinin  yan olarak ortaya çıkmış olmalarının kuvvetle muhtemel olduğunu belirtmiştir. İbrahim Serbestoğlu ise "Trabzon Valisi Canikli Tayyar Mahmud Paşa İsyanı ve Canikliz delerin Sonu (1805-1808)"²⁵ başlıklı makalesinde Tayyar Mahmud Paşa ile en büyük rakibi  apanoğlu Süleyman Bey'in mücadelesi, Paşanın isyanı ve idamı sürecini ele almıştır.

Vehbi G n y, "Batı Anadolu'da     n lık Mücadeleleri ve Bergama Voyvodası Sağancılı Veli"²⁶ adlı çalışmasında Batı Anadolu'da Manisa ve İzmir civarında yer alan  yan aileleri arasındaki mücadeleyi ele almıştır. G n y  alışmasında Sağancılı'nın İzmir baskını, idamı ve muhallef tına el konulması sürecini anlatmıştır. Necmettin Alkan ise *taşra müessesesi* olarak nitelendirdiği  yanlığın Aşağı Kürtün kazasındaki sürecini "    n lık'ın Son Dönemlerinde Tipik Bir  rnek: Gümüşhane Sancağı Kürtün-i Zir Kazası     n  Süleyman'ın Meselesi"²⁷ başlıklı makalesiyle ele almıştır.

²⁴ Feridun Emecen, "Doğu Karadeniz'de     n lık: Tirebolulu Kethudaz de Mehmed Emin Ağa", *Belleten*, C. LXV, S. 242, Nisan, TTK Yay., Ankara, 2001.

²⁵ İbrahim Serbestoğlu, "Trabzon Valisi Canikli Tayyar Mahmud Paşa İsyanı ve Canikliz delerin Sonu (1805-1808)", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 1, Yıl: 1, G z, Trabzon, 2006.

²⁶ Vehbi G n y, "Batı Anadolu'da     n lık Mücadeleleri ve Bergama Voyvodası Sağancılı Veli", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, S. 2, Aralık, İzmir, 2006.

²⁷ Necmettin Alkan, "    n lık'ın Son Dönemlerinde Tipik Bir  rnek: Gümüşhane Sancağı Kürtün-i Zir Kazası     n  Süleyman'ın Meselesi", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 12, Kış, 2007.

Meryem Kaçan Erdoğan, Meral Bayrak Ferlibaş ve Kamil Çolak'ın ortaklaşa hazırladığı *Ruşçuk Ayânı Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*²⁸ adlı eserde Rumeli âyanlarından İsmail Ağa'nın yakın çevredeki Vidin Âyanı Paspanoğlu Osman ve Silistre Âyanı Yılıkzâde Süleyman Ağa gibi âyanlarla mücadelesi incelenmiştir. İsmail Ağa'nın Dağlı eşkıyasıyla mücadelede oynadığı rol, Nizâm-ı Cedîd'in Rumeli'de kurulmasını engellemek için giriştiği hareket ve devletin verdiği görevlerin yerine getirilmesindeki tavrı eserde ele alınan konulardan olmuştur. Yılmaz Kurt ise “Adana A'yânı Menemencioğlu Hacı Habib Bey”²⁹ adlı bildirisinde Çapanoğulları'yla inişli çıkışlı ilişkileri bulunan Menemencioğulları'ndan Habib Bey'in ifa ettiği görevlere değinmiştir. Bunun yanı sıra bölgedeki âyanlık mücadelesinden bahsetmiştir.

Anılan çalışmaların dışında Necmettin Aygün, “Gümülcine Ayânı Tokadıklı Süleyman 1761 (?) -1804”³⁰ başlıklı makalesinde Batı Trakya'da faaliyet gösteren Tokadıklı Süleyman'ın Dağlı isyanları sırasındaki tutumunu, bölgedeki güç mücadelesini, Tokadıklı'nın emirlere karşı tavrını ve nihayetinde idamı süreciyle terekesini ele almıştır. Cafer Çiftçi'nin İnegöl civarında âyanlık yapan Numan Bey'in faaliyetleriyle ilgili bilgi verdiği “Derviş Paşazâde Numan Bey'in Âyânlık ve Tersânecilik Faaliyetleri”³¹ adlı makalesi ise bir âyanın tersanedeki faaliyetlerini incelemesi açısından ilginçtir. Bu grupta değerlendirilen son çalışma İbrahim

²⁸ Meryem Kaçan Erdoğan, Meral Bayrak Ferlibaş, Kamil Çolak, *Ruşçuk Ayânı Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2009.

²⁹ Yılmaz Kurt, “Adana A'yânı Menemencioğlu Hacı Habib Bey”, *XVI. Türk Tarih Kongresi, 20-24 Eylül 2010, Ankara, Kongreye Sunulan Bildiriler*, 4. Cilt/3. Kısım, Osmanlı Tarihi, TTK Yay., Ankara, 2015.

³⁰ Necmettin Aygün, “Gümülcine Ayânı Tokadıklı Süleyman 1761(?) -1804”, *Belleten*, C. LXXIV, S. 271, Aralık, TTK Yay., Ankara, 2010.

³¹ Cafer Çiftçi, “Derviş Paşazâde Numan Bey'in Âyânlık ve Tersânecilik Faaliyetleri”, *Belleten*, C. LXXV, S. 273, Ağustos, TTK Yay., Ankara, 2011.

Serbestoğlu'na ait “Pazarköy Âyanı Turnacıbaşı Esad Bey İsyanı (1812-1813)”³² adlı bildiri olmuştur. Yazar bu çalışmasında yeniçeri ocağına mensup bir âyan olan Esad Bey'in isyanı ile idamı sürecini irdelemiştir.

Âyanların siyasî, iktisadî ve askerî faaliyetlerinin dışında, eşya, menkul, gayrimenkul, hayvan gibi sahip olduklarının müsaderesi süreci de çeşitli çalışmalarda ele alınmıştır. Bu sayede âyanların varlıklarının boyutu ile servetlerini değerlendirme yöntemleri ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaların arasında Yavuz Cezar'ın “Bir Âyanın Muhallefatı-Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin (Müsadere olayı ve terekenin incelenmesi)”, Fikret Yılmaz'ın Manisa mütesellimliği görevinde bulunan Ataullah Ağa'ya ait malların müsaderesi sürecini ele aldığı “Kara Osman-Oğlu Ataullah Ağa'ya Ait Malların Müsaderesi ve Bir Kira Defteri”, Feridun Emecen'in yine Karaosmanoğulları'na mensup bir başka ferdin muhallefâtını konu edindiği “Âyân ve Muhallefâtı: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa”, Mehmet Güneş'in “Karahisâr-ı Sâhib A'yânı Molla-zâde Hacı Ahmed Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri”, Yunus Özger'in “Trabzon Valisi Hazinedârzâde Süleyman Paşa'nın Muhallefâtı”, Mehmet Karagöz'ün “Ayıntab (Antep) A'yanı es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa bin es-Seyyid Battal Ağa'nın Terekesi”, Özer Küpeli'nin “Yenişehir (Bursa) Âyânı Sarıcaoğlu Osman Ağa ve Muhallefâtı” adlı eserler dikkate değerdir³³. Yine âyanlarla ilgili yapılan lisansüstü çalışmalar da literatüre önemli katkı sağlamıştır³⁴.

³² İbrahim Serbestoğlu, “Pazarköy Âyanı Turnacıbaşı Esad Bey İsyanı (1812-1813)”, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, 25-27 Mart 2016, Basılmamış Bildiri, Kocaeli.

³³ Yavuz Cezar, “Bir Âyanın Muhallefatı-Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin (Müsadere olayı ve terekenin incelenmesi)”, *Belleten*, C. XLI, S. 161, Ocak, TTK Yay., Ankara, 1977; Fikret Yılmaz, “Kara Osman-Oğlu Ataullah Ağa'ya Ait Malların Müsaderesi ve Bir Kira Defteri”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 5, S. 1, İzmir, 1990; Feridun Emecen, “Âyân ve Muhallefâtı: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa”, *CIEPO, XIV. Sempozyumu Bildirileri*, 18-22 Eylül 2000-Çeşme, TTK Yay., Ankara, 2004; Mehmet Güneş, “Karahisâr-ı Sâhib

Yukarıda zikredilen belli başlı eserlerin dışında Çapanoğulları ailesiyle ilgili de daha önce birtakım önemli çalışmalar yapılmıştır. Ailenin siyasi faaliyetlerine ağırlık veren bu çalışmalar farklı tarihlerde yayınlanmıştır. Bunların arasında İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Çapan Oğulları"³⁵ adlı makalesi, Süleyman Duygu'nun *Yozgat Tarihi*

A'yânı Molla-zâde Hacı Ahmed Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VIII, S. 2, Aralık, Afyon, 2006; Yunus Özger, "Trabzon Valisi Hazinedârzâde Süleyman Paşa'nın Muhallefâtı", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 2, Bahar, Trabzon, 2007; Mehmet Karagöz, "Ayıntab (Antep) A'yânı es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa bin es-Seyyid Battal Ağa'nın Terekesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 2, Elazığ, 2009; Özer Küpeli, "Yenişehir (Bursa) Âyânı Sarıcaoğlu Osman Ağa ve Muhallefâtı", *History Studies*, C. 3, S. 3, Samsun, 2011.

³⁴ Âyanlıkla ilgili yapılan lisansüstü çalışmalardan bazıları şunlardır: Aydın Güven, *Doğu Karadeniz Âyanlığına Kısa Bir Bakış (1808-1826)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1999; İbrahim Serbestoğlu, *Trabzon Valisi Canikli Tayyar Mahmut Paşa İsyanı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2003; Alper Başer, *Gümülcine Ayanı Tokatçılık Süleyman Ağa İle Ferecik Ayanı Ali Molla'nın Faaliyetleri ve Merkezi Hükümetle Olan İlişkileri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2006; İlhan Ege, *Son Dönem Osmanlı Tarihinde Bir A'yan Ailesi Zaralı-zadeler*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2006; Mehmet Ak, *Osmanlı İmparatorluğunda Bir Âyanlık Örneği Yılanlıoğulları*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2007; Özgür Erbulut, *Alemdâr Mustafa Paşa ve Hayatı*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2009; Ali Yavuz, *Vidin Ayanı Pazvantoğlu Osman'ın Faaliyetleri ve Merkezi Hükümetle İlişkileri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2010; Bircan Kaymakçı, *Menteşe Sancağı'nın Taşralı Yöneticileri: Âyan Aileleri Çavuşzâdeler-Milashzâdeler*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2010.

³⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", *Belleten*, C. XXXVIII, S. 150, Nisan, TTK Yay., Ankara, 1974.

ve *Çapanoğulları*³⁶ başlıklı kitabı ve Özcan Mert'in doktora tezi olarak hazırlayıp daha sonra yayınladığı *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*³⁷ başlıklı kitabı ile İslam Ansiklopedisi'ndeki "Çapanoğulları"³⁸ maddesi ilk sırada yer almaktadır. Mahiyet itibarıyla ailenin tüm bireylerini konu edinen bu incelemelerde Süleyman Bey'in faaliyetleri detaylı olarak ele alınmamıştır. Anılan eserlerde genel olarak merkezî idarenin emirleri doğrultusunda Çapanoğulları ailesinin çeşitli sefer ve isyanlar karşısında sevk ettiği asker ile diğer lojistik ihtiyaçların sayıca miktarları verilmiştir. Diğer taraftan ağırlıklı olarak Çapanoğlu-Caniklizâde mücadelesi konu edilmiştir. Bu bağlamda Çapanoğulları aile tarihiyle ilgili önem arz eden bu çalışmalarda zikredilen taleplerin hangi koşullar çerçevesinde karşılanmaya çalışıldığı üzerinde yeterince durulmamıştır.

Tarafımızdan hazırlanan bu tezde doğrudan aileyle ilgili yukarıda zikredilen telif eserlerin tümünden yararlanılmıştır. Bununla birlikte öncelik birincil kaynaklara yani arşiv belgelerine verilmiştir. Bu doğrultuda anılan çalışmalarda kullanılan kimi ortak belgelerden faydalanılması kaçınılmaz olmuştur. Fakat özellikle belirtmek gerekir ki ortak belgeler dâhil olmak üzere tüm belgeler incelenmiş ve bu sayede hem belgenin orijinali görülmüş hem de daha önce hatalı olarak kayda geçen bilgilere işaret edilerek eklenmesi gerektiği düşünülen bilgiler ilave edilmiştir.

Zikredilen bu eserlerin dışında Çapanoğulları'ndan dolayı olarak bahseden muhtelif çalışmalar da yer almasına karşın³⁹ şimdiye değin Süleyman Bey'in hayatı ve

³⁶ Süleyman Duygu, *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, Sayar Matbaası, İstanbul, 1953.

³⁷ Özcan Mert, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1980.

³⁸ Özcan Mert, "Çapanoğulları", *DİA*, C. 8, İstanbul, 1993.

³⁹ Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu", *Belleten*, C. XLII, S. 168, Ekim, TTK Yay., Ankara, 1978; Özkaya, *Âyânlık*;

faaliyetlerini ele alan biyografik bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle hem XVIII. yüzyılın ikinci yarısıyla XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde vuku bulan pek çok olayda devlete verdiği destek dolayısıyla önemli bir mevki elde etmeyi başaran hem de Anadolu'nun ortasındaki bir sancağı vefatına dek idaresinde bulunduran bu tarihî şahsiyetin faaliyetlerinin detaylı bir şekilde incelenmesi gerekliliği hâsıl olmuştur. Ayrıca arşiv tasnif çalışmalarının son dönemlerde artması sayesinde daha önce değinilmemiş yeni belgelerin, defterlerin ve muhtelif vesikaların ortaya çıkması bu gerekliliği daha da artırmıştır.

Hazırladığımız tez, Çapanoğlu Süleyman Bey örneğinde bir yönetici prototipini ortaya koymayı gaye edinmektedir. Bunun bir sonucu olarak merkez-çevre ilişkisini ele alması bakımından bu çalışma, literatürdeki diğer çalışmalarla bazı ortak noktalara sahiptir. Buna karşın Süleyman Bey'in yaklaşık otuz iki senelik idarecilik hayatında ifa ettiği birbirinden farklı faaliyetinin bir bütün olarak incelenmesi bu tezi zikredilen çalışmalardan ayırmaktadır. Bu bağlamda bir âyanın hayatını biyografi tarzında ele alan eserlerin birçoğunda sadece merkezle ilişkiler ele alınmaktadır. Hazırlanan bu tezde ise literatürdeki diğer çalışmaların genelinden farklı olarak Süleyman Bey'in çok yönlü iletişim ağının niteliği ve çevredeki diğer âyanlarla takip ettiği ilişkinin mahiyeti de analiz edilmeye çalışılmıştır. Bunlara ilaveten Süleyman Bey'in malî-iktisadî uygulamalardan yararlanması, yenilik hareketlerine destek vermesi ve bu sayede yeni kazançları vasıtasıyla Anadolu'nun önemli bölümünü yetki alanına dâhil etmesi gibi konular geniş bir yelpaze çerçevesinde incelenmiştir. Süleyman Bey'in anılan faaliyetleri yerine getirirken karşılaştığı zorluklar konunun diğer bir yönünü oluşturmaktadır. Yetki alanlarına gönderdiği buyruldu karşısında yaşanan muhalefet ve bu hareketi kırmak için başvurduğu yöntem bir âyanın emirler karşısındaki tavrının

sonuca ulaşma aşamasında geçirdiği evreleri göstermesi açısından literatürdeki birçok çalışmadan ayrılmaktadır.

Süleyman Bey, Anadolu'nun hatırı sayılır bir bölümüne mutasarrıf, mütesellim, voyvoda, emin gibi çeşitli idarî unvanlarla nüfuzunu hâkim kılmayı başarmıştır. Bu çerçevede Süleyman Bey'in siyasî, iktisadî ve sosyal alandaki faaliyetlerini ele alan bu çalışmayla Anadolu'nun XVIII. yüzyılın son yarısıyla XIX. yüzyılın ilk çeyreği arasındaki dönemde yaşananlar onun perspektifinden ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan âyanların Osmanlı toplumsal ve siyasal hayatındaki yerlerinin tespiti hususunda bölgesel anlamda yapılan çalışmalara Bozok sancağı merkez olmak üzere faaliyet gösteren Süleyman Bey de eklenmek suretiyle katkı sağlanmıştır. Böylece zikredilen bölge ve dönem aralığında âyanların etkileri Süleyman Bey örneğinde ortaya konulmaya gayret edilerek alana katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

II. Tezin Konusu, Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın konusunu; XVIII. yüzyılın ilk yarısında Bozok sancağında bir güç olarak ortaya çıkan ve yüzyıl boyunca adından söz ettiren Çapanoğulları ailesine mensup Süleyman Bey'in siyasî, idarî, askerî, iktisadî ve sosyo-ekonomik etkinlikleri oluşturmaktadır.

Süleyman Bey'in diğer âyan aileleriyle mücadelelerinin, akrabalık bağları ve ittifaklarının, merkez ve halkla ilişkilerinin âyanlık kurumu içerisindeki yerinin belirlenmesi tezde ele alınan konular arasındadır. Böylece temel olarak bir bölgedeki halk ile devlet arasında aracı bir kurum şeklinde ortaya çıkan âyanlığın zaman içerisindeki değişimi, merkezileşme/adem-i merkezileşme sürecindeki rolü ve âyanların askerî sınıfa katılma süreçleri Süleyman Bey örneğinde incelenmeye, âyanlığın bir bölgedeki gelişimi takip edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmayla Süleyman Bey örneğinden yola çıkılarak Osmanlı Devleti'nde merkez-çevre ilişkisinin mahiyeti, âyan ailelerinin yenileşme çabalarına etkisi, âyanların birbirleri, devlet ve halkla ilişkilerini şekillendiren amillerin analiz edilmesi, böylece Anadolu'daki durumun anlaşılması amaçlanmıştır. Bu sayede devletin askerî, siyasî, ekonomik alanda çöküntü içinde olduğu bir dönemde iltizam ve mukâta'a gibi sistemlerden yararlanarak Anadolu'da güç kazanan yerel ailelerin son dönem Osmanlı tarihindeki yerlerinin yanı sıra devlete olan etkileri Süleyman Bey ile Bozok sancağı örnekleminde bölgesel anlamda belirlenmeye çalışılmıştır.

Osmanlı taşrasında aslen askerî sınıfa mensup olmayan âyanların bir kısmı zamanla bu sınıfa girmeyi başarmıştır. Bu gelişmenin yaşanmasını sağlayan etkenlerin Orta Anadolu'nun en önemli âyanlarının başında gelen Süleyman Bey'in temel alınarak tespit edilebilmesinin âyanlık çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Böylece bu konudaki bütünün görülmesine büyük bir parça daha eklenecek olması önem arz etmektedir. Yine hazırladığımız bu tezle XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nin durumu hakkında bölgesel anlamda bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan tezimizin, özelden genele takip edilecek bir yol sayesinde imparatorluğun çeşitli bölgelerinde etkili olan âyan ailelerini konu edinen diğer çalışmalarla birlikte değerlendirilmesi, imparatorluk genelindeki durumun tespit edilmesine yardımcı olacaktır. Yaptığımız bu çalışma belirtilen açıdan da önem taşımaktadır.

Bu bağlamda tezimiz; önsöz, giriş, dört bölüm, sonuç ve eklerden oluşmuştur. İlk bölümde Süleyman Bey'in babası Ahmed Paşa ve ağabeyi Mustafa Bey dönemlerindeki önemli faaliyetlere değinilmiştir. Nitekim hanedanlığın oluşumu Süleyman Bey'in öncüllerinden aldığı maddî ve manevî miras sayesinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla ilk bölümde bu konulara değinildikten sonra Süleyman Bey'in ailenin ve sancağın başına geçmeden önce devlet tarafından kendisine verilen

görevlerin ve ağabeyi Mustafa Bey'in vefatıyla sancağın idaresini ele almasından Nizâm-ı Cedîd dönemine kadarki faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra Süleyman Bey'in talihinin dönmesine vesile olan Nizâm-ı Cedîd dönemi, merkezle ilişkileri bağlamında ele alınmıştır. Bu yeni teşkilatı nüfuz alanlarında kurmak için sarf ettiği gayret, seferlere katkısı ve asayiş sağlama hususundaki faaliyetlerine değinildikten sonra Sened-i İttifak sürecindeki gelişmeler takip edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde çevredeki büyük ve küçük âyan aileleriyle mücadeleleri ve dostluklarına değinildikten sonra son bölümde payitahtla ve çevreyle ilişki kurmasını sağlayan görevliler, tasarrufundaki iktisadî birimler, kurduğu vakıflar ve vefatı kaleme alınmıştır.

III. Tezin Kapsam ve Sınırlılığı

Hazırlanan bu tezin kapsamı; konu, mekân ve zaman bağlamında sınırlandırılmıştır. Âyanlığın mahiyetini tüm ayrıntılarıyla vermenin gayreti içerisinde oluşturulmayan bu araştırma, Çapanoğlu Süleyman Bey'in hayatı ve faaliyetlerinin bir dökümünü sunmayı gaye edinmiştir. Bu nedenle tezin kapsamı, iyi ya da kötü, otuz iki yıla yakın Bozok sancağı ve çevresinde idareyi eline alıp devlete hizmet etmeye çalışan Süleyman Bey'in faaliyetlerinin incelenmesi şeklinde olmuştur. Araştırmanın mekânsal sınırlaması, takip edilen bu yolun gereği Bozok sancağı başta olmak üzere Süleyman Bey'in yetki alanını içeren sancaklar olmuştur. Bu çerçevede tezde, Süleyman Bey'in Bozok, Çankırı, Sivas, Amasya, Ankara, Çorum, Kırşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri, Tokat, Adana, Tarsus gibi mutasarrıflık, mütesellimlik, voyvodalık, muhassıllık ya da emanet üzere zaman zaman uhdesine verilen bölgelerdeki faaliyetleri hakkında yeri geldikçe bilgi verilmiştir. Hazırlanan çalışmada Süleyman Bey'in zikredilen bölgelerdeki faaliyetleriyle bağlantılı olarak Osmanlı siyasî hayatındaki rolü çeşitli

seferler, bölge dışındaki isyanlar ve siyasal gelişmelere tepkisi çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın zaman sınırlaması; Süleyman Bey'in Çapanoğulları ailesi ve Bozok sancağının idaresini eline aldığı 1782 yılı ile vefat ettiği 1813 yılı sonları olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte bu büyük hanedanın kurulmasında Süleyman Bey'in öncüllerinin oynadığı rol göz ardı edilemeyeceği için tezde, belirtilen zaman sınırının öncesine gidilerek aile üyeleriyle ilgili bilgi verilmiştir. Böylece tezin zaman sınırlaması Bozok sancağında Süleyman Bey'in döneminin başladığı XVIII. yüzyılın sonu ile bu dönemin nihayete erdiği XIX. yüzyılın ilk çeyreği olmuştur.

IV. Tezin Kuramsal Çerçevesi ve Problematığı

Timar sisteminin bozulmaya başlamasıyla mîrî toprakların denetimi yavaş yavaş özel kişilere geçmiştir. Böylece topraklar, İstanbul ekâbiri ile taşradaki zenginlerin yarı-özel mülkü haline gelmiştir. Taşradaki bu zengin askerî ve idarî güç sahipleri vergi toplayıp toprakların tasarruf hakkını elde etmeye başladıkları gibi servetlerini de çiftliklere yatırmışlardır. Vergi toplama görevinin mültezimlere devrinin ardından taşradaki âyan aileleri büyük mültezimlerin temsilcisi olarak gelir kaynağına yakın çalışmışlardır. Bunlar kaynakları denetlemelerinin yanı sıra vergi gelirini tahsille görevlendirilmişlerdir. Böylece vergi tahsil sisteminde yaşanan değişim, zaman içerisinde askerî-idarî yetkileri üzerlerine almaya başlamaları ve iltizamdan malikâne sistemine geçilmesinin ardından malikânelerini kuşaktan kuşağa aktarmaları “*mahallî yönetici elit*”lerin kuvvetlenmelerini sağlamıştır. Bu ise büyük hanedanların oluşumunun önemli vasıtaları arasında yer almıştır. Sahip oldukları görevler ve askerî

güç sayesinde taşradaki yerel nüfuz sahiplerinden ayrılmaya başlayan büyük âyanlar böylece önemli kaynakları idare etmişlerdir⁴⁰.

Osmanlı yönetimi vergiyle alakalı gelişmelerin dışında, XVIII. yüzyılda hem iç güvenliğin tesisi hem de muharebelerde kullanılması için eyaletlerdeki yerel ailelerin desteğine ihtiyaç duymuştur⁴¹. Bunun sonucunda değişim ve dönüşüm sürecinin yaşandığı özellikle XVIII. yüzyılda otorite kaybına uğradığının farkında olarak, gücünü kabul ettiği âyanlara mütesellimlik ve voyvodalık gibi görevler vermiş ve onların durumlarını meşrulaştırmıştır. Otorite boşluğunu bu yerel güçlerle uzlaşarak doldurmaya çalışan Osmanlı yönetimi, bu anlayışın neticesinde asayişin temini ve asker toplanması konularında âyanlarla işbirliği yapmıştır. Bunu gerçekleştirirken de güçlü âyan aileleriyle çalışmaya öncelik vererek onların aracılığıyla diğer güçlerin bertaraf edilmesini sağlamıştır. Böylece taşrada güçlü âyan ailelerinin ortaya çıkmasında merkezî idareyle gerçekleştirilen bu uzlaşî etkili olmuştur⁴². Osmanlı taşrasındaki âyanlardan bu sürece dâhil olanlar belirtilen güce erişmeyi başarmışlardır.

Çapanoğlu Süleyman Bey de Bozok sancağı merkez olmak üzere oldukça geniş bir alanda etkili olmuş ve sıkıntılı zamanlarında devletin yardım talep ettiği âyanların başında gelmiştir. Onun bu derece önem kazanmasını sağlayan gelişmelerin neler olduğunu ortaya koyabilmek için Osmanlı yönetiminin bu aileyle ilgili genel tavrı ve Süleyman Bey'in ailenin başına geçtiği dönemde hangi siyasî, iktisadî ve toplumsal gelişmelerin yaşandığına bakılması gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın temel

⁴⁰ Rifa'at Ali Abou-El-Haj, *Modern Devletin Doğası 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Oktay Özel-Canay Şahin, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 13, 42, 114; Murat Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumu*, Derin Yay., İstanbul, 2007, s. 248-250; Hülya Canbakal, *17. Yüzyılda Ayntâb Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, çev. Zeynep Yelçe, İletişim Yay., İstanbul, 2009, s. 15, 193.

⁴¹ El-Haj, *Modern Devletin Doğası*, s. 46.

⁴² Özyüksel, *Osmanlı Toplumu*, s. 251, 252.

problematikliği Süleyman Bey'in Bozok sancağı mutasarrıflığıyla başlayan siyasî hayatının dönüm noktalarının neler olduğudur. Bunu belirleyebilmek için Canikli Tayyar Mahmud Paşa'yla giriştiği nüfuz mücadelesini kazanıp bölgedeki etkinliğini artıran, Nizâm-ı Cedîd'i destekleyen, Sened-i İttifak'ı imzalayan Süleyman Bey'in güçlenmesini sağlayan etkenlerin neler olduğu değerlendirilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan Osmanlı Devleti takip ettiği siyaset gereği merkezî idareye zarar vermemek adına kendisi dışında güçlü oluşumlara izin vermezken Süleyman Bey'in bu kadar önemli mertebelere gelmesinde etkili olan gelişmeler sorgulanmıştır.

Yukarıda bahsedilenler çerçevesinde Süleyman Bey'in faaliyetlerinin merkeziyetçilik ve adem-i merkeziyetçilik ekseninde irdelenmesi bu çalışmanın temel problematikliğini oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda konunun kuramsal çerçevesidir. Eğer Süleyman Bey'in takip ettiği siyaset adem-i merkeziyet doğrultusunda olduysa merkezî idare bu güce karşı nasıl bir siyaset izlemiştir? Değilse, Süleyman Bey'in çeşitli seferlerin yanı sıra vuku bulan isyanlara karşı asker ve lojistik desteği, iç güvenliği tesis etme konusundaki tavrı, çeşitli âyan aileleriyle ittifakı ya da mücadelesi, yenilik hareketlerine bakışı merkeziyetçiliğe mi hizmet etmiştir? Başta Bozok bölgesi olmak üzere çevre bölgelerde yer alan aşiretlerle bağlantısı itibar ve nüfuz kazanmasında rol oynamış mıdır? Tasarrufuna aldığı malî-iktisadî uygulamalar sahip olduğu güce ne ölçüde katkı sağlamıştır? Tezin ilgili bölümlerinde bu sorulara verilmeye çalışılan cevaplar Süleyman Bey'in konumunu ve diğer âyan aileleri arasındaki yerini kendiliğinden ortaya çıkaracaktır.

V. Tezde Takip Edilen Yöntem

Tezde izlenen yöntemin tespitinde Çapanoğulları'yla ilgili daha önce yapılan bir takım çalışmalar belirleyici olmuştur. Nitekim her ne kadar önceki çalışmalar genel olarak aile tarihini ele almış olsalar da kullanılan arşiv malzemelerinin bir kısmı bu

tezde kullanılanların aynısı olmuştur. Bu bakımdan öncelikle konuyla ilgili daha önce hazırlanan telif eserler okunarak alt yapı oluşturulmuştur. Ardından yine konuyla ilgili Osmanlı arşiv belgeleri tespit ve temin edilerek kronolojik bütünlük içerisinde, aile bireylerine göre tasnif edilip dosyalanmış, bu sıraya göre de tam okumaları yapılmıştır. Latinize edilip çıktısı alınan belgeler önce konu daha sonra ise tarih bağlamında tasnife tabi tutulmuştur. Bu şekilde konu ve tarih açısından sıralanan belgelerdeki bilgiler düzenli bir şekilde kayıt altına alınmış ve olayların takibi yapıldıktan sonra ilgili kısımlar tezde uygun başlıkların altına eklenmek suretiyle tezin iskeleti oluşturulmuştur. Ardından ikincil kaynaklarda yer alan konuyla ilgili kısımlar teze eklenmiş ve bu suretle birincil kaynaklarla inşa edilen tez metni ikincil kaynaklarla desteklenmiştir.

Arşiv belgeleri ile ikincil kaynakların dışında dönemin siyasî, iktisadî ve sosyal gelişmelerine hâkim olabilmek adına kronikler incelenmiş, konuyla alakalı kısımlar uygun başlıkların altına eklenmiştir. Bu suretle tezde ele alınan konunun ortaya çıkışıyla başlayan olaylar silsilesinin ne şekilde neticelendiği takip edilmeye çalışılmıştır.

VI. Tezde Kullanılan Kaynakların Tanıtımı

Bu çalışmanın kaleme alınması esnasında ağırlıklı olarak Osmanlı idaresi tarafından oluşturulan resmî evraklardan istifade edilmiştir. Nitekim Süleyman Bey devlet nezdinde pek çok konuda faaliyette bulunduğu için gerek merkezden kendisine gelen gerekse de buradan İstanbul'a ulaşan muhtelif vesikalar oldukça yekûn tutmuştur. Bu doğrultuda çalışma esnasında ekseriyetle Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yer alan muhtelif fonlardaki belge ve defterlerden yararlanılmıştır.

Çalışmada kullanılan belgelerin arasında yoğunluk itibariyle *hatt-ı hümayunlar* ilk sırada gelmektedir. Bu belgelerin bir kısmı tarihsiz olduğu için arşiv tasnif heyeti tarafından tarihlendirilmiştir. Fakat verilen bu tarihlerin bir kısmının hatalı olması

dolayısıyla tarihsiz belgelerin hangi olayın devamı olduğu hususu diğer belgelerle karşılaştırılmak suretiyle çözülmeye çalışılmıştır. Bunun dışında *Cevdet*, *Ali Emîrî*, *İbnülemin* tasnifi ve *sadaret mektubî mühimme kalemi evrakı* fonu içerisinde yer alan çeşitli belge türlerinden olabildiğince yararlanılmıştır.

Belgelerin yanı sıra çalışılan tarih aralığında yer alan çeşitli defterlerden de istifade edilmiştir. Bunların arasında Divân-ı Hümâyûn'da kaleme alınan hükümlerin yer aldığı *mühimme defterleri* ile sadaretten yazılan tezkire ve yazışmaların aynen suretlerinin kaydedildiği *ayniyat defterleri* önemli bir yere sahiptir. Mühimme defterleri sayesinde doğrudan Süleyman Bey'e yazılan hükümler tespit edilebilmiştir. Bunun yanı sıra ilgili mühimme defterlerinin içerik olarak tümünün kontrol edilmesi sayesinde başka görevlilere hitaben kaleme alınan fakat Süleyman Bey'i ilgilendiren belgelerden de istifade edilmiştir. Çalışmada kullanılan bir diğer defter serisi çeşitli sürelerde Süleyman Bey'in yetki alanı içerisinde yer alan Çankırı, Adana, Ankara, Kayseri, Nevşehir, Sivas gibi şehirlere ait *şer'iyye sicilleri* olmuştur. Buna karşın Bozok sancağının merkezi olan Yozgat'a ait otuz bir adet şer'iyye sicilinin en erken tarihli H.1298 [M.1880-1881] yılı gibi oldukça geç bir tarihe ait olduğu için bu şer'iyye sicillerinden sadece vakfiye suretleri hususunda istifade edilebilmiştir. Tezde kullanılan mühimme defterleri ile anılan şehirlere ait şer'iyye sicillerinden çevirisi yapılmış olanların da orijinalinden okuması yapılarak herhangi bir hataya yer verilmemeye gayret edilmiştir. Diğer taraftan vakıf kayıtlarıyla ilgili Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi defterlerinden istifade edilmesinin dışında, *bâb-ı âsafî mektubî kalemi defterleri*, *bâb-ı defteri başmuhasebe esham kalemi defterleri*, *bâb-ı defteri başmuhasebe muhallefât halifeliği kalemi defterleri*, *bâb-ı defteri başmuhasebe muhallefât halifeliği*, *Topkapı Sarayı müzesi arşivi defterleri* gibi çeşitli defterlerin konumuzla ilgili olan kısımlarından da yararlanılmıştır.

Zikredilen arşiv kaynaklarının yanı sıra dönemin olaylarını anlatan çeşitli kronikler, resmi kaynaklar arasında bulunan vilayet salnameleri ve bölgeyi ziyaret eden seyyahların notlarından olabildiğince istifade edilmiştir. Bunlara ilaveten saha araştırması yapılarak aile üyelerine ait mezar taşları incelenmiştir. Yine başta Süleyman Bey olmak üzere ailenin diğer üyeleri tarafından yaptırılan mimarî eserlerdeki kitabeler yerinde görülmüş ve bunlara tezin ilgili kısımlarında atıf yapılmıştır.

VII. Tezde Kullanılan Kavramlar

Bu çalışmanın tamamında Osmanlı taşra teşkilat terminolojisi belirli aralıklarla zikredilmiştir. Bunlardan ilki sancak idaresinin başında bulunan görevliler için kullanılan ve özellikle XVII. yüzyılda yaşanan gelişmelerle birlikte sıklıkla rastlanmaya başlanan *mutasarrıflık* olmuştur⁴³. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren sancakların paşalara da tevcih edilmesi üzerine bey olmadıkları için bunları sancağın yöneticisi, tasarruf edeni şeklinde belirtmek amacıyla sancakbeyi ya da mîr-liva olarak anmak mümkün olmamıştır. Bu nedenle sancaklarda görevlendirilen paşa rütbeli kişiler mutasarrıf olarak zikredilmişlerdir. XVIII. yüzyılda uygulamanın yaygınlaşmasıyla beyler için de bu tabir kullanılmaya başlanmıştır. Yaşanan gelişmede eyalet ve sancakların mîrî mukâta'a şeklinde iltizama verilmesi ya da arpalık ve malikâne usulüyle tevcih edilmesi etkili olmuştur. Özellikle Nizâm-ı Cedîd dönemindeki düzenlemeler neticesinde bu tabir taşra idaresinde iyice yerleşmiştir⁴⁴.

⁴³ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1317, s. 1278; Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, MEB Basımevi, 3. Baskı, İstanbul, 1983, s. 586.

⁴⁴ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Ceren Matbaacılık, Elazığ, 1997, s. 23, 24; Ali Fuat Örenç, "Mutasarrıf", *DİA*, C. 31, İstanbul, 2006, s. 377.

Valilerle aynı yetkilere sahip⁴⁵ olan mutasarrıfların temel görevleri arasında sancak dâhilinde asayiş sağlayarak vergileri toplamak, sefer dönemlerinde askerlerle orduya katılmak ve sancağın imarına çalışmak yer almıştır. Birden çok sancağı tasarruf eden mutasarrıflar Osmanlı yönetiminin izniyle yerlerine bir mütesellim tayin edebilmişlerdir. İstanbul'daki işlerini ise kapı kethüdaları vasıtasıyla görmüşlerdir⁴⁶.

İncelenen dönemdeki bir diğer kavram *mütesellimlik*dir. Kelimenin sözlük anlamı teslim edilen şeyi kabul eden manasına gelmektedir. Kavramsal olarak ise idare memuru tarafından vergi tahsiliyle görevlendirilen kişiyi nitelemektedir⁴⁷. Tanzimat döneminden önce vali veya mutasarrıfların idarelerindeki sancakların yönetimiyle görevlendirilen kişiler mütesellim olarak anılmışlardır. Vezir ve mîr-i mîrân gibi mansıp sahipleri bir sefere gittiklerinde ya da görev yerlerine gelmediklerinde mansıplarını kendileriyle aynı yetkilere sahip mütesellimler idare etmişlerdir. Diğer taraftan bu mütesellimler de kendi yerlerine mütesellim vekili atayabilmişlerdir. Bu şekilde bir görevlendirmeye başvurulması durumunda sancak ya da eyaletten toplanması gereken vergi ve diğer ödemeler vali veya mutasarrıflar adına mütesellim tarafından toplanarak ilgili yöneticiye gönderilmiştir⁴⁸.

⁴⁵ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara, 1997, s. 21.

⁴⁶ Örenç, "Mutasarrıf", s. 377.

⁴⁷ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 1277.

⁴⁸ Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C. 2, s. 639; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât, Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*, yay. haz. Yılmaz Kurt, Akçağ Yay., 2. Baskı, Ankara 2014, s. 527; Çadırcı, *Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s. 23; Yücel Özkaya, "Mütesellim", *DİA*, C. 32, İstanbul, 2006, s. 203; Erol Özvar, "Voyvoda", *DİA*, C. 43, İstanbul, 2013, s. 130. Mütesellimlik için detaylı bir çalışma için bk. Fatma Şimşek, *Anadolu Sancaklarında Mütesellimlik Kurumu (XVIII. Yüzyıl)*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Antalya, 2010.

Âyanların güçlenmelerindeki temel etkenlerden biri mütesellimlik uygulaması olmuştur. Nitekim yerli ailelere mensup olmayıp mutasarrıfın kapı halkından ya da bölge dışından tayin olan mütesellimler maiyetlerinde yeterli kuvvet bulunmadığı için görev yerlerinde etkili olamamışlardır. Bunun sonucunda toplamaları gereken vergileri tahsil edememişlerdir. Bu başarısızlığın önemli sebepleri arasında yerli ailelerin mütesellimlik görevini elde edebilmek için ahaliyi onlara karşı kışkırtmaları da bulunmuştur⁴⁹.

Mütesellimliğin yaygınlaşıp kurumsallaşmasında arpalık uygulamasının önemli payı olmuştur. Özellikle XVII. yüzyılda merkezdeki vezir sayısının artması üzerine bunlara geçimleri için sancak verilmesi uygulaması yaygınlaşmıştır. Bu şekilde arpalık tasarruf eden vezir ya da beylerbeyi rütbeli paşalar ise ilgili sancaklara kendi yerlerine bir mütesellim göndermişlerdir. Kimi zaman ise bir bölgeyi muhafaza şartıyla kendilerine sancak ya da eyalet tevcih edilen görevliler, muhafaza hizmetinde bulunacakları için uhdelerine verilen bölgeleri mütesellim tayin ederek idare etmişlerdir⁵⁰.

Mütesellim atanma süreci; görevlilerin kapı kethüdalarının Osmanlı yönetimine arzla başvurmalarıyla başlamış, talebin kabul edilmesiyle verilen beratın sicile işlenmesiyle tamamlanmıştır. Mütesellimin görevleri arasında sancakta asayişin sağlamak, seferlere asker göndermek, gemi inşasına iş gücü temin etmek, ordu için iase

⁴⁹ Halil İnalçık, “Centralization and Decentralization in Ottoman Administration”, *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, ed. Thomas Naff-Roger Owen, London, 1977, s. 31; Özkaya, “Mütesellim”, s. 203; Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, Yapı Kredi Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2010, s. 204.

⁵⁰ İnalçık, “Centralization and Decentralization”, s. 29, 30; Mustafa Akdağ, “Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi”, *AÜDTCTAD*, C. 4, S. 6, Ankara, 1966, s. 214; Şimşek, *Mütesellimlik*, s. 38.

ve mühimmat sağlamak, vergileri toplamak, adaletin tesisinde kadıya yardımcı olmak gibi bir idareciden beklenen hizmetler yer almıştır⁵¹.

Mütesellimin dışında tezde kullanılan bir diğer kavram *voyvodalıktır*. Voyvodalar; vali veya mutasarrıflar tarafından kaza ve kasabalarda görevlendirilen mütesellimlerin yerini alan kişilerden oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan voyvoda kavramı, önceleri has olarak adlandırılan gelir bölgelerinin idaresini sahibi adına üstlenen görevlileri nitelemiştir. Sonraki süreçte ise serbest dirlikler ile vali ve mutasarrıflara tevcih edilen kimi gelir kaynakları da görevlendirilen voyvoda aracılığıyla yönetilmiştir⁵².

XVI. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan voyvodalık uygulaması, eyalet vergilerinin tahsilinde rol oynayan mühim bir kurum halini almıştır. Aynı yüzyılın ikinci yarısını takiben vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, paşmaklık hasları ve saray mensuplarına ait gelirler voyvodalar tarafından tahsil edilmeye başlanmıştır. Yine XVI. ve XVII. yüzyıllarda taşradaki büyük aşiretlerden tahsil edilmesi gereken vergiler için görevlendirilen mültezimler de voyvoda olarak anılmışlardır. Osmanlı yönetimi, XVII. yüzyılda nakit ihtiyacını karşılayabilmek ve eyalet defterdarlarının tahsil etmeye çalıştıkları vergilerde yaşanan büyük kayıpları önleyebilmek adına kimi eyalet defterdarlıklarını kaldırmıştır. Ardından bu eyaletlerin hazine gelirlerini voyvodalık ya da muhassıllık şeklinde ihale etmiştir⁵³. Böylece voyvodalar görevleri ve atanmaları bakımından ilki vali veya mutasarrıfların kendi adlarına görevlendirdikleri, ikincisi ise geliri doğrudan hazineye bağlı bölgelere hazine yöneticileri tarafından atananlar olmak

⁵¹ Şimşek, *Mütesellimlik*, s. 40, 41, 74-168.

⁵² Mustafa Akdağ, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", *AÜDTCFD*, C. 13, S. 1-2, Ankara, 1955, s. 45; İnalçık, "Centralization and Decentralization", s. 35, 36; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât*, s. 527; Çadırcı, *Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s. 29; Özvar, "Voyvoda", s. 129.

⁵³ Özvar, "Voyvoda", s. 129.

üzere iki grupta toplanmıştır. Bu uygulamada valiler voyvodaları ekseriyetle geliri kendilerine bırakılan beldenin ileri gelenleri arasından buyrulduyla atamışlardır. Bu voyvodaların görevleri arasında sancaktan küçük gelir bölgesinin yöneticiliğini ve tahsildarlığını yapmak bulunmuştur. Böylece buraların asayişini sağlamak ve asker tertip ederek bunları orduya göndermek başlıca sorumlulukları arasında yer almıştır⁵⁴.

Tezde üzerinde durulan bir diğer kavram *muhassıllıktır*. Muhassıllık, voyvodalıkta olduğu gibi eyalet veya sancak gelirinin toplandığı bir uygulamadır. Önceleri, geliri doğrudan padişaha ait hasların idaresinde görevli kimselere muhassıl denilmiştir. Daha sonra ise mutasarrıf gibi eyalet ya da sancağın yöneticiliğiyle hasılatını toplayan görevli hüviyetine sahip olmuştur. Buna karşın voyvoda; timar, zeamet ve üst düzey yöneticilere ait hasların yanı sıra merkezî hazineye ait vergilerle vakıf gelirlerini de tahsil edebilmiştir⁵⁵. Böylece muhassıllar çeşitli vergileri toplayabildikleri gibi idarî görevlerde de bulunmuşlardır. Büyük haslarla zeametlerin gelirini tahsil eden muhassılların klasik dönemde genellikle ilgili muhitten belirlenmeleri bölgelerinde nüfuzlu şahıslara dönüşmelerini sağlamıştır. Timar ve zeametlerin bir kısmının malikâneye dönüştürülmesi üzerine bazı sancakların gelirini tahsil eden görevliler de muhassıl olarak adlandırılmışlardır. Bunlar, ilgili sancakların yönetiminden de sorumlu olmuşlardır. Bu muhassıllar görev yerlerine bizzat gitmedikleri dönemlerde idareyi vekilleri aracılığıyla sağlamışlardır. XVIII. yüzyılla birlikte yerli ailelerin muhassıllıkta etkin olmaya başlamaları ise âyanlığın kuvvetlenmesine katkıda bulunmuştur⁵⁶.

⁵⁴ Çadircı, *Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s. 29.

⁵⁵ İnalçık, “Centralization and Decentralization”, s. 29; Çadircı, *Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s. 22; Özvar, “Voyvoda”, s. 129.

⁵⁶ İnalçık, “Centralization and Decentralization”, s. 29; Yücel Özkaya-Ali Akyıldız, “Muhassıl”, *DİA*, C. 31, İstanbul, 2006, s. 18, 19.

Tezde sıkça telaffuz edilen kavramların en önemlilerinden biri, aynı zamanda vekâleten yönetimin de son ayağı olan *âyanlık*tır. Osmanlı tarihinin XVIII. yüzyılındaki en önemli gelişmelerinden biri, hiç kuşkusuz taşrada birçok bölgede yönetimi fiilen ele geçiren ve temelde askerî sınıfa mensup olmayıp süreç içerisinde bunu kazanan âyanlar olmuştur. Arapça göz⁵⁷ anlamına gelen *ayn* kelimesinin çoğulu *âyan* devletin ileri gelenleri⁵⁸ manasında kullanılmıştır. İlk İslam devletlerinde görülen aynı anlamdaki âyanlık uygulaması Osmanlı Devleti'ne Anadolu Selçukluları'ndan intikal etmiş⁵⁹ ve zamanla farklı bir niteliğe bürünmüştür. Osmanlı taşrasında merkezden tayin edilen vali, mutasarrıf, mütesellim ve voyvoda gibi idarî görevlilerin yanı sıra âyan-ı vilâyet arasından seçilen âyanlar da yer almışlardır. Merkezî idare ile halk arasında takip ettiği aracı pozisyonla işleri yürüten bu kişilere *resmî âyan*, *re'îs-i âyan*, *baş âyan* ya da *aynû'l-âyan* şeklinde hitap edilmiştir⁶⁰.

XVI. yüzyılda resmî görevleri olmaksızın şehirlerde devlet ile ahali arasındaki ilişkileri düzenleyen, bir taraftan ahalinin temsilcisi olup diğer taraftan merkezin emirlerinin uygulanması esnasında resmî görevlilere yardım eden eşrâf ve âyan önemli görevleri icra etmişlerdir. Şehrin ileri gelenleri arasında yer alan bu kişiler genellikle zengin tüccar; sözü geçen yaşlı esnaf; imam, hatip, ulema gibi din adamları; seyyid; şeyh ve kapıkulu gibi itibar sahiplerinden oluşmuşlardır. Şehri ilgilendiren meselelerde ve özellikle devlet yönetimiyle ilişkilerde ahalinin temsilcisi konumundaki *şehir kethüdası* da âyanların arasından görevlendirilmiştir. Bu kapsamda şehir âyanlarının icra ettikleri görevlerin arasında mahallelerin ihtiyaçlarında ve vergisinin ödenmesinde sarf

⁵⁷ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., 3. Baskı, Ankara, 2011, s. 129; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, 21. Baskı, Ankara, 2004, s. 56.

⁵⁸ Parlatır, *Osmanlı Türkçesi*, s. 126; Devellioğlu, *Ansiklopedik Lûgat*, s. 54.

⁵⁹ Özcan Mert, "Âyan", *DİA*, C. 4, İstanbul, 1991, s. 195.

⁶⁰ Mert, "Âyan", s. 196.

edilmesi için oluşturulan *mahalle avâriz akçası* vakıfları ile diğer vakıfların tevliyetini yürütmek yer almıştır. Yine para ayarı ve şehre gelen yiyecekler ile burada üretilen malların fiyatlarının tespiti esnasında alıcıyla satıcının haklarının korunmasını sağlamak da âyanların görevlerinden olmuştur. Ahalinin şehrin muhafazası, adaletin sağlanması, yöneticilerin kanuna aykırı davranışları nedeniyle azledilmesi gibi padişahın isteklerini arzla iletme ise âyanların diğer görevleri olarak karşımıza çıkmaktadır⁶¹. Bunlara ilaveten asker toplamak, zahire sevk etmek, bulundukları şehre gelen görevlileri ağırlamak gibi görevleri yerine getirmişlerdir. Böylece şehrin güvenliğini sağlamak başta olmak üzere, sefer organizasyonuna katkıda bulunmak gibi oldukça önemli vazifeleri icra etmişlerdir⁶².

Klasik dönemde Osmanlı padişahları, bir bölgenin idaresi için ilki askerî sınıf kökenli ve padişahın yürütme yetkisinin temsilcisi olan bey, ikincisi ulema kökenli ve padişahın yasal yetkisinin temsilcisi olan kadı olmak üzere iki yetkili görevlendirmişlerdir. Bu doğrultuda sancakbeylerinin temelde iki görevi bulunmuştur. Bunlardan ilki askerî görevi kapsamında kapı halkı ve tımarlı sipahileriyle hazır bir asker olarak çağrıldığı an orduya katılmak, ikincisi ise idarî görevi doğrultusunda reayanın huzur ve güvenliğini tesis etmek olmuştur⁶³. Klasik dönemde kurumlar görevlerini yaptığı için âyanların toplum içindeki nüfuzları bulundukları yerleşim

⁶¹ Ergenç, “Osmanlı Klâsik Dönemindeki ‘Eşraf ve A‘yan’”, s. 106-112; Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2012, s. 192-195; Özdeğer, “Âyanın Mali ve İdari Yönetime Müdahale Devri”, s. 72.

⁶² Bayram Ürekli, “17. Yüzyılda Osmanlı Taşra Teşkilatında Görevliler: Konya Örneği”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, 7-9 Nisan 1999, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya, 2000, s. 717.

⁶³ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., 7. Baskı, İstanbul, 2006, s. 108, 109; Ergenç, *Ankara ve Konya*, s. 83.

yeriyle sınırlı kalmıştır⁶⁴. Buna karşın XVI. yüzyıldan sonra sancak idaresindeki değişim, taşrada karışıklıkların artması, vergi tahsilinde sorun yaşanması, merkezi otorite ile şehir kethüdalığının zayıflaması gibi etkenlerle önem kazanmışlardır. Bu sayede ise nüfuzları bulundukları bölgenin dışına yayılmıştır⁶⁵. 1683 Viyana bozgunundan sonra yaşanan iktisadî, malî, sosyal ve siyasal sarsıntı Anadolu'daki sosyal çözülmeyi artırmıştır. Bu kimilerince çözülme kimilerince değişim dönüşüm dönemi olarak nitelenen süreç; yerel hanedanların yükselmesine uygun bir ortam yaratmıştır⁶⁶. Bu süreç içerisinde özellikle Ocak 1695'te yürürlüğe giren malikâne sisteminin yaygınlaşması sonucunda Anadolu'daki pek çok mukâta'anın bu sistemle idare edilmesi âyanların daha da güçlenmelerini sağlamıştır. Genelde yönetime yakın kimselerden oluşan malikâne sahipleri, kendi menfaatleri doğrultusunda malikâne mukâta'alarının idaresi için merkezden mültezim göndermekten ziyade mahallindeki âyanlardan istifade etmişlerdir. Nitekim yerel ileri gelenler mahallî ilişkilerde söz sahibi oldukları ve bölgeyi tanıdıkları için bölgenin idaresinde ciddi bir başarı sağlamaktaydılar. Böylece genelde İstanbul'da yaşayan asker, bürokrat ve ulemeden oluşan malikâne sahiplerinin aksine mültezimlerin geneli mukâta'a bölgesi ya da yakınlarında ikamet eden âyan ve eşrâf arasından çıkmıştır⁶⁷.

⁶⁴ Mert, "Âyan", s. 196.

⁶⁵ Özkaya, *Âyânlık*, s. 99-112; Yücel Özkaya, "Merkezi Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Âyânlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar", *Osmanlı*, C. 6, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 167.

⁶⁶ Akdağ, "XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", s. 233; Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında: Sultan III. Selim'in Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu (1789-1807)*, çev. Hür Güldü, Kapı Yay., İstanbul, 2008, s. 4, 5.

⁶⁷ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yay., 7. Baskı, İstanbul, 2010, s. 106, 107, 114, 169, 170; Jülide Akyüz, "Osmanlı Merkez-Taşra İlişkisinde Yerel Hanedanlara Bir Örnek: Rişvanzâdeler", *Kebikeç*, S. 27, Yıl 14, Ankara, 2009, s. 83.

Birçok sancağın idaresinin muhassıllığa çevrilerek mukâta'aların malikâne şeklinde verilmeye başlanması, bunları ele geçirmeleri kolay olan âyan ve eşrafın siyasi nüfuzlarıyla servet biriktirme imkânları sayesinde zenginleşerek güçlenmelerini sağlamıştır. Servetlerini evlatlarına bırakma imkânı bulan bu kişilerle birlikte sancaklarda zengin ve sözü geçer bir kitle ortaya çıkmıştır. Böylece yerel ailelerin gücü daha da artmıştır⁶⁸. Buna göre dinî ve idarî makamlardaki görevlilerin şehirlerdeki başlıca emlakleri ellerine geçirip köylerde çiftlik oluşturmaları, vefatlarının ardından servetlerinin intikal ettiği evlatlarının şehirlerin nüfuzlu kimseleri arasına girmelerine imkân sağlamıştır⁶⁹. Böylece yerel hanedanlığa giden yolda evlatlara bırakılan servetler ekonomik bakımdan lokomotif vazifesi görmüştür. Sürecin sonucunda merkezî idare, İstanbul'un iaşesi ve seferlerde lojistik destek ile insan gücünün temin edilebilmesi adına bunların nüfuzlarının artmasına müsaade etmiştir⁷⁰.

Âyan ailelerinin servetlerini artırmalarında, reayanın tasarruf hakkına sahip olduğu toprakların kullanımını XVII. yüzyıldan itibaren ele geçirmeye başlamaları önemli rol oynamıştır. Böylece âyanlar, servetlerini bir yandan çeşitli gayrimenkullere yatırırlarken, diğer yandan ise üzerlerine aldıkları mültezimlik görevleriyle sermaye edinme olanaklarını artırmışlardır⁷¹. Bunlar, devlet hizmetinde bulundukları sırada

⁶⁸ M. Çağatay Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1955, s. 16; Akdağ, "Âyanlık Düzeni Devri", s. 57; Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yay., İstanbul, 1965, s. 334; Özkaya, "Hânedânlıkların Kuruluşu", s. 668.

⁶⁹ Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti", *Belleten*, C. XIV, S. 55, Temmuz, TTK Yay., Ankara, 1950, s. 329, 330.

⁷⁰ Nagata, *Karaosmanoğulları*, s. 50.

⁷¹ Akdağ, "XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", s. 244; Akdağ, "Âyanlık Düzeni Devri", s. 51.

güçlerini daha da artırmış ve bu sayede devletten daha geniş yetkiler alarak bölgede önemli güç unsuru haline gelmişlerdir⁷².

Taşrada yaşanan bu gelişmeler karşısında merkezî idare âyanların belirlenmesini sağlayan seçimlerle ilgili adım atmıştır. Bu doğrultuda 1680’lerde ilk defa yapılan seçimleri kazanan resmî âyan adayları halktan mahzar, kadıdan ilâm, validen buyruldu olarak atanmıştır. Seçilen âyanın buyruldu karşılığında âyâniye ücreti ödemesi valilerin zamanla rüşvet karşılığı buyruldu dağıtmasına yol açmıştır. Bu ise çatışmalara sebep olduğu için Sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa 1765’te valilerin buyruldu vermesi uygulamasını kaldırmıştır. Yeni uygulama kapsamında halkın resmî âyan adayları ilâmla sadarete sunulacaktı. Sadrazam tarafından incelenecek adayın atanmaya hak kazanması halinde sonuç bir mektup ya da kaimeyle valiye bildirilecekti. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı’nda hayatını kaybeden âyanların yerine yenisinin atanması zaman alacağı için 1769’da bunların ahalinin seçimiyle tayin edilmelerine karar verilmiştir. Fakat rüşvet ve çatışma vakalarının devam etmesi üzerine 1779’da tekrar 1765’teki uygulamaya dönmüştür. Osmanlı yönetimi, çatışmaların ve yolsuzlukların bir türlü sona erdirilememesi üzerine 1786’da âyanlığa son vermiştir. Yerine ise şehir kethüdalığını tesis etmiştir. Fakat bunlar âyanlar kadar güçlü ve iş görür kimseler olmadıkları için emirleri istendiği gibi yerine getirememişlerdir. 1787’de başlayan Rus Savaşı’ndaki hazırlıklarda aksaklıkların yaşanması üzerine 1790’da alınan kararla kazaların halk tarafından seçilen âyanlarının hüccet-i şer’iyye ile tayin edilmeleri, valilerin buna müdahale etmemeleri ve seçilen âyanlardan ücret alınmamasına karar verilmiştir⁷³.

⁷² Özer Ergenç, “‘A`yân ve Eşrâf’ Diye Anılan Seçkinler Grubunun XVIII. yüzyılda Osmanlı Toplumundaki Rolü Üzerine”, *Osmanlı Tarihi Yazıları Şehir, Toplum, Devlet*, yay. haz. Derya Önder, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2013, s. 408.

⁷³ Mert, “Âyan”, s. 196, 197.

XVIII. yüzyıldaki gelişmeler şehirlerdeki âyan ve eşrâfı daha belirgin duruma getirmiştir. Bir takım görevlerin âyanlara devriyle de artık pek çok konuda taşra ileri gelenleri muhatap alınmaya başlanmıştır. Bu yüzyılın son ve XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde âyanların etkisi giderek artmıştır. Maiyetlerindeki kuvvetler devletin başlıca askerî birlikleri haline geldiği için taşrada vuku bulan olaylarda âyanlara bağlı askerlerden istifade edilmiştir. Güvenliğin sağlanması, düzenin korunması, vergi ve asker toplanması hususlarında geniş yetkiler verilmesi neticesinde ise yerel idare âyanların eline geçmiştir. Bunun etkisiyle ahali, âyanzâdeleri büyük bilip onların emri doğrultusunda hareket etmiştir. Anadolu ve Rumeli'deki bu âyanların arasında ise büyükten küçüğe doğru bir sıralanma yaşanmıştır. Buna katkı sağlayan etkenlerin başında arpalık usulünün yaygınlaşması ve bu durumdan kaynaklı mütesellim tayinleri gelmiştir. Nitekim klâsik uygulamada beylerbeyi ya da sancakbeyi görev yerine gelinceye kadar bir vekil atarken, arpalık uygulamasıyla birlikte görev yerlerine gelemeyen bu idareciler bu defa mütesellim görevlendirmişlerdir. Böylece eyalet ve sancaklarda fiili yönetim mütesellimlere geçmiştir. Bu defa mütesellimlerin kimliklerinde bir değişim yaşanmıştır. Zira mütesellimler önceleri kapıkulu ocaklarına mensup olup bey ya da paşanın kapısına giren kişilerden oluşmuştur. Fakat zamanla vergilerin maktu hale gelmesi ve iltizama verilen mukâta'aların malikâne üzere tasarruf edilmesi gibi uygulamaların tesiriyle vezir ve paşalar tarafından taşradaki âyanların arasından seçilmeye başlanmıştır. Bu durum onların taşra idaresinde etkinliklerini artırmalarına ve yönetici zümre arasına katılmaya çalışmalarına sebep olmuştur. Bu girişimin sonuç vermesiyle zaman içerisinde taşrada merkez yöneticilerden daha etkin hale gelmişlerdir. Nitekim vezir ve paşalar bir ya da bir yıldan daha az sürede değiştirilen, âyan kökenli mütesellimler yerliden olmaları ve vergi tahsilindeki etkileri dolayısıyla malî güçlerini de artırmışlardır. Sancak mütesellimliğini kazanan âyanlar zenginlikleri sayesinde maiyetlerinde kalabalık sekban ve levend beslemişlerdir. Bunun

da etkisiyle diğer âyanlar ile kadıları kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmişlerdir. Sahip oldukları kuvvetle bir taraftan eşkıyalarla mücadele eden, diğer taraftan otoritelerini güvence altına alan âyanlar böylece daha da güçlendirmiştir⁷⁴.

XVIII. yüzyılda vergi toplama usulünde yaşanan değişim de âyanların gücünü artırmıştır. Nitekim vergilerin büyük kısmı kazadan topluca tahsil edilmeye başlanmıştı. Bunun üzerine vergilerin adil bir şekilde dağıtılarak zamanında toplanması görevini üstlenen âyanlar etkilerini daha da artırmışlardır. Zira belirtilen görevin yerine getirilebilmesi için XVIII. yüzyılda âyan seçilmeye başlanmıştır. Önceleri çok zengin olması gerekmeyip, eşrâf ve âyan arasından seçilen şehir kethüdalarının yerini artık beldenin zengini ve bu zenginliği sayesinde nüfuz sahibi olanlar almaya başlamıştır. Bu yeni görev ise nüfuzlarını artırmalarını sağlamıştır⁷⁵. Böylece Osmanlı yönetimi beylerbeyiliğe, sancakbeyliğe ve diğer idarî görevlere kapı kullarından tayin uygulamasını terk etmeye başlamıştır. Onların yerine bölge ahalisini daha iyi yönetebileceği kanaati doğrultusunda ilgili bölgenin ahalisi arasından itibarlı ve nüfuzlu bir kişiyi görevlendirmiştir. Âyanların güç kazanmaya başladığı bu uygulamayla birlikte ise Enderun halkının taşra idaresindeki tekeli kırılmıştır⁷⁶. Aslında bu durumun yaşanmasına Osmanlı yönetiminin merkezî eyaletlerin yanı sıra stratejik bölgelerde yerel ileri gelenlerden ziyade merkezden atanan görevlilerin hâkimiyetini sağlamaya

⁷⁴ Akdağ, “Âyanlık Düzeni Devri”, s. 53; Cengiz Orhonlu, “Osmanlı Teşkilâtına Aid Küçük Bir Risâle ‘Risâle-i Terceme’”, *Belgeler*, C. IV, S. 7-8, TTK Yay., Ankara, 1967, s. 45; Mutaftçieva, “Âyanlık Müessesesi”, s. 182; Özkaya, *Âyânlık*, s. 117, 125; Ali Akyıldız, “Sened-i İttifak’ın İlk Tam Metni”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 2, İstanbul, 1998, s. 209; Halil İnalcık, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 45. Baskı, İstanbul, 2010, s. 334; Ergenç, “‘A’yân ve Eşrâf’ Diye Anılan Seçkinler”, s. 397-399.

⁷⁵ Akdağ, “Âyanlık Düzeni Devri”, s. 51; Ergenç, “‘A’yân ve Eşrâf’ Diye Anılan Seçkinler”, s. 410.

⁷⁶ Akdağ, “XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi”, s. 244; Akdağ, “Âyanlık Düzeni Devri”, s. 51.

çalışmasına rağmen yerel ailelerin kısmen fiilî kısmense idarî ve malî görevlere sahip olmalarıyla taşra idaresini kontrol altına almaları ve otoriteyi yerelleştirmeleri sebep olmuştur⁷⁷.

Birbirini tetikleyen bu gelişmelerin sonucunda âyan aileleri kendi bölgelerinde sürekli olarak idarecilik yapmaya başlamışlardır. Bu durum ise hanedan hüviyeti taşıyan büyük ailelerin ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Böylece âyan kelimesi yeni anlamlar kazanmıştır. Âyanların görevlerine ise coğrafi ve ekonomik koşullar çerçevesinde şehir ahali ve esnaf için mal temin etmek; erzak ve hammadde fiyatlarını belirlemek; kamu binalarının inşasını ve tamiratını gerçekleştirmek; eşkıyayla mücadele etmek; orduya asker temin ederek bunların ihtiyaçlarını karşılamak; yine ordu için yük hayvanı sağlamak; İstanbul'un iaşesi için zahire ve koyun sevk etmek; güherçile ihtiyacının giderilmesi yönünde faaliyetlerde bulunmak; gemi yapmak ve bununla ilgili malzemeleri temin etmek; vergi ve mukâta'a gelirlerini toplamak da eklenmiştir⁷⁸.

Âyanlar, temel görevleri arasında her ne kadar asayiş sağlamaya bulunsalar da zaman zaman asayişsizliğe sebep olmaktan geri durmamışlardır. Onların, nüfuzlarını aynı bölgedeki diğer ileri gelenlerin üzerinde etkin kılabilmek için kapılarındaki levendlerle rakiplerini bertaraf etmeye çalışmaları türlü karışıklıklara ve bölge ahalisinin yurtlarını terk etmelerine sebep olmuştur. Bu gelişmelerden rahatsızlık duyan Osmanlı yönetimi, isyancıları kimi zaman valilik vererek itaat altına almıştır. Böylece bu yerel unsurlar rical sınıfına katılmayı başarmışlardır⁷⁹. Buradan da devletin bir

⁷⁷ Ali Yaycıoğlu, "Sened-i İttifak (1808): Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Ortaklık ve Entegrasyon Denemesi", *Nizâm-ı Kâdim'den Nizâm-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, s. 673.

⁷⁸ Akdağ, "Âyanlık Düzeni Devri", s. 54, 58, 61; Mert, "Âyan", s. 196; Özkaya, *Âyânlık*, s. 141-168.

⁷⁹ Uzunçarşılı, *Alemdar Mustafa Paşa*, s. 6; Akdağ, "Âyanlık Düzeni Devri", s. 56, 57.

anlamda taşradaki güç odaklarıyla kimi zaman uzlaşıya giderek kimi zaman da onları baskı altında tutarak taşrada yönetimini sağlama politikası güttüğü anlaşılmıştır.

Gelişimini bu şekilde tamamlayan âyanlığın etkili olduğu bölgelerden biri de Bozok sancağı olmuş ve burada Çapanoğulları başta olmak üzere pek çok ileri gelen aile yer almıştır.

Tarihsel Süreçte Bozok Sancağı ve Yozgat

Çapanoğulları'nın izlerine XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren tesadüf edilen Bozok bölgesi, bu yüzyılın ikinci çeyreğiyle birlikte aynı aile tarafından voyvodalık, mütesellimlik ve mutasarrıflık şeklinde idare edilmiştir. Fakat Bozok sancağının da içinde yer aldığı bu havalinin tarihi belirtilen yüzyıldan daha eskilere dayanmaktadır. Tarihte pek çok medeniyete ev sahipliği yapan bölge, Türk hâkimiyetine girmeden önce ilkçağlardan itibaren Hitit, Frigya, Kimmer, Galat, Pers, Roma ve son olarak Bizans egemenliğinde bulunmuştur. Malazgirt Muharebesi'nin ardından Anadolu'ya gelen Türklerle birlikte Danişmendli, Selçuklu, İlhanlı, Eretna ve Kadı Burhaneddin devletlerine bağlanmış, 1399'da ise Osmanlı hâkimiyetini tanımıştır⁸⁰.

Süreç içerisinde bu kadar farklı devletlerin idaresinde bulunan Bozok bölgesinde derin vadiler ile geniş düzlükler yer almaktaydı. Bu yapısından ötürü konar-göçer yaşantıya uygun bir coğrafya olmuş ve XIII. yüzyılda bu hayat tarzının yoğunlaştığı yerler arasında bulunmuştur. Böylece konar-göçerlerin yaşadığı önemli alanlardan olan bölge, hem bu nedenle hem de daha sonra devam eden göçlerin etkisiyle pek çok

⁸⁰ Ahmet Yaşar Ocak, “Bozok”, *DİA*, C. 6, İstanbul, 1992, s. 321; Taha Niyazi Karaca, *Ermeni Sorununun Gelişim Sürecinde Yozgat'ta Türk Ermeni İlişkileri*, TTK Yay., Ankara, 2005, s. 5, 6; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasî Tarih Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye (1071-1318)*, Ötüken Neşriyat, 10. Baskı, İstanbul, 2010, s. 230; Yunus Koç, “Yozgat”, *DİA*, C. 43, İstanbul, 2013, s. 560.

Türkmen aşiretine ev sahipliği yapmıştır⁸¹. 1402’de Yıldırım Bayezid ile tutuştuğu muharebeden zaferle ayrılan Timur, dönüşte bu coğrafyada yaşayan ve Türkmenleşmiş olan Kara Tatarları da Türkistan’a göç ettirmek amacıyla harekete geçmiştir⁸². Yerlerinden memnun olan bu kitlenin kaçma teşebbüsünde bulunması üzerine buna mâni olabilmek adına onların, askerlerin arasında ilerlemelerini sağlamıştır⁸³. Bu süreçte Kara Tatarlar’ın önde gelenleri Semerkant’a yerleştirilirken bir kısmı Kaşgar bölgesine bir kısmı da Isık Göl taraflarına iskân edilmiştir. Burada kalmayı başaran Kara Tatarlardan bir bölümü daha önce olduğu gibi Ankara, Çorum, Amasya ve Yozgat’ta yaşamaya devam etmişlerdir⁸⁴.

Fetret Devri’nin etkisiyle Dulkadirli Beyliği’nin idaresine giren bölge, Yavuz Sultan Selim’in 1514’te Çaldıran Seferi dönüşünde bu beyliği ilhakının ardından tekrar Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu süreçte Kayseri ve Bozok sancakları yarı müstakil olarak Dulkadirli Beyi tayin edilen Şehsuvaroğlu Ali Bey’in idaresine bırakılmıştır⁸⁵.

⁸¹ Ocak, “Bozok”, s. 321; Koç, “Yozgat”, s. 560; Sadullah Gülten, *XVI. Yüzyılda Bozok Türkmenleri*, Pervane Yay., İstanbul, 2015, s. 53.

⁸² Faruk Sümer, “Tatarlar”, *DİA*, C. 40, İstanbul, 2011, s. 169.

⁸³ Şerefüddin Ali Yezdi, *Emîr Timur (Zafernâme)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul, 2013, s. 410. Timur’un bu göç hareketiyle Sirderya ve Isık Göl arasındaki bölgeyi iskân edilecek kimselerle birlikte ziraata açmayı amaçlamış olabileceği söylenmektedir. Bk. İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara, 2000, s. 30.

⁸⁴ Sümer, “Tatarlar”, s. 169. Kara Tatarların göçürülmeleri hususunda ayrıca bk. İsmail Aka, *Timurlular*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1995; Taha Niyazi Karaca, “Osmanlı Devleti’nde Toprak Düzeni ve Bozok Sancağı”, *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Türk Ocakları Yozgat Şubesi Yay., Ankara, 2000; Beatrice Forbes Manz, *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatih*, çev. Zuhale Bilgin, Kitap Yay., İstanbul, 2006; Halil Çetin, *Timur’un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2012; Koç, “Yozgat”.

⁸⁵ Ocak, “Bozok”, s. 321; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, TTK Yay., 7. Baskı, Ankara, 1995, s. 272.

Böylece Fetret Devri'nden sonra meydana gelen göç hareketi nedeniyle bölgede yaşanan nüfus boşluğu Sivas'ın güneyi ile Kayseri'nin doğu bölgelerinde yaylayan Dulkadirli Türkmenleri tarafından doldurulmuştur. Oğuzlar'ın Boz Ok koluna mensup olan bu Türkmenler buralara yerleşmelerinin ardından Boz Ok adını taşımaya devam etmişlerdir. Bu suretle XV. ve XVII. yüzyıllarda burada iskân edilen insanları tanımlayan Boz Ok ismi ileriki dönemlerde bölgenin adı olarak anılmaya başlanmıştır. Şehsuvaroğlu Ali Bey'in serkeşlikleri nedeniyle 1522'de idamı ve Dulkadirli idaresine son verilmesinin ardından ise bölge tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Zamanla göçebe hayatı terk eden Boz Ok'lu oymaklar da yerleşik hayata geçip çiftçilikle meşgul olmaya başlayarak⁸⁶ bölgenin bayındır hâle gelmesine katkıda bulunmuşlardır.

Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle birlikte Bozok bölgesi 1522'de önce kaza, daha sonra sancak olarak Dulkadir eyaletine; 1525'te Rum beylerbeyiliğine; 1526-30 arasında Dulkadir eyaletine; 1526 ve 1529-30'da Karaman eyaletine bağlandıktan sonra 1560'a kadar değişik zamanlarda Rum ile Dulkadir eyaletlerine dâhil olmuştur. 1560'dan sonra ise kesin olarak Rum eyaletine bağlanmıştır. Bozok sancağında XVI. yüzyılın ikinci yarısında Bozok ve Akdağ isimlerinde iki kaza yer almıştır. Baltı, Kanak-ı Zîr, Deliceözü, Karadere ve Sorgun, Selmanlı/Süleymanlı Bozok kazasına; Boğazlıyan, Gedik, Akdağ, Aliki, Emlâk, Kanak-ı Bâlâ ve Çubuk ise Akdağ kazasına bağlı olarak on üç nahiye oluşturmuştur. XVII. yüzyılda bu nahiyelerin yerini Bozok, Sorgun, Akdağ, Boğazlıyan, Emlâk, Süleymanlı-yı Kebîr, Süleymanlı-yı Sagîr, Gedik-i Çubuk ve Budaközü kazaları almıştır. Buna karşın sancağın coğrafi durumu dolayısıyla sınırlar günümüzdeki Yozgat şehrinin sınırlarından farklı olarak güneyde Kızılırmak, doğuda Akdağmadeni, kuzeyde Hattuşaş, güneybatıda Karanlıkdere ile Deliceözü'nden

⁸⁶ Faruk Sümer, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar I", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1974, s. 313, 319; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 309, 310; Koç, "Yozgat", s. 560.

oluşturmuştur. Günümüzdeki Şarkışla, Gemerek, Felâhiye (Rumdiğin), Sarioğlan gibi ilçe merkezleri ise bu sınırlara dâhil yaklaşık iki yüz haneden ibaret köy statüsünde olmuştur⁸⁷.

Bozok sancağına bağlı Yozgat ise XVI. yüzyılda mezra ve köy statüsünde varlığını sürdürmüştür. Bu yüzyılın başlarından 1700'lü yıllara kadar yirmi haneden oluşan küçük bir köy olan Yozgat, zamanla sancak merkezine dönüşmüştür⁸⁸. XVI.

⁸⁷ Karaca, “Bozok Sancağı”, s. 462; Koç, “Yozgat”, s. 560, 561. Önce nahiye ardından kaza statüsüyle Bozok sancağına bağlı olan yerleşim yerlerinin sınırları XVI. yüzyılda şu şekilde olmuştur: Baltı kazası günümüzdeki Yozgat şehrinin merkezinden; Karadere kazası Yerköy ve Şefaati de dâhil olmak üzere günümüzdeki Yerköy ve Şefaati ilçeleri arasında kalan Karanlıkdere mevki ile Şefaati'nin güneyinden gelen Karasu ırmağı yakınlarındaki köylerden; Kanak-ı Zîr kazası günümüzdeki Sarıkaya ilçesinin Hasbek kasabasının güneydoğusundan Şefaati ilçesinde yer alan Karasu ırmağına kadar ve Sarıkaya'nın batısında yer alan Kadılı köyünden Şefaati'ye kadar olan mevkiiden; Sorgun kazası yaklaşık olarak günümüzdeki Sorgun ilçesi sınırlarından; Deliceözü kazası günümüzdeki Yerköy ilçesinin bir kısmından müteşekkil olarak Delice ırmağı yakınındaki köylerden; Selmanlı/Süleymanlı kazası günümüzdeki Yerköy ilçesinin Salmanlı nahiyesi ile civarındaki köylerden oluşmuştur. Kanak-ı Bâlâ kazası Sarıkaya'nın kuzeyinden başlayıp doğusundan dolaşarak Şefaati'ye ulaşan Kaynak Suyu'nun civarındaki köyleri; Alikı kazası yaklaşık olarak Hasbek kasabasının yanı sıra Saraykent ilçesi ve Belekçehankavağı köyü arasında kalan bölgeyi; Akdağ kazası günümüzdeki Çayıralan ve Çandır ilçelerini; Boğazlıyan kazası günümüzdeki Boğazlıyan civarını; Emlâk kazası Kızılırmak'ın sağ yakası ile Akdağ ve Alikı'nın doğusundaki bölgeyi; Gedik kazası Sivas'ın günümüzdeki Şarkışla ilçesini; Çubuk kazası ise yine Sivas'ın Gemerek ilçesi ile güneybatıda Tuzhisar, doğuda ise Akkışla köyü arasında kalan bölgeyi içermiştir. Bk. Sümer, “Bozok Tarihine Dair”, s. 323-331; Yunus Koç, *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989, s. 19, 20; Gülten, *Bozok Türkmenleri*, s. 42, 43.

⁸⁸ 1530'daki ilk tahrir göre Sarı Hacılu cemaatinin mezarı olan Yozgat, 1556'da yapılan ikinci tahrirde ise aynı cemaatin adıyla kurulan Sarı Hacılu köyünün mezarı olarak kaydedilmiştir. Bk. Rafet Metin, *XVI. Yüzyılda Orta Anadoluda Nüfus ve Yerleşme (Bozok, Kırşehir, Niğde, Nevşehir ve Keskin Örneği)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 58, 59. Yozgat,

yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bozok yöresinde konar-göçerlikten yerleşikliğe doğru bir hareketlenme meydana gelse de bölge insanı alışık olduğu hayat tarzını bir anda terk edememiştir. Bu nedenle bir yandan tarımla uğraşırken diğer taraftan yaylak-kışlak hareketlerini devam ettirmişlerdir. Toplu katılım olmadığı için yaşanan bu hareketlilik toplu iskân süreci şeklinde değil bireysel hareketler olarak sürüp gitmiştir. Bunun yanı sıra XVI. yüzyılın ikinci yarısından XVII. yüzyılın ilk yarısına kadar olan süreçte yaşanan Celalî tahribatı, salgın hastalıklar, doğal afetler, kıtlıklar ve göçebe yaşama yeniden dönüş gibi etkenlerle yöre nüfusu azalmıştır⁸⁹. Bu koşulların etkisiyle XVII. yüzyılda Bozok sancağı gelişme gösterememiştir. Nitekim bölgeyi ziyaret eden Evliya Çelebi de buna değinerek burada gelişmiş bir şehir bulunmadığından söz etmiştir⁹⁰.

H.983 [M.1575-1576]'teki tahrirde ise Baltı adında ve yaklaşık olarak şimdiki Yozgat'ın etrafında bulunan köylerin oluşturduğu bir nahiyeyle bağlı olmuştur. Baltı nahiyesinin sınırlarını ise bugünkü Yozgat-Yassı Ağıl (Şefaati) ile Musabeyli arasındaki saha oluşturmuştur. Buradaki Baltısaray köyü de muhtemelen merkez vazifesi görmüştür. Bu dönemde Yozgat'ta evli 6 nîm ve 5 bennak ile bekâr 12 caba ve 1 mücerred olmak üzere 24 reaya yer almıştır. Bunların dışında vasıfsız olarak kaydedilen 5 kişiyle birlikte şehirde toplamda 29 nüfusun barındığı kaydedilmiştir. Bk. Sümer, "Bozok Tarihine Dair", s. 323, 324; Koç, *İskân ve Nüfus Yapısı*, s. 19, 105; Koç, "Yozgat", s. 561.

⁸⁹ Mehmet Öz, "Bozok Sancağı'nda İskân ve Nüfus (1539-1642)", *XII. Türk Tarih Kongresi, Ankara:12-16 Eylül 1994, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. III, TTK Yay., Ankara, 1999, s. 791, 792. Yine özellikle Canik ve Bozok bölgelerinin nüfusunda yaşanan azalma hakkında bk. Mehmet Öz, "Population Fall In Seventeenth Century Anatolia: Some Findings for the Districts of Canik and Bozok", *Archivum Ottomanicum*, S. 22, 2004, (Wiesbaden 2005).

⁹⁰ Evliya Çelebi Bozok sancağı için "*Mamur şehri yoktur, Mir-livası cemî nevahisini deveran eder. Beyinin taraf-ı padişahîden hassı 300.275 akçedir. 19 zeameti 231 timarı, Alaybeğisi, Çeribaşısı, Sipah Kethüdayeri, Yeniçeri Serdarı vardır*" demek suretiyle sancağın durumu hakkında bilgi vermiştir. Bk. Evliya Çelebi Mehmed Zıllî ibn-i Dervîş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 3, Tabî': Ahmed Cevdet, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1314, s. 236.

Yozgat, tüm bu etkenlerle şehir kimliğini Çapanoğulları'yla kazanmaya başlamış ve küçük bir köyden şehre dönüşmüştür⁹¹. XIX. yüzyılda bölgeyi ziyaret eden seyyahlar da bu konudaki gözlemlerini dile getirerek Yozgat'a Çapanoğulları tarafından şehir kimliği kazandırıldığını belirtmişlerdir⁹².

⁹¹ *Ankara Vilayeti Sâlnâmesi, H.1318 [M.1900-1901]*, Def'a: 13, Matbaa-i Vilayet, s. 222; *Ankara Vilayeti Sâlnâmesi, H.1320 [M.1902-1903]*, Def'a: 14, Matbaa-i Vilayet, s. 218; *Ankara Vilayeti Sâlnâmesi, H.1325 [M.1907-1908]*, Def'a: 15, Matbaa-i Vilayet, s. 232. Yozgat'ın gelişiminin sadece nüfus ve ekonomiyle ilgili olmadığı, mimarî yapılarında da belli bir estetik kaygı güdüldüğü anlaşılmaktadır. Öyle ki yeni kurulan Yozgat'ın yapılarında görülen mimarî sanatın, vilayetin diğer yerleriyle kıyaslanamayacak kadar güzel olduğuna değinilmiştir. Bk. *Ankara Vilayeti Sâlnâmesi, R.1307 [M.1891-1892]*, Def'a: 11, Matbaa-i Vilayet, H.1308-1309 [M.1890-1892], s. 284. Yusuf Ziya Yozgadî bu konuya farklı bir yorum getirmiştir. Ona göre şehir, merkezî Asya'da Fergana civarında Yoz ismiyle anılan Türk kabilesinin Selçuklularla Anadolu'ya gelen bir kolu tarafından kurulmuştur. Böylece Çapanoğlu Ahmed Paşa'dan önce kurulan kasaba, Yoz kabilesinin bir kasabası ya da büyük bir köyü olmuştur. Ayrıca Fergana'daki *Uzgand* şehriyle Yozgad aynı kelimedenden oluşmuştur. Bk. Yusuf Ziya Yozgadî, "Yozgad Kelimesinin Ma'na-i Sahihi", *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*, Ankara, 9 Şa'bân 1341 [27 Mart 1923], Dördüncü Sene, Numro: 774, s. 4; Koç, "Yozgat", s. 561.

⁹² Texier'e göre, burada doğan Çapanoğlu Ahmed Paşa, yönetime geldikten sonra ilk iş olarak eski yaylaklarında bir şehir kurmuştu. Yine ona göre Yozgat, Çapanoğulları döneminde oldukça bakımlı ve modern bir şehirdi. Bu özelliğinden ötürü de ülkedeki diğer yerleşim yerlerinden farklı bir manzara arz etmekteydi. Şehirdeki yapıların damları kiremitle örtülüydü ve bir Avrupa şehrini andırıyordu. Bk. Charles Texier, *Küçük Asya*, C. 3, müt. Ali Suad, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1340, s. 45, 46. Yine XIX. yüzyılın ikinci yarısında Samsun'dan Yozgat'a seyahat eden Bafralı Yanko, ziyaretinden yirmi beş sene evvel bu şehrin vilayet merkezi kabul edilmesi ve vilayet dâhilindeki diğer yerlere nispetle kalabalık nüfusa sahip olması sebebiyle birinci liva olarak anılmayı hak eden yüz otuz sekiz senelik memleket olduğunu ifade etmiştir. Bk. Bafralı Yanko, *Yozgad Seyahatnamesi*, Matbaa-i Ebu'z-Ziya, Kostantiniye, 1306, s. 15; Taha Niyazi Karaca, "Bafralı Yanko'nun Yozgat Seyahatnamesi", *Yozgat Gündem Gazetesi*, 01.08.2006, s. 22; Muammer Ulutürk, "Dr. Bafralı Yanko ve Yozgat Seyahatnamesi", *Turkish Studies*, C. 8/11, Sonbahar, Ankara, 2013, s. 355. Yozgat'ı ziyaret eden seyyahlarla ilgili ayrıntılı bir çalışma için bk. Taha Niyazi Karaca, "19. Yüzyıl Avrupa Seyyahlarının Gözü İle Bir Anadolu Şehrinin Sosyo-Ekonomik

Bu bilgilerle paralellik gösteren ve Çapanoğulları'nın Yozgat'a yerleşerek burayı şehirleştirdikleri hakkında çeşitli efsaneler yer almıştır⁹³. Böylece ailenin bu şehre yerleşmelerine olağanüstü bir tema kazandırılmaya çalışılmıştır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte artmaya başlayan şehir nüfusu ise 10.000 kişiye dayanmıştır⁹⁴. Anadolu'nun orta yerindeki Bozok sancağını şenlendiren Çapanoğulları da bahsedildiği şekilde âyanlıkla başlayan serüvenlerini hanedanlıkla taçlandırmışlar ve bir döneme damgasını vurmuşlardır.

Yapısı", *Günay Çağlar Armağanı*, ed. Mehmet İnbaşı, Erzurum Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum, 2004.

⁹³ Efsanelerin önemli unsurlarından olan Hızır'ın izine burada da tesadüf edilmektedir. Buna göre Süleyman Bey'in dedesi Ömer Ağa yazın bu bölgede sürüsünü otlatırken karşısına birden Hızır çıkar. Ömer Ağa'dan istediği sütü içen Hızır, "*Çobanoğlu, yozuna yoz katılsın, memleketinin adı Yozkat olsun*" şeklinde dua eder ve bunun neticesinde şehir kurulur. Anadolu Türk efsanelerinde Hızır motifi hakkında bk. Ahmet Yaşar Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2007, s. 209-215. Diğer bir rivayete göre; Divanlı beylerinin çobanı Ömer Ağa'nın Top mahallesine saklanması ile savunmaya elverişli olan kulübesine birçok kişi göç eder ve şehir bu şekilde kurulur. Günümüzde bu rivayette yer alan Top isminde bir mahalle Yozgat'ta yer almazken Topçu ve Topaç adlarında iki köy mevcuttur. Bu köylerden Topçu'nun Divanlı'ya mesafesi buranın tam aksi istikamette bulunan Topaç köyüne nispetle daha yakındır. Bu nedenle muhtemelen Topçu kastedilmektedir. Yozgat-Topaç arası karayoluyla 23 km civarındadır. Bk. <https://goo.gl/maps/aD3LZftgK5n>. Erişim Tarihi: 05.05.2015. Buna karşın Yozgat-Topçu arası 17 km civarındadır. Bk. <https://goo.gl/maps/awJLaG59XY22>. Erişim Tarihi: 05.05.2015. Son rivayete göre ise Ömer Ağa, rüyasında çam dibinde gördüğü içi altın dolu küpü çıkararak zengin olur ve bu zenginlik sayesinde bir kasaba kurmaya karar vererek Yozgat'ı kurar. Küp içerisinde altın bulunması olayı gerçeğe uzak kabul edilmekle birlikte diğer rivayetlere de şüpheyle yaklaşılması ve bunların halk efsaneleri olarak değerlendirilmeleri gerekmektedir. Bk. Duygu, *Çapanoğulları*, s. 5, 33; Süleyman Duygu, "Osmanlı Devlet Ricalinden Mehmet Celâlettin Paşa", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 147-148-149, Yıl XIII, Ocak-Şubat-Mart 1975, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, s. 150.

⁹⁴ Koç, "Yozgat", s. 562.

I. BÖLÜM

SÜLEYMAN BEY'İN ÖNCÜLLERİ VE SİYASİ BİR AKTÖR OLARAK ORTAYA ÇIKIŞI

1.1. Çapanoğulları'nın Kökeni

Çapanoğulları'nın kökeni ve Bozok yaylasına nereden geldikleri, hangi aşiret, cemaat veyahut oymağa bağlı oldukları ailenin tarihiyle ilgilenenlerin net cevap bulamadığı sorulardır. İttifakla ileri sürülen görüş ailenin Türkmen kökenli olduğu yönündedir. Buna göre Çapanoğulları, idareleri altındaki oymakla Bozok bölgesine yerleşerek burada güçlerini artırmış ve oymak reisliğinin kendilerine sunduğu imkânlardan istifade etmişlerdir⁹⁵. Fakat belirtildiği üzere bu konudaki görüşlerin bir kısmı kaynaklara dayanmadığı ve içerisinde çeşitli tutarsızlıkları barındırdığı için bunlara kuşkuyla yaklaşılması gerekmektedir.

Ailenin kökeni konusunda rivayetlerden sıyrılıp elle tutulur kaynaklara ulaşarak fikir yürütmek oldukça zordur. Zira bunu ispatlayabilecek ve Yozgat'a geldikleri yeri gösterebilecek bilgi ve belge bulmakta sıkıntı yaşanmaktadır. Bu konudaki tek ve en önemli ipucunu ailenin en eski ferdi olarak bilinen Çapar Ömer Ağa'nın mezar taşındaki *aslı Bozgalı*⁹⁶ ifadesi sunmaktadır. Buranın tam olarak nerede olduğu tespit edilememekle birlikte bu ifadeden yola çıkarak birtakım iddiaların dile getirildiği görülmektedir⁹⁷. Diğer taraftan Süleyman Duygu, bu ifadeyi *aslı Yozgatlı* şeklinde

⁹⁵ Mert, *Çapanoğulları*, s. 24.

⁹⁶ Çapar Ömer Ağa'nın mezar taşı için bk. Ek 1.

⁹⁷ Çorum'un ilçesi statüsündeki Sungurlu'nun eski adının *Bozga* olduğu ve ailenin Sungurlu'dan gelerek Yozgat'a yerleştikleri yönündeki görüş için bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Arı Kovanına Çomak Sokmak, Taşra Kökenli Bir Tarihçinin Sıradan Meslek Hayatı*, Söyleşi: Haşim Şahin, Timaş Yay., İstanbul, 2014, s. 20. Bozga'nın bulunduğu yerle ilgili yapılan açıklamalardan birine göre Tiflis'in güneybatısında Ahıska

okumak suretiyle ailenin kökenini Yozgat'a dayandırmaya çalışmıştır⁹⁸. Daha sonra hatasının farkına varan yazar düzeltmelere gitmiş ve bu tahrifatı dile getirmiştir⁹⁹.

dolaylarında Borçalı bölgesinde *Bozgal/Buzgal/Bosukal* adında bir köy bulunmaktaydı. Rus salnamelerinde *Busu-Kala* şeklinde yazılan bu yeri, çevredeki Karapapak Türkleri *Bozgal/Buzukal* şeklinde telaffuz etmekteydi. Çapanoğulları'nın Ahıska civarından Bozok bölgesine gelmiş olabilecekleri yönünde başka rivayetlere de atıf yapılmıştır. Bu konuda sarıh bir bilgi olmadığı için rivayetlerin etrafında dolaşılmaya devam edilmiştir. Buna göre; büyük ihtimalle Oğuz boyuna mensup Çapanoğulları Güney Kafkasya'da Ahıska civarlarında bulunmuş ve Osmanlı Devleti ile ilk ilişkileri Kanuni Sultan Süleyman'ın 1535 İran Seferi sırasında olmuştu. Ailenin kökenini ortaya koyan güvenilir herhangi bir belge ya da bilgi olmadığı için konuyla ilgili bu iddialar dile getirilmiştir. Dillendirilen diğer görüşlere göre ailenin Bayat boyuna mensup olmaları ve bölgeye güneyden gelmeleri ihtimal dâhilinde idi. Burada nüfuz kazanmaları ise Yeniil voyvodalığı göreviyle gerçekleşmişti. Yine Teke aşiretine mensup olmaları ya da Yeniil'e bağlı kimi oymakların XVII.-XIX. yüzyıllar arasında bölgeye gerçekleştirdikleri göç sırasında ailenin bağlı bulunduğu oymağın da bunlarla beraber gelmeleri olasılığı da dile getirilmiştir. Buna göre Çapanoğulları, Horasan'dan Erivan, Kars ve Maraş istikametini kullanarak Güney Anadolu'ya gelmiş ve Gaziantep-Maraş dolaylarına yerleşmişlerdi. Yörük olarak nitelendirilen bu grup, daha sonra sürülerine uygun yerler aramak amacıyla Ömer Ağa'nın idaresinde İç Anadolu'ya göçmüştü. Ardından Yozgat ile Yerköy arasındaki Saray köyünü kurarak bir süre burada kalmıştı. Ailenin bir kolu ise Kazan taraflarına gitmişti. Anadolu'ya gelenlerin başında bulunan ve Yozgat'a yerleşen Ömer Ağa'nın babası Gazanfer Salih ise Şam'a giderek burada Salahiye Mahalle ve camiini kurmuştu. Bk. Duygu, *Çapanoğulları*, s. 5, 14, 33; Duygu, "Mehmet Celâlettin Paşa", s. 149-151; Sümer, "Bozok Tarihine Dair", s. 330. Mert de bu rivayetlere atıfta bulunarak Çapanoğulları'nın 1650'li yıllarda Horasan'dan ayrılarak Şam civarına yerleştiklerini ve bir süre sonra da Bozok'a geçip burayı yurt tuttuklarına değinmiştir. Bk. Mert, *Çapanoğulları*, s. 24.

⁹⁸ Duygu, *Çapanoğulları*, s. 14.

⁹⁹ Tahrifatla ilgili yapılan açıklamalarda, mezar taşındaki *Bozgalı* ifadesi üzerinde oynamalar yapıldığı, taşın oyularak "L" harfinden önce "D" yazılmaya ve böylece yazının *Yozgadlı* şeklinde okunmaya çalışıldığı üzerinde durulmuştur. Konuyla ilgili bk. Duygu, "Mehmet Celâlettin Paşa", s. 150. Tarafımızdan, Çapar Ömer Ağa'ya ait mezar taşı üzerinde gerçekleştirilen inceleme sonucunda Duygu'nun bahsettiği tahrifat yerinde görülmüştür. Taş üzerinde, sonradan kazılan yerde hafif bir çukur

Çapanoğulları'nın kökenleriyle ilgili öne sürülen farklı görüşlere karşın bugün Yozgat ve çevresinde ekseriyetle ailenin Mamalu Türkmenleri'ne mensup oldukları kabul edilmektedir. Bu görüş henüz ispatlanamasa da en kuvvetli olasılık gibi durmaktadır¹⁰⁰. İnsanların bu şekilde düşünmelerinde çeşitli rivayetlerin etkili olduğu görülmektedir. Buna göre halk arasında Çapanoğulları'nın beyleri arasında bulunduğu kabul edilen ve doğudan gelen bir Türk aşiretine mensup olduklarına, eskiden ormanlık olan Yozgat civarına çadır kurarak buraya yerleştiklerine inanılmaktadır¹⁰¹. Mamalu Türkmenleri voyvodalığının bir dönem ailenin uhdesinde bulunması, bu görüşün ortaya çıkmasının nedenlerinden biri olsa gerektir. Aile üyelerinin muhtemel bir tehlike karşısında Mamalu aşiretine sığınmaları da belirtilen iddiaya delil gösterilmiştir. Böylece herhangi bir belge bulunmamasına rağmen bu görüş, ailenin bu Türkmen grubuna bağlı oldukları iddiasına dayanak oluşturulmuştur¹⁰². Fakat onların, tehlikeler karşısında Mamalu aşiretine sığınmaları, doyurucu bir delil teşkil etmediği için gerekçeler sorgulanmalıdır. Zira devletin bazı istekleri karşısında Çapanoğulları'nın buradaki farklı aşiretlere başvurması, onların bu gruplara mensup olduklarını

yer almaktadır. Burada dikkati çeken bir diğer nokta ise aynı hizada yer alan harflerin aksine sonradan eklenen “D” harfinin buradaki yazıların altında kalması olmuştur. Ayrıca “Y” harfini göstermek için çift nokta olmalıyken burada tek noktayla gösterilen “B” bulunmaktadır. Mezar taşı için bk. Ek 1. Diğer taraftan bu yerin Süleyman Duygu'nun belirttiği Bozgal/Buzukal köyü olması halinde mezar taşında *Bozgalı* yerine, *-lı* yapım eki alarak *Bozgalılı/Buzukallı* şeklinde yazması gerektiği de ayrı bir hususu oluşturmaktadır.

¹⁰⁰ Bu fikri benimseyenlere göre, Halep Türkmenleri'nden Mamalu aşiretine bağlı Çapanoğulları ile hem bölgedeki göçebe yapı değişmiş hem de sancak, sosyal ve ekonomik yönden gelişmeye başlamıştır. Fakat yine de Çapanoğulları'nın Mamalu Türkmenleri'nden olduğunu kanıtlayacak belge ya da bilgi sunulmadığı görülmektedir. Bk. Ocak, “Bozok”, s. 321.

¹⁰¹ Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 216.

¹⁰² Mert, *Çapanoğulları*, s. 24.

göstermeyeceği gibi, tehlikeler karşısında Mamalu Türkmenleri'ne sığınılması da bu aşirete tabiiyetlerine kanıt oluşturmayacaktır.

Tüm belirsizliklere rağmen, Mamalu Türkmenleri'nin Bozok bölgesine iskânları süreci göz önüne alındığında bölgede onların etkilerinin olduğu görülecektir. Buna göre; Mamalu Türkmen oymağı ile ona bağlı obaların bir kısmı, Bozok sancağındaki konar-göçer yaşantılarından sonra aynı bölgede yerleşik hayata geçmişlerdir. Hayvancılık ve çiftçilikle meşgul olan bu ahalinin bir kısmı, mükellef oldukları vergileri zamanla ödememişlerdir. Bu durum Mamalu Türkmenleri'ne mensup bazı oymakların 1693'te Rakka'ya nakledilmeleri sonucunu doğurmuştur. Fakat buraya götürülen oymakların bir kısmının, Sivas ve Tokat başta olmak üzere eski yaylak-kışlak mahallerine dönmeleri yerli ahaliyi rahatsız etmiştir. Bölgelerinin zarar göreceği korkusuna kapılan ahalinin bu telaşını ortadan kaldırmak adına Osmanlı yönetimi, yerleşik hayata geçmeye başlayan Mamalu oymaklarına, çeşitli şartlarla bölgede iskân edilmelerini önermiştir. Buna göre; aşiret üyeleri, harap ve sahipsiz yerlere evler yapacaklar, buraları ekip biçecekler, yaylağa gitmekten vazgeçecekler ve belirlenen sınırlar dâhilindeki derbentler ile geçitleri, Rakka başta olmak üzere, diğer yerlerden gelecek tehlikelere karşı koruyacaklardı. Bunun kabul edilmesiyle Şarklı, Kırık ve Kızıllı oymaklarının Rakka'ya, diğerlerinin 1696'da Bozok sancağına iskânlarına karar verilmiştir. Böylece bunlar Boğazlıyan, Kızılkocalı, Emlak, Akdağ, Sorgun, Süleymanlı-yı Kebîr ve Süleymanlı-yı Sagîr kazalarına iskân edilmişlerdir. Mamalu oymağına bağlı olup, iskân edilen obalar arasında Süleymanlı-yı Kebîr'e tabi, Kabanıklü mezrasına yerleşen oymak beyinin oğlu Ömer Bey'e bağlı obalar da mevcuttur¹⁰³. Oymak beyinin oğluyla Çapanoğulları'nın atasının aynı ismi taşıması ve ailenin Mamalu Türkmenleri'nden oldukları yönündeki yaygın görüş, bu ikisinin aynı kişi olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Çapar Ömer Ağa'nın 1704'te öldüğü göz önünde bulundurulduğunda

¹⁰³ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yay., İstanbul, 1987, s. 81-85.

oymak beyinin oğluyla aynı kişi olması tarih açısından da mümkün görünmektedir. Fakat elimizde bunu kanıtlayacak ya da çürütecek bir belge bulunmamaktadır.

Böylece her ne kadar Çapanoğulları'nın mensup olduğu aşiret hakkında net bir yargıya varılamasa da onların Türkmen kökenli oldukları görüşü ağır basmaktadır. Bunu destekleyen bir husus da 1832'de Yozgat'a gelen seyyah Charles Texier'in, Yozgat'ı vadilerden birinin içinde bulunan ve yörüklerin yayladığı Türkmen köyü olarak tanımlaması ve Ahmed Paşa'nın burada doğduğunu belirtmesi olmuştur¹⁰⁴.

Aile İsmi Hakkındaki Tartışmalar

Çapanoğulları ailesi, uzun yıllar boyunca Bozok bölgesi ve çevresinde at koşturmuştur. Bu süreçte değişim geçiren aile isimleri, resmi belgelerde dahi birbirinden farklı şekillerde anılmıştır. Bunun bir sonucu olarak kaynaklarda ailenin ismi *Çaparoğlu/Çaparzâde*, *Çapanoğlu/Çapanzâde*, *Cabbarzâde* ve kimi zamanda *Abdūlcabbarzâde* şeklinde yer bulmuştur.

Çapanoğlu isminin, aslında Çaparoğlu olduğunu söyleyen Faruk Sümer'in de belirttiği gibi¹⁰⁵ aile tarafından kullanılan ilk isim, Süleyman Bey'in dedesi ve ailenin bilinen en eski üyesi olup 1704-1705'te ölen Ömer Ağa'nın mezar taşında yazıldığı şekliyle *Çapardır*¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Texier, *Küçük Asya*, s. 45.

¹⁰⁵ Sümer, "Bozok Tarihine Dair", s. 324.

¹⁰⁶ Mezar taşında *Çapar Ömer Ağa* yazmaktadır. Bk. Ek 1. Kelimenin kökenini oluşturan *Çapmak*; çarpmak, vurup koşturmak, atı sürmek, at koşturmak, süratle yürütmek, koşmak, süratle öteye beriye salmak, akın ve ilgar etmek manalarına gelmektedir. Bk. Ahmed Vefik Paşa, *Lehce-i Osmanî*, Cüz'-i Evvel, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1293, s. 450; Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 493. *Çapar* kelimesi ise tatar, ulak, yiğit, akıncı ve postacı anlamlarını barındırmaktadır. Bk. Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 492; Ahmed Vefik Paşa, *Lehce-i Osmanî*, s. 450; Mert, *Çapanoğulları*, s. 21. *Çapar* kelimesinin eski

Ömer Ağa'ya ait mezar taşının dışında aile üyelerinin Çapar ismiyle anıldığı mevcut en eski belgede, bu isim *Çaparoğlu* şeklinde kullanılmıştır¹⁰⁷. Yine başka kaynaklarda da benzer biçimde *Çaparzâde*¹⁰⁸ olarak yer bulmuştur. Aile isminin aynı dönemlerde farklı biçimlerde kullanılması bunun sistematik bir şeklinin olmadığını göstermektedir. Nitekim Ahmed Paşa'dan sonra ailenin başına geçen oğlu Mustafa Bey'e, bu ismin dışında *Abdûlcabbarzâde* unvanıyla da hitap edilmiştir. Mustafa Bey'den sonra ailenin beyi olan kardeşi Süleyman Bey'e ise *Çaparzâde*¹⁰⁹ şeklinde de hitap edilerek ailenin ilk unvanı olan *Çapar* tekrar kullanılmıştır. Çapar ismi bir müddet sonra kendisiyle aynı anlama gelen *Çapan*¹¹⁰ formunu almıştır. Aile, özellikle Cumhuriyet Dönemi'nde bu isimle anılmaya başlanmış ve çeşitli deyimlerde de bu şekilde yer bulmuştur¹¹¹.

Türk unvanlarından olduğu, Uygur yazıtlarında İşbara, Şbara, Asbara şekillerinde görülen kelimedenden geldiği yolunda da düşünceler mevcuttur. Ayrıca bir Çin metninde Şepolo (İşbara) kelimesinin kahraman anlamındaki Çap'tan gelen ve muharip süvari manalarını barındıran Çapar kelimesinin eş anlamlısı olabileceğinin de ihtimal dâhilinde olduğu belirtilmektedir. Bk. Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 215.

¹⁰⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), *Mühimme Defteri (MD)*, Defter Numarası (no.) 133, Sayfa (s.) 165, Hüküm (hkm.) 1083, Evâsıt-ı Muharrem 1139 [7-17 Eylül 1726].

¹⁰⁸ BOA, *Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Muhallefât Halifeliği Kalemi Defterleri (D.BŞM.MHF.d)*, no. 12682, Çapanoğlu Ahmed Paşa'ya ait muhallefât defteri, tarih yer almazken arşiv tasnif heyeti tarafından 1172 [1758-1759] tarihi verilmiştir. (Bundan sonra üzerinde tarih yer almayan belgeler için tasnif heyeti tarafından verilen tarih, *katalog tarihi* şeklinde belirtilecektir). Fakat Ahmed Paşa'nın 1765'te idam edildiği göz önüne alındığında bu tarihin hatalı verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Ahmed Paşa'nın 1178 [1764-1765] tarihli mezar taşında Çaparzâde yazmaktadır. Bk. Ek 2.

¹⁰⁹ BOA, *Cevdet (C)*, *Askeriye (AS)*, 1009/44172, 17 Zi'l-kâ'de 1215 [1 Nisan 1801].

¹¹⁰ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 493; Mert, *Çapanoğulları*, s. 22.

¹¹¹ "Altından Çapanoğlu çıkar" ve "Çapanoğlu'nun abdest suyu gibi" deyimler; bunlar arasında en yaygın olanlarıdır. Bk. Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Arkadaş Yay., Ankara, 2006, s. 235; Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-Deyimler Sözlüğü 2*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1988, s.

Ailenin bu isimlere ek olarak özellikle Ahmed Paşa'nın oğlu Çapanoğlu Süleyman Bey döneminde daha çok *Cabbar* unvanıyla anıldığı görülmektedir. Merkezde kaleme alınan belgelerde de kendilerine *Cabbaroğlu* ya da *Cabbarzâde* şeklinde hitap edilmiştir¹¹². Kelimenin içinde barındırdığı anlamdan yola çıkıldığında ailenin nüfuz ve kuvvetinin artmasıyla bu şekilde anıldıkları düşünülebilir. Diğer taraftan, onların Hristiyan ahalinin Müslümanlaştırılmaları hususunda zor kullandıkları için bu yönde zikredildikleri iddiası¹¹³ bölgedeki gayrimüslim halkın burada herhangi bir zorlukla karşılaşmadan yaşadıklarını bizzat gören seyyahlar tarafından çürütülmüştür¹¹⁴.

568. Çapanoğulları'nın Cengiz'in askerî teşkilatından *Çapmak* adındaki hücum kıtalarına bağlı oldukları ve bu nedenle kendilerine Çapmak kelimesinin ism-i faili (etken ortacı) olan Çapan denildiği iddia edilse de temelden yoksun kabul edilen bu görüş sadece isim benzerliğinden dolayı ortaya atılmış görünmektedir. Bk. Duygu, *Çapanoğulları*, s. 14.

¹¹² BOA, C.AS, 26/1149, 2 Cemâziye'l-âhir 1223 [26 Temmuz 1808]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 22. Belgelerde sıklıkla kullanılan Cabbar kelimesi “*bozuk olan bir şeyi ıslah edip düzeltmek, birine zor kullanarak iş yaptırmak*” manasına gelen *cebr* kökünden bir sıfattır. Sözlük anlamı olarak “*kırık dökük ve bozuk olan şeyleri düzeltip onaran, her şeyi tasarrufu altına alan ve iradesini her durumda yürüten*” manalarına gelmektedir. Beşerî bir sıfat olarak ise “*başkasına hak tanımayan, bencil, kibirli, zorba, Allah'a karşı boyun eğmek istemeyen, fizyolojik ve ruhî yapısı bakımından kaba insan*” anlamındadır. Ayrıca beşerî anlamının dışında haksızlıkları ve zulmü ortadan kaldırmayı hedefleyen niteliğe de sahiptir. Bk. Bekir Topaloğlu, “*Cebbâr*”, *DİA*, C. 7, İstanbul, 1993, s. 181, 182. Bunların dışında kelimenin “*kuvvet, kudret, azamet ve ceberut sahibi; zor kullanan, cebr, gasp ve zulmeden, acı çektiren; elinden iş gelir, becerikli, iş bilir adam*” anlamları da bulunmaktadır. Bk. Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 469; Parlatır, *Osmanlı Türkçesi*, s. 237; İbrahim Cûdî Efendi, *Lügat-ı Cûdî*, haz. İsmail Parlatır, Belgin Tezcan Aksu, Nicolai Tufar, TDK Yay., Ankara, 2006, s. 55.

¹¹³ Süleyman Duygu bu görüşün ilmi bir değeri olmadığını belirtmektedir. Bk. *Yozgat Tarihi*, s. 5, 14.

¹¹⁴ Bölge insanının durumunu bizzat görme imkânı bulan Texier, çok sayıda gayrimüslimin burada iyi şartlarda yaşadığını belirtmiştir. Bk. Texier, *Küçük Asya*, s. 45, 46.

Fakat değişim burada sonlanmayarak süreç içerisinde devam etmiş ve *Cabbar* ismi bu defa, kimi zaman *Abdūlcabbar* şeklinde kullanılmıştır¹¹⁵. İsimlerde yaşanan bu farklılıkların ailenin düşünce dünyasında meydana gelen değişikliklerin izlerini taşıdığı kabul edilebilir. Zihnî alt yapıdaki bu değişim muhtemelen, yapılan işlerin Allah'ın rızasını kazanmak için gerçekleştirildiği düşüncesinden kaynaklanmıştır. Vakfiyeler ve vakıf kitabelerinde¹¹⁶ görülen Abdūlcabbar ismiyle ailenin adına *zorlayıcı güce sahip olan Tanrı'nın kulu*¹¹⁷ manası verilerek dinî bir anlam yüklenmeye ve böylece saygınlıklarını artırmaya çalıştıkları düşünülmektedir¹¹⁸. Fakat Çapanoęlu Camii'nin Süleyman Bey tarafından inşa ettirilen ek kısmındaki kitabede *Çaparzâde* yazması, bunun uygulamada her zaman bu şekilde olmadığını göstermektedir¹¹⁹.

¹¹⁵ BOA, *İbnülemin (İE). Şükr ü Şikâyet (ŞKRT)*, 5/440, 8 Safer 1141 [13 Eylül 1728]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 22.

¹¹⁶ Her ne kadar caminin inşa yılından çok sonraya ait bir tarih de olsa Çapanoęlu Camii şadırvanında yer alan 1312 [1894-1895] yılına ait kitabedeki *Abdūlcabbarzâde el-Hac Mustafa Bey Efendi ibn-i merhum Ahmed Paşa ibn-i Ömer Aęa* yazısı bu düşünceyi doğrulamaktadır. Abdūlcabbarzâde isminin yanı sıra el-Hac unvanının kullanılması da bu amaçla olmalıdır. Bk. Ek 3. Mustafa Bey'in Gurre-i Muharrem 1195 [28 Aralık 1780] ve Süleyman Bey'in 23 Safer 1208 [30 Eylül 1793] tarihli vakfiyelerinde Abdūlcabbar unvanının kullanılması tercih edilmiştir. Bk. *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)*, no. 742, sıra: 42, s. 91, Gurre-i Muharrem 1195 [28 Aralık 1780]; VGMA, no. 629, sıra: 210, s. 199, 23 Safer 1208 [30 Eylül 1793]; *Yozgat Şer'iyye Sicilleri (YŞS)*, no. 30, s. 92-96, belge no. 79, 23 Safer 1208 [30 Eylül 1793]; Mehmet Duru, "Yozgat Çapanoęlu Camii ve Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 13, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1981, s. 74, 80, 88.

¹¹⁷ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_kisiadlari&arama=anlami&uid=22&guid=TDK.GTS.55407aaa130511.49681425. Erişim Tarihi: 29.04.2015.

¹¹⁸ Bu konuda Mert de aynı fikirdedir. Bk. *Çapanoğulları*, s. 23.

¹¹⁹ Bk. Ek 4.

Bazı kaynaklarda “*ailenin en şöhretlisi olan Süleyman Bey’in vakfiyesine Abdülcebbar olarak kaydedilmiştir*”¹²⁰ denilmek suretiyle bu unvana ilk olarak Süleyman Bey döneminde tesadüf edildiği gibi bir anlam verilmiştir. Oysaki mevcut belgeler doğrultusunda bunun ilk olarak Mustafa Bey ile kullanıldığı anlaşılmaktadır¹²¹. Bu unvanın sadece kurulan vakıflarda kullanılmadığı düşünülürse aile üyelerinin Abdülcabbar ismini, yapmış oldukları hayrat sonrasında aldıkları yönündeki görüşlere kuşkuyla yaklaşmak gerekmektedir. Zira her ne kadar bu adın ilk defa Mustafa Bey’e ait 28 Aralık 1780 tarihli vakfiyede geçtiği söylene de¹²² esasında böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim mevcut belgeler ışığında bu isim ilk defa, yeni bir bilgi/belge çıkana kadar, Eylül 1728’de siyasî bir konuyla ilgili olarak Selmanlı Kadısı Ali Efendi’nin İstanbul’a gönderdiği arzda¹²³ kullanılmıştır. Bundan sonra ise orduda görev almasıyla ilgili Ağustos 1776 tarihli belgede¹²⁴ tesadüf edilmiştir. Aynı amaçla yazılan ilâmlardaki Cabbarzâde Mustafa Bey¹²⁵, el-Hac Mustafa Bey¹²⁶, Abdülcabbarzâde Mustafa Bey¹²⁷, Çabanzâde el-Hac Mustafa Bey¹²⁸ ve Çabarzâde Mustafa Bey¹²⁹ şeklindeki farklılıklar, ailenin ismi hususundaki tartışmaların derinliğini gösteren örnekler arasındadır. Tüm bunlar aile isminin değişik zamanlarda farklı şekillerde kullanıldığını göstermektedir. Hatta isimlerde görülen bu farklılıklar bir takım

¹²⁰ Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 215.

¹²¹ BOA, *İE. ŞKRT*, 5/440, 8 Safer 1141 [13 Eylül 1728].

¹²² Mert, *Çapanoğulları*, s. 22, 23.

¹²³ BOA, *İE. ŞKRT*, 5/440, 8 Safer 1141 [13 Eylül 1728].

¹²⁴ BOA, *C.AS*, 455/18980, Evâ’il-i Receb 1190 [16-25 Ağustos 1776]. Gedik Çubuk kadısının 10 Receb 1190 [25 Ağustos 1776] tarihli ilâmında da aynı ifade yer almaktadır.

¹²⁵ BOA, *C.AS*, 455/18980, 7 Receb 1190 [22 Ağustos 1776].

¹²⁶ BOA, *C.AS*, 455/18980, 12 Receb 1190 [27 Ağustos 1776].

¹²⁷ BOA, *C.AS*, 455/18980, 12 Receb 1190 [27 Ağustos 1776].

¹²⁸ BOA, *C.AS*, 455/18980, 14 Receb 1190 [29 Ağustos 1776].

¹²⁹ BOA, *C.AS*, 455/18980, Evâsıt-ı Receb 1190 [25 Ağustos-4 Eylül 1776].

çalışmalarda Cabbarzâdeler ve Çapanoğulları adında iki farklı aile bulunduğu fikrinin oluşmasına da sebep olmuştur¹³⁰. Böylece Çapanoğulları'nın aile isimleri tarihsel süreç içerisinde birbirinden farklı şekillerde kullanılmıştır.

1.2. Süleyman Bey'in Öncülleri

Bozok bölgesinde uzun süre hâkimiyet kuran Çapanoğulları'nın ilk dönemleri ve aile mensuplarının doğum tarihleri, çocuklukları, aldıkları eğitimleri gibi bilgiler sınırlıdır. Benzer sorun Çapar Ömer Ağa'dan önceki aile mensuplarının kimlerden oluştuğu ve bunların neler yaptığı hususunda da görölmektedir. Bununla beraber, ortaya atılan Ömer Ağa'nın babasının isminin Abdülcabbar Efendi olduğu ve 1686-1687'de Çorum'da müderrislik yaptığı iddiasının doğruluğu ispatlanamamıştır¹³¹.

Ailenin ataları hakkında bilgi verecek yeterli kaynak bulunmadığı için bu ilk dönemdeki boşluk kimi rivayetlerle doldurulmaya çalışılmıştır. Hakkında rivayetlere en çok başvuru kişi ise ailenin bilinen ilk bireyi ve aynı zamanda Süleyman Bey'in dedesi olan Çapar Ömer Ağa olmuştur. Kendisiyle ilgili mezar taşında yer alan bilgilerin dışında belgelerle desteklenebilen ayrıntılara ulaşılammıştır. Bu nedenle söylenenler kesin olmadığı için onunla ilgili bilgilere şüpheyile yaklaşılması gerekmektedir. İfade edilenlere göre; Ömer Ağa'ya yüzünün görüntüsünden ötürü *Çopur*¹³² ya da yaşının ilerlemiş olmasından dolayı *Çapar-Koca* şeklinde hitap edilmişti. Gazanfer, Abbas ve Ahmed isimlerinde üç oğlu olan Ömer Ağa'nın 1704-

¹³⁰ Yusuf Akçura, *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*, TTK Yay., Ankara, 2010, s. 37.

¹³¹ Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. IV Zeyli, s. 161; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 14; Özkaya, "Hânedânlıkların Kuruluşu", s. 701.

¹³² Çopur kelimesi yüzü çiçekten delik deşik olmuş, çiçek bozuğu olan kimseler için kullanılmaktadır. Bk. Parlatur, *Osmanlı Türkçesi*, s. 302.

1705'te vefatının ardından ailenin başına Süleyman Bey'in de babası olan Ahmed Ağa geçmiştir¹³³.

Hakkında son derece az bilgi bulunan Ömer Ağa'nın vefatından 1726'ya gelene kadar ailenin belgelerde herhangi bir etkinliğine tesadüf edilememiştir¹³⁴. Aile fertlerinin bu tarih aralığında neler yaptıklarının dışında Ömer Ağa'dan sonra yerine kimin geçtiği de ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Genel kabul Ömer Ağa'nın ardından ailenin reisliğini Çapanoğlu Ahmed'in üstlendiği yönünde olsa da¹³⁵ belgelerde Ahmed'den önce, oğlu olduğu tahmin edilen Çapanoğlu Mustafa'nın faaliyetlerine tesadüf edilmiştir. Çapanoğlu Ahmed'in devlet hizmetine girmesiyle ilgili bilgilerde kaynak takibi yapılamaması, konunun tartışılması gerekliliğini doğurmuştur. Bu bağlamda onun, 1728-1729'da Yeniil voyvodallığı göreviyle tarih sahnesine çıktığının belirtilmesi¹³⁶, üzerinde önemle durulması gereken bir husus olmuştur. Zira anılan yılda

¹³³ Mert, 29 Eylül 1716 tarihli bir belgede Cabbarzâde adının geçtiğini ve bunun Ömer Ağa'nın oğlu olabileceğini belirtmiştir. Bk. Mert, *Çapanoğulları*, s. 25. Fakat ailenin bu ilk dönemlerinde daha çok Çapar ve Çapan isimleriyle anılması bize göre bu ihtimali zayıflatmaktadır. Duygu, *Çapanoğulları*, s. 5, 14; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 216; Özkaya, "Hânedânlıkların Kuruluşu", s. 701; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yâhûd Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye*, C. 1, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1308, s. 258.

¹³⁴ Yukarıdaki dipnotta da belirtildiği üzere 29 Eylül 1716 tarihli bir belgede Cabbarzâde adı geçerken bunun Süleyman Bey'in mensup olduğu aileyle ilişkisinin olup olmadığı net değildir. Bk. Mert, *Çapanoğulları*, s. 25. Fakat yine belirttiğimiz üzere ailenin bu ilk dönemlerinde daha çok Çapar ve Çapan isimleriyle anılması bu ihtimali zayıflatmaktadır.

¹³⁵ Duygu, *Çapanoğulları*, s. 5; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 216; Mert, *Çapanoğulları*, s. 25.

¹³⁶ Bu çalışmalarda Çapanoğlu Ahmed'den bu görevle birlikte Bozok'tan kaldırılarak Rakka'ya iskân edilmelerine rağmen buradan kaçan göçebelerin 1728-1729'da tekrar Rakka'ya yerleştirilmelerini sağlamanın istendiği belirtilmiştir. Çapanoğlu Ahmed'in aldığı ilk görevler hakkındaki bilgilere dayanak gösterilen 136 numaralı mühimme defterinin 353. sayfasında veya 353 numaralı hükmünde bu doğrultuda bir açıklama bulunmamaktadır. Süleyman Duygu tarafından verilen bilgi daha sonra bu

ne Çapanoğlu Ahmed'in ne de Çapanoğulları'ndan bir ferdin Yeniil voyvodalığı görevinde bulunduğunu kanıtlayabilecek belgeye ulaşılammıştır. Mevcut belgelere göre Çapanoğlu Ahmed, Yeniil has voyvodalığı mukâta'asını iddia edildiği gibi 1728'de değil 1758'den 1763'e gelinceye kadar tasarrufunda bulundurmıştır¹³⁷. Böylece kendisine bu görevin belirtilen tarihten çok sonra verildiği ortaya çıkmıştır. Belgelerle takip edilebilen ilk görevi ise 1732'de iltizamlı uhdesine tevcih edilen Mamalu Türkmenleri mukâta'ası voyvodalığı olmuştur¹³⁸. Bu ise Çapanoğlu

konuda inceleme yapan araştırmacılar tarafından aynen alınmıştır. Hatta 1732'de tevcih edilen Mamalu Türkmenleri voyvodalığının da bu görevde gösterdiği başarılı hizmetlerden dolayı verildiği yönünde yorumlar yapılmıştır. Bk. Duygu, *Çapanoğulları*, s. 14, 15; Mert, *Çapanoğulları*, s. 25, 26. Özkaya bu alıntıyı 1717-1718 seneleri şeklinde yaparak tarihi daha da geriye götürmüştür. Ardından 1728'de kendisine verilen görevlere değinmiştir. Bk. Özkaya, "Hânedânlıkların Kuruluşu", s. 702. Ayrıca tarafımızdan 126 ile 139 numaraları arasındaki mühimme defterleri taranmış ve Çapanoğlu Ahmed'in anılan yılda bu görevde olduğuyla ilgili bilgiye rastlanılmamıştır.

¹³⁷ Çapanoğlu Ahmed, Yeniil has voyvodalığını 1172 [1758-1759]'ye mahsuben 145.000 ve 1173 [1759-1760]'e mahsuben 125.000 kuruş mâlî iltizamına almıştı. Bk. BOA, MD, no. 162, s. 55, hkm. 136, Evâsıt-ı Rebîü'l-evvel 1174 [20-30 Ekim 1760]; BOA, C. *Dâhiliye (DH)*, 304/15184, Evâsıt-ı Şa'bân 1177 [13-23 Şubat 1764]; BOA, C. *DH*, 304/15184, Evâ'il-i Zi'l-kâ'de 1177 [2-11 Mayıs 1764]; BOA, C. *Adliye (ADL)*, 84/5078, Evâ'il-i Zi'l-kâ'de 1177 [2-11 Mayıs 1764]. Haziran 1763'te ise Yeniil voyvodası olarak İbrahim adında bir görevlinin görülmesi bu tarihte anılan görevden ayrıldığını göstermektedir. Bk. BOA, MD, no. 163, s. 148, hkm. 364, Evâ'il-i Zi'l-hicce 1176 [13-22 Haziran 1763].

¹³⁸ Bu mukâta'a Bozoklu Mustafapaşazâde Hüseyin'in tasarrufunda bulunmaktaydı. Bk. BOA, MD, no. 139, s. 52, hkm. 162, Evâ'il-i Receb 1145 [18-27 Aralık 1732]. Bozok sancağı sakinlerinden yıllık 4.824 kuruş mâli olan Mamalu Türkmenleri Cemaati, sancakta hâlî ve harap köylere iskân edilmişlerdi. Bunlar, iskân koşullarına göre yerleştikleri yerleri terk etmeyecekler, mâl ve rûsumlarını voyvodalarına verecekler, iskân edildikleri köylerin avarız haneleriyle tekâliften hisselerini kaza ahalisiyle birlikte ödeyecekler, aykırı davranmaları halinde ise 5.600 kuruş nezirle mükellef olacaklardı. Bk. BOA, MD, no. 139, s. 54, hkm. 166, Evâ'il-i Receb 1145 [18-27 Aralık 1732]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 15; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 216; Özkaya, "Hânedânlıkların Kuruluşu", s. 702; Mert, *Çapanoğulları*, s. 26.

Ahmed'den önce Çapanoğlu Mustafa'nın çeşitli görevlerde bulunduğunu göstermiştir. Fakat Türk devlet geleneğine göre evladın babadan önce, daha yüksek bir görevde bulunması teamüllere aykırı kabul edildiği için 1726'da adı geçen Çapanoğlu Mustafa'nın, Çapanoğlu Ahmed'in oğlu olduğu düşüncesini şüpheli kılmaktadır. Bu nedenle onun, Çapanoğlu Ahmed'in kardeşi ya da yeğeni olduğu veya Çapanoğlu Ahmed'in bu dönemde tespit edemediğimiz daha önemli bir görevde bulunduğu ihtimalleri de göz ardı edilmemelidir.

Eldeki bilgilere göre Çapanoğlu Mustafa 1726'da Kayseri, Niğde ve Kırşehir Sancakları Mutasarrıfı Boğazlıyanlıoğlu Mehmed Paşa'nın başbölükbaşları arasında yer almış¹³⁹ ve bu görevi esnasında onunla birlikte İran Seferi'ne katılmıştır¹⁴⁰.

Belirtilen bu bilginin dışında Selmanlı Kadısı Ali Efendi'nin İstanbul'a gönderdiği arzda oldukça önemli bir ayrıntıya tesadüf edilmiştir. Arzda yer alan *“Abdülcabbaroğulları Mustafa ve karındaşı kaza-i mezbûr kadısı Mehmed Said”*¹⁴¹ ifadesi dikkate alındığında Çapanoğlu Mustafa'nın dışında, kazada kadılık yapan Mehmed Said isminde bir kişiye tesadüf edilmiştir¹⁴². Fakat bunun kim olduğu ve aileye mensup olup olmadığı hususları tam olarak netleştirilememiştir. Bu kişinin Çapanoğulları ailesinden olması halinde; Çapanoğlu Mustafa'nın başbölükbaşı, kardeşinin ise kadı olması vesilesiyle ailenin bir yönüyle ilmiye, diğer yönüyle seyfiye sınıfına ait olması gerekmektedir. Aslında ilerleyen süreçte de benzer bir örnekle

¹³⁹ BOA, MD, no. 133, s. 325, 326, hkm. 1083, Evâsıt-ı Muharrem 1139 [7-17 Eylül 1726]; BOA, MD, no. 133, s. 362, hkm. 1200, Evâsıt-ı Rebîü'l-evvel 1139 [5-15 Kasım 1726]; BOA, C.DH, 320/15981, Evâsıt-ı Rebîü'l-evvel 1139 [5-15 Kasım 1726]; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 218.

¹⁴⁰ BOA, İE. ŞKRT, 5/440, Evâhir-i Rebîü'l-âhir 1139 [15-24 Aralık 1726]; BOA, MD, no. 133, s. 378, hkm. 1246, Evâhir-i Rebîü'l-âhir 1139 [15-24 Aralık 1726]; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 218.

¹⁴¹ BOA, İE. ŞKRT, 5/440, 8 Safer 1141 [13 Eylül 1728].

¹⁴² Bu konuyla ilgili elimizdeki belgenin dışında bir başka kaynağa ulaşılamadığı için sadece bu bilgiyle yetinilmek zorunda kalınmıştır.

karşılaşılmaktadır. Nitekim Süleyman Bey ile oğlu Mehmed Celaledin Paşa'nın mutasarrıflık ve valilik görevlerinden dolayı seyfiye, diğer oğlu Abdülfettah Bey'in ise kadılık hizmetinden ötürü ilmiye sınıfına mensup olmaları bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu bilgiler göz önüne alındığında aile fertlerinin ifa ettikleri çeşitli görevler vasıtasıyla bölgede etkilerini artırdıkları ve âyanların arasına girdikleri ortaya çıkmaktadır.

Çapanoğlu Mustafa, bir dönem başbölükbaşı olarak görev yaptıktan sonra Bozok sancağı voyvodası olmuştur¹⁴³. Birkaç ay sonra aynı sancağın mütesellimi¹⁴⁴, iki yıl kadar sonra ise yine voyvodası olarak anılmış¹⁴⁵, böylece burada görevine devam etmiştir.

Bozok Sancağı Voyvodası Çapanoğlu Mustafa, askeri idarede başarılı kabul edilmiştir. Bu nedenle 1736'da Rusya'yla devam eden muharebede süvari askerlerden bir kısmının üzerine başbuğ olması için orduya davet edilmiştir¹⁴⁶. Bu sefere katılıp katılmadığı bilinmemekle birlikte onun faaliyetleriyle ilgili olarak 1736'dan Çapanoğlu Ahmed'in ölümüne kadar herhangi bir veriye rastlanılamamıştır. Böylece Bozok ve civarında Çapanoğlu Ahmed dönemi başlamıştır.

¹⁴³ BOA, MD, no. 135, s. 290, hkm. 1015, Evâsıt-ı Şa'bân 1141 [11-21 Mart 1729]; Mert, Çapanoğlu Mustafa'nın aldığı bu görevler sayesinde, babası Çapanoğlu Ahmed'in bölgede bulunan diğer âyanların üzerindeki üstünlüğünün pekiştiğini belirtmektedir. Bk. Mert, *Çapanoğulları*, s. 26.

¹⁴⁴ BOA, MD, no. 135, s. 403, hkm. 1385, Evâsıt-ı Muharrem 1142 [5-15 Ağustos 1729]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 18; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 218; Mert, *Çapanoğulları*, s. 26.

¹⁴⁵ BOA, MD, no. 136, s. 378, hkm. 1647, Evâsıt-ı Ramazân 1143 [19-29 Mart 1731].

¹⁴⁶ BOA, MD, no. 142, s. 98, hkm. 517, Evâ'il-i Safer 1149 [11-20 Haziran 1736]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 18; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 219.

Çapanoğlu Ahmed Paşa

Geleneksel Osmanlı bürokrasisinde devlet adamları yaptıkları görevlere göre Ağa, Bey ve Paşa gibi muhtelif unvanlar kullanmışlardır. Süleyman Bey'in babası Ahmed'de de bu rütbelerin kullanım safahatı açık bir şekilde görülmüştür.

Çapanoğlu Ahmed, Osmanlı taşrasının önemli simalarından biri olmuştur. Çapanoğulları ailesinin Osmanlı siyasî hayatında önemli yer işgal etmeye başlaması onun döneminde gerçekleşmiştir. Çeşitli aşiretlerin yaylak-kışlak hareketlerinin gerçekleştiği karışık bir bölgede bulunmasından ötürü, merkezî idare tarafından muhtelif işlerle vazifelendirilmiştir. Kendisine tevdi edilen görevleri mümkün olduğunca yerine getirmeye çalışmış ve sergilediği itaatkâr davranışı sayesinde devlet nezdindeki nüfuzu artmıştır. Böylece “Ağa” unvanıyla başlayan kariyeri, “Bey” ve nihayetinde “Paşa” olarak devam etmiş ve Anadolu'nun bu küçük kasabasında büyük bir hanedanlığa giden süreci başlatmıştır.

Çapanoğlu Ahmed'in tespit edilebildiği kadarıyla el-Hac Zeliha, Ayşe ve Hatice adlarında üç eşi vardı. Annelerinin kim olduğu hususu belirlenememekle beraber bu eşlerinden Mustafa, Süleyman ve Selim isimlerinde üç erkek ve Şerife Adile ile Ayşe Hanım isimlerinde iki kız çocuğu dünyaya gelmiştir¹⁴⁷. Devlet nezdinde ilk defa

¹⁴⁷ BOA, *C.ADL*, 104/6214, 25 Şevvâl 1178 [17 Nisan 1765]; BOA, *C. Maliye (ML)*, 554/22782, 4 Zi'l-kâ'de 1178 [25 Nisan 1765]; BOA, *D.BŞM.MHF.d*, no. 12682, Çapanoğlu Ahmed Paşa'ya ait muhallefât defteri, katalog tarihi 1172 [1758-1759]; BOA, *C.ML*, 558/22924, 21 Rebîü'l-evvel 1181 [17 Ağustos 1767]; BOA, *C.ML*, 554/22797, 26 Zi'l-kâ'de 1181 [14 Nisan 1768]; BOA, *C.ML*, 550/22621, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1184 [7-17 Mart 1771]. Tokat hanedanından el-Hac Ebubekir Bey'in eşi olan el-Hac Şerife Adile Hanım, mezar taşına göre 1 Eylül 1832'de vefat etmiş ve İstanbul Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilmiştir. Ayşe Hanım da mezar taşına göre 1157 [1744-1745]'de vefat etmiş ve Çapanoğlu Camii içerisindeki türbeye defnedilmiştir. Bk. Hakkı Acun, *Tüm Yönleri İle Çapanoğulları ve Eserleri*, TBMM Milli Saraylar Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2016, s. 237, 369.

1732’de Mamalu Türkmenleri mukâta’ası voyvodası olarak görev alan Çapanoğlu Ahmed’in¹⁴⁸ ifa ettiği vazifelerin karşılığı olarak zamanla uhdesine tevcih edilen görevlerin sayısı artmış ve 1741’de Bozok sancağı voyvodası olarak anılmıştır¹⁴⁹.

Anadolu’nun pek çok yöresinde faaliyet gösteren Afşar¹⁵⁰, levend, ekrad ve eşkıya gruplarıyla başa çıkmaya çalışan Osmanlı yönetimi, başarılı olabilmek amacıyla nüfuz sahiplerinden azamî ölçüde istifade etmiştir. Ahmed Bey de eşkıyayla

¹⁴⁸ BOA, MD, no. 139, s. 52, hkm. 162, Evâ’il-i Receb 1145 [18-27 Aralık 1732]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 15; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 216; Özkaya, “Hânedânlıkların Kuruluşu”, s. 702; Mert, *Çapanoğulları*, s. 26.

¹⁴⁹ *Kayseri Şer’iyye Sicilleri (KŞS)*, no. 133, s. 215, 216, belge no. 502, Evâhir-i Receb 1154 [1-11 Ekim 1741]; Özkaya, “Hânedânlıkların Kuruluşu”, s. 703; Mert, *Çapanoğulları*, s. 26. Ayrıca zikredilen şer’iyye sicili için bk. Süleyman Öcal, *133/1 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (H.1155-M.1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2010; Abdullah Danacı, *133/2 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (H.1155-M.1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2010; Sevda Yıldırım, *133/3 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (H.1155-M.1742) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2011.

¹⁵⁰ Oğuzların büyük oymakları arasında yer alan Afşarların başında 989 [1581-1582]’da Recep, Bahri ve Küçük Minet isimli kethüdalar yer almıştır. Recep ile oğulları diğer kethüdalara nispetle nüfuz ve kudretlerini artırdıkları için Afşarlar genellikle *Recepli Afşarı* olarak anılmışlardır. Karışıkları olaylar nedeniyle pek çok defa Rakka’ya gönderilmeye çalışılan Afşarlar, 1703’te Rakka dolaylarına iskân edilen göçebe oymakların iskân nizamının bozulması nedeniyle etrafa dağılmışlardır. Osmanlı yönetimi, yerli ahaliye zarar vermelerini önleyebilmek amacıyla bunları iskâna çalışmıştır. Kayseri bölgesindeki Zamantı yaylası ile Pınarbaşı toprakları 1693’te iskân sahası olarak belirlenmiş ve buralara Recepli Afşarı mensupları iskân edilmişti. Aşiretin düzeni bozucu hareketleri nedeniyle bu bölgeye iskânları emri başka yerlerle değiştirilse de 1728’de Zamantı Irmağı çevresinde harabe haldeki köylere yerleştirilmelerine karar verilmiştir. Bk. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, Ana Yay., İstanbul, 1980, s. 273, 274; Orhonlu, *Aşiretlerin İskânı*, s. 39, 94, 108, 109; Ali Aktan, “Anadolu’da Afşarlar”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6, Yıl: 1995, Kayseri, 1995, s. 261.

mücadelede müteaddit defalar görevlendirilmiştir¹⁵¹. 1745'te Bozok sancağı mütesellimi¹⁵² olarak anılan Ahmed Bey, sadakati ve emirleri yerine getirmede gösterdiği gayreti dolayısıyla *Dergâh-ı Mu'alla Kapıcıbaşıliği*¹⁵³ payesiyle taltif edilmiştir¹⁵⁴. Ardından 1752'de Tokat voyvodası olarak görevlendirilmiştir¹⁵⁵.

¹⁵¹ Ahmed Bey, bu aşiretlerden Recepli Afşarı aşiretiyle çok fazla karşı karşıya gelmiştir. Bk. BOA, MD, no. 139, s. 54, hkm. 166, Evâ'il-i Receb 1145 [18-27 Aralık 1732]; KŞS, no. 133, s. 274, 275, belge no. 604, Evâhir-i Şa'bân 1154 [31 Ekim-9 Kasım 1741]. Ahmed Bey, bu belgede Bozok sancağı mütesellimi olarak anılmakla birlikte emrin 17 Rebîü'l-evvel 1155 [22 Mayıs 1742]'te geldiği kayıtlıdır; KŞS, no. 133, s. 288, 289, belge no. 625, Evâsıt-ı Safer 1155 [16-26 Nisan 1742], emrin geldiği ay "Cemâzi" olarak yazılmıştır. Bir sonraki belgenin de aynı günü taşıması dolayısıyla bunun 2 Cemâziye'l-evvel 1155 [5 Temmuz 1742]'te geldiği anlaşılmaktadır; BOA, MD, no. 148, s. 219, 220, hkm. 745, Evâsıt-ı Safer 1155 [16-26 Nisan 1742]; BOA, MD, no. 148, s. 220, hkm. 746, Evâsıt-ı Safer 1155 [16-26 Nisan 1742]; KŞS, no. 133, s. 265, 266, belge no. 584, Evâsıt-ı Safer 1155 [16-26 Nisan 1742]; KŞS, no. 133, s. 271, 272, belge no. 601, Evâhir-i Safer 1155 [26 Nisan-5 Mayıs 1742]; KŞS, no. 133, s. 290, 291, belge no. 627, 10 Cemâziye'l-evvel 1155 [13 Temmuz 1742]; BOA, MD, no. 149, s. 12, hkm. 48, Evâ'il-i Cemâziye'l-evvel 1155 [4-13 Temmuz 1742]; BOA, MD, no. 149, s. 47, hkm. 164, Evâ'il-i Cemâziye'l-âhir 1155 [3-12 Ağustos 1742]; BOA, MD, no. 149, s. 48, hkm. 166, Evâ'il-i Cemâziye'l-âhir 1155 [3-12 Ağustos 1742]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 26. Her ne kadar Özkaya, Recepli Afşarları'nın cezalandırılması hususunda Kozanoğulları'nın Ahmed Bey'in maiyetine verildiklerini söylese de bu görevliler Çapanoğlu Ahmed Bey gibi Adana Beylerbeyi Rişvanzâde Süleyman'ın emrinde vazifelendirilmişlerdir. Bk. Özkaya, "Hânedânlıkların Kuruluşu", s. 703, 711. Ayrıca 149 nolu mühimme defteri için bk. Yahya Koç, 149 Numaralı Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743) İnceleme-Çeviriyazı-Dizin, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

¹⁵² BOA, MD, no. 152, s. 29, 30, hkm. 111, Evâ'il-i Ramazân 1158 [27 Eylül-6 Ekim 1745]; BOA, MD, no. 152, s. 30, hkm. 116, Evâ'il-i Ramazân 1158 [27 Eylül-6 Ekim 1745], suret; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 216; Özkaya, "Hânedânlıkların Kuruluşu", s. 704; Mert, *Çapanoğulları*, s. 27.

¹⁵³ Bu tabir kapıcılar kethüdasının emri altında bulunan padişah sarayı kapıcıları için kullanılmaktaydı. Sarayın Bâb-ı Hümayun ile orta kapısını bekleyen bu görevlilerin sayısı XVII. yüzyıl sonlarında kırk beş, XVIII. yüzyılın ilk yarısında ise on beş bölükten ibaretti. Görevleri arasında divan günleri burada bulunması gerekli kimselere rehberlik etmek ve içeriye silahla girilmesini önlemek de bulunmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde zamanla Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşılığı ya da Küçük/Büyük Mirahurluk gibi rütbelere elde ederek merkez görevlileri arasına giren âyanların sayısı XVIII. yüzyılda oldukça fazladır¹⁵⁶. Osmanlı yönetiminin özellikle bu yüzyılla birlikte âyanlara paye olarak tevcih etmeye başladığı Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşılığı rütbesi aslında oldukça önemli bir işlev görmüştür. Zira bir taraftan bu rütbeyle gururu okşanan âyanlar, diğer taraftan meşruiyet kazanmışlar ve bir anlamda devlet görevlisi olarak zuhur etmişlerdir. Bu bakımdan âyanlar, bu rütbelere bizzat talep ederek kendileriyle evlatlarını güvence altına almışlardır. Merkezden gönderilecek görevlilere nazaran bu âyanlarla taşrada daha etkin yönetim tesis eden merkezî idare de onların bu isteklerini genellikle kabul etmiştir. Bu bakımdan anılan unvanlar sadece bir rütbe olarak değerlendirilmemelidir. Nitekim merkezî idare yeri geldiği zaman bu rütbeye dayanarak bölgede sivrilmeye başlayan âyanların hizmet etmeleri bahanesi altında İstanbul'a gelmelerini isteyebilmiştir.

Süleyman Bey'in babası Çapanoğlu Ahmed Bey'in kapıcıbaşılık görevinden dolayı İstanbul'a gelerek burada hizmet etmesinin istenmesi, daha sonra ise ahalinin güvenliğini sağlaması ve eşkıyalarla mücadele etmesi şartlarıyla affedilmesi bu

Yine padişah bizzat sefere gittiğinde bunlar otağ-ı hümayunun çevresinde bulunur ve kapıcılık görevlerini ifa ederlerdi. Bk. Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C. 1, s. 426. Fakat XVIII. yüzyılla birlikte rütbe ya da bir pâyeye olarak tevcih edilmeye başlanmış ve âyanların bir kısmına da bu unvan tevcih edilmiştir. Bk. Abdülkadir Özcan, "Kapıcı", *DİA*, C. 24, İstanbul, 2001, s. 346.

¹⁵⁴ BOA, MD, no. 152, s. 34, hkm. 142, Evâsıt-ı Ramazân 1158 [6-16 Ekim 1745]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 15; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 216; Özkaya, "Hânedânlıkların Kuruluşu", s. 704; Mert, *Çapanoğulları*, s. 27.

¹⁵⁵ BOA, MD, no. 155, s. 330, hkm. 1237, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1165 [29 Eylül-9 Ekim 1752]; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 216, 217; Mert, *Çapanoğulları*, s. 29.

¹⁵⁶ Osman Bayatlı, *Bergama'da Yakın Tarihten Olaylar*, İstanbul, 1943, s. 377 vd. dan naklen Ergenç, "A'yân ve Eşrâf" Diye Anılan Seçkinler", s. 407.

konudaki önemli örneklerden birini oluşturmaktadır¹⁵⁷. Böylece Osmanlı yönetimi bu rütbeyi bir anlamda âyanlara karşı baskı aracı olarak kullanmıştır. Nitekim bu olaydan bir süre sonra ahaliye zulmettiği gerekçesiyle İstanbul'a şikâyet edilen Ahmed Bey'in hâkim karşısına çıkarılmasına ve suçunun sabit olması halinde İstanbul'a gönderilmesine karar verilmiştir¹⁵⁸. Mahkemede suçsuzluğuna kanaat getirilmesine karşın Ahmed Bey'den yine de tehir edilen görev doğrultusunda İstanbul'a gelerek diğer kapıcıbaşılar gibi hizmette bulunması istenmişti¹⁵⁹. Fakat iltizamındaki çok sayıda mîrî mukâta'aya ait devlet mâlini tahsil edecek olmasının da etkisiyle emir yine sonraya bırakılmıştı¹⁶⁰.

Ardı ardına gelen bu çağrılar karşısında Ahmed Bey İstanbul'a gitmemek adına çeşitli bahaneler öne sürmüştür. Bozok Kadısı Mehmed'e İstanbul'a gitmek üzereyken hastalığı nedeniyle altmış günden beri mecalsiz olduğunu ve hareket edemediğini bildirmesi de bu doğrultuda olmuştur. Nitekim kadı aracılığıyla Bozok sancağında kalmasına izin verilmesini isteyen Ahmed Bey, bu girişiminin neticesinde sıhhatine kavuşana kadar Bozok'ta kalması konusunda izin almayı başarmıştı¹⁶¹. Benzer bir

¹⁵⁷ BOA, MD, no. 155, s. 330, hkm. 1237, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1165 [29 Eylül-9 Ekim 1752]; Uzunçarşılı, "Çapanoğulları", s. 216, 217; Mert, *Çapanoğulları*, s. 29.

¹⁵⁸ BOA, MD, no. 157, s. 155, hkm. 473, Evâhir-i Ramazân 1168 [30 Haziran-10 Temmuz 1755]; BOA, MD, no. 157, s. 155, hkm. 474, Evâhir-i Ramazân 1168 [30 Haziran-10 Temmuz 1755]; BOA, C.ADL, 80/4834-1, Evâhir-i Ramazân 1168 [30 Haziran-10 Temmuz 1755]; BOA, C.ADL, 80/4834-2, Evâhir-i Ramazân 1168 [30 Haziran-10 Temmuz 1755]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 15; Mert, *Çapanoğulları*, s. 28.

¹⁵⁹ BOA, MD, no. 157, s. 155, hkm. 475, Evâ'il-i Zi'l-kâ'de 1168 [9-18 Ağustos 1755]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 15; Mert, *Çapanoğulları*, s. 28.

¹⁶⁰ BOA, MD, no. 157, s. 155, 156, hkm. 476, Evâ'il-i Zi'l-kâ'de 1168 [9-18 Ağustos 1755]; hüküm üzerine Evâ'il-i Zi'l-hicce 1168 [8-17 Eylül 1755] tarihli derkenar; BOA, MD, no. 157, s. 178, hkm. 578, Evâ'il-i Zi'l-hicce 1168 [8-17 Eylül 1755].

¹⁶¹ BOA, AE. III. Osman (SOSM.III), 69/5247, 17 Rebîü'l-evvel 1169 [21 Aralık 1755]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 15.

gelişme ileride görüleceği üzere Mustafa Bey'in vefatının ardından oğlu Ali Bey ile ilgili yaşanmış ve Ali Bey'in Bozok'ta memuriyetine dair bir işi bulunmadığı için kapıcıbaşılığından ötürü İstanbul'a gelerek burada hizmet etmesine karar verilmişti¹⁶². Böylece merkezî idarenin hem bir lütfu hem de baskı aracı olan bu rütbeliler her iki taraf için de önem taşımıştır.

Eşkîyalarla mücadelenin yanı sıra, afet ve kıtlık zamanlarında et sıkıntısının giderilebilmesi için İstanbul'a koyun¹⁶³ ve yük taşımada faydalanılması amacıyla deve göndermesi¹⁶⁴ onun nüfuzunu daha da artırmıştır. Aldığı görevleri kötüye kullanıp ahaliye zulmettiği iddia edilen Ahmed Bey, bu nedenle birçok defa şikâyet edilmiştir. Yargılandığı davaların çoğundan beraat etmesine rağmen¹⁶⁵, yönetimi masumiyetine inandırmakta zorlanmıştır. Ancak içinde bulunulan zorlu şartlar nedeniyle bazı meselelerin çözümü için yine kendisinden istifade edilmiştir. Bu çerçevede, mütesellimlik görevinin tevcihinden yaklaşık on yıl sonra aynı sancağı bu defa voyvodalık ve malikâne üzere tasarruf etmeye başlamıştır¹⁶⁶. Fakat Osmanlı idaresi, şikâyetlerin devam etmesi üzerine onu ciddi şekilde uyarmış ve malikâne beratında ahaliyi koruyup kollamasının şart koşulmasına karşın buna uymadığını belirtmiştir. Bu

¹⁶² BOA, *C.ML*, 727/29704, 29 Şevvâl 1196 [7 Ekim 1782]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 49.

¹⁶³ Ahmed Bey'e Bozok sancağı voyvodalığının malikâne olarak verildiği görülmektedir. Bk. BOA, *MD*, no. 157, s. 140, 141, hkm. 443, Evâhir-i Şevvâl 1168 [30 Temmuz-8 Ağustos 1755]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 15; Mert, *Çapanoğulları*, s. 28.

¹⁶⁴ BOA, *C.ML*, 575/23566, tezkerenin 9 Ramazân 1174 [14 Nisan 1761]'te verildiği belirtilmiştir.

¹⁶⁵ BOA, *MD*, no. 157, s. 155, hkm. 473, Evâhir-i Ramazân 1168 [30 Haziran-10 Temmuz 1755]; BOA, *MD*, no. 157, s. 155, hkm. 474, Evâhir-i Ramazân 1168 [30 Haziran-10 Temmuz 1755]; BOA, *MD*, no. 157, s. 155, hkm. 475, Evâ'il-i Zi'l-kâ'de 1168 [9-18 Ağustos 1755]; BOA, *C.ADL*, 80/4834-1, Evâhir-i Ramazân 1168 [30 Haziran-10 Temmuz 1755]; BOA, *C.ADL*, 80/4834-2, Evâhir-i Ramazân 1168 [30 Haziran-10 Temmuz 1755]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 15; Mert, *Çapanoğulları*, s. 28.

¹⁶⁶ BOA, *MD*, no. 157, s. 140, 141, hkm. 443, Evâhir-i Şevvâl 1168 [30 Temmuz-8 Ağustos 1755].

nedenle istenmeyen hareketlerden vazgeçmesi, aksi halde malikânesinin kaldırılacağı kendisine bildirilmiştir¹⁶⁷.

Bölgede güçlü bir idareciye duyulan ihtiyaç, yönetimin Ahmed Bey'i gözden çıkarmasını engellemiştir. Bu nedenle 1758'de Yeniil hassı mukâta'ası voyvodalıği malikâne üzere verilerek kendisinden tekrar yararlanma yoluna gidilmiştir¹⁶⁸. Vezir Zaralızâde Feyzullah Paşa'nın Diyarbakır'a vali olarak atanması üzerine ise bu defa 1760'ta Mîr-i Mîrânlık rütbesi ve Rumeli Beylerbeyiliği payesiyle Sivas valisi yapılmıştır¹⁶⁹. Böylece "Beylikten" "Paşalığa" terfi eden Ahmed Paşa, yaklaşık iki yıl

¹⁶⁷ BOA, MD, no. 159, s. 285, hkm. 793, Evâsıt-ı Zi'l-hicce 1170 [26 Ağustos-5 Eylül 1757]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 15; Özkaya, "Hânedânlıkların Kuruluşu", s. 705; Mert, *Çapanoğulları*, s. 28.

¹⁶⁸ BOA, MD, no. 162, s. 256, hkm. 725, Evâsıt-ı Rebîü'l-evvel 1175 [9-19 Ekim 1761]; Daha önce belirtildiği üzere Ahmed Bey, Üsküdar'da merhum Atik Valide Sultan vakfına bağlı Yeniil hassı mukâta'asını 1172 [1758-1759]'ye mahsuben 145.000 ve 1173 [1759-1760]'e mahsuben 125.000 kuruş mâlle iltizamına almıştı. Bk. BOA, MD, no. 162, s. 55, hkm. 136, Evâsıt-ı Rebîü'l-evvel 1174 [20-30 Ekim 1760]. Bu voyvodalık, 1172 [1758-1759]'den 1176 [1762-1763]'ya gelinceye kadar Ahmed Bey'in uhdesinde bulunmuştu. Bk. BOA, C.DH, 304/15184, Evâsıt-ı Şa'bân 1177 [13-23 Şubat 1764]; BOA, C.DH, 304/15184, Evâ'il-i Zi'l-kâ'de 1177 [2-11 Mayıs 1764]; BOA, C.ADL, 84/5078, Evâ'il-i Zi'l-kâ'de 1177 [2-11 Mayıs 1764]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 29. Bu mukataa Haziran 1763'te ise İbrahim adında bir görevlinin uhdesine verilmişti. Bk. BOA, MD, no. 163, s. 148, hkm. 364, Evâ'il-i Zi'l-hicce 1176 [13-22 Haziran 1763].

¹⁶⁹ BOA, MD, no. 162, s. 83, hkm. 203, Evâhir-i Rebîü'l-âhir 1174 [29 Kasım-8 Aralık 1760]; BOA, MD, no. 162, s. 88, hkm. 223, Evâhir-i Rebîü'l-âhir 1174 [29 Kasım-8 Aralık 1760]; BOA, MD, no. 162, s. 89, hkm. 225, Evâhir-i Rebîü'l-âhir 1174 [29 Kasım-8 Aralık 1760]; BOA, MD, no. 162, s. 90, hkm. 227, Evâhir-i Rebîü'l-âhir 1174 [29 Kasım-8 Aralık 1760]; Savaş, "Zaralızâdeler", s. 88, 89; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 16; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 217; Özkaya, "Hânedânlıkların Kuruluşu", s. 705. Ahmed Paşa'ya bu görevin verilme tarihinde farklı kayıtlar mevcuttur. Görev tevcih tarihi bir belgede 7 Rebîü'l-âhir 1174 [16 Kasım 1760], diğer bir belgede ise 27 Rebîü'l-âhir 1174 [6 Aralık 1760] olarak belirtilmiştir. Bu durumda ya ilk belgede 20 yazılmadan sadece 7 yazılmış, ya da daha sonraki belgeye sehven 20 eklenmiştir. Bk. BOA, MD, no. 162, s. 83, hkm. 203, Evâhir-i Rebîü'l-âhir 1174 [29 Kasım-8

icra ettiği valilik görevini Anadolu eski Valisi Vezir Silahdar Mehmed Paşa'ya devretmiştir¹⁷⁰.

Ahmed Paşa'nın levend eşkıyasıyla mücadelesi Osmanlı idaresini ziyadesiyle memnun etmiştir. Öyle ki, aynı gayret ve sadakati göstermek kaydıyla Çorum ve civarındaki levend eşkıyasının ortadan kaldırılmasıyla vazifelendirilmiştir. Bu vazifesinin karşılığı olarak da Çorum sancağı mutasarrıflığı arpalık suretiyle uhdesine verilmiştir¹⁷¹. Kısa süre sonra ise Niğde civarında eşkıyalık yapan levend sergerdesi Kadioğlu maiyetindeki asilerin üzerine giderek eşkıyaların birçoğunu öldürmüş ve kendisine yine arpalık olarak Niğde sancağı mutasarrıflığı tevcih edilmiştir¹⁷².

Devletle çoğu zaman uzlaşan ve itaatkâr olarak kabul edilen Ahmed Paşa'nın hakkındaki şikâyetlerin sayısı artmaya başlamıştır. Buna bir de kendisinden beklenen görevleri yerine getirirken istenmeyen davranışlara tevessül etmesi, ayrıca usul ve kaidelere aykırı tutumu eklenmiştir. Tevcihat zamanından önce İstanbul'a gönderdiği

Aralık 1760]; BOA, MD, no. 162, s. 89, hkm. 225, Evâhir-i Rebîü'l-âhir 1174 [29 Kasım-8 Aralık 1760]. Ahmed Paşa'nın aldığı bu görev hakkında kimi kaynaklarda hatalı bilgiler verilmektedir. Bu tarihi Süreyya, Cemâziye'l-evvel 1147 [Eylül-Ekim 1734]; Mert, 1761 ve Hüseyin Hüsameddin Cemâziye'l-evvel 1174 [Aralık 1760-Ocak 1761] olarak göstermektedir. Bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 1, s. 258; Mert, *Çapanoğulları*, s. 29; Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. IV Zeyli, s. 101.

¹⁷⁰ BOA, MD, no. 162, s. 363, 364, hkm. 1034, Evâ'il-i Şevvâl 1175 [25 Nisan-4 Mayıs 1762]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 16; Mert, *Çapanoğulları*, s. 30.

¹⁷¹ Ahmed Paşa, bu eşkıyalardan kendisine itaat edenleri kapısına alacak, diğerlerinin ise üzerine giderek eşkıyalıklarına son verecekti. Bk. BOA, MD, no. 163, s. 119, hkm. 308, Evâhir-i Şevvâl 1176 [4-13 Mayıs 1763]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 16; Özkaya, "Hânedânlıkların Kuruluşu", s. 705; Mert, *Çapanoğulları*, s. 31.

¹⁷² BOA, MD, no. 163, s. 346, hkm. 936, Evâ'il-i Şevvâl 1177 [3-12 Nisan 1764]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 16; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 217; Özkaya, "Hânedânlıkların Kuruluşu", s. 705; Mert, *Çapanoğulları*, s. 31.

tahriratla kendisine bir mansıp verilmesini rica etmesi, tahriratı getiren Mühürdarı Süleyman Ağa'nın ise şifahen, tevcihat zamanında Maraş eyaletinin Ahmed Paşa'ya tevcihini istemesi¹⁷³ ise yönetimin gözünden düşmesine yol açan son hamlesi olmuştur. Osmanlı yönetimi bu gelişme karşısında Sivas Valisi Feyzullah Paşa ile Abaza Mehmed'den zalim olarak nitelediği Ahmed Paşa'nın yakalanarak idam edilmesini istemiştir. Emrin infazının 1765'te gerçekleşmesi¹⁷⁴ üzerine Ahmed Paşa'nın İstanbul'a gönderilen kesik başı Bâb-ı Hümayun önünde teşhir edilmiştir¹⁷⁵.

İdamın ardından Ahmed Paşa'nın servetinin müsadere edilmesine çalışılmıştır¹⁷⁶. Bu süreçte, uhdesine aldığı mukâta'aların bir kısmını bağımsız, bir kısmını ise ortaklaşa olarak tasarruf ettiği anlaşılmıştır¹⁷⁷. Bunun dışında servetini oluşturan nakit, altın, değerli eşya ve hayvan başta olmak üzere muhallefâtının büyük kısmı Ahmed Paşa ve ailesi tarafından saklanmaya çalışılsa da ortaya çıkarılmıştır¹⁷⁸.

¹⁷³ Ahmed Paşa'nın bu tahriratı Şubat-Mart 1765'te gönderdiği belirtilmektedir. Bk. BOA, *Ali Emîrî (AE). III.Mustafa (SMST.III)*, 309/24784, 24 Şevvâl 1178 [16 Nisan 1765].

¹⁷⁴ BOA, *MD*, no. 164, s. 210, hkm. 851, Evâ'il-i Şevvâl 1178 [24 Mart-2 Nisan 1765]; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 1, s. 258; Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. IV Zeyli, s. 110; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 17; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 217, 218; Mert, *Çapanoğulları*, s. 31, 32.

¹⁷⁵ Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, Alfa Yay., İstanbul, 2015, s. 342.

¹⁷⁶ BOA, *MD*, no. 164, s. 214, hkm. 863, Evâhir-i Şevvâl 1178 [12-21 Nisan 1765]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 32.

¹⁷⁷ BOA, *C.ADL*, 104/6214, 25 Şevvâl 1178 [17 Nisan 1765]; BOA, *C.ML*, 578/23738, kayıtların verilme tarihi olarak 25 Şevvâl 1178 [17 Nisan 1765] yazılmıştır.

¹⁷⁸ BOA, *D.BŞM.MHF.d*, no. 12682, Çapanoğlu Ahmed Paşa'ya ait muhallefât defteri, katalog tarihi 1172 [1758-1759]; BOA, *MD*, no. 164, s. 214, hkm. 863, Evâhir-i Şevvâl 1178 [12-21 Nisan 1765]; BOA, *MD*, no. 164, s. 214, hkm. 864, Evâhir-i Şevvâl 1178 [12-21 Nisan 1765]. Muhallefât defteri ve bu süreç hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Serkan Polat, "Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın Muhallefâtı", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 8, S. XXIV, İzmir, Aralık 2015.

Bunlardan bir bölümü İstanbul'a gönderilirken, bir bölümü satılmış, bir bölümü ise tekrar ailesine teslim edilmiştir¹⁷⁹.

Ahmed Paşa, Yozgat'ın şehirleşme kapasitesini artırmak için civardan nitelikli nüfusu burada iskân etme politikası gütmüştür¹⁸⁰. Bunun yanı sıra yörenin imarı için gayret sarf etmiş ve bu amaçla yaptırdığı çeşmelerin¹⁸¹ yanı sıra bir medrese¹⁸² ile Osmanlı mahallesinin en temel mimarî yapısı olan mescit inşa ettirmiştir¹⁸³.

Çapanoğlu Mustafa Bey

Çapanoğulları, Ahmed Paşa'nın ölümüyle birlikte bölgedeki güç ve hâkimiyetlerini sürdürebilmeye çalışmışlardır. Bu amaçla Ahmed Paşa'nın büyük oğlu Mustafa Bey sancak mutasarrıflığı görevini devralabilmek için uğraşmıştır. Fakat bundan önce, devlet tarafından müsadere edilmesini önleyebilmek adına babasının hazinesinin bir kısmını kaçırmaya çalışmıştır. Mustafa Bey, bu hamlesinin sonucunda Ahmed Paşa'nın başına gelen akıbetin kendisini de beklediği korkusuna kapılarak canının derdine düşmüştür. Bunun etkisiyle yanına aldığı nakit ve değerli eşyalarla

¹⁷⁹ BOA, *Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Muhallefât Halifelîği (D.BŞM.MHF)*, 50/34, Evâ'il-i Zi'l-hicce 1178 [22-31 Mayıs 1765]; BOA, *D.BŞM.MHF*, 50/34, 9 Zi'l-hicce 1178 [30 Mayıs 1765]; BOA, *D.BŞM.MHF*, 50/34, 11 Zi'l-hicce 1178 [1 Haziran 1765]; BOA, *D.BŞM.MHF*, 50/46, Gurre-i Muharrem 1179 [20 Haziran 1765]; BOA, *D.BŞM.MHF.d*, no. 12682, Çapanoğlu Ahmed Paşa'ya ait muhallefât defteri, katalog tarihi 1172 [1758-1759]; BOA, *C.ML*, 38/1747, 2 Muharrem 1179 [21 Haziran 1765]; BOA, *C.ML*, 747/30415, 25 Cemâziye'l-evvel 1179 [9 Kasım 1765].

¹⁸⁰ Duygu, *Çapanoğulları*, s. 5.

¹⁸¹ Çeşme kitabesine ebced hesabıyla "geldi atşâna kifayet denlu su" yazılmak suretiyle 1166 [1752-1753] tarihi düşülmüştür.

¹⁸² BOA, *C. Maarif (MF)*, 32/1575, Evâhir-i Safer 1207 [7-16 Ekim 1792].

¹⁸³ BOA, *C.MF*, 29/1441, 12 Cemâziye'l-evvel 1207 [26 Aralık 1792]; BOA, *C.MF*, 29/1441, 23 Cemâziye'l-evvel 1207 [6 Ocak 1793]; BOA, *C.MF*, 29/1441, arz ve üzerine hat.

Diyarbakır Valisi Abdurrahman Paşa'ya sığınmıştır¹⁸⁴. Osmanlı idaresinin Abdurrahman Paşa'dan Mustafa Bey'i iade etmesini istemesi üzerine buradan Kırım'a kaçmış, ardından af dileyerek İstanbul'a gelmiştir. Fakat burada işler beklediği şekilde gitmemiş ve gözetim altında tutulduğu İstanbul'dan Abaza Mehmed'e teslim edilmek üzere Bozok'a gönderilmiştir¹⁸⁵.

Bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı yönetimi, aile üyelerinin beklentilerinin aksine, Çapanoğulları'nın Bozok'ta etkisini kırarak adımlar atmıştır. Ahmed Paşa'nın uhdesindeki Mamalu Türkmenleri ile Bozok voyvodalığı mukâta'alarının serbestiyet şartlarıyla mütesellimlik olarak Abaza Mehmed'in uhdesine verilmesi de bu adımlardan biri olmuştur¹⁸⁶. Yine Yeniil has voyvodalığı görevi de önce Abaza Mehmed Paşa'nın¹⁸⁷ bir müddet sonra ise Mart-Nisan 1768'den itibaren zapt edilmek üzere Veli Ağazâde Seyyid Ali'nin uhdesine tevcih edilmiştir¹⁸⁸. Çapanoğulları, Osmanlı yönetiminden bölgenin idaresinin tekrar kendilerine verilmesini isteseler de bu talep kabul görmemiştir¹⁸⁹. Üstelik ailenin bölgede tekrar etkin olmasını önlemek adına malikânenin evlatlarına ya da hizmetlilerine verilmeyeceği de kesin bir dille

¹⁸⁴ BOA, MD, no. 164, s. 212, hkm. 856, Evâhir-i Şevvâl 1178 [12-21 Nisan 1765]; BOA, D.BŞM.MHF, 50/34, 9 Zî'l-hicce 1178 [30 Mayıs 1765]; BOA, D.BŞM.MHF, 50/34, 11 Zî'l-hicce 1178 [1 Haziran 1765]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 17; Mert, *Çapanoğulları*, s. 33.

¹⁸⁵ BOA, C.ML, 38/1747, 2 Muharrem 1179 [21 Haziran 1765]; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 219; Mert, *Çapanoğulları*, s. 33.

¹⁸⁶ BOA, C.ML, 38/1747, 2 Muharrem 1179 [21 Haziran 1765]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 17.

¹⁸⁷ M. Faruk Karacaoğlu, *1765-1768 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (59 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008, s. 474.

¹⁸⁸ Karacaoğlu, *Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, s. 387.

¹⁸⁹ BOA, C.DH, 152/7576, Evâhir-i Safer 1179 [8-17 Ağustos 1765]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 33, 34.

bildirilmiştir¹⁹⁰. Osmanlı yönetiminin takip etmeye çalıştığı fakat ileride görüleceği üzere çok fazla devam ettiremediği bu politika, uzun süre Bozok bölgesinde varlığını sürdüren Çapanoğulları'nın tekrar eski güçlerine ulaşmasını engellemek adına yapılmış bir hamleden ibaret olmuştur. Nitekim yönetim bu adımıyla ailenin sahip olduğu gücün esas kaynağı olan Mamalu Türkmenleri ve Yeniil has voyvodalığı ile Bozok sancağını onlardan almış oluyordu.

Bozok'ta hapsedilen Mustafa Bey bir süre sonra Bozok Sancağı Mutasarrıfı Abaza Mehmed Paşa'nın¹⁹¹ gözetiminden kaçmayı başararak bölgedeki Köçeklü ve Mamalu aşiretlerine sığınmıştır. Bu süreçte, babasının adamları ile aşiretlerden temin ettiği askerleri yanına alarak başıboş levendlerle mücadele etmiştir¹⁹². Asayişin temini noktasındaki bu katkısı, Mamalu Türkmenleri mukâta'asının kendisiyle birlikte kardeşleri Süleyman Bey ve Selim Bey'in ortaklaşa ve malikâne olarak uhdelere verilmesini sağlamıştır¹⁹³. Abaza Mehmed Paşa'nın, Çapanoğulları'nın bölgede tekrar etkin olacakları yönündeki huzursuzluğu üzerine Osmanlı yönetimi, sancağın onlara verilmesinin ihtimal dâhilinde olmadığını ifade etmiş, Mamalu malikânesinin merhameten verildiğini belirtmiştir¹⁹⁴. Böylece Osmanlı yönetimi, Bozok sancağının bir daha Çapanoğulları'nın yönetimine verilmesinin söz konusu dahi olmadığını bildirmiştir. Fakat bölgede yaşanan sosyal ve siyasî hadiseler, bu kararın gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Diğer taraftan Osmanlı idaresi Mamalu malikânesinin

¹⁹⁰ BOA, MD, no. 164, s. 280, hkm. 1111, Evâhir-i Safer 1179 [8-17 Ağustos 1765].

¹⁹¹ BOA, MD, no. 165, s. 64, hkm. 173, Evâ'il-i Cemâziye'l-evvel 1180 [5-14 Ekim 1766].

¹⁹² Bunun yaklaşık olarak 1766-1767'de olduğu belirtilmiştir. Bk. Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 220; Mert, *Çapanoğulları*, s. 34.

¹⁹³ BOA, AE. SMST.III, 318/25565, Selh-i Cemâziye'l-evvel 1180 [3 Kasım 1766]; BOA, C.ML, 558/22924, 21 Rebîü'l-evvel 1181 [17 Ağustos 1767]; BOA, C.ML, 554/22797, 26 Zi'l-kâ'de 1181 [14 Nisan 1768]; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 219; Mert, *Çapanoğulları*, s. 34, 35.

¹⁹⁴ BOA, MD, no. 165, s. 14, hkm. 34, Evâhir-i Safer 1180 [28 Temmuz-6 Ağustos 1766].

Çapanoğulları'na her ne kadar merhameten verildiğini ifade etse de burada göz önünde bulundurduğu asıl nokta bölgenin oldukça hareketli olması olmuştur. Bu nedenle bölgede asayişin temini için ne Çapanoğulları'nı ne de Abaza Mehmed Paşa'yı karşısına almak istememiş ve her iki tarafı da idare etmiştir.

Çapanoğulları'nın yerine bölgenin idaresini ele alan Abaza Mehmed Paşa için de işler yolunda gitmemiştir. Zira o da kendisine verilen emirleri yerine getirmekte rehavet gösterip ahaliye zulmetmeye başladığı gerekçesiyle bir süre sonra görevinden azledilmiştir¹⁹⁵. İstanbul'a giden şikâyetlerde muhtemelen Çapanoğulları'nın tahrikleri söz konusu olmuştur. Nitekim bu bölgedeki nüfuzlarını başkasına kaptırmak istemeyen aile üyeleri, Osmanlı yönetimini en yumuşak bölgesinden, ahaliye zulmedildiği iddialarıyla etkilemeye çalışmıştır. Bunun için de bölgede kendi taraftarlarından istifade etmiştir. Aslında Osmanlı yönetimi de Çapanoğulları'na olan temayülünü Mamalu malikânesini vererek göstermiştir. Zira Çapanoğlu Mustafa Bey bölgede meydana gelen olayların artması karşısında devlete olumlu katkılarda bulunmuştur. Bu durum ise Çapanoğulları'nın tekrar itibar kazanmalarının önünü açmıştır.

Abaza Mehmed'in azlinden sonra Bozok sancağı arpalık suretiyle Çankırı eski Mutasarrıfı Çirmenli Seyyid Mehmed'e tevcih edilmiştir¹⁹⁶. Bozok sancağı kazalarının “cevânib-i erba'aları Türkmân ve Ekrad ta'ifesinin karargâhları” durumunda ve dört tarafın aşiretlerle çevrili olması¹⁹⁷ nedeniyle Seyyid Mehmed, bölgede asayiş sağlamakta sıkıntı yaşamıştır¹⁹⁸. Bunun üzerine yerine Hotin Muhafızı Recep Paşa

¹⁹⁵ BOA, MD, no. 165, s. 85, 86, hkm. 238, Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhir 1180 [13-23 Kasım 1766]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 17.

¹⁹⁶ BOA, MD, no. 165, s. 84, hkm. 235, Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhir 1180 [13-23 Kasım 1766].

¹⁹⁷ BOA, MD, no. 165, s. 256, hkm. 884, Evâhir-i Rebû'l-âhir 1181 [15-24 Eylül 1767].

¹⁹⁸ BOA, MD, no. 165, s. 256, hkm. 883, Evâhir-i Rebû'l-âhir 1181 [15-24 Eylül 1767]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 17.

getirilmiştir. Yerliden olmayan idarecilerle bu karışık bölgede asayişin temin edilemeyeceğini tecrübe eden merkezî idare, çareyi tekrar Çapanoğulları'na görev vermekte bulmuştur. Bu amaçla Recep Paşa, Mustafa Bey'i 1768'de mütesellim olarak görevlendirmiştir¹⁹⁹. Görevin ona verilmesinde bölgedeki eşkıyalıkların bastırılmasında yaşanan sıkıntıların da payı olmuştur. Zira mütesellimlik görevi kendisine Bozok'un eşkıyalardan temizlenmesi şartıyla verilmiştir²⁰⁰. Böylece Osmanlı idaresi, bölgede hükmü geçen Çapanoğulları'ndan yeniden yararlanma yoluna gitmiştir. Sancak mutasarrıflığı görevi süreç içerisinde farklı kişilere tevcih edilse de Mustafa Bey, gerek bölgede nüfuz sahibi olarak işlerin hallinde etkili olması, gerekse devlete sadakatle hizmet etmesi sayesinde Bozok mütesellimi olarak kalmaya devam etmiştir²⁰¹.

Mustafa Bey, eşkıyalarla mücadele konusunda verilen görevleri mümkün olduğunca yerine getirmeye çalışmıştır²⁰². Bu sayede aile tekrar güç kazanmaya

¹⁹⁹ BOA, MD, no. 165, s. 346, hkm. 1096, Evâsıt-ı Ramazân 1181 [30 Ocak-9 Şubat 1768]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 18; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 220; Mert, *Çapanoğulları*, s. 35, 39.

²⁰⁰ BOA, MD, no. 165, s. 256, hkm. 884, Evâsıt-ı Ramazân 1181 [30 Ocak-9 Şubat 1768].

²⁰¹ Bozok sancağı mutasarrıflığına 12 Temmuz 1768'de Hotin Muhafızı Vezir es-Seyyid el-Hac Halil Paşa getirilmiştir. Bk. BOA, MD, no. 166, s. 30, hkm. 42, Evâ'il-i Rebû'l-evvel 1182 [16-25 Temmuz 1768]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 37. Bu görev 18 Şubat 1769'da Hotin Muhafızı Vezir Süleyman Paşa'ya verilmiştir. Bk. BOA, C.DH, 314/15693, Evâsıt-ı Şevvâl 1182 [17-27 Şubat 1769]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 37. 15 Aralık 1769'da ise Selman Paşazâde Ahmed Paşa bu göreve getirilmiştir. Bk. BOA, MD, no. 166, s. 156, hkm. 339, Evâhir-i Şa'bân 1183 [19-28 Aralık 1769]. Mert bu tarihi Ekim 1769 olarak verirken isim olarak ise Süleyman Paşazâde Ahmed demektedir. Bk. Mert, *Çapanoğulları*, s. 37; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 220.

²⁰² BOA, MD, no. 165, s. 381, 382, hkm. 1224, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1181 [8-18 Nisan 1768]; BOA, MD, no. 165, s. 382, hkm. 1225, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1181 [8-18 Nisan 1768], suret; BOA, MD, no. 165, s. 382, hkm. 1226, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1181 [8-18 Nisan 1768], suret; Çeşmî-zâde Mustafa Reşid, *Çeşmî-zâde Tarihi*, haz. Bekir Kütükoğlu, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul, 1993, s. 82, 83; BOA, MD, no. 166,

başlarken, daha önce *Silahşor*²⁰³ unvanı aldığı anlaşılan Mustafa Bey'e bu defa Mayıs 1768'de *Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı* unvanı tevcih edilmiştir²⁰⁴. Mustafa Bey'in bu nüfuzundan istifade eden kardeşi Selim Bey de Ekim 1769'da Sivas mütesellimi olmuştur. Fakat Başağası Ahmed'in yağma olayına karışması sebebiyle Nisan 1770'te bu görevden azledilmiştir²⁰⁵. Sarım İbrahim Paşa'nın Sivas valiliği sırasında mütesellim olan Selim Bey'in yedi aylık görev süresince zimmetinde para kaldığı belirtilmiştir²⁰⁶. Selim Bey, bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra ise vefat etmiştir²⁰⁷.

s. 56, hkm. 96, Evâ'il-i Cemâziye'l-evvel 1182 [13-22 Eylül 1768]; BOA, MD, no. 166, s. 56, hkm. 96, Evâ'il-i Cemâziye'l-evvel 1182 [13-22 Eylül 1768], suret.

²⁰³ Yeniçeri ocağına mensup bir kısım zabıt için kullanılan terimdir. Osmanlı padişahının maiyetinde muhafızlık görevini icra edenler de bu adla anılmışlardır. Bk. Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C. 3, s. 226. Fakat burada Kapıcıbaşı unvanında olduğu gibi bir paye olarak yer almıştır.

²⁰⁴ Bu unvan kendisine 11 Mayıs 1768'de verilmiştir. Bk. *Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı Ağalar Defteri, Zi'l-hicce 1142/Gurre-i Şevvâl 1194 [Haziran-Temmuz 1730/30 Eylül 1780]*, Birinci Abdülhamid Devrinde Yazılmış Olduğu Anlaşılan Bir Mecmuadan İstinsah Edilmiştir, Müstensih: Osman Ferit Sağlam, TTK Kütüphanesi, Yazma No. 204, Ankara, 1948, s. 3; Mert, *Çapanoğulları*, s. 36. Uzunçarşılı bu tarihi 6-16 Şubat 1770 olarak vermiştir. Bk. Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 220, 221.

²⁰⁵ Selim Bey, Ekim 1769'da Sivas mütesellimi olmuş, 5 Nisan 1770'te ise görevinden azledilmiştir. Bk. BOA, AE. SMST.III, 316/25381, Gurre-i Zi'l-kâ'de 1183 [26 Şubat 1770]; Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. IV Zeyli, s. 116; Mert, *Çapanoğulları*, s. 37.

²⁰⁶ BOA, C.DH, 246/12272, Evâsıt-ı Ramazân 1184 [28 Aralık 1770-7 Ocak 1771]; BOA, C.DH, 246/12272, Bozok'a bağlı Süleymanlı Kadısı İbrahim'in Evâsıt-ı Ramazân 1184 [28 Aralık 1770-7 Ocak 1771] tarihli arzı; BOA, C.DH, 246/12272, 7 Zi'l-kâ'de 1184 [22 Şubat 1771].

²⁰⁷ BOA, C.ML, 550/22621, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1184 [7-17 Mart 1771]; BOA, C.ML, 550/22621, *Dergâh-ı Âlî Müteferrikalarından Mahmud'un tahrirâtı*; BOA, C.ML, 550/22621, arz; BOA, C.ML, 550/22621, 28 Zi'l-hicce 1184 [14 Nisan 1771].

Kardeşi Selim Bey'in azlinden birkaç ay sonra Eylül 1770'te, Sivas mütesellimi olarak görülen²⁰⁸ Mustafa Bey, Mayıs 1771²⁰⁹ ve Mehmed Said Bey'in yerine Şubat 1774 tarihlerinde tekrar Sivas mütesellimi tayin edilmiştir²¹⁰. Fakat aynı yıl içerisinde bu görev yine Zaralızâde Feyzullah Paşa'nın oğlu Mehmed Said Bey'e tevcih edilmiştir²¹¹. Böylece Mustafa Bey, babası Ahmed Paşa gibi Sivas'ta bir süre etkili olmuştur. Aralık 1768'de Ali ismindeki görevli tarafından idare edilen Yeniil voyvodaliğiyle²¹² birlikte Bozok sancağı mutasarrıflığı görevleri 1772'den itibaren kendisine tevcih edilmiştir²¹³. 1773'te ise Kayseri âyanlarından Zennecioğlu²¹⁴ Mustafa'nın yerine Kayseri mütesellimi olmuştur²¹⁵.

²⁰⁸ BOA, *C.ML*, 751/30606, 14 Cemâziye'l-evvel 1184 [5 Eylül 1770]; BOA, *C.ML*, 751/30606, 6 Cemâziye'l-âhir 1184 [27 Eylül 1770]. Mustafa Bey'e Sivas mütesellimliği görevinin Mert'in Mayıs 1771'de, Duygu'nun ise 1773'te verildiğini belirtmelerine karşın, Eylül 1770'te bu görevde olması görev tevcihinin daha önce gerçekleştiğini göstermektedir. Bk. Duygu, *Çapanoğulları*, s. 19; Mert, *Çapanoğulları*, s. 38.

²⁰⁹ Mert, *Çapanoğulları*, s. 38.

²¹⁰ BOA, *C.DH*, 245/12246, 20 Zi'l-kâ'de 1187 [2 Şubat 1774].

²¹¹ BOA, *MD*, no. 169, s. 108, 109, hkm. 188, Evâhir-i Cemâziye'l-evvel 1188 [29 Temmuz-8 Ağustos 1774].

²¹² BOA, *MD*, no. 166, s. 116, hkm. 237, Evâ'il-i Şa'bân 1182 [11-20 Aralık 1768].

²¹³ Mert, *Çapanoğulları*, s. 39. Süreyya ve Uzunçarşılı bunu 1191 [1777-1778] olarak vermektedir. Bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 1, s. 258; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 221.

²¹⁴ Zennecioğulları, XVIII. yüzyılın başlarında Kayseri ve civarında mütegallibelik yaparken, bu yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru âyan olarak ortaya çıkmış ve uzun süre Kayseri ve çevresinde mütesellimlik görevlerini devam ettirmişlerdi. Bk. Özkaya, "Hânedânlıkların Kuruluşu", s. 675, 682.

²¹⁵ KŞS, no. 155, s. 79, 80, belge no. 210, 14 Cemâziye'l-âhir 1187 [2 Eylül 1773], hükmün 18 Şa'bân 1187 [4 Kasım 1773] tarihinde geldiği kayıtlıdır; Özkaya, *Âyânlık*, s. 133.

Çapanoğlu Mustafa Bey'in talebi üzerine oğlu Ali Bey'e *Kapıcıbaşılık* unvanı verilmiştir²¹⁶. Kendisi ise sahip olduğu *Hassa Silahşorluğu* unvanına ilaveten *Küçük Mîrâhûrluk (Mîrâhûr-ı Sani)*²¹⁷ payesini almıştır²¹⁸. *Surre-i Hümayun Eminliği* görevinde de bulunan²¹⁹ Mustafa Bey, Çankırı Mutasarrıfı ve Adana Valisi Vezir Seyyid Ahmed Paşa'nın asıl görev yeri olan Adana'ya gitmesi üzerine 1775'te Çankırı sancağı mütesellimi olmuştur²²⁰. Birkaç yıl sonra malikâne olarak uhdesinde bulunduğu anlaşılan Çankırı hassı mukâta'ası ise malikâne kaydı kaldırıldıktan sonra sancak olarak

²¹⁶ BOA, C.DH, 129/6440, 17 Muharrem 1188 [30 Mart 1774]; *Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı Ağalar Defteri*, s.

10. Mert, Mustafa Bey'in oğlunun adının Ali Rıza olduğunu ve bu tarihte sekiz yaşında bulunduğunu belirtmektedir. Bk. Mert, *Çapanoğulları*, s. 39.

²¹⁷ Mîrâhûr-ı Sani, *Istabl-ı Âmire* denilen ve saraya ait hayvanlar ile bunlardan dolayı oluşturulan teşekkülün başında yer alan Mîrâhûr-ı Evvel'in yardımcısı konumunda idi. Bunlara *İkinci Mîrâhûr* ya da *Küçük Mîrâhûr* da denilmiştir. Görevleri arasında ahır halkı ve arabacıların idareleriyle meşgul olmanın yanı sıra sefer zamanlarında iç oğlanlarına beygir vererek padişah ve saray arabacılarını muhafaza ettirmek de yer almaktaydı. Bk. Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C. 2, s. 542.

²¹⁸ Bu unvan kendisine 16 Eylül 1774'te tevcih edilmiştir. Bk. BOA, C.DH, 336/16796, 10 Receb 1188 [16 Eylül 1774]; BOA, C. *Evkaf (EV)*, 484/24500, Konya Kaımmakamı Etmekcizâde Mehmed ile diğer görevlilere yazılan Evâsıt-ı Receb 1188 [16-26 Eylül 1774] tarihli hüküm; BOA, C.EV, 484/24500, Adana valisi ile diğer görevlilere yazılan Evâsıt-ı Receb 1188 [16-26 Eylül 1774] tarihli hüküm. Uzunçarşılı ile Mert bu görevin 1775 başlarında verildiğini belirtmişlerdir. Bk. Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 221; Mert, *Çapanoğulları*, s. 39, 40.

²¹⁹ Mustafa Bey, 16-26 Eylül 1774'te bu görevde bulunmaktaydı. Fakat göreve atanması muhtemelen bu tarihten biraz daha erken olmuştu. Zira bu belge göreve atanma beratı niteliğinde değildir. Diğer taraftan 24 Nisan 1775'te de bu görevini devam ettirmekteydi. Bk. BOA, C.EV, 484/24500, Konya Kaımmakamı Etmekcizâde Mehmed ile diğer görevlilere yazılan Evâsıt-ı Receb 1188 [16-26 Eylül 1774] tarihli hüküm; BOA, C.EV, 484/24500, Adana valisi ile diğer görevlilere yazılan Evâsıt-ı Receb 1188 [16-26 Eylül 1774] tarihli hüküm; BOA, AE. *I.Abdülhamid (SABH.I)*, 212/14040, rû'ûs-ı hümayun kaydı; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 221.

²²⁰ BOA, MD, no. 166, s. 431, 432, hkm. 971, Evâhir-i Şevvâl 1189 [14-23 Aralık 1775]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 19; Mert, *Çapanoğulları*, s. 40.

1779-1780'den itibaren Mîr-i Mîrân Daredevî İbrahim Paşa'ya tevcih edilmiştir²²¹. Belirtilen görevleri almaları devlet nezdinde Çapanoğulları'na verilen değeri gösteren önemli emarelerden olmuştur. Özellikle Caniklizâdeler ile yaşanan çekişme ve sonrasında meydana gelen gelişmeler de bunun açık bir delilidir.

Bu dönemde Çapanoğulları ile Caniklizâdeler arasında yaşanan anlaşmazlık, iki tarafın birbirini tahrikiyle çatışmaya dönüşmüştür. Osmanlı idaresi, bölgedeki nüfuzunu gittikçe artıran Caniklizâdeler'e karşı en önemli koz olarak Çapanoğulları'nı görmüş ve müdahale edilmesi gerektiğinde bu aileden de yararlanmıştır. Bu mücadelede, merkezî idarenin yanlarında yer alması sayesinde üstün gelen Çapanoğulları, nüfuz alanını rakiplerinin eski idare alanlarına da kaydırılmışlardır. Fakat Osmanlı yönetimi buna da bir sınır koyarak Canik ve çevresinin idaresini onlara vermemiştir.

Caniklizâdeler ile Çapanoğulları bölgede nüfuz alanlarını genişletmek ülküsü nedeniyle karşı karşıya gelmişlerdir. Birbirleri aleyhine genişleyen idarî görevlerin buna eklenmesi, aileler arasındaki düşmanlığı körüklemiştir. Bu bağlamda Osmanlı yönetiminin, Canikli Ali Paşa ile bu aileden gelenlere²²² Çapanoğulları'nın nüfuz bölgelerinde görev vermesi Yozgat'ta tepki çekmiştir. Böylece Sivas valiliğini hedefleyen fakat etrafı Caniklizâdeler ile çevrilen Mustafa Bey'in Osmanlı yönetimiyle ilişkileri sorunlu hale gelmiştir²²³. Mustafa Bey'den, Kırım canibi Seraskeri Vezir

²²¹ BOA, C.ML, 735/30004, 7 Rebû'l-âhir 1193 [24 Nisan 1779].

²²² Canikli ailesi üyelerinin aldıkları idari görevler ve Osmanlı tarihinde oynadıkları rol hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Özkaya, "Ali Paşa"; Karagöz, *Canikli Ali Paşa*; Şahin, *the Caniklizâdes*; Serbestoğlu, *Tayyar Mahmut Paşa*.

²²³ 1772'de Amasya sancağı mutasarrıflığının, 1773'te bir yıllık olarak Tokat voyvodalığının, 1774'te oğlu Battal Hüseyin Bey'e Amasya mütesellimliğinin, 1777'de kendisine Sivas valiliğinin, 1777'de oğlu Mikdad Ahmed Paşa'ya Amasya mutasarrıflığının, yine 1778'de Ali Paşa'dan boşalan Sivas valiliğine oğlu Mikdad Ahmed Paşa'nın, yeğeni Mehmed Bey'e Çorum sancağı mutasarrıflığının tevcih edilmesi bunlar arasında olmuştur. Bk. Özkaya, "Ali Paşa", s. 483, 485; Mert, *Çapanoğulları*, s. 40-42; Karagöz,

Canikli Ali Paşa'nın maiyetindeki askerlerin tayinatlarının taşınması için temin edeceği deve ve arabaları Sinop limanına göndermesinin istenmesi bu durumu gözler önüne sermiştir. Zira Mustafa Bey, emri yerine getirmediği gibi bölgesinden gidecek yardımların da önünü keserek Ali Paşa'nın başarısız olması için gayret sarfetmiştir. Bu plan sayesinde amacına ulaşmış ve Ali Paşa görevinde başarısız olmuştur²²⁴. Mustafa Bey'in bu tepkisini fark eden Osmanlı yönetimi, bölgede önemli güç unsuru olan Çapanoğulları'nı gücendirmemek adına Kars eski Muhafızı Osman Paşa'nın mutasarrıfı olduğu Kırşehir'e Yeniil Voyvodası Mustafa Bey'i mütesellim tayin etmiştir²²⁵.

Mustafa Bey, Caniklizâdeler ile Amasya üzerinde yaşanan nüfuz mücadelesinden galip çıkabilmek adına buradaki âyan ve ahaliyi yanına çekmeye çalışmıştır. Bu gayeyle onlara iyi davranması neticesinde 1778'de Mikdad Ahmed Paşa'nın zulmünden kaçan ahalinin sığınağı olmuştur. Mustafa Bey'in Amasyalılar'ın yardım talebine olumlu cevap vermesi, iki aile arasında uzun süre devam edecek çatışmanın da fitilini ateşlemiştir. Gelişmeler neticesinde Mikdad Ahmed Paşa, 1779'da Sivas valiliği görevinden alınmış ve yerine eski Sadrazamlardan İzzet Mehmed Paşa getirilmiştir²²⁶.

Mikdad Ahmed Paşa'nın emre itaat etmemesi üzerine fırsatı değerlendirmek isteyen Mustafa Bey, konuya müdahil olarak emrin gereğini yapmasını istemiştir. Buna öfkelenen Mikdad Ahmed Paşa ise Çapanoğulları'nın üzerine kuvvet göndermiş ve iki

Ali Paşa, s. 18-26; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye*, C. 3, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1311, s. 548.

²²⁴ BOA, C.AS, 776/32831, 13 Muharrem 1192 [11 Şubat 1778]; Özkaya, "Ali Paşa", s. 501; Mert, *Çapanoğulları*, s. 42.

²²⁵ Mustafa Bey'e bu görev 20 Eylül 1777'de tevcih edilmiştir. Bk. BOA, C.DH, 273/13606, 20 Şa'bân 1191 [23 Eylül 1777]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 41.

²²⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, s. 456; Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. IV Zeyli, s. 133-135; Mert, *Çapanoğulları*, s. 42, 43; Karagöz, *Ali Paşa*, s. 19, 20, 93.

taşra hanedanı Zile yakınlarında savaşa tutuşmuşlardır. Sonuçta mağlup olan Mikdad Ahmed Paşa, önce Amasya'ya ardından Samsun taraflarına kaçmıştır. Bu aşamadan sonra devreye giren Canikli Ali Paşa İstanbul'a yazdığı mektupla Mustafa Bey'in idam edilmesini istemiş ve aksi takdirde onu kendisinin cezalandıracağını bildirmiştir²²⁷. Böylece bölgedeki itibarını kaybetmek üzere olan Canikli Ali Paşa, devlete çektiği bu rest nedeniyle Osmanlı yönetimi nezdinde gözden düşmüştür. Canikli Ali Paşa, bir taraftan uzun yıllar burada oluşturduğu askerî ve siyasî gücün, diğer taraftan seferlerde icra ettiği görevlerin vermiş olduğu özgüvenle merkezî idareye isteklerini kabul ettirebileceğini düşünmüştür. Fakat bu tutumunun devlet tarafından kabul edilmesi mümkün olmadığı için işler beklediği gibi gitmemiş ve yönetim ona karşı topyekûn hazırlık yapmaya başlamıştır.

Osmanlı yönetimi, askerleriyle Vezirköprü'ye kadar gelen Ali Paşa'dan daha ileri gitmemesini istemiştir. Fakat hareketinde ısrar etmesi üzerine önce valilikten azledilmiş ve vezirliği geri alınmış, ardından asi ilan edilerek üzerine Mustafa Bey, bölge ileri gelenleri ve görevlileri gönderilmiştir²²⁸. Mustafa Bey, aldığı destek üzerine 24 Ekim 1779'da Canik sancağı kazalarına kadar ilerlemiş ve yapılan muharebeleri kazanmıştır. Çareyi kaçmakta bulan Ali Paşa ise Battal Hüseyin Bey ve ailesinden yanında olanlarla Kırım'a firar etmiştir. Merkezî idare Mustafa Bey'den, mütesellim tayin edilen İçel Sancağı Mutasarrıfı Ali Bey buraya gelinceye kadar bölgede asayiş sağlamasını istemiştir. Fakat Mustafa Bey, Canikli Ali Paşa'nın taraftarlarının saldırısı üzerine Canik'ten çıkmak zorunda kalmıştır. Osmanlı yönetimi ondan tekrar buraya

²²⁷ Zile yakınlarındaki bu mücadelenin Ağustos-Eylül 1779 sonlarında yaşandığı belirtilmiştir. Bk. Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. IV Zeyli, s. 134, 135; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 19; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 222; Mert, *Çapanoğulları*, s. 43.

²²⁸ Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, yay. haz. Mücteba İlgürel, TTK Yay., Ankara, 1994, s. 278; Özkaya, "Ali Paşa", s. 504; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 222, 223; Mert, *Çapanoğulları*, s. 43, 44; Karagöz, *Ali Paşa*, s. 95-97.

giderek kontrolü sağlamasını, çevredeki yöneticilerden de Mustafa Bey'e destek olmalarını istemiştir. Bu gelişmeler yaşanırken 1781'de yönetimden af dileyen ve bazı vezirlerin desteğini alan Ali Paşa bağışlanmış ve vezareti iade edilmiştir²²⁹. Böylece bir süreliğine de olsa Çapanoğulları lehine esen rüzgâr tekrar tersine dönmüş ve yeni bir çekişme başlamak üzere iken Mustafa Bey'in vefatıyla bu gerginlik bir süre için son bulmuştur.

Mustafa Bey'in bu ani ölümü hakkında çeşitli iddialar dile getirilmiştir. Kimi kaynaklarda köleleri tarafından suikast sonucu öldürüldüğü belirtilmekteyse de²³⁰

²²⁹ Ahmed Vâsîf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 278, 279; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 1, s. 258; Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. IV Zeyli, s. 136; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 20; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 223; Mert, *Çapanoğulları*, s. 44; Karagöz, *Ali Paşa*, s. 98-137.

²³⁰ Mustafa Bey, her ne kadar Caniklizâdeler'in baskılarından kaçan Amasyalıları'a kucak açsa da benzer hareketlere o da tevessül etmiş ve onun zulümlerinden kaçanlar da Canikzâdeler'e sığınmıştı. Bu nedenle Mustafa Bey'in bir yandan zulüm ve baskıları diğer yandan babasının idamında Abaza Mehmed Paşa'ya yardım edenlerden intikam almak için onları kılıçtan geçirmesi kendi sonunu hazırlamıştı. O, kalkıştığı bu hareketler dolayısıyla kendisine karşı tepki oluştuğunu bildiği için kimseye güvenmiyordu. Bu nedenle otuzdan fazla kölesiyle güvenliğini sağlamaya çalışmış ve kendi canını alacaklarını bilmeden, bunların silahlı eğitimlerini aksatmadan devam ettirmişti. Dairesinden gümüş şamdan çalan kölesini öldürmesi bardağı taşıran son damla olmuştu. Köleleri, şamdanı çalanı bilmelerine rağmen Mustafa Bey'in gazabına uğrayacağını düşündükleri için ondan saklamışlardı. Bunu öğrenen Mustafa Bey, kölelerine kızarak kendisine ihanet ettiklerini söylemişti. Bu öfke üzerine sıranın kendilerine gelebileceği vesvesesine kapılan köleleri, Mustafa Bey'i öldürmeye karar vermişlerdi. 23 Nisan-3 Mayıs 1782 civarında yine bir tüfek eğitimi sırasında hepsi birden Mustafa Bey'e nişan alıp onu öldürmüşlerdi. Diğer taraftan Canikli Ali Paşa'nın, şanına zarar gelmesinden sorumlu tuttuğu Mustafa Bey'den intikam almak için fırsat kollaması, olayın onun tezgâhı sonucu gerçekleştiği ve köleleri onun tahrik ettiği şüphesini doğurmuştu. Katillerin olaydan sonra Ali Paşa'ya sığınmaları ise buna kanıt olarak gösterilmişti. Esasında Mustafa Bey'i öldüren kölelerin iki aile arasındaki düşmanlıktan yararlanarak kendileri için güvenli gördükleri Caniklizâdeler'e sığınmaları gayet doğaldı. Zira onlar, Çapanoğulları'nın nüfuz alanı göz önüne alındığında hayatta kalabilmelerinin tek çaresini muhtemelen orada görmüşlerdi. Bk. Mehmed Süreyya,

Süleyman Bey'in İstanbul'a gönderdiği belgede meydana gelen bir kazadan bahsedilmiştir. Buna göre ağabeyi Mustafa Bey'e bağlı Harem Kethüdası İsmail Ağa, Mustafa Bey ile birlikte bir kaza sonucu ölmüştü²³¹. Bu kazadan kasıt iddia edilen suikast mıdır yoksa farklı bir olay mıdır bununla ilgili detay yoktur. Her ne olursa olsun bir devir bu şekilde son bulmuş ve Bozok sancağında Süleyman Bey'in dönemi başlamıştır.

1.3. Süleyman Bey'in Devlet Hizmetindeki İlk Görevleri ve Ailenin Başına Geçiş

Çapanoğlu hanedanının şüphesiz en güçlü ismi olan Süleyman Bey, Ahmed Paşa'nın oğlu olarak Yozgat'ta doğmuştur²³². Doğum tarihi, çocukluğu ya da aldığı eğitim gibi bilgilere ulaşılamasa da 1813'te 70 yaşlarında vefat ettiği iddiasından²³³ hareketle 1743 yılı civarında doğduğu ve 39 yaşında hanedanın başına geçtiği tahmin edilmektedir. Böylece 1782'de ağabeyinin ölümüyle genç sayılabilecek bir yaşta, karışıklıkların had safhada olduğu Bozok sancağının yöneticisi olmuştur.

Sicill-i Osmanî, C. 1, s. 258; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 2, Matbaa-i Osmaniyye, İstanbul, 1309, s. 171, 172; Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s. 279; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 223, 224; Mert, *Çapanoğulları*, s. 46, 47; Karagöz, *Ali Paşa*, s. 137. Süleyman Duygu ise Mustafa Bey'in kölelerinin hançerlemesi sonucu öldüğünü belirtmiştir. Bk. Duygu, *Çapanoğulları*, s. 21.

²³¹ BOA, MD, no. 184, s. 44, hkm. 106, suret üzerine 20 Rebîü'l-âhir 1201 [9 Şubat 1787] tarihli derkenar.

²³² Süleyman Bey tarafından kurulan vakfin vakfiyesinde "maskat-ı re'si olan Bozok sancağında vakı' Kızılkoca kazasına tabi' Yozgad nam karyede" ibaresinden doğum yerinin Yozgat olduğu anlaşılmaktadır. Bk. VGMA, no. 629, sıra: 210, s. 199, 23 Safer 1208 [30 Eylül 1793]; YŞS, no. 30, s. 93, belge no. 79, 23 Safer 1208 [30 Eylül 1793].

²³³ Mert, *Çapanoğulları*, s. 65, 66.

Süleyman Bey'in validesinin ismi belgelerde farklı şekillerde zikredilmiştir. Bir belgede Hatice Hatun, Selim Bey²³⁴ ile Süleyman Bey'in valideleri olarak anılmıştır²³⁵. Ahmed Paşa'nın muhallefâtının zaptı sürecinde ise bu defa Ayşe Hatun adı zikredilmiştir²³⁶. Bunların dışında Çapanoğlu Camii haziresinde yer alan bir mezar taşına ise el-Hac Zeliha Kadın Süleyman Bey'in annesi olarak kaydedilmiştir²³⁷. Bir çelişki gibi görünen bu durum, ismin belgelere hatalı geçtiğini, Süleyman Bey ile Selim Bey'in baba bir anne ayrı kardeş olduklarını ya da düşük bir olasılık da olsa, iki farklı Süleyman bulunduğunu düşündürmektedir.

Süleyman Bey, Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşlarından Ahmed Bey'in annesi Dilruba²³⁸, yine Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşlarından Mahmud Bey'in annesi Edaye (Ediye)²³⁹, Ömer Bey'in annesi Müferreh²⁴⁰ ve Evkâtizâde Mustafa Paşa'nın kızı Hafize Hanım²⁴¹ ile evliydi. Eşlerinin dışında Mae²⁴² ve Vesile²⁴³ kadın isimlerinde cariyeleri bulunmaktaydı.

²³⁴ BOA, C.ML, 550/22621, 28 Muharrem 1185 [13 Mayıs 1771].

²³⁵ BOA, C.ML, 550/22621, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1184 [7-17 Mart 1771]; BOA, C.ML, 550/22621, Dergâh-ı Âlî Müteferrikalarından Mahmud'un tahrirâtı; BOA, C.ML, 550/22621, arz; BOA, C.ML, 550/22621, 28 Zi'l-hicce 1184 [14 Nisan 1771].

²³⁶ BOA, D.BŞM.MHF.d, no. 12682, Çapanoğlu Ahmed Paşa'ya ait muhallefât defteri, katalog tarihi 1172 [1758-1759].

²³⁷ Mezar taşına göre 1213 [1798-1799]'te vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 307.

²³⁸ Mezar taşına göre 1241 [1825-1826]'de vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 265.

²³⁹ Mezar taşına göre 4 Ağustos 1825'te vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 371.

²⁴⁰ Mezar taşına göre Rebü'l-evvel 1241 [Ekim-Kasım 1825]'de vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 267.

²⁴¹ BOA, *Hatt-ı Hümayun (HAT)*, 1268/49106-B, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1227 [3 Ocak 1813]; Mezar taşına göre 1240 [1824-1825]'de vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 375.

²⁴² Mezar taşına göre 1230 [1814-1815]'de vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 333.

²⁴³ Mezar taşına göre 1229 [1813-1814]'de vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 320.

Annesi ve eşleri gibi, evlatlarının sayısını tam olarak tespit etmek de gerek birincil kaynaklardaki gerekse de telif eserlerdeki farklı isimler ve sayılar dolayısıyla mümkün görünmemektedir. Nitekim Süleyman Bey'in vefatının ardından oğlu Abdülfettah Bey bu sayıyı kız ve oğlan yirmi beş, Kapı Kethüdası Mustafa Bey ise yirmi altı²⁴⁴ olarak vermiştir. Konu hakkında araştırmaları bulunan Hakkı Acun, Süleyman Bey'in evlatlarının sayısını, ismi bilinmeyen bir evladıyla birlikte otuz üç olarak kaydetmiştir²⁴⁵. Tüm bu açıklamaların neticesinde, belgelerden tümüne ulaşamadığı için Süleyman Bey'in çocuklarından sadece bir kısmının isimleri net olarak tespit edilebilmiştir.

Süleyman Bey'in vefatının ardından aile fertlerinin uhdelerindeki mukâta'aların kaydı çıkarılmış ve isimlerin bir kısmı bu kayıt sayesinde tespit edilebilmiştir. Buradan tespit edilebilen evlatları Abdurrahman, Abdülfettah²⁴⁶, Abdülgani, Abdülkadir, Ahmed, Ali, Hamza, Haydar, İbrahim, Mahmud, Mehmed, Mehmed Abbas²⁴⁷, Mustafa²⁴⁸, Ömer²⁴⁹, Selim Sırrı²⁵⁰ Beyler ve Mehmed Celaleddin Paşa²⁵¹ olmuştur²⁵². Bunların dışında Hamdi Bey ile Ulviye ve Meryem Hanımlar²⁵³ da diğer evlatlarıdır.

²⁴⁴ Abdülfettah Bey, babasının kız ve oğlan yirmi beş evladı olduğunu belirtmiştir. Kapı Kethüdası Mustafa Bey ise bu sayıyı yirmi altı olarak vermiştir. Muhtemelen Abdülfettah Bey, kendisini bu sayıya dâhil etmemiş ve sayı farkı buradan kaynaklanmıştır. Bk. BOA, *HAT*, 1268/49098, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1228 [23 Aralık 1813]; BOA, *HAT*, 1261/48806, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1229 [12 Aralık 1814]; BOA, *C.ML*, 659/26956, Süleyman Bey'in Kapı Kethüdası Mustafa Bey'in takriri ve üzerine 24 Muharrem 1229 [16 Ocak 1814] tarihli buyruldu.

²⁴⁵ Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, şecere listesi.

²⁴⁶ Şubat 1840'da vefat etmiştir. Bk. Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 253.

²⁴⁷ Bir yerde Abbas diğer yerde ise Mehmed Abbas olarak kaydedilmiştir. Bunların aynı kişi olmaları ihtimali kuvvetle muhtemel olduğu için aynı kişi olarak değerlendirilmiştir.

²⁴⁸ Mezar taşına göre 1229 [1813-1814]'da vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 282.

Belgelerin yanı sıra mezar taşları ve Hakkı Acun'un eseri incelendiğinde Süleyman Bey'in Asiye (I)²⁵⁴, Asiye (II)²⁵⁵, Ayşe (I)²⁵⁶, Ayşe (II)²⁵⁷, Emine²⁵⁸, Esma²⁵⁹, Fatma²⁶⁰, Hafize²⁶¹, Hatice (I)²⁶², Hatice (II)²⁶³, Hatice Leyla²⁶⁴, Halise²⁶⁵,

²⁴⁹ Süleyman Bey'in oğlu Serbevâbîn-i Dergâh-ı Âlî Cabbarzâde Ömer Bey 1813'te Çankırı sancağı mütesellimi olarak görev yapmıştır. Bk. BOA, *HAT*, 78/3243, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1228 [23 Aralık 1813]; BOA, *HAT*, 79/3282, 11 Şevvâl 1228 [7 Ekim 1813].

²⁵⁰ Mukâta'a kaydının bir kısmında Selim Bey, sadece Selim Bey, bir kısmında ise Ahmed Bey veled-i Selim Bey şeklinde belirtilmiştir. Bu durumda onun Süleyman Bey'in torunu olma ihtimali yüksektir. Diğer taraftan bu şekilde belirtilmeyerek sadece Selim Bey yazanın ise oğlu Selim Sırrı Bey olması kuvvetle muhtemeldir. Bk. BOA, *HAT*, 1268/49106-B, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1227 [3 Ocak 1813]. Selim Sırrı Bey'in ölüm tarihi mezar taşında 1234 [1818-1819] olarak kaydedilmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 377.

²⁵¹ Mezar taşına göre 27 Ağustos 1848'de vefat etmiştir.

²⁵² BOA, *HAT*, 1268/49106-B, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1227 [3 Ocak 1813]; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, s. 60, 93.

²⁵³ BOA, *Sadaret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı* (A.}MKT, MHM), 479/66, Meryem Hanım'ın arz-ı hâli; BOA, A.}MKT, MHM, 479/66, 9 Muharrem 1293-24 Kanun-ı Sâni 1291 [5 Şubat 1876]; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, s. 93. Meryem Hanım, Hacı Sadık Bey ile evliydi. Bk. BOA, A.}MKT, MHM, 479/66, Meryem Hanım'ın arz-ı hâli.

²⁵⁴ Mezar taşına Süleyman Bey belirtilmeden Çapanzâde kerimesi Asiye Hanım yazılmıştır. Mezar taşına göre 1246 [1830-1831]'da vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 268.

²⁵⁵ Mezar taşına göre 1246 [1830-1831]'da vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 270.

²⁵⁶ Mezar taşına göre 1263 [1846-1847]'te vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 267.

²⁵⁷ Mezar taşına göre 1229 [1813-1814]'da vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 354.

²⁵⁸ Mezar taşına Süleyman Bey'in ismi belirtilmeden Cabbarzâde kerimesi Emine Hanım yazılmıştır. Mezar taşına göre 1242 [1826-1827]'da vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 333.

²⁵⁹ Mezar taşına göre 2 Ekim 1869'da vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 258.

²⁶⁰ Mezar taşına göre 1234 [1818-1819]'te vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 378.

²⁶¹ Mezar taşına göre 1229 [1813-1814]'da vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 279.

²⁶² Mezar taşına göre 1252 [1836-1837]'de vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 287.

Leyla Şerife, Nur, Rukiye, Sare, Şerife²⁶⁶ hanım isimlerinde kızları ile Abbas Hilmi Paşa²⁶⁷, İsa, Mustafa (I)²⁶⁸, Mustafa (II)²⁶⁹ isminde oğulları olduğu görülmektedir. Çapanzâde Mustafa Bey²⁷⁰, Çapanzâde Fatma²⁷¹ ve Cabbarzâde Meryem'in²⁷² mezar taşlarına babalarının isimleri yazılmadığı için²⁷³ kim oldukları kesin olarak anlaşılamamıştır. Fakat Süleyman Bey hayattayken vefat ettikleri için onun adı zikredilmeden yazılan çocukları olması kuvvetle muhtemeldir. Böylece verilen isimler toplandığında Süleyman Bey'in kırk üç evladı olduğu tahmin edilmektedir.

Nüfuz sahibi büyük âyanların arasında yer alan Süleyman Bey sayesinde oğulları da devlet nezdinde itibar ve unvan sahibi olmuşlardır. Bu çerçevede Mehmed Celaleddin Paşa ile Abbas Hilmi Paşa'ya vezaret; Ömer, Hamza, Hamdi ve Selim Sırrı Beyler'e *Kapıcıbaşılık* unvanı verilmiştir²⁷⁴.

²⁶³ Mezar taşına göre 1220 [1805-1806]'de vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 296.

²⁶⁴ Eski Rumeli Kazaskeri Arabzâde Hamdullah Efendi'yle evli olan Hatice Leyla Hanım, mezar taşına göre 21 Aralık 1843'te vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 375.

²⁶⁵ Mezar taşına göre 1229 [1813-1814]'da vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 354.

²⁶⁶ Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılarından Evkâtizâde Ali Bey'in eşi olan Şerife Hanım, mezar taşına göre 23 Ekim 1835'te vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 366.

²⁶⁷ Mezar taşına göre 7 Aralık 1858'te vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 358.

²⁶⁸ Mezar taşına göre 1220 [1805-1806]'de vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 288.

²⁶⁹ Mezar taşına göre 1212 [1797-1798]'de vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 309.

²⁷⁰ Mezar taşına göre 1220 [1805-1806]'de vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 317.

²⁷¹ Mezar taşına göre 1218 [1803-1804]'de vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 308.

²⁷² Mezar taşına göre 1211 [1796-1797]'de vefat etmiştir. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 310.

²⁷³ Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, şecere listesi.

²⁷⁴ 1234 [1818-1819]'te vefat eden Selim Sırrı Bey İstanbul Vefa'da, 20 Temmuz 1829'da vefat eden Hamdi Bey ise İstanbul'da hisarda kayalara defnedilmiştir. Bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, s. 60, 93.

Görüldüğü üzere oldukça kalabalık bir aileye sahip olan Süleyman Bey, ağabeyinin ölümünün ardından sancağı yönetecek kişinin kim olacağı hususunda tartışmalar yaşandığı için idareyi hemen ele alamamıştır. Zira Mustafa Bey'in vefatının ardından adamı Gürünlü Mustafa Ağa, bu durumdan faydalanmak amacıyla zaman kaybetmeden Osmanlı yönetimiyle görüşmeye başlamıştır. Bu doğrultuda İstanbul'a veliahtlarla ilgili bilgi vermiştir. Mustafa Ağa, Çapanoğlu Mustafa Bey'in oğullarından Ali Bey'in on beş, diğer oğlunun ise bir yaşında olduğunu, bunların dışında üç de kızının bulunduğunu belirtmiştir. Ardından sancağın idaresinin Ali Bey'e verilmesini rica etmiştir. Bunun kabul edilmesi halinde Mustafa Bey'in adamlarının Ali Bey'in yanında yer alacaklarını ve onun da devlete, babası gibi hizmette bulunacağı teminatını vermiştir. Böylece muhtemelen bu teklifiyle küçük yaştaki Ali Bey'e görev verilmesini sağlayarak onu, istediği gibi yönlendirmeyi ve kendi konumunu muhafaza etmeyi amaçlamıştır²⁷⁵. Bu sebeple hanedanın Mustafa Bey'den sonra gelen reisi konumundaki Süleyman Bey dururken çocuk yaştaki birinin başa geçirilmesini teklif etmiştir.

Gürünlü Mustafa Ağa, İstanbul ile sağladığı bu temas sırasında Mustafa Bey'i hayır sahibi ve fukarayı kollayan biri olarak tanıtmaya çalışmıştır. Ancak dönemin padişahı Sultan I. Abdülhamid'in kanaati çok daha farklıydı. Mustafa Bey'e kızgın olduğu anlaşılan Sultan I. Abdülhamid, onu İslam dünyasının en zalimi olarak bilinen Haccac'dan daha zalim olarak tasvir etmiş, bunu da “*Haccac'dan eşedd azleme'l-lahûl-ibâd bir kâfir-i bî-din*” sözleriyle dile getirmiştir. Bu nedenle fukaraya yardım ettiği iddiası doğru olamazdı. Bu gerçek dahi olsa “*zulümle hayrât hasenât kabûl-i ind-Allah*

²⁷⁵ BOA, AE. SABH.I, 15/1333, 14 Cemâziye'l-evvel 1196 [27 Nisan 1782]; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 224. Mustafa Bey'in küçük oğlunun adının Ahmed olduğu belirtilmektedir. Bk. Mert, *Çapanoğulları*, s. 47. Bunun yanı sıra Mustafa Bey'in Ömer isminde bir oğlunun olduğu da anlaşılmaktadır. Bk. BOA, MD, no. 184, s. 44, hkm. 106, Evâ'il-i Rebû'l-evvel 1201 [22-31 Aralık 1786]. Bu çerçevede bunlardan birinin küçük oğlu mu yoksa farklı kişiler mi olduğu net değildir.

olur mu” diyerek zalimliği nedeniyle hayırlarının kabul olmayacağını düşünmekteydi²⁷⁶. Mustafa Bey’in hakkındaki yargısı bu derece keskin olan Sultan I. Abdülhamid, onun zalimliğine karşı duyduğu öfkeyi bu ağır sözlerle dile getirmiştir. Bu düşüncelerin etkisiyle Osmanlı yönetiminin, Bozok sancağının idaresini aynı aileden birine vermek istememesi de gayet doğal karşılanmalıydı.

Sadrazam İzzet Mehmed Paşa da Sultan I. Abdülhamid ile aynı düşünceyi paylaşmıştır. O, hem sancağın Çapanoğulları’ndan alınmasını önermiş, hem de buranın yöneticisiz kalmasının uygun olmadığını belirtmiştir. Hatta sancağa bir mütesellim tayin edilmesini, o sıralarda meşgul olunan tüm işlerden daha mühim kabul etmiştir. Bu nedenle görev için Çapanoğulları ailesinden Süleyman Bey ile Ali Bey dururken Bozok sakinlerinden Sungurzâde²⁷⁷ ve Çapanoğlu Mustafa Bey’in Kâtibi Mühürdar İsmail Efendi’nin adlarını önermiştir. Sultan I. Abdülhamid ise bu teklif karşısında görevin Sungurzâde’ye verilmesi yönünde tavır takınmıştır²⁷⁸.

Göreve kimin getirileceği konusunda çalışmalar yapılırken Mustafa Bey’in muhalefâtıyla ilgili de adımlar atılmıştır. Bu amaçla ilgili dairelerden memurlar

²⁷⁶ BOA, AE. SABH.I, 15/1333, 14 Cemâziye’l-evvel 1196 [27 Nisan 1782]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 21; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 224. Sultan I. Abdülhamid, Mustafa Bey’in dinsizlikle suçlamasına neden olacak kadar zalim olduğuna inanmıştır. Fakat onun bu söylemleri, kişiliğine bakıldığında normal gibi durmaktadır. Nitekim Sultan I. Abdülhamid oldukça dindar bir padişah olarak tanınmaktaydı ve pek çok kişi için bu şekilde açıklamalar da bulunmuştu. Onun iç dünyasını yansıtan görüşleri hakkındaki örnekler için bk. Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul, 2001.

²⁷⁷ Sungurzâdeler, Bozok bölgesinin ileri gelen aileleri arasında yer almıştır. Aile mensupları, Recepli Afşarları’na mensup eşkıyaların ortadan kaldırılması için 1742’de girişilen harekâta Çapanoğlu Ahmed Paşa’nın maiyetinde görevlendirilmişlerdi.

²⁷⁸ BOA, AE. SABH.I, 15/1337, katalog tarihi 10 Receb 1203 [6 Nisan 1789]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 21; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 225; Mert, *Çapanoğulları*, s. 48.

görevlendirilmiştir. Sultan I. Abdülhamid, önem verdiği bu konunun Mustafa Bey’in “*emvâli bu kadar, evlâdı ve biraderi şu kadar akçe versün musâlahâ olsun diyecek madde*” olmadığını belirtmiştir. Ona göre etrafta bu muhallefâtın 20-30.000 keseye/10-15.000.000 kuruşa yaklaştığı dedikodusu çıkmıştı. Mustafa Bey’in, diğer ileri gelenlerden farklı olarak “*zalemeden gaddâr bir cebbâr*” olması da bu ihtimali güçlendirmişti. Fakat akrabaları ağız birliği ettikleri için ortaya bir şey çıkarılamamıştı²⁷⁹. Sultan I. Abdülhamid’in zikrettiği bu rakam oldukça yüksektir. Nitekim Osmanlı Devleti’nin 1785’teki gelirinin 14.742.715, giderinin ise 17.298.063,5 kuruş²⁸⁰ olduğu göz önüne alınırsa bu miktarın ne denli yüksek olduğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Sancağın yönetimini aile dışından birine vermeye çalışan Osmanlı yönetiminin bu girişimi başarısız olmuştur. Zira bu görev, muhallefât bedeli karşılığında aynı aileden, uzun süredir İstanbul’da bulunan Süleyman Bey’e tevcih edilmiştir. Bu, oldukça önemli bir gelişmedir. Nitekim muhallefât bedeli karşılığında yönetimin tekrar Çapanoğulları’na devri bu ailenin malî açıdan gücünü göstermektedir. Diğer taraftan Süleyman Bey’in neden uzun süredir İstanbul’da bulunduğu açıklanması gerekmektedir. Merak edilen konulardan olan bu gelişme karşısında kimi araştırmacılar, Süleyman Bey’in ağabeyi tarafından öldürülmekten korktuğu için İstanbul’a gittiğini belirtmişlerdir. Bu görüş ihtimal dâhilinde düşünülebilir. Bunun yanı sıra Çapanoğulları’nın merkezî idareyle bağlantısını sağlamak amacıyla gittiği ihtimali de göz önünde bulundurulmaktadır. Fakat bu işle ilgilenen bir kapı kethüdası olduğu için

²⁷⁹ BOA, AE. SABH.I, 15/1337, katalog tarihi 10 Receb 1203 [6 Nisan 1789]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 21; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 225.

²⁸⁰ Gülfettin Çelik, *1750-1792 Yılları Arasında Osmanlı Devleti’nin Merkezi Hazine Gelir ve Giderleri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989, s. 79.

bu düşük bir olasılık gibi durmaktadır. Her ne amaçla olursa olsun neticede Süleyman Bey, Mustafa Bey'in mâl ve mukâta'aları verilerek Bozok sancağına gönderilmiştir²⁸¹.

Sancağın idaresinin Süleyman Bey'e tevcihinde, Mustafa Bey'in uhdesindeki sancak ve mukâta'a muacceleleri için 800; diğer nakit, zimmet, emlak, eşya ve hayvan bedeli olarak ise 3.000 olmak üzere toplamda 3.800 keseyi/1.900.000 kuruşu bir sene içerisinde ödemeyi taahhüt etmesi de etkili olmuştur. Bu söz kapsamında devlet hazinesine 1785 yılı sonuna doğru toplamda 1.474.456 kuruş teslim etmiş, geriye 425.544 kuruş kalmıştır²⁸². Böylece Sultan I. Abdülhamid'in düşündüğü miktardan epey düşük bir oran üzerinde anlaşılmıştır. Zikredilen miktarlar arasında her ne kadar derin fark bulunda da 1.900.000 kuruş da hiç düşük bir meblağ değildir. Zira 1784'te Osmanlı

²⁸¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 2, s. 172; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 21, 22; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 226, 227; Mert, *Çapanoğulları*, s. 48.

²⁸² Süleyman Bey, 2 Mayıs 1782'de Osmanlı yönetimine, ağabeyi Mustafa Bey'in muhallefâtı için ödeme yapmayı taahhüt etmişti. Bu kapsamda Darbhâne-i Âmire'ye 615.000 kuruş, Hazine-i Âmire'ye ise 525.000 kuruş ödemişti. Bakayayı ödemesi emredildiğinde bunları üç ayda bir 300 kese/150.000 kuruş şeklinde ödemek için taksite bağlanmasını talep etmiştir. Bu isteği ödemeleri aksatmaması koşuluyla kabul edilmiştir. Ardından yaptığı ödemelerle bu miktar 600.500 kuruşa/1.201 keseye inmiştir. Devam eden ödemeler neticesinde bakaya kalan 425.544 kuruşu ödemek için elindeki 95.000 kuruşun 50.000 kuruşunu nakit vereceğini, 45.000 kuruşun kapı kethüdası tarafından havale edileceğini, geri kalan kısmı da zahire tanziminden sonra ödeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine kapı kethüdasının havale edeceği kısmı on beş güne kadar teslim etmesi ve kalanın tahsiline özen göstermesi emredilmiştir. Bk. BOA, AE. SABH.I, 19/1682, 10 Cemâziye'l-evvel 1198 [1 Nisan 1784]; BOA, C.ML, 746/30367, 5 Cemâziye'l-âhir 1199 [15 Nisan 1785]. Cevdet, ona muhallefâtın 3.500 kese ödemek koşuluyla verildiğini belirtmektedir. Bk. Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 2, s. 172. BOA, C.ML, 746/30367, 21 Cemâziye'l-evvel 1199 [1 Nisan 1785]; BOA, C.ML, 746/30367, 26 Cemâziye'l-evvel 1199 [6 Nisan 1785]; BOA, C.ML, 746/30367, 28 Cemâziye'l-evvel 1199 [8 Nisan 1785]; BOA, AE. SABH.I, 19/1680, 5 Rebîü'l-âhir 1200 [5 Şubat 1786]; BOA, AE. SABH.I, 19/1680, hat; BOA, AE. SABH.I, 19/1687, katalog tarihi 10 Receb 1203 [6 Nisan 1789]; BOA, C.ML, 277/11398, tezkerenin 21 Şa'bân 1200 [19 Haziran 1786]'de verildiği belirtilmiştir; Mert, *Çapanoğulları*, s. 50.

donanması için 100.000 kuruşa bir İngiliz gemisinin satın alındığı²⁸³ düşünülürse bu parayla on dokuz İngiliz gemisi alınabileceği ortaya çıkmaktadır.

Yaşanan bu sürecin nihayetinde Süleyman Bey ağabeyinin uhdesindeki Bozok ve Çankırı sancakları başta olmak üzere çeşitli mukâta'aları 24 Nisan 1782'de malikâne üzere tasarrufuna almıştır. Hemen sonra Yeniil hassı voyvodalığının da verilmesiyle Bozok ve Çankırı sancakları mutasarrıflığı ile Yeniil hassı voyvodalığı görevlerini üstlenmiştir²⁸⁴. Böylece Mustafa Bey'in senelik 16.165,5 kuruş 48 akçe mâlîle tasarruf ettiği Çankırı hassı mukâta'ası onun ölümünün ardından 150.500 kuruş muaccele karşılığında Süleyman Bey'e malikâne üzere verilmiş, mukâta'a beratı da 22 Ekim 1782'de hazırlanmıştır²⁸⁵.

Çapanoğlu Mustafa Bey'den Süleyman Bey'e Bozok ve Çankırı sancaklarının dışında Mamalu, Tabanlu, Selmanlu, Beni Hanaş (?) nam-ı diğer Ahmetli Arabı ve Dedeslü Türkmenleri mukâta'alarının tamamı intikal etmiştir. Yine Develü, Zile ve mezraa (?) hasları, niyabet-i İskilip mukâta'aları ile Tokat voyvodalığına bağlı İncirviran karyesi, rüsum-ı taife-i kuyumciyan ve karye-i Betlücek (?) mukâta'alarının tamamı Süleyman Bey'e geçmiştir. Aynı şekilde Bozok mukâta'asına tabi Lök karyesi mukâta'ası da bu şekilde devredilmiştir. Yine Dimorta karyesi, Karlı, Sarıkaya, arazi-i

²⁸³ Sarıcaoğlu, *Sultan I. Abdülhamid*, s. 181.

²⁸⁴ *Çankırı Şer'iyye Sicilleri (ÇŞS)*, no. 17, s. 8, belge no. 18, 19 Cemâziye'l-evvel 1196 [2 Mayıs 1782]. Mert, hatalı olarak Yeniil voyvodalığı görevini 1783, Çankırı sancağı mutasarrıflığı görevini ise 1787 yılından itibaren devraldığını belirtmiştir. Bk. Mert, *Çapanoğulları*, s. 49, 50. Süreyya da Süleyman Bey'in bu tarihte babasının yerine geçtiğini söylemiştir. Oysaki Süleyman Bey, ağabeyi Mustafa Bey'in ölümü üzerine onun yerine geçmiştir. Bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, s. 93.

²⁸⁵ *ÇŞS*, no. 17, s. 36, 37, belge no. 52, 3 Rebîü'l-âhîr 1217 [3 Ağustos 1802].

kışlak Özgeleb (?), Boladcık mukâta'alarının hisseleri 800 kese muacceleyle Süleyman Bey'in uhdesine verilmiştir²⁸⁶.

Osmanlı yönetiminin tutumunda değişikliğe giderek görev için aynı aileyi tercih etmesinde sancak ya da eyalet tevcih edeceği kişilerin devletin hâkimiyetini temsil kabiliyetine sahip olmasına önem vermesi etkili olmuştur. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yerli hanedan ailelerinin önem kazanması ve bulundukları bölgelerde nüfuz sahibi olmaları, atamalarda bu yerel unsurların tercih edilmelerini sağlamıştır. Bahsedilen uygulama sadece Orta Anadolu'da Bozok sancağında değil, imparatorluğun daha uzak bölgelerinde²⁸⁷ de aynı doğrultuda gerçekleşmiştir. Taşradaki bu yerlere nüfuzuyla ön plana çıkmış yerli ve güçlü ailelerden bir ferdin atanmayıp dışarıdan görevli gönderilmesi halinde bunların bölgede tutunamayıp başarısız olacağı bilinmekteydi. İşte bu düşüncelerle Sultan I. Abdülhamid, gönülsüz de olsa, devletin Rus seferleri nedeniyle yıpranmış olması ve yeni bir seferin ayak seslerinin duyulması üzerine sancağın idaresini tekrar Çapanoğulları'na tevcih etmek zorunda kalmıştır. Hiç kuşkusuz ki bu kararın alınmasında güvenlik sorunu yaşanan Anadolu'nun içlerinde ve özellikle de Bozok sancağı çevresinde asayişin sağlanmasına gerek duyulması da etkili olmuştur.

Her ne kadar Süleyman Bey, ağabeyinin ölümü üzerine ailenin başına geçmiş olsa da onun, devlet hizmetinde yer alması biraz daha eskiye dayanmaktadır. Buna göre; daha ağabeyi hayatta ve sancağın başında iken Süleyman Bey'e 1775'te *Dergâh-ı Âlî*

²⁸⁶ ÇŞS, no. 17, s. 9, belge no. 20, 20 Cemâziye'l-evvel 1196 [3 Mayıs 1782]; ÇŞS, no. 17, s. 10, belge no. 21, 5 Cemâziye'l-âhir 1196 [18 Mayıs 1782].

²⁸⁷ Beyazıt sancağında da aynı şekilde gerçekleştiği hakkında bk. Yüksel Çelik, *Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüseyin Paşa- II. Mahmud Devri'nin Perde Arkası*, TTK Yay., Ankara, 2013, s. 155.

Kapıcıbaşı unvanı tevcih edilmişti²⁸⁸. Böylece bir anlamda devlet görevlisi mahiyetine bürünmüştü. Bu gelişmenin de etkisiyle ağabeyi Mustafa Bey, kendisinin görevlendirildiği kimi konuları ona havale etmeye çalışmıştı. Bu bağlamda 1775'teki Bağdat Seferi'ne göndereceği askerlere binbaşı tayin edilince çeşitli bahaneler ileri sürerek görevin, İstanbul'da iken görevli olarak gönderildiği Diyarbakır havalisinden, Ağustos 1776 civarında dönüşü geçen kardeşi Süleyman Bey'e verilmesini talep etmişti²⁸⁹. Böylece ihtimal o ki, bir süre İstanbul'da bulunduğu, ardından Diyarbakır'a gittiği anlaşılan Süleyman Bey'i bir müddet daha sancaktan uzak tutmaya çalışmıştı.

²⁸⁸ Süleyman Bey, Mustafa Bey'in küçük kardeşi olduğunu ve devlete bağlılıkla hizmet ettiğini belirterek bu unvanı talep etmiştir. Bk. BOA, AE. SABH.I, 212/14040, Çapanoğlu Süleyman Bey'in takriri. Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey'in isteği doğrultusunda hareket ederek 3 Ocak 1775'te rü'ûs-ı hümayun vermiştir. Bk. BOA, AE. SABH.I, 212/14040, rü'ûs-ı hümayun kaydı; BOA, AE. SABH.I, 212/14040, 22 Safer 1189 [24 Nisan 1775]. Bazı kaynaklarda bu unvanın 10 Temmuz 1774'te tevcih edildiği belirtilmiştir. Bk. *Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı Ağalar Defteri*, s. 12; Mert, *Çapanoğulları*, s. 39. Uzunçarşılı ise bu tarihi Zi'l-kâ'de 1188 [Ocak-Şubat 1775] olarak vermektedir. Bk. Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 221, 227.

²⁸⁹ Mustafa Bey, bu görevlendirme üzerine Yeniil voyvodalığı ile bölgenin asayişini sağlama görevinin uhdesinde olduğunu belirtmişti. Cepheye gitmesi halinde, Yeniil hassından tahsil edilmesi gereken Haremeyn mâli ile diğer mîrî mukâta'alardan para tahsil edilemeyeceğini, görevlendireceği kişinin de bunların telef olmasına sebep olacağını ifade etmişti. Ayrıca bu süreçte askerlerinin de dağılabileceğini bildirmişti. Bk. BOA, C.AS, 1110/49167, 24 Rebîü'l-âhir 1190 [12 Haziran 1776]; BOA, C.AS, 455/18980, Evâ'il-i Receb 1190 [16-25 Ağustos 1776]; BOA, C.AS, 455/18980, 7 Receb 1190 [22 Ağustos 1776]; BOA, C.AS, 455/18980, 10 Receb 1190 [25 Ağustos 1776]; BOA, C.AS, 455/18980, 12 Receb 1190 [27 Ağustos 1776]; BOA, C.AS, 455/18980, 12 Receb 1190 [27 Ağustos 1776] tarihli diğer arz; BOA, C.AS, 455/18980, 14 Receb 1190 [29 Ağustos 1776]; BOA, C.AS, 455/18980, Evâsıt-ı Receb 1190 [25 Ağustos-4 Eylül 1776]; BOA, C.AS, 455/18980, Evâsıt-ı Receb 1190 [25 Ağustos-4 Eylül 1776] tarihli diğer arz; BOA, C.AS, 455/18980, Yeniil Voyvodası el-Hac Mustafa'nın arz-ı hâli; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 2, s. 60.

Fakat önerisi kabul edilmeyince hazırladığı bin süvariye Binbaşısı Hüseyin Ağa'yla göndermişti²⁹⁰.

Süleyman Bey, 1779 yılı sonlarına doğru İstanbul'a çağrılan Mustafa Bey'in yerine Bozok sancağında vekil olarak kalmıştı²⁹¹. Bu vekâletinden kısa süre sonra merkezî idare tarafından, Halep muhassıllığı mukâta'asından bakaya kalan parayı tahsil etmesi için imparatorluğun en karışık bölgelerinden biri olan Halep'e gönderilmişti²⁹². Birkaç yıl sonra Halep muhassıllığı avarız ve bedel-i nüzûl ile çeşitli mukâta'a mâllerinden donanma kalyonları levendleri mevacipleri için belirlenen meblağı tahsil etmesi için yine aynı yerde görevlendirilmişti. Fakat görülen lüzum üzerine bir süre sonra görevinden azledilmişti²⁹³. Böylece gerek aldığı görevler sayesinde edindiği tecrübe gerekse ailesinden görerek öğrendiği usuller, sancak yönetimini idareye hazır bir şekilde devralmasını sağlamıştır.

²⁹⁰ BOA, *HAT*, 6/215, 23 Cemâziye'l-evvel 1191 [29 Haziran 1777]; BOA, *C.AS*, 902/38873, 27 Cemâziye'l-evvel 1190 [14 Temmuz 1776]; BOA, *HAT*, 7/222, Gurre-i Receb 1191 [5 Ağustos 1777]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 41.

²⁹¹ Bu görevlendirme Ekim-Kasım 1779 civarında olmuştur. Bk. Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. IV Zeyli, s. 137; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 21.

²⁹² Süleyman Bey Halep'e vardığında iâşe ve barınma sıkıntısıyla karşılaşmıştı. Ona, mübaşirler için alışlageldiği üzere vilayet ahalisi tarafından konak tayini, mukâta'a ashabı tarafından yiyeceği, dairesi için ise tayinat ve harçlık verilmesi gerekirken bu konuda bir girişim olmamıştı. Sadece harçlık adıyla 3.000 kuruş ile günlük yirmişer kuruş daire masrafı verilmişti. Bu doğrultuda Halep'e geldiği günden başlayarak ayrılacağı güne kadar olan süreçteki masrafı ile hizmet adıyla verilmesi gereken meblağın mukâta'a ashabına tevzi edilerek tahsil edilmesi istenmişti. Bu konuda devlet mâlinden harçlık, tayinat baha ve hizmet adıyla ödenmesi gereken para, muhassıllık hesabına mahsup edilmeden masraflar, kanun-ı belde üzere eskiden nasıl uygulanıyor ise o şekilde karşılanacaktı. Bk. BOA, *C.ML*, 732/29886, 3 Zi'l-kâ'de 1193 [12 Kasım 1779]; BOA, *C.ML*, 732/29886, Halep Muhassılı Yeğen Mehmed'in arz-ı hâli; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 22.

²⁹³ BOA, *C. Bahriye (BH)*, 197/9224, 11 Zi'l-kâ'de 1195 [29 Ekim 1781].

Süleyman Bey'in tecrübeli bir idareci olmasını sağlayan etkenlerden biri de daha ailenin başına geçmeden 1756'da mukâta'a tasarruf etmeye başlaması olmuştur. Nitekim mültezimler hem maliye hem de örf görevlisi olmaları bakımından iltizamlarındaki mukâta'aların bulunduğu sancaktaki diğer örf görevlileriyle birlikte bir takım idarî görevleri yerine getirmişlerdir²⁹⁴. Süleyman Bey'in de bu çerçevedeki faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda yeterli deneyim elde ettiği anlaşılmaktadır. Buna göre Süleyman Bey, kardeşleri Mustafa Bey ve Selim Bey ile birlikte babaları Ahmed Paşa döneminde 17.780 kuruş muacceleli altı mukâta'ayı tasarruf etmişlerdir. Süleyman Bey ise bunlardan biri kardeşleriyle birlikte diğeri kendi uhdesinde olmak üzere 16.200 kuruş muacceleli iki mukâta'ayı uhdesinde bulundurmuştur²⁹⁵. Daha önce bahsedildiği üzere Ahmed Paşa'nın vefatından bir süre sonra Mamalu Türkmenleri mukâta'ası oğulları Mustafa Bey, Selim Bey ve Süleyman Bey'in ortaklaşa ve malikâne olarak uhdelere verilmişti²⁹⁶.

Ahmed Paşa'nın tasarrufundaki *Zile ve tevâbi'i hassı mukâta'ası* da ölümünden sonra Mustafa Bey, Selim Bey ve Süleyman Bey'e geçmişti. Ahmed Paşa, yarı hissesini tasarruf ettiği bu mukâta'anın diğer yarısını da 1764-1765'e mahsuben 13.000 kuruş iltizam bedeliyle Ali Ağazâdeler'den devralmıştı²⁹⁷. Böylece tamamı aileye geçen

²⁹⁴ Hülya Taş, *Ankara'nın Bütüncül Tarihine Katkı: XVII. Yüzyılda Ankara*, TTK Yay., Ankara, 2006, s. 84.

²⁹⁵ BOA, C.ADL, 104/6214, 25 Şevvâl 1178 [17 Nisan 1765]. Ahmed Paşa döneminde oğullarının uhdesinde bulunan mukâta'aların listesi için bk. Ek 6.

²⁹⁶ BOA, AE. SMST.III, 318/25565, Selh-i Cemâziye'l-evvel 1180 [3 Kasım 1766]; BOA, C.ML, 558/22924, 21 Rebîü'l-evvel 1181 [17 Ağustos 1767]; BOA, C.ML, 554/22797, 26 Zî'l-kâ'de 1181 [14 Nisan 1768]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 34, 35.

²⁹⁷ BOA, C.ML, 554/22782, Ali Ağazâdeler'in talebini içeren arz; BOA, C.ML, 554/22782, arz; Mert, *Çapanoğulları*, s. 32.

mukâta'anın²⁹⁸ Ali Ağazâdeler'den devralınan hissesinin 6.000²⁹⁹, Ahmed Paşa'nın vefatıyla üç oğluna geçen diğer yarı hissenin³⁰⁰ ise 15.500 kuruş muaccesesi olmuştu. Ahmed Paşa'nın vefatıyla malikâne olarak tasarruf edilen mukâta'anın³⁰¹ yıllık 20.182 kuruş da geliri yer almıştı³⁰². Bunun dışında Ahmed Paşa'nın Tokat'ta sahip olduğu han arsası ve boza dükkânları da artık evlatlarına geçmişti. Bu nedenle Osmanlı idaresi, belirtilen gayrimenkullere başkaları tarafından müdahale edilmemesini istemişti³⁰³. Böylece bu mukâta'alar, ailenin hanedanlığa uzanan sürecinde en önemli kaynaklar arasında yer almıştı.

Ahmed Paşa'nın muhallefâtından bir takım değerli eşyalar müsadereye tabi tutulmayarak ailenin diğer üyeleriyle birlikte Süleyman Bey'e terk edilmişti³⁰⁴. Fakat Süleyman Bey'e, ailesinden aktarılan bu maddî mirastan daha önemlisi manevi anlamda kendisine kalanlar olmuştu. Babasının paşalık unvanıyla artmaya başlayan aile şöhretleri, Mustafa Bey dönemiyle zirveye ulaşmıştı. Böylece Süleyman Bey ailesine borçlu olduğu bu itibar ve tanınırlık sayesinde sancak idaresini kolayca devralmıştı.

Bozok sancağının Süleyman Bey'e tevcihinden bir müddet sonra Osmanlı yönetimi, bu defa surre eminliği görevini verebileceği bir kişi tespit etmeye çalışmıştır. Bu aşamada Süleyman Bey'e Bozok sancağı mutasarrıflığı görevinin verilmesi sürecinde takip ettiği çalışmanın bir benzerini uygulamıştır. Surre emini tayini için isim belirlemeye çalışan Sultan I. Abdülhamid, düşündüğü isimlerden olan Çapanoğlu

²⁹⁸ BOA, C.ML, 554/22782, Yeniçeri Çorbacısı Seyyid Hüseyin'in arzı; BOA, C.ML, 554/22782, arz.

²⁹⁹ BOA, C.ML, 554/22782, 29 Şevvâl 1178 [21 Nisan 1765].

³⁰⁰ BOA, C.ML, 554/22782, Gurre-i Zi'l-kâ'de 1178 [22 Nisan 1765].

³⁰¹ BOA, C.ML, 554/22782, 4 Zi'l-kâ'de 1178 [25 Nisan 1765]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 32.

³⁰² BOA, C.ML, 554/22782, arz.

³⁰³ BOA, C.ML, 52/2412, 3 Muharrem 1179 [22 Haziran 1765]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 32.

³⁰⁴ Süleyman Bey ile ailenin diğer bireylerine bırakılan eşyalar hakkında bk. Polat, "Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın Muhallefâtı", s. 85-120.

Süleyman Bey, Curazâde Ahmed Ağa ve Cihanzâde hakkındaki görüşlerini Sadrazamla paylaşmıştır. Buna göre devlete faydalı bir zat olan Curazâde Ahmed Ağa, geçmiş seferlerde sadakatini malen ve bedenen ispatlamıştı. Bu nedenle, vuku bulacak bir seferde aynı şekilde hizmet edeceği bilindiği için ondan surre eminliği yerine, seferde istifade edilmesi doğru olacaktı. Çapanoğulları hakkında ise onlardan hâlen hoşlanmadığını belli ederek bu ailenin “*azleme’l-lahûl-ibâd bir mel’ûn*” yani insanlara zulmeden zalim olduklarını ifade etmiştir. Bu nedenle görevin Süleyman Bey’e verilmesi durumunda ondan kurtulabilmek ümidiyle “*belki yolda da canı cehenneme gider*”³⁰⁵ temennisiyle düşüncesini açıklamıştır.

Sadrazam, kendisi de bu doğrultuda düşündüğü için Süleyman Bey’e hususî mektup yazarak surre eminliğinin uhdesine verileceğini bildirdiğini ifade etmiştir. Fakat Süleyman Bey, devlete ve şahıslara borcu olduğu için bu görevden affını istemiştir. Sadrazam da İsmail canibi tarafına bin asker sevk etmekle görevlendirilmesi dolayısıyla ona hak vermiştir. Zira bu askerlerin mîrîleri Süleyman Bey’in zimmetindeki paradan havale edileceği için surre eminliğine gücü kalmayacaktı. Sultan I. Abdülhamid, aldığı cevaba hiddetlenerek:

“Çabaroğlu ebâ an ceddin azleme’l-lahû’l-ibâd bir dinsiz herifdir. Bu kadar fukarâ ve zu’afâyâ bâ-husus mürd olan karındaşı bî-îmân merhametin eylediği siyâset bir dürlü ta’rîf olunacak ma’nâ olmadığı cümlelerin ma’lûmudur. Karındaşın mâlinden deruhde eylediği bakâyası hâlâ İzzet Paşa sadâretinden berü kalmışdır, zaman (...) gerek mîrîye ve gerek sâ’ir kesâna def’âten verüb surre emânetine dahi tahmîl olmağa kudret sahibidir.

Öyle dinsizi ziyâret-i Ravza-i mutahhara ve tavâf-ı Beytü’l-harâm eylemeye

³⁰⁵ BOA, AE. SABH.I, 293/19691, katalog tarihi 10 Receb 1203 [6 Nisan 1789], Sultan I. Abdülhamid’in hattı; BOA, AE. SABH.I, 11/1012, katalog tarihi 10 Receb 1203 [6 Nisan 1789]; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 229.

cenâb-ı Allah u azîmü'ş-şân layık görmeyüb böyle özr bahane eder. Hemen tahsîl-i emvâl-i mîrî bakayâsı ne ise elbet ve elbet ikdâm ve tahsîl etdiresin, gayrı adl ve adâlet ne ise öylece hareket ve amel eylesin"³⁰⁶

demek suretiyle kızgınlığını ifade etmiştir.

Çapanoğulları'na karşı bu derece ağır ifadeleri olan Sultan I. Abdülhamid, Bozok sancağının idaresini Süleyman Bey'e tevcih etse de onu baskı altında tutabilmek adına çeşitli önlemler almayı ihmal etmemiştir. Bu amaçla Canikli Ali Paşa'nın oğlu Mikdad Ahmed Paşa'yı 1782'de Çorum sancağı mutasarrıfı tayin etmiştir. Amasya sancağını ise Caniklizâdeler'e malikâne olarak vererek iki aileyi komşu yapmıştır³⁰⁷. Böylece aralarında husumet bulunan bu aileyi, bir anlamda baskı aracı olarak Çapanoğulları'na karşı desteklemiştir.

Süleyman Bey, bu tedbirlerin yanı sıra atılan farklı adımlarla da kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla; ağabeyi Mustafa Bey'e, görev yaptığı yerlerden gasp edilen para ve eşyalarla ilgili soru sorulamadığı belirtilmiştir. Bunların tahriratla ortaya çıkarılması vakit alacağı için işi hızlandırmak adına, Mustafa Bey'in kapıcıbaşı olan oğlu Ali Bey'in İstanbul'a gelerek burada hizmet etmesine karar verilmiştir. Gasp edilen malların şifahen sorularak ortaya çıkarılabilmesi amacıyla da çalışmalara başlanmıştır. Bunun için İstanbul'dan tayin edilecek bir gedikli mübaşeretiyle ağabeyi Mustafa

³⁰⁶ Sadrazam, Çapanoğulları'nın dışında Cihanzâde ile Curazâde hakkındaki düşüncelerini ifade etmiştir. Buna göre; Cihanzâde, 1786-1787'de Aydın muhassıllığının yanı sıra İsmail canibi tarafına bin süvari tertip etmekle görevlendirildiği için bu görevi yerine getiremeyecekti. Buna karşın Curazâde Ahmed Ağa bu göreve rızasıyla talip olduğu için ona İstanbul'a gelmesi için mektup göndermiştir. Bu bağlamda Curazâde geldiğinde ister bir miktar askerle İsmail canibi tarafına gönderilerek başka birinin surre emini tayin edilmesini, isterse de onun emin tayin edilmesini padişaha arz etmiştir. Bk. BOA, AE. SABH.I, 11/1012, katalog tarihi 10 Receb 1203 [6 Nisan 1789]; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 229, 230.

³⁰⁷ Mert, *Çapanoğulları*, s. 49.

Bey'in Hazinesarı ve Mühürdarı Hacı İsmail Efendi ile Binbaşısı Gürünlü Mustafa Ağa'nın da İstanbul'a getirilmelerine karar verilmiştir³⁰⁸. Böylece muhtemelen Süleyman Bey'in istenmeyen hareketlerde bulunmasının önlenmesi ve kendisine karşı alternatif olarak daha önce isimleri zikredilen kişilerin İstanbul'da kontrol altında tutulabilmeleri amaçlanmıştır.

Osmanlı idaresinin bu adımlarına karşı Süleyman Bey de boş durmayarak tedbir almıştır. Bu hamleye karşılık öncelikle Mayıs 1782'de Çankırı sancağı mütesellimi olarak görevlendirdiği Çankırı hanedanından Subaşızâde Mustafa Ağa'nın³⁰⁹ yerine Aralık 1782'de Gürünlü Mustafa Ağa'yı getirmiştir³¹⁰. Ardından üç yıl kadar geçmişken, kendisine rakip olarak ismi telaffuz edilen Mühürdar İsmail'i 1785'te öldürmüştür. Bu olay karşısında sessiz kalan Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey'in servet sahibi Mühürdar İsmail'i mallarına el koymak için öldürdüğünü belirtmiştir. Fakat bu hareketi nedeniyle Süleyman Bey'i cezalandırmak adına herhangi bir işlem yapmamıştır. Hatta hâkim karşısına çıkması için dahi emir yazmamıştır. Ondan bir tek, hayli para ve eşyaya sahip olduğu belirtilen Mühürdar İsmail'in geride bıraktıklarına el koymaması ve bunların devlet tarafından zapt edilmesini istemiştir³¹¹. Bu olaydan bir yıl kadar sonra ise kendisine rakip görülen tüm adayların ortadan kalkması, onun Bozok sancağı mutasarrıflığı görevini perçinlemiştir.

Bölgedeki birçok siyasî ve iktisadî olayla meşgul olan Süleyman Bey için 1786 senesi bir başka özellik daha taşımıştır. Bu yılın sonuna doğru, Ahmed Cevdet Paşa'nın

³⁰⁸ BOA, C.ML, 727/29704, 29 Şevvâl 1196 [7 Ekim 1782]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 49.

³⁰⁹ ÇŞS, no. 17, s. 10, belge no. 21, 5 Cemâziye'l-âhir 1196 [18 Mayıs 1782].

³¹⁰ ÇŞS, no. 17, s. 40, belge no. 57, Gurre-i Muharrem 1197 [7 Aralık 1782].

³¹¹ BOA, C.ADL, 25/1528, Evâhir-i Zi'l-hicce 1199 [24 Ekim-3 Kasım 1785]. Mert, her ne kadar Süleyman Bey'in Mühürdar İsmail'i 1784'te öldürdüğünü öne sürse de bu vaka 1785'te gerçekleşmiştir. Bk. Mert, *Çapanoğulları*, s. 49.

ifade biçimiyle, saltanat sırası gelen şehzadeye verilen sevinç ve matem haberi misali bir durum yaşanmıştır. Nitekim Süleyman Bey, göreve geliş sürecinde kendisine alternatif olarak adları zikredilen yeğenlerinin ölüm haberini bu tarihte almıştır. Buna göre Mustafa Bey'in oğulları Ali Bey ile Ömer Bey “*bu sene-i mübârekede (1786) hulûl-i ecel-i mev'ûdiyle âzîmü'l-dâr-i bekâ*” olmuşlardır³¹².

İki kardeş vefatlarından önce, babaları Mustafa Bey'in ölümüyle eski şatafatlı günlerinden zaten uzaklaşmışlardı. Zira amcaları Süleyman Bey, tevliyetten elde edilen ve onların da hakkı bulunan senelik yüzer, mukâta'alardan ise otuzar kesenin tümüne el koymuştu. Yeğenlerine ise sadece harçlık adıyla yirmişer kuruş vermişti. Böylece Mustafa Bey döneminden, vefat ettikleri tarihe kadar beş yılda bu hasılat 650 keseye ulaşmıştı. Süleyman Bey'in her birine aylık olarak verdiği ve bu rakamla kıyaslandığında oldukça düşük bir meblağ olan yirmişer kuruş ise 2.400 kuruşa tekabül etmekteydi. Almaları gerekenle kendilerine verilenler çıkarıldığında Süleyman Bey'in zimmetinde 645 kese akçe 100 kuruş kaldığı anlaşılmıştır. Osmanlı yönetimi, kardeşlerin vefatıyla birlikte Süleyman Bey'e, yeğenlerinin hakkı olan fakat onlara vermediği paraların artık devlete ait olduğunu belirterek bunları eksiksiz bir şekilde ödemesini emretmiştir³¹³.

Osmanlı yönetimi bu konuya önem vermiştir. Bu kapsamda Süleyman Bey'in Bozok'taki Kapı Kethüdası Hassa Silahşorlarından Evkâtlızâde Süleyman Bey ile müteveffa Mustafa Bey'in Harem Kethüdası Ahmed Ağa'nın tevliyet konusunda bilgi

³¹² BOA, MD, no. 184, s. 44, hkm. 106, Evâ'il-i Rebû'l-evvel 1201 [22-31 Aralık 1786]. Henüz on dokuz yaşında olan Ali Bey'in 1786'da Yozgat'ta meydana gelen veba salgını neticesinde öldüğü belirtilirken Süleyman Bey'in muhalifleri amcası tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü iddia etmişlerdir. Bk. Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 228; Mert, *Çapanoğulları*, s. 49.

³¹³ BOA, MD, no. 184, s. 44, hkm. 106, Evâ'il-i Rebû'l-evvel 1201 [22-31 Aralık 1786].

vermeleri için İstanbul'a gelmelerini istemiştir³¹⁴. Süleyman Bey, kapı kethüdasının emirden önce İstanbul'a döndüğünü bildirmiştir. Ardından ağabeyi Mustafa Bey'in Harem Kethüdası İsmail'in, vefatı esnasında ağabeyiyle kazaya uğradığını, yeğeni Ali Bey'in Harem Kethüdası Mehmed'in ise Ali Bey'den birkaç gün önce veba nedeniyle öldüğünü ifade etmiştir³¹⁵. Böylece konu hakkında bilgi verebilecek kimse kalmamıştır. Bu açıklamalar, ailenin ve sancağın idaresini eline alan Süleyman Bey'in yeğenlerini de ekonomik anlamda baskı altında tuttuğunu göstermiştir. Diğer taraftan bu süreçte bilgisine başvurulacak kişilerin esrarengiz şekilde öldükleri anlaşılmıştır. Ölümlede Süleyman Bey'in parmağının olup olmadığı bilinmemekle birlikte bu konudan kurtulabilmek için onun tarafından öldürülmüş olabilecekleri ihtimal dâhilinde görülmektedir.

Sultan I. Abdülhamid'in bu sert tutumu dolayısıyla Süleyman Bey, ilk dönemlerde ataları kadar etkin hareket edememiştir. Lakin bu durum Sultan III. Selim dönemiyle değişecek ve Süleyman Bey altın çağını yaşamaya başlayacaktır. Bu süreçte elinden geldiği ölçüde devletin menfaatleri doğrultusunda faaliyetlerde bulunacak ve bunun karşılığında Anadolu'da pek çok yerde nüfuz alanları oluşturacaktır. Nitekim Süleyman Bey'in Osmanlı yönetimiyle iyi ilişkisi söylemlere de yansımış ve Sultan III. Selim onun için, “*ashâb-ı dirâyet ve sadâkatden olub nezd-i şâhânemde istikâmetin nümû-dâr*” demek suretiyle nezdindeki itibarını vurgulamıştır³¹⁶. Böylece merkez ve taşra yöneticileri arasındaki ilişkilerin, koşullar çerçevesinde değişebildiği bu örneklerle

³¹⁴ BOA, MD, no. 184, s. 44, hkm. 106, Evâ'il-i Rebî'ü'l-evvel 1201 [22-31 Aralık 1786], suret.

³¹⁵ BOA, MD, no. 184, s. 44, hkm. 106, suret üzerine 20 Rebî'ü'l-âhir 1201 [9 Şubat 1787] tarihli derkenar. Hüküm suretinde Mustafa Bey'in harem kethüdası olarak Ahmed Ağa'nın adı zikredilmiştir. Fakat bu derkenarda Süleyman Bey'in ağabeyinin harem kethüdasının İsmail olduğunu ve birlikte vefat ettiğini söylemiştir. Bu durum karşısında ya isimlerde karışıklık yaşandığı ya da Mustafa Bey'in iki harem kethüdasının olduğu anlaşılmaktadır.

³¹⁶ BOA, C.AS, 957/41608, 20 Cemâziye'l-evvel 1205 [25 Ocak 1791].

açıkça görülmüştür. Uluslararası ilişkilerde olduğu gibi merkezî idare ve taşra güçleri arasındaki siyasî münasebetlerin de ebedî dostluk ya da düşmanlık ilkesiyle sürdürülmediği anlaşılmaktadır. Öyle ki Sultan III. Selim, selefi Sultan I. Abdülhamid'in Çapanoğlu Mustafa Bey için kullandığı ağır ifadelerden vazgeçmiş ve Çapanoğlu Süleyman Bey'i ashâb-ı dirayet birisi olarak tasvir etmiştir.

1.4. Süleyman Bey'in Nizâm-ı Cedîd Öncesi Faaliyetleri

Sultan I. Abdülhamid, her ne kadar Çapanoğulları hanedanına karşı sert bir tavır takınsa da Anadolu'da böyle güçlü bir ailenin varlığına ihtiyaç duymuştur. Zira Süleyman Bey bu yöreyi yakından tanımasından ötürü bölgede yaşanan olaylara karşı önemli bir kuvvet olmuştur. Osmanlı yönetiminin, ailesine karşı suçlayıcı tutumu nedeniyle emirleri yerine getirme konusunda zaman zaman ağır davranan Süleyman Bey yine de yönetimle köprüleri tamamen atmamıştır. Bu kapsamda babası ve ağabeyi dönemlerinde olduğu gibi asker, zahire ve hayvan sevkiyle iç güvenliğin sağlanması hususlarındaki emirleri imkânlar dâhilinde yerine getirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede klasik dönemde sancakbeyi ve mütesellimlerin şehrin ve ahalinin asayişini sağlama; hırsızlık, cinayet, yaralama, gasp olaylarını araştırma ve bu olaylara sebep olanları hapsedme gibi birinci derecede sorumlu olduğu görevleri³¹⁷ XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bozok sancağı ve çevresinde Süleyman Bey yerine getirmiştir.

1.4.1. İç Güvenliği Sağlama Yönündeki Faaliyetleri

Süleyman Bey'e Sultan I. Abdülhamid ile çalkantılı ilişkisi süresince tevdi edilen görevler arasında iç güvenliği sağlama yönünde olanlar önemli yer işgal etmiştir. Bu görevlendirmeler kimi zaman levend ve kapısız eşkıyaları kimi zaman ise

³¹⁷ Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara*, s. 100.

aşiret mensupları ya da görevde olan yeniçerilerden kaynaklanan olaylara müdahale edilmesi ve onların kalkışmış oldukları hareketlerin bastırılması şeklinde gelişmiştir. Ahali arasında vuku bulan hadiseler de bu başlık altında değerlendirilmektedir.

Bölgede meydana gelen küçük çaplı vakaların dışında devlet görevlilerinin ya da onlara mensup kişilerin karıştıkları olaylarda Osmanlı yönetimi, sahip olduğu kuvvetten dolayı Süleyman Bey'i görevlendirmiştir. Adam yaralama, cinayet ve gasp gibi küçük çaplı vakalarda olaya karışanları mahkeme karşısına çıkarması istenen Süleyman Bey, İstanbul'dan gelen mübaşirin yanına kendi maiyetindeki adamları vererek ilgili yerlere göndermiştir. Sayıca kalabalık olan ve kendilerini destekleyen güçlü bir elebaşı bulunan eşkıyaların sebep olduğu büyük çaplı olaylarda ise çok sayıda askerle eşkıyaların üzerine gidilmiş ve koşullar çerçevesinde asi elebaşının idamı gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Süleyman Bey, sadece Bozok sancağında değil yakın ve uzak çevrede meydana gelen hadiselerle ilgili de görevlendirilmiştir.

Çapanoğulları hanedanının başına geçmesinin ardından Süleyman Bey'den öncelikle idaresi altındaki bölgede asayişin sağlanması istenmiştir. Bu gibi durumlarda zaman zaman bir üst görevliye bağlı olarak hareket etmesi emredilmiş olsa da kendisi, yöreyi tanımasının avantajlarından yararlanarak müstakil olarak görev almak istemiştir. Çorum ve Gönne sancakları tevcih edildikten sonra Faş kalesinin muhafazasıyla görevlendirilen Vezir Halil Paşa olayında da bu şekilde bir gelişme yaşanmıştır. Halil Paşa görev yerine giderken masrafları dolayısıyla *hazariye* almak için mansıbı Çorum'a uğramıştır. Fakat Çorum ahalisinin bir kısmı Paşanın dairesine saldırarak onu kasabadan kovmuştu. Osmanlı yönetimi, bir vezire saldırı cüretini gösteren eşkıyaların cezalandırılmaları için Sivas Beylerbeyi Osman Paşa'yı görevlendirmiştir. Süleyman Bey'den de ihtiyaç halinde Osman Paşa'ya yardımcı olmasını istemiştir³¹⁸. Fakat

³¹⁸ BOA, C.DH, 258/12890, Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhir 1197 [13-23 Mayıs 1783].

bunların bilinen eşkıyalar olduklarını öne süren Süleyman Bey, Sivas beylerbeyinin suçluyla suçsuzu ayırt etmede sorun yaşayabileceği ve suçsuz kişilerin zarar görebileceği gerekçesiyle görevin kendisine verilmesini talep etmiştir. Öneriyi kabul eden Osmanlı idaresi³¹⁹, Osman Paşa'nın Bender tarafına görevlendirilmesi dolayısıyla bu konuyu Süleyman Bey'e havale etmiştir³²⁰. Aynı dönemde Süleyman Bey, yine Sivas Beylerbeyi Osman Paşa'yla birlikte Tokat ve havalisinde faaliyet gösteren eşkıyaların yakalanmaları için görevlendirilmiştir. Aynı zamanda Rışvan ekraından kaynaklanan olaylara müdahale etmek için harekete geçen Sivas Mutesellimi Zaralızâde Receb Bey'e de ihtiyaç duyması durumunda yardımcı olacaktı³²¹.

Çapanoğulları'nın Bozok sancağı merkezli hanedanlıklarının kurulmasında iç güvenliği sağlamadaki başarıları önemli rol oynamıştır. Zira Bozok ve çevresi aşiretlerin yaylak-kışlak hareketlerinde bulunduğu canlı bir bölgeydi. Süleyman Bey bu bölgede asayiş sağlamayı sağlamak adına çeşitli tedbirlere başvurmuştu. Bu konudaki önlemlerden biri, yerleşik ahaliye zarar verdikleri bilinen³²² konar-göçer aşiretlerin

³¹⁹ BOA, C.DH, 258/12890, Evâsıt-ı Receb 1197 [11-21 Haziran 1783].

³²⁰ BOA, C.AS, 927/40098, Evâsıt-ı Receb 1197 [11-21 Haziran 1783].

³²¹ BOA, C.DH, 263/13124, 13 Şa'bân 1197 [14 Temmuz 1783]; BOA, C.DH, 263/13124, Evâhir-i Şa'bân 1197 [21-30 Temmuz 1783].

³²² Bu durum dolayısıyla Osmanlı devlet adamlarının çok erken dönemlerden itibaren konar-göçerleri iskâna çalıştıkları bilinmektedir. Bk. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1963; Orhonlu, *Aşiretlerin İskânı*; Abdüllatif Armağan, "XVI. Yüzyılda Teke Sancağı'ndaki Konar-Göçerlerin Demografik Durumu Üzerine Bir Araştırma", *AÜDTCTAD*, C. 19, S. 30, Ankara, 1998, s. 1- 35; A. Latif Armağan, "Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler", *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 142-150; Murat Çelikdemir, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2001; Özcan Tatar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eşkıyalık Olayları ve Aşiret İskânı (1691-1750)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2005; Abdullah Saydam,

Çapanoğulları'nın idaresi altındaki yerlerden geçmelerine izin verilmemesi yönünde olmuştur. Bu kapsamda Erzurum'dan kalkıp Tokat-Zile taraflarına gelen ve kışlamak üzere Haymana'ya gitmeye çalışan Mirdisi aşiretinin Bozok bölgesinden geçişine izin verilmemiştir. Fakat bu tedbir çare olmamış ve aşiret mensupları geçişi sağlayabilmek için farklı bir çözüm bularak Turhal, Çorum, İskilip yolunu kullanmışlardır. Aşirete bağlı Tarikanlı cemaati üyeleri de geçtikleri yerlerde gasp ve adam öldürme gibi hareketlere tevessül etmişlerdir. Hatta aşiretten ayrılan cemaat mensupları Süleyman Bey'in malikâne olarak uhdesindeki Milli ve Kavili ekradı ahalisinin iki yüz civarındaki hayvanına el koyarak üç kişiyi öldürmüşlerdir. EşkİYaların cezalandırılmaları yönünde emir talep eden Süleyman Bey, bunun ilkbahara kalması halinde suçluların firar edebileceklerini ileri sürmüştür. Bu nedenle bir an önce harekete geçilmesi gerektiğini belirtmiştir³²³. Osmanlı idaresi, bu ısrar neticesinde suçsuz ahaliye zarar verilmemesi şartıyla Süleyman Bey'in istediği izni vermiştir³²⁴. Böylece bölgede asayişin teminine çalışılmıştır.

Sadece yol güzergâhını kullanan aşiretler değil, aynı zamanda Rişvan aşireti gibi sancakta bulunan aşiretler de bölgede karışıklığa neden olmuşlardır. Osmanlı idaresi yerleşim yerlerini eşkıyalık yapan aşiretlerden temizleyebilmek için önemli adımlar

“Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, Aralık 2009, s. 9-31.

³²³ BOA, C.DH, 249/12411, 26 Muharrem 1198 [21 Aralık 1783].

³²⁴ Verilen izinle eşkıyaların yakalanmaları, gasp ettiklerinin sahiplerine verilmesi ve cinayet davasının görülmesi emredilmiştir. Bk. BOA, C.DH, 249/12411, 3 Safer 1198 [28 Aralık 1783]. Kalecik Keskinî Naibi Şerefeddin Mustafa Efendi, daha önce İstanbul'a gönderdiği mektubunda ahalinin eşkıyalık yapan aşiret üyelerinin cezalandırılarak el konulan hayvanlarının iadesinin sağlanmasını rica ettiklerini bildirmiştir. Bunun üzerine bahsedilen konuda Çapanoğlu Mustafa Bey döneminde, eşkıyaların mahkeme önüne çıkarılmaları için 20-29 Mart 1778 tarihi civarında verilen emir doğrultusunda hareket edilmesi emredilmiştir. Bk. BOA, C.DH, 249/12411, Evâ'il-i Muharrem 1198 [26 Kasım-5 Aralık 1783].

atmıştır. Bu çerçevede Süleyman Bey, Sivas Valisi Abdülcélizâde Süleyman Paşa ve Diyarbakır Valisi Nasuh Paşa başta olmak üzere bölgedeki görevliler seferber edilmişlerdir. Diğer taraftan Osmanlı yönetimi, Rışvan aşiretinden kaynaklanan olaylara basiretsiz tutumunun sebep olduğunu düşündüğü Malatya Mutasarrıfı Rışvanzâde Ömer'i sert şekilde uyarmış ve düzenin sağlanmasına yardımcı olmasını istemiştir³²⁵.

Rışvan aşiretine mensup eşkıyalar bölgedeki yerleşik ahalinin dışında İzmir kervanını vurmaları örneğinde olduğu gibi tüccarlara da zarar vermişlerdir. Bu hadiseyle şimşekleri üzerlerine çeken aşiret üyeleri, soygun sonucu zimmetlerinde kalanlara bedel olarak 1.500 kese/75.000.000 akçe vermekle mükellef tutulmuşlardır. Fakat daha sonra bunlardan, belirtilen bedele karşılık olarak Rakka Valisi Vezir Abdi Paşa aracılığıyla deve ve başka hayvan alınması yoluna gidilmiştir. Süleyman Bey'den de aşiret üyelerinden alacağı hayvanları satması ve elde edilecek parayı İstanbul'a göndermesi istenmiştir. Fakat Süleyman Bey, Abdi Paşa'yla aralarındaki mesafe nedeniyle bu emri uygulamakta tereddüt etmiştir. Zira yola çıkarılacak develerin bir kısmının kış şartlarından ötürü telef olacağı aşikârdı. Osmanlı yönetimi parayı, bu telefâtı dikkate almadan isteyeceği için kendisi de bunu aşiretlere dağıtacak, fakat onlar bunu kabul etmeyeceklerdi. Diğer taraftan bu yükü sadece Rışvan aşireti kaldırmayacağı için ceza Boynuinceli, Pehlüvanlu ve diğer aşiretlere taksim edilerek kıymeti alınmalı idi. Süleyman Bey'in bu önerisini yerinde bulan Osmanlı yönetimi, cezaya diğer aşiretleri de hissedar etmiştir. Süleyman Bey'e tahsil edeceği parayı İstanbul'a göndermesini ve 1783-1784 yılı devlet mâlini de malikâne mutasarrıfı Rışvanzâde Ömer Paşa'ya ulaştırmasını emretmiştir. Süleyman Bey, bu aşamada bir karışıklık yaşandığını ve koyun, deve ya da mâla sahip olmayan otuz-kırk haneye de kabile olarak belirttikleri için pay düştüğünü bildirmiştir. Bu paranın anılan hanelerden tahsilinin zor olduğunu ifade etse de Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey'in

³²⁵ BOA, C.DH, 167/8350, Evâhir-i Şa'bân 1198 [9-18 Temmuz 1784].

uhdesindeki voyvodalığa bağlı kabileyi kayırdığını düşünerek yaptığı itirazı reddetmiştir³²⁶.

Osmanlı yönetimi Süleyman Bey ile Sivas Valisi Vezir Mikdad Ahmed Paşa'nın Sivas ve Bozok havalisindeki seksen sekiz haneyi, hisselerine düşen meblağla devlet mâlîni tahsil ettikten sonra Arabanovası'na yerleştirmelerine karar vermiştir. Emir üzerine Süleyman Bey, 185.000 kuruştan Bozok'taki hanelere isabet eden miktar ile Rişvanzâde'nin devlet mâlî olarak 2.500 kuruş tahsil ederek Mübaşir Mehmed Bey ile sevk etmiştir. Bu faaliyeti esnasında Caniklizâdeler'e mensup hasmı Mikdad Ahmed Paşa'nın komplolarına karşı da teyakkuzda olmuştur. Bu çerçevede Süleyman Bey, parayı göndermesine karşın rakipleri tarafından İstanbul'a bunun aksinin haber verildiğini belirtmiştir. Gerçeğin bahsettiği gibi olduğunu ifade ederek aksi yöndeki söylemlere itibar edilmemesini istemiştir. Osmanlı yönetimi de herhangi bir iftiraya mahal vermemek adına Süleyman Bey'in idaresi dâhilindeki Rişvan hanelerine ait hisselerin onun vasıtasıyla tahsil edilmesine karar vermiştir. Sivas eyaletindeki hanelerin hisselerini ise Sivas valisi tahsil edecekti³²⁷. Uzun süre gündemde kalan bu konu, Rişvan aşiretinden alınan develerin Halep'te satılmasıyla nihayete ermiştir³²⁸.

Bozok sancağında meskûn haneleri bulunan Rişvan aşireti cemaatlerinin bir süre sonra eski yerlerine iskânları mevzubahis olmuştur. Zira Malatya Sancağı Mutasarrıfı

³²⁶ Belirtilen bedelden Süleyman Bey'in idaresi altındaki Yeniil voyvodalığına bağlı Pehlûvanlu aşireti içindeki Molikanlı Hasan kabilesi perakende hanelerine de 10.000 kuruş isabet etmiştir. Bk. BOA, C.DH, 178/8854, 4 Rebîü'l-âhir 1199 [14 Şubat 1785]; BOA, C.DH, 178/8854, 4 Rebîü'l-âhir 1999 [14 Şubat 1785], Süleyman Bey'e ait diğer kaime hulasası; BOA, C.DH, 178/8854, 15 Rebîü'l-âhir 1199 [25 Şubat 1785]; BOA, C.DH, 178/8854, ferman kaydı.

³²⁷ BOA, AE. SABH.I, 254/17072, 25 Şevvâl 1199 [31 Ağustos 1785]; BOA, AE. SABH.I, 254/17072, 28 Şevvâl 1199 [3 Eylül 1785].

³²⁸ Faruk Söylemez, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi-Rişvan Aşireti Örneği*, Kitabevi Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2011, s. 97-102.

Mîr-i Mîrân Rîşvanzâde Ömer Paşa, malikânesi olan Rîşvan mukâta'ası ile diğer mukâta'alarının mâllerinden kalan zimmeti talep edildiğinde, bunun Bozok havalisine dağılan cemaatlerin eski yerlerine iskânlarıyla mümkün olabileceğini belirtmişti. Bu nedenle mîrîleri Süleyman Bey tarafından her sene Rîşvanzâde Ömer Paşa'ya verilmesi şartıyla Bozok'ta koyunculuk yapan Nısf Cudikanlu cemaati hariç olmak üzere, cemaat perakendelerinin eski yerlerine iskânlarına karar verilmiştir. Harekete geçen Süleyman Bey İstanbul'a, idaresi altındaki yerlerde altmış yıldan fazla ikamet edenler de dâhil olmak üzere yedi yüz doksan Rîşvanlu hanesini Dikilitaş'ta Hacı Kalender'e teslim ettiğini bildirmiştir. Görevli mübaşir de Hacı Kalender'in bu cemaat üyeleriyle hareket ettiğini bildirir senet verilerek İstanbul'a gönderilmiştir. Fakat Süleyman Bey'in tahriratını takiben, Şam-ı Şerif ve Erzurum Valileri Vezir Seyyid Hüseyin ve es-Seyyid el-Hac Mustafa Paşalar ile Rîşvanzâde Ömer Paşa İstanbul'a bunun aksini haber vermiştir. Onlara göre Süleyman Bey, üç yüz kadar haneyi adamlarıyla Dikilitaş yakınına sevk etmiştir. Fakat bu görevliler Ömer Paşa'nın adamları gelmeden geri dönmüşlerdi. Bunu fırsat bilen cemaat üyeleri de Bozok havalisindeki yerlerine dağılmışlardı. Böylece tamamlanmadığı anlaşılan bu görevin yerine getirilmesi maksadıyla tekrar emir yazılarak bunun nihayete erdirilmesi istenmiştir³²⁹.

Süleyman Bey, iskân konusunun dışında idaresi altındaki yerlerde bulunan aşiret mensuplarının zimmetlerindeki paraların tahsili için de görevlendirilmiştir³³⁰. Böylece bu güçlü âyan vasıtasıyla bakayalar tahsil edilmeye çalışılmıştır.

³²⁹ Bozok sancağı dâhilindeki hanelerin, eski mübaşir Dergâh-ı Mu'allâ Kapıcıbaşlarından Mehmed Emin Bey vasıtasıyla Dikilitaş'ta, Ömer Paşa'nın gönderdiği Hacı Kalender'e teslim edilmesine karar verilmişti. Bk. BOA, C.ML, 551/22652, 12 Şa'bân 1201 [30 Mayıs 1787].

³³⁰ Rîşvanzâde Seyyid Ömer Paşa, Rîşvan aşiretine bağlı cemaatlerin zimmetlerindeki bakayaların tahsil edilmesi için İstanbul'dan yardım istemiştir. Aşiretin zimmetinde 1783-1784'e mahsuben 1.000, 1784-1785'e mahsuben 21.000 ve 1785-1786'ya mahsuben hem bu cemaat hem de Sivas'ta, Çukurova'da,

Osmanlı yönetimini rahatsız eden gelişmelerden biri, resmi görevlilerin ya da bunların maiyetindeki kişilerin isimlerinin eşkıyalık olaylarına karışması olmuştur. Zira bu gibi durumlar taraflar arasındaki çatışmanın artmasına ve konunun sonuçsuz kalmasına sebep olabilmektedir. Bu yönde bir olay Ankara sancağı dâhilinde yaşanmıştır. Malatya ahalisinden Hüseyinoğlu Ömer ve Osman koyunlarını sattıkları İstanbul'dan vilayetlerine dönüşe geçtikleri esnada Ankara sancağının Haymana kazasına bağlı Katranî köyünde saldırıya uğramışlardı. Urfa ekraından Mevdanlı kürdü olarak tanınan Murtazaoğlu Halil ile Timur tarafından öldürülen kardeşlerin 2.750 kuruşlarına el konulmuştu. Süleyman Bey, emri getiren Peşkirici Süleyman Ağa'yı birkaç süvariye de yanına ekleyerek, görülecek dava için Ankara'ya göndermiştir. Fakat Ankara Sancağı Mutasarrıfı Hacı Abdi Paşa'nın Haymana'daki hazinedarı bu katilleri himaye etmiştir. Bunun etkisiyle Peşkirici Süleyman Ağa asilerin saldırısına maruz kalmıştır. Çatışma nedeniyle eşkıyaları yakalayamayan görevliler buradaki yüz yirmi yedi hayvana el koyarak dönmüşlerdir. Süleyman Bey bir süre sonra tekrar görevli gönderse de o da eli boş olarak geri gelmiştir. Bu girişimler neticesinde katillerin yakalanmalarının imkânsız olduğunu anlayan Süleyman Bey, asilerin İstanbul'a getirilmeleri hususunda Abdi Paşa'nın hazinedarına emir yazılması gerektiğini ifade etmiştir. Gelişmeleri haber alan Osmanlı idaresi bu doğrultuda emir vererek³³¹, suçluların himaye edilmemesini istemiştir.

maden-i hümayun topraklarında ve Reyhanlu aşireti içlerinde sakin reaya zimmetlerinde 25.187 kuruş olmak üzere 47.187 kuruş mîrî bakaya kalmıştı. Bu paranın Süleyman Bey, Sivas valisi, Maden Emîni Yusuf ve mahkeme vasıtasıyla tahsil ve Rişvanzâde Ömer Paşa'nın borçlarına mahsuben Hazine-i Âmire'ye teslim edilmesine karar verilmiştir. Bk. BOA, C.ML, 748/30485, 13 Ramazân 1201 [29 Haziran 1787], belgede toplama hatasından olsa gerek bu rakam 40.187 olarak belirtilmiştir.

³³¹ BOA, AE. SABH.I, 29/2253, 20 Rebîü'l-âhir 1203 [18 Ocak 1789]; BOA, AE. SABH.I, 29/2253, 29 Rebîü'l-âhir 1203 [27 Ocak 1789].

Süleyman Bey, cinayet olaylarının dışında sefer dönemlerini fırsat bilerek ahaliden zorla para toplayan asilerle de mücadele etmiştir. Şehirlerde bu şekilde hareket edenlerin sadece kapısız levend ya da aşiret mensupları olmadığı Kayseri yeniçerilerinin hareketleri sonucunda anlaşılmıştır. Zira 1787-1792 Seferi dönüşünde zorla para tahsil ettikleri ahalinin perişanlıklarına sebep olunca Turnacıbaşı İbrahim Ağa ile Süleyman Bey bu yeniçerileri cezalandırmakla görevlendirilmişlerdir. Fakat Süleyman Bey konunun oldukça karışık olduğunu düşünmekteydi. Ona göre; kendisi bizzat memur olmadığı için İbrahim Ağa'nın maiyetine birkaç yüz süvari vererek Kayseri'ye göndermesi, birkaç bin neferden oluşan ocaklının eşkıyaların desteğini alarak galip gelmesine yol açabilirdi. Bu nedenle İbrahim Ağa'nın hareketi istenmeyen olaylara sebep olabilirdi. Bunu fırsata çevirecek eşkıyalar da hareketlerini artırabilirdi. Süleyman Bey onlara bu fırsatı vermemek adına, Kayseri'ye bir önceki sene asker göndermek amacıyla gittiği gibi bizzat memur olmayı istemiştir. Bu durumda yem ve yiyecek dışında bir masrafın olmayacağını belirtmiştir. Şikâyet sahiplerine göre, seferin başından beri karışık olan Kayseri'de askerler ahaliye etmedik zulüm bırakmamışlardı. Sultan III. Selim bu nedenle şehre nizam verilmesi gerektiğini düşünürken, Süleyman Bey'in bunu sağlayabileceğine inanmıştır. Bu inancına, *“yalnız Kayseriyye değil Anadolu'nun ekser mahallerine böyle kuvvetlü âdemler me'mûr olunarak nizâm-ı zaleme ve eşkıyâ ve itâ'at-i devlet etmeyenleri siyâset etmek lâzımdır”* sözleriyle işaret etmiştir. Ardından *“bi'n-nefs Çaparzâde me'mûr olsun ancak zahîreden gayrı fukarâya zulm ü ta'addî olunmaması ve nizâm-ı kaviyye rabtî te'kîd oluna”* uyarılarıyla görevi ona vermiştir³³². Böylece istediğini elde eden Süleyman Bey başkasının maiyetine girmeden müstakil olarak görevlendirilmiştir. Diğer taraftan bizzat Sultan III. Selim, onun devlet nezdindeki itibarının sahip olduğu güce dayandığını belirtmiştir. Süleyman Bey de bu gücü sayesinde nüfuzunu artırmaya devam etmiştir.

³³² BOA, HAT, 1384/54849, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1206 [18 Ağustos 1792].

Harekete geçen Süleyman Bey, eşkıyalar ile ahalinin hesaplarını görmüş ve eşkıyaların zimmetlerinde külliyetli para kaldığını tespit etmiştir. Bunun üzerine Kayseri'den orduya aynen ve bedelen göndereceği develerin bahalarını, ahaliye iade edilmesi gereken bu paradan karşılamıştır. Buna rağmen eşkıyaların zimmetlerinde 19.598 kuruş daha kalınca bu parayı da sahiplerine iadesi güç olduğu için sefer masraflarında kullanılmak üzere tahsil etme yoluna gitmiştir³³³.

Sultan III. Selim, uzun zaman geçmesine karşın ödeme yapılmayınca konunun neticelendirilmesini istemiştir³³⁴. Zira hazinenin ağır masrafı dolayısıyla zimmetlerin tahsil edilerek Hazine-i Âmire'ye ulaştırılması gerekmektedir. Bu nedenle para tahsil edilmemiş ve asilerin zimmetlerinde kalmışsa bunların Süleyman Bey vasıtasıyla hemen tahsil edilmesi emredilmiştir³³⁵. Ahaliden zorla para alanlar yeniçeri de olsa bunların sahiplerine teslimine dikkat edilmiştir.

Koca Abdülkadir Ağa Olayı ve Süleyman Bey

Süleyman Bey'in meşgul olduğu önemli meselelerden bir diğeri aslen Sarıkavaklı Osmanoğlu Koca Abdülkadir Ağa'nın Larende civarındaki eşkıyalık hareketleri olmuştur. Abdülkadir Ağa, Sarıkavak'ta güç kazanmasının ardından Larende'de nüfuz mücadelesine girmiştir. Fakat faaliyetleri karışıklıklara sebep olduğu için çeşitli defalar hakkında sürgün ve idam hükmü verilmiştir. Her defasında bu cezalardan kurtulmasını bilen Abdülkadir Ağa'nın 17 Ağustos 1783'teki Larende

³³³ Süleyman Bey, develeri Kayseri'den 1790-1791'e mahsuben gönderecekti. Bk. BOA, *C.ML*, 269/11021, 22 Receb 1205 [27 Mart 1791].

³³⁴ Bu konuda ikinci emir 12 Mart 1792'de yazılmıştır. Bk. BOA, *C.ML*, 259/10645, 21 Rebîü'l-evvel 1207 [6 Kasım 1792]; BOA, *C.ML*, 259/10645, 23 Rebîü'l-evvel 1207 [8 Kasım 1792]; BOA, *C.ML*, 259/10645, 28 Rebîü'l-evvel 1207 [13 Kasım 1792].

³³⁵ BOA, *C.ML*, 259/10645, 3 Rebîü'l-âhir 1207 [18 Kasım 1792].

Baskını bardağı taşıran son damla olmuştur. Bu sebeple bertaraf edilmesi için Karaman Valisi Mikdad Ahmed Paşa görevlendirilmiştir. Abdülkadir Ağa, Larende civarında yaşanan mücadele neticesinde Larende-Mut arasına çekilmiş ve burada kervanları vurmaya başlamıştır. Mikdad Ahmed Paşa ile İçel Sancağı Mutasarrıfı Timur Paşa'nın onu cezalandırma konusunda başarısız olmaları üzerine Mikdad Ahmed Paşa'nın yerine Vezir Çerkes Hasan Paşa getirilmiştir. Bölge âyanlarından Paşaya destek vermeleri istense de sayıca fazla asilerin dağlık ve sarp bir alanı karargâh olarak kullanmaları onların bu çağrıya olumsuz cevap vermelerine sebep olmuştur. Tüm bu etkenler sonucunda Abdülkadir Ağa'nın üzerine gidilmesinden sonuç alınamayacağı anlaşıldığı için olayın kan dökülmeden halledilmesine karar verilmiştir. Abdülkadir Ağa bu karar çerçevesinde bir daha emre aykırı hareket etmeyeceği taahhüdünde bulunmuştur. Fakat bu durum uzun sürmemiş ve bir süre sonra Larende âyanlığını zorla ele geçirip tekrar eşkıyaların sığınağı haline gelmiştir. Abdülkadir Ağa bu hamlesiyle birlikte merkezî idarenin verdiği görevleri yerine getirmemiştir. Üstelik İçel ile bazı mukâta'a, maden ve vakıflara müdahale etmiş ve buralarda karışıklık çıkarmıştır. Bu nedenle hakkında tekrar idam kararı verilirken bölgedeki memurların basiretsizliği nedeniyle bu defa Süleyman Bey görevlendirilmiştir³³⁶.

Süleyman Bey, kendisinin de orduya bizzat katkıda bulunduğu 1787-1792 Seferi'nin sona ermesiyle harekete geçmiş ve öncelikle hazırladığı planı İstanbul'a sunmuştur. Plana göre, Abdülkadir Ağa'yı yakalayabilmek için kendi hazırlayacağı piyade ve süvariler yeterli olacağı için başka yerlerden asker tayinine gerek kalmayacaktı. Bu kapsamda maiyetindeki askerlerle Karaman'ı kuşatacak, Abdülkadir Ağa'nın kaçmasını engellemek için önce süvarileri gönderecek, ardından kendisi hareket ederek Abdülkadir Ağa'yı idam edecekti. Fakat bu süreçte seferin sona erdiğini

³³⁶ BOA, C.DH, 97/4832, Evâ'il-i Şa'bân 1206 [25 Mart-3 Nisan 1792], Süleyman Bey'e yazılan hüküm; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 23; Köse, *Sosyal Hareketlilik*, s. 385-399.

ve hakkındaki şikâyetleri öğrenen Abdülkadir Ağa korkuya kapılarak gelişmelerden haberdar olabilmek adına etrafa casuslar göndermişti. Bu nedenle kuşatmanın kalabalık maiyetle yapılmaya çalışılması firarına sebep olabileceği için Karaman'ın uzak mesafede olması göz önüne alınarak yaz mevsiminin gelmesiyle harekete geçilecekti. Süleyman Bey, Abdülkadir Ağa'nın kaçmayı başarması halinde Karaman'a altı saat uzaklıktaki taştan metrisle kuvvetlendirdiği Sarıkavak'a gitmesinin kuvvetle muhtemel olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle kendisine Konya'dan iki adet top verilmesini istemiştir. Yolları taşlık ve geçit vermez olan İçel'e firar etmesi halinde ise İçel müteselliminin devreye girerek onu yakalamasını önermiştir. Süleyman Bey, Abdülkadir Ağa olayından sonra Karaman'da bir daha sorun yaşanmasını istemediği için buraya bir de voyvoda tayin edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu amaçla Kamışoğlu el-Hac İsmail Ağa ya da bir başkasının voyvoda olarak görevlendirilmesini rica etmiştir. Talebinin kabul görmesi halinde ise isim yeri açık bir emir yazılarak burayı kendisinin doldurmasına müsaade edilmesini istemiştir³³⁷.

Süleyman Bey'in taleplerini yerinde bulan Osmanlı yönetimi, fermanların küçük odada gizlice yazılmasına, bunları Süleyman Bey'in muhafaza etmesine ve gerekmesi halinde ilgililere göndermesine karar vermiştir. Kaleme alınan fermanlardan biri İçel sancağı mütesellimi ile İçel'deki görevlilere yazılmıştır. Abdülkadir Ağa'nın idamla cezalandırılması görevinin Süleyman Bey'e verildiğini bildiren emirde onun, şakînin üzerine ansızın giderek idamına teşebbüs etmek üzere olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle sancak mütesellimi ile bölgedeki görevlilerden Abdülkadir Ağa'nın İçel'e firar etmesi halinde yakalanabilmesi için Süleyman Bey ile işbirliği yapmaları istenmiştir³³⁸.

³³⁷ BOA, *C.DH*, 97/4832, 15 Receb 1206 [09 Mart 1792].

³³⁸ BOA, *C.DH*, 97/4832, 15 Receb 1206 [09 Mart 1792]; BOA, *C.DH*, 97/4832, Evâ'il-i Şa'bân 1206 [25 Mart-3 Nisan 1792], İçel sancağı mütesellimi, sancağa bağlı kazalardaki görevliler ve ileri gelenlere yazılan hüküm.

Konya kalesi dizdarına yazılan emirde ise Abdülkadir Ağa'nın Sarıkavak'ta taştan metrisle kuvvetlendirdiği ve istihkâmı iyi olan yere kaçması durumunda, iade edilmesi şartıyla Süleyman Bey'e iki kıta top göndermesi emredilmiştir³³⁹.

Osmanlı yönetimi Süleyman Bey'e, gerektiğinde İçel mütesellimi ile Konya kalesi dizdarına göndermesi için hazırlanan fermanları mühürlü olarak teslim etmiştir. Böylece kendisinden, daha önce belirttiği tedbirleri alarak Abdülkadir Ağa'yı idam etmesi istenmiştir. Yine ahalinin ittifakla kabul edeceği güvenilir bir kişiyi buyrulduyla Karaman voyvodası olarak ataması ve gereken senedin düzenlenmesi için isim ve şöhretini İstanbul'a bildirmesi emredilmiştir³⁴⁰. Böylece Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey'e itimat ettiğini ve değer verdiğini atama emrine istediği ismi yazmasına izin vererek de göstermiştir.

Hakkındaki bu yoğun trafikten haberdar olan Abdülkadir Ağa Karaman'da duramayarak İçel taraflarındaki Zeyne'ye kaçmıştır³⁴¹. Her ne kadar kendisini bekleyen sondan kurtulmaya çalışsa da bunda başarılı olamamış ve 1792 yılı sonlarına doğru idam edilmiştir. Süleyman Bey'in ismini önerdiği el-Hac İsmail Ağa da Larende voyvodası olarak görevlendirilmiştir. Bu hamlelerle yetinmeyen Osmanlı yönetimi, Abdülkadir Ağa ile hareket edenleri cezalandırmaya devam etmiştir. Bu çerçevede Karaman Kadısı Abdülhadi Efendi ile Süleyman Bey'den Karamanlı Gazzazoğlu Mehmed'in de idam edilmesi istenmiştir. Süleyman Bey, konuyu bir buyrulduyla

³³⁹ BOA, C.DH, 97/4832, Evâ'il-i Şa'bân 1206 [25 Mart-3 Nisan 1792], Konya kalesi dizdarına yazılan hüküm.

³⁴⁰ BOA, C.DH, 97/4832, Evâ'il-i Şa'bân 1206 [25 Mart-3 Nisan 1792], Süleyman Bey'e yazılan hüküm.

³⁴¹ BOA, HAT, 258/14834, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

Larende voyvodasına havale etmiştir³⁴². Bunun neticesinde İsmail Ağa ve ahali ittifakıyla yakalanan Gazzazoğlu Mehmed'in cezası infaz edilmiştir. Asinin kesilen başı Süleyman Bey tarafından İstanbul'a gönderilmiştir³⁴³. Böylece bölgede karışıklıklara neden olan bu mesele de bertaraf edilmiştir.

Osmanlı yönetimini benzer şekilde uğraştıran bir diğer mesele, delilbaşılıktan gelen Niğde ve Kayseri Sancakları Mutasarrıfı Vezir İbrahim Paşa'nın hareketleri olmuştur. Dirayetsiz ve akılsız olarak nitelendirilen İbrahim Paşa, daha önce ifa ettiği delilbaşılık dolayısıyla delilân güruhunu dairesine toplayarak ahaliye zarar vermişti. Bu nedenle Adana valiliği esnasında vezareti kaldırılarak tedip edilmesi gündeme gelmişti. Fakat eyaletin aşiret ve kabilelerle çevrili olmasının yanı sıra İbrahim Paşa'nın etrafına eşkıya toplama ihtimali farklı bir yol takip edilmesini gerektirmişti. Bu plana göre; İskenderiye üzerine tayin edildiği bahanesiyle Rumeli'ye geçirilecek olan İbrahim Paşa'nın vezareti burada kaldırılacaktı. Plan çerçevesinde, Adana'dan ayrıldığında mansıpsız kalıp ürkmemesi adına Niğde ve Kayseri sancaklarının kendisine tevcih edileceği haber verilmişti. Ardından mansıbına uğradıktan sonra Çardak ve Gelibolu üzerinden Rumeli'ye gelmesi tembihlenmişti³⁴⁴.

Niğde'ye yaklaşan İbrahim Paşa'nın zulümlerinden haberdar olan ahali etrafa dağılmış ve Osmanlı yönetiminden onun şehre uğratılmamasını rica etmiştir. Burada bir karışıklık çıkmasını istemeyen Osmanlı yönetimi de İbrahim Paşa'dan direkt olarak

³⁴² BOA, *HAT*, 78/3253, 5 Cemâziye'l-evvel 1207 [19 Aralık 1792]; BOA, *C. Zabtiye (ZB)*, 77/3804, 23 Cemâziye'l-evvel 1207 [6 Ocak 1793]; BOA, *C.ZB*, 77/3804, Evâ'il-i Cemâziye'l-evvel 1207 [15-24 Aralık 1792].

³⁴³ BOA, *HAT*, 78/3253, 5 Cemâziye'l-evvel 1207 [19 Aralık 1792]; BOA, *C.ZB*, 77/3804, 23 Cemâziye'l-evvel 1207 [6 Ocak 1793]; BOA, *C.ZB*, 77/3804, Evâ'il-i Cemâziye'l-evvel 1207 [15-24 Aralık 1792].

³⁴⁴ BOA, *HAT*, 1455/48, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1208 [28 Temmuz 1794]. Fakat İbrahim Paşa'nın idamı 1793'te gerçekleştiği için bunun daha erken tarihli olması gerekmektedir.

Çardak'a gelmesini istemiştir. Buna rağmen gerek yolculuk esnasında gerekse de Niğde'deki zulümlerine mâni olunamaması ve müsamaha gösterilmesinin başkalarına örnek olacağına kanaat getirilmesi üzerine İbrahim Paşa'nın idamına karar verilmiştir. Fakat yanında kapı halkından yedi-sekiz yüz civarında kişi bulunması nedeniyle bu görevi yerine getirebilecek güçlü bir idareciye ihtiyaç duyulmuştur. Bunun üzerine yakınlardaki Süleyman Bey'in birkaç bin adamıyla ansızın hücum ederek Paşanın cezasını infaz etmesine karar verilmiştir³⁴⁵.

Kendisine duyulan güveni boşa çıkarmak istemeyen Süleyman Bey harekete geçerek Sivas civarındaki bir köyde İbrahim Paşa'nın üzerine hücum etmiştir. Çatışma sonucunda idam ettiği Paşanın kesik başını, muhallefât defterini, hapsedtiği hazinedarını, miftah ağasını ve kethüdasını İstanbul'a göndermiştir³⁴⁶. Böylece bu sorun da Süleyman Bey'in gayreti sayesinde ortadan kalkmıştır.

1.4.2. 1787-1792 Osmanlı-Rus, Avusturya Harbi'ndeki Faaliyetleri

Osmanlı yönetimi 1787-1792 Seferi öncesinde Mısır'da kölemenlerden kaynaklanan olaylarla meşgul olmuştur. Bu süreçte yaşanan gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin Ruslara karşı sefer düzenlemeye karar vermesine önemli etki yapmıştır.

Mısır'da kölemen beyleri arasında yer alan üç güçlü grup *Muhammediyye*, *Aleviyye* ve *Cidavîler* bölgede söz sahibi olabilmek ve Mısır *şeyhülbeledliği*³⁴⁷ ele

³⁴⁵ BOA, HAT, 1455/48, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1208 [28 Temmuz 1794].

³⁴⁶ BOA, C.ADL, 8/521, 23 Zi'l-kâ'de 1207 [2 Temmuz 1793]; BOA, HAT, 255/14584, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1213 [3 Haziran 1799].

³⁴⁷ Şeyhülbeled, XVIII. yüzyılda Mısır'da şehrin yönetiminden sorumlu Memlûk beylerinin kullandıkları unvandır. Şeyhülbeledlik ilk başlarda şehir ahalisini temsil eden, Osmanlı Devleti'nin kararlarının uygulanması ile vergi dağıtımı ve tahsilinden sorumlu olan şehir kethüdalığına benzer bir işlevi yerine

geçirebilmek için birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Mısır'da asıl güç bu beylerin elinde olduğu için burada görevlendirilen vezirler onlarla iyi geçinmek zorunda kalmışlardır. Fakat gerek bu durum gerekse de her yıl Hicaz'a sevk etmeleri gereken zahireyi göndermemeleri, Osmanlı yönetiminin artık onlara müdahale etme kararı almasına neden olmuştur. *Muhammediyye* grubuna mensup olan İbrahim Bey ile Murad Bey, halka ağır vergiler yüklemelerinin dışında Süveyş'e Hint malı sevk etmek isteyen Fransa'yla anlaşıp bağımsız bir devlet gibi hareket etmişlerdi. Osmanlı yönetimi, onlara bir süre daha göz yumulmasının Mısır'ın kaybedilebilmesine yol açacağını anlamıştır. Bu tehlike karşısında geniş yetkilerle donatılan Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa deniz yoluyla Mısır'a gönderilmiştir. Karadan da Süleyman Bey'in sevk ettiği kuvvetler ile Rakka Valisi Abdi Paşa ve Gazze Mütesellimi Derviş Paşa harekete geçmişlerdir. Konunun ciddiyetini anlayan İbrahim Bey ile Murad Bey, Haziran 1786'da İskenderiye'ye gelen Gazi Hasan Paşa'dan af dilemişlerdir. Onları cezalandırmak konusunda kararlı olan Gazi Hasan Paşa'nın bunu reddetmesi üzerine bu iki Bey, savaş hazırlıklarına başlamıştır. Fakat ahaliden bekledikleri desteği alamadıkları için birçok muharebede mağlup olmuşlardır. Bunun neticesinde onlara muhalif olan İsmail Bey'e Mısır defterdarlığı, Cidavî Hasan Bey'e ise şeyhülbeledlik ve Mısır emirülhacılığı görevleri tevcih edilmiştir. Bir süre sonra Süleyman Bey'in de asker sevk ederek destek olduğu kara ordusu Kahire'ye gelmiştir. Sonraki çatışmalardan da Osmanlı kuvvetleri zaferle ayrılmıştır. Bu süreçte Rusya'nın İskenderiye Konsolosu Baron Konus, İbrahim Bey ile Murad Bey'i tahrik etmiştir. Rus İmparatoriçesi İkinci Katerina da onları Osmanlılardan kurtarıp müstakil hâle getirmeye söz vermiştir. Bu gelişmeyle birlikte İbrahim Bey ile Murad Bey'i Mısır'dan tamamen çıkarmaya karar veren Osmanlı yönetimi, üzerlerine ordu sevk etmiş ve onları hezimete uğratmıştır. Fakat Rusya'yla

getirmiştir. Sonraki süreçte ise bu unvan, beyler arasında en güçlü olan tarafından kullanılmıştır. Bk.

Re'fet Ganîmî Eş-Şeyh, "Şeyhülbeled", *DİA*, C. 39, İstanbul, 2010, s. 89.

savaşın eşiğine gelindiği için bir süre sonra İbrahim Bey Kımna'da, Murad Bey ise İsna'da oturmak üzere affedilmiştir³⁴⁸.

Süleyman Bey, kölemen beyleriyle mücadele için Mısır'a hareket eden Rakka ve Diyarbakır Valisi Vezir Abdi Paşa'nın maiyetine, Şam-ı Şerif'e ulaştığında bin neferle takviyede bulunmuştu³⁴⁹. Devlete olan borcu için hazineye ödediği 50.000 kuruş da masraflarında sarf etmesi amacıyla iki taksit halinde Abdi Paşa'ya verilmişti³⁵⁰. Süleyman Bey ağabeyinin muhallefâtı için ödemeyi teklif ettiği paranın bir kısmını ödemediği için yönetimle arasında gerilim yaşanmıştı. Tam bu esnada Mısır'da meydana gelen gelişmeler sonucunda bu muharebeye asker ve finansal destek vermesiyle merkezî idareyle arasındaki gerilim düşmüştür. Bu katkısı sayesinde muhallefât için ödemesi gereken borç da ertelenmiştir³⁵¹.

Süleyman Bey, Vezir Abdi Paşa ve Gazze Mütesellimi Mîr-i Mîrân Derviş Hasan Paşa'nın Gazi Hasan Paşa'nın maiyetine sevk ettikleri askerler başarılı hizmetlerde bulunmuşlardır. Bunların iâşe sıkıntısı yaşamamaları ve tayinatlarının karşılanması için 25.000 vukıyye sadeyağ, 20.000 kile buğday ve 50.000 kile arpa ile

³⁴⁸ Mısır'daki bu durumla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, 1. Bölüm, TTK Yay., 7. Baskı, Ankara, 2011, s. 509-518; Necmi Ülker, "XVIII. Yüzyılda Mısır ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Mısır Seferi", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 9, İzmir, 1994, s. 1-30; Hilal Görgün, "İbrâhim Bey", *DİA*, C. 21, İstanbul, 2000, s. 285-287.

³⁴⁹ BOA, HAT, 26/1258-A, 27 Şevvâl 1200 [23 Ağustos 1786]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 50.

³⁵⁰ BOA, C.ML, 277/11398, bu konudaki tezkerenin 21 Şa'bân 1200 [19 Haziran 1786]'de verildiği belirtilmiştir.

³⁵¹ Yaycıoğlu, *Partners of the Empire*, s. 85.

3.000 kantar peksimetin bölgeye gönderilmesine karar verilmiştir³⁵². Bu amaçla hazineden 244.660 kuruş sarf edilmiştir³⁵³.

Rusya, Mısır'daki kölemen beylerini Osmanlı Devleti'nin aleyhine kışkırtmakla yetinmemiştir. Nitekim iki devlet arasındaki 1768-1774 Muharebesi'ne son veren Küçük Kaynarca Antlaşması neticesinde Osmanlı Devleti Kırım'ın bağımsızlığını tanımıştı. Rusya ise Karadeniz'in kuzey kıyılarına yerleşmeyi başarmıştı. Bu antlaşma Büyük Petro zamanından beri Rusların hayali olan Türklerin Avrupa ve boğazlardan atılması ülküsünde atılmış adımlardan oluşmuştur. Bu kapsamda ticarî olanların yanı sıra siyasî ve diplomatik maddeleri de içermiştir. Bunların en önemlisi ise Rusya'nın Ortodoks Hristiyanları bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmesi sonucunu doğuracak madde olmuştur. Bu süreçte Avusturya, hem Polonya'nın paylaşılması sırasında pay almış hem de Osmanlı toprağı olan Bukovina'yı zapt etmiştir. Osmanlı yönetimi ise bu oldubittiye koşullar gereğı ses çıkartamamış ve bunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Rusya ile Avusturya arasında kurulan dostluk, II. Katerina'nın idealine ulaşabilmek için 1783'te Avusturya ile imzaladığı antlaşma neticesinde zirveye ulaşmıştır. II. Katerina ile Avusturya İmparatoru II. Jozef, ittifak kapsamında Osmanlılara karşı birbirlerini desteklemeyi, zafere ulaştıklarında ise

³⁵² Tayinatın temini sürecinde gerek ihtiyaç duyulan miktar gerekse de bunların temin edileceğı yerle ilgili fikir yürütülmüştür. Zira tayinatın piyasa fiyatından fazlaya ve gereğinden çok alınmamasına itina gösterilmiştir. Bu noktada sadeyağın Mısır'dan temin edilmesi halinde vukıyyesinin normalden iki katı pahalıya yani kırk beşer, ellişer paradan alınmasının gerekeceğı ve hazinenin zarara uğrayacağı belirtilmiştir. Bunun önlenmesi için tayinatların gemilerle Mısır'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Ardından 50.000 vukıyye sadeyağ, 100.000 kile arpa ve 20.000 kile buğdayın İskenderiye'ye gönderilmesi istenmiştir. Fakat inceleme sonucunda bu kadar sadeyağ ile arpaya gerek olmadığı için miktar azaltılmıştır. Bk. BOA, C.AS, 1176/52391, 11 Safer 1201 [3 Aralık 1786].

³⁵³ BOA, C.ML, 768/31342 5 Şa'bân 1201 [23 Mayıs 1787]; BOA, C.ML, 768/31342, arz ve 4 Şa'bân 1201 [22 Mayıs 1787] tarihli buyruldu.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını birlikte paylaşmayı taahhüt etmişlerdir. Fransa da Mısır ve Suriye'yi alarak Doğu Akdeniz ticaretini kontrol etme karşılığında bu planın bir parçası olmuş ve Osmanlı Devleti'ne desteğini çekmiştir. Bu iki devlete karşı Prusya ve İngiltere ise Avrupa'daki konumlarını muhafaza edebilmek adına Osmanlı Devleti'nin yanında yer almalarının gerektiğine karar vermişlerdir. Bu gelişmeler aslında yeni bir savaşın ayak sesleri olmuştur. Zira bağımsız Kırım Ağustos 1783'te Ruslar tarafından işgal edilmiş; Ortodoks ahali Osmanlı'ya karşı kışkırtılmış; Yaş, Bükreş ve Skutari'deki konsolosluklar ise Balkanlar'daki milletleri ayaklanmaya teşvik etmişlerdir. Osmanlı devlet adamlarının Rusların bu faaliyetlerini kendi iç işlerine müdahale olarak görmeleri ve meşru savunma haklarını kullanmaları sonucunda iki devlet arasında yeni bir savaş meydana gelmiştir³⁵⁴.

Osmanlı devlet adamları Kırım'ın geri alınabilmesi için planlar yapmaya başlamışlardır. Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa Rusya'ya karşı bir harekât düzenlemek için henüz erken olduğunu ileri sürmüştür. Sadrazam Koca Yusuf Paşa ise bunun aksini savunup savaşa girilmesi gerektiğini belirtmiştir. 1787'de Hollanda'da da çıkan isyan neticesinde buradaki Avusturya askerlerinin ülkeden çıkartılmasıyla Rusya'da yaşanan kuraklık ve açlık Osmanlı idaresini savaşma konusunda cesaretlendirmiştir. Böylece Osmanlı yönetimi, Gürcistan'daki askerlerini çekmesini istediği Rusya'nın Eflak ve Boğdan'a müdahalesini de kabul etmediğini bildirmiştir. Öte yandan Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın Mısır'daki Rus konsolosların yerel isyancıları destekledikleri için buradan çıkarılmalarını ve Boğazlardan geçen Rus ticaret gemilerinin aranmasını

³⁵⁴ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 2006, s. 150-152; Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, çev. Güneş Ayas, Timaş Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2014, s. 25, 26; Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2011, s. 170-173; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Timaş Yay., 14. Baskı, İstanbul, 2014, s. 36-39; Shaw, *Eski ve Yeni Arasında*, s. 28-33.

emretmesi savaşın fitilini ateşlemiştir. Böylece Osmanlı Devleti, zaten kendilerine karşı harekete geçmiş olan Rusya'ya Ağustos 1787'de, Avusturya'ya ise 1788 başlarında savaş ilan etmek zorunda kalmıştır³⁵⁵.

Prusya, 31 Ocak 1790'da Osmanlı Devleti ile imzaladığı ittifak antlaşmasıyla 1790 ilkbaharında savaşa dâhil olacağı teminatını vermiştir. Ardından Avusturya'yı baskı altına alabilmek için sınıra asker yığmaya başlamıştır. Diğer yandan Prusya'nın teşvik ettiği İsveç de Ruslara savaş ilan etmiştir³⁵⁶.

Kış boyunca hazırlık yapan Osmanlı Devleti'nde 9 Şubat 1788'de sefer tuğları çıkarılmıştır. Ardından Özi ve İsmail bölgelerine asker nakledilmiştir. Vezir-i Azam ve Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa Avusturya, eski Sadrazam Şahin Ali Paşa ise Rus cephesine serasker olarak tam yetkiyle tayin edilmiştir³⁵⁷.

Osmanlı yönetimi, bu zor kararlar birlikte harekete geçen ordunun başarılı olabilmesi için asker ve lojistik ihtiyaçlarının teminine önem vermiştir. Bu hususların ne derece hayati olduğunu “*sefer-i hümayunumun ehemmi-i umûrî mevâd-ı selâseden ibâret olub biri asker ve birisi zahîre ve birisi dâhi zahâ'yir ve mühimmâtın nakli için işe yarar deve ve katır ve sâ'ir mekkârî hayvânâtının vaktiyle celb ve cem'i mâddesi*”³⁵⁸ sözleriyle ifade etmiştir. Süleyman Bey'den de zaman zaman hem asker hem de zahire ve yük hayvanı temin etmesi istenmiştir. Böylece Süleyman Bey 1787-1792 Seferi'ne asker, zahire ve nakil hayvanı sevk etmek suretiyle önemli katkıda bulunmuştur.

³⁵⁵ Shaw, *Eski ve Yeni Arasında*, s. 33-35; Aksan, *Osmanlı Harpleri*, s. 173.

³⁵⁶ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 40, 41.

³⁵⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, 1. Bölüm, s. 519, 522, 523, 527.

³⁵⁸ BOA, C.AS, 108/4863, 16 Cemâziye'l-evvel 1205 [21 Ocak 1791].

Asker Temini

Osmanlı Devleti'nin muharebelerdeki hayatî derecede öneme haiz ihtiyaçları arasında bulunan insan gücünün temininde Bozok bölgesi mühim rol oynamıştır. Bu konuda kendisine görev verilen Süleyman Bey, Bozok sancağının yanı sıra farklı sancaklardan asker hazırlamıştır. Bunların bir kısmı masraflarını kendisinin karşıladığı kapı halkından, bir kısmı ise mîrî askerlerden oluşmuştur. 1787-1792 Seferi için bu şekilde temin ederek gönderdiği askerlerden de hem Rus hem de Avusturya cephelelerinde istifade edilmiştir.

Muharebe hazırlıkları kapsamında çeşitli kalelere asker sevkine ehemmiyet verilmiştir. Süleyman Bey, 1785'te İsmail canibi seraskeri maiyetine iki yüz süvari göndermiştir³⁵⁹. 1787'de yine İsmail canibi Seraskeri eski Sadrazam Vezir Şahin Ali Paşa'nın maiyetinde bulunmaları için babasının emektarlarından Kelekli Ahmed Ağa'nın binbaşılığında bin süvari sevk etmiştir³⁶⁰. Sadece birkaç ay sonra ise aynı yere bu defa iki bin süvariye bahşiş, ulufe, tayinat ve mühimmatını vererek intikal ettirmesi istenmiş, bunların masraflarının karşılanması için çalışmalar yapılmıştır³⁶¹.

³⁵⁹ BOA, C.AS, 622/26233, 11 Ramazân 1199 [18 Temmuz 1785]; BOA, C.AS, 622/26233, 13 Ramazân 1199 [20 Temmuz 1785]; BOA, C.AS, 622/26233, 19 Ramazân 1199 [26 Temmuz 1785].

³⁶⁰ Askerler görev yerlerine 5 Mayıs 1787'de ulaşırken bu bin nefer, her bayrak elli nefer olmak üzere toplamda yirmi bayraktan oluşmuştur. Bk. BOA, C.AS, 232/9825, Selh-i Receb 1201 [18 Mayıs 1787].

³⁶¹ Bu askerlerin 108.583 kuruş 40 para olan masraflarını bahşiş, ulufe ve tayinatları için 101.250 kuruş; bakır eşya için 1.230 kuruş; çadır ve diğer mühimmat için 6.103 kuruş 40 para oluşturmuştur. Buna göre askerlerin her birine otuzar kuruş bahşiş ve aylık; iki buçukar kuruş üçer aylık ulufe; üçer aylık tayinat baha ile bakır, çadır, beygir ve diğer mühimmat için tahsis edilmiştir. Bunun 74.233 kuruşu Çapanoğlu Mustafa Bey'in vefatıyla devredilen muhallefât için Süleyman Bey'in Darbhâne-i Âmire'ye ödemesi gereken paradan bakaya kalan kısma mahsup edilmiştir. 17.473 kuruş uhdesindeki mukâta'alardan tertip edilen taksit akçelerine, 12.331 kuruş ise bazı muaccelattan devlete olan borcuna mahsup edilmiştir. Böylece Hazine-i Âmire'ye toplamda 29.804 kuruş ödenmiştir. Geri kalan 4.546 kuruşun ise Süleyman

Bu süreçte Osmanlı Devleti'ndeki elçisini çekip Rusya'nın yanında yer alan Avusturya'ya karşı da cephe açılmıştır. Böylece Osmanlı idaresi, iki cephede birden savaşmanın etkisiyle asker ihtiyacının karşılanabilmesi için eli kılıç tutanların sefere katılmalarını emretmiştir³⁶². 1787 yılı sonlarına doğru Süleyman Bey'den iki bin neferi mîrî, bin yüz neferi ise kapısı halkından olmak üzere üç bin yüz süvariye nevrızda Edirne sahrasında hazır bulunacak şekilde başbuğ maiyetiyle göndermesi istenmiştir³⁶³. Fakat bir süre sonra bunları bizzat getirmesi emredilmiştir. Mîrî olarak yazılan iki bin süvarinin 116.833 kuruşa tekabül eden altı aylık ulufe, bahşiş, tayinat ve mühimmat

Bey'e gönderilmesine karar verilmiştir. İki tarafın da menfaatine görünen bu uygulamayla hem süvari mîrîleri için gönderilecek para tamamlanmış, hem borçlar tahsil edilmiş, hem de Süleyman Bey'e nakit para verilmiştir. Bk. BOA, AE. SABH.I, 199/13325, 8 Zi'l-kâ'de 1201 [22 Ağustos 1787]; BOA, AE. SABH.I, 199/13325, 9 Zi'l-kâ'de 1201 [23 Ağustos 1787], tezkerenin 10 Zi'l-kâ'de 1201 [24 Ağustos 1787]'de verildiği kayıtlıdır; BOA, AE. SABH.I, 199/13325, tertip defteri; BOA, C.AS, 514/21445, 8 Muharrem 1202 [20 Ekim 1787]. Süleyman Bey'e yazılan aynı tarihli bir diğer hükümde belirtilen miktarlarda az da olsa farklar olduğu görülmektedir. Buna göre kayıtlarda mukâta'alardan tertip edilen taksit akçeleri 17.300, bazı muaccelattan devlete borcu olan miktar ise 12.130 olmak üzere toplamda 29.430 kuruş olarak verilmiştir. Arta kalıp Süleyman Bey'e gönderilen miktar ise 4.920 kuruş olarak kaydedilmiştir. Bk. BOA, C.AS, 642/27039, 8 Muharrem 1202 [20 Ekim 1787].

³⁶² BOA, MD, no. 185, s. 96, hkm. 423, Evâ'il-i Receb 1202 [7-16 Nisan 1788]. Bolu Voyvodası İbrahim'in de masraflarını karşılayacağı bin beş yüz süvariyle katkıda bulunması kararlaştırılmıştır. Bk. BOA, C.AS, 1180/52583, 4 Receb 1202 [10 Nisan 1788].

³⁶³ BOA, MD, no. 185, s. 96, hkm. 432, Evâ'il-i Receb 1202 [7-16 Nisan 1788], suret; Ü. Filiz Bayram, *Enverî Târîhi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014, s. 301, 302; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 22; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 231; Mert, *Çapanoğulları*, s. 51. Askerlerin tayinatlarının yol üzerindeki kaza ahalisi tarafından karşılanması ve mîrî fiyattan hesaplanacak zahire bahasının başbuğlar tarafından ahaliye nakden verilmesi şeklinde hareket edilmiştir. Bk. BOA, C.AS, 1180/52583, 13 Receb 1202 [19 Nisan 1788]; BOA, C.AS, 1179/52534, 13 Receb 1202 [19 Nisan 1788], suretin 18 Receb 1202 [24 Nisan 1788]'de verildiği belirtilmiştir.

masraflarının ise çeşitli yerlerden aktarılacak paralarla karşılanmasına karar verilmiştir³⁶⁴.

Tuna sahiline ulaşan Osmanlı ordusu kış hazırlıkları kapsamında kale ve hudut muhafazasında yararlanacağı piyade ve süvari askerleri istihdam etmeye çalışmıştır³⁶⁵. Süleyman Bey de bu amaçla hazırlayacağı bin mîrî süvariye başbuğla orduya

³⁶⁴ Kırk bayraktan oluşan iki bin süvarinin masraflarını, nefer başına 30 kuruştan 60.000 kuruş bahşiş, 33.000 kuruş ulufe, 16.500 kuruş tayinat, 1.230 kuruş bakır eşya ve 6.103 kuruş 40 para çadır ve mühimmat bahaları oluşturmuştur. Bu miktarın 65.607 kuruşunun Süleyman Bey'in iltizamındaki Yeniil hassı mukâta'asının 1788-1789 yılı iltizam bedeli akçesinden, 51.226 kuruşunun ise Süleyman Bey ile akrabalarının uhdesindeki mîrî ve Haremeyn mukâta'alarının 1788-1789 yılı cebelülerinden havale edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu suretle Yeniil voyvodalığının 1788-1789'a mahsuben Haremeyn mâlinden havale edilen 65.826 kuruş askerlerin mîrîleri için ayrılmıştır. Bk. BOA, *HAT*, 1381/54560, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1203 [20 Eylül 1789]; BOA, *C.AS*, 611/25761, masraf kaydı; BOA, *C.AS*, 611/25761, arz; BOA, *C.AS*, 611/25761, 15 Cemâziye'l-âhir 1203 [13 Mart 1789], tezkere ve ilm u haberin 15 Cemâziye'l-âhir 1203 [13 Mart 1789]'te verildiği belirtilmiştir; BOA, *C.AS*, 611/25761, Süleyman Bey'in kapı kethüdasının arzı. Böylece nakden verilmesindeki güçlükten ötürü meblağın, Süleyman Bey'in uhdesindeki mîrî ve Haremeyn mâllerine mahsuben ödenmesi yoluna gidilmiştir. Diğer taraftan cebelü bedeliyesinin tespit edilebilmesi amacıyla Süleyman Bey ve oğlu Abdülfettah Bey'in uhdesindeki mukâta'aların kaydı çıkarılmış, tasarruflarındaki toplam otuz mukâta'anın 448.016 kuruş muaccesesi ve 67.203 kuruş cebelü bedeliyesinin olduğu anlaşılmıştır. Bk. BOA, *C.AS*, 611/25761, 15 Cemâziye'l-âhir 1203 [13 Mart 1789], Süleyman Bey ve oğlu Abdülfettah Bey'in 1788-1789 yılında uhdesinde bulunan mukâta'alar ile bunların muaccelelerinin listesi. Liste için bk. Ek 7. İltizam bedeli 105.000 kuruş olan Yeniil ve Halep Türkmenleri hassı da Süleyman Bey'in uhdesinde idi. Bk. BOA, *C.AS*, 611/25761, 11 Cemâziye'l-âhir 1203 [9 Mart 1789].

³⁶⁵ Kendisinden asker istenen bir diğer görevli de Teke Mütessilimi Bekir olmuştur. Bk. BOA, *MD*, no. 185, s. 227, hkm. 982, Evâhir-i Şevvâl 1202 [24 Temmuz-2 Ağustos 1788].

göndermesinin istenmesi³⁶⁶ üzerine bunları Curazâde Ömer'in başbuğluğuyla İsmail canibi ordusuna sevk etmiştir³⁶⁷.

Yine Süleyman Bey'den sipah ve silahdar serdengeçdileriyle kış askeri takviyesi kapsamında 1788'de Bozok ve yöresinden hazırlayacağı bin sipah³⁶⁸ ve bin silahdar serdengeçdisini³⁶⁹ göndermesi istenmiştir³⁷⁰. Fakat ordu Rusçuk kışlağına doğru

³⁶⁶ BOA, MD, no. 185, s. 227, hkm. 983, Evâhir-i Şevvâl 1202 [24 Temmuz-2 Ağustos 1788], suret; BOA, MD, no. 187, s. 70, hkm. 172, Evâ'il-i Zi'l-hicce 1202 [2-11 Eylül 1788], suret. Diğer yerlerden talep edilen askerlerle birlikte sayı on dokuz bin beş yüze ulaşmıştır. Bk. BOA, MD, no. 185, s. 227, hkm. 982, Evâhir-i Şevvâl 1202 [24 Temmuz-2 Ağustos 1788]; BOA, MD, no. 185, s. 227-228, hkm. 983, Evâhir-i Şevvâl 1202 [24 Temmuz-2 Ağustos 1788].

³⁶⁷ BOA, MD, no. 187, s. 136, hkm. 353, Evâsıt-ı Rebîü'l-evvel 1203 [9-19 Aralık 1788]; BOA, MD, no. 187, s. 136/hüküm numarası verilmemekle birlikte 353 numaralı hükümden sonra gelmektedir, Evâsıt-ı Rebîü'l-evvel 1203 [9-19 Aralık 1788]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 22. Askerlerin 54.291,5 kuruştan oluşan üç aylık ulufe, tayinat ve bahşişlerinin, Süleyman Bey'in zimmetinde 1788-1789 ve 1789-1790 senelerinden devlet mâli bulunmadığı için uhdesindeki Yeniil hassı mukâta'asının 1789-1790 yılı Haremeyn mâlinden havale edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda 40.218 kuruş Süleyman Bey'in uhdesinde ve akrabalarının üzerindeki mukâta'aların 1789-1790 yılı mâllerinden, geri kalan kısım ise Yeniil voyvodalığının yine aynı seneye ait Haremeyn mâlinden havale edilmesi planlanmıştır. Fakat Haremeyn'e bağlı mukâta'a mâllerinin hatt-ı hümayun olmaksızın başka yerlere havale edilmemesi gerektiği için konu Sultan III. Selim'e arz edilerek onun da oluru alınmıştır. Bk. BOA, HAT, 266/15440, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [09 Eylül 1790].

³⁶⁸ BOA, MD, no. 187, s. 58-59, hkm. 143, Evâ'il-i Zi'l-kâ'de 1202 [3-12 Ağustos 1788]; BOA, MD, no. 187, s. 58-59, hkm. 143, Evâsıt-ı Zi'l-hicce 1202 [11-21 Eylül 1788] tarihli derkenar.

³⁶⁹ BOA, MD, no. 187, s. 58-59, hkm. 143, Evâ'il-i Zi'l-kâ'de 1202 [3-12 Ağustos 1788], suret. Daha önce kış askeri istenen Teke Mutesellimi Bekir'den henüz göndermediği mirî süvarileri bir an önce yola çıkarması istenmiştir. Yapılan onca çağrıya rağmen bu askerlerin gelmeyeceklerinin anlaşılması üzerine ise gönderilmesi gereken mirîler Bekir'e verilmemiştir. Bk. BOA, MD, no. 187, s. 70, hkm. 172, Evâ'il-i Zi'l-hicce 1202 [2-11 Eylül 1788]; BOA, MD, no. 187, s. 70, hkm. 172, Evâsıt-ı Rebîü'l-âhir 1203 [8-18 Ocak 1789].

harekete geçmesine rağmen bunlar gönderilmeyince Süleyman Bey Sipahiler Ağası el-Hac Hüseyin'in talebi doğrultusunda uyarılmıştır³⁷¹. Bir süre sonra ise Süleyman Bey'in Bozok ve yöresinden hazırlaması gereken serdengeçdileri başka yerlere yüklettiği ortaya çıkmıştır. Osmanlı yönetimi bu gelişme karşısında Süleyman Bey'den askerlerin sevkleri görevinin kendisine verildiği için bunları hazırlamasını istemiştir³⁷². Fakat onun Artukâbâd, Kırşehir, Çorum ve Çankırı havalilerinden tertip edilecek kış askerini kış mevsimi geçmesine karşın göndermediği anlaşılmıştır. Bu durum karşısında askerleri baharda Vidin canibi Seraskeri Vezir Hasan Paşa'nın maiyetine sevk etmesi konusunda uyarılmıştır³⁷³.

³⁷⁰ BOA, MD, no. 187, s. 91, hkm. 237, Evâsıt-ı Zi'l-hicce 1202 [11-21 Eylül 1788]; BOA, MD, no. 187, s. 91, hkm. 237, Evâsıt-ı Zi'l-hicce 1202 [11-21 Eylül 1788], suret.

³⁷¹ BOA, MD, no. 187, s. 124, hkm. 324, Evâhir-i Safer 1203 [20-29 Kasım 1788]; BOA, MD, no. 187, s. 124-125, hkm. 324, Evâhir-i Safer 1203 [20-29 Kasım 1788], suret.

³⁷² BOA, MD, no. 187, s. 207, hkm. 571, Evâsıt-ı Şa'bân 1203 [6-16 Mayıs 1789].

³⁷³ Bin nefer silahdar serdengeçdisinin beş yüz neferinin Çorum'dan Beşyüzbaşı Binbaşızâde Ali, beş yüz neferinin Çankırı'dan Beşyüzbaşı Voyvodazâde Ahmed; bin nefer sipah serdengeçdisinin beş yüz neferinin Kırşehir'den Beşyüzbaşı Osman Ağazâde Mustafa, beş yüz neferinin Artukâbâd'dan Beşyüzbaşı İlbaşızâde Ahmed adlarındaki görevliler maiyetleriyle gönderilmesine karar verilmiştir. Bk. BOA, MD, no. 190, s. 34, hkm. 69, Evâsıt-ı Receb 1203 [6-16 Nisan 1789]; BOA, MD, no. 190, s. 63, hkm. 142, Evâ'il-i Şa'bân 1203 [27 Nisan-6 Mayıs 1789]; BOA, MD, no. 190, s. 36, hkm. 76, Evâhir-i Receb 1203 [16-26 Nisan 1789]; BOA, MD, no. 190, s. 36, hkm. 77, Evâhir-i Receb 1203 [16-26 Nisan 1789]. Fakat diğer belgede Artukâbâd yerine Çorum ismi zikredilmiştir. Bk. BOA, MD, no. 190, s. 63, hkm. 142, Evâ'il-i Şa'bân 1203 [27 Nisan-6 Mayıs 1789]. Ayrıca zikredilen mühimme defteri için bk. Kadir Güney, *190 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1203-1204, M.1789-1790; Sayfa 1-97)*, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2012; Erbuğ Erçelebi, *190 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 98-198)*, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2012.

Anlaşılan o ki Süleyman Bey, yönetimin tüm isteklerini yerine getirmek istememiştir. Zira önceki ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla Sultan I. Abdülhamid, ölmesi yönünde dilekte bulunduğu Süleyman Bey ile onun ailesinden haz etmiyordu. Bu nedenle Süleyman Bey üç bin yüz süvariye bizzat orduya götürmesinin istenmesinden kuşkulunmuş ve temkinli davranmıştır. Yerine başkasının başbuğ olmasına izin verilmeyeceğinin söylenmesine rağmen affını istemesi üzerine ise Sultan I. Abdülhamid onu ikna etmeye çalışmıştır. Süleyman Bey'in sadakatini ispatlayabilmesi için verilen görevi yerine getirmesi gerektiğini, “*sâye-i inâyet-i husrevânemde ta'ayyün ve sadâkat da'vâsında olanların asâkir-i matlûbe ile me'mûr oldukları mahallerde bi'n-nefs mevcûd bulunmaları evceb olmağla*” sözleriyle ifade etmiştir. Böylece kendisine, emri yerine getirmesi halinde saygın duruma geleceği, aksi takdirde cezalandırılacağı haber verilmiştir³⁷⁴.

Fakat Sultan I. Abdülhamid bunu gerçekleştiremeden vefat etmiştir. Yerine Sultan III. Selim'in tahta çıkması Süleyman Bey'i bir süre daha temkinli davranmaya zorlamıştır. Nitekim Süleyman Bey getirmesi emredilen üç bin yüz ve Zennecioğlu Ahmed ise masraflarını kendisinin karşılayacağı beş yüz süvariyle nevrusta orduya katılmaları gerekirken hareket etmemişlerdir. Osmanlı idaresi, Süleyman Bey'in sefere bizzat katılmaktan kurtulmaya çalışması karşısında her iki ileri gelenin de bir an önce hareket etmelerini istemiştir. Bu gelişme karşısında Süleyman Bey, Bozok çevresinin çeşitli aşiret ve kabilelerle çevrili, eşkıyaların etkin faaliyet alanı olmasını bahane etmiştir. Zira bu özel durum nedeniyle eşkıyalık hareketleri bölgeden bir türlü bertaraf edilememiştir. Orduya katılması halinde eşkıya tehlikesi nedeniyle hanesini etraftaki beldelelerden birine nakletmesi gerekecekti. Önemli işleri de bunları idare edebilecek adamı, evladı veya akrabası olmadığı için atıl kalacaktı. Bunun etkisiyle sevki istenen

³⁷⁴ BOA, C.AS, 85/3949, Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhir 1203 [8-18 Mart 1789]; BOA, MD, no. 187, s. 187, hkm. 508, Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhir 1203 [8-18 Mart 1789].

askerlerin gönderilmesi zorlaşacak, mîrî askerleri firar edecek, ahali de perişan olacaktı. Süleyman Bey, bahsettiği bu olumsuzlukların yaşanmasına mâni olabilmek adına kapısı halkıyla orduya katılamayacağını bildirmiştir. Sultan III. Selim, bu açıklama karşısında öfkesine hâkim olamayarak Süleyman Bey'e tekitli ferman gönderilmesini ve emre muhalefette ısrar etmesi halinde cezalandırılmasını emretmiştir³⁷⁵.

Süleyman Bey, üç bin yüz süvarinin yanı sıra iki bin serdengeçdinin hazırlanmasında da rehavet göstermiştir. Sert şekilde uyarılınca da bu sorunun gerekçesini izaha mecbur kalmıştır. Çeşitli yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla bu süreçte, seferlerin ağırlığı nedeniyle asıl işi askerlik olmayan kişiler de orduya sevk edilmiştir. Bu doğrultuda Süleyman Bey'e göre, malikânesi olan Develü kazasındaki ahali asker göndermemek için direnmişti. Çorum sancağı sipah ve silahdar neferleri ise sevk edilmek üzereyken; ahali, kendisinin seferde görevlendirilmesini fırsat bilerek hâkimden zorla ilam alıp İstanbul'a göndermişlerdi³⁷⁶. İlamlarda, askerleri sevkle görevli Sipah Çavuşu Ahmed ve Silahdar Çavuşu diğer Ahmed'in ahaliden zorla para aldıkları, bu nedenle de asker sevkinde gecikme yaşandığını ifade etmişlerdi. Osmanlı yönetimi, asker tedarikinde sıkıntı yaşanmasına yol açan bu olumsuz gelişme karşısında Süleyman Bey'den konuyu araştırmasını ve anlatılanların gerçek olduğunun ortaya çıkması halinde bu görevlileri hapsedmesini istemiştir³⁷⁷.

Osmanlı idaresi, Süleyman Bey'in cepheye bizzat gelmesi halinde yanında savaşa uygun asker getireceğini düşünmüştür. Zira bunların işe yarar aşiret halkından olmalarının ve dönmelerine izin verilinceye kadar görev yerlerinde kalmalarının ancak

³⁷⁵ BOA, *HAT*, 179/8066, 23 Receb 1203 [19 Nisan 1789]; BOA, *MD*, no. 190, s. 46, hkm. 105, Evâhir-i Receb 1203 [16-26 Nisan 1789]; BOA, *MD*, no. 190, s. 111, hkm. 232, Evâhir-i Şa'bân 1203 [16-25 Mayıs 1789], suret.

³⁷⁶ BOA, *HAT*, 179/8066, 23 Receb 1203 [19 Nisan 1789].

³⁷⁷ BOA, *MD*, no. 190, s. 63, hkm. 142, Evâ'il-i Şa'bân 1203 [27 Nisan-6 Mayıs 1789].

bu yolla sağlanabileceği kanaati oluşmuştur. Fakat Süleyman Bey, Sultan III. Selim'in bu ilk dönemlerinde yönetimin kendisi hakkındaki düşüncesinden emin olamadığı için verilen görevlerde cansiperane çalışmamıştır. Bunun da etkisiyle cepheye sevk ettiği askerlerden zaman zaman verim alınamamıştır. Osmanlı idaresi bu durum karşısında Süleyman Bey'i, kış için birkaç senedir büyük kısmı rençper, çiftçi, amele, ırgat ve âcizlerden müteşekkil asker gönderdiği, bunlar da geldikleri anda dağıldıkları için uyarmıştır. Bunun tekrarlanmaması için sevk edeceği askerlerin işe yarar ve aşiret halkından, zabitlerin ise askeri idarede nüfuz sahibi olmalarını istemiştir. Bu çerçevede belirtilen niteliklere sahip askerlerin üzerine sergerdelerin tayin edilmesine ve Çankırı eski Mütesellimi Köprülü Mustafa ile Süleyman Bey'in Kethüdası Abbas Ağaoğlu Abdullah Ağa'nın sergerdelerle gitmelerine karar verilmiştir. Osmanlı yönetimi, zamanla bu tutumundan ödün vererek, Süleyman Bey'i Bozok, Çankırı ve bu havalideki sefer işlerini görmek şartıyla orduya bizzat katılmaktan affetmiştir. Fakat kendisinden beklenenlerde herhangi bir gevşeklik olmamıştır. Bu kapsamda göndereceği askerleri bir önceki senenin aksine, bahadır ve işe yararlardan seçmesi istenmiştir. Emirlerin icrasında rehavet göstermesi halinde ise cezalandırılacağı hatırlatılmıştır. Bu karar doğrultusunda Mayıs 1789'da Süleyman Bey'in iki bini mîrî ve bin yüzü kapısı halkından olmak üzere üç bin yüz süvari ile iki bin serdengeçdiyi Kethüda Abbas Ağaoğlu Abdullah Ağa, Gürünlü Mustafa Ağa³⁷⁸ ve Memiş Ağa maiyetiyle orduya gönderdiği haberi gelmiştir. Zennecioğlu Ahmed de masraflarını karşılayacağı beş yüz

³⁷⁸ Gürünlü Mustafa Ağa, Çapanoğlu Mustafa Bey vefat ettiğinde onun oğlunu ailenin başına geçirmeye çalışan görevli idi. Anlaşıldığı kadarıyla Süleyman Bey, ondan yararlanmaya bir süre daha devam etmiştir.

süvariyle görev yerine doğru yola çıkmıştır³⁷⁹. Böylece Süleyman Bey, emirleri yerine getirerek cezalandırılmaktan kurtulmuştur.

Süleyman Bey'in asker sevkinde gösterdiği rehavet süreklilik arz etmemiştir. Zira aynı yıl yani 1788'de başbuğlar vasıtasıyla Avusturya cephesine üç bin süvari göndermiş ve bunlardan Şebeş Muharebesi'nde istifade edilmiştir. Avusturya cephesindeki muharebede Vidin'de kalan Sadrazam Yusuf Paşa, Vidin Muhafızı Vezir Kethüda Hasan Paşa'yı serasker tayin ederek düşman üzerine göndermiştir. İleri harekâta Osmanlı birlikleri Lazarethane istihkâmlarını ele geçirmiş, Avusturyalılar ise Muhadiye Boğazı'na çekilmişlerdir. Haberi alan İmparator II. Jozef Şebeş'e hareket etmiştir. Osmanlı ordusu ise Kethüda Hasan Paşa'nın birliklerine gelen ek kuvvetlerle Muhadiye Boğazı'na doğru yola çıkmış ve 30 Ağustos 1788'de burayı ele geçirmiştir. Harekâta devam kararı alınırken II. Jozef, seksen binden fazla asker ve beş yüze yakın topla tahkim ettiği Şebeş Boğazı'na gelmiştir. Çerkes Hasan Paşa ile Serasker Kethüda Hasan Paşa düşman üzerine sevk edilirken Yusuf Paşa ise Muhadiye'ye doğru harekete geçmiştir. Fakat top sesleri üzerine buranın muhafazası için bir miktar asker bırakarak Şebeş'e yönelmiştir. Kethüda Hasan Paşa'nın destek kuvvet olarak yirmi bin asker istemesi üzerine Muhadiye'deki kuvvetler buraya gönderilmiştir. Muharebedeki Osmanlı askerleri, Avusturya ordusundakine kıyasla sayıca az ve çoğu nizamsız olarak mücadele etmiştir. Başbuğlarıyla gelen Süleyman Bey'in üç bin ve Karaosmanoğlu

³⁷⁹ Osmanlı yönetimine göre Süleyman Bey, bir önceki sene savaşıma uygun olmayan askerleri sevk ettiği için bunlardan faydalanılamamıştı. Başbuğların da askerleri idareye kudretlerinin olmadığı görülmüştü. Bu nedenle bin nefer olması gereken askerden dört yüz kadarı hazır olmuş ve tek sorumlu olarak görevini ifada kusur gösteren Süleyman Bey görülmüştür. Bk. BOA, MD, no. 187, s. 207, hkm. 571, Evâsıt-ı Şa'bân 1203 [6-16 Mayıs 1789]; BOA, MD, no. 190, s. 46, hkm. 105, 4 Ramazân 1203 [29 Mayıs 1789], hüküm üzerine yazılan derkenarlar; BOA, MD, no. 190, s. 96, hkm. 204, Evâsıt-ı Şa'bân 1203 [6-16 Nisan 1789]; BOA, MD, no. 190, s. 111, hkm. 232, 7 Şevvâl 1203 [1 Temmuz 1789], suret üzerine derkenar; Mert, *Çapanoğulları*, s. 51.

Ömer Ağa'nın bin süvarisi ise ordu kumandanlarına itaatle bağlı kalmışlardır. Bu dört bin süvarinin üçer günlük tayinatları nüzul emini tarafından verilecekti. Fakat Avusturyalıları takiple görevli bu askerler, gerekli adımlar atılmadığı ve tayinatları eksik kaldığı için hareket edememişlerdir. Yaşanan olumsuz durum karşısında Serdar-ı Ekrem Yusuf Paşa, zahirenin derhal karşılanmasını istemiştir. Bu sırada II. Jozef de beklediği takviye gelmediği için zor duruma düşmüştür. Devam eden çarpışmalarda düşmana ait bir tabyanın işgal edilmesi üzerine yaşanan şenliği Osmanlı ordusuna yardım geldiği şeklinde yorumlayan Avusturya askerleri 20 Eylül 1788'de geri çekilmişlerdir. Bunun haber alınması üzerine Karaosmanoğlu, Darendeli İbrahim Paşa ve diğer binbaşılara beklemeleri emredilmiştir. Serdar-ı Ekrem Yusuf Paşa, firar eden düşmanın arkasından gitmeleri için Çerkes Hasan Paşa, Darendeli Vezir İbrahim Paşa, Karaosmanoğlu ile diğer görevlilere emir vermiştir. Çerkes Hasan Paşa, Şebeş kasabasına varmadan düşmanı yakalamış ve yardıma gelen kuvvet sayesinde bunları mağlup etmiştir. Fakat bu bozgunla Şebeş'ten kaçan Avusturya ordusu bir süre sonra Muhadiye, Lazarethane, Aktabya ve Pançova taraflarını geri almayı başarmıştır. Ayrıca Bosna'da Novi ve Dubiçe de kaybedilmiştir³⁸⁰.

Vidin canibi Seraskeri eski Sadrazam Yusuf Paşa düşmanla mücadele ederken, maiyetindeki başbuğlardan bazıları askerleriyle orduyu yağmalayıp firar etmişlerdir. Bu gelişme üzerine hazineden ödenen paraların geri alınmasından sonra ibret olmaları için firarilerin cezalandırılmalarına karar verilmiştir. Süleyman Bey'den de firar eden bin

³⁸⁰ BOA, HAT, 1408/57137, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1205 [29 Ağustos 1791]; Ahmet Üstüner, *Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi (Sefer-nâme-i Serdâr-ı Ekrem Yusuf Paşa)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2005, s. 92-105; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, 1. Bölüm, s. 529-535.

nefer mîrî asker başbuğu Ankaralı Bıyık Abdullah'ın, zimmetindeki paranın tahsilinin ardından mübaşir vasıtasıyla Samsun kalesinde kalebent edilmesi istenmiştir³⁸¹.

Çatışmalar hız kesmeden devam ederken, bir yandan da 1790 yılı için tertip edilmeye çalışılan orduya destek sağlanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Bozok ve Çankırı sancağı dâhil olmak üzere Anadolu'nun orta kolundaki yöneticilere, yeniçerilerin ilkbaharda orduya katılmaları için daha önce emir verildiği hatırlatılmıştır. Herhangi bir muhalefetle karşılaşmak istenmediği için emre rağmen sefere katılmayan yeniçerilerin tespit edilerek reaya defterine kaydedilmeleri emredilmiştir. Zira bunların, bir daha yeniçerilik rütbesi verilmeyerek vergi mükellefi yapılmalarına karar verilmişti³⁸². Böylece Osmanlı yönetimi, yükümlülüğünü yerine getirmeyenlerin statüsünün değişeceğine dair uyarısıyla önlem almaya çalışmıştır.

Merkezî idare, Süleyman Bey'in yetki alanını geniş tutmasının faydasını seferler sırasında görmeye devam etmiştir. Nitekim Süleyman Bey, Osmanlı yönetiminin asker taleplerini, Bozok sancağının kuzey ve güneyinde oldukça geniş bir bölgede sahip olduğu yetki alanı vasıtasıyla temin etmiştir. Bu kapsamda yönetim; Süleyman Bey'in Bozok, Çankırı, Niğde, Nevşehir, Bor, Aksaray, Kırşehir ve Çorum sancaklarındaki süvarileri kazaların nüfuz ve kudret sahipleri maiyetleriyle nevrüzde ulaşmak üzere

³⁸¹ Bu şekilde firar eden başbuğlar arasında üç yüz mîrî süvari başbuğu Eskişehirli Tiryakioğlu Ömer, beş yüz mîrî süvari başbuğu Akşehirli Raşid ve üç yüz mîrî süvari başbuğu Kütahyalı Germiyanzâde Ali de yer almıştır. Bk. BOA, C.AS, 961/41821, Evâ'il-i Rebîü'l-evvel 1204 [19-28 Kasım 1789].

³⁸² *Sivas Şer'iyye Sicilleri (ŞŞS)*, no. 3, s. 171, 172, belge no. 1, Evâhir-i Rebîü'l-evvel 1204 [8-18 Aralık 1789]; *KŞS*, no. 167, s. 18-20, belge no. 37, Evâhir-i Rebîü'l-evvel 1204 [8-18 Aralık 1789]. Ayrıca zikredilen 3 nolu şer'iyye sicili için bk. Şeyma Arıkan, *3 Numaralı Sivas Şer'iyye Sicili'nin (H.1202-1203/M.1787-1788) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2009.

orduya göndermesine, kendisinin de süvarileriyle gelmesine karar vermiştir³⁸³. Bahar tertibi için göndereceği bu askerlere verilecek 233 kese/11.650.000 akçelik mîrînin de uhdesindeki mîrî ve Haremeyn mukâta'aları mâlinden havale edilmesi yoluna gidilmiştir³⁸⁴.

İlkbahar tertibi için hazırlıklar bu şekilde sürerken Süleyman Bey, Şubat 1790'da farklı bir emre muhatap olmuştur. Buna göre; kendisi ve mübaşir vasıtasıyla Anapa'da Anapa ve Soğucak Seraskeri Vezir es-Seyyid el-Hac Battal Hüseyin Paşa'nın maiyetine girmek üzere Amasya sancağından bin beş yüz, Erbaa ve Niksar kazalarından ise beş yüz olmak üzere iki bin piyadenin Samsun iskelesinden Anapa'ya gönderilmesi istenmiştir³⁸⁵.

Diğer taraftan çeşitli aşiretlerden de orduda istifade edilmesine çalışılmıştır. Bu amaçla Süleyman Bey'e Yeniil voyvodalığına bağlı Pehlüvanlu aşireti ve Boynuinceli cemaatlerinden temin edeceği askerleri cepheye göndermesi emredilmiştir³⁸⁶. Fakat

³⁸³ BOA, C.AS, 283/11753, Evâ'il-i Rebîü'l-âhir 1204 [19-28 Aralık 1789]; BOA, C.AS, 283/11753, Evâ'il-i Rebîü'l-âhir 1204 [19-28 Aralık 1789], suretler; BOA, C.AS, 869/37288, Evâ'il-i Rebîü'l-âhir 1204 [19-28 Aralık 1789]; BOA, C.AS, 815/34629, Evâ'il-i Rebîü'l-âhir 1204 [19-28 Aralık 1789].

³⁸⁴ Sultan III. Selim, askerlere verilmesi gereken para hususunda yaşanan darlığın kendisini rahatsız ettiğini, “benim gece ve gündüz fikrim akçe mâddesi olub alîm-Allah-ı te'âlâ bir tariki bulsunlar” sözleriyle ifade etmiştir. Bk. BOA, HAT, 1381/54559, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1203 [20 Eylül 1789]; BOA, HAT, 1382/54561, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1203 [20 Eylül 1789].

³⁸⁵ BOA, C.AS, 1048/46038, Evâ'il-i Cemâziye'l-âhir 1204 [16-25 Şubat 1790]. Süleyman Bey'den, askerlerin sevki sırasında oluşan masrafları daha sonra kendisine iade edilmek üzere karşılaması istenmiştir. 1789 sonlarında farklı bölgelerden buraya gelmeleri istenen askerlerin toplam sayısı yirmi bir bin sekiz yüz elli kişiye ulaşmıştır. Bk. Cengiz Fedakâr, *Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı Kırım'a Giden Yolda Anapa Kalesi (1781-1801)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2014, s. 113-115, 267.

³⁸⁶ Adana ve çevresinde Zu'l-kadriyye mukâta'asından Cerîd, Tacirli, Karalar ve Şam-Bayadı; Sis'ten Karsandı ve Kozanoğlu; Tarsus'tan Akça Koyunlu ve Bahrili; Bozdoğan mukâta'asından Karahacılı, Kürkcü, Menemenci ve Karakayalı yörük aşiretleri bunlardan bir kısmını oluşturmuştur. Bu aşiretlerden

Süleyman Bey, Pehlûvanlu aşiretinin konar-göçer taifesinden olduğunu, ayrıca bunların daha önceki seferlere de katılmadıklarını belirtmiştir. Yine daha önce kendilerinden otuz katar/yüz seksen deve satın alındığı için bu aşiret mensuplarının Haremeyn mâlinden zarara uğradıklarını ifade etmiştir. Bu nedenle asker konusunda baskı yapılması halinde sevk edecekleri yetmiş-seksen süvarinin bir işe yaramayacağını ileri sürmüştür. Üstelik bunlar yaylaklarından kışlaklarına dönmeyerek, Rakka ve Adana taraflarına dağılacaklardı. Böylece Yeniil voyvodahğının önemli kısmını oluşturan Pehlûvanlu aşireti perişan olacaktı. Haremeyn mâli toplanamayacağı için de sorumluluk kendi üzerine kalacaktı³⁸⁷. Süleyman Bey'in ifadelerinden konar-göçer aşiretlerin asker olarak cepheye gitmedikleri anlaşılmaktadır. Fakat merkezî idare, askere duyulan ihtiyaç dolayısıyla aşiretlerden de bu anlamda istifade etmeye çalışmıştır. Buna karşılık Süleyman Bey, aşiretlerin asker sevk etmeleri halinde yerine getirmeleri gereken diğer hizmetlerin aksayacağını öne sürmek suretiyle merkezî idareyi iknaya çalışmıştır.

Süleyman Bey, yaşanması muhtemel bu sıkıntıya mâni olabilmek adına aşiret ahalisinin durumunu İstanbul'a arz ederek Pehlûvanlu aşiretinin sefere katılma görevinden affını istemiştir. Osmanlı devlet adamları da onun açıklamalarına yakın izahatta bulunmuşlardır. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey'in talebine istinaden aşiret üyelerini sefere katılıp katılmama hususunda serbest bırakmıştır³⁸⁸.

temin edilecek askerlerin sevkinden Adana Valisi Vezir Ataullah Paşa sorumlu olmuştur. Diğer taraftan Maraş Beylerbeyi Zu'l-kadirzâde Ömer vasıtasıyla Maraş'ta ve Sis'te bulunan Türkmen aşiretleri ile Kerimli yörükleri, Kırıntılı ve Lek kürdleri aşiretleri; Kütahya Mütessellimi Seyyid Abbas vasıtasıyla aynı eyalette bulunan Kitişoğlu ve Curazâde'ye tabi yörük aşiretleri ile Hüdavendigâr sancağı mütessellimi vasıtasıyla Haremeyn mukâta'alarından Bursa yörükleri aynı amaçla görevlendirilmişlerdir. Bk. BOA, C.AS, 823/35013, Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhir 1204 [25 Şubat-7 Mart 1790].

³⁸⁷ BOA, HAT, 1398/56205, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [09 Eylül 1790], Süleyman Bey'in takrirı.

³⁸⁸ BOA, HAT, 1397/56120, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [09 Eylül 1790].

Osmanlı yönetimi, orduya bizzat katılmasını istediği Süleyman Bey'i harekete geçirmek için Kapı Kethüdası Mustafa Bey'i görevlendirmiştir. Fakat Mustafa Bey, Süleyman Bey'in Bozok ve Çankırı sancaklarından hazırlayacağı askerlere ek olarak masraflarını kendisinin karşılayacağı üç bin askeri tertip edecek durumda olmadığını belirtmiştir. Osmanlı yönetiminin tepkisinden çekindiği için de İstanbul'a gelmeye korktuğunu ileri sürmüştür. Diğer taraftan asker talep edilmeksizin gelmesinin istenmesi halinde bin nefer silahlı askerle hareket edebileceğini bildirmiştir. Böylece Süleyman Bey'in bu iki liva askerini göndermesi, kendisinin de gücü oranında askerle gelmesi yönünde yazılacak Sadrazam mektubunun vesvesesini dindirerek orduya gelmesini sağlayacağını savunmuştur. Kapı Kethüdası Mustafa Bey'in gayet açık ifadeleri üzerine, tertipte sorun yaşamak istemeyen Sultan III. Selim, talep doğrultusunda emir yazılmasına karar vermiştir³⁸⁹.

Fakat anlaşıldığı kadarıyla Süleyman Bey kendisinden istenen askerleri temin edebilmiştir. Zira Bozok'a gönderilen Mustafa Bey, buradan Süleyman Bey ile hareket etmiş ve Çankırı'ya sekiz saatlik mesafedeki Hüseyinli merhalesinde onlardan ayrılarak İstanbul'a gelmiştir. Ona göre; Süleyman Bey masraflarını kendisinin karşıladığı “*derme çatma devşirme*”lerden oluşmayan dört bin seçkin ve silahlı askerle hareket etmişti. Bunlar Ramazan Bayramının ikinci günü Üsküdar'a ulaşacaktı. Fakat askerlerin bayramın ikinci günü gelecek olmaları Sultan III. Selim'i öfkelenlendirmiştir. Nitekim belirtildiği gibi olması durumunda askerlerin cepheye gitmekte gecikeceklerini ve bu nedenle bir faydalarının olmayacağını ifade ederek hızlı davranmalarını emretmiştir³⁹⁰.

³⁸⁹ Bu seferde Süleyman Bey'in dışında Karaosmanoğlu ile Cihanzâde de asker sevkiyle görevlendirilmişlerdir. Bk. BOA, HAT, 185/8687, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [09 Eylül 1790].

³⁹⁰ BOA, C.DH, 112/5571, Süleyman Bey'in maruzu; BOA, C.DH, 112/5571, 19 Ramazân 1204 [2 Haziran 1790]; BOA, HAT, 1396/55971, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [09 Eylül 1790], takrir üzerine hatt-ı hümayun; Mert, *Çapanoğulları*, s. 52.

Sultan III. Selim'in bu tavrında Süleyman Bey'in sancaklardan tertip edeceği süvari ve piyadelere ek olarak yanına alacağı askerlerle gelecek olması etkili olmuştur. Bu desteğe önem veren Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey'in maddî açıdan zorluk çekmemesi için harekete geçmiştir. Bu doğrultuda asker tertibi esnasında yapacağı masraflar için ona bir miktar para tahsis etmiştir³⁹¹.

Süleyman Bey, cepheye gitmek üzere Bozok'tan İstanbul'a hareketinden önce Abdülfettah Bey'i sancakta vekil olarak bırakmıştır. Osmanlı yönetiminden de oğluna, işleri takip etmesi esnasında nüfuzunun artması için Kapıcıbaşılık rütbesi verilmesini rica etmiştir³⁹². İsteğinin uygun bulunması üzerine Abdülfettah Bey'e Haziran 1790'da bu unvan tevcih edilmiştir³⁹³.

Ramazanın yirminci günü Çerkeş'e gelen Süleyman Bey'in birkaç gün içerisinde Üsküdar'a ulaşması beklenmekteydi. Bu nedenle askerlere verilecek tayinatlarının Üsküdar'da hazır bulundurulması emredilmiştir³⁹⁴. Süleyman Bey, Gebze (Gekbuze)'ye geldiğinde maiyetindeki askerlere vermek üzere burada bir gecelik arpa ve pirincin bulunmadığını anlamıştır. Bunun üzerine İstanbul'dan satın alınacak 1.500 kile arpa ile

³⁹¹ Süleyman Bey'e asker tertibi esnasında yapacağı masraflarında kullanması için Darbhâne'den 10.000 kuruşluk altın ile 1790-1791'e mahsuben Haremeyn'e bağlı uhdesindeki Yeniil mukâta'ası mâlinden 65.000 kuruş ve mîrî mukâta'a mâlinden 10.000 kuruş tahsis edilmiştir. Bk. BOA, *HAT*, 192/9363, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [09 Eylül 1790], Sultan III. Selim'in hattı.

³⁹² BOA, *C.DH*, 70/3477, Kaymakam Paşa'nın arzı; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 23; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 231.

³⁹³ BOA, *C.DH*, 70/3477, 17 Şevvâl 1204 [30 Haziran 1790]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 52. Uzunçarşılı'nın bu tarihi sehven Haziran 1790 olarak verdiği görülmektedir. Bk. Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 253.

³⁹⁴ BOA, *HAT*, 1396/55958, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [09 Eylül 1790], takrir üzerine hatt-ı hümayun.

1.000 kile pirincin Gebze'ye gönderilmesini istemiştir³⁹⁵. Böylece tayinat konusunda sıkıntı yaşanmasını önlemeye çalışmıştır. Bu konudaki ihtiyaçları gören Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey'in Üsküdar ve Davudpaşa sahrasındaki ikameti esnasında üç gecelik tayinatlarını da karşılamıştır³⁹⁶.

Süleyman Bey, dört bin süvariyle 15 Haziran 1790'da Üsküdar'a ulaşmıştır. Bâbîâlî'de hilat giydirilerek taltif edildikten sonra yanındaki askerler Üsküdar'dan Kâğıthane'ye geçirilmeye başlanmıştır³⁹⁷. Bunların İstanbul'a geçtiğini öğrenen Sultan III. Selim, Üsküdar ve Ayazma camilerine gittiği esnada yolda kendisine sadık bu devlet adamının getirdiği askerlerin bir kısmını görmüştür. Dört bin kişiden oluşan askerlerin “temiz ve güzîde” olmaları onu sevindirmiştir. Sultan III. Selim, oldukça kalabalık ve şatafatlı oldukları anlaşılan bu askerlerin ertesi gün Kâğıthane'de geçiş yapmalarını ve tören esnasında Süleyman Bey'e kaftan giydirilerek ihsanlarda bulunulmasına karar vermiştir³⁹⁸. Belki de bu sayede Nizâm-ı Cedîd yeniliklerine

³⁹⁵ BOA, HAT, 1396/55963, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [09 Eylül 1790], takrir üzerine hatt-ı hümâyûn.

³⁹⁶ Bu kapsamda üç gecelik 750 vukiyye sadeyağ ve dokuz bin ekmek için Matbah-ı Âmire Emini Ağa'ya, 3.000 kile arpa için Arpa Emini Efendi'ye, 3.000 vukiyye et için ise Kasapbaşı Ağa'ya hitaben divan tezkereleri yazılmıştır. Bk. BOA, C.AS, 759/32043, 28 Ramazân 1204 [11 Haziran 1790]; BOA, C.AS, 759/32043, 29 Ramazân 1204 [12 Haziran 1790]; BOA, C.AS, 444/18496, 27 Zi'l-kâ'de 1204 [8 Ağustos 1790].

³⁹⁷ BOA, HAT, 1397/56092, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [09 Eylül 1790], takrir üzerine hatt-ı hümâyûn; Ahmed Câvid, *Hadîka-i Vekâyi'*, haz. Adnan Baycar, TTK Yay., Ankara, 1998, s. 34.

³⁹⁸ BOA, HAT, 1411/57442, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1205 [29 Ağustos 1791]. Enverî Tarihi'nde Süleyman Bey'in İstanbul'a 5 Temmuz 1790'da üç bin beş yüz süvariyle geldiği belirtilmektedir. Bk. Bayram, *Enverî Târîhi*, s. 704. Diğer taraftan bu sayıyı beş bin olarak veren kaynaklar da bulunmaktadır. Bk. Ali Osman Çınar, *Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Târîh'i*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999, s. 163.

muhalif kesimlere, taşradan gelen bu sadık görevlinin bağlılığı ve istendiği anda çok sayıda asker çıkartabilmesiyle gözdağı vermek istemiştir.

Süleyman Bey, dört gün sonra yani 19 Haziran'da askerleriyle Sadâbâd'a geçmiştir. Sultan III. Selim'in de buraya teşrifıyla Kasr-ı Hümayûn önünde geçiş töreni gerçekleştiren askerlerin, savaşıma uygun ve güçlü oldukları görülmüştür. Geçiş tamamlandığında Süleyman Bey ile Kethüdası Abdullah Bey³⁹⁹ kasra yakın bir yerde atlarından inmişlerdir. Süleyman Bey'in, Sultan III. Selim'in arzusu doğrultusunda askerleriyle vaktinde gelmesi ve bir sancağın müstakil hâkimi olmasından ötürü Kasr-ı Hümayûn'a girmesine izin verilmiştir. Burada hilat giydirilen Süleyman Bey bu seremoniden sonra geri çekilmiştir. Bu sırada Silahdar Ağa Vekili Derviş Bey, Sultan III. Selim'in kendilerinden ecdatlarının yaptığından daha çok hizmet beklediğini, yollarda fukaranın korunmasını, adaletle davranılmasını ve savaş alanında mertçe hareket etmelerini istediğini söylemiştir. Bu esnada Sultan III. Selim;

“göreyim seni dîn-i Muhammediyyeye güzel hidmet ile bu gûna güzîde asker ile geldiğinden haz eyledim, ber-hurdâr ol. Nân u ni'metim sana helal olsun düşmen-i dînden yüz döndürme ve yollarda re'âyâ vü berâyâyâ zûlm etdirme inşâ'-Allah-ı te'âlâ me'mûl olunduğu üzre hidmet edersen ziyâde mükerrerem olursun. Hilâfından hazer eyle”

sözleriyle Süleyman Bey'e nasihatte bulunmuştur⁴⁰⁰.

³⁹⁹ Burada her ne kadar kapı kethüdası yazılmış da olsa Abdullah Bey'in kethüda olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu dönemde kapı kethüdası olarak Mustafa Bey görev yapmaktaydı.

⁴⁰⁰ Tören sırasında Süleyman Bey ile kasrın içinde padişahın huzurunda hilat giyerek toprağa yüz süren Abdullah Bey'e ihsan olarak 10.000 kuruş verilmiştir. Ardından asker sergerdelerine verilen 5.000 kuruşun dışında diğer askerlere dağıtılması için de 5.000 kuruş teslim edilmiştir. Bu buluşma sırasında askerlerin içinde mızrak kullanmakta usta olanlar yeteneklerini sergiledikten sonra cirit dökülmüş ve Süleyman Bey ile gelen bir çift pehlivan padişah huzurunda güreşmiştir. Diğer taraftan Ahmed Câvid'e

Törenin ardından cepheye hareket eden Süleyman Bey ile askerleri hakkında bilgiler gelmeye başlamıştır. Buna göre Tuna Nehri'ni geçen Osmanlı ordusu 13 Ağustos 1790'da Yergöğü'ye ulaşmış ve burada yapılan meşverette düşmanın üzerine hareket edilmesiyle ilgili konular görüşülmüştür. Süvarilerle hücumla geçilirken piyadelerin metrislerde kalmaları hususu gündeme geldiğinde süvarilerin piyadeleri bırakmamalarının muharebenin esasını teşkil ettiği ve zaferin anahtarı olduğu ifade edilmiştir. Mecliste hazır bulunan Süleyman Bey, Numan Bey, Karaosmanoğulları Hacı Ömer Ağa ile Hacı Mehmed Ağa da bunu kabul etmişlerdir. Böylece meclisteki görevliler piyade askerlerini bırakmayacaklarını ve maiyetlerindeki askerlere kefaletlerini bildirmişlerdir⁴⁰¹. Bu mecliste hazır bulunanların kimliğine bakıldığında bunların, birkaç yıl sonra yeni kurulacak Nizâm-ı Cedîd ordusuna katkı sağlayacak kişiler olduğu görülmektedir. Böylece Sultan III. Selim'in bu yeni girişimini beraber sürdüreceği kişileri, önceki seferlerde kendisine bağlılığını ispatlamış yenilikçi âyanların arasından seçtiği anlaşılmıştır.

Süleyman Bey Osmanlı yönetimine, bu muharebe esnasında maiyetindeki askerleri dağıtmadan ve bir seraskerin maiyetine girmeden düşmanla bir koldan cenk etmek istediğini bildirmiştir. Zira maiyetindeki askerlerden bir yere beş yüz ya da bin asker gönderilmesinin kendisine zarar vereceğini *“benim kolum ve kanadımı kırmak gibidir”* sözleriyle ifade etmiştir. Bir seraskerin maiyetine girmek istememesini de bazı gerekçelere dayandırmıştır. Söylediğine göre, seraskerler kendisinin zengin olduğunu düşündükleri için onlardan birinin maiyetine verilmesi halinde kendisinden at ve para göre eski usulde, devlet hizmetinde bulunan bu konumdaki kimselerin Kasr-ı Hümayûn ya da Otağ-ı Hümayûn içine girmeleri adet değildi. Bunlar, kasrın dışında yirmi adım geride bekletilerek hilat giydirilirlerdi. Vezir olmaları durumunda ise bu görevliler içeride, padişahın huzurunda hilatlarını giyerlerdi. Padişahın bastığı toprağı öpmeye ise sadrazamlardan başka bir kimseye merasim alanında izin verilmezdi. Bk. Ahmed Câvid, *Hadîka-i Vekâyi'*, s. 34, 35; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 231, 232.

⁴⁰¹ Bayram, *Enverî Târîhi*, s. 716, 717.

istemeleri kaçınılmazdı. İstediklerini vermemesi halinde kendisini töhmet altında bırakabilirler ve böylece görevi yerine getirmeye çalışırken padişahın gazabına uğrayabilirdi. Bu nedenle faydalı olabilmek adına cephede bir koldan düşman üzerine hücum etmek istediğini bildirmiştir. Talebinin kabul edilmemesi halinde ise geride kalarak ordunun ileriye asker göndermesi gerektiğinde, kendi üzerine zabıt olmasının sorun teşkil etmeyeceği ve onunla iyi anlaşacağını düşündüğü Hacı Numan Bey ile bir koldan düşman üzerine sevk edilmelerini rica etmiştir. Bu endişeyi yerinde bulan Osmanlı idaresinin bu iki görevliyi aynı yerde görevlendirmesi neticesinde⁴⁰² Süleyman Bey hem askerlerini dağıtmamayı hem de seraskerin maiyetine girmemeyi başarmıştır.

İsmail Seraskeri Aydoslu Mehmed Paşa, 22 Ekim 1790'da Rusların Kili kalesi üzerine hücum ettiklerini haber vermiştir. Tedbir almaya çalışan Osmanlı idaresi, buraya *dalkılınç* ve serdengeçdi bayraklarıyla Silistre ve etraftaki kazalardan piyade sevk etmiştir. Ayrıca Ordu-yı Hümâyun Konakçısı Selim ve Zağra-i Atfık'te bulunan Mîr-i Mîrân İbrahim Paşalar kapıları halkıyla Süleyman Bey ise güvenilir sergerde ve başbuğlarının da olduğu askerleriyle Tolçi'ye gitmek üzere görevlendirilmişlerdir. Bu aşamada Karaosmanoğulları ile Cihanoğlu'nun askerlerini yanlarına alarak İsakçı'ya yardıma gitmeleri, Silahdar Osman Haseki'nin yazdığı beş yüz piyade mîrî askeri ihraç etmesi, İsmail Muhafızı Karahisârî Ahmed Paşa'nın da hızlıca İsmail'e intikal etmesine karar verilmiştir⁴⁰³. Böylece kalenin istihkâmını sağlayabilmek için Süleyman Bey, Karaosmanoğlu ve diğerlerine ait süvariler ayrılarak piyadelerle takviyede bulunulmuştur⁴⁰⁴. Süleyman Bey'in muharebe esnasında hastalanan ve tedavileri gereken askerleri ise kayıt altına alınarak memleketlerine gönderilmiştir⁴⁰⁵.

⁴⁰² BOA, HAT, 1393/55650, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1205 [29 Ağustos 1791].

⁴⁰³ Ahmed Câvid, *Hadîka-i Vekâyi'*, s. 139.

⁴⁰⁴ BOA, HAT, 1393/55712, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1205 [29 Ağustos 1791].

⁴⁰⁵ BOA, C.AS, 522/21809, Evâsıt-ı Safer 1205 [19-29 Ekim 1790].

Osmanlı ordusu Maçın'e doğru harekete geçerken düşman ordusu da İbrail'in karşısındaki adaya gizlice köprü kurmuş ve elli bin civarında askeri karşıya geçirmiştir. Çarpışmalar sürerken askerleriyle gelen Süleyman Bey, düşman hattına yaklaşmaya çalıştığı esnada karşıdan gelen iki top neticesinde geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ordunun düzenine zarar veren bu gelişme neticesinde Süleyman Bey'in askerlerinin kaçıştığını gören Rumeli Valisi Mustafa Paşa'nın getirdiği Arnavut askerleri de etrafı yağmalayarak firar etmişlerdir⁴⁰⁶. Böylece atılan topun etkisiyle Süleyman Bey'in askerleri geri çekilmek zorunda kalırken, savaşmaya niyetleri olmayan Arnavut askerlerinin yağmaya girişmelerine sebep olmuşlardır.

Sultan III. Selim, 1791 baharı için asker hazırlanması gerekince konuyu Süleyman Bey, Karaosmanoğlu ve Numan Bey ile görüşmeye karar vermiştir. Görüşme isteğinin bir diğer nedeni; bu görevlilerin kışa kadar orduda kalmaları halinde baharda tekrar sefere katılmaları istendiğinde bunu bahane etme ihtimalleri olmuştur. Sultan III. Selim onları İstanbul'da taltif ederek, hazırlayacakları askerlerle baharda gelmelerini istemeye niyetlenmiştir. Fakat bu görevlilerin İstanbul'a gelirken askerlerini yanlarına almaları, kış askeri henüz orduya ulaşmadığı için cephede asker sıkıntısına neden olabilirdi. Nitekim piyadeler dağıldığı için Osmanlı ordusu İbrail'e reisliğini bu ileri gelenlerin yaptığı süvarilerle gitmek zorunda kalmıştı. Bu tehlike karşısında askerlerin Kasım ayı sonuna kadar orduda kalmaları ve ileri gelenlerin de yerlerine başbuğ tayin ederek İstanbul'a gelmeleri fikri benimsenmişti. Fakat daha sonra bunlardan askerlerini başbuğla bırakarak gelmelerinin istenmesinin diğer askerleri olumsuz etkileyebileceği göz önüne alınmıştır. Bu nedenle Numan Bey'in askerlerini orduda bırakmasına, diğerlerinin de eğer mahzuru yoksa İstanbul'a gelmelerine karar verilmiştir⁴⁰⁷.

⁴⁰⁶ BOA, HAT, 210/11317, 21 Rebîü'l-evvel 1205 [28 Kasım 1790].

⁴⁰⁷ BOA, HAT, 189/9064, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1203 [20 Eylül 1789]; BOA, HAT, 190/9145, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [09 Eylül 1790].

Süleyman Bey ile Karaosmanoğulları kendilerinden istendiği şekilde bir süre sonra İstanbul'a gelmişlerdir. Sultan III. Selim, cephedeki görevini tamamlayan Süleyman Bey'e *mükemmel* askerle gelerek büyük gayret gösterdiği yönünde iltifatta bulunmuştur. Bu konudaki memnuniyetini “*cenâb-ı hakk böyle sâdıkları devletden eksik eylemeye*” sözleriyle ifade etmiştir. Süleyman Bey'e hem bu özverisi hem de bir sonraki sene askerle gelmesini sağlayabilmek için 23 Kasım 1790'da mabeynde samur kürk giydirilmiştir. Ayrıca kıymetli mücevher ve altın hançer ile ihsan olarak 15.000 kuruşluk altın verilmiştir. Bunların dışında 10.000 kuruş nakit, 75.000 kuruş ise havale kâğıtları şeklinde olmak üzere 100.000 kuruş ödenmiştir. Sultan III. Selim, Rusya ile seferin bâkî olduğunu hatırlattığı Süleyman Bey'den, ilkbaharda etrafındaki sancakların askerlerini orduya gönderdikten sonra kendisinin de cepheye gelmesini istemiştir. Süleyman Bey ise on iki bin dokuz yüz seksen süvari ve yedi bin üç yüz elli piyade olmak üzere toplamda yirmi bin üç yüz otuz neferi nevruzdan önce göndermeyi taahhüt ederek huzurdan ayrılmıştır⁴⁰⁸.

Böylece Süleyman Bey ile Karaosmanoğlu kürk giydirilerek taltif edilmişlerdir. Bu sırada İstanbul'da bulunan Aydın Muhassılı Cihanoğlu Hüseyin Bey'e de kürk giydirilmesi düşünülmüştür. Fakat Süleyman Bey ve Karaosmanoğlu'nun “*Cihânzâde Hüseyin Bey bizimle müsâvî imiş deyü*” alınabilecekleri ve şevklerine zarar verebileceği ihtimali nedeniyle bu bir süre ertelenmiştir. Diğer taraftan Aydın gibi büyük bir sancağın muhassılı olan Hüseyin Bey'in taltif edilmemesinin uygun olmadığına karar

⁴⁰⁸ Süleyman Bey'e bu şekilde ihsanlarda bulunulması Ahmed Câvid'i şaşırtmış ve “*bu makûlelerden akçe alına gelür iken, şehriyâr-i Aristo tedbîr hazretleri cânibinde bu vechile mükerrerrem oldukları ne görülmüşdür ve ne bir târihde yazılmışdır*” demesine sebep olmuştur. Bk. BOA, HAT, 192/9344, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [09 Eylül 1790], Sultan III. Selim'in beyaz üzerine hattı; Ahmed Câvid, *Hadîka-i Vekâyi*, s. 140-173; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 232; Mert, *Çapanoğulları*, s. 52.

verilmiştir. Ardından ona diğer iki hanedan üyesine giydirilen kürkten alt düzeyde bir samur kürk giydirilmiştir⁴⁰⁹.

Süleyman Bey, seferler için sağladığı asker, zahire ve nakil hayvanlarının yanı sıra eşkıyalarla girdiği mücadele sayesinde artık önemli bir güç haline gelmiştir. Bu gücünü de çeşitli unvanlarla somutlaştırmaya çalışmıştır. Bunun sonucunda, ilkbaharda bizzat sefere gidecek olması ve birkaç sancağın ahalisini de göndermekle görevlendirilmesi dolayısıyla nüfuzuna vesile olması için kendisine *Büyük Mîrâhûrluk (Mîrâhûr-ı Evvel)*⁴¹⁰ payesi verilmesini talep etmiştir. Bu güçlü âyanın hizmetlerinden

⁴⁰⁹ BOA, HAT, 189/9037, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1203 [20 Eylül 1789].

⁴¹⁰ Sarayın at işleriyle ilgilenen görevliye *Mîrâhûr* denilmiştir. Bk. Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C. 2, s. 541. *Mîrâhûr* kelimesi Arapça *emîr* kelimesinin Farsçalaşmış biçimi olan *mîr* ile Farsça *âhûr*un birleşiminden oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nden önce Abbasiler, Gazneliler, Selçuklular, Hârizmşahlar, Eyyubiler, Memlukler gibi devletlerde de bu kurum varlığını sürdürmüştür. Bk. Abbas Sabbâğ, "Mîrâhur", *DİA*, C. 30, İstanbul, 2005, s. 141. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde has ahırdan sorumlu tek görevli mevcutken işlerin artmasıyla teşkilatın başındaki görevli *Büyük Mîrâhûr (Mîrâhûr-ı Evvel)*, yardımcısı ise *Küçük Mîrâhûr (Mîrâhûr-ı Sani)* olarak anılmaya başlanmıştır. Üzengi (rikâb) ağaları sınıfından olan mîrâhûrlar, bu ağaların içerisinde kapıcıbaşılardan sonra çakırcıbaşılardan önce gelmişlerdir. Büyük mîrâhûr, İstabl-ı Âmire'deki görevlilerin amiri, has ahıra bağlı çayır ve koruların da idarecisi konumunda olmuştur. Saraç, nalbant, deveci, katırcı ve seyislere nezaret etmesinin yanında, buradaki atlara ait değerli taş ve madenlerle süslü koşum takımlarının yer aldığı has ahır hazinesi de (raht hazinesi) büyük mîrâhûrun sorumluluğunda bulunmuştur. Sefer zamanında asker sevki, sefer ikmali, beylerbeylik ve vezirlik tayin haberi verme, mühr-i hümayunun götürülmesi ya da geri alınmasında, padişahın devlet adamlarına hediye ettiği atı götürme, seferde ordunun at, deve ve katır gibi hayvanlarıyla ilgilenme, ahır halkı ile arabacıların idarelerine bakma, seferde iç oğlanlarına beygir verip padişah ve saray arabacılarının korunmasını sağlama temel görevleri arasında yer almıştır. Küçük mîrâhûrluk, Sultan II. Mahmud döneminde, 1835'te kaldırılmış, iki sene sonra ise büyük mîrâhûrluğun adı İstabl-ı Âmire Müdürlüğüne çevrilmiştir. Bu görev kaldırılmış olmasına rağmen unvan olarak varlığını devam ettirmiştir. Bk. Erhan Afyoncu, "Mîrâhur", *DİA*, C. 30, İstanbul, 2005, s. 141-143; Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C. 1, s. 251; Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C. 2, s. 541, 542.

memnun olan ve onu gücendirmek istemeyen Sultan III. Selim de bunu uygun bularak Aralık 1790'da bu payeyi ona tevcih etmiştir⁴¹¹. Bu unvanın verilmesinin önemli sebeplerinden biri; Süleyman Bey'in 1791'de asker sürücüsü tayin edilmesi olmuştur. Süleyman Bey görev kapsamında Sivas eyaletindeki askerleri orduya göndermek ve emre aykırı davrananları cezalandırmak konusunda tam yetkili kılınmıştır. Böylece Sivas eyaleti sancaklarındaki görevlilerin Hazirandan önce yanlarındaki askerlerle hareket etmeleri ve Haziranda cenge dâhil olmaları kararlaştırılmıştır⁴¹².

Süleyman Bey, İstanbul'daki bu görüşmelerin ardından Yozgat'a doğru hareket etmiştir. 10 Ocak 1791'de gönderdiği kaimeyle de döndüğünü haber vermiştir. Hemen harekete geçen Süleyman Bey Bolu, Viranşehir, Ankara, Çankırı, Çorum ile Kırşehir sancaklarının askerlerini hazırlamaya başlamıştır. Göndermeyi taahhüt ettiği süvari ve piyadelerin dışında, tertibi kendisinden istenen vilayetlerin askerlerini de orduya sevk etmek hususunda gayret göstermiştir. Bu süreçte Amasya sancağı ile Kayseri'den gönderilecek askerlerle ilgili hazırlıkları tamamlamıştır. Bunun neticesinde Ankara, Kırşehir ve Amasya sancaklarından piyade ve süvari kırk altı bin altı yüz altmış altı askeri tertip etmiştir⁴¹³.

Osmanlı yönetimi 1791 yılı ilkbaharı için hazırlanan bu askerlerin dışında kış askeri tertip etmeye çalıştığı sırada da sıkıntılarla karşılaşmıştır. Bu çerçevede Kayseri ile Nevşehir'deki görevliler asker sevk etmeleri yönündeki emrin gereğini yerine getirememişlerdir. Kayseri'den asker sevkiyle görevli Kapıcıbaşı Ali Ağa, İstanbul'a gönderdiği tahriratıyla bunun gerekçesini açıklamıştır. İfadesiyle belki de farkında olmadan Nizâm-ı Cedîd ordusunun teşkili için bir tuğla koymuştur. Belirttiğine göre,

⁴¹¹ BOA, C.AS, 611/25799, 25 Rebîü'l-evvel 1205 [2 Aralık 1790]; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 232.

⁴¹² ŞŞS, no. 3, s. 235, 236, belge no. 1, Evâhir-i Rebîü'l-evvel 1205 [27 Kasım-7 Aralık 1790].

⁴¹³ Süleyman Bey, Üsküdar'dan Yozgat'a doğru 8 Aralık 1790'da yola çıkmıştır. Bk. Ahmed Câvid, *Hadîka-i Vekâyi'*, s. 185, 186, 226.

Kayseri’de üç senedir serkeşliklerini tedricen artıran ocaklı taifesinin taşkınlıkları nedeniyle emirleri ve devlet işlerini güçlükle icra edilebilmişti. Bunlar kimi zaman yeniçeri olduklarını ileri sürerek yeniçerilerin kış ordusuna gittiklerinin görülmediğini, kimi zaman da güçleri olmadığını bahane ederek memuriyetlerini ilkbahara ertelemeye çalışmışlardı. Kendisinin de bu gerekçelerle asker sevk edemediğini ifade etmiştir. Ardından düzenin sağlanabilmesi için Kayseri’ye güçlü bir vezirin tayin edilmesinin elzem olduğunu belirtmiştir⁴¹⁴.

Amasya mütesellimi ise açılan serdengeçdi bayrağıyla kış ordusuna gidecek askerlerden bir kısmının güçsüz bir kısmının ise hasta ya da ihtiyar olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca burada istenilen sayıda yeniçeri olmadığı için mecburen esnaf ve reaya arasından asker ekleneceğini, bunun ise ahalinin perişan olmasına yol açacağını ifade etmiştir. Bu nedenle kış için görevlendirilen kişiler, yüz yeniçeri toplayıp üzerlerine bir başbuğ tayin ederek kış ordusuna göndermek hususunda izin istemişlerdir. Açıklamalar karşısında Osmanlı yönetimi, bölgeyi tanıdığı için Süleyman Bey’in görüşüne başvurmuştur. O ise çoğunluğu ocaklı olan Kayseri ahalisinin birkaç senedir zabitlerine itaat etmediklerini belirtmiştir. Devamında kış askerlerinin mesafenin uzak olması nedeniyle üç aydan önce İstanbul’a gidemeyeceklerini ileri sürmüştür. Süleyman Bey, Amasya sancağının da Kayseri’ye benzediğini belirttikten sonra bölgede kendisine duyulan saygıyı artıracak bir öneri getirmiştir. Buna göre “*gûyâ*” onun ricası üzerine Kayseri ve Amasya’dan kış askeri istenmeyecekti. Fakat bu tavize karşın ilkbaharda da sefere katılmamaları durumunda cezalandırılmaları görevi kendisine verilecekti. Böylece hazırlanacak emirle devlet nezdinde sahip olduğu itibarını bölgedeki ocaklılar ile diğer askerlere gösterme fırsatı bulacaktı. Süleyman Bey’in önerisini Sultan III. Selim de uygun bulmuştur. Fakat yine de tedbiri elden bırakmayarak görevlendirilecek

⁴¹⁴ BOA, HAT, 211/11443, katalog tarihi 29 Zi’l-hicce 1205 [29 Ağustos 1791].

bir kapıcıbaşı vasıtasıyla konunun araştırılmasını istemiştir⁴¹⁵. Süleyman Bey'in bu yöndeki talebinde İstanbul nezdinde sahip olduğu etkiyi Amasya ve Kayseri ocaklısına göstermek istemesi rol oynamıştır. Bunun yanı sıra muhtemelen, ilkbahar için hazırlaması istenecek askerleri teminde de sorun yaşamak istememiştir.

Kış askeri hazırlıkları esnasında bir sorun da Niğde'de yaşanmıştır. Bor'da sakin Kalcıoğlu İbrahim'den görev kapsamında yanına alacağı askerlerle kış ordusuna gitmesi istenmişti. Buna karşın o, bu görevi bahane ederek halka zulmetmişti. Ayrıca sefere gitmediği gibi başkalarının gitmesine de mâni olmuştu. Konu daha önce, Süleyman Bey İstanbul'da iken kendisine bildirilmiş ve başkalarına ibret olması için Kalcıoğlu'nun cezalandırılması hususu müzakere edilmişti. Süleyman Bey'in "*şimdi te'hîr olunsun ben ol-havâlîye vardığımda tahkîk ederim*" demesi üzerine konu bir süre ertelenmişti. Yozgat'a dönmesinin ardından konuyu araştıran Süleyman Bey, Kalcıoğlu'nun anlatılanlardan daha fazla olaya karıştığını tespit etmiştir. Kış askerini sevkle görevli olarak bölgede bulunan Hassa Hasekilerinden el-Hac Mehmed Haseki'nin de bu yönde ifadesi üzerine Süleyman Bey'den Kalcıoğlu'nu idam etmesi istenmiştir⁴¹⁶. Harekete geçen asker sürücüsü Süleyman Bey, Kalcıoğlu İbrahim ile levend eşkıyasından Kulaksız adlı şakînin cezalarını vermiştir. Başkalarına ibret olması için de her ikisinin kesik başını İstanbul'a göndermiştir⁴¹⁷. Yaşananlardan anlaşılacağı üzere Osmanlı yönetimi, asker tertibi esnasında eşkıyalık yapanlara taviz vermeyerek idam cezasını etkin şekilde kullanmıştır. Bu kapsamda Süleyman Bey'i nüfuz alanındaki yerlerde verilen cezaların infazıyla görevlendirmiştir.

⁴¹⁵ BOA, HAT, 211/11443, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1205 [29 Ağustos 1791].

⁴¹⁶ BOA, HAT, 200/10208, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1205 [29 Ağustos 1791]; BOA, HAT, 201/10290, belgenin tarih kısmında sadece 13 yazılıyken arşiv tasnif heyeti tarafından 13 Cemâziye'l-âhir 1205 [17 Şubat 1791] tarihi verilmiştir.

⁴¹⁷ BOA, HAT, 203/10507, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1205 [29 Ağustos 1791]; Çınar, Mehmed Emin Edîb, s. 249.

Osmanlı yönetimine göre, Anadolu ve Rumeli askerleri düzensiz hareket etmekte ve muharebe meydanına kimi erken kimi geç gelmekteydi. Bunun önlenmesi için askerlerin sefer mevsimi olan Hazirandan önce orduda bulunmaları istenmiştir. Süleyman Bey'den de bir önceki sene gibi hizmet etmesi beklenmiştir. Bu kapsamda Ruslar ile mücadelede istifade edilmek üzere Bozok, Ankara, Çankırı, Çorum, Kayseri, Amasya, Sivas, Kırşehir, Aksaray, Niğde, Bolu ve Viranşehir sancaklarındaki askerleri başbuğlarla orduya göndermesi, kendisinin de askerleriyle hareket etmesi emredilmiştir⁴¹⁸.

Süleyman Bey'e bu görev verildikten sonra acele etmesi yönünde ferman yazılıp yazılmaması hususunda yönetim kademesinde anlaşmazlık yaşanmıştır. Zira Sultan III. Selim'e sunulan takrire göre, kendi talebi üzerine birkaç gün önce emir yazılan Süleyman Bey, hazırlayacağı askerler için acele etmesi yönünde ferman gönderilmemesi hususunun emre eklenmesini rica etmişti. Bunun üzerine acele etmesinin istenmeyeceği ve rehavet gösterenlerin cezalandırılacakları fermana ilave edilmişti. Bu taahhüt dolayısıyla Süleyman Bey'e acele etmesi yönünde emir yazılmasının bahsi geçen duruma aykırı olacağı savunulmuştur⁴¹⁹.

Sultan III. Selim ise, gönderilecek fermanın Süleyman Bey'in asker çıkaracağı kazalara değil, kendisine hitap edeceğini ifade etmiştir. Bu nedenle nüfuzuna zarar vermesi bir yana daha da artırabileceğini belirtmiştir. Ayrıca kaleme alınacak emrin, Süleyman Bey'in vezir olduğunun vesile edilerek yazılması halinde daha etkili olacağını savunmuştur. Böylece Sultan III. Selim, Süleyman Bey'den Mart ayında asker çıkarmasını ve ardından kendisinin de gelmesini istediğini bildirmiştir⁴²⁰. Anlaşıldığı kadarıyla Süleyman Bey, vezaret tevcih edildiği yönünde bir bilgi bulunmasa da sahip

⁴¹⁸ BOA, C.AS, 31/1432, Evâhir-i Rebû'l-evvel 1205 [27 Kasım-7 Aralık 1790].

⁴¹⁹ BOA, HAT, 197/9935, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [09 Eylül 1790].

⁴²⁰ BOA, HAT, 197/9935, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [09 Eylül 1790], Sultan III. Selim'in hattı.

olduğu nüfuzdan ötürü vezire denk kabul edilmiştir. Diğer taraftan, asker tertip ettiği kazalara hitaben ferman yazılmasının nüfuzuna zarar vereceğini düşünmüş olmalı ki, bu konuda kendisi dışında başka birine emir yazılmasını istememiştir. Buna karşın Sultan III. Selim, fermanda onun muhatap alınacağını belirterek endişeyi gidermeye çalışmıştır. Ayrıca ordunun hazırlanmasında yaşanan aksaklıklarla ilgili söylemler, bu dönemde teşkil edilen Nizâm-ı Cedîd ordusunun kurulma gerekçelerinden birini oluşturmuştur. Zira işe yaramayan bir orduyla zafer elde edemeyeceğini bilen Sultan III. Selim, teşkil edeceği yeni sistemle orduya nizam getirmeye çalışmıştır.

Böylece birkaç ay geçtikten sonra emir tekrarlanmıştır. Süleyman Bey'den sefer vakti olan Haziran ayı başlangıcında cenge başlanacağı için askerleri Mart ayında yola çıkarması istenmiştir. Buna mâni olmaya çalışanları da İstanbul'a bildirilmeksizin cezalandırması emredilmiştir. Ayrıca Sivas ve Kayseri'ye bizzat giderek buralardaki askerleri tertip ve eşkıyaları bertaraf etmekle vazifelendirilmiştir⁴²¹. Bu doğrultuda Süleyman Bey Sivas'taki görevlilere buyruldu göndererek⁴²² işi hızlandırmaya çalışmıştır.

Asker tertibi için seferber olan Osmanlı yönetimini zora sokan bir diğer konu, cepheden izinsiz ayrılarak memleketlerine dönen askerler olmuştur. Nitekim Yergöğü kalesi muhafazasıyla görevlendirilen zuema ve erbâb-ı timardan bir kısmı izinsiz olarak vilayetlerine dönmüşlerdi. Bu serkeşlik karşısında kaçakların kırk gün içinde alaybeyi bayrağı altında toplanmamaları halinde cezalandırılacakları haber verilmiştir⁴²³.

⁴²¹ BOA, C.AS, 31/1432, Evâhir-i Rebîû'l-evvel 1205 [27 Kasım-7 Aralık 1790]; SŞS, no. 3, s. 245, 246, belge no. 1, Evâ'il-i Cemâziye'l-âhir 1205 [5-14 Şubat 1791]; SŞS, no. 3, s. 246, belge no. 1, 15 Cemâziye'l-âhir 1205 [19 Şubat 1791]; SŞS, no. 3, s. 262, belge no. 1, Evâsıt-ı Receb 1205 [15-25 Mart 1791].

⁴²² SŞS, no. 3, s. 251, belge no. 1, sicile buyrulduunun sadece baş kısmı yazılmış, devamı eklenmemiştir.

⁴²³ SŞS, no. 3, s. 227, belge no. 1, Evâsıt-ı Safer 1205 [19-29 Ekim 1790].

Süleyman Bey'den de bu emri hâkimiyet bölgesinde duyurması ve firarileri görev yerlerine sevk etmesi istenmiştir. Fakat Sivas naibinin yazdığı ilamdan bu askerlerin ancak Nisan 1791 ortalarına doğru görev yerlerine gidebileceklerini bildirdikleri anlaşılmıştır. Arzulanan bu gelişme karşısında Süleyman Bey ile diğer görevlilere bunları hızlıca görev yerlerine sevk etmeleri emredilmiştir⁴²⁴.

Anadolu'nun orta kolundaki askerlerin sürücüsü Süleyman Bey'in tertip ettiği askerlerden yolda ya da savaş alanında firar edenlerin cezalandırılmalarına karar verilmiştir. Sivas ahalisi de cepheden geri dönen askerleri ihbar ederek onların cezalandırılmaları konusunda ittifakla hareket edecekleri taahhüdünde bulunmuştur. Osmanlı yönetimi, ahaliden bu taahhüdün alınmasıyla birlikte Sivas'taki görevlilere firarîleri yakalamalarını emretmiştir⁴²⁵. Süleyman Bey, Sivas Mütesellimi Seyyid Ali Ağa ile diğer görevlilere buyruldu yazmıştır. Onlardan, seferde görevli ocaklıdan firar edip buraya gelenlerin yakalanarak hapsedilmelerini istemiştir⁴²⁶. Osmanlı yönetiminden de Sivas'tan hareket etmeyen diğer askerlerin bir an önce sevklerinin sağlanmasını rica etmiştir. Talep üzerine Osmanlı idaresi, Sivas'ın yeni mütesellimi Receb Bey⁴²⁷ başta olmak üzere bölgedeki görevlileri uyararak askerleri yola çıkarmalarını emretmiştir⁴²⁸.

Süleyman Bey bu süreci iyi idare edebilmek amacıyla önüne çıkan engelleri bertaraf etmeye çalışmıştır. Bu kapsamda görevlilerden kaynaklanan sorunlar için

⁴²⁴ ŞŞS, no. 3, s. 259, belge no. 1, Evâsıt-ı Receb 1205 [15-25 Mart 1791].

⁴²⁵ ŞŞS, no. 3, s. 264, belge no. 1, 25 Şa'bân 1205 [29 Nisan 1791]; ŞŞS, no. 4, s. 6, belge no. 1, Evâ'il-i Ramazân 1205 [4-13 Mayıs 1791].

⁴²⁶ ŞŞS, no. 3, s. 265, belge no. 2, 28 Şa'bân 1205 [2 Mayıs 1791].

⁴²⁷ Zaralızâde Receb Bey, Süleyman Bey'in talebi doğrultusunda 4-14 Mayıs 1791 civarında Sivas mütesellimi olarak tayin edilmiştir. Bk. ŞŞS, no. 4, s. 5, belge no. 2, Evâ'il-i Ramazân 1205 [4-14 Mayıs 1791].

⁴²⁸ ŞŞS, no. 5, s. 21, 22, belge no. 1, Evâsıt-ı Şevvâl 1205 [12-22 Haziran 1791].

Osmanlı yönetimine başvurmuştur. Çorum'dan asker sevkine muhalefet eden Çorum eski Müftüsü Yekçeşm Abdullah Efendi konusunda da bu yönde hareket etmiştir. Süleyman Bey İstanbul'dan, ahaliye baskı yapan Abdullah Efendi'nin sürgün edilmesini istemiştir. Şeyhülislâm Mehmed Mekkî Efendi'nin de bu yönde tavır takınmasıyla eski müftünün Sivas'a sürülmesine karar verilmiştir⁴²⁹. Böylece Süleyman Bey asker tertibini sağlıklı şekilde yürütmeye devam etmiştir.

Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey'in gösterdiği gayrete katkı olması amacıyla sevk edeceği askerlerin tayinatlarının karşılanması için çalışmalar yapmıştır. Bu amaçla askerlerin zorlukla karşılaşmamaları için Üsküdar'a ve oradan orduya dâhil oluncaya kadar yol üzerindeki kazaların görevlileri uyarılmıştır. Onlara, Süleyman Bey'in göndereceği askerlere zahirenin mîrî hesabıyla rayici üzerinden tespit edilecek fiyattan satılacağı belirtilmiştir. Ücretlerinin ise sergerdeler tarafından nakden ödeneceği ifade edilmiştir⁴³⁰.

Süleyman Bey, hazırlıklar sürerken Mudurnu ve köylerinden sekiz yüz nefer ile Kıbrısçık nahiyesinin askerlerini tertip etmeye çalışmıştır. Bu esnada Mudurnu sakinlerinden Haseki Mehmed'in masraflarını karşılayacağı yüz neferle orduya

⁴²⁹ SŞS, no. 5, s. 25, belge no. 1, Evâ'il-i Şevvâl 1205 [3-12 Haziran 1791].

⁴³⁰ Bu tedbirlerin suiistimal edilmesini önlemek amacıyla, asker sayısının olduğundan fazla gösterilerek daha fazla zahire talep edilmemesi salık verilmiştir. Görevlilerden de buna dikkat etmeleri istenmiştir. Sevkiyat esnasında muhalefette bulunup huzursuzluk çıkaranların tedip edilecekleri de özellikle vurgulanmıştır. Ardından her nefere bir çift ekmek 4 akçe, her dört nefere bir vukıyye et 20 akçe, her dört nefere bir vukıyye pirinç 16 akçe, her nefere yirmi beşer dirhem sade yağın kıyyesi seksener akçe ve her dört nefere bir kile arpa altmışar akçe olmak üzere satılması istenmiştir. Bk. BOA, C.AS, 42/1935, Gurre-i Rebû'l-âhir 1205 [8 Aralık 1790]; BOA, C.AS, 273/11334, 2 Rebû'l-âhir 1205 [9 Aralık 1790]. Diğer taraftan Bozok ve Çorum'un dışında Amasya, Bolu, Niğde, Kayseri, Sivas, Aksaray ve Kırşehir livaları için de bu emrin yazılarak gönderilmesine karar verilmiştir. Bk. BOA, C.AS, 42/1935, Gurre-i Rebû'l-âhir 1205 [8 Aralık 1790].

katılmasına⁴³¹, askerlerin ise Süleyman Bey vasıtasıyla gönderilmesine karar verilmiştir⁴³².

Osmanlı idaresi, Karadeniz'den hazırlanacak askerler için Süleyman Bey'i sürücü tayin etmiştir. Böylece sahil bölgesi askerlerinin cepheye zamanında ulaşmalarını amaçlamıştır. Fakat yönetimin bu düşüncesi uygulamaya tam anlamıyla konulamamıştır. Süreç içerisinde sadece Şile'den yetmiş yedi nefer gönderilebilmiştir. Bunlar da daha görev yerlerine ulaşmadan dağılmışlardır. Süleyman Bey, asker tertibi sürecinde Viranşehir sancağından beş yüz elli kalyoncu neferi gönderecekleri konusunda taahhüt almıştır. Bu kapsamda farklı kazalardan hazırlanacak yedi yüz kalyoncu neferinin Süleyman Bey ile Bolu ve Viranşehir voyvodaları vasıtasıyla sevk edilmeleri kararlaştırılmıştır⁴³³. Böylece Süleyman Bey ile diğer görevliler Donanma-yı Hümâyün için hazırlanan yedi yüz nefer kalyoncu ile Şile ve Ağva kazalarından

⁴³¹ Fakat Haseki Mehmed, görev yerine gideceğini taahhüt etmesine rağmen İstanbul'a kaçmış, bir süre sonra ise yakalanarak hapsedilmiştir. Ardından kendisine bir şans daha verilmiş ve görevini tamamlaması için Bolu voyvodasının yanına gönderilmiştir. Voyvodadan, Süleyman Bey'i konudan haberdar etmesi ve Haseki Mehmed'in orduya gönderilmesine çalışılması istenmiştir. Süleyman Bey'den de Bolu'da hapsedilen Haseki Mehmed'in taahhüde aykırı davranması halinde salıverilmemesi istenmiştir. Bk. BOA, C.AS, 1088/47978, Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhir 1205 [14-24 Şubat 1791]; BOA, C.AS, 1088/47978, Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhir 1205 [14-24 Şubat 1791], suret; BOA, C.AS, 1088/47978, Süleyman Bey'e ferman yazılması hakkında tahrir.

⁴³² Hem bu hususta hem de taahhüde aykırı davranılmaması için Mudurnu'daki görevlilere 15-25 Ocak 1791 civarında emir yazılmıştır. Bk. BOA, C.AS, 1088/47978, emr-i âlî yazıldığını belirtir kayıt.

⁴³³ Bu yedi yüz neferin Akçaşehir/Akçaşar ve Alablı kazalarından yüzer; Bartın, Çarşamba, Perşembe, Gölpazarı ve Taraklıborlu ma'a Bulak kazalarından ellişer; Hisarönü kazasından altmış; Devrek ve Yılanlıca kazalarından doksan ve Amasra kazasından yüz olmak üzere toplanması emredilmiştir. Şile'den gönderilecek yüz nefer ise bu sayıya ilave edilmemiştir. Bk. BOA, C.BH, 215/10053, 18 Receb 1205 [23 Mart 1791].

gönderilmeyen yirmi üç neferi Tersane-i Âmire'ye doğru yola çıkaracaklardı⁴³⁴. Bu çerçevede Süleyman Bey'in Bolu sancağından tertip ettiği iki bin iki yüz yirmi nefer⁴³⁵ Osman Efendi marifetiyle sayıldıktan sonra görev yerlerine sevk edilmiştir⁴³⁶. Bolu ve Viranşehir'e bağlı kazalardan hazırlanan bu kalyoncuların maaşları Darbhâne-i Âmire'den ödenmiştir. Viranşehir ahalisinin göndermeyi taahhüt ettiği beş yüz elli nefer kalyoncu levendinin 13.007,5 kuruşluk aylıklarının da Darbhâne'den karşılanması hususu padişaha arz edilmiştir⁴³⁷.

Süleyman Bey, ilkbahar için Karadeniz'in dışında Orta Anadolu'daki sancaklardan asker ihraç etmekle görevlendirilmiştir. Yüklendiği bu görev üzerine Ankara, Kırşehir ve Kayseri sancaklarındaki ileri gelenleri huzurunda toplamış ve onlardan bu konuda taahhüt almıştır. Karar doğrultusunda Ankara sancağından bin yedi yüz ve Kırşehir kazasından dört yüz on iki⁴³⁸ olmak üzere toplamda iki bin yüz on iki asker sevk edilecekti. Ayrıca Amasya ileri gelenleri iki bin beş yüz⁴³⁹ süvari ve piyade göndermeyi taahhüt etmişlerdi. Çorum sancağından ise on serdengeçdi bayrağıyla bin

⁴³⁴ BOA, C.BH, 215/10053, 20 Receb 1205 [25 Mart 1791].

⁴³⁵ Sultan III. Selim, her kazanın askerinin Üsküdar'a geldiklerinde sayılmasını ve bunların defterlerinin kontrol edilmesini istemiştir. Sayının eksik olduğunun tespit edilmesi halinde ise ilgili yerlerden üzerlerine düşen sayıyı tamamlamalarının sağlanmasını emretmiştir. Bk. BOA, HAT, 198/9945, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1205 [29 Ağustos 1791].

⁴³⁶ Bolu sancağından toplamda yedi yüz on dokuz nefer gönderilmiştir. Bk. BOA, C.AS, 942/40896, 16 Ramazân 1205 [19 Mayıs 1791].

⁴³⁷ BOA, HAT, 202/10377, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1205 [29 Ağustos 1791].

⁴³⁸ Açıklama kısmında bu sayı dört yüz altmış iki olarak verilmiştir. Fakat hem miktarlar toplandığında hem de yapılan açıklamada sayının dört yüz on iki olduğu anlaşılmıştır. Muhtemelen dört yüz altmış iki rakamı açıklama kısmına sehven bu şekilde yazılmıştır.

⁴³⁹ Her ne kadar bu miktarı göndermeyi taahhüt ettikleri belirtilmişse de gönderilecek asker miktarı toplandığında bu sayı iki bin dört yüz on beş olarak tespit edilmiştir. Böylece bu rakamdan seksen beş asker açık kaldığı belirlenmiştir.

iki yüz asker hazırlanacaktı. Bunun üzerine Süleyman Bey Çorum'daki ağa, alemdar ve diğer yeniçeri ocağı neferlerinden oluşan bin beş yüz civarındaki askeri serdar bayrağıyla sefere katılmak üzere hazırlamıştır. Buna karşın Niğde sancağından gönderilmesi gereken askerlerin tamamı tanzim edilememiştir. Sivas ve Tokat tarafına gönderdiği görevlilerden ise henüz haber gelmemiştir. Bu esnada asker sevk etmeleri istenen Aksaray sancağının eski ve yeni mütesellimleri arasında çıkan çatışmada ölenler olmuştur. Bu durum karşısında Süleyman Bey her iki mütesellim ile müftüyü yanına getirtmiştir. Bunların bu önemli görevi yerine getiremeyeceklerini anlamasıyla da halef-selef mütesellimleri hapsetmiştir. Ardından sancak işlerinin aksamaması adına kendi adamını burada mütesellim olarak görevlendirmiştir⁴⁴⁰. Böylece Aksaray

⁴⁴⁰ Ankara sancağı kazalarından gönderilecek bin yedi yüz neferin üç yüz ellisi süvari, bin üç yüz ellisi piyade; Kırşehir kazasından gönderilenlerin ise iki yüz yetmiş yeniçeri, otuz ikisi sipahi, doksani kudretli ve yirmisi başbuğ Kamanlızâde Mustafa Ağa'dan temin edilenlerden oluşmuştur. Amasya'dan sevk edilecek askerlerin kazalara dağılımı ise şu şekilde olmuştur: Amasya merkez beş yüz altmış beş süvari; Zünnunâbâd otuz süvari; Merzifon beş yüz kırk süvari ve piyade; Merzifonâbâd elli süvari ve piyade; Gedegara beş yüz kırk süvari, piyade ve kudretli; Lâdik yüz otuz süvari ve piyade; Hacı Bektaş ma'a Mucur elli sipah, silahdar ve harp erbâbı; Gümüş ma'a Hacıköyü üç yüz on beş süvari, piyade ve kudretli; Havza kırk; Zeytun yüz elli beş süvari, piyade ve kudretli olmak üzere toplamda iki bin dört yüz on beş. Diğer taraftan Çorum sancağından Soğucak'a gönderilen kudret sahibi beş görevliden Hacı Hamza kazasında sakin Mehmedoğlu Hacı Mahmud Ağa'nın ve İskilip sakinlerinden Sekükoğlu İbrahim'in masraflarını kendileri karşılamak üzere ellişer neferle, diğer üç kudret sahibinin ise güçleri oranında askerle orduya gelmeleri emredilmiştir. Mahmud Ağa ve İbrahim de bu askerlerle orduya katılacaklarını taahhüt etmişlerdir. Bu süreçte Süleyman Bey, Çorum sancağında açılan serdar bayrağının dışında bayrak verilmesine karşı çıkmıştır. Aksi takdirde bunun uygulanmasının hem zor olacağını hem de bu bin beş yüz neferin karışmasına yol açacağını bildirmiştir. Ayrıca ocaklının bayrak açılmasını fukaradan mâl alabilmek için fırsat görmeleri nedeniyle talep ettiklerini, bin beş yüz neferle görev yerlerine gidecek askerlerin, bunun gerçekleşmesi halinde üç yüz neferle ulaşamayacaklarını belirtmiştir. Bayrak açılarak asker istenmesi durumunda kendi tertibinin talep edilmemesi gerektiğini, bu nedenle Çorum ve diğer kazalardan bayrak açılması yoluyla asker talep edilmesinden vazgeçilmesinin hem fukaranın korunmasını

mütesellimliğine de kapı halkından birini getirmeyi başarmıştır. Süleyman Bey, bu faaliyetleri sayesinde pek çok yerden asker göndermek hususunda taahhüt almıştır. Bu faaliyetleriyle de kendisine verilen görevi en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmıştır.

Ankara sancağından sevk edilecek bin yedi yüz nefere ek olarak Rusya'yla devam eden barış görüşmelerinden sonuç alınamaması ihtimali nedeniyle hudutların muhafazasında istihdam edilmek üzere beş yüz elli süvari daha tertip edilmesine karar verilmiştir⁴⁴¹.

Sivas ve Tokat'taki askerleri orduya sevk etmeye çalışan Süleyman Bey, 1791 Mart ayı sonuna doğru Kayseri'ye gitmiştir. Buradaki askerleri görev yerlerine gönderdikten sonra Sivas'a geçerek buradaki ocaklıları yola çıkarmıştır. Fakat bu esnada ocaklı taifesinden Kenanoğlu Ali Ağa ile Kömürlüoğlu adındaki şakîler sefere katılmaları yönündeki emre muhalefet ederek kaçmışlardır. Süleyman Bey, bu asilerin cezalandırılmamaları halinde gerçekleştirdikleri eylemler nedeniyle geride kalan askerlerin sevk edilemeyeceklerini düşünmüştür. Bu durum ise ordudaki askerlerin firarlarına sebep olabileceği için Osmanlı yönetiminden konuyla ilgili emir talep etmiştir. Ayrıca Tokat'tan sevk edilecek askerler yola çıkma konusunda aheste davrandıkları için Sivas'tan hareketine kadar bunların yola çıkmamaları halinde Tokat'a gitmeye karar verdiğini ifade etmiştir⁴⁴².

Süleyman Bey, Tokat'tan beklediği haber gelmeyince harekete geçmiştir. Bunu öğrenen ocaklılar telaşa kapılarak memuriyet yerlerine doğru yola çıkmışlardır.

sağlayacağını hem de çok sayıda düzenli askerın gönderilmesine imkân vereceğini ifade etmiştir. Bk. BOA, C.AS, 2/45, 20 Cemâziye'l-âhir 1205 [24 Şubat 1791]; Deniz Karaman, *18. Yüzyıldan Tanzîmât'a Ankara- İdâri, Askerî, Mâlî Tarih*, Cedit Neşriyât, Ankara, 2013, s. 165, 228.

⁴⁴¹ Karaman, *Ankara*, s. 165, 228.

⁴⁴² BOA, HAT, 1398/56219, 21 Şa'bân 1205 [25 Nisan 1791]; BOA, HAT, 1398/56223, 3 Ramazân 1205 [6 Mayıs 1791]; BOA, C.AS, 569/23931, Süleyman Bey'in takriri.

Süleyman Bey daha sonra güvenilir adamlarını kaza-i Erbaa ve Niksar'a göndererek buralardaki askerleri de orduya sevk etmeye çalışmıştır. Bunun sonucunda askerler yola çıkarılmıştır. Böylece kırk güne yakın süren bu hareketlilikte sefer-i hümâyun için asker toplamaya gayret etmiştir. Süleyman Bey, bu başarısının ardından kendisi de sefer hazırlıklarında bulunmak için Ramazan başında hanesine dönebilmiştir. Tertip ettiği askerleri geride bırakmadan yola çıkmasının doğru olacağını düşünen Süleyman Bey, aksi halde bunların perişan olacaklarını ve çekilen zahmetle harcanan onca emeğin boşa gideceğini savunmuştur. Bu nedenle Ramazanın yirminci günü İstanbul'da hazır bulunmasının emredilmesi karşısında askerlerin yanına gelmesinin ardından yola çıkacağını ve bayram günü gelmeye çalışacağını belirtmiştir. Sultan III. Selim ise Süleyman Bey'in belirtilen tarihte ulaşamayacağını anlaşılmaması üzerine bayrama kadar ve mümkünse daha önce gelmesine izin vermiştir⁴⁴³.

Süleyman Bey, yaşanması muhtemel gecikmenin devletin menfaatini korumaya çalışmasından kaynaklanacağını ileri sürmüştür. Bu çerçevede askerleriyle bayram günü Üsküdar'a ulaşacağını, fakat piyadelerin çamur nedeniyle bir-iki gün geride kalacağını haber vermiştir. Bayramın üçüncü günü gelmesine izin verilmesi halinde ise piyade ve süvari tüm askerlerin kendisiyle gelebileceklerini bildirmiştir. Sultan III. Selim, askerleri eksiksiz ve düzenli görmek istediği için bunlardan hiçbirisinin geride bırakılmaması şartıyla Süleyman Bey'in önerisini kabul etmiştir⁴⁴⁴. İzni almayı başaran Süleyman Bey cumartesi günü Üsküdar'a ulaşacağını haber vermiştir. Sözünü tutabilmek için de geride kalan askerlerini görevlendirdiği adamları vasıtasıyla

⁴⁴³ BOA, HAT, 199/10109, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [09 Eylül 1790], Sultan III. Selim'in hattı; BOA, HAT, 1398/56223, 3 Ramazân 1205 [6 Mayıs 1791]; BOA, HAT, 200/10202, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1205 [29 Ağustos 1791].

⁴⁴⁴ BOA, HAT, 1399/56342, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1205 [29 Ağustos 1791].

göndermeye çalışmıştır. Sevk ettiği develer ise kendisinden birkaç gün sonra İstanbul'a ulaşacaktı⁴⁴⁵.

Asker tertibine gösterilen itina, bunların yolculukları esnasında iaşelerinin karşılanması sırasında da sürdürülmüştür. Zira sevkte bir gecikme yaşanmaması adına, askerlerin iaşelerinin yola koyuldukları andan itibaren karşılanabilmesi için tedbirler alınmıştır. Bu amaçla güzergâh üzerindeki görevlilerden kazalarına uğrayacak askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması istenmiştir⁴⁴⁶. Fakat yoldaki askerler asayiş sorunlarına da sebep olmuşlardır. Nitekim Çekmece-i Sagîr Kadısı es-Seyyid Mehmed Emin Efendi İstanbul'a, askerler ile ahali arasında sorun yaşandığını ve sergerdelerin ahaliye zulmettiklerini haber vermiştir. Bunlar, ahaliiden aldıkları yem ve yiyeceklerin paralarını ödemedikleri gibi, bir kısmı da "*Cabbarzâde askeriyüz deyüb*" ahalinin ellerindekileri zorla almışlardı. Ayrıca üçer beşer gün kaldıkları kasaba ve köylerdeki çarşı ve pazarları yağmalamışlardı⁴⁴⁷. Şikâyetler karşısında Sultan III. Selim, ahaliiden sözüne itimat edilir kimselerin sorgulanmasını istemiştir⁴⁴⁸. Bu süreçte olayların tekrarlamaması için Yeniçeri Ocağından görevlendirilen yazıcı ve Hassa

⁴⁴⁵ BOA, HAT, 1399/56328, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1205 [29 Ağustos 1791].

⁴⁴⁶ Askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması için gereken ücretlerin mîrî fiyat üzerinden, rayiciyle sergerdeler tarafından ödenmesi emredilmişti. Bu çerçevede her nefere bir çift ekmeğin 4 akçe, her dört nefere bir vukıyye etin 20 akçe, her dört nefere bir vukıyye pirincin 16 akçe, her nefere yirmi beşer dirhem sadeyağın kıyyesi seksener akçe ve her dört nefere bir kile arpanın altmışar akçeden satılmasına karar verilmiştir. Bk. BOA, C.AS, 186/8054, belgede tarih olarak 1205 [1790-1791] yazılmış, hemen altına ise bunun 6 Ramazân 1205 [9 Mayıs 1791]'te ulaştığı belirtilmiştir.

⁴⁴⁷ BOA, C.AS, 186/8054, 11 Ramazân 1205 [14 Mayıs 1791], Çekmece-i Sagîr Kadısı es-Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin arzı.

⁴⁴⁸ BOA, C.AS, 186/8054, 11 Ramazân 1205 [14 Mayıs 1791], Sultan III. Selim'in hattı.

Bostancılarından bir hasekinin Çekmece-i Sagîr’de ikamet ettirilerek buradan geçen asker sergerdelerinin emre aykırı talepleri önlenmeye çalışılmıştır⁴⁴⁹.

Süleyman Bey İstanbul’a hareket etmeden önce, kaza-i Erbaa ve Niksar’dan hazırlanan askerlerin sevinde sorun yaşandığı yönünde haberler gelmişti. Bu bilgilere göre, kaza-i Erbaa Âyanı Deli Bekir ahaliyi bölüp birbirleriyle çatıştırmıştı. Orduya gönderilen askerleri de yoldan çevirmişti. Süleyman Bey, yolda firar edenlerin cezalandırılmamalarının ordudaki askerlerin “*gerüde kalanlara bir şey olmadı*” diyerek firar etmelerine sebep olabileceğini ileri sürmüştür. Bu nedenle Deli Bekir’in yanı sıra firar edenler ile muhalefette bulunanların yakalanarak cezalandırılmaları için sancaklardaki görevlilere emir yazılmasını rica etmiştir. Bu iki kaza askerlerinin sevk edilmesi konusunda ise Sivas müteselliminin görevlendirilmesini istemiştir. Böylece Sivas ve kaza-i Erbaa Sivas Mütesellimi Receb Bey’e, Amasya sancağı Amasya mütesellimine, Tokat ise Tokat voyvodasına ihale edilecekti. Talep kapsamında Çorum, Çankırı, Ankara, Kırşehir, Niğde, Kayseri, Amasya ve Tokat sancaklardaki görevliler ile oğlu Abdülfettah Bey’e emir yazılmıştır. Süleyman Bey’in askerlerin büyük kısmıyla İstanbul’a geldiği belirtilmiştir. Geride kalanların da derhal sevk edilmeleri emredilmiştir. Ayrıca Süleyman Bey ile orduya ulaşan fakat daha sonra firar eden askerlerin cezalandırılması yönünde de karar verilmiştir⁴⁵⁰.

Benzer bir sıkıntı Ankara sancağında baş göstermiştir. Süleyman Bey vasıtasıyla sancak dâhilinde hazırlanan askerlerin sevk için Mütesellim Mustafa sergerde tayin edilmişti. Ahali, görevlendirilen mütesellimlerinin yerine Tiryaki Mustafa’nın vekil

⁴⁴⁹ BOA, C.AS, 186/8054, 11 Ramazân 1205 [14 Mayıs 1791]; BOA, C.AS, 186/8054, 12 Ramazân 1205 [15 Mayıs 1791].

⁴⁵⁰ BOA, C.AS, 569/23931, Süleyman Bey’in takrirî; BOA, C.AS, 569/23931, Evâsıt-ı Şevvâl 1205 [12-22 Haziran 1791].

olmasını istemiş ve talepleri kabul edilmiştir. Bu esnada Çekirge Şeyhleri⁴⁵¹ olarak bilinen kimseler, yaşadıkları yerlerden asker göndermeleri emredildiğinde muafiyet iddiasında bulunmuşlardır. Buna ek olarak Süleyman Bey'in seferde görevlendirdiği Mühtedî Mehmed, Ankara mütesellimliğini elde etmek için dönüşe geçmiştir. Bu sırada da askerlerin nizamını bozacak hareketlere tevessül etmiştir. Osmanlı yönetimi, seferde görevlendirilen askerlerin geri dönmeyerek zamanında ulaşmalarıyla bunun önlenebileceğini savunmuştur. Bu amaçla Tiryaki Mustafa'ya, Süleyman Bey'in Ankara'dan tertip ettiği askerlerden olan Mühtedî Mehmed ile adamlarından geri kalanları bir an önce orduya göndermesini emretmiş⁴⁵², sorunu çözüme kavuşturmaya çalışılmıştır.

İstanbul'a ulaşan Süleyman Bey, Temmuz 1791'de yanındaki iki-üç bin kadar süvariyle Hırsova sahrasında ordugâha dâhil olmuştur. Teşvik edilmek amacıyla burada samur hilat giydirilerek mücevher hançer verilmiştir⁴⁵³. Bu süreçte Süleyman Bey'in yerine vekil bıraktığı oğlu Abdülfettah Bey ile bölgedeki diğer görevlilere de kış askeri hazırlamaları doğrultusunda emir gönderilmiştir. Bu kapsamda Abdülfettah Bey ile

⁴⁵¹ İlahî bir felaket olduğu inancı neticesinde çekirge istilasına yine ilahî temelli tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çekirge istilasıyla mücadelede önemli etkisi olduğuna inanılan çekirge ya da sığircık suyundan istifade edilmiştir. Anadolu'da bu suyun bulunduğu yerlerden birini Ankara'da Şeyh Ali Semerkandî'nin Yabanâbâd (bugünkü adıyla Kızılcahamam) kazasındaki Şeyhler köyünde (bugünkü adıyla Çamlıdere) bulunan tekkesi oluşturmuştur. Su, tekkede görevli şeyhler tarafından, çekirge afeti yaşanan yerlere ya devlet aracılığıyla yapılan talep ya da edindikleri istihbarat neticesinde devletten aldıkları izinle götürülerek dinî ritüellerle kullanılmıştır. Bu ritüelleri yerine getirenler ise Çekirge Şeyhleri isimli kişiler olmuşlardır. Bk. Alpaslan Demir, "Osmanlı Devleti'nde Haşerelere Karşı Bir Önlem: Çekirge Suyu", *Erdem*, S. 67, Ankara, Aralık 2014, s. 34-39.

⁴⁵² BOA, C.AS, 569/23922, Evâ'il-i Şevvâl 1205 [3-12 Haziran 1791]. Bu konuda Çapanoğulları'nın dışında başka yerlerden de asker tertip edilmesinin istendiği anlaşılmaktadır. Bk. BOA, HAT, 211/11460, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1205 [29 Ağustos 1791].

⁴⁵³ Bayram, *Enverî Târîhi*, s. 831.

diğer görevliler vasıtasıyla iki bin beş yüz ellisi süvari, beş yüzü piyade olmak üzere üç bin elli asker gönderilmesine karar verilmiştir⁴⁵⁴.

Bu gelişmeler yaşanırken Ruslar'ın Tuna Nehri'ni geçmeye çalıştığı haber alınınca ordu Maçın'e yönlendirilmiştir. Osmanlı ordusu 7 Temmuz 1791'de harekete geçerken, düşman da Tuna Nehri'nden Maçın'in karşısındaki adaya konuşlanmıştır. Ayrıca bir saat uzaklıktaki Kıztaşı'na kayıklarla bir miktar ağır süvari göndermiştir. Fakat Rumeli Valisi Zaimzâde Mustafa Paşa'nın bunlara mukabelede bulunması üzerine süvariler geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Ordugâh, Tuna kenarındaki Hırsova'dan on saat uzaklıktaki Maçın'e ulaşınca Maçın ordusuna takviyede bulunulmuştur. Bu amaçla Daye köyü önünde Süleyman Bey, Karaosmanoğlu el-Hac Mehmed Ağa, Tepedelenli Ali Paşa ve diğer memurlar maiyetlerindeki askerlerle bu göreve tayin edilmişlerdir⁴⁵⁵.

Takviye olarak gönderilen Süleyman Bey ile Karaosmanoğlu Mehmed Ağa görev yerlerine ulaşmışlardır. Bunların dışında bir kısım Arnavut askeri de takviye güç olarak katkı sağlamıştır. Fakat ordugâhtan alelacele gönderildikleri ve sekiz saatlik yoldan geldikleri için yorgun düşmüşlerdir. Bu durumun yanı sıra Maçın'de sazlığa saklanan Rus askerlerinin siperlere ani saldırıları Osmanlı askerlerinin geri çekilerek etrafa dağılmalarına yol açmıştır. Bu sırada Tepedelenli Ali Paşa, geride kalan beş yüz Arnavut askeriyle Ruslara karşı koymaya çalışmıştır. Süleyman Bey ile Karaosmanoğlu

⁴⁵⁴ Buna göre seksen süvari Aksaray; iki yüz yirmi süvari Niğde; yüz elli süvari Kırşehir; beş yüz elli süvari Ankara; üç yüz süvari Çorum; beş yüz süvari Kayseri; yedi yüz elli süvari Amasya ve beş yüz piyade Çankırı sancağındaki görevliler ve Abdülfettah Bey vasıtasıyla sevk edilecekti. Bk. BOA, C.AS, 168/7374, Evâ'il-i Zi'l-hicce 1205 [1-10 Ağustos 1791].

⁴⁵⁵ Bayram, *Enverî Târîhi* s. 837-839; Mustafa Öge, *Vak'a-i Hamidiyye Mehmed Sâdık Zâim-zâde (Tenkidli Transkripsiyon)*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2001, s. 146; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, 1. Bölüm, s. 578, 581.

Mehmed Ağa ise yanlarındaki askerlerle birkaç defa düşman üzerine hücum etmeye yeltenmişlerdir. Fakat askerler yetişip tertip edilerek savaşa girilmediği için başarılı olamamışlardır. Bozgun haberleri üzerine askerler firara yeltenirken, vezirler ile zabıtlar bunların önünü almaya çalışmışlardır. Fakat bozguncu askerlerin Maçın için tertip edilen orduyu yağmalayarak geri çekilmelerine engel olunamamıştır. Bu gelişmeler metristeki piyadeleri de dehşete düşürmüştü ve onlar da rast geldikleri at, zahire, barut gibi şeyleri gasp ederek bulundukları yerden kaçmışlardır⁴⁵⁶.

Olaylardan sonra Hırsova'ya gelen Sadrazam Yusuf Paşa, Maçın'e tekrar gitmek amacıyla hazırlıklara başlamıştır. Fakat bir süre sonra nizamsız askerlerle harbe girişilemeyeceğini ve Prusya'nın Ruslara karşı savaşmayacağını anlamıştır. Anapa ve Soğucak gibi önemli kalelerin de düşmana geçtiğini öğrenmesi üzerine Rus Generali Repnin'e sulh isteğini içeren bir mektup göndermiştir. Bu çatışmada ağır kayıp veren Rus ordusu, Osmanlı ordusunu takip edemeden Kalas'a çekilmişti. Hem bu sebep hem de iç ve dış gelişmeler dolayısıyla General Repnin bu teklifi kabul etmiştir⁴⁵⁷. Repnin, Kaynarca Antlaşması ile ondan sonraki antlaşmaların geçerli olmasını, Eflak ve Boğdan'ın bazı şartlarla Osmanlı Devleti'ne iade edilmesini ve Dinyester (Turla) Nehri'nin sınır kabul edilmesini barış için esas maddeler olarak teklif etmiştir. Bunun kabul edilmesiyle Ağustos 1791'de sekiz aylık bir mütareke imzalanmış ve ardından Kasım 1791'de barış görüşmelerine başlanmıştır. Çeşitli tarihlerde yapılan on beş toplantının neticesinde 10 Ocak 1792'de Yaş Antlaşması imzalanmıştır⁴⁵⁸.

⁴⁵⁶ Bayram, *Enverî Târîhi*, s. 839-842; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât*, s. 457; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, 1. Bölüm, s. 581.

⁴⁵⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, 1. Bölüm, s. 581, 582.

⁴⁵⁸ Antlaşmanın detayları için bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, 1. Bölüm, s. 590, 591; Kemal Beydilli, "Yaş Antlaşması", *DİA*, C. 43, İstanbul, 2013, s. 343-347; Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 43.

Mütarekenin imzalanmasından sonra Eylül 1791’de Babadağı kışlağındaki sipah ve silahdar ocaklarında isyan tehdidi baş göstermiştir. Baharda, Anadolu ve Rumeli’den neferlerin toplanıp yoklanmaları emredildiğinde bunlar zabitlerinden bir kaç kişiyi öldürmüşlerdi. Bunlar daha sonra ordugâh Maçın taraflarındayken Serdar-ı Ekremin maiyetine girmek istemişlerdi. Fakat on bin kişiden fazla olan bu askerler, istekleri kabul edilmeyerek Babadağı’na yakın Kologra havalisini muhafazayla görevlendirilmişlerdi. Ocak mensupları, mütarekenin imzalanmasının ardından Serdar-ı Ekremin ordugâhla Maçın’dan Silistre’ye, oradan da Şumnu sahrasında *livâ-i şerife* gitmek üzere olduğunu öğrenince izinsiz olarak harekete geçmişlerdir. Konunun Silistre’de Sadrazama haber verilmesi üzerine Süleyman Bey, Karaosmanoğulları ve Ordugâh Çarhacısı Vezir Ulvi Paşa Silistre’den bunlara karşı gönderilmişlerdir. Bu görevliler Şumnu sahrasında livâ-i şerifin karargâhı olan yerden bir saatlik mesafedeki Bulanık Nehri kenarında ocak mensuplarından durumu öğrenmeye çalışmışlardır. Görüşme neticesinde yaşananların askerlerin ulufe alamamaları dolayısıyla zor durumda kalmalarından kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine konunun daha sonra halledileceğinin belirtilmesi üzerine birkaç gün Hacıoğlu Pazarı’nda ikamet eden askerler geri dönmüşlerdir. Bir süre sonra ise olaya sebep olanlar idamla cezalandırılmışlardır⁴⁵⁹.

Osmanlı yönetimi Çapanoğulları ve Karaosmanoğulları gibi büyük yerli hanedan mensuplarının seferlerde desteklerini sağlayabilmek için “*birer kürk ilbâsıyla taltîf ve ihrâc-ı asâkire teşvîk*” etmiştir. Görevini tamamlayan Süleyman Bey ile Karaosmanoğulları’na bu amaçla yine kürk giydirilmesine karar verilmiştir. Zira bunlar bir yıl önce de kürk giydirilmek suretiyle asker göndermeye teşvik edilmişlerdi. Şimdi yeniden asker tertibi haberinin duyurulması gerektiği için, Anadolu’nun iki büyük hanedanını oluşturan Çapanoğulları ile Karaosmanoğulları’nın taltif edilmemelerinin bu

⁴⁵⁹ Bayram, *Enverî Târîhi*, s. 854-857.

haberini yayılmasına mâni olacağını düşündürmüştür. Bu nedenle Osmanlı idaresinin kendilerini bir önceki sene gibi reis kabul ettiği ve sefere gitmelerinin muhtemel olduğu izlenimini vermek için bunlara kürk giydirilmeleri yoluna gidilmiştir⁴⁶⁰. Böylece ilkbaharda desteklerini alabilmek adına Bâbîâlî'de Kaymakam Paşa'nın huzurunda Süleyman Bey ile Karaosmanoğulları'ndan el-Hac Ömer ve kardeşi el-Hac Mehmed Ağalar'a samur kürk giydirilmiştir⁴⁶¹. Bu seremoninin ardından Süleyman Bey'in askerleri ile bu askerlerin hayvanları Beşiktaş'tan Üsküdar'a geçirilmeleri amacıyla tahsis edilen yüz elli büyük kayıkla memleketlerine doğru yola çıkarılmışlardır⁴⁶². Yaşanan bu gelişme, asker tertibindeki sıkıntıyı ve Osmanlı idaresinin yerel âyanlara ne derecede ihtiyaç duyduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu hanedan mensuplarının asker göndermemelerinin seferde sıkıntı doğuracağı, üstelik sefer hazırlığı haberinin yayılmasını da engelleyebilecekleri düşüncesi, içinde bulunulan

⁴⁶⁰ BOA, HAT, 1409/57208, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1206 [18 Ağustos 1792]. Hilatlar, padişah tarafından sarayda Sadrazam tarafından ise Bâbîâlî'de giydirilmiştir. Sadrazamlar bir memuriyet tevcihi esnasında hilat giydirirken bu törene *icra resmi* de denilmiştir. Kendilerine iradeli memuriyet verilenler teşrifat dairesinden resmi tezkireyle davet edilmiş ve önde teşrifatçı olarak Sadrazamın huzuruna getirilmişlerdir. Bu tören, Sadrazam ayakta iken teşrifatçının irade-i seniyyeyi okuması, "*filân memuriyet filân paşa veya efendi uhdesine tevcih*" şeklinde bağırması ve ardından memur taşra memurlarından ise teşrifat yamağı tarafından hilat giydirilmesiyle son bulmuştur. Valilik ya da mutasarrıflık tevcih edilen kimsenin merkezde bulunmaması halinde ise hilat, onun yerine kapı kethüdasına giydirilmiştir. Bu seremoninin akabinde hilatı giyen kimse Sadrazama teşekkür etmiştir. Hilat giydirilmesi Sultan II. Mahmud zamanında yapılan değişiklikle kaldırılmıştır. Bk. Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C. 1, s. 834.

⁴⁶¹ Çınar, *Mehmed Emin Edîb*, s. 248; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 232, 233; Mert, *Çapanoğulları*, s. 52.

⁴⁶² İstihdam edilen mavnaların ücretleri 75 kuruşa denk gelirken, bunun 15 kuruşunda indirimle gidilmiştir. Bk. BOA, C.AS, 701/29409, 6 Safer 1206 [5 Ekim 1791]; BOA, C.AS, 701/29409, 21 Rebîü'l-âhir 1206 [18 Aralık 1791]; BOA, C.AS, 701/29409, 25 Rebîü'l-âhir 1206 [22 Aralık 1791]; BOA, C.AS, 701/29409, arz; BOA, C.AS, 701/29409, 27 Rebîü'l-âhir 1206 [24 Aralık 1791]; BOA, C.AS, 701/29409, 29 Rebîü'l-âhir 1206 [26 Aralık 1791].

vahameti özetlemektedir. Bu tarz bir sorunla karşılaşmak istemeyen Osmanlı yönetimi, onları taltif suretiyle teşvik etmeye mecbur kalmıştır.

Zahire Temini

Süleyman Bey, ordunun lojistik ihtiyaçlarının karşılanması hususunda önemli görevler icra etmiştir. Bu kapsamda savaş alanlarının hayatî öneme haiz ihtiyaçları arasında yer alan zahirenin temini ile sevki konusunda Süleyman Bey'e verilen görevleri üç farklı şekilde değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki zahireyi doğrudan orduya ve çeşitli kalelere sevk etmesi şeklinde olmuştur. İkincisi İstanbul ahalisinin ihtiyaçları için bazı bölgelerden sevk edilen zahirenin sefer dönemlerinde orduya tahsis edilmesi dolayısıyla İstanbul'da oluşan açığın kapatılması yönünde gerçekleşmiştir. Üçüncüsü ise yine bazı bölgelerden İstanbul'a gönderilmesi gerekirken kış şartları nedeniyle hasatta yaşanan verimsizlikten ötürü oluşan ihtiyacın giderilebilmesi amacıyla yapılmıştır.

Ruslar'ın 1783'te Kırım'ı işgali sonrasında savaş çanlarının çalması üzerine Osmanlı yönetimi sefer hazırlıklarına başlamıştır. Bu kapsamda sefer lojistiğinin en önemli ayağı olan zahirenin teminine hız verilmiştir. Süleyman Bey'e de bu konuda çeşitli görevler tevdi edilmiştir. Merkezî idare konunun hassasiyeti dolayısıyla Süleyman Bey'den ihmalkâr davranmamasını istemiştir. Fakat o, ilk dönemlerde yönetimle takip ettiği mesafeli siyaset gereği bu konudaki emirlerin yerine getirilmesine özen göstermemiştir. Bunun sonucunda Samsun iskelesine zahire sevk etmekle görevlendirildiğinde sadece 10.000 kile İstanbulî buğday göndermiş ve tertibin büyük kısmı bakaya kalmıştır. Osmanlı yönetimi, uzun süre bu hususta bir hareket olmadığı

için Süleyman Bey'i emre aykırı davranmaması yönünde tekrar uyarmıştır. Aksi takdirde istemediği şekilde davranılacağını bildirmiştir⁴⁶³.

Süleyman Bey, bu uyarının etkisiyle olsa gerek ordunun ve İstanbul'un ihtiyaçlarını karşılamaya dönük zahire sevk etme faaliyetlerine hız vermiştir⁴⁶⁴. Bu amaçla Osmanlı yönetiminin Bozok, Çorum ve Amasya havalisinden 50.000 kile buğday temin etmesini istemesi üzerine farklı zamanlarda hazırladığı 55.054 kile buğdayı iki parça halinde buraya sevk etmiştir⁴⁶⁵.

1787-1792 Seferi sürecinde, mutat olarak Karadeniz'in Rumeli iskelelerinden İstanbul'a sevk edilen zahirenin, sefer nedeniyle orduya tahsis edilmesi ve sert geçen kış mevsimi nedeniyle hasattan verim alınamaması İstanbul'da zahire sıkıntısı yaşanmasına yol açmıştır. Osmanlı yönetimi, bu duruma çözüm bulabilmek adına farklı bölgelerden zahire temin edilmesine çalışmıştır. Bu amaçla Süleyman Bey'den hasadın iyi olduğu anlaşılan Çankırı ve Bozok sancaklarından Samsun iskelesine zahire göndermesini

⁴⁶³ Bu rehavet nedeniyle durumdan haberdar edilen Süleyman Bey, zahireyi on beş güne kadar göndereceğini söylemiştir. Fakat buna rağmen herhangi bir kıpırdanma olmamıştır. Kayıtlarda müteveffa Mustafa Bey'in Samsun iskelesine çok miktarda zahire nakliyle görevli olduğu, buna karşın Süleyman Bey'in buraya sadece 29.245 kile gönderdiği belirtilmiştir. Bu nedenle Kapı Kethüdası Evkâtlızâde Mîr Süleyman'a, Süleyman Bey'in rehavet gösterdiği, zahirenin bu günlerde Samsun iskelesinde bulunmasının gerektiği lisanen anlatılmış ve durumu ona bildirmesi istenmiştir. Bk. BOA, C.AS, 844/36043, 9 Rebîü'l-âhir 1198 [2 Mart 1784].

⁴⁶⁴ BOA, HAT, 1381/54540, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1203 [20 Eylül 1789].

⁴⁶⁵ Nakliye dâhil olmak üzere kilesi 100 para/2,5 kuruş olan bu zahire, toplamda 5.000.000 para/125.000 kuruş etmiştir. Bu buğdaydan 21 Şubat 1789'da Tersane-i Âmire ambarlarına 46.183 kile gelmiştir. Karşılığında ise Süleyman Bey'e 110.000 kuruş teslim edilmiştir. Ardından 9 Kasım 1789'da 8.871 kileden oluşan bir sevkiyat daha yapılmıştır. Böylece 50.000 kile göndermesi istenirken o, 55.054 kile sevk etmiştir. Bk. BOA, C. Belediye (BLD), 111/5520, 28 Safer 1204 [17 Kasım 1789].

istemiştir⁴⁶⁶. Sultan I. Abdülhamid zamanında verilen bu emir, birkaç ay sonra taht değişikliği yaşandığı için Sultan III. Selim tarafından yenilenmiştir. Bu yeni emirde Sultan III. Selim, merhum amcası zamanında Süleyman Bey ile Çorum'daki idarecilere verilen görevin bir an önce yerine getirilmesini istemiştir. Emir doğrultusunda Çorum'daki zahire, tohumluk ile günlük ihtiyaçlar için gerekli olan kısım ayrıldıktan sonra Samsun iskelesinden İstanbul'a sevk edilecekti⁴⁶⁷.

Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey'den 100.000 kile buğdayı hızlıca sevk etmesini istemiştir. Süleyman Bey ise İstanbul'a buğdayın 3 kuruştan rayici olduğunu belirtmiş ve zahire sahiplerine de bu doğrultuda söz vermiştir. Fakat merkezî idare, Süleyman Bey'den buğdayın kilesini 2 kuruştan/80 paradan satın almasını istemiş, sermaye olarak da 50.000 kuruş vermiştir. Süleyman Bey, 2 kuruşun rayicin altında olması nedeniyle ahalinin buğdaylarını rızalarıyla vermeyeceklerini belirtmiştir. Ardından bu miktarın 2,5 kuruşa çekildikten sonra kendisine 70-80.000 kuruş daha verilmesini rica etmiştir. Devamında ise kâr amacı gütmeyişini ve tek gayesinin devlete hizmet etmek olduğunu özellikle vurgulamıştır. Osmanlı idarecilerine göre, bu durumda buğday için 200.000 kuruş ödenmesi gerekecekti. Bu sebeple Süleyman Bey'e 150.000 kuruş daha gönderilmesine ihtiyaç vardı⁴⁶⁸. Sultan III. Selim, açıklamalar üzerine iki tarafın bahasının artmadan nizam verilmesini ve paranın Darbhâne'den gönderilmesini

⁴⁶⁶ Süleyman Bey'in bu hizmetle devlete ve insanlara büyük hizmet edeceği ve bunun unutulmayacağı *"hem Devlet-i Âliyyeme ve hem kâffe-i ibâd-ullahu bu vechle dâhi azîm hidmet etmiş olacağında şübhe olmadığı ve bu hidmetin ferâmûş olunmayacağı"* sözleriyle belirtilmiştir. Zahire, İstanbul'dan gönderilecek kapan tüccarları tarafından, Samsun'da alıcı ve satıcı yanlarında tartılarak peşin olarak satın alınacaktı. Böylece bu ticaretten hem zahire sahipleri hem de İstanbul halkı kazançlı çıkacaktı. Bk. BOA, C.BLD, 150/7495, Evâhir-i Cemâziye'l-evvel 1203 [16-26 Şubat 1789].

⁴⁶⁷ Hükmün bir sureti Amasya Mütesellimi Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşlarından Hasan Bey ile buradaki diğer görevlilere yazılmıştır. Bk. BOA, C.BLD, 104/5191, Evâsıt-ı Receb 1203 [6-16 Nisan 1789].

⁴⁶⁸ BOA, HAT, 194/9651, 23 Zi'l-hicce 1203 [14 Eylül 1789].

emretmiştir⁴⁶⁹. Görünen o ki Süleyman Bey'in bu açıklamasına İstanbul nezdinde kendi çıkarını düşündüğü izlenimi yol açmıştır. Zira Osmanlı yönetiminin rayiç hususundaki müdahalesinden hoşnut olmayan Süleyman Bey, kendi menfaatini düşünmediğini izaha çalışmıştır.

Netice itibariyle Süleyman Bey'in, Bozok, Çankırı, Amasya ve Çorum sancaklarından tertip ettiği buğday Samsun iskelesine, oradan da gemilerle İstanbul'a gönderilmiştir. Bu süreçte zahire sahipleri ile nakilde görevli kişilere ödenmesi gereken ücretlerin bir kısmı ödenememiştir. Süleyman Bey onlara ücretlerini, yakında gelmesini beklediği paradan ödeyeceğini taahhüt etmiştir. Fakat bu para kendisine ulaşmadığı için bunu gerçekleştirememiştir. Hak sahiplerinin sıkıştırmaları üzerine zor durumda kalan Süleyman Bey Osmanlı yönetiminden, paranın Kapı Kethüdası Mustafa Ağa'ya teslim edilmesini rica etmiştir⁴⁷⁰. Bu gelişme karşısında Süleyman Bey'in ifa ettiği görevler göz önüne alınarak ödemede eksik kalan 15.000 kuruşun buğday bahasından havale edilmesine karar verilmiştir⁴⁷¹. Görüldüğü üzere Süleyman Bey'in Osmanlı idaresi ile zahire ve kira sahipleri arasında kaldığı bu durum aslında kendisini de ilgilendirmiştir. Zira söz verilen tarihte paralarını alamayan bu kişilerin bir dahaki talebe olumsuz cevap vermeleri Süleyman Bey'in İstanbul'un taleplerini yerine getirmesini zorlaştırabilirdi. Bu durum ise onun rehavet gösterdiği yönünde suçlanmasına sebep olabilirdi. Bu nedenle Süleyman Bey arzulamadığı durumların yaşanmaması adına hak sahiplerine ücretlerini ödemeye çalışmıştır.

⁴⁶⁹ BOA, *HAT*, 190/9177, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1203 [20 Eylül 1789].

⁴⁷⁰ BOA, *C.BLD*, 111/5520, 3 Safer 1204 [23 Ekim 1789].

⁴⁷¹ BOA, *C.BLD*, 111/5520, Sultan III. Selim'in hattı; BOA, *C.BLD*, 111/5520, Defterdar arzı; BOA, *C.BLD*, 111/5520, 23 Safer 1204 [12 Kasım 1789].

İstanbul'un zahire ihtiyacının dışında stratejik öneme⁴⁷² haiz olan Anapa ve Soğucak'ın muhafazasında görevli askerlerin zahire gereksinimleri de karşılanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Süleyman Bey'in idaresindeki Bozok ile Sivas ve Amasya'dan bu bölgeler için 1786'dan 1790'a kadar olan yıllara⁴⁷³ mahsuben zahire sevki emredilmiştir. Bu sayede temin edilecek 70.000 kile İstanbul'un ile 40.000 kile İstanbul arpa Samsun iskelesine gönderilecekti⁴⁷⁴. Fakat ahalinin muhalefeti nedeniyle zahirenin temininde sıkıntı yaşanmıştır. Buna göre; Süleyman Bey'in uhdesindeki Kazâbâd nahiyesine bağlı yedi köyün ahali, 1786-1787'ye mahsuben paylarına düşen zahireyi teslim etmemişlerdir. Çepni Çonkar kazası ahali de hisselerini ertelemeye

⁴⁷² Osmanlı Devleti, Rus tehdidine karşı İstanbul'un korunabilmesi amacıyla kuzeybatıda Özi kalesini tahkim etmiştir. Anadolu'nun muhafazasını sağlayabilmek içinse kuzeydoğuda 1785'te inşası tamamlanan Anapa kalesinden istifade etmiştir. Böylece 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonucunda Kırım'ın kaybedilmesiyle Kuzey Kafkasya'da oluşan savunma boşluğu Anapa kalesiyle doldurulmaya çalışılmıştır. Bk. Fedakâr, *İmparatorluklar Savaşı*, s. 11-51.

⁴⁷³ Bu miktardan Bozok livasının hissesine 11.000 kile un ile 6.286 kile arpa düşmüştür. Unun nakliye ve çuval bahayla birlikte kilesi altmışar, arpanın ise nakliyeyle birlikte otuzar sağ akçeden (ayarı ile ağırlığı tam para) bahası olmuştur. Toplamda 45.000 kuruşa karşılık gelen baha için önce 7.500 kuruş verilmiştir. Daha sonra ise bu rakam 12.500 kuruşa çıkarılmıştır. Bk. SŞS, no. 3, s. 21, belge no. 1, 2 Muharrem 1202 [14 Ekim 1787]; SŞS, no. 3, s. 21, 22, belge no. 2, 27 Zî'l-hicce 1201 [10 Ekim 1787]. Bozok'un dışında Sivas'tan 44.502 kile un ve 25.430 kile arpayla Amasya'dan 14.497 kile un ve 8.284 kile arpanın sevk edilmesi emredilmiştir. Bk. SŞS, no. 3, s. 23, belge no. 1, tarihsiz; SŞS, no. 3, s. 46, belge no. 1, 25 Cemâziye'l-evvel 1202 [3 Mart 1788]; SŞS, no. 3, s. 52, belge no. 1, 5 Rebîü'l-âhir 1202 [14 Ocak 1788]; SŞS, no. 3, s. 62, belge no. 1, 2 Cemâziye'l-evvel 1202 [9 Şubat 1788]; SŞS, no. 3, s. 67, belge no. 1, 11 Cemâziye'l-âhir 1202 [19 Mart 1788].

⁴⁷⁴ Unun nakliye ve çuval bahayla birlikte kilesi altmışar, arpanın ise nakliyeyle birlikte otuzar akçeden ücretleri bulunmaktaydı. Bk. SŞS, no. 3, s. 109, belge no. 3, 19 Rebîü'l-âhir 1203 [17 Ocak 1789]; SŞS, no. 3, s. 110, belge no. 1, 19 Rebîü'l-âhir 1203 [17 Ocak 1789]; SŞS, no. 3, s. 117, belge no. 1, 5 Rebîü'l-âhir 1203 [3 Ocak 1789]; SŞS, no. 3, s. 207, 208, belge no. 3, 24 Zî'l-kâ'de 1204 [5 Ağustos 1790].

çalışmışlardır⁴⁷⁵. Diğer taraftan 1786-1787 ve 1787-1788'e mahsuben gönderilecek zahirenin bir kısmı da bakaya kalmıştır. Bu gelişmeler karşısında Süleyman Bey'e bakayaların bedele kesilmeden, hızlıca yola çıkarılması emredilmiştir⁴⁷⁶.

Bunun dışında 1789-1790'a mahsuben Bozok'tan temin edeceği 60.000 ve Çorum'dan temin edeceği 40.000 kile arpayı ihtiyaç halinde kullanılmak üzere Samsun iskelesine nakletmesine karar verilmiştir⁴⁷⁷.

Alınan tedbirlere rağmen Anapa'dan asker ve zahire hususunda sıkıntı yaşandığı haberleri gelmeye devam etmiştir. Hem bu durum hem de sekiz ay önce tertip edilip ücretleri verilen zahirenin henüz gönderilmemesi Sultan III. Selim'i öfkelenmiştir. Sultan III. Selim'e göre, zahire olmadan askerin cephede durması beklenemezdi. Bu nedenle Samsun'daki zahirenin gönderilmesini, ayrıca zahireyi sevk etmesi için Süleyman Bey'e emir yazılmasını istemiştir⁴⁷⁸. Bu çerçevede 1787-1788 ve 1788-1789'a mahsuben Bozok, Çorum, Amasya ve Sivas'tan temin edilecek zahirenin Samsun iskelesine gönderilmesine karar verilmiştir. Bunların nakline ise Sinop Başbuğu Vezir Feyzi Süleyman Paşa nezaret edecekti⁴⁷⁹. Bu kapsamda Süleyman Bey'in

⁴⁷⁵ SŞS, no. 3, s. 80, belge no. 1, 17 Ramazân 1202 [21 Haziran 1788].

⁴⁷⁶ SŞS, no. 3, s. 106, 107, belge no. 1, 20 Safer 1203 [20 Kasım 1788].

⁴⁷⁷ Süleyman Bey'in göndereceği arpanın kilesi otuzar paradan olmak üzere toplamda 3.000.000 paraya/25.000 kuruşa karşılık gelmiştir. Diğer taraftan Karahisâr-ı Şarkî voyvodası vasıtasıyla Giresun iskelesine nakledilen 20.000 kile buğday için de 2.100.000 para/17.500 kuruş ödenmesine karar verilmiştir. Böylece bu iki iskele vasıtasıyla gönderilmesi istenen 130.000 kile arpa ve 20.000 kile buğday için ödenmesi gereken meblağ 42.500 kuruşa tekabül etmiştir. Bu zahireden Soğucak ve Anapa'nın dışındaki yerlerin ihtiyaçlarında da istifade edilecekti. Bk. BOA, C.AS, 690/28971, 25 Cemâziye'l-evvel 1204 [10 Şubat 1790]; BOA, C.AS, 690/28971, Başmuhasebe'den hazırlanan tertip defteri; BOA, C.AS, 690/28971, arz.

⁴⁷⁸ BOA, HAT, 192/9364, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [9 Eylül 1790].

⁴⁷⁹ BOA, C.DH, 218/10886, 11 Receb 1204 [27 Mart 1790].

İstanbul'un ihtiyacı için Samsun'a gönderdiği buğdayın bir kısmı Anapa'ya sevk edilmek üzere hazırlanmıştır⁴⁸⁰. Ardından nakli tertip edilen 40.000 kile buğdayın 15.000 kilesi ambara getirilmiştir. Geri kalan 25.000 kilenin 13.900 kilesi İstanbul'a, 11.100 kilesi ise Anapa'ya sevk edilmiştir. Böylece Bozok, Sivas, Amasya, Çorum taraflarından Anapa'ya 34.744,5 kile un, 35.104 kile arpa ve 11.100 kile buğday gönderilmiştir⁴⁸¹.

Anapa ve Soğucak'taki muhafızların ihtiyacı için yine Süleyman Bey'den 1789-1790'a mahsuben Bozok, Çorum ve Amasya sancaklarından Samsun iskelesine sevk edilmek üzere 21.667 kile un, 28.333 kile arpa olmak üzere 50.000 kile zahire satın alması istenmiştir. Aynı yıla mahsuben Sivas mubayaasından ayrılan ve oğlu Abdülfettah Bey vasıtasıyla Bozok kazasından tahsil edilip Samsun iskelesine gönderilmesi istenen 11.000 kile un ile 6.500 kile arpa da ücretleri ödenerek sevk edilecekti. Süleyman Bey İstanbul'a bu hissenin nakledilmek üzere olduğunu bildirmiştir. Fakat bu tertibin bir kısmının bakaya kalması üzerine onların da sevk edilmesi istenmiştir⁴⁸². Süleyman Bey ise Kapı Kethüdası Mustafa Bey aracılığıyla

⁴⁸⁰ BOA, C.DH, 218/10886, 14 Zi'l-hicce 1204 [25 Ağustos 1790]; BOA, C.DH, 218/10886, Sinop Başbuğu Vezir Feyzi Süleyman Paşa'nın Kethüdası Kâtibi Edhem Efendi tarafından gönderilen takrir.

⁴⁸¹ BOA, C.DH, 218/10886, Anapa'ya nakledilen zahire miktarını gösterir pusula; BOA, C.DH, 218/10886, takrir ve üzerine 27 Zi'l-kâ'de 1204 [8 Ağustos 1790] tarihli buyruldu.

⁴⁸² Samsun naibinin ilamı ve Ambar Emini Ali'nin defterinden anlaşıldığı kadarıyla Süleyman Bey, Bozok kazasının hissesine düşenleri göndermişti. Fakat Çorum ve Amasya kazalarının hisselerinden 11.889,5 kile un ile 10.882 kile arpa bakaya kalmıştı. Yine oğlu tarafından tahsil edilmesi gereken zahireden de 8.400 kile buğday ambara konulmuştu. 2.600 kile buğday ile 6.500 kile arpa ise bakaya kalmıştı. Zahrenin bedeli Süleyman Bey'e daha önce teslim edildiği için bakaya kalan toplamda 11.889,5 kile un, 2.600 kile buğday ve 18.382,5 (miktarların toplanmasıyla bu rakamın 17.382,5 olması gerektiği görülmektedir) kile arpayı bir an önce Samsun iskelesine göndermesi istenmiştir. Bk. BOA, C.AS, 1027/42025, 17 Receb 1206 [11 Mart 1792]. Süleyman Bey, zahrenin kabz ve muhafazası görevini yerine getirecek çukadarın yetersizliği sebebiyle görevin Sivas mubayaacısı Receb Bey'in uhdesine

Osmanlı yönetiminden iskeleye naklindeki zorluktan ötürü 11.000 kile unun buğday olarak sevk edilmesini rica etmiştir. Talebin uygun bulunmasıyla sevk edilecek unun buğdaya çevrilmesine karar verilmiştir⁴⁸³.

Gösterilen gayret neticesinde 50.000 kile zahire, 11.000 kile buğday ve 6.500 kile arpadan Samsun iskelesine 11.667 kile arpa ile 5.000 kile un teslim edilmiştir. Yine 1789-1790'a mahsuben 8.400 kile buğday ile 4.060 kile eski buğday gönderilmiştir. Böylece toplamda teslim edilen 12.460 kile buğdayın 2.138,5 kilesi Faş kalesine sevk edilmiştir. Diğer taraftan Bozok sancağından 1789-1790'a mahsuben gönderilmesi gereken miktardan 3.167 kile arpa, 3.333 kile un ile 2.600 kile buğday bakaya kalmıştır⁴⁸⁴.

Osmanlı-Rus ve Avusturya Harbi 1792'de sona erse de etkisi uzun süre devam etmiştir. Osmanlı yönetimi, sefer döneminde yaşadığı nakit darlığını bakaya kalan zahirenin bedele çevrilmesi yoluyla da aşmaya çalışmıştır. Bu bağlamda 1786'dan 1790'a gelinceye kadar Bozok, Sivas, Amasya ve Çorum sancaklarından Süleyman Bey

verilmesini talep etmiştir. Bu istek üzerine Osmanlı yönetimi, Receb Bey'in görevlendireceği güvenilir bir adamı vasıtasıyla bu işi takip etmesini emretmiştir. Bk. ŞŞS, no. 5, s. 22, 23, belge no. 2, 10 Şevvâl 1205 [12 Haziran 1791].

⁴⁸³ Buna göre 11.000 kile un ile 6.500 kile arpanın bahası 7.125 kuruştı. Bunun 4.546 kuruşu Süleyman Bey'e uhdesindeki Boynuincelü hassı mukâta'asının 1790-1791 senesi mâlinden havale edilmişti. Geriye ise 2.579 kuruş kalmıştı. Unun nakliyeyle birlikte kilesi altmışar, buğdayın ise kırkar akçeden oluşmuştur. Bu nedenle kilesi kilesine çevrildiğinde fiyat farkı meydana gelmiştir. Bu farktan ötürü meblağdan 1.833 kuruş 40 akçe indirilmesi gerekmiştir. Bunun üzerine 167 kuruş eklenip gerekli olan 2.000 kuruş bu talepten düşülerek unun buğdaya çevrilmesi emredilmiştir. Geriye kalan 579 kuruşun ise zahirenin Samsun'a tamamen teslim edildiği haberi geldiğinde verilmesi yoluna gidilmiştir. Bk. ŞŞS, no. 5, s. 23, belge no. 1, 15 Şevvâl 1205 [17 Haziran 1791]; BOA, C.AS, 612/25801, 15 Şevvâl 1205 [17 Haziran 1791]; BOA, C.AS, 612/25801, 21 Şevvâl 1205 [23 Haziran 1791]; BOA, C.AS, 612/25801, 24 Şevvâl 1205 [26 Haziran 1791]; BOA, C.AS, 612/25801, Kapı Kethüdası Mustafa Bey'in takriri.

⁴⁸⁴ ŞŞS, no. 5, s. 109, belge no. 1, 13 Rebû'l-âhir 1206 [10 Aralık 1791].

ve diğ er görevliler vasıtalarıyla sevk edilmesi gerekirken bakaya kalan zahirenin kilesinin birer kuruştan bedele çevrilmesine karar verilmiştir. Yönetimin bu kararı üzerine Süleyman Bey ile Sivas Mütesellimi Receb Bey tahsili gerçekleştirmek amacıyla harekete geçmiştir. Fakat bu esnada Rumeli’de kıtlık yaşanınca İstanbul’a zahire sevkinde sıkıntılar baş göstermiştir. Merkezî idare sorunu aşmak adına Samsun’daki zahirenin İstanbul’a sevkine karar verilmiştir. Bu sırada sınır bölgelerinde oluşan ihtiyaç dolayısıyla Samsun’da da yeterli miktarda zahire bulunması gerekmiştir. Farklı bölgelerde oluşan bu ihtiyaç nedeniyle Osmanlı yönetimi bakayanın tekrar aynı olarak tahsilini istemiştir. Süleyman Bey de karar değişikliği dolayısıyla yeniden harekete geçmiştir. Fakat kış şartları nedeniyle naklin ancak baharda gerçekleştirilebilmesinin mümkün olduğunu belirtmesi⁴⁸⁵ üzerine buna müsaade edilmiştir⁴⁸⁶.

İstanbul’da zahire darlığının devam etmesi üzerine Süleyman Bey Ekim 1793’te zahire sevkiyle görevlendirilmiştir. Fakat o, idaresi altındaki yerlerde de kıtlık yaşandığını belirtmiştir. Durumun vahametini belirtmek için de ahalinin yemek ya da toprağa ekmek için zahire bulamadığını ileri sürmüştür. Bu nedenle emrin yerine

⁴⁸⁵ BOA, *C.BLD*, 4/168, 9 Cemâziye’l-evvel 1207 [23 Aralık 1792].

⁴⁸⁶ BOA, *C.BLD*, 4/168, 23 Cemâziye’l-evvel 1207 [6 Ocak 1793]. Süleyman Bey ile Bozok, Çorum ve Amasya’daki görevlilere yazılan hüküm gereğince buralarda bakaya kalan zahirenin birer kuruştan bedellerinin tahsil edilmesine karar verilmişti. Fakat daha sonra duyulan ihtiyaç nedeniyle bunun aynı olarak sevk edilmesi istenmiştir. Ardından zahirenin tahsil ve naklinde gevşeklik gösterilmemesi koşuluyla bunun bahara ertelenmesine izin verilmiştir. Bk. BOA, *C.BLD*, 4/168, Selh-i Cemâziye’l-evvel 1207 [13 Ocak 1793]. 1791-1792’de Bozok, Çorum ve Amasya kazalarından satın alınması emredilen zahireden 11.889,5 kile un, 2.600 kile buğday ve 17.382 kile arpa bakaya kalmıştır. Bk. SŞS, no. 5, s. 114, belge no. 1, 29 Zi’l-hicce 1206 [18 Ağustos 1792]; SŞS, no. 5, s. 141, 142, belge no. 1, 9 Rebîü’l-evvel 1207 [25 Ekim 1792].

getirilmesinin mümkün olmadığını bildirmiştir⁴⁸⁷. Süleyman Bey'in beyanını dikkate almayan Sultan III. Selim ise daha önce istenen kilesi 110'ar paradan olmak üzere 100.000 kile buğdayın söz verilen zamana kadar gönderilmesinde ısrar etmiştir⁴⁸⁸.

Bu süreçte Osmanlı idaresi Süleyman Bey'i gücendirmeden ikna etmeye çalışmıştır. Bunu başarabilmek için de başka bölgelere nispetle nüfuz sahasında yer alan Bozok, Çankırı, Kırşehir, Ankara, Çorum ve Aksaray sancaklarında zahire hasadının daha verimli olduğunu ifade etmiştir. Bu gerekçeyle satın alması istenen buğdayı kış bastırmadan develerle İznikmid (İzmit) iskelesine, oradan da İstanbul'a göndermesi istenmiştir. Görev esnasında sarf etmesi için de kendisine 50.000 kuruş gönderilmiştir. Fakat bu ilk emir Süleyman Bey'e ulaşmadan onun yazdığı tahrirat İstanbul'a gelmiştir. Bunu dikkate almayan Osmanlı idaresi, Süleyman Bey'i ikna edebilmek amacıyla buğdayın sadece Bozok sancağından tertip edilmeyeceği ve diğer yerlerin de katkıda bulunacağını ifade etmiştir⁴⁸⁹. İkna çabalarının sonuç vermesi ve Süleyman Bey'in harekete geçmesinin ardından beklenmedik bir gelişme yaşanmıştır. Buna göre İstanbul'da bakıra ihtiyaç duyulması üzerine Ergani madeninden Tokat'a oradan da İznikmid iskelesine bakır sevk edilmesine karar verilmiştir. Bu amaçla deve göndermesi istenen Süleyman Bey, 100.000 kile buğdayın 20.000 kilesini terk etmek zorunda

⁴⁸⁷ Süleyman Bey, kapı kethüdasına zahire hususunda kıtlık yaşandığını haber vermiştir. Bu darlık nedeniyle zahirenin kilesinin ikişer kuruşa satıldığını, sonbahara veya kışa kalınması durumunda ise dörder kuruşa kadar çıkabileceğini bildirmiştir. Fakat her ne kadar zahirenin bahasını bildirse de ahalinin kıtlık nedeniyle 10.000 kile dahi gönderemeyeceğini ifade etmiştir. Bk. BOA, *C.BLD*, 141/7005, 27 Safer 1208 [4 Ekim 1793].

⁴⁸⁸ BOA, *C.BLD*, 141/7005, Gurre-i Rebû'l-evvel 1208 [7 Ekim 1793].

⁴⁸⁹ Zahirenin nakliye ve gemi kirasıyla birlikte her kilesi 110'ar paradan alınacaktı. Bunun bahası bu görevi esnasında zorluk yaşamaması için nakden parça parça İstanbul'da kapı kethüdasına ödenecekti. Bk. BOA, *C.BLD*, 141/7005, 3 Rebû'l-evvel 1208 [9 Ekim 1793].

kalmıştır⁴⁹⁰. Bu nedenle de sevki istenen zahirenin tamamını İstanbul'a gönderememiştir.

Deve Temini

Ordunun lojistik ihtiyaçlarından bir diğerini nakliyenin vazgeçilmez unsuru olan deve ve katır oluşturmuştur. Süleyman Bey, idaresi altında pek çok aşiret bulunmasının da etkisiyle nakil hayvanlarının temini yönünde merkezden gelen emirleri yerine getirmeye çalışmıştır. Böylece önemli rol üstlenmiştir.

Temin edilen deve ile katırlardan İstabl-ı Âmire ihtiyacının karşılanması⁴⁹¹ yanı sıra “*zahâyir ve mühimmât nakli hizmetinde ve hidemât-ı sâ'irede*”⁴⁹² istifade edilmiştir. Osmanlı yönetimine göre seferlerde başarılı olabilmek için yerine getirilmesi gereken üç önemli faaliyetten birisini mühimmat ve zahire naklinde istifade edilmesi için nakil hayvanlarının zamanında toplanabilmesi oluşturmuştur. Bu nedenle konuya ehemmiyet verilmesi gerekmiştir. Nakil esnasında sıkıntıyla karşılaşmak istemeyen Osmanlı idaresi, develerin yüke uygun, işe yarar ve semerlerinin tam olmasına önem vermiştir. Fakat yönetim, içinde bulunulan sıkıntılı durumun devletin tüm kurumlarına sirayet ettiğinin farkında olarak yük hayvanlarının temininde birkaç senedir ihtimam gösterilmediğini düşünmüştür. Bu nedenle “*her kazâ ve sancâğın mekkârî hayvânâtı birer müflis ve yâhûd müzevvir makûlesi kimesnelere deruhde*” edildiğini savunmuştur. Bu fırsatçılar reayadan aldıkları paralarla mahalline göre ucuza deve veya beygir tedarik etmişlerdir. Büyük kısmı iş göremez olan bu hayvanları sefer vaktinden çok sonra

⁴⁹⁰ BOA, C. Darbhâne (DRB), 65/3206, 27 Receb 1208 [28 Şubat 1794].

⁴⁹¹ BOA, C.SM, 47/2361, 18 Şa'bân 1202 [24 Mayıs 1788]; BOA, C.SM, 168/8411, 25 Safer 1205 [3 Kasım 1790].

⁴⁹² BOA, C.AS, 892/38365, 20 Cemâziye'l-evvel 1202 [27 Şubat 1788]; BOA, C.AS, 263/10924, 5 Rebîü'l-âhir 1202 [14 Ocak 1788].

ordunun hizmetine getirerek hazırlıklara sekte vurmuşlardır. Osmanlı yönetimi, bahsedilen gerçeğin etkisiyle kötü gidişata son verilerek hem askerlerin yiyecek hususunda sıkıntı yaşamamaları hem de seferde istifade edilmesi için ilkbaharda kullanılacak yük hayvanlarının önceden hazırlanması gerektiğine değinmiştir⁴⁹³.

Süleyman Bey'in temin ettiği develerden ekseriyetle zahirenin Samsun ve İznikmid iskelelerine nakli esnasında yararlanılmıştır. Bu kapsamda 1787-1792 Seferi henüz başlamadan Samsun iskelesine zahire naklinde faydalanılmak için Boynuincelü cemaatinden bin deve temin etmesi istenmiştir. Daha sonra bu miktarın yarısında indirimine gidilmişse de bunun taksim edildiği yerlerde deve olmadığı anlaşılnca ahalinin güçleri nispetinde deve alınmasına karar verilmiştir⁴⁹⁴.

1787-1792 Muharebesi'nin fiili olarak başlamasının ardından ise pek çok yerden olduğu gibi yine Süleyman Bey'den deve sevk etmesi istenmiştir. Osmanlı devlet adamları bunların tedarikinde seri davranılmasını istemiştir. Ahali ise bitmek tükenmek bilmeyen seferlerde kendilerine başvurulması nedeniyle takatlerinin kalmadığını belirtmiştir. 1787'de “*Moskov keferesi üzerine sefer-i hümâyun*” düzenlenmesi dolayısıyla iki yüz doksan üç deve göndermeleri istenen Bozok sancağı ahalisi ve Türkmen cemaatleri bunu karşılayacak güçleri olmadığı gerekçesiyle aflarını talep etmişlerdir. Bu çerçevede Bozok kadısı, geçmiş seferler için buradan yüz, Türkmen

⁴⁹³ BOA, C.AS, 108/4863, 16 Cemâziye'l-evvel 1205 [21 Ocak 1791].

⁴⁹⁴ Develerin, Muhacirîn ve Şerefli cemaatleri ile Diyarbakır voyvodalığı aklâmından olan Sevidi aşireti reayalarının Aksaray sancağının Eyübili kazasına bağlı Ekecik Dağı'nda sakin ahalisi arasında taksim edilmesi emredilmiştir. Süleyman Bey de bu doğrultuda hareket etmiştir. Fakat aşiret ahalisi, develerinin olmadığını, diğer taraftan müstakil mukâta'a reayası oldukları için kayıtlı devlet mâlini dahi ödemekte zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle kendilerinden deve istenmemesini rica etmişlerdir. Soruşturma neticesinde bunların gerçekten zor durumda oldukları ve deve talep edilmesi halinde daha da kötü duruma düşecekleri anlaşılmıştır. Bunun neticesinde onlardan tahammüllerinden fazla deve alınmaması emredilmiştir. Bk. BOA, C.BLD, 129/6419, 29 Receb 1197 [30 Haziran 1783].

aşiretlerinden ise doksan üç deve gönderildiğini belirtmiştir. Bu nedenle anılan rakama ilave edilen yüz devenin affını istemiştir. Fakat yönetim, tertibin 1768-1769'dakinin aynısı olduğunu ve eksik ya da fazlası olmadığını ifade etmiştir. Ardından bunların eksiksiz gönderilmesini emretmiştir⁴⁹⁵.

Osmanlı idaresi tarafından develeri satın almakla vazifelendirilerek bölgeye gönderilen Süleyman Ağa Sivas'a gelmiş ve karşılaştığı zorlukları İstanbul'a rapor etmiştir. Bu süreçte Çapanoğlu Süleyman Bey'e Bozok sancağından göndermesi istenen kırk dört katar/iki yüz altmış dört⁴⁹⁶ devenin yarısının bahası ödenmiştir. Diğer yarısının da gönderileceği haber verilmiştir⁴⁹⁷. Böylece Bozok sancağı, Yeniil Türkmenleri,

⁴⁹⁵ Bu tertipte, Kastamonu sancağından dört yüz, Kayseri sancağından ise beş yüz deve sevk etmeleri istenmiştir. Fakat her iki sancak ahalisi de çeşitli gerekçelerle bunların bedele çevrilmesini istemiştir. Çorum sancağındaki çeşitli aşiretler de sancağın hissesine düşen yetmiş devenin sevkinde muhalefet etmiştir. Çorum merkezi ile İskilip ve Katar kazaları ise hisselerine düşen yirmi altı adet deveyi göndermeyi taahhüt etmiştir. Osmanlı idaresi gelişmeler karşısında ihtiyacı gerekçe göstererek bedel isteklerini kabul etmemiştir. Bu kapsamda Çorum sancağından talep edilen develerin tamamının sevk edilmesini emretmiştir. Ardından ordunun Şubat içinde Davudpaşa sahrasına gönderilmesine karar verildiğini hatırlatarak sevk edilecek develerin vakit kaybedilmeden yola çıkarılmasını istemiştir. Bk. BOA, C.AS, 263/10924, 5 Rebû'l-âhir 1202 [14 Ocak 1788].

⁴⁹⁶ Bu sayı daha önce iki yüz doksan üç olarak zikredilmiştir.

⁴⁹⁷ Süleyman Ağa'nın belirttiğine göre, Sivas sancağı ahalisi kırk katar/iki yüz altmış deveden sadece on üçünü getirince onlara, bunu eksik kabul edemeyeceğini söylemişti. Diğer taraftan ahali, develerin nafakalarıyla zahirenin kimin tarafından karşılanacağı belli olmadığı için bunları mübaşirin üstleneceğini savunmuştu. Süleyman Ağa, ahalinin bu isteğinin önüne geçebilmek için nafakaların onlar tarafından karşılanması ve sarban tayin edilmesi hususunda emir yazılmasını talep etmiştir. Bunların dışında Canik ahalisi kendilerinden istenen kırk deveyi affettirecekleri gerekçesiyle vermemişti. Süleyman Ağa'ya göre, bunun gerçekleşmesi bu istekleri başka yerlere de sirayet ettirebilir ve böylece tahsilatta sıkıntı yaşanabilirdi. Bu nedenle Canik muhassılına emir yazılarak develeri sevk etmelerinin sağlanmasını istemiştir. Yine güçleri olmadığı gerekçesiyle hisselerine düşen on bir deveyi vermeye yanaşmayan Divriği ahalisi için Divriği Köse Paşazâde'den yardımcı olması istenmiştir. Diğer taraftan, muhalefete

Mamalu ve Sivas eyaletindeki kazalardan satın alınacak develerden ordu ihtiyaçlarında istifade edilmesi planlanmıştır. Bunların sevki esnasında sorun yaşanmaması adına bir *s rb n* tayin edilmiştir. Ayrıca mübaşire teslim edilip yola çıkarılınca kadar develerin nafakalarının sahipleri tarafından karşılanması yoluna gidilmiřtir⁴⁹⁸. Bu çaba neticesinde Bozok'tan istenen develerin tamamı, Sivas'ın göndermesi gereken kırk katar/iki yüz kırk devenin ise sekseni sevk edilmiştir. Bunların  creti için tahsis edilen 13.300 kuruş da Süleyman A a'ya ulařtırılmıřtır⁴⁹⁹. Neticede Bozok'tan sevk edilen develer, arpa ve samandan oluşan tayinatları verildikten sonra m r  damgası vurularak sergi eminine teslim edilmiřtir⁵⁰⁰.

yeltenen  orum ahalisinin aksine, H seyin b d, Zile, Karahis r-ı Behr m ş h,  nallu ve Ballu kaza kadıları ilamlarında hisselerine düşen develeri ödeyeceklerini taahhüt etmişlerdi. Bu doğrultuda acele edilmesi için emir yazılmasını istemiştir. Bk. BOA, C.AS, 892/38365, 5 Cem ziye'l-evvel 1202 [12 şubat 1788]; BOA, C.AS, 892/38365, 6 Cem ziye'l-evvel 1202 [13 şubat 1788]. Belgede Divri i ahalisinin karşılayacağı deve miktarı on üç olarak yazılmıştır. Fakat  teki belgelerin bir kısmında on üç rakamının üzerinin çizilerek on bir yazılması dolayısıyla bu sayının on bir olarak kullanılması tercih edilmiştir. Bk. BOA, C.AS, 264/10961, 24 şa'b n 1202 [30 Mayıs 1788]; BOA, C.AS, 264/10961, belgenin arkasında *kaleme 24 şa'b n 1202* [30 Mayıs 1788] yazılıdır, Kethüda Süleyman'ın arz-ı h li.

⁴⁹⁸ BOA, C.AS, 892/38365, 20 Cem ziye'l-evvel 1202 [27 şubat 1788].

⁴⁹⁹ Süleyman A a, Canik'teki muhalefetin terk edilerek develeri göndermelerini sağlamak için Battal Hüseyin Paşa'ya adamını göndermiştir. Fakat o, develeri sevk ettiğini belirterek görevliyi geri göndermiştir. Süleyman A a, Divri i'den istenen on bir deveden   n  göndermeyi başarmıştır. Geri kalan sekiziyle birlikte diğer yerlerdeki bakayaların da sevk edilebilmesi için Sivas Mütesellimi Receb Bey'e emir yazılmasını talep etmiştir. Bk. BOA, C.AS, 264/10961, Kethüda Süleyman'ın arz-ı h li; BOA, C.SM, 47/2361, 18 şa'b n 1202 [24 Mayıs 1788]. Bu doğrultuda Sivas ve Bozok sancaklarındaki görevliler ile Sivas Mütesellimi Receb Bey'den,  stanbul'a gönderilmeyen develerin yola çıkarılmasını sağlaması istenmiştir. Bk. BOA, C.AS, 264/10961, 24 şa'b n 1202 [30 Mayıs 1788].

⁵⁰⁰ Tayinatlar 16 Mart 1788 tarihi itibarıyla verilecekti. Ayrıca Bozok sancağının dışında Tire'den de dokuz katır satın alınmıştır. Bk. BOA, C.SM, 166/8306, 8 Cem ziye'l- hir 1202 [16 Mart 1788]; BOA, C.SM, 166/8306, 12 Cem ziye'l- hir 1202 [20 Mart 1788].

Osmanlı yönetimi, bu tertipten birkaç yıl sonra ilkbahar için deve temin etmeyi sürdürmüştür. Bu kapsamda Süleyman Bey'den de Sivas sancağından tertip edeceği dört yüz deveyi görevleri bitene kadar istihdam etmesi ve bunları ruz-ı hızırda orduda mevcut olacak şekilde hazırlaması istenmiştir⁵⁰¹. Bu develer 1790-1791'e mahsuben temin edilecekti. Bir süre sonra bu develerden Sivas ve Yıldızeli kazasının hissesine hazariye taksimiyle isabet eden otuz bir adetinin yüz yirmi beşer kuruştan bedelleri tahsil edilmiştir⁵⁰².

1787-1792 Seferi'nde Rusya'yla mütareke yapılmış olsa da her türlü ihtimal göz önünde bulundurularak, ihtiyaten deve teminine devam edilmiştir. 1790-1791'de tertip edilen dört yüz deveden sekseninin alınmasından vazgeçilmiştir. Bu gelişmeyle birlikte Süleyman Bey'den orduya 1791-1792'ye mahsuben işe yarar ve yüke uygun üç yüz yirmi deve göndermesi emredilmiştir. Süleyman Bey bu değişiklik kapsamında deve sayılarını kazalara yeniden dağıtacaktır. Daha sonra işlemi bununla sınırlı tutacak ve develeri hazır bulundurmakla yetinecekti. Kendisine sevkle ilgili yeni bir emir geldiğinde ise bunları hızlıca orduya gönderecekti⁵⁰³.

Süleyman Bey'in, Bozok ve havalisinin “nâfizü'l-kelimi” yani sözü geçeni olması bu görevlerin kendisine verilmesinde etkili olmuştur. 1791'de buna atıf yapıldıktan sonra Bozok sancağından “işe yarar tüvânâ ve istihdâma şâyeste olanlarından” iki yüz doksan deveyi tertip ederek orduya sevk etmesi istenmiştir. Fakat bunun, develeri “zî-kudret misillü bedeninden tanzim eyle” yani bunların masraflarını karşıla demek olmadığı özellikle vurgulanmıştır. Emir kapsamında Süleyman Bey'in

⁵⁰¹ Bu develerin yüke elverir olanlarından seçilmesinin önemine değinilerek özen göstermesi istenmiştir. Bk. ŞŞS, no. 3, s. 234, 235, belge no. 2, 9 Rebîü'l-evvel 1205 [16 Kasım 1790]; ŞŞS, no. 3, s. 240, 241, belge no. 2, 20 Cemâziye'l-evvel 1205 [25 Ocak 1791].

⁵⁰² ŞŞS, no. 3, s. 257, belge no. 2, 3 Receb 1205 [8 Mart 1791].

⁵⁰³ ŞŞS, no. 5, s. 48, 49, belge no. 2, 14 Safer 1206 [13 Ekim 1791].

tayin edeceği görevli, develeri istihdam edecek ve görevleri bitene kadar gözetiminde tutacaktı. Ayrıca Edirne'den geçerken bu develere ambarlardan yüklenen zahire orduya nakledilecekti⁵⁰⁴.

Süleyman Bey, kısa bir süre sonra 1790-1791'e mahsuben Bozok, Ankara, Çankırı, Bolu, Viranşehir, Amasya, Çorum, Kırşehir, Niğde, Aksaray ve Sivas sancaklarından iki bin kırk deve ve beş yüz katır hazırlayarak orduya sevk etmekle görevlendirilmiştir. Bunların ücretleri Süleyman Bey marifetiyle tevzi, taksim ve tahsil edilecekti. Ayrıca işleri görmesi için bir sarbanbaşı görevlendirecekti⁵⁰⁵. Böylece Süleyman Bey, 1787-1792 Seferi için zahirenin yanı sıra nakil hayvanı tedarikiyle orduya önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bunların mükâfatını ise elde ettiği yeni görevlerle almıştır.

⁵⁰⁴ BOA, C.AS, 108/4863, 16 Cemâziye'l-evvel 1205 [21 Ocak 1791].

⁵⁰⁵ ŞŞS, no. 3, s. 244, belge no. 1, 1 Cemâziye'l-âhir 1205 [5 Şubat 1791].

II. BÖLÜM

SÜLEYMAN BEY'İN MERKEZ İLE İLİŞKİSİ

2.1. Nizâm-ı Cedîd ve Süleyman Bey

Tahta çıktığında kendisini devam eden bir savaşın içinde bulan Sultan III. Selim, 1787-1792 Seferi süresince özelde ordunun genelde ise devletin içerisinde bulunduğu vahim vaziyete tanık olmuştur. Böylece geleneksel kurumların iyi işlemediğinin bilincinde olarak devletin bu zor durumdan, kurumların iyi işleyen eski hallerine dönmekle kurtulmanın mümkün olabileceğine inanmıştır. Ona göre devlet kurumlarında alıp başını giden yolsuzluk ve kötü yönetim ortadan kaldırılmalıydı. Disiplin ve sadakat ise tekrar hâkim kılınmalıydı. Bu tedbirlerden sonra modern silah ve teknikler kullanılmaya başlanmalı, akabinde bunlardan başarılı şekilde istifade edebilecek yeni askerî kurumlar tesis edilmeliydi⁵⁰⁶.

Sultan III. Selim'i yenileşme konusunda adım atmaya teşvik eden en önemli gelişme, Avusturya'nın 1787-1792 Savaşı'ndan Zıştovi Antlaşması'yla çekilmesi sürecinde yaşananlar olmuştur. Nitekim Sultan III. Selim, bu barış sonrası Rus ordusu üzerine topyekûn gidilerek zafer elde edilebilmesi için devlet ricalini iknaya çalışmıştır. Fakat düzensiz, eğitimsiz, zaferden umudunu kesmiş ordu ve devlet ricali onun bu kararının aksi yönde tutum sergilemiştir. Nihayetinde imzaladıkları mahzarla barış yapmasını rica etmişlerdir. Sultan III. Selim yaşadığı hayal kırıklığı üzerine devlet

⁵⁰⁶ Shaw, *Eski ve Yeni Arasında*, s. 95. Islahat risalelerinde özellikle orduda savaşmaya kadir asker bulunmadığı ve bunların mecali kalmadığı için artık zafer kazanılamadığına değinilmiştir. Bk. Dihkânîzâde Ubeydullâh Kuşmânî, *Nizâm-ı Cedîde Dâir Bir Risâle Zebîre-i Kuşmânî fî Ta'rîf-i Nizâm-ı İlhamî*, haz. Ömer İşbilir, TTK Yay., Ankara, 2006, s. XII, 5; Çetin Aykurt, "III. Selim'in Fikrî Yapısı", *Nizâm-ı Cedîd Başlangıcının 220. Yılı Münasebetiyle Tarih Boyunca Yenileşme Hareketleri*, ed. Mehmet Ali Beyhan, Kitabevi Yay., İstanbul, 2014, s. 66.

adamlarından neler yapılabileceği hususunda layihalar hazırlamalarını istemiştir. Böylece Rusya ile muharebenin son bulduğu 1792 yılı, Sultan III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd'i uygulamaya koymasıyla yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur⁵⁰⁷.

XVIII. yüzyılın başındaki askerî başarısızlıklar nedeniyle yaşanan toprak kayıpları devletin geleceğini tehdit etmeye başlayınca ıslahat fikrindeki devlet ricali yenileşme hamlesini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu süreçte artık *kânûn-ı kadîm* yerine Avrupa'nın örnek alınması gerektiği düşünölmeye başlanmıştır. Böylece reform şeklinde gelişen değişimler, kendisini yeniden yapılanma yani Nizâm-ı Cedîd fikri doğrultusunda gerçekleşen Osmanlı modernleşmesini tatbik etmeye adayan Sultan III. Selim döneminde yaşanmıştır. Nizâm-ı Cedîd reformları bunun sonucunda şekillenmiş ve ortaya çıkmıştır⁵⁰⁸.

Nizâm-ı Cedîd hamlesiyle hem Osmanlı devlet kurumlarına hem de toplum ve ekonomiye bir düzen verilmeye çalışılmıştır. Bu yeni program, yeni bir ordu teşkiliyle bu orduyu destekleyecek malî sistemin yapılandırılması çerçevesinde şekillendirilmiştir. Yeni düzenin en önemli ayağı hiç şüphesiz askerî konularda olmuştur. Bu süreçte ordu kumandanlarının neredeyse tamamı tasfiye edilmiş ve yeni atamalar Yeniçeri Ocağı

⁵⁰⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa I", *Belleten*, C. XXXV, S. 138, Nisan, TTK Yay., Ankara, 1971, s. 246; Kemal Beydilli, "III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar", *Nizâm-ı Kādîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, s. 37, 38.

⁵⁰⁸ Mehmet Öz, "Kânûn-ı Kadîm: Osmanlı Gelenekçi Söyleminin Dayanağı mı, Islahat Girişimlerinin Meşrulaştırma Aracı Mı?", *Nizâm-ı Kādîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, s. 71; Yüksel Çelik, "Nizâm-ı Cedîd'in Niteliği ve III. Selim İle II. Mahmud Devri Askerî Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839)", *Nizâm-ı Kādîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, s. 567; Muzaffer Doğan, "III. Selim Döneminde Devlet Teşkilâtına Dair Bazı Düzenlemeler", *Nizâm-ı Kādîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, s. 79; Beydilli, "Aydınlanmış Hükümdar", s. 27.

dışından yapılmıştır. Bu hamleyi eğitimli düzenli ordu ile yeni bir donanma inşası takip etmiştir. Yaşanması muhtemel tepkinin önlenebilmesi için de bu yeni ve düzenli ordu reformunun *Bostânî Tüfenkçisi* adıyla mevcut Bostancı Ocağı içinde yapılandırıldığı izlenimi verilmiştir⁵⁰⁹.

Sultan III. Selim, kurmayı planladığı yeni ordu için asker tertibinin yanı sıra askerlerin kıyafet, mühimmat, eğitim ve barınma ihtiyaçlarıyla ilgili hususlarda da adımlar atmıştır. Levend Çiftliğinde tüfenkhane ve humbarahane ile Hasköy’de demirhane binalarının inşası ve buralara mühendislerin görevlendirilmesi bu doğrultuda gerçekleşmiştir. Yine Çekmece’de Azadlu Baruthanesi kurulmuş, Levend Çiftliğine ise kışlalar inşa edilerek buraya nefer ve zabitler tayin edilmiştir⁵¹⁰.

Bu yenileşme hareketi çerçevesinde Levend Çiftliğinde iki orta kurulmuştur. Fakat buradaki neferlerin sayısı zamanla bin altı yüze ulaşınca Üsküdar’da da bir orta oluşturulması yoluna gidilmiştir. Levend Çiftliğindeki Tüfenkçiyân-ı Bostânî Ocağına bağlı hareket edecek olan Üsküdar Ortasının, aynı zamanda Anadolu’da kurulacak ortalara da merkez vazifesi görmesi planlanmıştır. Yeni düzenli ordunun asker ihtiyacının karşılanabilmesi amacıyla kimi eyalet ve kazalar doğrudan Üsküdar Ortasına

⁵⁰⁹ Mehmet Mert Sunar, “Ocak-ı Âmire’den Ocak-ı Mülgâ’ya Doğru: Nizâm-ı Cedîd Reformları Karşısında Yeniçeriler”, *Nizâm-ı Kādîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, s. 497, 504; Beydilli, “Aydınlanmış Hükümdar”, s. 38.

⁵¹⁰ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi (Târîh-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahlîl ve Tenkidli Metin*, C. I, haz. Mehmet Ali Beyhan, TTK Yay., Ankara, 2003, s. 31, 32. Azadlu Baruthanesi için ayrıntılı bilgi için bk. Yunus İnce, *Osmanlı Barut Üretim Teknolojisinde Modernleşme: Azadlu Baruthanesi (1794-1878)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2013.

bağlanmıştır. Devamında ise kazalardaki askerlerin mahallinde eğitim alabilmeleri amacıyla taşrada kışlaların kurulmasına karar verilmiştir⁵¹¹.

Çapanoğlu Süleyman Bey için yenilikçi tabirinin kullanılmasında yenileşme çabası olarak görülen Nizâm-ı Cedîd faaliyetine katkıda bulunması en önemli etkindir. Nitekim Nizâm-ı Cedîd yeniliklerine taşrada en önemli desteği Karaman Valisi Kadı Abdurrahman Paşa ile birlikte Süleyman Bey vermiştir. Bu iki görevli Anadolu'dan yeni ocağa asker toplanması konusunda oldukça başarılı faaliyetlere imza atmışlardır⁵¹². Bununla bağlantılı olarak Nizâm-ı Cedîd için yazılan layihaların bazılarında doğrudan Süleyman Bey'i ilgilendiren önerilerde bulunulmuştur. Sultan III. Selim'e layiha sunan Mabeynci Mustafa İffet Bey, teşkil edilmeye çalışılan yeni ordu için taşrada görevli vezir ve mîr-i mîrânların mansıplarına göre birkaç yüz ya da biner asker yetiştirmelerini önermiştir. Ona göre Rumeli valisi bin; Bosna, Anadolu ve Erzurum valileri beş yüzer; Rumeli ve Anadolu'daki valiler, mutasarrıflar, Eflak ve Boğdan voyvodaları,

⁵¹¹ Yücel Özkaya, "Orta Anadolu'da Nizam-ı Cedidin Kuruluşu ve Kaldırılışı", *DTCF Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*, Ankara, 1982, s. 514, 515; Sipahi Çataltepe, *19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedit Ordusu*, Göçebe Yay., İstanbul, 1997, s. 146, 159. Üsküdar Ocağına bağlanan yerlerden olan Niğde, Kayseri, Kütahya, Kastamonu, Akşehir ve Aydın'dan biner; Ankara, Beyşehir ve Bolu ile Viranşehir'den iki biner olmak üzere toplamda on iki bin asker tedarik edilmesi sağlanacaktı. Diğer taraftan Aksaray sancağının Niğde, Gülşehir ve Nevşehir kazalarından savaşılabilecek erkek nüfusun dörtte ya da beşte biri bu ocağa asker olarak kaydedilmiştir. Bk. Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 149, 151.

⁵¹² Bu iki görevlinin dışında Sivas Valisi Mehmed Celaleddin Paşa, Saruhan Mutesellimi Hacı Mehmed, Ankara Mutesellimi Mesud Ağa, Kastamonu Mutesellimi Altıkulaçzâde Hüseyin, Bolu Voyvodası Çalıkzâde Hüseyin, Viranşehir Voyvodası Hacı Ahmedzâde Seyyid İbrahim, Aydın Muhassılı Ahmed, Rumeli Kazaskeri İbrahim İsmet Bey de Nizâm-ı Cedîd'in Anadolu'da tutunabilmesi için önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bk. Özkaya, "Nizam-ı Cedidin Kuruluşu", s. 518; Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 91, 92, 160; Uzunçarşılı, *Alemdar Mustafa Paşa*, s. 62; Uzunçarşılı, "Kadı Abdurrahman Paşa I", s. 248.

Karaosmanoğlu ile Çapanoğlu Süleyman Bey durumlarının elverdiği ölçüde asker yetiştirmeliydiler. Ardından bu askerler, teknik eğitim aldıktan sonra sayıları on ila on beş bine ulaştıktan sonra İstanbul'a getirilerek kışlalara yerleştirilmeliydiler⁵¹³. Bu çerçevede Levend Çiftliği Kanunnâmesine yapılan zeyilde, taşrada asker tertibi gerektiğinde Anadolu ve Rumeli'deki uygun yerlerde, valilerin maiyetlerinde Levend Çiftliği gibi hususî olarak asker tertip edilmesine meclis akdiyle karar verilmiştir. Ardından buralara Süleyman Bey'in idare alanı da eklenmiştir⁵¹⁴.

Süleyman Bey bu süreçte asker tertibinin dışında bazı önemli görevleri de yerine getirmiştir. Bunlardan biri de mühimmat imali başta olmak üzere çeşitli yerlerde kullanımı elzem olan madenlerin sevki için deve temin etmesi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin gerek Nizâm-ı Cedîd yenilikleriyle düzenli ve eğitilmiş bir ordu kurma çalışmaları gerekse de art arda yaşanan muharebeler savaş mühimmatlarının imaline hız verilmesini gerektirmiştir. Bu doğrultuda kurşun ile Tophane-i Âmire, Hasköy Tophanesi, Donanma-yı Hümayun ve Cebehane-i Mamurede top, humbara ve diğer savaş mühimmatlarıyla kalyon kaplaması ve çeşitli savaş araç-gereçlerinin imalinde gerekli olan bakırın işlenmesine öncelik verilmiştir. Önemli bakır yataklarından Ergani'deki ham bakır Bozok sancağında kışlayan Pehlivanlu, Dalyanlu ve Yeniil aşiretlerinin develerinden yararlanılarak saflaştırma işlemi için Tokat kalhânesine getirilmiştir. Tokat'ın tercih edilmesinde gelişmiş tesislere sahip olması, tasfiyenin düşük maliyetle yapılması ve bakırın İstanbul'a nakledildiği Samsun iskelesine yakınlığı etkili olmuştur. Burada işlenen bakır ya kara yolu kullanılarak İznikmid

⁵¹³ Ahmet Öğreten, *Nizâm-ı Cedîde Dâir Askerî Lâyiha*, TTK Yay., Ankara, 2014, s. 179, 180.

⁵¹⁴ Vak'anüvis Halil Nuri Bey, *Nûrî Tarihi*, haz. Seydi Vakkas Toprak, TTK Yay., Ankara, 2015, s. 654; Yunus Koç-Fatih Yeşil, *Nizâm-ı Cedîd Kanunları (1791-1800)*, TTK Yay., Ankara, 2012, s. 124. Ayrıca Sultan III. Selim döneminde çıkartılan nizâmnâmelerle ilgili ayrıntılı bibliyografya için yine aynı eserin XXI-XXXI. sayfaları arasına başvurulabilir.

iskelesi üzerinden ya da Samsun iskelesi vasıtasıyla deniz yolundan İstanbul'a nakledilmiştir⁵¹⁵.

Donanma-yı Hümâyûn gemileri ile kalelerde kullanılacak toplar için gereken bakırın develerle sevk edilmesi önem taşımıştır. Bu amaçla Süleyman Bey, Şubat 1794'te deve temin etmekle görevlendirilmiştir. Nitekim Ergani madeninden elde edilerek Tokat'a nakli istenen bakırın deniz mevsimi geçtiği için karayoluyla İznikmid iskelesine sevkine karar verilmiştir. Bu kapsamda 200.000 vukıyye bakır taşıyacak develerin ücretleri Tokat'ta Nuhas Emîni es-Seyyid Hasan Ağa tarafından verilecekti. Süleyman Bey, bu önemli görev üzerine İznikmid iskelesine nakletmek üzere olduğu 100.000 kile zahirenin 20.000 kilesini terk etmek zorunda kalmıştır. Ardından 500 kantar bakır sevk etmeye yetecek sayıda deveyi Tokat'a göndermiştir. Geri kalan 500 kantarın ise Sivas mütesellimi ile Tokat voyvodasının temin edeceği hayvanlarla taşınmasını istemiştir⁵¹⁶.

Bu talepten yaklaşık bir buçuk yıl sonra yine Ergani'deki bakırın Tokat'a ve ardından Samsun iskelesine nakli için deveye ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için Süleyman Bey'den Bozok ve havalisinden temin edeceği sekiz bin deveyi Ergani'ye göndermesi istenmiştir. Süleyman Bey ise çiftçilikle uğraşan Bozok sancak merkezindeki ahaliyle buradaki ekrad ve diğer göçerlerde deve bulunmadığını belirtmiştir. Bozok ve çevresinde kışlayan Haremeyn-i Şerîfeyn reayasının ise dört bin civarında deveye sahip olduğunu ifade etmiştir. Fakat onlar da birkaç senedir bakır ve zahire naklinde görev almaları dolayısıyla zarar görmüşlerdir. Bu nedenle de kendisinden Osmanlı yönetimi nezdinde bu görevden affedilmelerini rica etmesini istemişlerdir. Süleyman Bey, bunların *yerlü ve yürürlü* taifesi gibi olmayıp 200 kese

⁵¹⁵ BOA, C.AS, 419/17365, 15 Receb 1227 [25 Temmuz 1812]; Fahrettin Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, TTK Yay., Ankara, 1997, s. 145, 166-169, 194.

⁵¹⁶ BOA, C.DRB, 65/3206, 27 Receb 1208 [28 Şubat 1794].

akçeden fazla mâlle kayıtlı reaya olduklarını ifade etmiş ve görevin bir tek bunlara verilmesinin aşiret mensuplarının başka yerlere kaçmalarına sebep olacağı uyarısında bulunmuştur. Zira Süleyman Bey onların beyanlarının doğru olduğunu, daha önce zahire ve bakır naklinde rehavet göstermediklerini, bu durumun yeni ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu gerekçeyle bakır naklinin maden-i hümayun tarafındaki aşiretlere bırakılmasını rica etmiştir. Fakat Osmanlı yönetiminin buna izin vermeyerek bakırı zorla naklettirmesini istemesi halinde külliyetli mâlle kayıtlı bu reayaların dağılmaları durumunda sorumlu tutulmamak için kendisine hitaben “*perîşâniyyetlerine bakmayub develerini ihrâc edesün*” şeklinde bir hatt-ı hümayun ya da emr-i âlî yazılmasını talep etmiştir⁵¹⁷. Böylece yaşanabilecek olumsuz gelişmelerin müsebbibi olmadığını ve kendisinin sadece emirleri yerine getirdiğini ileri sürebilecekti.

Süleyman Bey’den aynı amaçla Eylül 1796’da Ergani’deki bakırın Tokat’a getirilmesi için aşiretlerden deve temin etmesi istenmiştir. Aşiretlerle müzakere eden Süleyman Bey develeri peyderpey göndermeye başlamıştır⁵¹⁸. Erzurum ve Çıldır valilikleriyle maden-i hümayun eminliği görevi uhdesinde olan Vezir Yusuf Ziya Paşa da kısa süre sonra İstanbul’a bakır sevk etmekle görevlendirilmiştir. Bunun için Süleyman Bey’den deve göndermesi istenmiştir⁵¹⁹.

Bakıra duyulan ihtiyaç gün geçtikçe artmıştır. Darbhâne-i Âmire Nâzırı Ahmed Şakir Ağa savaş araç gereçleri için en az 800.000 vukıyye bakıra gereksinim

⁵¹⁷ BOA, C.DRB, 7/326, 13 Zi’l-hicce 1209 [1 Temmuz 1795].

⁵¹⁸ BOA, C.DRB, 35/1717, 3 Rebîü’l-evvel 1211 [6 Eylül 1796].

⁵¹⁹ Osmanlı yönetimine göre imal edilen top, mühimmat ve diğer levazımlar için Marttan Marta bir senede yaklaşık 800.000 vukıyye bakıra ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu nedenle tertip tamamlanıncaya kadar Yusuf Ziya Paşa her sene belirtilen miktarda bakırı Samsun iskelesine nakletmekle görevlendirilmiştir. Bununla birlikte Tokat’ta tasfiye edildikten sonra Samsun’a gönderilmesi gereken bakırın öncelikle madenlerden Tokat’a nakledilmesi gerektiği için Süleyman Bey vasıtasıyla çok sayıda devenin gönderilmesi elzemdi. Bk. BOA, C.DRB, 16/779, 11 Şa’bân 1211 [9 Şubat 1797].

duyulduğunu belirterek buna dikkat çekmiştir. Bu ihtiyacın giderilebilmesi için Ergani'deki bakırın 1799-1800'e mahsuben Tokat'a nakl ve burada tabh edilerek Samsun iskelesine sevk edilmesine karar verilmiştir. Fakat Süleyman Bey develerin çoğunu İznikmid iskelesine buğday nakletmekle görevlendirdiği için Ergani'ye sadece bir-iki aşiretten sağlanan az sayıdaki deve gönderilebilmiştir. Bu sıkıntı dolayısıyla Tokat'a bakırın tamamı sevk edilememiş ve 30.000 batmandan fazla bakır madende kalmıştır. Bunun üzerine mühimmat imalinde sorun yaşanmaması adına bunların da ilkbaharda Tokat'a ulaştırılması için deve gönderilmesine devam kararı alınmıştır⁵²⁰. Fakat aradan üç aya yakın süre geçmesine karşın bu konuda bir hareket olmadığı için yenilenen emirle Süleyman Bey'den faaliyet göstermesi istenmiştir⁵²¹.

Süleyman Bey bakırın dışında kurşun naklinde de etkin şekilde görev almıştır. Özellikle Mısır'da Fransızlarla yaşanan muharebenin de etkisiyle çok miktarda kurşunun sarf edilmesi üzerine depoların tekrar doldurulması gerekmiştir. Bu doğrultuda Bereketlü madenindeki 100.000 vukıyyeden fazla kurşunun Süleyman Bey'in tedarik edeceği develerle İznikmid iskelesine nakledilmesine karar verilmiştir. Ancak develerin zahire nakliyle görevlendirilmeleri nedeniyle kurşun sevkinde bir süre sorun yaşanmıştır. Bu sıkıntının ortadan kaldırılabilmesi için Süleyman Bey'in kurşunu karayoluyla İznikmid iskelesine nakletmeye yetecek sayıda deve tedarik etmesi istenmiştir. Bereketlü Madeni Emni Silahşoran-ı Hassa'dan el-Hac Ali Ağa ise kurşunu

⁵²⁰ BOA, C.AS, 1009/44172, Darbhâne-i Âmire Nazırı Ahmed Şakir'in takriri. Bu develerin ücretleri maden emini tarafından sahiplerine nakden verilecekti. Bk. BOA, C.AS, 1009/44172, 17 Zi'l-kâ'de 1215 [1 Nisan 1801].

⁵²¹ 25 Mart-4 Nisan 1801 civarında yazılan emre karşın Tokat'a henüz bakır getirilmemesi üzerine Süleyman Bey'e yeni bir emir yazılmış ve develeri Ergani'ye göndermediyse bunları hızlıca sevk etmesi istenmiştir. Bk. BOA, C.AS, 948/41142, 22 Safer 1216 [4 Temmuz 1801].

bu develere yükleterek yola çıkarmaya gayret edecekti⁵²². Böylece Süleyman Bey İstanbul'a gönderilmesi gereken bakır ve kurşunun nakli için faaliyetlerde bulunarak bu yeni dönemde farklı alanlarda hizmetlerini sürdürmeye devam etmiştir.

Süleyman Bey'in Üsküdar Ocağı'na Bağlı Orta Kurma Çabaları

Sultan III. Selim, Süleyman Bey'den nüfuzu altında bulunan Bozok, Kayseri, Çorum, Kastamonu, Ankara, Amasya ve Tokat'ta Nizâm-ı Cedîd teşkilatını tesis etmesini istemiştir. Böylece Sultan III. Selim'in talep ettiği üzere Nizâm-ı Cedîd hareketiyle birlikte 1802-1805 yılları arasında Çankırı, Amasya, Tokat, Sivas, Ankara, Bolu, Kütahya ve Kastamonu gibi yerlerde bölükler kurulmuştur⁵²³. Bu çerçevede nüfuz ve idaresi altındaki yerlerde Üsküdar Ocağına bağlı ortalar kurabilmek için uğraşan Süleyman Bey ile oğlu Mehmed Celaledin Bey, nüfuz sahalarının genişliği ekseninde Çankırı, Çorum, Amasya, Aksaray, Niğde, Sivas ve Kayseri'de faaliyetlerini artırmışlardır. Belirtilen yerlerde yeni teşkilatı etkin kılmak ve ortaları geliştirmek için çalışmışlardır. Bu kapsamda askerden kışla binasına, elbiseden silaha kadar pek çok konuda eksiklerin tamamlanmasına gayret etmişlerdir. Bunun semeresini de yeni idarî görevlerle taltif edilerek almışlardır. Nitekim Süleyman Bey'in oğlu Mehmed Celaledin Bey'e Sivas'tan tertip edilecek askerlere başbuğluk görevi verilmesinin ardından Nisan 1805'te vezaretle Sivas eyaleti tevcih edilmiştir⁵²⁴.

⁵²² BOA, C.DRB, 8/361, 10 Şevvâl 1216 [13 Şubat 1802]; BOA, C.DRB, 8/361, Darbhâne-i Âmire Nazırı Ahmed Şakir'in takriri.

⁵²³ Uzunçarşılı, "Kadı Abdurrahman Paşa I", s. 261; Musa Çadırcı, "Ankara Sancağında Nizâm-ı Cedîd Ortasının Teşkili ve 'Nizâm-ı Cedîd Askerî Kanunnâmesi'", *Belleten*, C. XXXVI, S. 141, Ocak, TTK Yay., Ankara, 1972, s. 3.

⁵²⁴ BOA, C.DH, 237/11831, 14 Muharrem 1220 [14 Nisan 1805]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 57.

Çankırı Ortası

Nizâm-ı Cedîd ordusu için orta teşkil edilmeye çalışılan yerler arasında Çankırı sancağı da bulunmaktaydı. Burada, Süleyman Bey'in malikâne üzere tasarrufunda olmasının da etkisiyle önemli mesafe kat edilmiştir. Süleyman Bey, yeni eğitilmiş ve düzenli orduya en büyük desteklerden birini bu sancak aracılığıyla vermiştir. Nitekim Çankırı'da bir orta teşkili için yoğun çaba harcamış ve neticede çok sayıda askerin burada eğitilmesini sağlamıştır.

Nizâm-ı Cedîd Ortaları bin iki yüz askerden ibaret on iki bölükten oluşmuştur. Bu bölüklerin altısı sağ, diğer altısı ise sol kol bölükleri olarak adlandırılmıştır. Fakat ilk zamanlarda Ankara sancağında bir ortayı teşkil edecek kadar bölük tamamlanamamıştır. Bu nedenle Çankırı ile Kastamonu sancaklarından hazırlanan askerler Ankara Ortasına bağlanmıştır. Böylece Çankırı sancağında bir ortanın kurulmadığı ilk dönemlerde, buradan hazırlanacak iki bölüğün Ankara'da teşkil edilen ortaya katılmaları yönünde hareket edilmiştir. Fakat bir süre sonra askerlerin talim için Ankara'ya gidip gelmelerindeki zahmet ve sayılarının hızlı bir şekilde artması göz önüne alınarak talimlerine kendi sancaklarında devam etmelerine karar verilmiştir. Nefer sayısının artmasıyla birlikte ileride buralarda da birer orta kurulacağı belirtilmiştir. Daha sonra ise bu amaçla Çankırı'da bir kışla yapılmıştır⁵²⁵.

Osmanlı yönetimi, katılımı artırmak için bu talimli orduyu insanlara cazip kılmaya çalışmıştır. Çankırı Sancağı Mutasarrıfı Süleyman Bey ile buradaki görevlilere Ekim 1802'de gönderilen emirde Üsküdar Ocağına kaydedilen neferlerin *tekâlif-i*

⁵²⁵ Özkaya, "Nizam-ı Cedidin Kuruluşu", s. 516, 517; Çadırcı, "Nizâm-ı Cedîd Ortasının Teşkili", s. 4, 5; Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 174, 177. Talimli ve terbiyeli hassa askerlerinin her on neferine bir zabıt ve her on zabite dahi yine birer zabıt tayin edilmiştir. Bk. Dihkânîzâde Ubeydullâh Kuşmânî, *Zebîre-i Kuşmânî*, s. XV, 29.

örfiyye, şakka, avarız-ı divaniyye ve imdâd-ı hazariyye gibi vergilerden muaf oldukları belirtilmiştir. Kaza alaybeylerinin yazacakları yevmiyeli piyadelerin de baharda Üsküdar Ocağına teslim edilmeleri istenmiştir. Bu askerlere deftere kaydedildikleri günden Üsküdar'a gelecekleri güne kadar hazineden günlük 5 kuruş verileceği bildirilmiştir. Ocakta bulundukları sürece ulufe ve tayinatları da İrâd-ı Cedîd Hazinesi tarafından karşılanacaktı. Ocağa yazılımı teşvik etmek için izin hususuna da dikkat çekilmiştir. Buna göre taşradan tertip edilen askerler ocakta devamlı kalmayacaklardı. Bunlar bir sene talimle ocak hizmetinde istihdam edilip ardından bir sene izinli olarak memleketlerine gidebileceklerdi. İhtiyar ya da hasta olanlara da *tekaüdlük* yani emeklilik vazifesi verilecekti. Böylece bu ocağa bağlı askerler diğer sınıflara göre imtiyazlı duruma geleceklerdi. Bu çerçevede Çankırı alaybeyinden bu genel kural doğrultusunda hareket ederek bildiği mahallerdeki hane ve emlak sahiplerinden harbe uygun askerleri sağlam kefillere bağlaması istenmiştir. Ardından bunları yevmiyeli piyade olarak yazması ve ilkbaharda alaybeyi bayrağı altında Üsküdar Ocağına sevk etmesi emredilmiştir⁵²⁶.

⁵²⁶ ÇŞS, no. 20, s. 112, 113, belge no. 185, Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhir 1217 [8-18 Ekim 1802], emrin sureti Gurre-i Ramazân 1217 [26 Aralık 1802]'de yazılmış, sicile ise 27 Safer 1218 [18 Haziran 1803]'de kaydedilmiştir. Özkaya muhtemelen çeviri hatasından dolayı emrin tarihini Eylül 1802 ortaları olarak zikretmiştir. Diğer taraftan Osmanlı yönetimi tarafından, ocağa yazılan askerlerin gelişigüzel hareket edemeyeceklerinin ve hayvanlarını tarla ile diğer ekili yerlerde gezdiremeyeceklerinin ifade edildiğini belirtmiştir. Bk. Özkaya, "Nizam-ı Cedidin Kuruluşu", s. 520, 521. Fakat emirde bu konu farklı şekilde zikredilmiştir. Buna göre; Osmanlı yönetimi, ocağa kaydedilen askerler çeşitli muafiyetlere sahip olacakları için geldikleri yerlerde muaf olmayan kişilerin bunlara kin güdeceklerinin açık olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle bu gibi kişilerin neferlere ait arazi ve emlake zarar vermelerinin önlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim bir sene kadar sonra yazılan emirde durumun vahameti gözler önüne serilmiştir. Buna göre ocağa yazılan neferler salyaneden muaf oldukları için muaf olmayanlar bunlara husumet gütmüşlerdir. Ardından çeşitli bahanelerle şikâyet ettikleri neferlerin cezalandırılmalarına çalışmışlardır. Bu nedenle ocak mensupları salyaneden muaf olduklarını söylemeye cesaret edemeyip

Bu açık emre rağmen Çankırı askerlerinden zaman zaman vergi tahsil edilmeye çalışılmıştır. Süleyman Bey, buyruldu yazdığı görevlilerden bu durumun önlenmesini istemiştir⁵²⁷. Fakat anlaşılan o ki bu müdahale son bulmamıştır. Nitekim bir müddet sonra tekrar buyruldu yazarak askerlerin ve kendileriyle aynı hanede yaşayan akrabalarının *aşar-ı şeriyeye* ve *ağnam* vergileri dışındaki vergilerden muaf olduklarını hatırlatmıştır. Bu çerçevede hassa askerlerinin ödemeleri gereken vergileri ödememekte direnmeleri halinde bunların isimlerinin binbaşılara bildirilmesini, muaf oldukları vergilerin ise onlardan alınmamasını istemiştir⁵²⁸.

Çankırı sancağında orta teşkil edilmesi üzerine buraya yüklenen bazı yükümlülükler affedilmiştir. Nisan 1805 ortalarında Osmanlı idaresinin sancaktan kalyoncu bedeli istemesi sürecinde yaşananlar bu konuya örnek teşkil etmiştir. Sancak mütesellimine gelen emirde, uzak olduğu için denize alışık olmayan yerlerden asker yerine bedel istenmesi yoluna gidildiği bildirilmiştir. Bu doğrultuda sancaktan hazırlanacak yüz elli kalyoncu neferine bedel olarak nefer başına yüzerden toplamda 15.000 kuruşun Tersane-i Âmire Hazinesine ödenmesi istenmiştir. Süleyman Bey sancakta orta kurulmasını gerekçe göstererek bu bedelin affını talep etmiştir. Yazılan ikinci emirle Çankırı'dan Üsküdar Ocağına gönderilen tüfengçi neferlerinin vergiden

vergilerini ödemeye devam etmişlerdir. Yaşanan gelişme karşısında ocak neferleri ve aynı hanede kalan akrabalarından salyane ile tekâlif alınmaması gerektiği hatırlatılmıştır. Zira valilerin, bu neferlerin akrabalarından tehdit yoluyla vergi toplamaya çalışmaları ocaktan firar etmelerine yol açacaktı. Buna fırsat vermemek için vergi alınmaması ve cezalandırılmamaları konusu özellikle vurgulanmıştır. Konuyla ilgili alaybeyi sorumlu kılınmış ve kendisinden bu hususlara dikkat etmesi istenmiştir. Bk. ÇŞS, no. 20, s. 157, 158, belge no. 270, Evâ'il-i Rebü'l-evvel 1218 [21-30 Haziran 1803], emrin sureti 13 Ramazân 1218 [27 Aralık 1803]'de yazılmıştır.

⁵²⁷ ÇŞS, no. 22, s. 40, belge no. 53, 27 Şevvâl 1220 [18 Ocak 1806].

⁵²⁸ ÇŞS, no. 22, s. 63, belge no. 93, 11 Şa'bân 1221 [24 Ekim 1806], buyrulunun 15 Ramazân 1221 [26 Kasım 1806]'de kaydedildiği belirtilmiştir.

muafiyetleri dolayısıyla bu miktarın yarısında indirimle gidilmiştir. Geri kalan 7.500 kuruşun ise Üsküdar Ocağına bağlı olmayan hanelerden tahsil edilerek Tersane-i Âmire Hazinesine gönderilmesine karar verilmiştir⁵²⁹. Fakat Süleyman Bey salyane ve vergiden muaf olmayan ahaliye de merhamet edilerek 2.500 kuruşun daha affedilmesini istemiştir⁵³⁰. Bu talebi de kabul edilmiş ve böylece Üsküdar Ocağına bağlı olmayan hanelerden 5.000 kuruş tahsil edilmesi emredilmiştir⁵³¹.

Süleyman Bey, düzenli yeni ordu için eğilecek askerlerin niteliğine dikkat etmiştir. Bu gayeyle Çankırı Ortasından yazılan hassa askerlerinden faydalı olamayacakları İstanbul'a göndermeden elemiştir. Böylece kalifiye askerleri tertip ederek görevini layıkıyla yerine getirmeye gayret etmiştir⁵³². Kaleme alınan raporlarda, onun sergilediği itinanın da etkisiyle Çankırı Ortası, Ankara, Bolu ve Kastamonu Ortaları ile birlikte *mükemmel* ve *muntazam* olarak zikredilmiştir⁵³³. Böylece Süleyman Bey yönetimin gözüne bir kat daha girmeyi başarmıştır.

Çankırı Alaybeyi Seyyid Mehmed Ağa, düzenli ve eğitimli asker tertip etme çabasıyla sancaktan yazılan askerleri eğitmek üzere Üsküdar Ocağına göndermiştir. Fakat özellikle Milân kazası köylerinin bir kısmında, muhtemelen yeni orduya kaydolmak istemeyenler nedeniyle asker yazımına muhalefet yaşanmıştır. Osmanlı

⁵²⁹ BOA, C.BH, 275/12697, 17 Muharrem 1220 [17 Nisan 1805]; BOA, C.BH, 275/12697, 20 Muharrem 1220 [20 Nisan 1805].

⁵³⁰ BOA, C.BH, 275/12697, 13 Muharrem 1220 [13 Nisan 1805].

⁵³¹ BOA, C.BH, 275/12697, 29 Muharrem 1220 [29 Nisan 1805]; BOA, C.BH, 275/12697, 5 Safer 1220 [5 Mayıs 1805].

⁵³² BOA, HAT, 250/14144, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

⁵³³ Hamit Şafakçı, "Nizam-ı Cedid'in Anadolu'da Uygulanmasına Dair Bir Teftiş Raporu (1806), *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 14, Yıl. 2015, s. 198.

yönetimi, asker yazım sürecinin sıkıntılı geçmesi üzerine Süleyman Bey'den, muhalefetin sürmesi halinde ilgilileri Çankırı kalesine hapsedmesini istemiştir⁵³⁴.

Bu gayretin sonucunda 1803'te sancaktan yüz otuz dört nefer yazılmış ve kendilerine 7.440 akçe tayinat baha ve yevmiye verilmiştir⁵³⁵. Bir süre sonra Üsküdar Ocağına gönderilerek talim görmeleri sağlanan askerlerin kış mevsimi geldiği için memleketlerine sevk edilmeleri gerekmiştir. Bunun üzerine iki bölük halinde düzenlenip, izinli olarak memleketlerine gönderilmişlerdir. Bu süreçte Osmanlı yönetimi, nefer sayısının artırılması ve mahallinde talim yaptırılacak askerlerin düzene sokulmaları arzusu doğrultusunda Çankırı Ortasının yarım ortaya yükseltilebilmesi için gerekli dört bölük neferin tedarik edilmesini emretmiştir. Süleyman Bey'den de konuya önem vererek askerlerin ocak kanun ve kaidelerine göre harbe uygun olanlar arasından seçilmesini istemiştir⁵³⁶. Süleyman Bey, yazdığı buyrulduyla Çankırı sancağı kazalarındaki görevliler ile Mütesellim Ali Ağa ve Alaybeyi Mehmed Ağa'yı konudan haberdar etmiştir. Kendi adamı Süleyman Ağa'yı da bu iş için görevlendirmiştir⁵³⁷. Böylece Süleyman Ağa, Alaybeyi Seyyid Mehmed Ağa ve diğer görevlilerin işbirliğiyle

⁵³⁴ Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 198.

⁵³⁵ Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 155.

⁵³⁶ ÇŞS, no. 22, s. 3, belge no. 5, Evâsıt-ı Şevvâl 1219 [12-22 Ocak 1805]; Özkaya, "Nizam-ı Cedidin Kuruluşu", s. 521; Ali Gökmen, *Çankırı'nın 22 Nolu Şer'iyye Siciline Göre XIX. Yüzyıl Başlarında (H.1218-1223, M.1803-1808) Çankırı Sancağı*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995, s. 35; Ali Gökmen, "22 No'lu Şer'iyye Siciline Göre (H.1218-1223, M.1803-1808) Çankırı'da Nizâm-ı Cedid", *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Çankırı, 2007, s. 174.

⁵³⁷ ÇŞS, no. 22, s. 3, belge no. 6, 7 Şevvâl 1219 [9 Ocak 1805]; Özkaya, "Nizam-ı Cedidin Kuruluşu", s. 521.

yapılan çalışma neticesinde dört bölük için gerekli olan beş yüz nefer Çankırı sancağı kazalarına taksim edilmiştir⁵³⁸.

Süreç içerisinde Çankırı'dan Üsküdar Ocağına önce yüz yirmi yedi, ardından yüz otuz dört er ve zabıt gönderilmiştir. Sancaktaki asker sayısı gün geçtikçe artmıştır. Bu sayı Ağustos 1806'da bin iki yüz elli dokuz zabıt ve ere ulaşmıştır. Bu artışla birlikte ortadaki zabıtlar ile münavebe yani nöbetçi neferlerine Haziran-Ekim 1806 arasında dört ay için 6.542,5 kuruş 16,5 para tayinat masrafı yapılmıştır⁵³⁹.

Çankırı kışlasındaki binbaşı, zabıt ve neferlere, daha önce belirtilen hakları doğrultusunda olsa gerek 56.341 kuruş ödenmesi gerekmiştir. Süleyman Bey, konuyla ilgili girişimlerde bulunmuş ve Osmanlı yönetiminden bu paranın kapı kethüdasına teslim edilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine konu Şıkk-ı Sâni ve İrâd-ı Cedîd Defterdarına havale edilerek görülmeye çalışılmıştır⁵⁴⁰.

Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey ile Çankırı'daki görevlilere bir orta takımı kurulabilmesi için Üsküdar Ocağına sevk edilmek üzere daha önce hazırlanan iki bölük

⁵³⁸ Buna göre kazalardan; Çankırı yetmiş beş, Tosya yetmiş beş, Kalecik elli dört, Koçhisar kırk altı, Tuht kırk üç, Keskin otuz dokuz, Çerkeş otuz altı, Kargu yirmi üç, Bucura yirmi iki, Karıpazarı yirmi iki, Milân yirmi iki, Kurşunlu on yedi, Şabanözü on, Öküz altı, Korupazarı beş, Boğaz üç ve Karacaviran kuraları iki nefer sağlamıştır. Bk. ÇŞS, no. 22, s. 4, belge no. 8, 23 Zi'l-kâ'de 1219 [23 Şubat 1805]. Bu neferlerin mahalle ve köylere dağılımı ile isimleri belirtilmiştir. Bk. ÇŞS, no. 22, s. 9-20, belge no. 18, 7 Muharrem 1220 [7 Nisan 1805].

⁵³⁹ Bu para, tayinat masrafı için 18 Haziran 1806'dan 13 Ekim 1806 sonuna kadar dört ay için kullanılmıştı. Bk. BOA, C.AS, 658/27672, 15 Ramazân 1221 [26 Kasım 1806]. Çataltepe bu parayı askerlere verilen maaş ve ulufe olarak değerlendirme hatasını yapmıştır. Bk. Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 198, 201.

⁵⁴⁰ BOA, HAT, 250/14144, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

piyadenin dışında gerekli olan on bölük neferin de yazılmasını emretmiştir⁵⁴¹. Süleyman Bey, Çankırı'daki görevlilerin bir orta kurulabilmesi için gerekli nefer sayısını tamamlamaları ve baharda ocaklarına göndermeleri yönünde gelen ilk emrin uygulanmadığını belirtmiştir. Bu nedenle görevlilerden, konuyla ilgili gelen yeni emir doğrultusunda gecikmeye fırsat vermeden askerlerin tamamlanmasını istemiştir. Ardından bu askerler Çankırı'daki kışlalarına getirilecek ve Binbaşı Musa Ağa'ya teslim edilecekti⁵⁴². Bu bağlamda daha önce yazılan askerlerin dışında bir orta için gerekli nefer sayısının tamamlanması hususundaki emir doğrultusunda altı yüz nefer kazalara taksim edilmiştir⁵⁴³.

Yine Süleyman Bey'den, muhtemelen Dağlı eşkıyalarıyla mücadelede istifade edilmesi amacıyla, iki bin süvari hazırlaması istenmiştir. Süleyman Bey, bunları oğlu Sivas Valisi Mehmed Celaleddin Paşa'nın maiyetiyle Üsküdar'a gönderecekti⁵⁴⁴. Belirtilen sayıda asker hazırlayabilmek amacıyla yeni talimli askerlerden yararlanma yoluna giden Süleyman Bey, Çankırı'daki görevlilerden yüz neferi tüfenkçilerden yani

⁵⁴¹ ÇŞS, no. 22, s. 42, belge no. 56, Evâhir-i Receb 1220 [14 Ekim 1805], suretin 27 Zi'l-kâ'de 1220 [16 Şubat 1806]'de yazıldığı belirtilmiştir.

⁵⁴² ÇŞS, no. 22, s. 39, belge no. 51, 17 Şevvâl 1220 [8 Ocak 1806], buyrulunun 15 Zi'l-kâ'de 1220 [4 Şubat 1806]'de kaydedildiği belirtilmiştir; ÇŞS, no. 22, s. 42, belge no. 57, 25 Zi'l-kâ'de 1220 [14 Şubat 1806].

⁵⁴³ Kazalardan temin edilecek asker sayısı şu şekilde olmuştur: Çankırı doksan dokuz, Tosya doksan dokuz, Kalecik yetmiş bir, Koçhisar altmış üç, Tuht elli dört, Çerkeş otuz sekiz, Kargu otuz, Bucura otuz, Milân otuz, Karıpazarı otuz, Kurşunlu yirmi, Şabanözü on üç, Korupazarı sekiz, Öküz sekiz, Boğaz dört, Karacaviran kuraları üç. Bk. ÇŞS, no. 22, s. 39, 40, belge no. 52, 15 Zi'l-kâ'de 1220 [4 Şubat 1806].

⁵⁴⁴ BOA, HAT, 40/2034, 19 Cemâziye'l-evvel 1221 [4 Ağustos 1806].

talimli askerlerden, iki yüz neferi ise sancaktan olmak üzere üç yüz süvari tertip etmelerini ve başbuğlarla yola çıkarmalarını istemiştir⁵⁴⁵.

⁵⁴⁵ ÇŞS, no. 22, s. 56, belge no. 79, 19 Cemâziye'l-evvel 1221 [4 Ağustos 1806], suretin 20 Cemâziye'l-evvel 1221 [5 Ağustos 1806]'de yazıldığı belirtilmiştir; Gökmen, “Çankırı’da Nizâm-ı Cedîd”, s. 175. Askerlerin ihtiyaçları da karşılanacağı için Çankırı’daki görevliler, bu konudaki masraflarda sarf edilmesi amacıyla nefer başına yüzerden 30.000 kuruş, başbuğlar ile diğer ihtiyaçlar için 7.500 kuruş olmak üzere toplamda 37,500 kuruşu kazalara şu şekilde taksim etmişlerdir: Çankırı otuz nefer ile 5.746 kuruş, Tosya otuz nefer ile 5.746 kuruş, Tuht on sekiz nefer ile 3.192,5 kuruş, Çerkeş on beş nefer ile 2.713,5 kuruş, Keskin on altı nefer ile 2.873 kuruş 10 para, Kargu sekiz nefer ile 1.596 kuruş 10 para, Bucura sekiz nefer ile 1.596 kuruş 10 para, Karıpazarı sekiz nefer ile 1.596 kuruş 10 para, Milân sekiz nefer ile 1.596 kuruş 10 para, Koçhisar yirmi nefer ile 3.671 kuruş 15 para, Kalecik yirmi üç nefer ile 3.990,5 kuruş 5 para, Şabanözü dört nefer ile 638,5 kuruş, Korupazarı iki nefer ile 319 kuruş 10 para, Öküz iki nefer ile 319 kuruş 10 para, Boğaz iki nefer ile 319 kuruş 10 para, Kurşunlu yedi nefer ile 1.277 kuruş ve Karacaviran kuraları iki nefer ile 319 kuruş 10 para. Bk. ÇŞS, no. 22, s. 56, belge no. 80, 21 Cemâziye'l-evvel 1221 [6 Ağustos 1806].

Tablo 1: Çankırı Sancağından Üsküdar Ocağı İçin Yazılan Askerler ile Diğer Görevlilere Yapılan Ödemelerin Listesi⁵⁴⁶.

	Binbaşı ve diğer zabitler	Ulufe ve maaşları (kuruş)	Onbaşı	Ulufe ve maaşları (kuruş)	Er	Ulufe ve maaşları (kuruş)	Münavebe ve sılada olanlar	Ulufe ve maaşları (kuruş)	İmam	Ulufe ve maaşları (kuruş)	Mehter takımı	Ulufe ve maaşları (kuruş)	Toplam (kuruş)
Eylül 1805	45	1.735,5	66	330,5	557	1.392,5	-	550	-	-	-	-	4.008,5 ⁵⁴⁷
Ekim 1805	45	1.735,5	66	330	557	1.387,5	-	550	-	-	-	-	4.003 ⁵⁴⁸
Kasım 1805	45	1.735,5	66	330	544	1.365	-	275	1	15,5	-	-	3.721
Aralık 1805	45	1.735,5	66	330	538	1.350	-	550	1	15,5	-	-	3.981 ⁵⁴⁹
Ocak 1806	45	1.735,5	66	330	533	1.337,5	-	550	2	35,5	10	-	3.988,5 ⁵⁵⁰
Şubat 1806	53	1.958	100	500	938	2.345	-	550	3	51,5	10	119	5.523,5 ⁵⁵¹
Mart 1806	53	1.950	120	600	1.073	2.682,5	-	550	3	51,5	10	119	5.953 ⁵⁵²

⁵⁴⁶ 1806 yılının Nisan ve Mayıs aylarında da ödemeler yapılmıştır. Aralık ayında ise kışladaki zabıt ve erlere 6.542,5 kuruş maaş ve ulufe ödenmiştir. Bk. Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 199-201.

⁵⁴⁷ Bu sayı 4.008 kuruş olarak verilmiştir. Bk. Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 199.

⁵⁴⁸ Bu sayı 4.000 kuruş olarak verilmiştir. Bk. Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 199.

⁵⁴⁹ Kitapta, 30 kişinin öldüğü ve firar ettiği göz önüne alındığında bu sayının 3.951 kuruş olduğu belirtilmiştir. Bk. Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 200.

⁵⁵⁰ Bu sayı 4.099,5 kuruş olarak verilmiştir. Bk. Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 200.

⁵⁵¹ Bu sayı 5.523 kuruş 12 akçe olarak verilmiştir. Bk. Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 201.

⁵⁵² Bu sayı 5.960,5 kuruş 12 akçe olarak verilmiştir. Bk. Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 201.

Süleyman Bey bir taraftan Çankırı Ortasına asker yazılmasını temin etmeye çalışmıştır. Diğer taraftan ise Nizâm-ı Cedîd ordusu için ihtiyaç duyulan önemli yapıların başında yer alan kışla binası konusunda işe koyulmuştur. Bu amaçla bina tespitine yönelik adımlar atmıştır. Süleyman Bey, askerlerin eğitim gördüğü kışlaların hizmet vermeye uygun olmaması üzerine yenisini inşa ettirebilmek için girişimde bulunmuştur. Taşradaki ortaların gelişmesini gaye edinen Osmanlı yönetimi de onun bu talebini yerinde bularak ilgililerden konuyla alakadar olmalarını istemiştir.

Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey'in gayreti sonucunda Çankırı sancağından yazılacak askerler için 1805'te Çankırı'ya bir kışla yapılmasına karar vermiştir. Bu amaçla uygun bir kışla yeri tahsis edilmesini ve durumun İstanbul'a bildirilmesini emretmiştir. Fakat Süleyman Bey'e göre yeni bir bina inşası 70-80 kese ve hatta daha fazla para harcanmasına sebep olacaktı. Bu nedenle Mütesellim Ali Ağa'ya, yeni bir kışla inşa etmektense bu iş için uygun olan ve mütesellimlerin oturduğu Hüseyin Paşa sarayının kullanılabileceğini bildirmiştir. Bu çerçevede konunun belde ileri gelenleriyle müzakere edilmesini istemiştir. Görüşme neticesinde Ali Ağa, ileri gelenlerin yeni bina inşa edilmesini mi yoksa Hüseyin Paşa sarayının kullanılmasını mı uygun gördüklerini kendisine bildirecekti. Öte yandan anılan sarayın kullanılmasının uygun bulunması halinde burada ikamet eden mütesellimin başka yere taşınması gerekecekti. Bu soruna çözüm bulabilmek için mütesellimin kimin konağında oturmasının münasip olduğu da görüşülüp, kendisine haber verilecekti⁵⁵³. Yapılan müzakere sonucunda bu sarayın kullanılması yönünde karar alınmış olunacak ki bir süre sonra Beylik sarayı üzerinde yenileme çalışmasına girişilmiştir.

⁵⁵³ ÇŞS, no. 22, s. 5, belge no. 11, 17 Zi'l-hicce 1219 [19 Mart 1805]; ÇŞS, no. 22, s. 42, belge no. 56, Evâhir-i Receb 1220 [14 Ekim 1805], suretin 27 Zi'l-kâ'de 1220 [16 Şubat 1806]'de yazıldığı belirtilmiştir; Gökmen, *Çankırı Sancağı*, s. 36; Gökmen, "Çankırı'da Nizâm-ı Cedîd", s. 175.

Süleyman Bey Osmanlı yönetimine, Çankırı sancağından Üsküdar Ocağına tertip edilen askerlerin mahallinde talim yapabilmeleri için kışla olarak tahsis edilen Beylik sarayının 1.900 kuruş harcanarak bazı yerlerinin tamir edilip yeni odalar ekleneceğini bildirmiştir. Osmanlı yönetimi, sarayı incelemek üzere ustalar görevlendirmiş ve inceleme neticesinde binanın eski ve zayıf olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle tamirle yetinilmesinin faydasız olacağı ve kışın neferlerin soğuktan muhafazasının sağlanamayacağına kanaat getirilerek yenileme çalışmasına başlanmamıştır. Süleyman Bey, kışla olarak tahsis edilen bu sarayın tamir edilemeyecek durumda olması üzerine mevcut yapının olduğu gibi bırakılarak beklenilmesinin mi yoksa uygun bir yere yeni bir kışla inşa edilmesinin mi emredildiğini sormuştur. Bunun üzerine sarayın kontrolü için İstanbul'dan Mühendis Mehmed Emin Halife görevlendirilmiştir. Mühendisten, binayı incelemesi ve buranın kışla olmaya uygun olmadığının anlaşılması halinde enkazın sarf edilip yeniden kışla inşa edilmesi amacıyla keşif ve masrafını İstanbul'a bildirmesi istenmiştir⁵⁵⁴.

Süleyman Bey de yazdığı buyrulduyla Çankırı'daki görevlilerden, keşif yapacak olan Mühendis Mehmed Emin Efendi'yi kışla tayin edilen Hüseyin Paşa sarayına götürmelerini rica etmiştir. Ayrıca sarayın kışla için uygun olmadığının anlaşılması

⁵⁵⁴ Masraf defterinde bu iş için toplamda 1.933 kuruş harcanacağı belirtilmiştir. Bk. ÇŞS, no. 22, s. 37, belge no. 44 sonrası (1), sicilde bu belge için ayrı bir numara verilmemiştir. Bir önceki belge 13 Şevvâl 1220 [4 Ocak 1806] bir sonraki belge ise 3 Zi'l-kâ'de 1220 [23 Ocak 1806] tarihini taşımaktadır; ÇŞS, no. 22, s. 58, belge no. 82, 4 Cemâziye'l-evvel 1221 [20 Temmuz 1806]; ÇŞS, no. 22, s. 60, belge no. 85, 7 Cemâziye'l-âhir 1221 [22 Ağustos 1806]; BOA, HAT, 250/14144, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806]; Uzunçarşılı, *Alemdar Mustafa Paşa*, s. 62; Gökmen, "Çankırı'da Nizâm-ı Cedîd", s. 176. Bu yeni orduyla birlikte Üsküdar Ocağında eğitim gören askerlerin geri döndükleri sancaklarında eğitimlerini devam ettirip barınabilecekleri kışlaların inşası önem arz etmiştir. Bu çerçevede hareket edilen Ankara sancağında dört yüz beş yüz neferin barınabileceği ve ihtiyaç duyulduğunda ilave yapılabilecek bir kışla inşası çalışmalarına başlanmıştır. Bk. Çadircı, "Nizâm-ı Cedîd Ortasının Teşkili", s. 3.

halinde başka bir yere yeniden kışla inşası için mühendisle görüşmelerini ve uygun bir yer tahsisıyla keşif ve resm ettirilerek gelişmelerle ilgili kendisine haber verilmesini istemiştir⁵⁵⁵.

İnceleme neticesinde sarayın vaziyetinin iyi olmadığına, enkazının da yıkılma masrafına değmeyeceğine kanaat getirilmiştir. Civarda herhangi birinin tasarrufunda olmayan boş bir yer bulunamadığı için Kavaklaraltı olarak bilinen yerde merhum Murad Efendi vakfından olan tarlaya yeni bir kışla inşa edilmesi uygun görülmüştür. Kışla inşası için toplamda 41.222 kuruş sarf edilmesi gerektiğini içeren masraf ve keşif defteri de İstanbul'a gönderilmiştir⁵⁵⁶.

Çankırı kışlasının odun ihtiyaçlarının giderilmesi kapsamında buraya 6.000 yük odun sevk edilmesine karar verilmiştir. Bu amaçla kazalardan sevk edilecek odun miktarı ile bunların yükleneceği deve sayısı tespit edilmiştir⁵⁵⁷. Bu iş için 1805'te,

⁵⁵⁵ ÇŞS, no. 22, s. 59, belge no. 83, 3 Muharrem 1221 [23 Mart 1806], buyrulunun 5 Cemâziye'l-âhir 1221 [20 Ağustos 1806]'de kaydedildiği belirtilmiştir.

⁵⁵⁶ ÇŞS, no. 22, s. 60, belge no. 85, 7 Cemâziye'l-âhir 1221 [22 Ağustos 1806]; ÇŞS, no. 22, s. 60-62, belge no. 86, 7 Cemâziye'l-âhir 1221 [22 Ağustos 1806]; Gökmen, "Çankırı'da Nizâm-ı Cedîd", s. 176. Çataltepe, bu kışla inşası talebinin uygun bulunmasıyla Kasım 1803 sonlarında başlayan kışla inşaatının 1804 yılının ilk aylarında tamamlandığını belirtmiştir. Bk. Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 199. Fakat bu kışlanın inşasına karar verilme tarihi 1806'dır. Bu nedenle belirttiği tarih yanlıştır.

⁵⁵⁷ 6.000 yük odun, Kasım başlangıcından Mart sonuna kadar dört ayda her yük 10 batman olarak günlük kırkar yükten toplamda 4.800 yük; geri kalan sekiz ay içinse kışlanın mutfağında gerekli olan günlük beşer yükten 1.200 yük olmak üzere sevk edilmiştir. Kazaların ihraç edeceği odun miktarı ise şu şekilde olmuştur: Çankırı 918, Tosya 918, Kalecik 637,5, Koçhisar 586,5, Tuht 510, Keskin 459, Çerkeş 433,5, Karıpazarı 255, Kargu 255, Bucura 255, Milân 255, Kurşunlu 204, Şabanözü 102, Korupazarı 51, Öküz 51, Boğaz 51, Karacaviran kuraları 51. Sayı her ne kadar 6.000 yük olarak verilse de rakamlar toplandığında 5.992,5 yük çıkmakta ve 7,5 yük açık kaldığı görülmektedir. Bk. ÇŞS, no. 22, s. 26, belge no. 32, 12 Şa'bân 1220 [5 Kasım 1805]; Gökmen, *Çankırı Sancağı*, s. 35; Gökmen, "Çankırı'da Nizâm-ı Cedîd", s. 175.

Mayıs ayından Kasım ayı başlangıcına kadar odun bahası için 550 kuruş sarf edilmiştir⁵⁵⁸.

Yaklaşık bir yıl kadar sonra, muhtemelen kışlada kalan asker sayısındaki artıştan dolayı mutfak tüketimi de artmıştır. Bu nedenle anılan miktar yetmemeye başlamıştır. Nitekim Binbaşı Musa Ağa, kışladaki hassa askerleri için yeterli olmayacağını belirterek bu miktarın 7.000 yüke çıkarılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine Süleyman Bey mütesellimden konuyu ileri gelenlerle müzakere ettikten sonra bir fiyat vermesini istemiştir⁵⁵⁹. Ardından Binbaşı Musa Ağa'nın isteği doğrultusunda hassa askerlerinin 1806 yılı Kasım ayı başlangıcından itibaren anılan yıl için kışla mutfağında ihtiyaç duyacakları 7.000 yük odun kazalara taksim edilmiştir. Çankırı kazasına da bu hisseden 1.075 yük düşmüştür⁵⁶⁰.

Kışladaki askerlerin yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan 4.000 vukıyye çorbalık yarma da kıymeti İstanbul'dan verilmek üzere Çankırı sancağı kazalarına tevzi edilmiştir⁵⁶¹.

Sultan III. Selim'in yerine Sultan IV. Mustafa'nın geçtiğini bildiren emirden⁵⁶² sonra Nizâm-ı Cedîd Ocağının kaldırıldığı haber verilmiştir⁵⁶³. Bu çerçevede Levend

⁵⁵⁸ ÇŞS, no. 22, s. 27, belge no. 32 sonrası (1), sicilde bu belge için ayrı bir numara verilmemiştir, 13 Ramazân 1220 [5 Aralık 1805].

⁵⁵⁹ ÇŞS, no. 22, s. 64, belge no. 94, 11 Şa'bân 1221 [24 Ekim 1806], buyrulunun 15 Ramazân 1221 [26 Kasım 1806]'de kaydedildiği belirtilmiştir.

⁵⁶⁰ ÇŞS, no. 22, s. 64-66, belge no. 95, 11 Ramazân 1221 [22 Kasım 1806].

⁵⁶¹ Kazalara pay edilen yarmanın dağılımı şu şekilde olmuştur: Çankırı 670, Tosya 670, Kalecik 465, Koçhisar 426, Tuht 373, Çerkeş 316, Kargu 187, Bucura 187, Milân 187, Karıpazarı 187, Kurşunlu 149, Şabanözü 75, Öküz 37, Korupazarı 37 ve Karacaviran kuraları 37 kıyye. Böylece 4.000 vukıyye olarak tespit edilen miktar, kazalara 4.003 vukıyye olarak dağıtılmıştır. Bk. ÇŞS, no. 22, s. 40, belge no. 54, 18 Zi'l-kâ'de 1220 [7 Şubat 1806]; ÇŞS, no. 22, s. 41, belge no. 54 sonrası (1), sicilde bu belge için ayrı bir numara verilmemiştir, 18 Zi'l-kâ'de 1220 [7 Şubat 1806]; Gökmen, "Çankırı'da Nizâm-ı Cedîd", s. 175.

Çiftliği ile Üsküdar Ocağındaki askerlerde bulunan tüfek, top, humbara ve diğer mühimmat ile eşyaların ocaklarıyla mahallerine teslim edilmesi istenmiştir. Taşradaki kışlalarda yer alan araç-gereçler ise İstanbul'a gönderilecekti. Bu kapsamda Çankırı'daki mühimmat ve eşyaların tespit edilip deftere kaydedildikten sonra sevkine karar verilmiştir⁵⁶⁴. Çankırı kadısı, kışla askerleri daha önce İstanbul'da görevlendirildikleri için tüfeklerinin yanlarında olduğunu, buradaki kereste, mutfak ve araba takımlarının ise deftere kaydedildiğini bildirmiştir. Devamında ise bu eşyaların İstanbul'a naklindeki zorluktan dolayı mahallinde satılarak elde edilecek paranın gönderilmesini talep etmiştir. Osmanlı yönetiminin isteği kabul etmesiyle defterde yazılı olanların yanı sıra diğer bakır eşyaların değerinden satılarak elde edilecek paranın Hazine-i Âmire'ye teslim edilmesine karar vermiştir⁵⁶⁵. Buna rağmen İstanbul'a bir şey gönderilmemesi üzerine Çankırı mütesellimi ile diğer görevlilerden bir an önce harekete geçmeleri istenmiştir⁵⁶⁶.

⁵⁶² ÇŞS, no. 22, s. 106, belge no. 150, Evâhir-i Rebîû'l-evvel 1222 [28 Mayıs-7 Haziran 1807]; ÇŞS, no. 22, s. 106, belge no. 151, Sadrazam mektubu; Gökmen, *Çankırı Sancağı*, s. 35; Gökmen, "Çankırı'da Nizâm-ı Cedîd", s. 177.

⁵⁶³ ÇŞS, no. 22, s. 107, belge no. 152, Evâ'il-i Rebîû'l-âhir 1222 [8-17 Haziran 1807].

⁵⁶⁴ ÇŞS, no. 22, s. 107, belge no. 153, 20 Rebîû'l-âhir 1222 [27 Haziran 1807]; Özkaya, "Nizam-ı Cedidin Kuruluşu", s. 534; Gökmen, "Çankırı'da Nizâm-ı Cedîd", s. 177. Daha önce Çankırı kışlasında kullanılmayan eski eşyalar devlet malı olduğu için zayi olmaması amacıyla mahkeme ve şehir kethüdası marifetiyle kaydedilip kışlada koruma altına alınmıştı. Bk. ÇŞS, no. 22, s. 94, belge no. 136 sonrası (3), sicilde bu belge için ayrı bir numara verilmemiştir, 24 Safer 1222 [3 Mayıs 1807].

⁵⁶⁵ ÇŞS, no. 22, s. 116, belge no. 172, 28 Cemâziye'l-âhir 1222 [2 Eylül 1807].

⁵⁶⁶ ÇŞS, no. 22, s. 127, belge no. 186, 25 Zi'l-kâ'de 1222 [24 Ocak 1808], emrin 14 Zi'l-hicce 1222 [12 Şubat 1808]'de kaydedildiği belirtilmiştir.

Amasya Ortası

Süleyman Bey, birçok bölgede olduğu gibi Caniklizâdeler ile nüfuz mücadelesi yaşadığı Amasya’da da Nizâm-ı Cedîd teşkilatı için asker temini ve kışla inşası gibi konularda faaliyet göstermiştir.

Amasya’da Nizâm-ı Cedîd’in teşkili çalışmaları, Ağustos 1793 başlarında Dergâh-ı Âlî Gediklilerinden Amasyalı Kayalipaşazâde Kâşif Ömer Ağa’nın Nizâm-ı Cedîd’e dair fermanı şehre getirmesiyle başlamıştır. Ulema, âyan ve ahali önünde okunan fermanla yeni kurulan ordu için asker hazırlanması istenmiştir. Bir süre sonra ise Muhasebe Hulefâsından Uzun Hafız Mehmed Efendi ile Sadaret Mektubî Hulefâsından Mahmud Efendi temin edilecek askerlere nezaret etmenin yanı sıra gerekli malzemeleri satın almakla görevli olarak buraya gelmişlerdir. Fakat onların asıl görevleri Nizâm-ı Cedîd ve talimli askerin faydalarını halka anlatmak, özellikle yeniçeri ve ulema başta olmak üzere ileri gelenler ile ahalinin düşüncelerini öğrenerek bunları merkeze haber vermek olmuştur. Bu çerçevede Osmanlı yönetiminin emri üzerine yeni ocağa yazılmak isteyenlerin mahkemede açılan deftere adlarını yazdırmaları istenmiştir. İstanbul’dan gelen Mehmed Efendi ve Mahmud Efendi ile Amasya Kadısı Hacı Rıfkı Efendi kayıt için gelenlere yeni düzen hakkında bilgi vererek halkı ocağa yazılmaya teşvik etmişlerdir⁵⁶⁷.

Tüm gayretlere rağmen Amasya’da Nizâm-ı Cedîd’e destek sağlanması sancılı bir süreç sonucunda gerçekleşmiştir. Zira 1794’ün ilk aylarında Yeniçeri Ocağı mensubu askerlerle bunlara taassupla bağlı ahaliden oluşan güruh mahkemeyi basarak adayların kaydedildiği deftere zarar vermişlerdir. Mütesellim Evkâtlızâde (Evkâtizâde) Süleyman Bey⁵⁶⁸ başta olmak üzere buradaki görevliler asilere müdahale

⁵⁶⁷ Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. IV Zeyli, s. 166, 167.

⁵⁶⁸ Bir süre Çapanoğlu Süleyman Bey’in kapı kethüdâlık hizmetinde bulunmuştur. Bk. son bölüm.

edememişlerdir. Asayişin tesisinin ardından olayla ilişkili bulunanlar cezalandırılmaya başlanmıştır. Asilere müdahale etmeyenler ile Nizâm-ı Cedîd karşıtı görevliler ise çeşitli yerlere sürgün edilmişlerdir. Evkâtlızâde Süleyman Bey de bundan nasibini alarak Amasya mütesellimliği görevinden azledilmiştir. Ardından Amasya sancağının iltizamla verildiği Hazinedaroğlu Süleyman Bey⁵⁶⁹, Temmuz-Ağustos 1794 civarında Amasya muhassılı olmuştur. Kayalıpaşazâde Hacı Süleyman Bey de mütesellim tayin edilmiştir. Hazinedaroğlu Süleyman Bey, Nizâm-ı Cedîd'e taraftar gibi görünse de buna muhalefet etmiştir. Bu nedenle bir önceki sene Amasya'dan istenen askerlerin bir kısmını sevk etmesine rağmen geri kalanları göndermemiştir. Mütesellim Kayalıpaşazâde Süleyman'ın bunları sevk etmesi, Hazinedaroğlu'nun kararına karşı giriştiği bu hareketin de etkisiyle olsa gerek Temmuz-Ağustos 1795 civarında görevden alınmasına ve yerine Köse Mehmedoğlu Hacı Ömer Ağa'nın getirilmesine yol açmıştır⁵⁷⁰.

Bu gelişmeden yaklaşık bir sene kadar sonra Temmuz-Ağustos 1796 civarında Amasya sancağı muhassıllığı görevi Çapanoğlu Süleyman Bey'e verilmiştir. Millîoğlu Hacı Süleyman Bey ise mütesellim olmuştur. Bu süreçte Nizâm-ı Cedîd'i burada kalıcı kılmak isteyen Çapanoğlu Süleyman Bey, Ocak-Şubat 1797 civarında Hızırpaşa Mahallesi'nde bağışlanan geniş bağ arsasına Eser-i Cedîd Konağı ve Nizâm-ı Cedîd Ocağı inşasını tamamlamıştır. Süleyman Bey'in Amasya muhassıllığı görevi neticesinde Amasya'yı iltizamına almak isteyen Tayyar Mahmud Paşa ile mücadele tekrar başlamıştır. Osmanlı yönetimi çatışmaya son vermek amacıyla Amasya muhassıllığı görevini Haziran-Temmuz 1798'de Sadık Mehmed Ağa'ya vermiştir. Fakat Tayyar

⁵⁶⁹ Hazinedaroğlu Süleyman Bey, üstlendiği bu görevler neticesinde devlet nezdinde ününü artırarak valilik alacak kadar yükselmiştir. Bu süreçte külliyetli servet edinme imkânı bulmuş, pek çok değerli eşyanın yanı sıra farklı yerlerde çiftliklere ve konaklara sahip olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Özger, "Hazinedârzâde Süleyman Paşa'nın Muhallefâtı".

⁵⁷⁰ Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. IV Zeyli, s. 167-171.

Mahmud Paşa pahalı hediyelerle Haziran-Temmuz 1799'da muhassıllık görevini deruhte etmeyi başarmıştır. Hazinedaroğlu Süleyman Bey'i de mütesellim olarak görevlendirmiştir⁵⁷¹.

Bu karışık dönemden sonra Nizâm-ı Cedîd'i hâkimiyet bölgesinde yayması istenen Çapanoğlu Süleyman Bey, bu yönde adım atmaya çalışsa da bölgedeki rakipleri tarafından taciz edilmiştir. Bu nedenle bir yandan ortalar kurup askerlerin talimi için uğraşmış, diğer yandan bu harekete karşı olanlarla mücadele etmiştir. Onu diğer görevlilerden ayıran nokta da aslında bu durum olmuştur.

Osmanlı yönetimi, 1805 yılının Şubat sonu Mart ayı başlarında Çapanoğlu Süleyman Bey'den Amasya sancağında Nizâm-ı Cedîd için orta kurmasını istemiştir. Nitekim Levend Çiftliği ve Üsküdar Ocağı neferlerinin artırılmasına çalışıldığı için Anadolu'da uygun durumdaki yerlerden asker yazılmasına gayret edilmekteydi. Tayyar Mahmud Paşa'nın muhalefeti dolayısıyla bu emir yerine getirilemeyince Amasya sancağı mütesellimliğinin Süleyman Bey'e tevcih edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu karar doğrultusunda Süleyman Bey Amasya'da, Amasya livası kazalarından tertip edeceği ve her bölüğü yüz nefer tüfekli askerden oluşacak on iki bölükten ibaret müstakil bir orta kuracaktı. Osmanlı yönetimi, Çankırı'ya gönderdiği emirde bahsettiği gibi burada da insanları bu ortaya katılmaya teşvik etmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda asker olarak yazılanların tekâlif-i örfiye, şakka, avarız-ı divaniye ve imdâd-ı hazariyeden muaf olacaklarını bildirmiştir. Böylece savaşıma elverişli gençlerden seçilecek askerlerin isimleri deftere kaydedilerek bu defter İstanbul'a gönderilecekti. Askerlerin mahallinde

⁵⁷¹ Hazinedarzâde Süleyman Bey'in yerine Kasım-Aralık 1799 başlarında aynı aileden Abdullah Bey mütesellim olmuştur. Onun yerini ise 27 Mart-5 Nisan 1800 civarında Mikdad Ahmed Paşazâde Hasan Bey almıştır. Bk. Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. IV Zeyli, s. 172-174, 176-178-182.

talim yapmaları için belirlenecek kışla yeri de yine İstanbul'a bildirilecekti⁵⁷². Böylece Süleyman Bey, Nizâm-ı Cedîd'e verdiği destek sayesinde Caniklizâdeler ile uzun süre hâkimiyet mücadelesi yaşadığı Amasya sancağını uhdesine almayı başarmıştır.

Hemen işe koyulan Süleyman Bey, Amasya'da kışla inşası için çalışma yaparak inşaatın resm ve keşif defterini İstanbul'a sunmuştur⁵⁷³. Diğer taraftan Osmanlı yönetiminden Amasya Ortasındaki askerler için gerekli olan tüfek, elbise ve mehterhânenin sevinde acele edilmesini istemiştir. Yine Amasya'ya tayin edilen binbaşı ile sağ ve sol kolağalarının tezkirelerinin de gönderilmesini rica etmiştir. Süleyman Bey'in bu talepleri üzerine para, tüfek, elbise ve mehterhâne konuları Şıkk-ı Sâni ve İrâd-ı Cedîd Defterdarına havale edilerek karşılanmaya çalışılmıştır⁵⁷⁴. Osmanlı yönetimi bu uğraşların neticesinde Süleyman Bey'den Amasya'dan asker hazırlanmasını istemiştir. Süleyman Bey ise askerlerin eksiklerinin giderilmeye çalışıldığını bildirerek zamana gerek duyulduğunu belirtmiştir⁵⁷⁵.

Görüldüğü üzere Tayyar Mahmud Paşa'nın takındığı muhalefette Çapanoğulları ile yaşanan bu çekişmenin belirleyici rolü olmuştur. Bölgede nüfuz mücadelesi veren bu iki aileden Çapanoğulları'nın Nizâm-ı Cedîd'e destek olmaları Caniklilerin tam aksi yönde hareket etmelerine yol açmıştır. Bu gerekçeyle Tayyar Mahmud Paşa 1805 yılı ortalarına doğru Nizâm-ı Cedîd aleyhindeki faaliyetlerine hız vermiştir. Paşa, bu yeni teşkilata destek vermediği gibi asker tertip eden yerlere de saldırmaktan geri

⁵⁷² Şıkk-ı Sâni Defterdarı el-Hac İbrahim Reşid'in bu şekilde hareket edilmesi hususunda emir talep etmesi üzerine istediği emir verilmiştir. Bk. BOA, AE. III.Selim (SSLM.III), 230/13396, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1219 [20 Şubat-2 Mart 1805]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 26; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 240; Serbestoğlu, "Caniklizâdelerin Sonu", s. 92.

⁵⁷³ BOA, HAT, 250/14144, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

⁵⁷⁴ BOA, HAT, 250/14144, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

⁵⁷⁵ BOA, HAT, 250/14144, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

durmamıştır. Bunun neticesinde Tayyar Mahmud Paşa topladığı askerler ile yeniçerileri Süleyman Bey'in üzerine göndermiştir⁵⁷⁶.

Süleyman Bey, Trabzon Valisi Tayyar Mahmud Paşa'nın bu tutumunu iki aile arasındaki mücadelede avantaja çevirmek istemiştir. Bu amaçla casusları aracılığıyla öğrendiklerini İstanbul'a bildirerek onu itibarsızlaştırmaya çalışmıştır. Verdiği bilgilere göre; Tayyar Mahmud Paşa, nüfuzu altındaki yerlerin askerlerini Samsun'da toplayarak onları Nizâm-ı Cedîd aleyhine kışkırtmıştı. Askerlere, Osmanlı yönetiminin onları Üsküdar Ocağına bağlamak istediğini, kendisinin ise buna karşı olduğu için onların “*fenâ elbise*” giymelerine razı olmadığını bildirmişti. Kararlarını sorduğu askerlerin de bunu kabul etmeyeceklerini belirtmeleri üzerine aradığı desteği bulmuş ve onları bu ocağa yazdırmayacağını sözünü vererek kendisiyle ittifak etmelerini istemişti. Askerlerin bunu kabul etmeleri üzerine ise “*benimle ittifâk etdikden sonra ben dâhi bildiğimi işlerim*” diyerek “*alenen Devlet-i Âliyye'nin şânına lââyık olmayacak türrehât-ı kelimâta cür'et*” etmişti⁵⁷⁷.

Süleyman Bey'e göre Tayyar Mahmud Paşa, Sivas eyaleti Üsküdar Ocağına bağlandıktan sonra telaşa düşmüş ve bu düzene zarar verebilmek adına asılsız hadiseler yaymaya çalışmıştır. Bu gayeyle Merzifon'daki adamları aracılığıyla Bağdat ve Diyarbakır'a giden tatarlardan Amasya, Tokat ve Sivas'ta İrâd-ı Cedîd'in kalktığı haberlerini yaymalarını istemiş ve onlara yüzer kuruş vermiştir. Tatarların istenenleri yapmaları üzerine Sivas Valisi Mehmed Celaleddin Paşa, Merzifon'daki görevlilere bu

⁵⁷⁶ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 96.

⁵⁷⁷ BOA, *HAT*, 102/4048-G, 3 Rebîü'l-evvel 1220 [1 Haziran 1805]; BOA, *HAT*, 102/4048-C, 3 Rebîü'l-âhir 1220 [1 Temmuz 1805].

sözlere itimat etmemeleri ve bundan sonra aynı şekilde hareket edenlerin yakalanarak hapsedilmeleri hususunda Sivas, Amasya ve Tokat'a buyrulduklar göndermiştir⁵⁷⁸.

Tayyar Mahmud Paşa, Sivas eyaletinin Nizâm-ı Cedîd'e bağlanması ve Amasya'nın Süleyman Bey'e ihale edilmesi nedeniyle yönetimin gözünden düştüğü ve hakkında irade çıktığı vesvesesine kapılmıştır. Bu endişe nedeniyle istenmeyen şekilde hareket etmiş ve tavrı gittikçe çığırından çıkmıştır. Nitekim Erzurum, Kastamonu, Sivas, Çıldır, Muş ve Bayezid taraflarını, tahrirat ve adamlar göndererek *"biz Nizâm-ı Cedîd'e girmeyelim ve evlâd u ta'allukâtımızı gâvur kıyâfetine koymayalım"* şeklinde tahrike çalışmıştır. Amasya ve Kastamonu'yu idaresi altına almak istediği için de Amasya'nın Canik'e yakınlığından faydalanarak çok sayıda asker hazırlamıştır. Tayyar Mahmud Paşa, Samsun'da on sekiz gemi ile kayık tertip etmiş, kendi askerlerinin dışında etraftaki delil ve tüfengci neferlerini çevresine toplamaya çalışmıştır. Bununla yetinmeyerek delil taifesini yanına çekebilmek için Kütahya'ya tatar göndermiştir. Fakat bunu haber alan Süleyman Bey'in müdahalesi sayesinde bu girişimi sonuçsuz kalmıştır. Süleyman Bey, bahsedilen gerekçelerle artık ondan sadakat ve vezire yakışır bir davranış beklenmemesi gerektiğini düşünmekteydi. Bunun da etkisiyle Çankırı mütesellimi ile Viranşehir Voyvodası İbrahim Ağa'ya, Tayyar Mahmud Paşa'nın yanına gitmeye çalışan delil, hayta ve diğer taife mensuplarını bertaraf etmeleri için tahrirat göndermiştir. Diğer taraftan Osmanlı yönetimi nezdinde kendisini mağdur göstermek ve taşkınlık yapmadığını ispatlamak için şimdiye kadar sükûnetini koruyarak sert tedbirlere başvurmadığını savunmuştur. Yaşanabilecek bir çatışmada Tayyar Mahmud Paşa'nın kendisini bahane etmesi ihtimali nedeniyle de asker hazırlama düşüncesinden dahi vazgeçtiğini ileri sürmüştür. Fakat karşı tarafın, devlete ve

⁵⁷⁸ BOA, HAT, 102/4048-G, 3 Rebîü'l-evvel 1220 [1 Haziran 1805]; Serbestoğlu, "Caniklizâdelerin Sonu", s. 94.

kendisine düşmanlığını açıkça ilan etmesi üzerine artık asker hazırlığına başlamak zorunda kaldığını belirtmiştir⁵⁷⁹.

Müttefiklerinin sayısını artırmak isteyen Tayyar Mahmud Paşa ise bölge idarecilerini tahrike devam etmiştir. Ataları gibi Çapanoğulları ile iyi ilişkiler sürdüren Viranşehir Voyvodası Hacı Ahmedzâde İbrahim Ağa'ya gönderdiği kaime ve ariza da bu amaca yönelik olmuştur. İbrahim Ağa, Tayyar Mahmud Paşa'nın tatarıyla kendisine gönderdiği kaimeyi Süleyman Bey'e, tatarın tahririni ise İstanbul'a iletmek suretiyle onları bilgilendirmiştir⁵⁸⁰.

İbrahim Ağa'ya Tayyar Mahmud Paşa'dan gelen evraklarda yazan ifadeler şu şekildeydi: Çıldır Valisi Selim Paşa, Kars Valisi Mehmed Paşa, Bayezid Mutasarrıfı Mahmud Paşa ile Erzurum, Sivas ve Trabzon eyaletindeki görevliler İrâd-ı Cedîd'i kaldırmak için toplanmaya başlamışlardı. Hâlihazırda sayıları otuz bine yaklaşırken hazırlıkların tamamlanmasıyla yüz bine ulaşacaktı. Bu grup amaçlarına ulaşabilmek için öncelikle 6 Haziran 1805'te Samsun'dan hareket ederek Amasya ve Bozok taraflarına gelecek ve Süleyman Bey'i mağlup ettikten sonra Viranşehir'e ilerleyecekti. Bu amaçla İbrahim Ağa'yı “*eğer Müslümân isen sen dâhi hâzır ol*” diyerek aralarına katılmaya davet etmiştir⁵⁸¹. Onu ikna edebilmek için de Nizâm-ı Cedîd'in dine aykırı olduğu yönünde Mekke ve Medine müftülerinden fetva aldığını söylemiştir. Kendisine katılanların fazlalığını göstermek için ise “*Erzurum ve Sivas ve sâ'ir ol-havâlî askeriyle*

⁵⁷⁹ BOA, HAT, 102/4048-G, 3 Rebîü'l-evvel 1220 [1 Haziran 1805]; BOA, HAT, 102/4048-H, 5 Rebîü'l-evvel 1220 [3 Haziran 1805]; BOA, HAT, 102/4048-İ, 9 Rebîü'l-evvel 1220 [7 Haziran 1805].

⁵⁸⁰ BOA, HAT, 102/4048-F, 3 Rebîü'l-evvel 1220 [1 Haziran 1805]; BOA, HAT, 102/4048-H, 5 Rebîü'l-evvel 1220 [3 Haziran 1805].

⁵⁸¹ BOA, HAT, 102/4048-B, 7 Rebîü'l-âhir 1220 [5 Temmuz 1805]; Serbestoğlu, “Caniklizâdelerin Sonu”, s. 93.

ittifâk eyledim, Der-âliyye'ye murâfa'aya varacağız” ifadelerini kullanmıştır⁵⁸². Tayyar Mahmud Paşa bu suretle Nizâm-ı Cedîd'in Amasya'da teşkiline sekte vurmuş ve devam eden serkeşlikleri sonucunda asi ilan edilerek üzerine kuvvet sevk edilmiştir⁵⁸³.

Tayyar Mahmud Paşa'nın bu muhalif girişimlerine rağmen Süleyman Bey'in gayreti neticesinde kurulan Amasya Ortasında 1806'da elli üç zabıt ile dört yüz on bir er yer almıştır. Aynı yılın Nisan ayından Haziranına kadar bu zabıtlara 2.704,5 kuruş 21 akçe, erlere ise 2.880 kuruş ulufe ve maaş ödenmiştir⁵⁸⁴. Bunların dışında ortadaki zabıtlar ile münavebe yani nöbetçi neferlerine Temmuz-Ekim 1806 arasında üç ay için 3.724,5 kuruş 4 para tayinat masrafı yapılmıştır⁵⁸⁵.

Çorum Ortası

Süleyman Bey'in nüfuz bölgeleri arasındaki Çorum'da da Üsküdar Ocağına bağlı bir orta teşkil edilmiştir. Süreç içerisinde hazırlanan askerlerin Üsküdar'a gidip gelmelerindeki zorluk ve masraftan ötürü Çorum'da bir kışla inşa edilmesine karar verilmiş ve çalışmalara başlanmıştır. Süleyman Bey, kışlanın yapımı için 50.000 kuruşa ihtiyaç duyulduğunu içeren inşaatın resm ve keşif defterini İstanbul'a sunmuştur. Bunun neticesinde 1806 yılı civarında kışla inşası tamamlanmıştır⁵⁸⁶.

Süleyman Bey, diğer ortalarda olduğu gibi Çorum'dan tertip edilecek askerlerin savaşıma uygun kişiler arasından seçilmesine özen göstermiştir. Bu kapsamda faydası

⁵⁸² BOA, HAT, 102/4048-İ, 9 Rebîü'l-evvel 1220 [7 Haziran 1805].

⁵⁸³ Tayyar Mahmud Paşa'nın bu süreçteki hareketleri için bk. III. Bölüm.

⁵⁸⁴ Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 194.

⁵⁸⁵ Bu masraf 17 Temmuz 1806'dan 13 Ekim 1806'ya kadarki dönem için yapılmıştır. Bk. BOA, C.AS, 658/27672, 15 Ramazân 1221[26 Kasım 1806].

⁵⁸⁶ BOA, HAT, 250/14144, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806]; Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 201.

olmayacağını düşündüğü askerlerin isimlerinin defterden çıkarılmasını sağlamıştır⁵⁸⁷. Diğer taraftan ortadaki askerlerin ihtiyaçları arasında yer alan tüfek, elbise ve mehterhânenin gönderilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine bu ihtiyaçlar Şikk-ı Sâni ve İrâd-ı Cedîd Defterdarına havale edilerek karşılanmaya çalışılmıştır⁵⁸⁸.

Osmanlı yönetimi Süleyman Bey'den ortada eğitilecek askerleri, talimlerine dikkat ederek ilkbaharda İstanbul'a göndermesini istemiştir⁵⁸⁹. Böylece bu ortalarda eğitim gören askerlerden istifade edilmesi yoluna gidilmiştir. Çorum Ortasında Ekim 1805'te dört zabıt ile üç ere 2.599; Mart 1806'da iki yüz otuz yedi zabıt ve ere 3.884,5; Nisanda iki yüz otuz dokuz zabıt ve ere 4.470,5; Mayısta iki yüz otuz dokuz zabıt ve ere 4.483,5 ve Haziranda iki yüz elli dokuz zabıt ile ere 5.865,5 kuruş ödenmiştir⁵⁹⁰. Yine bu ortanın zabıtları ile münavebe yani nöbetçi neferlerine Temmuz-Ekim 1806 arasında üç ay için 4.348,5 kuruş tayinat masrafı yapılmıştır⁵⁹¹.

Süleyman Bey'in Medine-i Münevvere Muhafızı Vezir Osman Paşa'nın maiyetine Çankırı ve Çorum Ortalarında eğitilen askerlerden bir sene için zabitle birlikte beş yüz nefer göndermesi planlanmıştır. Bunların her birine ulufe ve maaşlarıyla birlikte beş yüzer kuruş bahşiş verileceği için Süleyman Bey'e 250.000 kuruş gönderilmiştir. Bu çerçevede Süleyman Bey, Çankırı ve Çorum Ortalarında iyi eğitim almış askerlerden bu sayıyı tamamlamıştır. Fakat zabıt olarak görevlendirilecek Kolağası ile diğer zabıtlara verilecek beş yüzer kuruşu yetersiz bulmuştur. Nitekim Süleyman Bey, zabıtların askerleri iyi idare edebilmelerinin onların kendi durumlarının

⁵⁸⁷ BOA, HAT, 250/14144, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

⁵⁸⁸ BOA, HAT, 250/14144, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

⁵⁸⁹ BOA, HAT, 102/4049, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

⁵⁹⁰ Çataltepe, *Nizam-ı Cedid*, s. 201, 202.

⁵⁹¹ Bu masraf 17 Temmuz 1806'dan 13 Ekim 1806'ya kadarki dönem için yapılmıştır. Askerleri ise 9 Kasım 1806'da yola çıkarmıştır. Bk. BOA, C.AS, 658/27672, 15 Ramazân 1221 [26 Kasım 1806].

iyi olmasına bağılı olduğunu düşünmüştür. Bu amaçla göndereceğı askerlerden elli nefer düşerek buradan arta kalacak paranın 15.000 kuruşunu Kolağası ile diğerk zabıt ve onbaşlılara dağıtmaya karar vermiştir. Geri kalan 10.000 kuruşu ise daha sonra ortaların ulufe ve bahşışleri için sarf etmeyi istemiştir. Ardından hazırladığı dört yüz elli neferi Kasım 1806'da zabıtlarla birlikte yola çıkarmıştır⁵⁹².

Süleyman Bey'e verilen habere göre, başbuğ tayin edilen Ömer Ağa'yla Hicaz'a gönderilen askerler yolda bir kaza geçirmişlerdir. Ömer Ağa dört yüz elli neferle İçel sancağının Gülnar kazasındaki Gilindire iskelesine gelmişti. Burada bir Çamlıca gemisine iki yüz otuz asker ile kendisi; iki kayıktan birine yüz yirmi, diğerkine ise yüz asker binmişti. Yüz yirmi askerin bulunduğı kayık Kıbrıs'a ulaşmış, Çamlıca gemisiyle diğerk kayık da yola çıkmıştı. Fakat 15-20 mil ilerledikten sonra çıkan fırtına nedeniyle geri dönmek zorunda kalmışlardı. Dönüş esnasında Gilindire iskelesine yakın bir yerde kayalara çarpan Çamlıca gemisindeki askerler silah ve harçlıklarıyla birlikte denize düşmüştü. Karaya yakın bir noktada olan kazada askerlerden yüz otuz kadarı denizden yaralı olarak çıkmayı başarmış, yüz kadarı ise kurtulamamıştı. Diğerk kayıktaki yüz askerle sağ salım karaya çıkmayı başarmış, kurtulan iki yüz civarındaki asker de Kıbrıs'a ulaşmıştı⁵⁹³.

Osmanlı idaresi, gerek eşkıyalarla mücadele esnasında faydalanması gerekse de Nizâm-ı Cedîd için teşkil edilen askerlerin eğitiminde istifade etmesi için Süleyman Bey'e savaş araç gereçleri takviyesinde bulunmuştur. Aslında bu durum, onun sadakatine duyulan güvenin ve kendisine verilen değerk bir göstergesi olmuştur. Zira Süleyman Bey, bu araçlardan devlete meydan okuyan eşkıyalara ve seferlerde düşmana

⁵⁹² BOA, C.AS, 272/11296, 21 Ramazân 1221 [2 Aralık 1806]; BOA, C.AS, 272/11296, arz. Fakat parayı zabıtlere vermemiş olacak ki, bir süre sonra zimmetinde kalan 10.000 kuruşu Hazine-i Âmire'ye göndermesi istenmiştir. Bk. BOA, C.AS, 272/11296, 28 Ramazân 1221 [9 Aralık 1806].

⁵⁹³ BOA, HAT, 109/4329-C, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1221 [9 Mart 1807].

karşı istifade edeceği bilindiği için rakiplerine karşı dolaylı olarak desteklenmiş olmaktaydı. Fakat bu araç gereçlerin nakli esnasında top ve mühimmat yüklü geminin Kevken (Kefken) limanında kaza geçirmesi gibi istenmeyen gelişmeler de meydana gelmiştir. Kaza nedeniyle gemideki araç gereçler, Tophane-i Âmire'den tayin edilen mübaşir Hüseyin Çavuş vasıtasıyla İstanbul'a geri götürülmek için hazırlanmıştır⁵⁹⁴. Bu kapsamda birer obüs ve sürat topuyla çeşitli mühimmat Salih Reis'in kaptanlığındaki gemiyle taşınarak Tophane-i Âmire'ye teslim edilmiştir⁵⁹⁵.

Savaş mühimmatı tedarikinden birkaç yıl sonra Süleyman Bey, ortalandaki askerlerin askerî harp tekniklerinde mahir olmalarını sağlamak için mahallinde harp sanayiini talim ettirebilmeye çalışmıştır. Bu amaçla Tophane-i Âmire'den birer süvari ve piyade top ustasıyla bir cebehaneci tayin edilmesini talep etmiştir. Yine topların kundak ve tekerleklerini düzenlemek için de bir marangozla demirci ustası görevlendirilmesi isteğini iletmıştır. Osmanlı yönetimi bu talepleri kabul etmiştir. Bu çerçevede uzmanların harcırahlarının verilerek hizmette bulundukları sürece

⁵⁹⁴ 4 Kasım 1801 tarihli emir kaydına göre Dergâh-ı Mu'allâ Topçubaşısı es-Seyyid Abdülmümin mühimmatın İstanbul'a getirilerek Tophane-i Âmire'ye teslim edilmesini talep etmiştir. Bu doğrultuda hareket edilmesi sonucunda mühimmat, Kandıra Ağası Laz Hüseyin Ağa gemisine 250 kuruş gemi kirası İstanbul'da hazineden verilmek şartıyla yüklenmiştir. Bk. BOA, C.AS, 131/5837, 19 Muharrem 1217 [22 Mayıs 1802]; BOA, C.AS, 131/5837, 20 Rebîü'l-evvel 1217 [21 Temmuz 1802].

⁵⁹⁵ BOA, C.AS, 131/5837, 26 Muharrem 1217 [29 Mayıs 1802]. Mühimmatın Tophane'ye teslim edilmesi dolayısıyla gemi kirasının ödenmesi gerekmiştir. Fakat Sultan III. Selim, gemi kirasını fazla bularak Gümrük Emni Ağa'dan bunun ne kadar olması gerektiğini sormuştur. Ağa ise konuya vakıf olanların Kevken (Kefken) iskelesi uzak bir yer olmadığı için iki top ile mühimmatın İstanbul'a getirilmesi için en fazla 150 kuruş kira verilmesinin uygun olduğunu bildirdiklerini belirtmiştir. Fiyatın fazla olduğunun anlaşılması üzerine Sultan III. Selim, gemi kirası olarak 125 kuruş verilmesini emretmiştir. Bk. BOA, C.AS, 131/5837, 29 Rebîü'l-evvel 1217 [30 Temmuz 1802]; BOA, C.AS, 131/5837, 2 Cemâziye'l-evvel 1217 [31 Ağustos 1802]; BOA, C.AS, 131/5837, 4 Cemâziye'l-evvel 1217 [2 Eylül 1802]. Emir doğrultusunda ise 10 Cemâziye'l-evvel 1217 [8 Eylül 1802] tarihinde tezkere verilmiştir.

tayinatlarıyla demirci ve marangozun yevmiyesinin Süleyman Bey tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır⁵⁹⁶. Bu doğrultuda usta ve marangozlara tayinat olarak birer çift ekmekle yüzer dirhem et verilecekti. Ayrıca işe başladıkları günden itibaren her nefere doksanar akçeden günlük ile 180 akçe yevmiye tahsis edilecekti⁵⁹⁷.

Bu eğitimin yanı sıra Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey'e hem bölgede asayiş sağlaması hem de askerlerin talimlerinde istifade etmesi amacıyla çeşitli harp malzemeleri göndermiştir. Otuz-otuz beş deve yükü fişek ile 150 kantar/27.000 vukıyye civarındaki barutun sevk edilmesi de bu gayeyle olmuştur⁵⁹⁸. Bunun dışında Süleyman Bey, Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'dan, eğitimli askerlerin talimlerinde kullanmaları için bin Fransızkârî tüfek gönderilmesini talep etmiştir. Kabul edilen bu istek üzerine Aralık 1808'de Cebehane-i Âmire'den temin edilen *harbelü*⁵⁹⁹ tüfekler sandıklara konularak Binbaşı İbrahim Ağa vasıtasıyla Süleyman Bey'e gönderilmiştir⁶⁰⁰.

Aksaray Sancağı'nda Nizâm-ı Cedîd'in Teşkili Meselesi ve Aksaray Ortası

Süleyman Bey'in nüfuzu altındaki diğer bir sancak Aksaray olmuştur. Bu sancakta da Nizâm-ı Cedîd teşkilatı oluşturulmaya çalışılmıştır. Aksaray sancağında Üsküdar Ocağına bağlı bir orta teşkil edilmesinin ardından daha önce mutasarrıflara ait ve sekiz büyük odası olan saray, yirmi dört oda daha ilave edilmek suretiyle bu ortaya

⁵⁹⁶ BOA, C.AS, 1177/52436, 2 Ramazân 1223 [22 Ekim 1808].

⁵⁹⁷ BOA, C.AS, 1177/52436, 11 Ramazân 1223 [31 Ekim 1808].

⁵⁹⁸ BOA, HAT, 1264/48960, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1230 [2 Aralık 1815]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 30.

⁵⁹⁹ Harbe; tüfeklerin önüne takılan kısa mızrak ya da süngü için kullanılan bir tabirdir. Bk. Parlatır, *Osmanlı Türkçesi*, s. 581.

⁶⁰⁰ BOA, C.AS, 458/19083, Gurre-i Cemâziye'l-âhir 1230 [11 Mayıs 1815]; BOA, C.AS, 458/19083, 5 Cemâziye'l-âhir 1230 [15 Mayıs 1815]; BOA, HAT, 1318/51378, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1236 [27 Eylül 1821].

kışla olarak tahsis edilmiştir. Yapılan hazırlıkların ardından 1802’de sancaktan hazırlanan iki yüz on piyade Abdurrahman Paşa’nın maiyetine gönderilmiştir. Buradaki askerlerin hak ettikleri ulufe ve maaşların ödenmesine dikkat edilmiştir. Bu amaçla Mayıs 1805’te ortadaki otuz iki zabite 3.722 kuruş ulufe; dört yüz yirmi ere ise 8.075 kuruş maaş verilmesi talep edilmiştir. Ertesi yıl yirmi dokuz zabite 13.250 kuruş yıllık, dört yüz seksen ere ise 6.300 kuruş aylık ödenmiştir⁶⁰¹.

Sultan III. Selim, bir yandan Anadolu’nun çeşitli yerlerinde ortalar teşkil edilmesiyle uğraşırken diğer taraftan Nizâm-ı Cedîd hareketinin zarar görmesine neden olabilecek adımların bertaraf edilmesine çalışmıştır. Üsküdar Ocağına bağlanan Aksaray sancağındaki gelişmeler de buraya müdahale edilmesini zorunlu kılmıştır. Buna göre; sancak kazalarından Üsküdar Ocağına gönderilecek piyadelerin hazırlanmaları hususunda Aksaray Müftüsü es-Seyyid eş-Şeyh el-Hac Abdullah Efendi önemli hizmetlerde bulunmuştu. Çevredeki ileri gelenlerden muhalefet oluşturabilecek kişiler ise bu harekete müdahale etmemeleri konusunda uyarılmıştı. Berkoğlu İbrahim ile âyanlık iddiasında bulunan Şerif Mehmed de bu amaçla nezre bağlanmışlardı. Fakat buna karşın rahat durmamışlar, Karaman Beylerbeyi ve Asker Başbuğu Abdurrahman Paşa’nın Konya’dan İstanbul’a hareket etmesiyle birlikte eşkıya Delilbaşı Mehmed’i beş yüz delil neferiyle getirterek Aksaray’ı kuşatmışlardı. Müftüyü katleden ve ahaliyi cezalandıran asiler, Aksaray’ın Üsküdar Ocağına bağlılık şartlarıyla nizamlarını bozmaya çalışmıştır. Bu gelişme üzerine Osmanlı yönetimi, asilerle Aksaray’ı muhasara eden delilbaşı ve delillerin tespit edilerek idamla cezalandırılmalarına hükmetmiştir. Süleyman Bey’den de bu işe kalkışanların idam edilmelerinde etkin rol alması istenmiştir⁶⁰².

⁶⁰¹ Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 202, 203.

⁶⁰² BOA, C.ZB, 48/2366, Evâhir-i Rebîü’l-evvel 1219 [29 Haziran-9 Temmuz 1804]; Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 202.

Süleyman Bey emir üzerine Şerif Mehmed, Berkoğlu Seyyid İbrahim, Delilbaşı Mahmud⁶⁰³ ve Bekdikoğlu Kara Halil başta olmak üzere delil eşkıyalarını idam etmek üzere harekete geçmiştir. Bu konuda çeşitli tedbirler alan Süleyman Bey öncelikle, firar ederek Ereğli ve Bor civarına gitmeleri ihtimal dâhilinde olduğu için bu iki yerin voyvodalarını asileri yakalayarak cezalandırmaları konusunda uyarmıştır. Ardından adamı Hüseyin Ağa'yı yanına verdiği süvariyle Aksaray'a göndermiştir. Asiler bu süreçte firar etmeyi başarsalar da kaçmaları uzun sürmemiştir. Bunlar bir süre sonra yakalanarak cezaları infaz edilmiştir. Süleyman Bey'in adamının getirdiği eşkıyalardan on birine ait kesik baş ise İstanbul'a gönderilmiştir. Aksaray ve Niğde sancaklarından eşkıyalar temizlendikten sonra firar eden delil eşkiasının emre itaat etmeleri, evlerine dönmeleri, çiftlikleri ve işleriyle uğraşmaları halinde affedilecekleri bildirilmiştir. İtaatten sakınıp hareketlerine devam edenlerin ise yakalanarak cezalandırılacakları haber verilmiştir⁶⁰⁴.

Adı eşkıyalarla anılan Aksaray sakinlerinden Berkoğlu Seyyid İbrahim Efendi'nin durumu ise biraz karışıktı. Zira hakkında şikâyetlerin yanı sıra, suçsuz olduğu yönünde de ifadeler bulunmaktaydı. Berkoğlu İbrahim Efendi, şikâyetler nedeniyle daha önce Aksaray'dan kovulmuş ve bir daha vilayet işlerine karışmaması emredilmişti. Fakat bir süre sonra ahalinin ondan memnun olduklarını bildirmeleri

⁶⁰³ Daha önce Mehmed olarak anılan bu isim şimdi Mahmud olarak zikredilmiştir.

⁶⁰⁴ Hüseyin Ağa Aksaray'a ulaştığında Şerif Mehmed ile Delilbaşı Mahmud'un Eskiil'e firar ettikleri anlaşılmıştır. Bunların peşinden süvariler gönderilirken, Şerif Mehmed ile yandaşları Delilbaşı Mahmud'dan ayrılarak Aksaray tarafına gelmişlerdir. Bu esnada Hüseyin Ağa'nın yanında gelen süvarilerle karşılaşmışlardır. Kaçma teşebbüsünde başarılı olmayınca Şerif Mehmed ile yanındaki yedi adamı idam edilmiştir. Ereğli'ye doğru kaçan Bekdikoğlu Kara Halil ise Ereğli Voyvodası Mehmed Ağa tarafından yakalanarak iki bölükbaşıyla birlikte idam edilmiştir. Beldircioğlu adlı bölükbaşı ise Bor voyvodası tarafından Bor civarında yakalanarak cezalandırılmıştır. Bk. BOA, HAT, 72/3006, 23 Rebû'l-âhir 1219 [1 Ağustos 1804].

çelişkili bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle konunun yerinde araştırılması gerekirken Berkoğlu İbrahim Efendi'nin hareketlerinin ne yönde olduğunun İstanbul'a bildirilmesi hususunda Süleyman Bey görevlendirilmiştir⁶⁰⁵.

Harekete geçen Süleyman Bey, yaptırdığı tahkikat sonucunda Berkoğlu İbrahim Efendi'nin eşkıya ya da harp erbâbı olmadığı sonucuna varmıştır. Hatta ulema ve sulehadan olarak birkaç defa müftülük ve hâkimlik yapmıştır. Aynı zamanda aslen hazret-i Ebubekir'in soyundandı ve maktul Şeyh Efendi de kendi yeğeni idi. Aralarında Aksaray kadılığını kimin alacağı hususunda bir anlaşmazlık yaşanmasına karşın bu cinayette onun dahli olmamıştı. Fakat düşmanları yaşanan anlaşmazlığı istismar ederek ona bu cinayeti işlediği yönünde iftira atmışlardı. Süleyman Bey, ortaya çıkan bu durum üzerine Berkoğlu İbrahim Efendi'yi yaşlı ve ulemadan olması dolayısıyla idam etmeden tatarıyla İstanbul'a göndermesinin ve burada affedilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Fakat onun ifadelerinin aksine Aksaray Mütesellimi Seyyid Mustafa Ağa, Aksaray kadısı ve önceki açıklamalarının aksine ahali farklı şeyler iddia etmişlerdir. Onlara göre, Kayseri havalisinde yakalanan Berkoğlu İbrahim Efendi eşkıya idi ve yalanlarına inanılıp bağışlanması halinde bu havalı tekrar karışacaktı. Bu nedenle idam edilmesi gerekmektedir⁶⁰⁶.

İki farklı görüş arasında kalan Osmanlı yönetimi, Aksaray'daki görevlilerin açıklamalarına itibar etmeyerek Süleyman Bey'in talebi doğrultusunda hareket etmiştir. Böylece onun rica ve iltiması doğrultusunda Berkoğlu İbrahim Efendi'yi ihtiyarlığına merhameten affetmiştir. Tedbir olarak ise akraba ve evlatlarıyla Çankırı'da ikamet ettirilmesi ve Aksaray'daki emlak ve arazisinin satılarak elde edilecek paranın devlet

⁶⁰⁵ BOA, *Babıali Evrak Odası Ayniyat Defterleri (BEO, AYN. d.)* no. 3, s. 67, 2 Receb 1228 [1 Temmuz 1813].

⁶⁰⁶ BOA, *C.ZB*, 60/2954, 11 Receb 1219 [16 Ekim 1804].

adına zapt edilmesine karar verilmiştir⁶⁰⁷. Aksaray ahalisi ve görevlilerinin garazları nedeniyle iftira atabilecekleri ihtimali bulunsa da olaylara tarafsız bakacağı düşünülen Süleyman Bey'in fikri doğrultusunda karar verilmesi Süleyman Bey'in devlet nezdindeki itibarını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan da Berkoğlu İbrahim Efendi'nin gayrimenkullerine el konularak Aksaray'daki etkisi kırılmaya çalışılmıştır.

Sivas Ortası

Çapanoğulları'nın süreç içerisinde vali ve mütesellim olarak nüfuzlarını etkin kıldıkları Sivas eyaletinden ilk defa 1803'te Üsküdar Ocağına asker yazılmıştır. Bununla ilintili olarak eyalet dâhilindeki zuema ve erbâb-ı timar ocağa bağlanmak istenmiştir. Bir direniş yaşanmasına mâni olabilmek adına tertip edilen askerler, Rumeli valisinin maiyetinde Rumeli'ye geçirilecekleri bildirilerek İstanbul'a getirilmiş ve Üsküdar Ocağına bağlanmışlardır. 1806'da ise Sivas-İstanbul arasındaki uzun mesafe nedeniyle burada da bir kışla inşa edilmesi yoluna gidilmiştir⁶⁰⁸.

Sivas Ortasında 1806 yılı başlarında el-Hac Numan Ağa'nın komutasında bulunan otuz sekiz zabıt ile dört yüz on üç ere İrâd-ı Cedîd Hazinesi tarafından aynı yılın Mart ayından Haziran ayına kadar zabıtlere 3.694 kuruş 9 akçe, erlere ise 2.915 kuruş maaş ve tayinat ödenmiştir. Temmuz ayından Ekim ayına kadar yine tayinat bahası olarak toplamda 5.035,5 kuruş 12 para tahsis edilmiştir. Ocak 1807'de ise zabıtlarin ailelerine maaş ve tayinat olarak 1.225.5 kuruş verilmiştir. Nisan ayında zabıt

⁶⁰⁷ BOA, C.ZB, 60/2954, Evâsıt-ı Receb 1219 [15-25 Ekim 1804].

⁶⁰⁸ Çataltepe, *Nizam-ı Cedid*, s. 194; N. Betül Çelik, "Nizam-ı Cedid Ocaklarının Tokat ve Karaman'daki Yapılanması", *Nizâm-ı Cedîd Başlangıcının 220. Yılı Münasebetiyle Tarih Boyunca Yenileşme Hareketleri*, ed. Mehmet Ali Beyhan, Kitabevi Yay., İstanbul, 2014, s. 72.

sayısı kırk dokuz, er sayısı ise yüz yetmiş beş olmuştur. Bu süreçte kışladaki askerlere maaş ve tayinat baha olarak 5.153,5 kuruş ödenmiştir⁶⁰⁹.

Süleyman Bey bu orta için gerekli olan tüfek, elbise ve mehterhânenin hızlıca gönderilmesini talep etmiştir. Osmanlı yönetimi ise konuyu Şıkk-ı Sâni ve İrâd-ı Cedîd Defterdarına havale ederek çözmeye çalışmıştır⁶¹⁰.

Niğde ve Kayseri Ortaları

Bir dönem Süleyman Bey'in nüfuzu ve idaresi altında bulunan Nevşehir'in de aralarında bulunduğu Niğde sancağı kazaları Üsküdar Ocağına bağlanmıştır⁶¹¹. Zamanla buradan tertip edilen askerlerin sayısının artması üzerine diğer yerlerde olduğu gibi burada bir kışla inşa edilmesi yoluna gidilmiştir. 1806'da bu ortadaki altmış bir zabıt için aylık 2.533 kuruştan yıllık toplam 30.400 kuruş, sekiz yüz yetmiş iki er içinse aylık 11.521 kuruştan dört aylık 46.084 kuruş ödenmiştir⁶¹².

Niğde'nin yanı sıra Kayseri sancağı da Üsküdar Ocağına bağlanmıştır. Ekim 1802'de Kayseri sancağı mütesellimi olduğu anlaşılan Süleyman Bey ile buradaki görevlilere yazılan emirde sancağın bu ocağa bağlanmasıyla ilgili bilgi verilmiştir. Çankırı sancağına gönderilen emir gibi, yeni ocağa asker yazımını teşvik etmek amacıyla buraya katılan neferlerin tekâlif-i örfiyye, şakka, avarız-ı divaniyye ve imdâd-ı hazariyye vergilerinden muaf oldukları ifade edilmiştir. Buna göre; kaza alaybeylerinin yazacakları yevmiyeli piyadeler baharda Üsküdar Ocağına teslim edilecekti. Bu

⁶⁰⁹ Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 194, 195. Er sayısında yaşanan düşüşe gerekçe olarak bunların talim için Üsküdar'a gitmeleri gösterilmiştir. Bk. Çelik, "Nizam-ı Cedit", s. 72.

⁶¹⁰ BOA, *HAT*, 250/14144, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

⁶¹¹ BOA, *C.ADL*, 6/417, 27 Rebîü'l-evvel 1219 [11 Temmuz 1804]; BOA, *C.ADL*, 6/417, es-Seyyid Tahir Ömer ile es-Seyyid el-Hac Ahmed'in arz-ı halleri.

⁶¹² Çataltepe, *Nizam-ı Cedit*, s. 208.

askerlere, deftere kaydedildikleri günden Üsküdar'a gelecekleri güne kadar hazineden günlük 5 kuruş verilecekti. Kayseri alaybeyine bu doğrultuda hareket ederek harbe uygun kişileri yevmiyeli piyade olarak yazması emredilmiştir. Bu kapsamda neferleri kefile bağlayacak, ilkbahara kadar hazırlayacak ve ilkbaharda alaybeyi bayrağı altında Üsküdar Ocağına hareket ettirecekti. Askerlerin ulufe ve tayinatları ise ocakta bulundukları sürece İrâd-ı Cedîd Hazinesi tarafından karşılanacaktı. İnsanların bu ocağa yazılmalarını teşvik etmek için izin konusuna da dikkat çekilmiştir. Çankırı Ortasında geçerli olan uygulama burada da yürürlükte olacak ve taşradan hazırlanan askerler devamlı olarak ocakta kalmayacaklardı. Neferler bir sene bir yerde talimle ocak hizmetinde istihdam edilip, ardından bir sene izinli olarak memleketlerine gidebileceklerdi. Yaş ve sağlık açısından savaşamayacak durumda olanlara ise emeklilik vazifesi verilecekti. Böylece diğer sınıflara göre imtiyazlı olacakları ifade edilmiştir⁶¹³.

Nizâm-ı Cedîd'e Karşı Muhalif Hareketler ve Yeni Ordunun Lağvı

Nizâm-ı Cedîd'e Anadolu'dan verilen destek bir süre sonra kesilmeye başlanmıştır. Bu süreçte yeni ocağa gönüllü olarak giren kişiler dahi bir yolunu bulup firar etmeye çalışmışlardır⁶¹⁴. Bu memnuniyetsizlik zamanla artmıştır. Nizâm-ı Cedîd hareketinin gelişmesi için başkent İstanbul ve taşra şehirlerinde gösterilen tüm çabalara rağmen bu köklü reform hareketinden hoşnut olmayan kesimlerin muhalefeti bir süre sonra isyana dönüşmüştür. Muhalifler, bu hareketin Rumeli'de de tatbik edilmek istenmesi amacıyla Kadı Abdurrahman Paşa'nın 19 Haziran 1806'da İstanbul'a gelmesinden yaklaşık bir ay sonra yeni orduya karşı direnişe geçmişlerdir. Tekfurdağı'nda (Tekirdağ) kurulmak istenen Nizâm-ı Cedîd kışlası için girişimde

⁶¹³ KŞS, no. 179, s. 13, 14, belge no. 51, Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhir 1217 [8-18 Ekim 1802], emrin 15 Şa'bân 1217 [11 Aralık 1802]'de geldiği belirtilmiştir; Özkaya, "Nizam-ı Cedidin Kuruluşu", s. 520.

⁶¹⁴ Özkaya, "Nizam-ı Cedidin Kuruluşu", s. 529.

bulunulması üzerine muhalefet ıırından çıkmıştır. Bu isyan asilerin üzerine ordunun sevk edilmesine yol açmıştır. Bölgedeki âyanların da eski düzen savunucularının yanında yer almasıyla çatışmalar yaşanmış ve neticede bu girişim *II. Edirne Vak'ası* olarak bilinen hezimetle son bulmuştur⁶¹⁵.

Bir süre sonra yaşanan Boğaz Yamakları İsyanı'nın ardından meydana gelen taht değişikliği neticesinde Levend Çiftliği ile Üsküdar Kışlası kapatılmış ve buradaki askerler vilayetlerine gönderilmişlerdir⁶¹⁶. Sultan III. Selim'in yerine Sultan IV. Mustafa'nın geçtiğini bildiren emirden⁶¹⁷ sonra Nizâm-ı Cedîd Ocağının kaldırıldığı, kadîm ocaklara itibar edilmesi gerektiği ve sekban olunmaması için emir yazılmıştır⁶¹⁸. Bu çerçevede Levend Çiftliği ile Üsküdar Ocağındaki askerlerde bulunan tüfek, top, humbara, diğer mühimmat ile eşyaların ocağa teslim edilmesi emredilmiştir. Taşrada yer alan kışlalardaki araç-gereçler ise İstanbul'a gönderilecekti⁶¹⁹.

⁶¹⁵ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 62, 63; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 246; Beydilli, "Aydınlanmış Hükümdar", s. 47, 49; Fatih Yeşil, "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu: Uluslararası Bir Krizin Siyasî ve Askerî Anatomisi", *Nizâm-ı Kādîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, s. 395; Sunar, "Nizâm-ı Cedîd Reformları", s. 511-513.

⁶¹⁶ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 149. Kabakçı Mustafa İsyanı sürecinde yaşananlarla ilgili bk. Ubeydullah Kuşmanî- Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler; Kabakçı Mustafa Risalesi*, haz. Aysel Danacı Yıldız, Kitap Yay., İstanbul, 2007.

⁶¹⁷ ÇŞS, no. 22, s. 106, belge no. 150, Evâhir-i Rebîû'l-evvel 1222 [28 Mayıs-7 Haziran 1807]; ÇŞS, no. 22, s. 106, belge no. 151, Sadrazam mektubu.

⁶¹⁸ ÇŞS, no. 22, s. 107, belge no. 152, Evâ'il-i Rebîû'l-âhir 1222 [8-17 Haziran 1807].

⁶¹⁹ ÇŞS, no. 22, s. 107, belge no. 153, 20 Rebîû'l-âhir 1222 [27 Haziran 1807]; Özkaya, "Nizam-ı Cedidin Kuruluşu", s. 534. Daha önce Çankırı kışlasında kullanılmayan eski eşyalar devlet malı olduğu için zayi olmaması amacıyla mahkeme ve şehir kethüdası marifetiyle kaydedilip kışlada koruma altına alınmıştı. Bk. ÇŞS, no. 22, s. 94, belge no. 136 sonrası (3), sicilde bu belge için ayrı bir numara verilmemiştir, 24 Safer 1222 [3 Mayıs 1807].

Nizâm-ı Cedîd ordusunun kaldırılmasından sonra ulemanın önde gelenleri, bu süreçte hak etmeyen kişilere iltimasla müderrislik verildiği yönünde yönetime şikâyetle bulunmuşlardır. İnceleme neticesinde Süleyman Bey'in oğulları Abdülfettah Bey ile Hamza Bey'in de aralarında olduğu müderrislerden bazılarının müderrislikleri kaldırılmıştır⁶²⁰. Bu ayıklama sürecinde Şeyhülislâm Şerifzâde Mehmed Atâullah Efendi'nin de yer alması ve görevden alınan yaklaşık on dokuz-yirmi kadar müderrisin Nizâm-ı Cedîd taraftarı ricalle akrabalık bağları bulunması bunun yeni düzen taraftarlarını tasfiye amacıyla kasıtlı olarak yapıldığını düşündürmüştür⁶²¹.

Sultan III. Selim'in yeni bir ordu kurmak için giriştiği Nizâm-ı Cedîd yenilikleri böylece yeniçeriler ile çıkarları zedelenen ulema ve devlet ricalinin tertip ettiği isyan sonucunda akamete uğramıştır. Süleyman Bey, görüldüğü üzere yetki alanındaki yerlerde bu eğitimli ordunun gelişmesi için gayret göstermiştir. Fakat o da bir süre sonra yeni yönetim tarafından verilen kışlaları dağıtma emrine uymak zorunda kalmıştır. Sultan III. Selim, bu girişimiyle esasen devlete, uzun bir süre önce yitirdiği merkezîyetçiliği tekrar kazandırmayı amaçlamıştır. Nitekim taşrada daha önce genellikle âyanların tertip ettiği askerleri bu yeni teşkilat sayesinde merkez ordusuna bağlamaya, böylece onları verilen eğitimle bir anlamda düzenli asker olarak hazırlamaya çalışmıştır. Merkezî yönetim bu sayede düzenli ve eğitimli güçlü bir ordu oluşturma çabasında olmuştur. Sultan III. Selim, bu uğurda kendisine bağlı hareket eden âyanların malî ve siyasî yeni kazanımlar elde etmelerini sağlamıştır. Atılan bu adımla

⁶²⁰ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 152, tarih olarak 3 Rebûü'l-âhir 1222 [10 Haziran 1807] yazılmıştır.

⁶²¹ Aysel Yıldız, “Şeyhülislâm Şerifzâde Mehmed Atâullah Efendi, III. Selim ve Vak'a-i Selîmiyye”, *Nizâm-ı Kādîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, s. 551-554.

merkeze bağı âyanlar muhalif âyanlara karşı güçlendirilirken, diğer taraftan İstanbul karşısında daha güçlü bir âyan iktidarı bulmuştur.

Her ne kadar bu yeni ordu teşkilatı darbeyle ortadan kalkmış da olsa Sultan II. Mahmud'un bu alanda girişeceği yeniliklere bir anlamda örnek olmuştur. Nitekim Sultan II. Mahmud da bir süre sonra Sekban-ı Cedîd adında yeni bir orduyla yenilik çalışmalarına başlamıştır.

2.2. Süleyman Bey'in Mısır Seferi'ndeki Faaliyetleri

1787-1792 Osmanlı-Rus, Avusturya Seferi'nin ardından imzalanan Zıştovi ve Yaş Antlaşmaları'ndan Fransızların Mısır'a saldırmalarına kadar geçen altı yılda Osmanlı Devleti bir barış devri yaşamıştır. Savaşsız geçen bu yıllarda Sultan III. Selim, daha önce bahsedildiği üzere Nizâm-ı Cedîd yeniliklerini gerçekleştirmek için uğraşmış, bu süreçte Fransızların da yardımını almıştır. Fakat Fransa ile İngiltere arasında yaşanan savaş bir süre sonra Osmanlı Devleti'ni de etkiler hâle gelmiştir. Nitekim Fransız Direktuar Hükümetinin, İngilizlerin üzerine gitmesini istediği ünlü komutan Napoléon Bonaparte bunda başarılı olunamayacağını düşünmüştür. Bu nedenle bahsedilen girişimin yerine İngilizleri sömürgelerinde mağlup etmeyi önermiştir. Bu amaçla da İngiliz sömürge yolu üzerinde bulunan ve Osmanlı Devleti'nin toprağı olan Mısır'ın ele geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir⁶²². Böylece Bonaparte, Mısır'ın stratejik konumunun önemini ve yüksek iktisadî potansiyelini çok iyi tahlil etmiştir. Bu nedenle burayı ele geçirip Akdeniz'de hâkimiyet tesis ederek Hindistan ticaret yolunu kontrol altına almayı amaçlamıştır. Bu sayede de sömürgecilik yarışında İngilizlere üstünlük sağlamayı

⁶²² Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Humayunları*, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara, 1999, s. 47, 48.

planlayarak Mısır Seferi'ne kalkışmıştır⁶²³. Onun bu tavsiyesinin kabul edilmesinin ardından iki devlet arasındaki dostluk yerini Mısır'da bir mücadeleye bırakmıştır.

Osmanlı Devleti ile Fransa'yı karşı karşıya getiren Mısır Seferi, Şubat 1798'de birçok bakanın dahi bilgisi olmadan Fransız devlet ricali içerisindeki bir grup tarafından planlanmıştır. Avrupa devletleri, onların bu hareketlerinin muhtemel hedefini anlayamamışlardır. Osmanlı yönetimi ile Fransa'daki Elçisi Ali Efendi ise Fransa'nın Napoli'de zor durumda kalan vatandaşlarına yardım götürmek amacıyla İtalya ve Sicilya'ya gideceğini veya Yedi Ada üzerinden Mora ya da Arnavutluk'a saldıracağını düşünmüşlerdir⁶²⁴.

Sefer kararının ardından Fransız donanması 19 Mayıs 1798'de yaklaşık kırk bin askerle Toulon'dan yola çıkmıştır. 11 Haziranda Malta'yı aldıktan sonra 1 Temmuzda İskenderiye'ye ulaşmıştır. Piramitler (Ehramlar) Muharebesi'nden zaferle ayrılan Fransızlar'a böylece Kahire yolu açılmıştır⁶²⁵. Sultan III. Selim, Fransa'nın bu tecavüzü karşısında sakinliğini koruyarak hemen savaş ilan etmemeye ve hazırlıkları tamamlamaya karar vermiştir. Bu amaçla öncelikle büyük bir sefer olacağı için buradan zaferle ayrılabilmek gayesiyle asker sayısının artırılmasına çalışmıştır. Ardından Mısır Valisi Bekir Paşa, Mısır beylerinden Şeyhülbeled İbrahim Bey ve Murad Bey ile diğer ileri gelenlerden hep birlikte düşman üzerine harekete geçmeleri istenmiştir. Şam Valisi İbrahim Paşa'ya da yanına alacağı askerlerle Mısır'a hareket etmesi emredilmiştir.

⁶²³ Enes Kabakcı, "Napoléon Bonaparte'ın Mısır Seferi (1798-1801)", *Nizâm-ı Kādîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, s. 341; Yüksel Çelik, "III. Selim Devrinde Mısır'da Osmanlı-İngiliz Rekabeti (1798-1807)", *Nizâm-ı Kādîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, s. 351, 352.

⁶²⁴ Kahraman Şakul, "Osmanlılar Fransız İhtilâli'ne Karşı: Adriyatik ve İtalya Sularında Osmanlı Donanması", *Nizâm-ı Kādîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, s. 256-260; Kabakcı, "Mısır Seferi", s. 343.

⁶²⁵ Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Humayunları*, s. 48; Kabakcı, "Mısır Seferi", s. 343, 344.

Alınan tedbirlere ek olarak Fransızlar Mısır saldırısına gerekçe olarak İngilizlerin sömürge yollarını kesmeyi gösterdikleri için Sultan III. Selim bu durumdan yararlanarak İngilizlerin desteğini sağlayabilmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda bölgedeki görevlilere İngiliz donanmasına iâşe konusunda yardım etmelerini emretmiştir⁶²⁶.

İngilizlerin 1 Ağustos 1798’de Ebukır limanında Fransız donanmasının büyük çoğunluğunu imha etmesi ya da esir almasından güç alan Osmanlı Devleti de 25 Eylül 1798’de Fransızlara savaş ilan etmiştir. Bu çerçevede kaleme alınan yazılarda Fransızların sözlerinde durmayarak haksız bir şekilde ansızın Mısır’a saldırdıklarına değinilmiştir. Bu nedenle de onlara karşı karadan ve denizden sefer kararı alındığı bildirilmiştir. Bu süreçte Fransızlara karşı tek başına başarılı olunamayacağı düşünüldüğü için 1798 sonlarına doğru Rusya ve 5 Ocak 1799’da İngilizler ile antlaşma yapılmıştır⁶²⁷.

Osmanlı yönetimi, bu savaştan zaferle ayrılabilmek için tedbirlerini artırmıştır. İlk olarak komuta kademesi şekillendirilmiştir. Nitekim Fransız ordusunun ancak savaş koşullarını iyi idare edebilecek bir serdar-ı ekremle mağlup edilebileceği düşünülmüştür. Bu görev için en uygun kişinin Erzurum Valisi ve Maden-i Hümayun Emini Vezir Yusuf Ziya Paşa olduğuna karar verilmiştir. Böylece sadaret görevi tevcih edilen Yusuf Ziya Paşa İstanbul’a davet edilmiştir. Başkente doğru yola çıkan Paşa, Turhal’dan Kazâbâd’a geldiğinde Çapanoğlu Süleyman Bey ile Abdülfettah Bey tarafından karşılanmıştır. Kendisine gösterilen bu saygıyı karşılıksız bırakmayarak onları emsallerine caiz olmayan himaye ve saygıyla selamlayıp taltif ettikten sonra birlikte Amasya’ya, ardından da Merzifonâbâd’a geçmişlerdir. Yusuf Ziya Paşa, her ne

⁶²⁶ Karal, *Selim III’ün Hatt-ı Humayunları*, s. 49-53; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi- Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, C. V, TTK Yay., 9. Baskı, Ankara, 2011, s. 30.

⁶²⁷ BOA, *C. Hariciye (HR)*, 159/7941, Evâ’il-i Receb 1213 [9-18 Aralık 1798]; Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 30, 31. Antlaşmanın maddeleri için bk. aynı eser, s. 32-35.

kadar kapıcıbaşı unvanına sahip olsa da devletin pek çok işini sadakatle yerine getirip yönetimin gözünde kendini ispatlamış “vüzerâdan mu'teber bir zât-ı âlî-kadr” olduğu için kürklerinden birini Süleyman Bey'e hediye etmiştir. Abdülfettah Bey'e de bir kürk ile mücevher hançer vermiştir. Ardından Süleyman Bey ile oğlunun geri dönmelerine müsaade etmiştir⁶²⁸.

Savaş kararının ardından Süleyman Bey orduya, daha önceki seferlerde olduğu gibi asker, zahire ve nakil hayvanı sevk ederek destek vermiştir. Bu faaliyetler kapsamında Süleyman Bey'in sadece Bozok sancağından asker hazırlamadığı, aynı zamanda etraftaki pek çok sancağın askerlerinin de ya onun tarafından hazırlandığı ya da havale edildiği anlaşılmaktadır.

Belirtilen desteklerin dışında sefer süresince ihtiyaç duyulan nakdin bir kısmı Süleyman Bey'in tasarrufundaki mukâta'alardan karşılanmıştır. Nitekim Darbhâne-i Âmire Nazırı Ahmed Şakir sefer-i hümâyun için gerekli olan mühimmat ve diğer levazımâtın tedarik edilebilmesi için külliyetli paraya ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Ardından masraflarda sarf edilmesi için Darbhâne-i Âmire mâlinden kalan bakayaların tahsiline çalışılmıştır. Bu doğrultuda Donanma-yı Hümâyun kalyonları ücretleri ve Tersane-i Âmire masrafları için Darbhâne'den taviz üzere verilen meblağın Süleyman Bey'in uhdesindeki Kayseri cizyesinin 1800-1801 yılı mâlinden alınmasına karar verilmiştir. Ahmed Şakir, ücretler için 17.048 ve tersane masrafı için 5.000 olmak üzere toplamda 22.048 kuruşun ödeme vaktinin geçmesi üzerine paranın mübaşire verilmesi için Süleyman Bey'e emir yazılmasını talep etmiştir. Diğer taraftan Tersane-i Âmire masrafları için Darbhâne-i Âmire'den verilen meblağa karşılık Süleyman Bey'in

⁶²⁸ BOA, HAT, 79/3277, 15 Cemâziye'l-evvel 1213 [25 Ekim 1798]; BOA, HAT, 220/12173, katalog tarihi 22 Cemâziye'l-evvel 1213 [1 Kasım 1798]; Darendeli İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme-Sadrâzam Yusuf Ziya Paşa'nın Napolyon'a Karşı Mısır Seferi (1798-1802)*, haz. M. İlkin Erkutun, Kitabevi Yay., İstanbul, 2009, s. 94-97.

tasarrufundaki Tokat voyvodalığının 1799-1800 yılı mâlinden tahsis edilen 10.000 kuruş da mübaşirle Darbhâne-i Âmire'ye gönderilecekti. Açıklamalar üzerine Sultan III. Selim, Süleyman Bey'den bu sıkışık durum dolayısıyla anılan meblağı mübaşir aracılığıyla bir an önce Darbhâne-i Âmire'ye ulaştırmasını istemiştir⁶²⁹.

Yine Ahmed Şakir, Tersane-i Âmire masraflarında kullanılması amacıyla Darbhâne-i Âmire'den verilen taviz akçesi için Tokat voyvodalığının 1800-1801 yılı mâlinden havale edilen 10.000 kuruşun İstanbul'a gönderilmesi hususunda Süleyman Bey'e emir yazılmasını talep etmiştir. Böylece bu yönde bir emir kaleme alınmıştır⁶³⁰.

Kale muhafazasında görev alan yeniçerilerle diğer zümre mensuplarının maaşlarının ödenebilmesi için de 1802 yılının Nisan ayı sonunda mukâta'a mâllerinden istifade edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu amaçla Hotin, Bender, Akkirman ve Anapa kalelerindeki yeniçerilerle diğer zümrelere ait maaşlar için İrâd-ı Cedîd Hazinesine tahsis edilen gelirlerin tahsil edilmesi gerekmiştir. İrâd-ı Cedîd Defterdarı el-Hac İbrahim Reşid, Süleyman Bey'in uhdesindeki Tokat voyvodalığı mukâta'asının 1801-1802 yılı mâlinden bu hazineye ayrılan 30.510,5 kuruşun gönderilmesi için emir talep etmiştir. Sultan III. Selim de kalelerde bulunan askerlerin maaşlarının beklemeye uygun olmadığını ifade ederek bunların zamanında ödenebilmesi amacıyla Süleyman Bey'in anılan parayı İrâd-ı Cedîd Hazinesine teslim etmesini istemiştir⁶³¹.

İlerleyen zamanlarda Darbhâne-i Âmire Nazırı Ahmed Şakir'in yerine Ebubekir Ağa gelse de talepler değişmemiştir. Bu doğrultuda aynı amaçla Tokat voyvodalığı mukâta'asının 1802-1803 yılı mâlinden 10.110 kuruşun tahsil edilerek Süleyman Bey

⁶²⁹ BOA, C.DRB, 48/2380, 11 Rebîü'l-evvel 1215 [2 Ağustos 1800]; BOA, C.DRB, 48/2380, Darbhâne-i Âmire Nazırı Ahmed Şakir'in tavrı.

⁶³⁰ BOA, C.BH, 115/5599, 7 Zi'l-kâ'de 1215 [22 Mart 1801]; BOA, C.BH, 115/5599, tarihsiz.

⁶³¹ BOA, C.AS, 401/16547, 27 Zi'l-hicce 1216 [30 Nisan 1802].

vasıtasıyla Darbhâne-i Âmile'ye gönderilmesi istenmiştir⁶³². Böylece nakit sıkıntısı aşılmaya çalışılmıştır.

Asker Temini

Bozok bölgesi Mısır'a oldukça uzak bir mesafede yer alsa da Sultan III. Selim, orduyu mümkün olduğunca kuvvetli tutabilmek için Süleyman Bey'i Mısır ordusuna asker desteği sağlamakla görevlendirmiştir. Emir karşısında Süleyman Bey Bozok ve çevresinden tertip ettiği üç bin piyade ve süvariye sergerdesi olan Kethüda Abdullah Ağa ve diğer sergerdesi Mehmed Sadık Ağa'yla cepheye göndermiştir. Daha sonra binbaşı maiyetiyle bin süvari daha göndermesi istenince bunları da emektarlarından Demircizâde Ömer Ağa'yla sevk etmiştir⁶³³. Böylece Mısır ordusuna öncelikle toplamda dört bin asker göndermiştir.

Ordu-yı hümayun için Anadolu'nun üç kolundan asker talep edilmeye devam edilmiştir. Süleyman Bey'den de orduya destek vermesi amacıyla Şam Valisi ve Mısır Seraskeri Vezir İbrahim Paşa'nın maiyetine beş yüz asker sevk etmesi istenmiştir. Süleyman Bey, Yozgat'ta görüşme imkânı bulduğu Yusuf Ziya Paşa'ya bu askerleri gönderdiğini belirtmiştir. Fakat üzerinden zaman geçmesine karşın askerler yerlerine ulaşmadığı için konuyla ilgili Süleyman Bey'e tekrar hüküm yazılmıştır. Hükümde İbrahim Paşa'nın maiyetindeki askerlerle görev yerine ulaşmak üzere olduğu

⁶³² Tokat voyvodalığı Süleyman Bey vasıtasıyla idare edildiği için Darbhâne-i Âmile Nazırı Ebubekir Ağa, meblağın onun ve mübaşir marifetiyle voyvodadan tahsil edilerek Darbhâne-i Âmile'ye göndermesini istemiştir. Süleyman Bey, Tokat voyvodası ve Darbhâne-i Âmile'den tayin edilen mübaşire yazılan hükümde bu doğrultuda hareket etmeleri emredilmiştir. Bk. BOA, C.DRB, 48/2358, Darbhâne-i Âmile Nazırı Ebubekir Ağa'nın takriri ve üzerine hatt-ı hümayun; BOA, C.DRB, 48/2358, 16 Zi'l-hicce 1217 [9 Nisan 1803].

⁶³³ Darendeli İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 132, 185, 186; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 25.

belirtilmiştir. Kendisinden de sevk ettiği askerlerinin bir an önce ulaşmaları için arkalarından görevli göndermesi istenmiştir⁶³⁴.

Yine Süleyman Bey ile Kilmigad'daki görevlilerden Mısır'daki orduya asker sevk etmeleri istenmiştir. Bu emre göre Süleyman Bey marifetiyle Şam Valisi ve Mısır Seraskeri Vezir el-Hac İbrahim Paşa'nın maiyetine Kilmigad kazasından başbuğla birlikte elli piyade gönderilecekti⁶³⁵. Fakat Süleyman Bey'den Mısır'a sadece Kilmigad'dan değil, aynı zamanda kendisiyle birlikte emrin birer suretinin yazıldığı yerlerden de asker göndermesi istenmiştir. Bu askerlerin talep edildiği yerler ve miktarlar ise şu şekilde olmuştur⁶³⁶: Artukâbâd iki yüz, Sorgun iki yüz, Kazâbâd yüz elli, Mecidözü yüz elli, Hüseyinâbâd yüz elli, Nalluballu (İnalluballu) yüz elli, Şarkîâbâd yüz elli, Türkmen yüz, Karahisâr-ı Behramşah yüz, Kızılkünbed yüz, Yüzdepâre yüz ve Ortapâre yüz olmak üzere toplamda bin yedi yüz piyade.

Mısır Seferi'ne destek kuvvet sevk etmesi için sık sık kendisine başvurulmuş Süleyman Bey'in daha rahat ve verimli faaliyet gösterebilmesi için nüfuzunu artıracak adımlar da atılmıştır. Buna göre Melek Ahmed Paşazâde Vezir Osman Paşa,

⁶³⁴ BOA, HAT, 178/7858, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1212 [14 Haziran 1798]; BOA, C.AS, 757/31943, Evâhir-i Cemâziye'l-âhir 1213 [29 Kasım-8 Aralık 1798].

⁶³⁵ Süleyman Bey'in bu görevde başarılı olabilmesi için, bunun başka görevlerle kıyaslanamayacak kadar önemli olduğu, bu nedenle rehavet gösterenlerin affedilmeyeceği ifade edilmiştir. Bk. BOA, C.HR, 159/7941, Evâ'il-i Receb 1213 [9-18 Aralık 1798].

⁶³⁶ Süleyman Bey'in dışında Sivas valisi de çeşitli yerlerden asker sevkiyle görevlendirilmiştir. Buna göre Sivas valisi ve ilgili yerlerdeki görevliler vasıtasıyla Karakuş iki yüz, Taşâbâd yüz, Sivasili yüz, Eyrek yüz, Sonisa yüz, Tozanlu yüz, Karayaka yüz, Kâfırlı yirmi beş, Yıldızili yirmi beş olmak üzere toplamda sekiz yüz elli piyade sevk edilmesi emredilmiştir. Böylece iki görevlinin göndereceği piyade askerin toplamı iki bin beş yüz elliye ulaşmıştır. Bk. BOA, C.HR, 159/7941, Evâ'il-i Receb 1213 [9-18 Aralık 1798], suretler; BOA, C.HR, 159/7941, asker miktarı ile bunları sevk edecek görevliler ve mahalleri içeren liste.

uhdesindeki Kayseri sancağına⁶³⁷ mütesellim olarak Salih Ağa'yı görevlendirmişti. Fakat kapı kethüdasına göre, Salih Ağa burayı idarede başarılı olamamış ve Paşaya ait tayyarat ile aidatı zamanında gönderememişti. Hem bu nedenle hem de ahaliyle sorun yaşadığı için azledilerek yerine Süleyman Bey'in adamlarından Ömer Ağa'nın atanmasını istemişlerdi⁶³⁸. Sultan III. Selim Aralık 1798'de, mütesellim hakkındaki şikâyetler ve değiştirilmesinin talep edilmesi üzerine görevin Süleyman Bey'e ihale edildiğini bildiren mütesellimlik emrinin yazılmasına karar vermiştir⁶³⁹. Bu sayede Yozgat'a sınır olan ve sıkı etkileşim halindeki Kayseri sancağı Süleyman Bey'in nüfuzu altına girmiştir.

Bu gelişmeden kısa süre sonra Süleyman Bey'in, Kayseri sancağından yazılacak bin piyadeyle Sadrazamın maiyetine katılacağı belirtilmiştir. Askerlerin yolda ve görev yerlerinde düzenlerinin sağlanabilmesi için her kazanın âyanları ya da oğulları ile kardeşleri bunların üzerlerine bölükbaşı gibi sergerde tayin edileceklerdi. Ardından Süleyman Bey'in maiyetiyle hızlıca orduya gönderileceklerdi. Fakat Süleyman Bey'e göre, buradan hazırlanan askerlerin tümü *ocaklu* idi. Bunların dışında, yanında götüreceği askerleri hazırlamaya uğraştığı için ocaklıların gönderilmesine vakti yoktu.

⁶³⁷ Bu sancak Anapa ve Soğucak kaleleri ile o havalinin muhafazası ve imarını temin şartıyla 12 Eylül 1796'da Osman Paşa'nın uhdesine verilmiştir. Görevinde başarılı olması neticesinde 2 Nisan 1797'de aynı şartlarla üzerinde bırakılmıştır. Bk. BOA, *C.DH*, 138/6871, 8 Receb 1213 [16 Aralık 1798].

⁶³⁸ BOA, *C.DH*, 138/6871, Anapa Muhafızı Osman Paşa'nın kapı kethüdasının takriri. Mütesellimlik fermanına göre Kayseri Sancağı Osman Paşa'ya, Ankara ve Karahisâr-ı Sahib sancaklarına ilhaken verilmişti. Paşa, Anapa muhafazasında bulunduğu için kapı kethüdası, Mütesellim Salih'in ahaliyi koruyup kollaması ve düzenin tesisine çalışması koşuluyla görevinin devam etmesini talep etmişti. Bunun üzerine Divan-ı Hümâyundan, Salih'in Osman Paşa'ya göndermesi gereken aidat ve tayyaratı toplayarak sevk etmesi ve dışardan müdahalede bulunulmaması şartlarıyla 19-28 Mart 1798 civarında emir verilmişti. Bk. BOA, *C.DH*, 138/6871, 8 Receb 1213 [16 Aralık 1798].

⁶³⁹ BOA, *C.DH*, 138/6871, 19 Receb 1213 [27 Aralık 1798].

Bu nedenle bunların ocaktan tayin edilecek mübaşirle gönderilmeleri gerekmektedir. Süleyman Bey'in bu isteği doğrultusunda Kayseri mütesellimi ve diğer görevliler ile Ocak-ı Âmire'den tayin edilen mübaşire hüküm yazılmıştır. Mübaşirin bu işin üstesinden gelebilecek güce sahip olduğuna değinilerek İstanbul'dan Kayseri'ye gitmesi ve buraya ulaştığında askerler halen hazırlanmamışsa bunları bir an önce tertip ederek yola çıkarması emredilmiştir⁶⁴⁰. Böylece bölge âyanları seferlerde, bölükbaşı gibi sergerde olarak görevlendirilmişlerdir. Bu durum ise onlara duyulan ihtiyacı göstermesinin yanı sıra âyanların güçlenmelerinin önemli vasıtalarından biri olmuştur.

Niğde mütesellimi vasıtasıyla hazırlanan ve el-Hac Hasan Ağa'nın başbuğluğuyla Mısır'a sevk edilen bin mîrî piyadenin büyük kısmı Adana'da firar etmiştir. Bu nedenle Hasan Ağa Şam'a ancak beş-on civarında neferle ulaşabilmiştir. Sevk edilen piyadeler kazalardan yüzer-yüz ellişer kuruş alınarak ve kefile bağlanarak yazıldıkları için bu beklenmedik gelişme karşısında firar edenlerin yerine aynı yerlerden tekrar asker yazılmasına karar verilmiştir. Böylece bu askerler Süleyman Bey tarafından üzerlerine bir başbuğ görevlendirilerek sevk edileceklerdi⁶⁴¹. Alınan bu tedbirle cephede sayı bakımından asker sıkıntısı yaşanmamasına özen gösterilmiştir.

Benzer bir firar girişimi de Süleyman Bey vasıtasıyla Amasya'dan Şam'a gönderilen beş yüz nefer mîrî piyade arasında yaşanmıştır. Bu piyadelerin çoğunluğu firar ettiği için başbuğları Karagöz Hüseyin Ağa orduya yüz kadar askerle dâhil olabilmıştır. Bu gelişme karşısında Amasya Sancağı Mütesellimi Tayyar Mahmud Paşa ile mübaşirden, firarî dört yüz neferi buldurarak cepheye sevk etmeleri, bulunamayanların yerine ise mahallindeki kefilleri vasıtasıyla yeni asker eklenmesi emredilmiştir⁶⁴².

⁶⁴⁰ BOA, C.AS, 547/22932, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1213 [25 Nisan-5 Mayıs 1799].

⁶⁴¹ BOA, C.AS, 74/3493, 11 Rebîü'l-evvel 1214 [13 Ağustos 1799].

⁶⁴² BOA, C.AS, 74/3494, 11 Rebîü'l-evvel 1214 [13 Ağustos 1799].

Her ne kadar askerlerin bir kısmı firar etse de Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Yusuf Ziya Paşa orduyla Mısır'a doğru harekete geçmiştir. Süleyman Bey'den de masraflarını kendisinin karşılayacağı iki bin süvariye başbuğla göndermesi istenmiştir. Bu süreçte askerlerin savaşmaya uygun olmayan çiftçilerden tertip edilmemesi ve eksik gönderilmemesinin önem taşıdığı belirtilmiştir. Süleyman Bey'in bu görevi yerine getirme sürecinde göstereceği gayretle de hakkındaki iyi düşüncelerin teyit edilmiş olacağı ifade edilmiştir⁶⁴³. Buna göre Süleyman Bey, çeşitli sancaklardan hazırlanacak askerlerden piyadeleri cepheye kendi maiyetiyle sevk edecekti. Süvarileri ise tayin edeceği başbuğ götürecekti. Bu askerlerin bir kısmı İçil veya Alanya iskelelerinden Dimyat'a gönderilecekti. Bu suretle masraflarını kendisinin karşılayacaklarıyla birlikte maiyetinde toplanacak ya da başbuğla gönderilecek asker sayısı yedi bin dokuz yüz piyade ve dört bin altı yüz süvari olmak üzere toplamda on iki bin beş yüz olacaktı⁶⁴⁴.

⁶⁴³ Bu süreçte memleket ileri gelenlerinden bir kısmı orduya Anadolu'dan eklenen askerlerin teçhizatlarının temini sürecinde ahaliden ikişer-üçer kat fazla para almışlardı. Fakat bunlar masrafın yarısını vermedikleri gibi askerleri de çiftçilerden temin etmişlerdi. Bu nedenle işe yaramayan askerlerin çoğu yolda firar etmişti. Yusuf Ziya Paşa da asker tedariki için Şam ve Yafa havalisinde uzun süre beklemek zorunda kalmıştı. Bundan sonra gecikmeye mahal vermemek adına askerlerin ilkbaharda orduda hazır bulunmaları için savaşmaya uygun asker hazırlanarak gönderilmesi emredilmiştir. Bk. BOA, C.AS, 110/4946, Evâsıt-ı Ramazân 1214 [5-15 Şubat 1800].

⁶⁴⁴ Amasya, Niğde ve Çankırı sancaklarından bin beş yüzler, Ankara sancağı ile Tokat kazasından biner, Çorum sancağından ise dört yüz piyade gönderilecekti. Kayseri sancağından bin piyade ve bin süvari, Bozok sancağından bin süvari ile Aksaray ve Kırşehir sancaklarından ise üç yüzler süvari sevk edilecekti. Kayseri sancağından gönderilmesi emredilen askerlerin yarısının Kayseri merkezden yarısının ise Kayseri livasından temin edilmesi emredilmiştir. Aksaray sancağından istenen süvarilerden kazaların hissesine isabet eden kısmı ilgili kazanın âyanı başbuğluğuyla gönderilecek ve Süleyman Bey kendisine denk başbuğ maiyetiyle orduya sevk edecekti. Bk. BOA, C.AS, 110/4946, Evâsıt-ı Ramazân 1214 [5-15 Şubat 1800]; BOA, C.AS, 110/4946, Evâsıt-ı Ramazân 1214 [5-15 Şubat 1800], suretler; ÇŞS, no. 20, s. 13, 14, belge no. 9, Evâ'il-i Şevvâl 1214 [26 Şubat-7 Mart 1800]. Bu sefer için sadece Süleyman Bey vasıtasıyla

Mısır Seferi hazırlıkları esnasında yapılan ağır masrafın karşılanabilmesi için malikâne olarak tahsis edilen mukâta'alardan *cebelü bedeli* tahsil edilmesi yoluna da gidilmiştir. Süleyman Bey'in yeğeni Ahmed Bey ile Ali bin Abdullah'ın malikâne olarak uhdelerinde bulunan *cizye-i Kıptiyan-ı Haymana* mukâta'ası ile Tokat voyvodalığı aklamından yedi mukâta'anın 1798-1799'a mahsuben 1.113,5 kuruş 30 akçe *cebelülerinin* olduğu tespit edilmiştir. Fakat İstanbul'dan görevlendirilen mübaşir bu bedelleri tahsil edememiştir. Bunun üzerine sefer masraflarına tahsis edilen paraların gönderilmemesinin uygun olmadığı belirtilmiştir. Ardından paraların bunların bir an önce İstanbul'da Darbhâne-i Âmire'ye teslim edilmesi emredilmiştir⁶⁴⁵. Böylece bir nebze de olsa sefer masrafını karşılayacak nakdin sağlanmasına çalışılmıştır.

Deve Temini

Osmanlı yönetimi asker temininin dışında nakliye esnasında istifade etmek için deve tedarik etmeye çalışmıştır. Süleyman Bey'e de bu amaçla bazı görevler verilmiştir. Bunlardan biri de yürür Rışvan aşiretinden talep edilen yüz otuz yedi deveyi hazırlaması yönünde olmuştur. Süleyman Bey emir kapsamında bu sayıyı cemaatin hissesine dağıtmıştır. Görevli mübaşiri de yanına verdiği adamıyla birlikte aşiretin bulunduğu yere göndermiştir. Fakat Bozok tarafındaki cemaatlerin hisselerine düşen yirmi beş devenin, Tosya'daki pirincin Ereğli'ye naklinde görevli olarak daha önce buraya gönderildiği anlaşılmıştır. Hısn-ı Mansur kadısı ise yürür Rışvan aşiretinin çeşitli cemaatlerinden tertip edilen seksen iki devenin sarbanıyla Hısn-ı Mansur'dan mübaşirle

asker talep edilmediği, diğer bölgelerden de asker istendiği görülmektedir. Buralardan istenen asker sayısı ise on üç bin dokuz yüz piyade, sekiz bin süvari olmak üzere toplamda yirmi bir bin dokuz yüz olmuştur. Böylece Süleyman Bey tarafında toplanan ya da gönderilenlerle birlikte sayı otuz dört bin dört yüze ulaşmıştır.

⁶⁴⁵ BOA, C.AS, 456/19011, 6 Safer 1215 [29 Haziran 1800].

görev yerlerine sevk edildiğini bildirmiştir. Fakat bu develerden Maraş, Halep, Behisni ve Kilis taraflarındaki cemaatlerin hissesine isabet eden otuz tanesi tahsil edilememiştir. Süleyman Bey de muhtemelen konar-göçer olmaları dolayısıyla buralardaki develerin tahsiline gücünün yetmeyeceğini belirtmiştir⁶⁴⁶. Osmanlı yönetimi, bakaya kalan on bir deveyi de bir an önce göndermesini istemiştir⁶⁴⁷. Rışvan aşiretinden Ömer Bey konuya açıklık getirmek üzere geldiği Hısn-ı Mansur mahkemesinde bakayaların aşiret dâhilinde olmadığını, bunların çeşitli yerlerdeki perakendeler zimmetinde bulunduğunu ileri sürmüştür⁶⁴⁸. Böylece bakayada aşiretin sorumluluğunun olmadığını izaha çalışmıştır.

Cepheye sevk edilen develerle zahire başta olmak üzere çeşitli ihtiyaçlar taşındığı için çok sayıda deveye ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla Süleyman Bey'e, Reyhanlu aşiretinden hazırlanacak beş yüz devenin Adana'da sarbanbaşıya teslim edilmesini sağlaması emredilmiştir. Osmanlı yönetimi, daha önce mîrî asker hazırlamaları için para gönderilmesine karşın kabul etmeyen aşirete deve sevkine de muhalefet etmeleri halinde, Halep'e gelen koyunlarının tümüne el konulacağını ve

⁶⁴⁶ BOA, C.AS, 270/11201, 5 Muharrem 1214 [9 Haziran 1799]; BOA, C.AS, 270/11201, 11 Muharrem 1214 [15 Haziran 1799]. Bu otuz devenin tanzim edilmeye çalışıldığı cemaatler ile miktarları şu şekilde olmuştur: Süleyman Bey marifetiyle Maraş'ta Kasırlı cemaatinden yedi, Celikanlı cemaatine mensup Moroğlu kabilesinden iki ve Celikanlı içinde Feslûkanlı cemaatinden iki olmak üzere on bir; Mîr-i Mîrândan Behisni Kaymakamı Abdurrahman Paşa marifetiyle Behisni'de Köseyanlı cemaatinden altı, Kilis'te Dımışklı cemaatinden altı, Halep'te Hızıranlı cemaatinden beş ve Ayıntab voyvodası vekili marifetiyle Ayıntab'ta Rumiyanlı cemaatinden iki. Bk. BOA, C.AS, 270/11201, 11 Muharrem 1214 [15 Haziran 1799]; BOA, C.AS, 270/11201, Rışvan aşiretine mensup bazı cemaatlerden tahsil edilemeyen develerin miktarını havi defter.

⁶⁴⁷ Emrin birer sureti öteki bakayaları tahsille görevlendirilen memurlara yazılmıştır. Bk. BOA, C.AS, 270/11201, 13 Muharrem 1214 [17 Haziran 1799]; BOA, C.AS, 270/11201, 19 Muharrem 1214 [23 Haziran 1799].

⁶⁴⁸ BOA, C.AS, 270/11201, Seyyid Mehmed Emin'in maruzu.

bunların orduya sevk edileceğini bildirmişti. Böylece bu tehditle yaşanması muhtemel muhalefetin önünü almaya çalışılmıştır. Bu emrin üzerinden bir müddet geçtikten sonra ordunun Konya'ya ulaşması üzerine develerin hızlıca sevk edilmesi istenmiştir⁶⁴⁹. Bu gayretle asker tedarik edilemeyen Reyhanlu aşiretinden deve alınarak hizmet etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Zahire ve Et Temini

Süleyman Bey, Mısır cephesindeki ordunun gıda ihtiyacına katkıda bulunması amacıyla zahire ve et temin ederek göndermesi yönünde bir takım emirlere muhatap olmuştur. Bunun üzerine Mısır'a havale edilmesi için Bozok başta olmak üzere çeşitli sancaklardan 100.000 kile arpa satın almıştır. Hazırlanan arpanın Tarsus iskelesine indirilmesine ve Rodos Mutasarrıfı Mürabitzâde Hasan Bey vasıtasıyla Rodos çevresinden kiralanacak gemiler aracılığıyla Mısır'a ulaştırılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda Hasan Bey, iskeledeki arpayı taşıyacak olan gemileri Dergâh-ı Mu'allâ Gediklilerinden Halil'in yanına gönderecekti⁶⁵⁰. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından 100.000 kile arpanın parça parça sevk edilmesine başlanmıştır. Bunun bir miktarı orduya ulaşmış, bir miktarı ise bakaya kalmıştır. Süleyman Bey, bakayaların tahsili için mübaşirler görevlendirmesine karşın bir kile dahi arpa mevcut olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle bakayaların, görevlilerin dönmelerinin ardından sevk edileceğini haber vermiştir⁶⁵¹.

⁶⁴⁹ BOA, C.AS, 401/16536, Evâ'il-i Safer 1214 [5-14 Temmuz 1799].

⁶⁵⁰ BOA, C.AS, 26/1181, 4 Şevvâl 1215 [18 Şubat 1801]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 25.

⁶⁵¹ Gönderilmesi gereken arpanın 38.748 kilesi çeşitli tarihlerde Süleyman Bey tarafından hazırlanıp orduya ulaştırılmış, 61.252 kile ise bakaya kalmıştır. Daha sonra bu miktarın 43.000 kilesi Çankırı, Kayseri ve Ankara sancaklarından İstanbul'a teslim edildiği için tenzil edilmiştir. Geriye ise 18.252 kile bakaya kalmıştır. Bk. BOA, C.AS, 130/5804, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1215 [13 Mayıs 1801],

Süleyman Bey cephedeki askerlerin et ihtiyacının karşılanması amacıyla da faaliyetlerde bulunmuştur. Reyhanlu aşiretinden temin edilecek beş bin koyunun kasapbaşına ulaştırılmasının istenmesi de bu kapsamdaki emirlerden olmuştur. Osmanlı yönetimi, bu süreçte herhangi bir muhalefetle karşılaşmak istememiştir. Bu amaçla aşiret mensuplarına, emre muhalefet etmeleri halinde Halep'e gelen koyunlarının tümüne el konularak sevk edileceği bildirilmiştir. Ordunun Konya'ya ulaşması üzerine de Süleyman Bey'den bunları hızlıca sevk etmesi istenmiştir⁶⁵².

Süleyman Bey'in bu süreçte daha etkin rol alabilmesi için hem onu teşvik edecek hem de bölgede nüfuzunu artırarak işleri kolay yapmasını sağlayacak adımlar atılmıştır. Bu kapsamda, Kili kalesi Muhafızı Mîr-i Mîrân Bağdadî Ahmed Paşa'ya arpalık üzere tasarruf ettiği Niğde sancağı 18 Şubat 1801'de aynı şartlarla tekrar tevcih edilmiştir. Ahmed Paşa, buraya bir mütesellim tayininin gerekmesi üzerine daha önce mütesellim tayin edilen Süleyman Bey'in görevini sürdürmesini rica etmiştir. İsteğin uygun bulunması üzerine de Süleyman Bey tekrar Niğde mütesellimi olarak görevlendirilmiştir⁶⁵³. Böylece sergilediği gayret dolayısıyla daha önce uhdesinde bulunduğu belirtilen Niğde sancağı mütesellimliği görevini devam ettirmeyi başarmıştır. Bu sayede kendisinden istenenleri bu bölgede de kolaylıkla yerine getirebileceği bir ortam oluşmuştur.

Mısır Seferi esnasında da büyük yararlılıkları görülen Süleyman Bey, bu sayede nüfuzunu biraz daha artırmayı başarmıştır. Bu seferin sona ermesinin ardından Çapanoğulları, cepheden İstanbul'a dönüşe geçen Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'yla tekrar görüşme fırsatı bulmuşlardır. Süleyman Bey, Abdülfettah Bey ile Kâtibi Hacı Mustafa

Süleyman Bey marifetiyle Bozok sancağı ile diğer sancaklardan tahsil edilecek arpanın durumunu gösterir defter.

⁶⁵² BOA, C.AS, 401/16536, Evâ'il-i Safer 1214 [5-14 Temmuz 1799].

⁶⁵³ BOA, C.DH, 133/6639, 13 Şevvâl 1215 [27 Şubat 1801]; BOA, C.DH, 133/6639, tevcih kaydı.

Efendi'yi Yusuf Ziya Paşa'yı karşılamaları için Sivas'a bağlı Tonos'a göndermiştir. Burada Çapanoğulları'yla buluşan ve Yozgat'a doğru hareket eden Sadrazam, şehre yakın bir nokta da Süleyman Bey tarafından karşılanmıştır. Yusuf Ziya Paşa hayvanların dinlenmesi amacıyla üç gün Yozgat'ta kalmıştır. Süleyman Bey bu sürede Yusuf Ziya Paşa'yla ordu ricalini konağına davet ederek ağırlamış ve onlara hediyeler takdim etmiştir. Yusuf Ziya Paşa da çeşitli cins atların dışında kendisine mahsus kürklerden birini Süleyman Bey'e, diğerini Abdülfettah Bey'e hediye etmiştir. Yusuf Ziya Paşa'yla ordu ricali üç günün sonunda yola koyulurken, Süleyman Bey onlara üç saatlik mesafedeki Topaç köyüne kadar eşlik etmiştir. Yusuf Ziya Paşa, duyduğu saygıdan ötürü kendisine bir süre daha eşlik etmek isteyen Süleyman Bey'e izin vermeyerek onun hanesine dönmesini sağlamıştır⁶⁵⁴.

2.3. Süleyman Bey'in İç Güvenliği Sağlama Yönündeki Faaliyetleri

Süleyman Bey, Nizâm-ı Cedîd döneminde de idaresi altındaki ve çevresindeki yerlerde iç güvenliğin tesisinden sorumlu olmuştur. Devlete ait gelirleri ödemekte sorun çıkaranları hapsedmesi⁶⁵⁵, sancakların asayişini sekteye uğratanların idam edilmeleri⁶⁵⁶, serbestiyete sahip mukâta'alara müdahale edilmesinin önlenmesi⁶⁵⁷, gasp ve cinayet

⁶⁵⁴ Darendeli İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 270, 271.

⁶⁵⁵ BOA, C.ZB, 71/3538, 25 Rebîü'l-evvel 1215 [16 Ağustos 1800]; BOA, C.ZB, 71/3538, 7 Rebîü'l-âhir 1215 [28 Ağustos 1800].

⁶⁵⁶ BOA, HAT, 80/3331, 17 Rebîü'l-âhir 1215 [7 Eylül 1800]; BOA, HAT, 80/3331, 17 Rebîü'l-âhir 1215 [7 Eylül 1800] tarihli maruz üzerine derkenar; BOA, HAT, 79/3277, 15 Cemâziye'l-evvel 1213 [25 Ekim 1798]; BOA, HAT, 220/12173, katalog tarihi 22 Cemâziye'l-evvel 1213 [1 Kasım 1798].

⁶⁵⁷ BOA, C.ML, 631/25942, 6 Receb 1209 [27 Ocak 1795]; *Ankara Şer'iyye Sicilleri (Ankara ŞS)*, no. 187, s. 109, belge no. 236, Evâ'il-i Rebîü'l-evvel 1210 [15-24 Eylül 1795].

gibi olaylara karışanlar⁶⁵⁸ ile ticaret kervanlarını vuranların⁶⁵⁹ mahkeme karşısına çıkarılmaları onun bölgesel sorumlulukları arasında yer almıştır. Fakat XVIII. yüzyılın sonuna doğru yaşanan siyasî ve sosyal olaylar dolayısıyla kendisine verilen görevler daha kapsamlı, zor ve fazla olmuştur. Zira yabancı devletlerle yaşanan mücadele gibi, hâkimiyet bölgesinin dışında, Rumeli’de faaliyet gösteren Dağlı asileriyle mücadele halindeki orduya da destek olmuştur. Böylece Dağlı asileriyle mücadelesi asayişin sağlanması yönündeki görevinin bir ayağını oluşturmuştur. İdaresi altındaki bölgelerde yaşanan olaylara müdahalesi ise diğer ayağı olmuştur. Bu çerçevede Süleyman Bey, başta kendi idare bölgesi olan Bozok ve Çankırı sancaklarında olmak üzere civar sancak ve kazalarda yaşanan olaylarda İstanbul’dan gelen emirlere muhatap olmuştur. Böylece bu bölgelerde asayişin temininden birinci derecede mesul tutulmuştur.

Bölgede yaşanan asayiş sorunları Süleyman Bey’in buralarda etkisini artırmasına farklı açılardan da etkilemiştir. Buna göre vuku bulan olayları bertaraf ederken ilgili yerlere görevliler de tayin edebilmiştir. Nitekim 1801 yılı Nisan ayı başlarında Kırşehir Mütesellimi Kabasakal Mustafa Ağa’nın öldürülmesi üzerine Osmanlı yönetimi Süleyman Bey’den bu konuyu aydınlatmasını istemiştir. Bu gelişme karşısında Süleyman Bey öncelikle sancak idaresinin aksamaması adına buraya bir mütesellim atamış ve katillerin bir kısmını yakalamıştır⁶⁶⁰. Böylece Kırşehir’e muhtemelen kendi maiyetindeki birini görevlendiren Süleyman Bey, bundan birkaç yıl sonra Kırşehir’de de etkili bir konuma gelmiştir. Zira 1803 yılı başlarında Kırşehir sancağı, Kili Muhafızı Mîr-i Mîrân Alaaddin Paşa’ya arpalık suretiyle tevcih edilmiştir.

⁶⁵⁸ BOA, C.DH, 126/6297, 8 Şevvâl 1211 [6 Nisan 1797]; BOA, C.DH, 126/6297, 29 Şa’bân 1211 [27 Şubat 1797]; BOA, C.DH, 126/6297, 7 Şevvâl 1211 [5 Nisan 1797]; BOA, C.DH, 126/6297, 28 Şevvâl 1211 [26 Nisan 1797].

⁶⁵⁹ BOA, C.ZB, 2/95, 7 Şevvâl 1219 [9 Ocak 1805]; BOA, C.ZB, 2/95, 16 Şevvâl 1219 [18 Ocak 1805].

⁶⁶⁰ BOA, C.DH, 335/16713, 26 Zi’l-kâ’de 1215 [10 Nisan 1801]; BOA, C.DH, 335/16713, 27 Zi’l-kâ’de 1215 [11 Nisan 1801]; BOA, C.DH, 335/16713, 3 Zi’l-hicce 1215 [17 Nisan 1801].

Paşanın görevi dolayısıyla burada bulunamayacak olması sancağa bir mütesellim görevlendirilmesini gerektirmiştir. Bu konuda Paşanın kapı kethüdası, Osmanlı yönetiminden Süleyman Bey'in adamlarından olup, ahaliyi koruma ve memleketi idarede kendini ispatlayan İsmail Ağa'nın mütesellim tayin edilmesini istirham etmiştir⁶⁶¹. Bunun uygun bulunmasıyla da mütesellimlik emri yazılmış⁶⁶² ve böylece Süleyman Bey Kırşehir'de daha etkin hareket etmeye başlamıştır.

Süleyman Bey aynı yıl kendisine Ereğli mukâta'ası tevcih edilince buraya bir voyvoda tayin etmiştir. Fakat şehirde bulunan beş-on kişi etraflarına topladıkları eşkıyalarla voyvodayı şehre almayacaklarını ilan etmişlerdir. Bu gelişme karşısında voyvoda, şehir dışında bir karyede beklemeye başlamıştır. Bir süre sonra ise maiyetindeki süvarilerle şehre girmiştir. Fakat eşkıyaların konağına saldırımları üzerine voyvoda, olayların büyümesini istemediği için şehirden çıkmak zorunda kalmıştır. Gelişmeler karşısında Osmanlı yönetimi voyvodanın Süleyman Bey, kadı ve mübaşir marifetiyle şehre alınmasının sağlanmasını emretmiştir. Bu çerçevede Süleyman Bey voyvodayı şehre soktukten sonra eşkıyaların cezalandırılmalarını sağlayacaktı⁶⁶³.

Süleyman Bey bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra ise idaresi altındaki yerlerden Sivas'a geçerek buradaki ahaliye rahatsızlık veren konar-göçer ekrad taifelerinin aslî vatanlarına yerleştirilmesiyle görevlendirilmiştir. Bu konudaki emre göre, Sivas

⁶⁶¹ Sancak, aynı zamanda Ohri sancağı eski mutasarrıfı olan Alaaddin Paşa'ya 21 Mart 1803'te tevcih edilmiştir. Bk. BOA, *C.DH*, 41/2027, Kili Muhafızı Mîr-i Mîrân Alaaddin Paşa'nın kapı kethüdasının takriri; BOA, *C.DH*, 41/2027, Kırşehir'in tevcih tarihini içeren kayıt.

⁶⁶² BOA, *C.DH*, 41/2027, 2 Zi'l-hicce 1217 [26 Mart 1803].

⁶⁶³ BOA, *MD*, no. 218, s. 21, hkm. 64, Evâhir-i Rebîü'l-evvel 1218 [10-20 Temmuz 1803]; BOA, *MD*, no. 218, s. 21, hkm. 65, suret; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 25, 26.

Mütesellimi Behram Bey'le birlikte hareket ederek burada başıboş dolaşan delil taifesi de kazalardan çıkarılacaktı⁶⁶⁴.

2.3.1. Dağlı Asileri ile Mücadele ve Süleyman Bey

Osmanlı Devleti'ne yabancı devletlerle yapılan savaşların yanı sıra iç isyanlar da ağır darbe indirmiştir. Rumeli'de 1791'den II. Mahmud'un saltanatının ilk yıllarına kadar uzun süre devam eden ve *Dağlı İsyamları* olarak nitelendirilen hareket devleti yıpratıcı olaylardan biri olmuştur. Birbiri ardına yaşanan savaşlar nedeniyle devletin bu bölgelerle ilgilenememesi hoşnutsuz kesimlerin muhalif hareketlerini artırmalarına yol açmıştır. Zahir ve et fiyatlarındaki artış, bunların teminindeki zorluk, ağır vergiler, adaletsizliğin yaygınlaşması, rüşvet, hak etmeyen kişilere görev verilmesi gibi etkenler bu memnuniyetsizliğin nedenleri olarak zikredilmiştir. Seferler dolayısıyla Rumeli'ye yeterince önem verilemediği için zorbalıların ahaliye zulmetmesi, vezirlerin nüfuzlarını kaybetmeleri dolayısıyla taşra ileri gelenlerinin Osmanlı yönetimine doğrudan başvurmaya başlamaları ve bu etkilerinden dolayı halkın gözünde itibarlarının artması diğer önemli nedenlerden olmuştur. Bunlara ek olarak yine taşra ileri gelenlerinin bedelini halktan aldıkları pahalı hediyelerle İstanbul'daki görevlilere rüşvet vermeleri nedeniyle merkezî yönetimin halkın gözünde itibar kaybetmesi, devlet görevlilerinin buralarda kanunsuzluklarının artması, âyanların aralarındaki mücadelenin halka zarar vermesi, halkın savaş koşullarının ağır yükü altında ezilmesi de bu gelişmenin önemli sebepleri arasında yer almıştır⁶⁶⁵. Süreç içerisinde çeşitli paşaların Rumeli valiliği

⁶⁶⁴ BOA, MD, no. 221, s. 104, hkm. 331, Evâhir-i Rebîü'l-evvel 1219 [29 Haziran-9 Temmuz 1804];

BOA, MD, no. 221, s. 104, hkm. 332, suret; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 26.

⁶⁶⁵ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyamları (1791-1808)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1983, s. 1, 7, 10-17.

unvanıyla mücadele ettiği bu asiler uzun süre devleti meşgul etmiştir. Süleyman Bey de bu mücadelede devlete önemli miktarda asker desteğinde bulunmuştur.

Osmanlı yönetimi, devleti zor durumda bırakan Dağlı asilerine karşı Edirne’de bulunan Rumeli Valisi Vezir el-Hac Mehmed Hakkı Paşa’nın maiyeti için çeşitli yerlerden asker sevk etmiştir⁶⁶⁶. Süleyman Bey’in geniş nüfuzundan da bu amaçla sürekli istifade edilmiştir. Bu çerçevede asilere karşı mücadelede kullanılmak üzere hazırlayacağı bin neferden fazla süvariye başbuğla göndermesi emredilmiştir⁶⁶⁷.

Süleyman Bey’in asker temin edeceği yerlerin arasında Ankara sancağı da yer almıştır. Bu görev kapsamında sancak kazalarından hazırlayacağı dört yüz piyadeyi başbuğ tayin edilen Ankara Sancağı Mütesellimi Vanlı Çırağı İsmail Ağa ile Mehmed Hakkı Paşa’nın maiyetine sevk etmesi emredilmiştir⁶⁶⁸. Süleyman Bey, kendisiyle birlikte Ankara’daki görevlilere yazılan bu emri bir buyrulduyla ilgililere duyurmuştur. Buna göre hazırlanacak askerler Sinop’tan gemilere bindirilip Ahyolu iskelesinden Edirne’ye geçirilecek ve burada Mehmed Hakkı Paşa’nın maiyetine ulaştırılacaktı⁶⁶⁹.

Fakat aradan zaman geçmesine rağmen bu askerler yola çıkarılamamıştır. Osmanlı yönetimi gecikmeye son verilebilmesi adına Süleyman Bey, Mütesellim Vanlı Çırağı İsmail Ağa ve Ankara’daki görevlilere Mehmed Hakkı Paşa’nın Edirne’de askerlerin gelmesini beklediği için acele edilmesi gerektiğini bildiren yeni bir emir

⁶⁶⁶ Süleyman Bey marifetiyle istenenlerin dışında farklı yerlerden talep edilen askerlerin sayısı dokuz bin iki yüz olmuştur. Bk. BOA, C.AS, 33/1501, Evâsıt-ı Ramazân 1210 [19-29 Mart 1796].

⁶⁶⁷ Vak‘anüvis Halil Nuri Bey, *Nûrî Tarihi*, s. 325.

⁶⁶⁸ *Ankara ŞS*, no. 189, s. 159, 160, belge no. 149, Evâhir-i Şa‘bân 1210 [29 Şubat-9 Mart 1796], emrin 17 Ramazân 1210 [26 Mart 1796]’da ulaştığı belirtilmiştir; Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 37.

⁶⁶⁹ *Ankara ŞS*, no. 189, s. 158, belge no. 150, 3 Ramazân 1210 [12 Mart 1796].

göndermiştir⁶⁷⁰. Süleyman Bey de bu konuyu bir buyrulduyla Ankara'daki görevlilere haber vermiştir. Kethüdası Abdullah Ağa'yı da Niğde, Aksaray ve Ankara askerlerini yola çıkarmakla görevlendirmiştir. Bu çerçevede Ankara'daki görevlilerden emirden haberdar olur olmaz kethüdanın ulaşmasını beklemeden askerleri yola çıkarmalarını istemiştir⁶⁷¹.

Emri yerine getirmek için çalışan Süleyman Bey, Rumeli ordusuna takviyede bulunmak amacıyla bin beş yüz piyade⁶⁷² tertip etmiştir. Bu kapsamda Çankırı, İskilip ve Kırşehir'den temin edilen askerleri yola çıkarmıştır⁶⁷³. Fakat sevk edilecek askerlerin hazırlıkları sürerken Mîr-i Mîrân Yusuf Paşa'nın çok sayıda askerle mansıbı Niğde'ye gelmesi Aksaray'da muhalefet yaşanmasına sebep olmuştur. Nitekim Paşanın bu ziyaretinden huzursuz olan ahali, telaşa kapılarak hazırlığı terk etmiştir. Beklenmeyen

⁶⁷⁰ *Ankara ŞS*, no. 189, s. 151, belge no. 158, Evâsıt-ı Ramazân 1210 [19-29 Mart 1796], emrin 12 Şevvâl 1210 [20 Nisan 1796]'da ulaştığı belirtilmiştir; Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 37.

⁶⁷¹ *Ankara ŞS*, no. 189, s. 145, 146, belge no. 166, 15 Şevvâl 1210 [23 Nisan 1796]; Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 38.

⁶⁷² Surette Kırşehir sancağından yüz elli nefer istendiği belirtilirken burada sayı yüz olarak kaydedilmiştir. Bu nedenle toplamda elli neferlik bir azalma olmaktadır. Sonraki belgelerde de sayının yüz olarak belirtilmesi öncekinin sehven yüz elli şeklinde yazıldığını düşündürmektedir. Bk. BOA, C.AS, 33/1501, Evâsıt-ı Ramazân 1210 [19-29 Mart 1796], suret; BOA, HAT, 1404/56797, 19 Şevvâl 1210 [27 Nisan 1796]; BOA, HAT, 1405/56853, katalog tarihi 29 Zî'l-hicce 1210 [5 Temmuz 1796].

⁶⁷³ Süleyman Bey, belirtilen askerlerin altı yüz neferini Çankırı sancağı ile Çorum sancağının İskilip kazasından tertip edecekti. Çankırı sancağından gönderilecek askere Hacı Şeyhzâde ve el-Hac Mehmed, İskilip'ten gönderilecek askerlere ise uygun biri başbuğ tayin edilecekti. Ankara sancağından tertip edilecek dört yüz nefere Ankara Mütessilimi Vanlı Çırağı İsmail Ağa; Niğde sancağından tertip edilecek iki yüz elli nefere ise Solakzâde başbuğ tayin edilmiştir. Fakat Niğde askerleri Rumeli valisinin maiyetine, Solakzâde ya da amcası vasıtasıyla gönderilecekti. Bunlara ek olarak Kırşehir ve Aksaray sancaklarından da yüz ellişer nefer tertip edilecekti. Bk. BOA, C.AS, 33/1501, Evâsıt-ı Ramazân 1210 [19-29 Mart 1796], suretler. Duygu, *Çapanoğulları*, s. 24.

bu gelişme karşısında Süleyman Bey, Kethüdası Abdullah Ağa'yı muhalefeti kırmak ve askerleri bir an evvel yola çıkarmak için bölgeye göndermiştir. Girişimin sonuç vermesiyle ahali, askerleri birkaç gün içinde yola çıkaracakları taahhüdünde bulunmuştur. Benzer bir muhalefet asker tertibi için uğraşılan ve bu bağlamda birçok emir ve buyrulduya konu olan Ankara sancağında yaşanmıştır. Sancağın Reis-i Âyanı Abdülhadi Efendi çeşitli hilelerle askerlerin hazırlanması işine muhalefet etmiştir. Süleyman Bey'in uyarıları da bu konuda fayda vermemiştir. Onun, ikna için gönderdiği görevliye Ankara merkezinin hissesine düşen doksan neferi hazırlayacağını, fakat diğer kazalara karışmayacağını bildirmiştir. Kaza ahalisi de Abdülhadi Efendi'nin kararına bağlı oldukları için sorun büyümüştür. Süleyman Bey, barışçıl yollarla işin içinden çıkılamayacağını anladığı için Osmanlı yönetimine Abdülhadi Efendi'nin cezalandırılmaması halinde görevin tamamlanamayacağını bildirmiştir⁶⁷⁴.

Kethüda Abdullah Ağa, bu sıralarda Niğde ve Aksaray askerlerini sevk ettikten sonra askerleri yola çıkarmak üzere Ankara'ya gelmiştir⁶⁷⁵. Abdülhadi Efendi'nin cezalandırılmasına izin çıkması⁶⁷⁶ üzerine Kethüda Abdullah Ağa Abdülhadi Efendi⁶⁷⁷

⁶⁷⁴ BOA, HAT, 1404/56797, 19 Şevvâl 1210 [27 Nisan 1796]; BOA, HAT, 1405/56853, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1210 [5 Temmuz 1796]. Abdülhadi Efendi'nin yaptıkları bununla sınırlı kalmamıştır. O, aynı zamanda kazalara dağıttığı salyaneleri tahsil etmiş ve devlet işlerinin görülmesi esnasında çeşitli bahanelerle bunların bozulmasına sebep olmuştur. Daha önce idamları istenen İstanozlu Arab Ali, Ayaşlı Süleyman Alemdâr ve Tokmakoğlu ise başlarına topladıkları eşkıyalarla etrafta dolaşarak tüccarları soymuş ve yol emniyetine sekte vurmuştur. Süleyman Bey, bu gerekçelerle Abdülhadi Efendi'nin hareketlerinden vazgeçmesi için adalardan birine sürgün edilmesi, Arab Ali'nin de idamına izin verilmesi halinde asker hazırlanması görevinin yerine getirilebileceğini belirtmiştir. Bk. BOA, HAT, 1405/56853, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1210 [5 Temmuz 1796].

⁶⁷⁵ *Ankara ŞS*, no. 189, s. 121, 122, belge no. 194, 9 Zi'l-kâ'de 1210 [16 Mayıs 1796]; *Ankara ŞS*, no. 189, s. 120, 121, belge no. 195, Evâ'il-i Zi'l-kâ'de 1210 [8-17 Mayıs 1796], emrin 19 Zi'l-kâ'de 1210 [26 Mayıs 1796]'da ulaştığı belirtilmiştir; Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 38.

⁶⁷⁶ BOA, HAT, 1405/56853, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1210 [5 Temmuz 1796].

ile diğer eşkıyaları cezalandırmıştır. Ardından Ayaş'a geçerek buradaki eşkıya destekçilerini tedip etmiştir⁶⁷⁸. Böylece devletin Dağlı eşkıyalarıyla uğraştığı bu zor günlerde asker tertibine engel olanlarla birlikte eşkıyalık yapanlar bertaraf edilmiştir.

Bu gelişmeler yaşanırken Ankara sancağından Rumeli'ye sevk edilecek piyadelere başbuğ olan Vanlı Çırağı İsmail Ağa firar etmiştir. Bu nedenle yerine serdar-ı belde emekli Haseki Mehmed Ağa başbuğ tayin edilmiştir⁶⁷⁹. Böylece bu dört yüz piyadeden Ankara kazasının hissesine düşen ve hazırlanmış olan doksan nefer Haseki Mehmed Ağa'nın maiyetine verilmiştir⁶⁸⁰.

⁶⁷⁷ Belgede Abdülhalim olarak zikredilen Abdülhadi Ankara eski müftüsüdür. Bk. BOA, C.ZB, 78/3900, Ayaş kazası ileri gelenlerinin arz-ı hâli; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 24. Hadizâdeler olarak bilinen aile Ankara'nın en köklü ve önemli aileleri arasında yer almışlardır. XVIII. yüzyılın ilk dönemlerinde Kocabeyzâde unvanıyla anılan aile fertleri, Ankara kadılığı gibi önemli görevlerde bulunmuşlardır. Detaylı bilgi için bk. Karaman, *Ankara*, s. 89, 90.

⁶⁷⁸ BOA, C.ZB, 78/3900, 8 Zi'l-kâ'de 1210 [15 Mayıs 1796]. Ayaş'taki görevliler ile ileri gelenlerin asilerin cezalandırılmalarını talep etmeleri üzerine Osmanlı yönetimi Ayaş'ın nizama sokulması için Süleyman Bey'i görevlendirmiştir. Bu kapsamda Süleyman Bey, Kethüdası Abdullah Ağa'yı bölgeye göndererek asileri cezalandırmıştır. Eşkıyalardan kurtulduklarına sevinen kaza ahalisi, bundan sonra buralarda silahlı gezip istenmeyen hareketlere girişenlere *cümle ittifakıyla* müdahale etmemeleri halinde Matbah-ı Âmire'ye 50.000 kuruş nezr ödemeyi kabul ettiklerini ifade etmişlerdir. Eşkıya destekçilerini Kaltalı(?) Karaoğlu, Uruşlu Aşçıoğlu, Deli İsaoglu, Çakır, Karakayalı İbrahim, Yergözü'den Küçük Ahmed, Nebioğlu, âyan Ahmedoğlu Hasan, Tekyenîşinoğlu Seyyid ve Deli Emir oluşturmuştur. Bk. BOA, C.ZB, 78/3900, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1210 [27 Mayıs-6 Haziran 1796]; BOA, C.ZB, 78/3900, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1210 [27 Mayıs-6 Haziran 1796], nezri belirtir hüccet; BOA, C.ZB, 78/3900, 6 Zi'l-hicce 1210 [12 Haziran 1796]; BOA, C.ZB, 78/3900, Ayaş kazası ileri gelenlerinin arz-ı hâlleri.

⁶⁷⁹ *Ankara ŞS*, no. 189, s. 136, belge no. 183, 21 Şevvâl 1210 [29 Nisan 1796], buyrulunun 23 Şevvâl 1210 [1 Mayıs 1796]'da ulaştığı belirtilmiştir.

⁶⁸⁰ Bunun dışındaki kazalardan Ayaş elli sekiz, Yabanâbâd elli sekiz, Şorba kırk beş, Murtazaâbâd kırk beş, Çubukâbâd kırk sekiz, Haymanateyn kırk ve Yörükân-ı Ankara on altı piyade hazırlayacak ve

Fakat bu yetersiz destek üzerine Süleyman Bey tekrar buyruldu yazarak “Ankara kazasının askeri hazırdır, Çubukâbâd çıktı” şeklinde cevap gelmesinden başka faaliyet olmadığını belirtmiştir. Biraz da öfkeli bir şekilde, şimdiye kadar Ankara kazasının dışındaki kazaların askerlerinin de hazırlanarak başbuğlarına teslim edilmeleri gerekirken bunun yapılmadığını ifade etmiştir. Bu nedenle askerlerin hızlıca tertip edilerek yola çıkarılmalarını istemiştir. Aksi halde istenmeyen şekilde muamele edileceğini haber vermiştir⁶⁸¹. Kethüda Abdullah Ağa da hem muhalefete kalkışan Yörükân-ı Ankara ahalisinin hisselerine düşen askerleri hem de Haymanateyn kazasının üç nefer bakayasını Ankara merkez ahalisine tanzim ve başbuğa teslim ettirmiştir⁶⁸².

Rumeli’de karışıklıkların büyümesinin nedenlerinden biri de nüfuzunu Vidin ve Kuzey Bulgaristan’da etkin kılan asi âyan Pasbanoğlu Osman’ın faaliyetleri olmuştur. İlk başlarda devlete itaat eden bu asi, bir süre sonra maiyetine aldığı Dağlı eşkıyalarıyla birlikte devlete karşı mücadele vermiştir. Diğer taraftan çevresine topladığı eşkıyalarla etrafa saldırmaya ve devlete ait paraları gasp etmeye başlamıştır. Nizâm-ı Cedîd yeniliklerine muhalif kesimlerin desteğiyle iyice güçlenen Pasbanoğlu Osman, bu yeni orduya tahsis edilen vergilerin İstanbul’a gönderilmesini engelleyerek daha fazla ün kazanmıştır. Diğer taraftan Eflak ve Boğdan’ın idaresini ele alarak Osmanlı Avrupası’nın hâkimi olmayı amaçlamıştır. Onun bu tutumunun da etkisiyle Dağlı isyanları tüm Rumeli’de etkili olmuştur. Osmanlı hükümeti ilk defa 1795’te isyan eden Pasbanoğlu Osman ile uzlaşma yoluna gitmiştir. 1796’da affedilmişse de isyan hareketlerine son vermemesi nedeniyle 1797’de tekrar asi ilan edilmiştir. Bu nedenle

böylece sayı dört yüz nefere tamamlanacaktı. Bk. *Ankara ŞS*, no. 189, s. 131-134, belge no. 186, Gurre-i Zi’l-kâ’de 1210 [8 Mayıs 1796]; Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 38.

⁶⁸¹ *Ankara ŞS*, no. 189, s. 121, 122, belge no. 194, 9 Zi’l-kâ’de 1210 [16 Mayıs 1796]; *Ankara ŞS*, no. 189, s. 118, 119, belge no. 197, 23 Zi’l-kâ’de 1210 [30 Mayıs 1796]; Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 38.

⁶⁸² *Ankara ŞS*, no. 189, s. 119, 120, belge no. 196, 19 Zi’l-kâ’de 1210 [26 Mayıs 1796].

tedip edilmesi için Edirne’de büyük bir ordu hazırlanmıştır. Bu süreçte bir yandan da Fransızların saldırılarına karşılık vermeye çalışan Osmanlı Devleti oldukça zor duruma düşmüştür. Eldeki kuvvetlerle her ne kadar Pasbanoğlu taraftarları tedip edildiyse de o hareketlerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu hareketi nedeniyle seksen bin kişilik Osmanlı ordusu Vidin’i sekiz ay kuşatmıştır. Fakat ordudaki paşalar ile beylerin büyük kısmının hırs ve kıskançlıklarının yanı sıra Pasbanoğlu Osman’ın bunları hediyeler ve başka entrikalarla yanına çekmesi neticesinde kuşatma başarısız olmuştur. Bu neticenin alınmasına Mısır’ın Fransızlar tarafından kuşatılmasının da etkisi olmuştur. Gelişmeler neticesinde Pasbanoğlu Osman’ın Ocak 1799’da af talebi kabul edilmiş ve kuşatma kaldırılmıştır⁶⁸³.

Bu çatışma sürecinde Süleyman Bey, Pasbanoğlu Osman ile mücadele eden kuvvetlere takviyede bulunmakla görevlendirilmiştir. Nitekim Pasbanoğlu Osman’ı bertaraf etmek üzere serasker tayin edilen Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa’nın maiyetine Topçu, Arabacı, Humbara ve Lağımcı ocaklarından ortalar görevlendirilmiştir. Bunların dışında Anadolu Valisi Seyyid Ali Paşa ve Karaosmanzâde’yle birlikte Çapanoğlu Süleyman Bey’den de hizmet etmeleri beklenmiştir. Bu kapsamda Süleyman Bey seraskerin maiyetine girmeleri için Ankara sancağından beş yüz elli süvari ve piyade hazırlamakla görevlendirilmiştir. Verilen görev üzerine Süleyman Bey Ankara’daki görevlilerden herhangi bir rehavet göstermeden bu askerleri tertip etmelerini

⁶⁸³ G. A. Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi (1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul)*, çev. Oğuz Gökmen, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1977, s. 98-101; Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 32-35, 45-59; Kemal Beydilli, “Pazvandoğlu Osman”, *DİA*, C. 34, İstanbul, 2007, s. 208, 209. Bu çalışmaların dışında Pasbanoğlu Osman’ın faaliyetleriyle ilgili şu esere bakılabilir: Rossitsa Gradeva, *War And Peace In Rumeli-15th To Beginning Of 19th Century*, “Osman Pazvantoğlu Of Vidin: Between Old And New”, The Isis Press, İstanbul, 2008.

istemiştir⁶⁸⁴. Böylece Süleyman Bey'in marifetiyle tertip edilecek askerler, Ankara eski Mütessellimi Vanlı Çırağı İsmail Ağa ile Şorba Kazası Âyanı Tiryakizâde Mustafa Ağa'nın başbuğluğuyla yola çıkarılacaklardı. Bu iki görevlinin tercih edilmesinde askerleri istihdamdaki liyakatleri etkili olmuştur. Karar doğrultusunda iki yüz yetmiş beş nefer üzerine Vanlı Çırağı İsmail Ağa, iki yüz yetmiş beş nefer üzerine ise Tiryakizâde Mustafa Ağa başbuğ tayin edilmiştir⁶⁸⁵. Süleyman Bey de yazdığı buyrulduyla askerlerin Ramazandan önce gönderilmesini istemiştir⁶⁸⁶.

Süleyman Bey'in asker tertip edeceği bölge oldukça geniş bir alanı kapsamıştır. Nitekim iki bin süvari ile iki bin piyade askeri kapı halkının dışında Bozok, Çankırı, Amasya, Kırşehir, Çorum, Kayseri, Ankara ve Niğde sancakları ile Tokat, Zile, Artukâbâd ve Kazâbâd kazalarından hazırlaması istenmiştir. Böylece bu dört bin askeri muteber başbuğlarla Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa'nın maiyetine sevk edecekti. Yine

⁶⁸⁴ *Ankara ŞS*, no. 190, s. 123, belge no. 255, 7 Rebû'l-âhir 1212 [29 Eylül 1797]; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 56; Vak'anüvis Halil Nuri Bey, *Nûrî Tarihi*, s. 699; Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 46. Ankara'dan sevki istenen beş yüz elli neferin piyade ve süvari olacakları belirtilmişti. Fakat sonraki emirlerde sadece süvari terimi zikredilmeye başlanmıştır. Bu durum karşısında Süleyman Bey, Ankara sancağındaki askerleri yola çıkarmakla görevli Silahşor Ali Bey'e mektup yazmıştır. Askerlerin piyade ve süvari olarak talep edilmesi nedeniyle ahalinin bunların yarısını piyade yarısını ise süvari olarak tertip etmeye başladıklarını belirtmiştir. Fakat Ali Bey'in görevlendirilme emrinde sadece süvari askeri zikredildiği için ahalinin telaşa kapıldığını ifade etmiştir. Bu nedenle iki yüz neferin piyade, üç yüz elli neferin ise süvari olarak hazırlanmasını talep ettiklerini belirtmiştir. Süleyman Bey'e göre, sevki istenen askerlerin tümünü süvari olarak hazırlamaları ahaliyi zorlayacağı için bunlar zamanında sevk edilemeyecekti. Bu nedenle ahalinin talebi doğrultusunda hazırlanmasını rica etmiştir. Bk. *Ankara ŞS*, no. 190, s. 104, belge no. 278, 25 Şa'bân 1212 [12 Şubat 1798].

⁶⁸⁵ *Ankara ŞS*, no. 190, s. 111, belge no. 269, Evâhir-i Receb 1212 [8-18 Ocak 1798].

⁶⁸⁶ *Ankara ŞS*, no. 190, s. 110, belge no. 270, 11 Şa'bân 1212 [29 Ocak 1798]; *Ankara ŞS*, no. 190, s. 108, 109, belge no. 271, Evâsıt-ı Receb 1212 [29 Aralık 1797-8 Ocak 1798]; *Ankara ŞS*, no. 190, s. 108, belge no. 272, 11 Şa'bân 1212 [29 Ocak 1798].

kendi maiyetiyle Aladağlı Mustafa üç yüz piyade ve süvari; Bozkır şeyhi beş yüz piyade ve süvari; Ereğli'deki Mustafaoğlu(?) ise iki yüz piyade ve süvariyle bizzat sefere iştirak etmekle görevlendirilmişlerdir. Süleyman Bey bunları da yanına alarak Ramazandan önce İstanbul'a gidecekti. Fakat daha sonra Süleyman Bey'in yanına almakla görevli olduğu bu askerlerin hazırlanmasını beklememesine karar verilmiştir. Bu kapsamda o, Bozok askerlerinden ayıracağı bin süvariye iki-üç gün içinde tertip ederek başbuğla İstanbul'a, oradan da Edirne'ye gönderecekti. Bu konuda Osmanlı yönetimi tarafından Süleyman Bey'in maiyetinde görevlendirilen Ocak-ı Âmire Turnacılarından Serturna Mustafa Ağa, askerlerden ocaklı olanları birlikte hareket edeceği ocak çavuşları vasıtasıyla hazırlatıp Süleyman Bey'in maiyetine sevk edecekti⁶⁸⁷.

Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa'nın maiyeti için Kayseri'den de beş yüz süvari ve piyade hazırlanması emredilmiştir. Süleyman Bey, yazdığı buyrulduyla haberdar ettiği görevlilerin emre itaat ederek işi hızlandırmalarını istemiştir⁶⁸⁸.

Pasbanoğlu ve adamlarıyla yaşanan çatışmada Süleyman Bey'in tertip ettiği süvarilerden etkin şekilde yararlanılmaya çalışılmıştır. Fakat kimi zaman onlardan istenilen fayda sağlanamamıştır. Nitekim asilerle mücadele için Vidin'e doğru ilerleyen Rumeli valisi, Çirmen Mutasarrıfı Hüseyin Paşa'dan da buraya gelmesini istemiştir. Bu sırada Delilbaşı Karanlı Ali Paşa Vidin'in karşısında Pasbanoğlu'na ait camuslara el koymuştur. Pasbanoğlu da buna mukabil karşı tarafın üzerine bin-iki bin civarında süvari sevk etmiştir. Çıkan çatışmada Hüseyin Paşa, gerek kendi askerleri gerekse de

⁶⁸⁷ *Ankara ŞS*, no. 190, s. 108, 109, belge no. 271, Evâsıt-ı Receb 1212 [29 Aralık 1797-8 Ocak 1798]; *KŞS*, no. 174, s. 51-55, belge no. 82, Evâ'il-i Receb 1212 [20-29 Aralık 1797]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 24; Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 47, 48.

⁶⁸⁸ *KŞS*, no. 174, s. 139, 140, belge no. 217, 9 Receb 1212 [28 Aralık 1797]; Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 48; *KŞS*, no. 174, s. 55, 56, belge no. 83, 11 Şa'bân 1212 [29 Ocak 1798].

Süleyman Bey'in gönderdiği süvarilerle Vidin yakınlarındaki bir köyde buna mukabelede bulunmuştur. Karşılı Ali Paşa'yla çatışan eşkıyaların diğerleriyle birleşmeleri neticesinde muharebe şiddetlenmiştir. Fakat yanlarında askerlerin tümü bulunmayan Paşalar daha fazla dayanamayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu hezimette çatışma esnasında cenge katılmadıkları gibi davet edildiklerinde gitmeyerek olanları izlemekle yetinen Süleyman Bey'in askerlerinin de rolü olmuştur. Bu nedenle Çirmen Mutasarrıfı Hüseyin Paşa başkalarına ibret olması için sorumlu olarak gördüğü bu askerlerden iki sergerdeyi idamla cezalandırmıştır⁶⁸⁹.

Daha önce bertaraf edilmeye çalışılan fakat ardından affedilen Pasbanoğlu Osman'dan pek çok defa bu davranışlarından vazgeçerek bir vezire yaraşır hareketlerde bulunması istenmiştir. Fakat o, hareketlerini sürdürmekte ısrarcı olunca Eylül 1800'de vezareti kaldırılarak Vidin muhafızlığı görevinden azledilmiştir. Bu süreçte Dağlı eşkıyasının üzerine gitmesi için Tayyar Mahmud Paşa görevlendirilmiştir. Bir taraftan da Fransızlarla mücadele edildiği için koşullar Dağlı asileriyle mücadeleyi zorlaştırmıştır. Bu nedenle Sadrazam Yusuf Ziya Paşa, Dağlı eşkıyalarından kaynaklanan tehlikeye dikkat çekerek Mısır gailisi bertaraf edilinceye kadar onlara güler yüz gösterilmesinin devletin menfaatine olacağını öne sürmüştür. Zira Sadrazam, bunların hareketlerinin bertaraf edilmesinin ne Rumeli askeriyle ne de sadece piyadeyle mümkün olamayacağına inanmıştır. Çünkü Dağlı taifesi bir gecede yirmi saatlik

⁶⁸⁹ Muharebe esnasında Karşılı Ali ve Hüseyin Paşalar eşkıyalardan onar-yirmişer dil almalarına karşın eşkıyalar da Karşılı Ali Paşa askerinden otuz-kırk ve Hüseyin Paşa askerinden yirmi-otuz neferi yakalayıp kaleye göndermişlerdir. Yapılan toplantı neticesinde bu dilleri idam etmeleri halinde eşkıyaların da esir askerleri idam edecekleri kanaatine varılmıştır. Bu nedenle sorguladıkları esirlere isteyen memleketlerine gidebileceği isteyen ise yanlarında sekban olabileceği bildirilmiştir. Bunun üzerine bir kısmı memleketlerine dönseler de iki kişi kaleye gitmek istediklerinden buraya gönderilmiştir. Paşaların bu hareketlerine karşılık Paspanoğlu da tutukluları tahliye etmiştir. Bk. BOA, HAT, 46/2269, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1212 [14 Haziran 1798].

mesafeyi yürümeleriyle meşhur olmuştu. Bu nedenle Anadolu'dan ün yapmış, cesur ve yiğit bir sergerdeyle birkaç bin atlı tayin edilmesi gerekmekteydi. Bu kadar süvari ise Çapanoğulları ile Karaosmanoğulları'nda bulunmaktaydı. Bu çerçevede Hakkı Paşa'ya görev verilmediyse beş bin Türkmen atlısıyla Süleyman Bey görevlendirilmeliydi. Fakat Hakkı Paşa görevlendirildiyse bu konu Karaosmanoğlu'na tevdi edilmeliydi⁶⁹⁰. Üzerine asker gönderilmesi planlanan Pasbanoğlu Osman'ın 1802'de affedilmesi ve vezaretinin geri verilmesi bu hazırlıkları bir süre daha erteletmiştir⁶⁹¹.

Dağlı eşkıyalarıyla mücadelede istifade etmek üzere Süleyman Bey marifetiyle Kayseri'den hazırlanacak iki yüz altmış süvarinin beş gün içerisinde başbuğla yola çıkarılması emredilmiştir⁶⁹². Yine Bozok ve Çankırı sancaklarından hazırlayacağı beş yüz yirmi süvariye de beş gün içerisinde başbuğla orduya gönderecekti. Süleyman Bey'in nüfuz alanındaki yerlerden yapacağı eklemeye bu sayı bin süvariye ulaşacaktı⁶⁹³. Bu gelişme karşısında Süleyman Bey, ordudaki diğer görevlerinden ötürü bu askerleri uhdesindeki sancaklardan hazırlayacağı için buralardan asker tedarik edebilmesine vesile olması amacıyla ayrı ayrı emir yazılmasını talep etmiştir⁶⁹⁴.

⁶⁹⁰ BOA, HAT, 52/2457, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1211 [25 Haziran 1797]; Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 68-73.

⁶⁹¹ Pasbanoğlu Osman'ın Ocak 1807 sonlarında eceliyle ölmesi neticesinde devleti uğraştıran bu asi vezirin hareketleri son bulmuştur. Bk. Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 83, 101.

⁶⁹² KŞS, no. 177, s. 157, belge no. 235, Evâ'il-i Muharrem 1216 [14-23 Mayıs 1801], emrin 12 Muharrem 1216 [25 Mayıs 1801]'da ulaştığı belirtilmiştir; Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 76.

⁶⁹³ Süleyman Bey ile birlikte Kayseri, Niğde ve Aksaray sancaklarındaki görevlilere yazılan suretlerde ise Kayseri'den iki yüz altmış, Niğde'den yüz kırk, Aksaray'dan seksen süvarinin başbuğlarla gönderilmeleri istenmiştir. Bk. BOA, C.AS, 1036/45449, Evâ'il-i Muharrem 1216 [14-23 Mayıs 1801]; BOA, C.AS, 1036/45449, Süleyman Bey'in uhdesindeki sancaklardan tertip edilen askerlerin defteri.

⁶⁹⁴ BOA, C.AS, 1036/45449, Süleyman Bey'in kapı kethüdasının takriri.

Bu emirler yazılmış olmalı ki asker sergerdesi Halil Bey ile bin süvari görev yerlerine gönderilmiştir. Hakkı Paşa'nın Edirne havalisinde görevlendirilmesinden önce hazırlanan ve Çorlu ile civarında ikamet ettirilecek olan bu askerlerden bölgenin korunmasında istifade edilecekti. Bu süreçte Süleyman Bey, Osmanlı yönetiminden askerlerinin başkasının maiyetine verilmemesini rica etmiştir. Aksi halde daha fazla yürümleri gerekeceği için takatsiz kalmaları kaçınılmaz olan bu askerlerden fayda sağlanamayacaktı. Bu mücadele esnasında Osmanlı yönetimini zor durumda bırakan gelişmelerden biri de aslında bu konu olmuştur. Çünkü görevlendirilen paşalar ya da Süleyman Bey gibi ileri gelenler müstakil olarak hareket etmek istemişlerdir. Aynı durum Hakkı Paşa için de geçerli olmuştur. Süleyman Bey'in askerlerinin Çorlu'ya ulaşmak üzere olmaları bu yönde bir sıkıntı doğurmuştur. Zira Osmanlı idaresi, Dağlı eşkıyalarının üzerine tek başına görevlendirildiği için buraya başka askerlerin yerleştirilmesinin Hakkı Paşa'nın hatırını kıracağını düşünmüştür. Ayrıca eşkıyalar Balkanların karşı tarafına çekildikleri için bu askerlerin Çorlu'da ikametlerini gerektirecek bir durum da kalmamıştır. Fakat yine de bunların Çorlu'da Kocaeli mutasarrıfının maiyetine gönderilmelerine karar verilmiştir. Bu nedenle Hakkı Paşa'ya vesveseye düşmemesi için Çapanoğlu askerlerinin kendisinin Edirne'ye memuriyetinden önce görevlendirildiği ifade edilecekti. Bu askerlerin İstanbul yollarının korunması için Çorlu'da ikamet etmek üzere hazırlandıkları ve kendisinin eşkıya konusunda bağımsız olarak görevlendirildiği tekrarlanacaktı. Diğer taraftan asilerin çekilmeleri dolayısıyla bölgede askerlerin ikametlerine gerek kalmadığı için Hakkı Paşa'nın kararı doğrultusunda hareket edilecekti. Böylece bu konuda Sultan III. Selim, Rumeli maslahatı Hakkı Paşa'ya verildiği için onun talebi doğrultusunda hareket edilmesinin uygun olacağına inanmıştır⁶⁹⁵.

⁶⁹⁵ BOA, HAT, 77/3163, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1215 [13 Mayıs 1801].

Eşkîyalarla mücadelesini hız kesmeden devam ettiren Süleyman Bey'in üzerlerine giderek öldürdüğü kırk eşkıyanın Dağlılara mensup olduğu anlaşılmıştır⁶⁹⁶. Sultan III. Selim, “*âferîn Süleyman Bey'e*” demek suretiyle onun bu mücadelesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir⁶⁹⁷.

Bu gelişmeler yaşanırken devam eden mücadele esnasında Rumeli Valisi Hakkı Paşa, Dağlı asilerine karşı mücadele etmek için kendisiyle birlikte görevlendirilen Gürcü Osman Paşa'nın askerlerin arasına fitne soktuğunu ileri sürmüştür. Osmanlı yönetimi, bu davranışının da etkisiyle aynı zamanda Rumeli eski valisi olan Gürcü Osman Paşa'dan Ağustos 1801'de Anadolu'ya geçmesini istemiştir. Ardından kendisine Diyarbakır eyaletini tevcih etmiştir. Fakat Osman Paşa emre uymayarak Tuna Yalısında eşkıyalıklara girişmiştir⁶⁹⁸.

Osman Paşa'nın itaatten ayrılıp etrafına zararlı kişileri toplamaya başlaması merkezî idareyi rahatsız etmiştir. Bu hareketin herhangi bir olaya sebep olmaması için bunları vilayetlerine göndererek kendisinin de diğer vezirler gibi mansıbına dönmesi emredilmiştir. Diğer taraftan emre uymaması ihtimali de göz önünde bulundurularak Süleyman Bey'e üç bin ve Karaosmanoğulları'na iki bin kişilik ihtiyat kuvveti hazırlanmıştır. Başına gelebilecekleri tahmin eden Osman Paşa'nın emre uyarak etrafındakileri dağıtması ve iç dairesiyle mansıbına doğru hareket etmek üzere Çardak'tan Anadolu'ya geçmesiyle bu askerlere gerek kalmamıştır. Bu aşamadan sonra ise Palaslı Mehmed Paşa, Rumeli Valisi Ali Paşa ve diğer görevliler Osman Paşa'nın

⁶⁹⁶ BOA, HAT, 83/3426, 27 Şevvâl 1215 [13 Mart 1801] tarihli maruz üzerine derkenar.

⁶⁹⁷ BOA, HAT, 83/3426, 27 Şevvâl 1215 [13 Mart 1801] tarihli maruz üzerine hat.

⁶⁹⁸ Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 77, 79.

maiyetinden ayrılanların etrafa dağılmadan vilayetlerine ulaşmalarını sağlamakla memur edilmişlerdir⁶⁹⁹.

Süleyman Bey, asilerle mücadelede sergilediği gayret dolayısıyla Anapa Muhafızı Mîr-i Mîrân Halilpaşazâde Ali'nin arpalık olarak uhdesindeki Ankara sancağına Mart 1802 civarında mütesellim olarak görevlendirilmiştir⁷⁰⁰. Bunun üzerine Süleyman Bey de bu görevi Halid Ağa'ya vermiştir. Fakat Halid Ağa'nın Esbkeşân voyvodası olarak tayin edilmesi üzerine yerine Timurîzâde Ömer Ağa'yı getirmiştir⁷⁰¹. Bu görevin ardından Süleyman Bey Haymana ve Yabanâbâd voyvodalarına buyruldu göndermiştir. Burada Ankara kazalarından ordu masrafı için hisselerine düşen meblağı muhalefet etmeden ödemelerini istemiştir⁷⁰². Diğer taraftan Süleyman Bey'den, Ankara kazalarından sancak mutasarrıfına tahsis edilen imdâd-ı hazariyeden Ankara Sancağı Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân Ali için tahsil edilmesi gereken, fakat toplanamayan parayı tahsil ederek mutasarrıfa göndermesi istenmiştir⁷⁰³.

⁶⁹⁹ BOA, HAT, 80/3336, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1216 [2 Mayıs 1802]; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 67. Devleti bir süre uğraştıran Gürcü Osman Paşa, isyan girişiminin bastırılmasının ardından 1802'de Muş Mutasarrıfı Murat Paşa'nın gayretleriyle Van civarında idam edilmiş ve bu sorun ortadan kaldırılmıştır. Bk. Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 67; Fatih Gencer, "Van Muhafızı Derviş Paşa İsyanı", *AÜDTCTAD*, C. 29, S. 47, Ankara, 2010, s. 198.

⁷⁰⁰ *Ankara ŞS*, no. 196, s. 122, 123, belge no. 232, Evâsıt-ı Rebîü'l-evvel 1217 [11-21 Temmuz 1802]; *Ankara ŞS*, no. 196, s. 124, 125, belge no. 234, 3 Rebîü'l-âhir 1217 [3 Ağustos 1802].

⁷⁰¹ *Ankara ŞS*, no. 196, s. 128, belge no. 238, 25 Rebîü'l-evvel 1217 [26 Temmuz 1802]; Karaman, *Ankara*, s. 155.

⁷⁰² *Ankara ŞS*, no. 196, s. 121, belge no. 230, 11 Rebîü'l-âhir 1217 [11 Ağustos 1802]; *Ankara ŞS*, no. 196, s. 122, belge no. 231, 11 Rebîü'l-âhir 1217 [11 Ağustos 1802].

⁷⁰³ *Ankara ŞS*, no. 196, s. 121, belge no. 229, 3 Rebîü'l-âhir 1217 [3 Ağustos 1802].

Dağlı asileriyle mücadele için bu defa 1803 baharında Vanî Mehmed Paşa Rumeli valisi olmuştur⁷⁰⁴. Değişikliğin ardından Vanî Mehmed Paşa ile Rumeli ağalarına takviyede bulunulmasına çalışılmıştır. Bu kapsamda Çorlu ve havalisine İstanbul'un yanı sıra Kocaeli mutasarrıfının maiyetiyle İznikmid sancağından asker sevk edilmiştir. Ayrıca hazır kuvvet olarak elde bulunması ve Rumeli ağalarının şevke getirilmeleri amacıyla Anadolu ileri gelenleriyle hanedanları da görevlendirilmişlerdir. Bu doğrultuda “*Anadolu hânedânının zübdelerinden Cabbarzâde Süleyman Bey*”in idaresi altındaki livalardan altı-yedi bin askerle bizzat hareket etmesi ya da bunları kethüdasıyla göndermesi emredilmiştir⁷⁰⁵.

Osmanlı yönetimi bu sıkıntılı süreçte Süleyman Bey'in desteğini alabilmek için en ufak ayrıntıyı dahi göz önünde bulundurmıştır. Bu çerçevede önemli sayıda asker temin edilen Süleyman Bey'e emirleri götürecek görevlinin seçimine de dikkat edilmiştir. Nitekim asker hazırlaması yönündeki emrin kapıcıbaşı, silahşoran veya bir başka mübaşirle gönderilmesi halinde Süleyman Bey'in kendisine duyulan ihtiyacı anlayamamasına sebep olabileceğinden endişe edilmiştir. Zira böyle bir durum affını talep etmesine yol açabilirdi. Bu kapsamda emrin bir hasekiyle gönderilerek

⁷⁰⁴ Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 84.

⁷⁰⁵ BOA, HAT, 64/2783, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1212 [14 Haziran 1798]. Süleyman Bey'in dışında Kocaeli mutasarrıfının maiyetinde de süvari bulunması faydalı olacağı için Karaosmanoğulları ile Kütahya Mutesellimi Nasuhoğlu'nun beş yüzer süvariye başbuğlarla göndermeleri; Kocaeli sancağı kazalarındaki âyanların da kırkar-ellişer asker sevk ederek toplamda beş yüz asker hazırlamaları emredilmiştir. Bk. BOA, HAT, 265/15396, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1215 [13 Mayıs 1801]. Süleyman Bey'in dışında eşkıyaları bertaraf etme sürecinde Tokadıklılı, Sirozlu İsmail Bey ve diğer âyanlara da emirler gönderen Osmanlı idaresi, böylece kuvveti artırmaya çalışmıştır. Bk. BOA, HAT, 55/2541, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1218 [10 Nisan 1804]; Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 87, 88.

dedikodunun önünün alınabileceği kanaati oluşunca bu konuda Mazlum Haseki görevlendirilmiştir⁷⁰⁶.

Haseki Mazlum Ağa'nın getirdiği emirde Süleyman Bey'in Dağlı eşkıyasının ortadan kaldırılabilmesi için hazırlayacağı yedi-sekiz bin askerle Rumeli'ye gitmesi emredilmiştir. Bu askerleri ise Bozok, Çankırı, Kırşehir, Aksaray, Çorum, Kayseri, Ankara ve Niğde sancakları ile kapısı halkından teşkil edecekti. Çankırı sancağından bu anlamda beş yüz nefer sevk edilecekti. Süleyman Bey, bu görevin kendisi için bir lütuf olduğunu ve gitmek istediğini belirtmiştir. Fakat bu kadar askerin ancak dört-beş bin kese akçeyle idare edilebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca Dağlı eşkıyası ortaya çıktığından beri sancak ahalisi Rumeli ve Mısır'a asker göndermek, bunların bedelini vermek ve sefer ihtiyaçlarını karşılamak için görevlendirilmişlerdi. Bu nedenle zor durumdaki ahali bu sayıda askeri karşılayamayacak, zorlanmaları halinde ise mağduriyetleri artacağı için yurtlarını terk etmeye başlayacaklardı. Aşiretlerden asker toplamak da neredeyse imkânsızdı. Ayrıca onların sefer-i hümayuna ya da bu tip memuriyetlere gittikleri de görülmemişti⁷⁰⁷.

Süleyman Bey, Dağlı eşkıyasıyla mücadele için sevk edeceği askerlerin teminindeki zorlukta ahalinin oynadığı rolü bu şekilde açıklamıştır. Diğer taraftan belirtilen sıkıntıya şahsî husumetlerin de yol açtığına değinmiştir. Zira kendisi Anadolu Valisi Gürcü Osman Paşa'nın husumetinden çekinmekteydi. Süleyman Bey'i

⁷⁰⁶ BOA, HAT, 75/3103, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1218 [10 Nisan 1804].

⁷⁰⁷ BOA, HAT, 64/2783, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1212 [14 Haziran 1798]; ÇŞS, no. 20, s. 138, belge no. 234, 25 Safer 1218 [16 Haziran 1803]; ÇŞS, no. 20, s. 139, belge no. 236, Evâ'il-i Rebîü'l-evvel 1218 [21-30 Haziran 1803]. Süleyman Bey'e göre yaylaktaki aşiret üyeleri kendilerinden asker talep edilmesi halinde mîrî reaya olduklarını ileri sürecektir ve daha önce bu tarz görevlere gitmedikleri için buna da gitmeyeceklerini bildireceklerdi. Zorlanmaları durumundaysa yaylaklarından başka yerlere gidecekler ve külliyyetli devlet mâli atıl kalacaktı. Bk. BOA, HAT, 64/2803, 25 Safer 1218 [16 Haziran 1803].

endişelendiren husumetin kökeni, bir süre Osman Paşa'nın delilbaşılık hizmetinde bulunan Ömer Paşa'nın idamına dayanmaktaydı⁷⁰⁸. Osman Paşa, bu kin dolayısıyla Süleyman Bey'e husumet beslemiş ve onu cezalandırmak için fırsat kollamıştır. Bu nedenle Süleyman Bey cepheye gitmesi halinde eşkıyaların Bozok sancağını zapt edip aile ve akrabalarını esir etmesinden korkmuştur. Zira Rumeli'de bin, bin beş yüz eşkıya varsa Osman Paşa dairesinde delil, tüfengçi ve diğer sınıflara ek olarak iki bin haytadan fazla gücü barındırmıştır. Süleyman Bey, Anadolu'da emniyet bulunmadığı için mecburen bunları ifade ettiğini belirtmiştir. Ardından hasımlarından ötürü can güvenliği olmadığı için hazırlayacağı iki bin asker karşılığında orduya bizzat katılmaktan affını istemiştir⁷⁰⁹.

⁷⁰⁸ Bu husumetin kökeni Osman Paşa Rumeli'deyken kendisine Mîr-i Mîrânlıkla Karahisâr-ı Sahip sancağı tevcih edilen Ömer Paşa'nın ahaliye zulmetmeye başlamasına dayanmaktadır. Ömer Paşa, kendisine Çorum sancağı verilse de istenmeyen hareketlerini sürdürünce hakkında idam kararı verilmiştir. İnfazı kolaylaştırabilmek adına da Paşaya Akşehir sancağı tevcih edilmişti. Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey'den bu görevi yerine getirmesini istemişti. Ardından emrin infazını Akşehir'de mi yoksa Paşaya Kayseri sancağı tevcih edilmesi suretiyle Kayseri'de mi rahat gerçekleştireceğini sormuştu. Süleyman Bey'in Kayseri'yi önermesiyle Anapa muhafızının uhdesindeki Kayseri sancağı plan gereği Ömer Paşa'ya tevcih edilmişti. Osman Paşa ise Ömer Paşa hakkında iyi düşüncelerini içeren bir tavsiye mektubu yazmış ve vaziyet hakkında bilgi edinebilmek adına adamlarını bölgeye göndermişti. Süleyman Bey, Osman Paşa'nın vesveseye kapılmaması için açıktan hareket etmemiş, hazırladığı elli kadar adamını İstanbul'dan gelen hasekiyle Ömer Paşa'dan önce Kayseri'ye göndermişti. Askerlerini Kayseri'ye iki saat uzaklıktaki Molu köyünde bırakarak on kadar adamıyla şehre giren Ömer Paşa burada yakalanarak haseki tarafından idam edilmişti. Süleyman Bey Osmanlı yönetiminden, idamın haseki mübaşeretiyle gerçekleştirildiği dedikodusu yayıldığı için İstanbul'a gönderilen kesik başın yaftasına da bu şekilde yazılmasını rica etmişti. Bk. BOA, HAT, 105/4125, 17 Muharrem 1218 [9 Mayıs 1803]; BOA, HAT, 106/4183, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1218 [10 Nisan 1804]; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 235, 236.

⁷⁰⁹ BOA, HAT, 64/2783, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1212 [14 Haziran 1798]; BOA, HAT, 64/2803, 25 Safer 1218 [16 Haziran 1803].

Osmanlı yönetimi bu talep karşısında Süleyman Bey'in asker sevk etmeyi önerdiği livaların sonradan bazen mütesellimlikleri ihale edilen sancaklar olduğunu ve idaresi altındaki kazalardan asker göndermediğini fark etmiştir. Mısır'dan dönüşünde buraların perişanlıklarına şahit olan Yusuf Ziya Paşa ise Süleyman Bey'e hak vererek ahalinin bu sayıyı karşılayamayacaklarını ileri sürmüştür. Yusuf Ziya Paşa, sayının bin iki yüz nefere indirilmesi halinde Süleyman Bey'in ekleyeceği bin üç yüz süvariyle bunu iki bin beş yüz nefere çıkartabileceğini belirtmiştir. Osmanlı yönetimi ise uygun şekilde hareket edilmesini ve kış yaklaştığı için gailenin sona erdirilmesini istemiştir⁷¹⁰.

Osmanlı yöneticilerine göre Dağlı eşkıyalarına karşı görevlendirilen memurlar can-ı gönülden hizmet etmedikleri ve menfaatlerini düşündükleri için bu gaile bir türlü bertaraf edilemiyordu. Bu nedenle görevlilerden ciddi anlamda hizmet etmeleri beklenmiştir. Verilen emirleri yerine getirmeye çalışan Süleyman Bey ise bu tür görevlilerden ayrı tutulmuştur. Nitekim onun sefere bizzat katılma görevinden affı talebi bin iki yüz piyade ve bin üç yüz süvari olmak üzere iki bin beş yüz seçkin asker tertip edip oğlu Abdülfettah Bey'in başbuğluğuyla İstanbul'a göndermesi şartıyla kabul edilmiştir⁷¹¹. Süleyman Bey hemen Çankırı'daki görevlilere buyruldu yazarak daha önce istenen beş yüz piyadeyi ahalinin karşılayamayacağı anlaşıldığı için bunun iki yüz elli nefere indirildiğini bildirmiştir. Ardından bu askerlerin bir an önce sevk edilmelerini istemiştir⁷¹².

⁷¹⁰ BOA, *HAT*, 64/2783, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1212 [14 Haziran 1798].

⁷¹¹ Süleyman Bey'in askerleri tertip edeceği sancaklar şu şekilde olacaktı: Kayseri üç yüz, Ankara üç yüz, Çankırı iki yüz elli, Çorum yüz, Niğde yüz, Aksaray seksen, Kırşehir yetmiş piyade. Bunların dışında Bozok'tan ve masraflarını karşılayacağı kapı halkından bin üç yüz süvari yer alacaktı. Bk. BOA, *C.AS*, 71/3323, Evâ'il-i Rebîû'l-evvel 1218 [21-30 Haziran 1803]; ÇŞS, no. 20, s. 139, belge no. 236, Evâ'il-i Rebîû'l-evvel 1218 [21-30 Haziran 1803].

⁷¹² ÇŞS, no. 20, s. 139, belge no. 237, 13 Rebîû'l-evvel 1218 [3 Temmuz 1803]; Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 87.

Osmanlı yönetimi ise bu gelişme üzerine askerlerin yiyecek sıkıntısı yaşamamaları için hazırlıklara başlanmasını istemiştir. Bu çerçevede Bozok'tan Tekfurdağı'na kadar yol üzerindeki görevlilere hüküm yazılmıştır. Onlara, Süleyman Bey'in idaresi altındaki yerlerden sevk ettiği iki bin beş yüz neferle bunların hayvanlarının yolculuk esnasındaki zahirelerinin rayici üzerinden karşılanması emredilmiştir⁷¹³.

Gelişmelerin görüşülmesi için toplanan meşveret meclisindeki müzakerede Dağlılar üzerine sefere çıkılıyor gibi kuvvet hazırlanmasının uygun olduğuna karar verilmiştir. Sultan III. Selim, Abdurrahman Paşa'nın yanı sıra Süleyman Bey'in de askerleriyle hazır bulunmasını istemiştir. Fakat daha sonra Abdurrahman Paşa'nın Edirne'de tertip edilecek orduya gelmesi halinde asker sayısının yeterli olacağını, Çapanoğulları'ndan birinin de buraya gelmesiyle iki sergerdenin aynı anda aynı yerde bulunmasının uygun olmayacağını düşünmüştür. Bu duruma mahal vermemek adına Abdurrahman Paşa'nın çağrılmasını, Süleyman Bey'in hazırlayacağı askerlerle ihtiyaten beklemesini uygun görmüştür. Böylece üç bin nefer hazırlayacak olan Süleyman Bey, bunların yola çıkarılmaları yönünde yeni bir emrin gelmesini bekleyecekti. Bunun gelmesiyle birlikteyse tertip ettiği askerleri oğlu Abdülfettah Bey'in başbuğluğuyla yola çıkaracaktı⁷¹⁴.

Osmanlı yönetiminin Süleyman Bey'i diğer görevlilerden ayrı tutması aslında gayet doğaldı. Nitekim kendisinden sürekli asker sevk etmesi istenmekteydi. Temmuz

⁷¹³ BOA, MD, no. 218, s. 30, hkm. 90, Evâhir-i Rebû'l-evvel 1218 [10-20 Temmuz 1803]. Özkaya asker sayısını hatalı şekilde 1.500 olarak vermiştir. Bk. Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 89.

⁷¹⁴ BOA, MD, no. 219, s. 297, 298, hkm. 1196, Evâsıt-ı Muharrem 1219 [21 Nisan-1 Mayıs 1804]; Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 94. Süleyman Bey'in hazırlayacağı süvarileri ya bizzat kendisinin götüreceği ya da oğlu Sivas Valisi Mehmed Celaledin Paşa'yla göndereceği belirtilmiştir. Bk. BOA, HAT, 254/14443, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1219 [31 Mart 1805].

1804'te Süleyman Bey bu defa Çorlu'da ikamet etmek üzere bin süvari göndermekle görevlendirilmiştir. Bunu öğrendiğinde, eksiklerini tamamlayacağı askerleri bir başbuğla sevk edeceğini bildirmiştir⁷¹⁵. Süvarilerin masraflarının karşılanması için yapılan çalışma kapsamında Şıkk-ı Sâni Defterdarı Hacı İbrahim Efendi, Süleyman Bey'e gönderilmesi gereken 50.000 kuruşun İrâd-ı Cedîd Hazinesinden verilmesini rica etmiştir. Fakat hazinede para kalmadığı için Süleyman Bey'in askerlerine sarf etmek amacıyla daha fazla paraya ihtiyaç duyması halinde bunu kendisinin karşılamasına karar verilmiştir⁷¹⁶.

Süleyman Bey, bu görevden yaklaşık iki yıl sonra gelen emir üzerine Dağlı asileriyle mücadelede faydalanılması için iki bin süvari hazırlamaya başlamıştır. Bu askerleri oğlu Sivas Valisi Mehmed Celaleddin Paşa'yla gönderecekti. Bu nedenle emri, Sivas'tan Yozgat'a gelmesi hususunda bir de kaime yazarak Mehmed Celaleddin Paşa'ya iletmiştir. Askerlerin hazırlanacağı sancaklara ise görevliler sevk etmiştir. Ardından Osmanlı yönetimine Mehmed Celaleddin Paşa Yozgat'a ulaştığında ve askerler toplandığında bunları vakit kaybetmeden yola çıkaracağını bildirmiştir. Süleyman Bey'in bu çalışkanlığından memnun olan Sultan III. Selim, "*âferîn Süleyman Bey'e Allah selâmet versün*" diyerek onu takdir etmiştir⁷¹⁷.

Askerleri farklı sancaklardan tertip etmeye çalışan Süleyman Bey, Çankırı'dan yüz nefer tüfenkçi, iki yüz nefer sancak askeri olmak üzere üç yüz süvari hazırlanmasını

⁷¹⁵ BOA, HAT, 64/2805, 23 Rebîü'l-evvel 1219 [2 Temmuz 1804].

⁷¹⁶ Sultan III. Selim, İrâd-ı Cedîd Hazinesi masraflarının gün geçtikçe arttığını, o sıralarda yüklü bir meblağın Rumeli valisine verileceğini ve Hazine-i Âmire'deki nakit kıtlığı nedeniyle bazı masrafların İrâd-ı Cedîd Hazinesinden karşılandığını belirtmiştir. Bu nedenle Süleyman Bey'in destek olmasını istemiştir. Bk. BOA, HAT, 77/3167, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1218 [10 Nisan 1804].

⁷¹⁷ BOA, HAT, 40/2034, 19 Cemâziye'l-evvel 1221 [4 Ağustos 1806].

istemiştir. İhtiyaçları karşılanacak bu askerler başbuğlarla yola çıkarılacaktı⁷¹⁸. Bunun üzerine sancak görevlileri askerlerin masrafları için nefer başına yüzer kuruştan 30.000 kuruş; başbuğlar ile diğer ihtiyaçlar için 7.500 kuruş olmak üzere toplamda 37,500 kuruşu kazalara taksim etmişlerdir⁷¹⁹. Böylece tamamlanan hazırlıkların ardından Sivas Valisi Mehmed Celaleddin Paşa İstanbul'a gelmiştir⁷²⁰.

Dağlı eşkıyalarının durumu hakkında Osmanlı yönetimine malumat veren Kuşçubaşı Ağa'ya göre Saray-ı Vize'den çekilen eşkıyalar Ağrıbozlu İbrahim Paşazâde Bekir Paşa'nın Silivri'ye geçeceğinden şüphelenmişlerdi. Bu nedenle Süleyman Bey'in sevk ettiği askerlerin Üsküdar'dan geçmesi bu kuşkuyu iyice artıracaktı⁷²¹. Yaşanan gelişme karşısında, Bekir Paşa her ne kadar asileri *teskîn ve ıslâh* için tayin edilip, bu durum emirlerle etrafa duyurulmuşsa da konunun tekrar ilanı gerekmiştir. Diğer taraftan Mehmed Celaleddin Paşa'yla gelen askerlerin bir-iki gün İznikmid havalisinde bekletilmesine karar verilmiştir. Böylece Süleyman Bey'in kapı kethüdasının bu doğrultudaki talebi de⁷²² karşılanmıştır.

⁷¹⁸ ÇŞS, no. 22, s. 56, belge no. 79, 19 Cemâziye'l-evvel 1221 [4 Ağustos 1806], suretin 20 Cemâziye'l-evvel 1221 [5 Ağustos 1806]'de yazıldığı belirtilmiştir.

⁷¹⁹ Çankırı sancağı kazalarına düşen miktar şu şekilde olmuştur: Çankırı otuz nefer, 5.746 kuruş; Tosya otuz nefer, 5.746 kuruş; Kalecik yirmi üç nefer, 3.990,5 kuruş 5 para; Koçhisar yirmi nefer, 3.671 kuruş 15 para; Tuht on sekiz nefer, 3.192,5 kuruş; Keskin on altı nefer, 2.873 kuruş 10 para; Çerkeş on beş nefer, 2.713,5 kuruş; Kargu sekiz nefer, 1.596 kuruş 10 para; Bucura sekiz nefer, 1.596 kuruş 10 para; Karıpazarı sekiz nefer, 1.596 kuruş 10 para; Milân sekiz nefer, 1.596 kuruş 10 para; Kurşunlu yedi nefer, 1.277 kuruş; Şabanözü dört nefer, 638,5 kuruş; Korupazarı iki nefer, 319 kuruş 10 para; Öküz iki nefer, 319 kuruş 10 para; Boğaz iki nefer, 319 kuruş 10 para; Karacaviran kuraları kazası iki nefer, 319 kuruş 10 para. Bk. ÇŞS, no. 22, s. 56, belge no. 80, 21 Cemâziye'l-evvel 1221 [6 Ağustos 1806].

⁷²⁰ BOA, HAT, 125/5170, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

⁷²¹ BOA, HAT, 147/6201, 3 Receb 1221 [16 Eylül 1806].

⁷²² BOA, HAT, 147/6201, 3 Receb 1221 [16 Eylül 1806] tarihli şukka üzerine derkenar ve hat.

Osmanlı idaresi, Dağlı eşkıyasının güçlenmesini önlemek için tedbirlerini artırmıştır. Bu kapsamda Abdurrahman Paşa'nın maiyeti takviye askerle kuvvetlendirilmiştir. Ankara Mütesellimi Mesud Ağa Çatalca tarafına nakledilmiş, Süleyman Bey'in sevk ettiği ve Mehmed Celaleddin Paşa'nın arkalarından yetişmek üzere olduğu bin neferden fazla asker ise İstanbul'a yaklaşmıştır⁷²³. Bu tedbirlerin ardından Alemdar Mustafa Paşa'nın kalabalık bir orduyla Haziran 1808'de Edirne'ye hareket etmesi asilerin gücünü kırmıştır. Böylece Paşanın sadrazamlığı döneminde Rumeli'de asayiş temin edilmeye başlanmıştır. 1807'de ise Pasbanoğlu Osman başta olmak üzere bölgedeki asi âyanların ölmeleri burada asayişin daha hızlı sağlanmasına vesile olmuştur. Böylece 1807'den sonra Dağlı eşkıyalığı son bulmaya başlamıştır⁷²⁴.

2.3.2. İki Paşa Olayı: Rakka Valisi Silahdar Hüseyin Paşa ve Maraş Valisi İsmail Paşa'nın İsyan Girişimleri

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın başlarında yabancı devletlerle yapılan muharebeler, bir takım ayrılıkçı isyanlar ve Rumeli'deki Dağlılar başta olmak üzere bazı eşkıya hareketlerinden oldukça zarar görmüştür. Bunların dışında üst düzey görevlerdeki devlet adamlarının asi tavırları da devlet için sorun olmuştur. Asi bir tutum takınan, aynı zamanda Sivas eski valisi de olan Rakka Valisi Silahdar Hüseyin Paşa ile Maraş Valisi İsmail Paşa da bu yönde soruna sebep olmuştur. Bu iki asi, Anadolu'nun içlerine ilerleyerek ve hatta Rumeli tarafına geçerek hareketlerini sürdürebilmeye çalışmışlardır. Onların hareketlerinin bertaraf edilebilmesi için de diğer görevlilerle birlikte Süleyman Bey'in kuvvet ve nüfuzdan istifade edilmiştir.

⁷²³ BOA, HAT, 256/14692, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1221 [9 Mart 1807].

⁷²⁴ Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 101-103.

Osmanlı yönetimi, kendilerinden beklenen fayda sağlanamayan Rakka Valisi Vezir Silahdar Hüseyin Paşa ile Maraş Valisi Mustafa Paşa Kethüdası İsmail Paşa'nın Ağustos 1800'de ordudan ayrılarak asıl görev yerlerine dönmelerine izin vermiştir. Fakat onlar yolda ahaliye zulmetmişlerdir. Bunun yanı sıra ittifak yaparak berilere gelmek ve serkeşliğe girişmek niyetinde oldukları için mansıplarına gitmemişlerdir. Osmanlı yönetimi yaklaşmakta olan tehlike karşısında belirtildiği şekilde hareket etmeleri halinde Süleyman Bey'den tedbir alarak yolları kapatmasını ve görevlilerle haberleşerek Paşaları idam etmesini istemiştir. Mansıplarına gitmeleri halindeyse emri ifşa etmeyecekti⁷²⁵.

Süleyman Bey, Paşaların nerede olduklarını ve ne şekilde hareket edeceklerini öğrenebilmek amacıyla etrafa casuslar göndermiştir. Ardından bu konuda alınabilecek tedbirleri gündeme getirmiştir. Buna göre; Paşaların mansıpları yerine Konya ve Kütahya taraflarına gitmeye çalışmaları durumunda Kayseri ya da Amasya'dan geçecekleri için diğer görevlilerle haberleşmesine gerek kalmayacaktı. Zira onların üzerine çevredeki aşiret ve yerli askerleri toplamak suretiyle gidecekti. Mansıplarına dönmeleri halindeyse emredildiği üzere bunu ifşa etmeyecekti. Süleyman Bey, Paşaların ittifak yaptıkları hususunda duyum almıştı. Öğrenebildiği kadarıyla Rumeli'den Anadolu'ya geçtiğine pişman olan Hüseyin Paşa tekrar Rumeli'ye geçmeye çalışmaktaydı. Süleyman Bey'e göre; sadakat beklemediği Hüseyin Paşa, Mikdad Ahmed Paşa'nın hizmetinde bulunduğu ve Battal Paşa'ya bağlı olduğu için emir yazılması faydasız olacaktı. Bu nedenle Konya ve Kütahya tarafına geçmek istemeleri halinde üzerlerine giderek onları idam etmeye çalışacaktı. Süleyman Bey, diğer ihtimalleri de göz önünde bulundurarak Osmanlı yönetiminden bunların mansıplarına gittikten üç-beş ay sonra Kütahya'ya geçmeye çalışmaları halinde ne yapması

⁷²⁵ BOA, HAT, 104/4105, 27 Rebü'l-evvel 1215 [18 Ağustos 1800]; Darendeli İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 172; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 24; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 234.

gerekeceğini sormuştur. Zira bunu başarmaları halinde sorumluluk kendi üzerine kalabilirdi. Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey'in bu kaygısı karşısında Paşaların şimdi ya da daha sonra emir olmaksızın başka yerlere gitmeye çalışmaları halinde ilk emir doğrultusunda hareket etmesini istemiştir⁷²⁶.

Süleyman Bey, bu valilerin attığı adımlardan haberdar olabilmek adına bir adamını Maraş havalisine göndermiştir. Gelen bilgilere göre bu iki vali Adana Valisi Şerif Paşa'yla Halep'e gitmişlerdi. Fakat haklarında Halep valisine emir geldiğini öğrendikleri için tekrar mansıplarına doğru hareket etmişlerdi. Lakin bu defa da ahali tarafından şehre alınmamışlardı. Yaşananlar karşısında Halep Valisi İbrahim Paşa Osmanlı yönetiminden valilerin affedilmelerini istemiştir. Süleyman Bey'in adamı ise bunların affedilmemeleri durumunda Kayseri üzerinden Anadolu'ya gelmeye niyetlendiklerini haber vermiştir. Alınan tedbirler kapsamında Hüseyin Paşa'nın Anadolu'ya ilerlemesi halinde idamı için Sivas Valisi Köse Mustafa Paşa, Süleyman Bey ve Maden-i Hümayun Emni Abdi Bey harekete geçeceklerdi. İsmail Paşa'nın Maraş'ta idam edilebilmesi için ise Süleyman Bey'in kethüdası çok sayıda askerle buraya gidecekti. Bu hususta Süleyman Bey, Maraş Mutesellimi Bayezidzâde, Maraş ileri gelenleri, Kılıçlı ve Sinemenlü aşiretleri boybeylerine emirler gönderilmiştir. Süleyman Bey'e göre, Maraş ahalisi ve aşiret halkı sert tabiatlı olduğu için asker göndermek korku ve tepkiye sebep olabilirdi. Bu nedenle de ahali kendi askerleriyle ittifak yapmayabilirdi. Ayrıca İsmail Paşa'nın Küçükaliolu ya da bölgedeki aşiretlerin içlerine kaçması da muhtemeldi. Alınmaya çalışılan bu tedbirler sırasında İsmail Paşa Maraş'ta mağlup edildikten sonra Antep'te Antepli Deli Hüseyin'in yanına sığındığı için bu girişime gerek kalmamıştır. Bununla birlikte Süleyman Bey, İsmail Paşa'nın tekrar Anadolu içlerine gelmeye çalışması halinde buna karşı koymakla görevlendirilmiştir. Yaşanan süreci değerlendiren Süleyman Bey, dairelerinde Arnavut,

⁷²⁶ BOA, HAT, 104/4105, 27 Rebîü'l-evvel 1215 [18 Ağustos 1800].

hayta ve diğ er sınıflardan beş bin civarında asker bulunan Paşaların affedilmeleri halinde planlarını gerçekleştirmek için vakit kazanacaklarını ileri sürmüştür. Ayrıca bundan sonra bu şekilde hareket etmeyi planlayanların vezirlik aldıklarında yanlarında Arnavut ve hayta istihdam ederek benzer hareketlere teşebbüs edebilecekleri uyarısında bulunmuştur⁷²⁷.

Osmanlı idarecileri Hüseyin Paşa ile İsmail Paşa'nın ne şekilde hareket edebilecekleri ihtimallerini ortaya koymaya çalışmışlardır. Buna göre Kayseri üzerinden geçemeyen Paşalar, ya Maraş'tan geçecekler ya da Küçükaliolu'yla ittifak yaparak Payas'tan Adana'ya gelmeye çalışacaklardı. Buradan da Tekfur Yaylağı'nı kullanarak Rum eyaletine saldırabileceklerdi. Bu nedenle gelişmelerden haberdar edilen Adana ve Tarsus mütesellimlerinden yolları tutmaları ve dikkatli olmaları istenmiştir. Bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda Adana'ya yönelmeleri halinde, Rum

⁷²⁷ Maraş ahalisi ittifak yaparak buraya gelen İsmail Paşa'yı “*hakkında emr-i âli vardır koymayız*” diyerek şehre almamışlardı. İki taraf arasında yaşanan muharebede on beş-yirmi kişinin ölmesi üzerine Paşa, şehre girmeyerek Maraş'a iki saat uzaklıkta bir köye çekilmişti. Fakat ahalinin onun arkasından buraya gelmeleri üzerine yeniden muharebe yaşanmış ve yine hezimete uğrayan Paşa Antep tarafına firar etmişti. Hüseyin Paşa'nın da başına benzer şeyler gelmiş, Bilecik'ten Adana tarafına geçmesine izin verilmemiş ve hakkında ferman olduğu belirtilerek kovulmuştu. Böylece Rakka'ya geçemeyen Hüseyin Paşa, Antep tarafında İsmail Paşa'yla buluşmuştu. Bunların haklarında ferman olduğu gerekçesiyle muharebe edilerek kovulmaları fermanlı olup olmadıkları yönündeki şüphelerini ortadan kaldırmıştır. Bk. BOA, *HAT*, 79/3297, 3 Rebîü'l-âhir 1215 [24 Ağustos 1800]; BOA, *HAT*, 39/1978, 3 Rebîü'l-âhir 1215 [24 Ağustos 1800]; BOA, *HAT*, 81/3367, 27 Rebîü'l-âhir 1215 [17 Eylül 1800]; Yılmaz Kurt, “Çukurova'da A'yânlık Mücadelesi: Hasanpaşazâdeler”, *XV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, IV. Cilt/1. Kısım, Osmanlı Tarihi-A, TTK Yay., Ankara, 2010, s. 1265; Yılmaz Kurt-Ertan Ünlü, “Çukurova Âyânları I: Hasanpaşazâdeler İle İlgili Arşiv Belgeleri I (20 Belge İle Birlikte)”, *Belgeler*, C. XXXIII, S. 37, 2012, Ankara, 2014, s. 59, 60-71; Yılmaz Kurt, “Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri I (77 Belge İle Birlikte)”, *Belgeler*, C. XXI, S. 25, 2000, Ankara, 2001, s. 97, 98; Sakaoğlu, *Köse Paşa Hanedanı*, s. 118; Darendeli İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 173.

eyaletine çıkmalarının önlenebilmesi için, Tekfur Yaylağı ile diğer geçit ve yolların kapatılması hususunda Tarsus ve Adana mütesellimleri görevlendirilmişlerdir. Sivas'a yönelmeleri halindeyse yine geçitlerin kapatılarak cezalandırılabilmesi için Sivas Valisi Köse Mustafa Paşa ile Süleyman Bey etkin rol alacaklardı⁷²⁸.

Süleyman Bey, Paşaların Antep'ten hareketlerinde Kayseri üzerinden gidemeyeceklerini düşündükleri için Maraş altından Adana'ya gitmelerinin ihtimal dâhilinde olduğunu ileri sürmüştür. Bu nedenle de Adana Mütesellimi Hasanpaşazâde Ahmed Bey'e haber verilmesi gerekmektedir. Süleyman Bey, Ahmed Bey'in orduda görevlendirilerek cepheye gönderilmesinin bölgenin boş kalmasına ve Paşaların buraya gelmelerine yol açacağını belirtmiştir. Adana'da kalması halindeyse Paşaların Adana'ya gelmeleri durumunda aşiretlerden temin edeceği askerlerle onlara karşı koyabilecekti. Gerekmesi halinde de yardım sevk etmesi için kendisine haber verebilecekti⁷²⁹.

Süleyman Bey önerisi, şehirlerin müdafaası hususundaki memuriyetini Sivas tarafıyla sınırlamak niyetinde olduğu şeklinde anlaşılınca açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Açıklamasında kendisiyle birlikte Menemenci aşiret beyine, Karsantıoğlu'na ve Karahacılı boybeyine emirler yazıldığını ifade etmiştir. Adana ve Tarsus mütesellimlerine emir yazılmasını talep etmesinin, kendisinin buraya gitmek isteyip istememesiyle ilgili olmadığını belirtmiştir. Ona göre, bölgeye gönderdiği casuslarından biri, Adana üzerinden geçmeye niyetlenen Paşaların Kâfir Dağı (Gâvur Dağı, bugünkü Amanos Dağları) tarafındaki Abdülfettahoğlu ile görüştiklerini ifade etmişti. Bu nedenle yolların kapatılmaması halinde Adana'ya yakın olmalarından yararlanarak bir

⁷²⁸ BOA, HAT, 79/3297, Süleyman Bey'in 3 Rebîû'l-âhir 1215 [24 Ağustos 1800] tarihli arzı üzerine yazılan derkenar; BOA, HAT, 79/3297, 15 Rebîû'l-âhir 1215 [5 Eylül 1800]; Sakaoğlu, *Köse Paşa Hanedanı*, s. 118.

⁷²⁹ BOA, HAT, 39/1978, Süleyman Bey'in 3 Rebîû'l-âhir 1215 [24 Ağustos 1800] tarihli şukkası; Kurt, "Hasanpaşazâdeler", s. 1265; Kurt-Ünlü, "Çukurova Âyânları I", s. 59, 60-68.

gece bir günde şehre gelebileceklerini ileri sürmüştür. Bunun gerçekleşmesi halindeyse kendisi yetmiş-seksen saatlik uzaklıkta olduğu için haber ulaşınca kadar bunların çoktan ilerlemiş olacaklarını ve geceyi gündüze katıp dörtnala gitmesinin gerekeceğini belirtmiştir. Süleyman Bey bunu yapabileceğini fakat bu durumda atların kuvvetsiz kalacağını, piyadelerin de zarar göreceklarını ifade etmiştir. Ayrıca konuyu tüm yönleriyle müzakere ettikten sonra bu talepte bulunduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda Adana Mütesellimi Hasanpaşazâde Ahmed Bey ile Tarsus Mütesellimi Mustafa Ağa'ya İstanbul'dan gönderilen emri ulaştırmış ve gerektiği şekilde nasihatte bulunmuştu. Böylece Paşalar, Adana'ya doğru ilerlediklerinde yolları kapalı bulacakları için buradan hızlıca geçemeyeceklerdi. Bu sayede onların Adana tarafında oldukları haberi kendisine ulaştığında hemen harekete geçecekti. Bu açıklamalar ışığında daha önce yazdıklarının “*varmayım, mütesellimler ne yaparlarsa yapsınlar*” anlamına gelmediğini ifade etmiştir. Ardından bunların Adana ya da Sivas tarafından gelmeleri halinde üzerlerine giderek emrin gereğini yapacağını vurgulamıştır. Osmanlı yönetimi bu açıklamalar karşısında Paşaların Sivas ya da Adana yollarının hangisinden gelirlerse gelsinler buraların müdafaa edilmesini sert bir şekilde istemiştir⁷³⁰.

Bu tartışmalar sürerken Süleyman Bey'e Maraş'taki casuslarından haber gelmeye devam etmiştir. Buna göre Ruha'da bulunan çavuşlar kethüdası, Hüseyin Paşa'yı mansıbına davet etmiştir. O da buna icabet ederek Antep'ten Ruha'ya gitmiştir. İsmail Paşa ise Antep yakınlarında ikamete devam etmekteydi. Bu sırada Süleyman Bey, cepheye göndermek amacıyla daha önce hazırlanan serdengeçdi bayraklarını yola

⁷³⁰ BOA, HAT, 81/3367, 27 Rebîü'l-âhir 1215 [17 Eylül 1800]; BOA, HAT, 81/3367, Süleyman Bey'in 27 Rebîü'l-âhir 1215 [17 Eylül 1800] tarihli arızası üzerine yazılan derkenar; Yılmaz Kurt, “Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II”, *Belgeler*, C. XXX, S. 34, 2009, Ankara, 2009, s. 97, 98; Kurt-Ünlü, “Çukurova Âyânları I”, s. 69-71; Kurt, “Hasanpaşazâdeler”, s. 1265; Darendeli İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 173.

çıkarmak için harekete geçmeye karar vermişse de Paşaların Antep'e doğru geldikleri yönündeki haber buna engel olmuştur. Bu nedenle Süleyman Bey, bizzat buralara gitmedikçe askerlerin zamanında yola çıkamayacaklarını, sorumlu olarak ise kendisinin görüleceğini düşünmüştür. Diğer taraftan Hüseyin Paşa mansıbına gittiği, İsmail Paşa ise Antep'te kaldığı için buralara gelmeyeceklerini tahmin etmekteydi. Buna rağmen önlemlerini almaktan geri durmamıştır⁷³¹. Osmanlı yönetimi de onun bu tedbirli davranışını olumlu karşılayarak Süleyman Bey'den Paşaları kontrol altında tutmasını, onların Anadolu içlerine geçmelerine ve bir gaile çıkarmalarına izin vermemesini istemiştir⁷³².

Osmanlı yönetimi, başka bir sorunla daha karşılaşmak istemiyordu. Bu nedenle bu sıkı tedbirleri elden bırakmayarak İsmail Paşa'nın harekete geçmesi halinde yakalanıp cezalandırılması konusunda Süleyman Bey'e, Sivas Valisi Köse Mustafa Paşa'ya ve maden eminine ayrı ayrı emirler yazmıştır⁷³³. Bu kapsamda Süleyman Bey, Paşaların hareketlerini önlemek için Adana Mütesellimi Ahmed Bey'den Adana'daki geçitlerin kapatılmasını istemiştir. Kendi adamlarını da buraya göndermiştir. Paşaların hareket alanlarını kısıtlamak için ise diğer görevlilerle senkronize hareket etmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Ahmed Bey, İsmail Paşa'nın Adana'ya yönelmesi halinde geçitleri kapatarak gerektiğinde üzerine hücum edecek ve onu yukarıya çıkartmayacaktı. Bir yolunu bularak bunu başarması halindeyse bu defa Süleyman Bey harekete geçerek onu bertaraf etmeye çalışacaktı. Buna karşın Süleyman Bey, İsmail Paşa'nın halen Abdülfettah Bey'in yanında olduğu için yukarılara gelemeyeceğini düşünmekteydi. Fakat tedbiri elden bırakmamak adına Adana ve Sivas taraflarına gitmek için kullanacağı yolları kapatıp, hazır bir şekilde beklemiştir. Bu tedbirler fayda vermiş

⁷³¹ BOA, HAT, 117/4740, 5 Cemâziye'l-evvel 1215 [24 Eylül 1800].

⁷³² BOA, HAT, 117/4740, 5 Cemâziye'l-evvel 1215 [24 Eylül 1800] tarihli arz-ı hâl üzerine derkenar.

⁷³³ BOA, HAT, 107/4208, 3 Receb 1215 [20 Kasım 1800] tarihli arz-ı hâl üzerine derkenar.

olacak ki İsmail Paşa bir süre sonra buradan gizlice Payas sahiline geçmiş ve bir gemiyle Cezzar Paşa'nın yanına kaçmıştır⁷³⁴.

Gelişmeleri yakından takip eden Hüseyin Paşa, durumdan emin olabilmek adına Osmanlı yönetimine hakkında idam emri verildiğini öğrendiğini bildirmiştir. Ona göre, bunun yerine getirilmesi için de Süleyman Bey, Musul Valisi Mehmed Paşa, Rakka Valisi Timur Paşa, maden emini ve diğer görevliler mesul kılınmışlardı. Hüseyin Paşa bunu teyit etmeye çalışırken Osmanlı yönetimi ise Süleyman Bey'e verdiği gizli emirle Paşanın kaçmasını önlemesini istemiştir⁷³⁵.

Osmanlı idaresi, Hüseyin Paşa'nın kaçmasını önlemeye çalışırken Paşadan önce, dairesine mensup delil taifesinden Delilbaşı Danabaş ve Haytabaşı Zikr Arab Rumeli'ye gitmek amacıyla yanlarındaki delil ve haytalarla Paşanın yanından ayrılarak Sivas'a hareket etmişlerdir. Casusları aracılığıyla eşkıyaların buraya ulaştıklarını haber alan Süleyman Bey'e göre eşkıyalar, Rumeli'ye ulaşabilmek amacıyla Kayseri'den geçerek Konya ovasına çıkacaklardı. Başarısız olmaları halindeyse Konya havalisindeki delillere katılacaklardı. Bu nedenle Süleyman Bey bizzat bölgeye hareket ederek asilerle çatışmıştır. Fakat asilerin ikiye ayrılıp farklı yerlere yerleşmeleri, saatin geç olması ve muharebe bölgesinin coğrafi olarak müsait olmaması sebepleriyle bir kısmını idam etmesine karşın kesin netice alamamıştır. Süleyman Bey bu sonuçta, devletin en önemli meselelerinden olan hayta taifesinin idamı konusunda diğer devlet görevlilerinin kendisi gibi mücadele vermeyip onları kollamalarının da etkili olduğunu iddia etmiştir. Buna kanıt olarak, Sivas valisinin gayret edilmesi gerektiğini bilmesine karşın konuya önem vermeyip muharebeden firar eden Zikr Arab'ı ve haytalarını kapısına almasını göstermiştir. Bu tutumun da etkisiyle Sivas'a gelen hayta ve delil sayısı altı yüze

⁷³⁴ BOA, HAT, 107/4208, 3 Receb 1215 [20 Kasım 1800]; Darendeli İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 173.

⁷³⁵ BOA, HAT, 122/4990, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1216 [2 Mayıs 1802].

yaklaşmıştı. Süleyman Bey, önlem alınmaması durumunda sayının daha da artacağını ve nihayetinde Anadolu'nun da Rumeli gibi olacağını savunmuştur. Buna fırsat verilmemesi için Sivas'ın çevresindeki hayta ve kapısız delil eşkıyalarını idam etmesi için Sivas valisine emir yazılmasını talep etmiştir. Kendisi de buradan kurtulanları idam edeceğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra firar ederek Amasya'ya giden yetmiş-seksen civarındaki haytanın son durakları olan Çardak ya da İznikmid'deki görevlilere de bunların idam edilmeleri hususunda emir yazılmasını rica etmiştir. Kendisi de idam ettiği elli altı eşkıyanın kesik başını İstanbul'a göndermiştir. Bu faaliyetlere karışan çocuk yaştaki beş-on civarındaki eşkıyayı ise idam etmediğini bildirmiştir⁷³⁶. Böylece eşkıyaların arasına çocukların da dâhil olduğu anlaşılırken, Süleyman Bey bunları cezalandırmaktan sakınıp diğerlerinin idam edilebilmeleri için yoğun çaba harcamıştır.

Sadrazamın huzurunda gerçekleştirilen toplantıda Hüseyin Paşa'nın idam edilebilmesini kolaylaştırma amacıyla kendisine Trabzon eyaleti tevcih edilmek istenmiştir. Fakat Hüseyin Paşa, kapı halkının fazlalığını gerekçe göstererek başka bir yerin verilmesini rica etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey'in bir an evvel idam edebilmesi için Paşayı Sivas valisi olarak atamıştır. Sivas Valisi Köse Mustafa Paşa ise Trabzon valiliğine nakledilmiştir. Bu sırada yaşanan bir gelişme ise işleri daha da kolaylaştırmıştır. Buna göre Hüseyin Paşa, Tayyar Mahmud Paşa'nın amcası Mikdad Ahmed Paşa'ya bağlı olduğu için Tayyar Mahmud Paşa'nın onu

⁷³⁶ Delil ve haytalar ikiye ayrılarak aralarında beş saat bulunan iki köye gitmişlerdi. Süleyman Bey uzak mesafeden yola çıktığı için akşama doğru, etrafı dağla çevrili sarp bir köyde bunların bir tarafının üzerine hareket etmiştir. Fakat köy atla harekete uygun olmadığı için tüfekte muharebeye tutuşulmuştur. Bu esnada asilerden yakalanan on altı kişi idam edilmiş, kırk kadarı ise yaralanmıştır. Süleyman Bey, akşam namazı vakti geldiği ve fırtına sebebiyle dışarda durmak mümkün olmadığı için burada süvari bırakarak yarım saat uzaklıktaki bir köye çekilmiştir. Bu zor koşullar karşısında asilerin yakalanmaları sabaha bırakılmıştır. Geride kalan süvariler ise fırtınadan korunmaya çalışırken eşkıyalar firar etmiştir. Bk. BOA, HAT, 83/3426, 27 Şevvâl 1215 [13 Mart 1801].

destekleyeceği düşünülmekteydi. Fakat Hüseyin Paşa'nın Erbaa kazası mukâta'asına saldırması burayı tasarrufunda bulunduran Tayyar Mahmud Paşa'nın da ona karşı tavır almasına sebep olmuştur. Neticede Tayyar Mahmud Paşa ile Mustafa Paşa'nın bir koldan, Süleyman Bey'in ise diğer koldan saldırmasıyla bu konunun halledilebileceği kanaati oluşmuştur. Diğer taraftan Paşanın kaçma ihtimali de göz önünde bulundurularak çevredeki görevlilere emir yazılmış ve onlardan firar etmesi halinde Hüseyin Paşa'yı yakalayarak idam etmeleri istenmiştir⁷³⁷.

Tasarrufundaki mukâta'aya yapılan bu müdahale nedeniyle artık Tayyar Mahmud Paşa da konuyla ilgilenmeye başlamıştır. Bu kapsamda Süleyman Bey'in adamı Sadık Ağa'ya şukka gönderen Tayyar Mahmud Paşa, Hüseyin Paşa'nın Söğüdcük'te yakalandığını öğrendiğini belirtmiştir. Bu nedenle onun ya kendisine teslim edilmesini ya da bir an önce idam edilmesini istemiştir⁷³⁸.

Süleyman Bey, Hüseyin Paşa'nın idamı konusunda olayların başlangıcından itibaren casusları aracılığıyla bilgi toplamaya uğraşırken artık daha etkin hareket etmeye başlamıştır. Bu doğrultuda Hüseyin Paşa'nın etrafına topladığı başıboşların sayısını artırarak Sivas'ı ele geçirmeyi planladığını öğrenince Çorum'dan Kayseri'ye kadar olan yolları ve geçitleri kapatmıştır. Böylece asi Paşanın yanına gitmeye çalışan eşkıyaların geçişlerine müsaade etmemiştir. Daha sonra kethüdasını Paşanın sığındığı Hân-ı Cedîd köyüne yakın Kavak'a göndermiştir. Bu sırada Hüseyin Paşa'nın dairesi azaltılmaya çalışılarak aman dileyenlere aman verilmiş ve maiyeti zayıflayan Paşa, Süleyman Bey'in süvarileri tarafından İlbeyli köylerinde yakalanarak idam edilmiştir. Böylece bu

⁷³⁷ BOA, *HAT*, 38/1926, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1216 [2 Mayıs 1802]. Bu konuda gönderilmesi düşünülen kaime ve şukkayı öğrenen Sultan III. Selim, “*pek güzeldir irsâl oluna*” diyerek gönderilmesini istemiştir. Bk. BOA, *HAT*, 38/1922, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1216 [2 Mayıs 1802].

⁷³⁸ BOA, *HAT*, 104/4102-B, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1216 [2 Mayıs 1802]; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 234.

asi Paşa Süleyman Bey, Köse Mustafa Paşa ve Tayyar Mahmud Paşa'nın gayretleri neticesinde ortadan kaldırılmıştır. Bu esnada ilginç bir gelişme daha yaşanmıştır. Hüseyin Paşa'nın kaçması neticesinde Süleyman Bey'in askerlerinin bir kısmı onun peşine düşerken bir kısmı da Paşanın maiyetiyle mücadeleye girişmiştir. Bu esnada Hân-ı Cedîd'in boş kalmasını değerlendirmek isteyen Tayyar Mahmud Paşa'nın askerleri buraya gelerek Paşanın mal ve eşyalarına el koymuşlardı. Süleyman Bey, Hüseyin Paşa'nın muhallefâtı ile Tayyar Mahmud Paşa'nın zimmetinde kalan miktarın öğrenilebilmesi için yakaladığı kethüdası, hazinedarı ve divan efendisini sorgulanmaları için İstanbul'a göndermiştir. Diğer taraftan da hayta ve delilbaşları başıboşluktan çıkararak paşaların maiyetine sokmaya çalışmıştır. Zira Hüseyin Paşa'nın maiyetinin bir kısmı kendisine sığınırken diğerleri perişan olmuşlardır. İki delibaşı ile bir kısım haytası Mustafa Paşa'nın bir kısım hayta ve çukadarı ise Tayyar Mahmud Paşa'nın yanına gitmiştir. Yakalananların bir kısmına da bazı kapılara gitmeleri için izin verilmiştir⁷³⁹. Böylece yönetimi uzun süre rahatsız eden bu sorun da çözülmüştür.

Osmanlı yönetimini uzun süre uğraştıran bu sorun karşısında emirleri yerine getirmeye gayret eden Süleyman Bey, Sivas Valisi Vezir Köse Mustafa Paşa ve

⁷³⁹ Süleyman Bey, Hüseyin Paşa'nın vezirlik geleneklerine aykırı davranarak daima hainlik peşinde koştuğunu, Konya ve Kütahya taraflarında başıboş dolaşan eşkıyaları yanına toplamaya çalıştığını düşünmekteydi. Hatta bu amaçla odabaşılar ve tatarlar göndererek asker sayısını yirmi bine kadar artırmıştı. Süleyman Bey'e göre Paşa, Sivas'a saldırıp burayı alarak kaleye oturmayı, ardından vilayetlere mütesellim ve voyvodaları kendisi atayarak istediği gibi hareket etmeyi amaçlamıştı. Hüseyin Paşa'nın maiyetindeki tüfenkçibaşılar muharebeden on beş gün önce, delilbaşı ve haytabaşı neferleri ise muharebe esnasında Paşadan ayrılarak Süleyman Bey'in yanına gelmişlerdi. Bunlar Hüseyin Paşa'da altı aylık ulufeleri kaldığını belirterek kendilerine muhallefâtan ödeme yapılmasını istemişlerdi. Süleyman Bey ise onlara konuyu İstanbul'a yazacağını ve gelecek cevabı kendilerine bildireceğini söylemiştir. Ardından Osmanlı idaresine, ulufelerin dağıtılmasına izin verilmesinin uygun olacağını arz etmiştir. Bk. BOA, HAT, 104/4102-A, 25 Zi'l-hicce 1216 [28 Nisan 1802]; Sakaoğlu, *Köse Paşa Hanedanı*, s. 124; Darendeli İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 173; Mert, *Çapanoğulları*, s. 56.

Trabzon Valisi Vezir Tayyar Mahmud Paşa'ya birer kürk tevcih edilmiştir⁷⁴⁰. Süleyman Bey'e vezirlerle birlikte kürk gönderilmesi sıradan bir uygulama kabul edilebilirken bunu önemli kılan durum onun bu iki vezirden daha değerli kürk alması olmuştur. Zira devlet nezdinde önemli yer işgal eden Sivas ve Trabzon valilerine vezir rütbesinde bulunmalarına karşın Süleyman Bey'e gönderilen kürkten biraz daha ucuz kürk gönderilmiştir.

2.3.3. Sivas Eski Valisi Ebû Merak el-Hac Mehmed Paşa Olayı

Hüseyin Paşa ile İsmail Paşa'nın isyan girişimlerinin bertaraf edilmesinden bir süre sonra Süleyman Bey bu defa 1803 yılı sonlarına doğru Sivas valiliği de yapan Ebû Merak el-Hac Mehmed Paşa'nın sebep olduğu olaylar nedeniyle görevlendirilmiştir. Mehmed Paşa, Diyarbakır mansıbında bulunduğu esnada ahaliye zulmetmesi nedeniyle uyarıldıktan bir müddet sonra Sivas valiliğine getirilmiştir. İkazlara rağmen hem kalabalık dairesiyle zulmüne devam etmiş hem de çevredeki başıboşları etrafına toplayarak onlarla birlikte hareket etmiştir. Bu tavrından dolayı vezareti kaldırılarak

⁷⁴⁰ Bu üç görevliye verilen kürkler arasında Süleyman Bey'e verilenin değeri biraz daha pahalı olmuştur. Satın alınan *iki savb ser-â-sere kaplı â'lâ sırt semmur* kürklerin her biri 2.250 kuruştan toplamda 4.500, bir *savb çuka kaplı erkân sırt semmur* kürk ise 2.750 kuruş değere sahip olmuştur. Bk. BOA, C.DH, 248/12368, 14 Muharrem 1217 [17 Mayıs 1802]. Fakat burada iki farklı kayıt bulunmaktadır. İlkinde çıkarılan hesaba göre, Tayyar Mahmud Paşa ile Süleyman Bey'e verilen kürklerin tanesinin kıymeti 2.250, Sivas Valisi Köse Mustafa Paşa'ya verilenin ise 2.750 kuruş olarak belirtilmişti. Bk. BOA, C.DH, 248/12368, 17 Muharrem 1217 [20 Mayıs 1802], Defterdar tarafından çıkarılan masraf listesi. Diğer arzda ise Hazine Darbaşı Ağa'nın tahririnde yazıldığı ve fermanda belirtildiği üzere fiyatları hesaplandığında Sivas ve Trabzon valilerine gönderilmek üzere satın alınan kürklerin her birinin 2.250, Süleyman Bey'e gönderilmek için satın alınan kürkün ise 2.750 kuruş olduğu belirtilmiştir. Bk. BOA, C.DH, 248/12368, 20 Muharrem 1217 [23 Mayıs 1802]. Ödemenin seferiye akçesinden yapılması hususunda tezkerenin verilmesinin istenmesi üzerine ertesi gün tezkere verilmiştir. Bk. BOA, C.DH, 248/12368, 21 Muharrem 1217 [24 Mayıs 1802] tarihli tezkere kaydı.

Tokat'ta ikameti emredilmiştir. Emre itaat etmesini sağlamak için de vesveseye kapılıp maiyetindekileri dağıtmadan başıboş dolaşması halinde daha ağır şekilde cezalandırılacağı yönünde uyarılmıştır. Bu süreçte Süleyman Bey'den Mehmed Paşa'ya vezaretinin kaldırıldığını ve Tokat'ta ikamet etmesinin emredildiğini bildirmesi istenmiştir. Süleyman Bey, buna uymaması durumunda Paşayı cezalandıracaktı⁷⁴¹. Konuyla ilgili görevlendirilen kişiler de askerleriyle Süleyman Bey'in maiyetine girecek ve böylece birlikte hareket edeceklerdi⁷⁴².

Dergâh-ı Ali Gediklilerinden Mustafa, görev kapsamında Mehmed Paşa'nın yanına gitmiştir. Emirden haberdar olan ve buna itaat eden Mehmed Paşa yanındaki sekban, deli ve tüfengçileri dağıtmıştır. Fakat bu gelişmeleri öğrenen ve kendisine öfke duyan Sivas ahalisinin bir kısmı, Mehmed Paşa'nın mallarına el koymak amacıyla konağını kuşatarak adamlarından bir kısmını öldürmüştür. Paşa, yaşadığı korku üzerine gece yarısı sürgün yeri olan Tokat'a gitmek zorunda kalmıştır. Aynı kişiler ertesi gün de Dergâh-ı Ali Gediklilerinden Mustafa'ya saldırarak Mehmed Paşa'dan geriye kalan eşyaları gasp etmişlerdir. Sadrazam Çukadarı Mübaşir Ahmed Ağa Sivas'a geldiğinde gelişmeleri öğrenmiştir. Ardından Gedikli Mustafa'da kalan mal ve eşyaları mühürleyip

⁷⁴¹ BOA, C.DH, 55/2747, Evâhir-i Zi'l-hicce 1218 [1-11 Nisan 1804]. Aslen Gazzeli olan Mehmed Paşa Yusuf Ziya Paşa'nın dikkatini çekmesiyle Mîr-i Mîrânlıkla Hayfa mutasarrıfı, 1800-1801'de vezir, ertesi yıl Mısır valisi ve ardından emir-i hac olmuştur. Yusuf Ziya Paşa'nın dönüşünde Yafa muhafazasında kalmış, aynı yıl Konya valiliği, kısa süre sonra yine emir-i haclık ve ardından Diyarbakır valiliği görevlerinde bulunmuştur. Kasım-Aralık 1803'te Sivas, ardından Cidde valisi olarak görevlendirilmiştir. 1804-1805'te askerle Şam'a götürülmüş, ardından yine Sivas valisi yapılmış ve 1806'da azledilmesi neticesinde vezirliği kaldırılarak Halep'te ikamet ettirilmiştir. 1812-1813'te ise idam edilmiştir. Bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 4, s. 279.

⁷⁴² Maden-i Hümâyün Emîni Abdi Ağa, maden-i hümâyün dâhilindeki kazaların görevlileri ve ileri gelenleri yanına alacakları askerlerle Süleyman Bey'in maiyetine gireceklerdi. Bk. BOA, C.DH, 55/2747, Evâhir-i Zi'l-hicce 1218 [1-11 Nisan 1804] tarihli emrin sureti.

güvenli bir yere kaldırdıktan sonra birlikte Tokat'a gitmişlerdir. Gedikli Mustafa, Süleyman Bey'e emir yazılmadığı takdirde konunun çözülemeyeceğini ve ahalinin, geride kalan eşyaları da yağmalayacağını belirtmiştir⁷⁴³. Bu gelişme karşısında Süleyman Bey'den gasp edilen eşyaların zayi olmadan ortaya çıkarılması ve bu harekete kalkışanların hapsedilmeleri istenmiştir⁷⁴⁴.

Osmanlı yönetimi Tokat'ta ikamet eden Mehmed Paşa'ya yaşananlardan birkaç ay sonra tekrar vezaret vererek Habeş eyaleti ile Cidde sancağını tevcih etmiştir. Sivas'taki eşya ve hayvanlarının da kendisine teslim edilmesine karar verilmiştir. Bu konuda rehavet gösterilmesi üzerine Mehmed Paşa'ya tevdi edilen görevin önemine işaret edilmiştir. Bu nedenle eşyalarının bir an önce iade edilmesi istenmiştir. Aksi halde Paşanın uhdesindeki bu önemli görevin aksayacağı ifade edilerek, Sivas Mütesellimi Behram Bey ile Sivas kadısından bunu hızlıca yerine getirmeleri istenmiştir⁷⁴⁵. Bu konuda Süleyman Bey'den de faaliyette bulunması istenmiştir. Yapılan inceleme neticesinde Paşanın ortaya çıkarılan yaklaşık 6.000 kuruşluk eşyası Sivas'ta eski Kethüdayeri Mütevellizâde Süleyman'a teslim edilmiştir. Fakat bu eşya ve hayvanlardan bir kısmını Sivas'taki görevlilerin aldığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine hem bunların hem de Kethüdayeri Mütevellizâde Süleyman'ın korumaya aldığı eşyaların Mehmed Paşa'ya gönderilmesi emredilmiştir⁷⁴⁶. Böylece Mehmed Paşa'nın eşya ve hayvanlarının ahali tarafından gasp edildiği belirtilse de bunların yöre ileri gelenlerinin zimmetlerinde kaldığı tespit edilmiştir.

⁷⁴³ BOA, *C.DH*, 196/9768, 29 Muharrem 1219 [10 Mayıs 1804].

⁷⁴⁴ BOA, *C.DH*, 196/9768, Evâsıt-ı Safer 1219 [21-31 Mayıs 1804].

⁷⁴⁵ BOA, *C.DH*, 16/787, Evâsıt-ı Rebû'l-âhir 1219 [19-29 Temmuz 1804].

⁷⁴⁶ Mehmed Paşa'nın eşyalarından bir kısmını Zaralızâde Lütfullah Bey, eski Müftü Altıparmakzâde Hüseyin, kardeşi Recebzâde Hüseyin, Tokadlızâde, Kurşunlu Hamamı hamamcısı Hüseyin ve eski Kethüdayeri Mütevellizâde merhum Süleyman almışlardır. Bk. BOA, *C.DH*, 33/1648, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1219 [20 Şubat-2 Mart 1805].

Sivas mütesellimi olarak görevlendirildiği anlaşılan Süleyman Bey aynı ay içerisinde bu defa Sivas eski Alaybeyi Dostoğlu Ebubekir Ağa'nın devlete olan 8.000 kuruşluk borcuyla ilgilenmiştir. Bu kapsamda borcun tahsili için yazılan emri getiren Çukadar Osman'ın yanına kendi adamını vererek bunları Ebubekir Ağa'ya göndermiştir. Bu süreçte Ağanın satılan at ve eşyalarından 1.000 kuruş elde edilmiştir. Süleyman Bey İstanbul'a, Ebubekir Ağa'nın geri kalan 7.000 kuruşu ödemeye gücü olmadığını bildirmiştir. Bu nedenle belirtilen miktarı senede biner kuruş taksitle ödemesini önermiştir. Diğer taraftan Ebubekir Ağa'nın merhum Köse Paşa'nın kayını Mehmed Bey'de olan 1.500 kuruş alacağının da kapı kethüdasından veya mahallinden tahsil edilerek borcuna sayılmasını istemiştir⁷⁴⁷.

Fakat inceleme neticesinde Süleyman Bey'in söylediklerinin aksine Ebubekir Ağa'nın Sivas'ta çeşitli kişilerin zimmetlerinde 8.520 kuruş alacağı olduğu ortaya çıkmıştır. Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey ve diğer görevliler vasıtasıyla bunların tahsil edilerek Ebubekir Ağa'nın 7.000 kuruşluk borcuna mahsuben İstanbul'a gönderilmesine karar vermiştir⁷⁴⁸. Böylece devlete olan borcun eksiksiz tahsil edilmesine çalışılmıştır.

2.3.4. Adalı Mehmed Olayı ve Süleyman Bey'in Delil Ocakları'nın Kaldırılması Yönündeki Faaliyetleri

Anadolu ve Rumeli'de delil taifesine mensup kişilerin sancaklarda karışıklık çıkarmaları ve zulme varan hareketlere girişmeleri çeşitli tedbirlerin alınmasını zorunlu

⁷⁴⁷ BOA, C.ML, 368/15110, 5 Şevvâl 1219 [7 Ocak 1805].

⁷⁴⁸ Ebubekir Ağa; Defter Kethüdası İbrahim, Çavuşlar eski Kethüdası Tirkeşoğlu Mehmed, Yusuf Çavuşoğlu Osman, Sahtekâr Mehmed, Abdülkadir Alemdâr ve Köse Mustafa Paşa'nın kayını Mehmed Bey'den alacaklıydı. Bk. BOA, C.ML, 368/15110, Gurre-i Zi'l-kâ'de 1219 [1 Şubat 1805].

kılmıştır. Süleyman Bey de bu konuda yaşanan gelişmeler üzerine görevlendirilmiş ve merkezî idarenin arzusu doğrultusunda adım atması istenmiştir⁷⁴⁹.

Eşkîyalarla mücadelede önem veren Osmanlı yönetimi, delil taifesinden Adalı Mehmed'in istenmeyen hareketlere tevessül etmesi üzerine idam kararı almıştır. Asker hazırlayarak bu asinin üzerine göndermesi istenen Süleyman Bey bu konuda adamı Abdülvehhab'ı görevlendirmiştir. Abdülvehhab'ın dışında görevlendirilen kişilerin birçoğu anılan eşkıyaların tarafını tuttukları için kısa sürede çeşitli bahanelerle mücadeleye girmeden geri dönmüşlerdir. Bu durum karşısında yalnız kalarak yem ve yiyecek sıkıntısı yaşayan Abdülvehhab tek başına başarılı olamayacağını anladığı için geri dönmek zorunda kalmıştır. Süleyman Bey'e göre, delil taifesi mensubu bu eşkıyalar ortadan kaldırılsalar da çok geçmeden yerlerine delil zümresinden başka bölükbaşılar geçecekti. Nitekim bu durum beş-on senedir bu şekilde devam etmekteydi. Bunların tamamen ortadan kaldırılarak adaların temizlenmesi ise delil ocağının lağvedilmesine bağlı görünmekteydi. Süleyman Bey, eşkıyaların üzerine serdengeçdi bayraklarını göndermek üzere ordunun bir koluna kendisi hareket etmeye, diğer koluna ise başbuğ maiyetiyle asker göndermeye çalışmıştı. Fakat o dönemde Hüseyin Paşa ile İsmail Paşa'nın isyan girişimlerine karşı görevlendirilmesi buna engel olmuştu. Zira Süleyman Bey Osmanlı yönetimine bu iki Paşadan kaynaklanan gaile ortadan kalkmadıkça bir yere asker gönderilemeyeceğini belirtmiştir. Bu yapılabilse dahi aradaki mesafenin uzaklığı nedeniyle kendisinin yetişemeyeceğini ileri sürmüştür. Bu nedenle Paşalardan kaynaklanan olay bertaraf edilene kadar beklenmesinin uygun olacağını ifade ederek izin istemiştir⁷⁵⁰.

⁷⁴⁹ Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, s. 311.

⁷⁵⁰ BOA, HAT, 81/3367, 27 Rebîü'l-âhir 1215 [17 Eylül 1800]; Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II", s. 97, 98; Kurt-Ünlü, "Çukurova Âyânları I", s. 69, 70; Kurt, "Hasanpaşazâdeler", s. 1265.

Devletin başka sorunlarla uğraşmasını fırsat bilen Adalı Mehmed, Sakarya Nehri sahiline inşa ettirdiği kalede korunarak faaliyet göstermiştir. O, buradan geçen yolcularla kaza ahalisine musallat olmuş, beş-altı yüz süvariyle saldırdığı Beypazarı Voyvodası Mesud Ağa'nın, bölgedeki görevlilerin ve ahalinin kasabayı terk etmelerine yol açmıştır. Bu eylemler karşısında Osmanlı yönetimi, Adalı Mehmed'in hareketlerine son verilebilmesi için öncelikle inşa ettirdiği kalenin yıkılması gerektiğini düşünmüştür. Ardından da sadık ve çalışkan bir görevli vasıtasıyla idam edilmesi sağlanmalıydı. Bu kapsamda görevlendirilen Süleyman Bey'den Yusuf Ziya Paşa'nın Yozgat'tan ayrılırken eşkıyalarla mücadelede kullanılması için burada bıraktığı *kolonborna* topu ile İstanbul'dan Ankara'ya gönderilen diğer topları yanına alıp harekete geçmesi istenmiştir. Mesud Ağa da maiyetinde görevlendirilmiştir⁷⁵¹.

Adalı Mehmed olayı esnasında delil ocaklarının durumundan bahseden Süleyman Bey bu ocağın lağvedilmesiyle ilgili düşüncelerini İstanbul'a bildirmişti. O, bertaraf edilen bir delilbaşının yerini aynı zümreden başka bölükbaşılar aldığı için sorunun devam edeceği ve adaların temizlenmesinin delil ocağının tamamen kaldırılmasına bağlı olduğu görüşündeydi. Yine delil ve hayta taifelerinin bertaraf edilememelerinin en önemli gerekçelerinden birinin onların çeşitli kesimler tarafından korunmaları olduğuna inanmaktaydı. Zira Süleyman Bey'e göre, delil ve hayta taifelerinin idamları konusunda görevlilerin hepsi etkin şekilde mücadele etmiyordu. Üstelik bazı vali ve vezirlerin bunları kapılarına almaları nedeniyle sayıları gittikçe artıyordu. Bu konuda önlem alınmayıp, sayılarının azaltılmaması halinde Anadolu'nun

⁷⁵¹ BOA, C.AS, 135/6009, Evâsıt-ı Cemâziye'l-evvel 1217 [8-18 Eylül 1802]; BOA, C.AS, 135/6009, Evâsıt-ı Cemâziye'l-evvel 1217 [8-18 Eylül 1802], suret. Uşak Voyvodası Nasuhzâde Nasuh'un görevlendirildiği bazı önemli konularda topa ihtiyaç duyması ve bunların İstanbul'dan gönderilmesindeki güçlükten ötürü farklı bir çözüm yolu denenmiştir. Buna göre, Yusuf Ziya Paşa'nın Yozgat'ta bıraktığı kolonborna topu geri iade edilmesi koşuluyla Süleyman Bey tarafından sevk edilmiştir. Bk. BOA, C.AS, 168/7354, Evâsıt-ı Şevvâl 1218 [23 Ocak-2 Şubat 1804].

da Rumeli gibi karışacağını düşünmekteydi. Bunun yaşanmaması adına hayta ve kapısız delil eşkıyalarının idam edilmelerinin gerektiğini ileri sürmekteydi. Bu meselede onunla aynı fikirde olan Osmanlı yönetimi, delil ocaklarını kaldırmak için harekete geçmiştir. Konu hakkındaki düşüncelerini beyan eden Süleyman Bey'e de görev verilmiştir. Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Yusuf Ziya Paşa'nın anılan konuda Süleyman Bey'den istediği ilk şey delil ocaklarının kaldırılması ve mensuplarının idam edilerek devletin bunlardan temizlenmesi sürecinde yanında kimin görevlendirilmesinin uygun olacağını bildirmesi hususunda olmuştur. İkinci olarak Anadolu'da Konya ve Kütahya havalilerinin dışında orduda ve Rumeli'de görevli vezirlerin daireleriyle diğer yerlerdeki delil taifesinin ortadan kaldırılmaları hususunda alınmasını önerdiği tedbirleri yazması yönünde olmuştur⁷⁵².

Görüşlerine önem verildiği için fikri sorulan Süleyman Bey, Anadolu'daki delil taifesi için alınması gereken tedbirler hususunda düşüncelerini ifade etmiştir. Buna göre; orduda bu taifeye mensup kişilerin sayısı çok değildi. Hatta Cezzar Ahmed Paşa'nın dairesinde dahi birkaç yüz kişi ancak bulunmaktaydı. Bunların çoğunluğu Konya ve Kütahya taraflarında idi ve ortadan kaldırılmaları zor değildi. Fakat Rumeli'deki delil mensupları konusunda alınacak tedbirler için detaylı bir görüşme yapılması gerekmekteydi. Zira buradakiler eskiden beri hayta taifesiyle birlikte hareket ettikleri için kimi zaman hayta kimi zaman ise delil olarak anılmışlardır. Daha da önemlisi kendilerine sert davranılması halinde vezirlerin dairelerinden ayrılıp, Dağlı eşkıyalarının içlerine girerek birlikte hareket edebilecek potansiyele sahiptiler. Bu nedenle konunun tepkiye neden olmadan halledilebilmesi için delil ocağı mensupları gelişmelerden haberdar edilmemeli ve vezir dairelerinde iken tümü aynı anda kılıçtan geçirilmeli idi. Zira sadece bu şekilde başarılı olunabilirdi. Anadolu'daki vaziyeti bu

⁷⁵² BOA, HAT, 79/3285, 27 Rebîü'l-âhir 1215 [17 Eylül 1800]; BOA, HAT, 83/3426, 27 Şevvâl 1215 [13 Mart 1801].

şekilde özetleyen Süleyman Bey, Rumeli'nin durumuna hâkim olmadığı için bir şey söyleyemeyeceğini ve Sadrazam'ın daha net bilgiye sahip olduğunu belirtmiştir⁷⁵³.

Sadrazam Yusuf Ziya Paşa da delil taifesinin bir süredir Konya ve Kütahya havalisi başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerinde memleketi harap ederek ahaliye zarar verdiklerine değinmiştir. Bu ocak mensuplarının Aksaray mütesellimini öldürmeleri onlara karşı adım atılması için itici bir güç olmuştur. Süleyman Bey'in mütesellimi katleden asilerin idam edilmemeleri halinde saldırılarını daha da artıracaklarını belirtmesi idamları için talep ettiği emrin yazılmasını sağlamıştır⁷⁵⁴. Böylece delil taifesi mensupları Aksaray mütesellimini öldürerek kendilerine duyulan tepkinin ayyuka çıkmasına sebep olmuşlardır.

Bu gelişmenin neticesinde Süleyman Bey'e delil taifesinden olan ve Konya eyaletinde ahaliye zulmeden Delilbaşı Deli İsmail'in idamı hususunda ferman yazılmıştır. Asinin bulunduğu yeri öğrenebilmek için bir casusunu görevlendiren Süleyman Bey, Deli İsmail'in Konya'da durmayarak hizmetinde bulunduğu Karaman eski Valisi Abdullah Paşa ile mansıbına gittiğini öğrenmiştir⁷⁵⁵.

Sorunu çözüme ulaştıramayan Süleyman Bey, Karaman Valisi Zühdü İsmail Paşa'ya idamı gerçekleştirmek istediğini, fakat Bereketlü Madeni Emini Arabzâde'nin Deli İsmail'e zahire ve cepheane yardımında bulunacağını anlaşıldığını bildirmiştir. Gelişmeler ışığında Osmanlı yönetimi Süleyman Bey'den, yardımda bulunmaması için Arabzâde'yi uyarmasını istemiştir. Buna karşın Süleyman Bey, Arabzâde'yle herhangi bir ilişkisi olmadığını, bu nedenle uyarının “*Deli İsmail'e mâddeyi bildir*” demek olacağını ifade etmiştir. Ardından Deli İsmail'in idam edilmesinin en kolay yolunun onu vesveseye sokmamak olacağını, bunun da delilbaşılık verilerek sağlanabileceğini

⁷⁵³ BOA, HAT, 79/3285, 27 Rebîü'l-âhir 1215 [17 Eylül 1800].

⁷⁵⁴ BOA, HAT, 79/3285, 27 Rebîü'l-âhir 1215 [17 Eylül 1800] tarihli arz-ı hâl üzerine derkenar.

⁷⁵⁵ BOA, HAT, 105/4132, 5 Cemâziye'l-evvel 1215 [24 Eylül 1800].

ileri sürmüştür. Osmanlı yönetiminden daha sonra başarılı olacağını düşündüğü bu planı uygulamasına izin verilmesini rica etmiştir⁷⁵⁶.

Seferihisar Günyüzü kazasında eşkıyalık yapan Sırtı Kara'nın Deli İsmail'e sığınması tüm bu yazışma ve çabalara rağmen onun idam edilemediğini göstermektedir. Nitekim Sırtı Kara, Deli İsmail'in desteğiyle kazaya tekrar gelmiştir. Fakat voyvodanın hamlesi neticesinde dört bölükbaşı ile üç adamı idam edilmiştir. Bu süreçte eşkıyaları ortadan kaldırmakla görevli Süleyman Bey, kış şartları dolayısıyla görevi ertelemek istediği için tayin edilen top ve humbaralarla görev yerine gitmemiştir. Onun tutumu karşısında Osmanlı yönetimi, verilen görevi hızlıca yerine getirmesini ve ahaliyi bu zorbalardan kurtarmasını emretmiştir⁷⁵⁷.

Süleyman Bey bu çalışmaların dışında, daha önce bahsedildiği üzere, Aksaray ve çevresinde faaliyet gösteren aralarında Şerif Mehmed, Berkoğlu Seyyid İbrahim, Delilbaşı Mahmud ve Bekdikoğlu Kara Halil gibi isimlerin yer aldığı delil eşkıyalarını ortadan kaldırmakla görevlendirilmiştir. Bu konuda zaman kaybetmeden harekete geçerek maiyetindeki Hüseyin Ağa'yı süvarilerle Aksaray'a göndererek asilerin cezalarını infaz etmiştir⁷⁵⁸. Konya ve Kütahya çevresine zarar veren kapısız delil eşkıyasının idamları için de diğer idarecilerle birlikte hareket etmeye ve bölgeye asker göndermeye devam etmiştir⁷⁵⁹.

Tüm bu çabalara rağmen delil ocağıyla ilgili politikasında başarılı olamayan ve onları tamamen ortadan kaldıramayan Osmanlı yönetimi, onlara yeni bir nizam getirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Süleyman Bey'den de her bayrağı onar nefer olmak üzere yirmi bayrak delil neferi ve bunların üstüne bir delilbaşı istihdam etmesini

⁷⁵⁶ BOA, HAT, 81/3378-A, 3 Cemâziye'l-âhir 1216 [11 Ekim 1801].

⁷⁵⁷ BOA, HAT, 80/3352, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1219 [31 Mart 1805].

⁷⁵⁸ BOA, HAT, 72/3006, 23 Rebîü'l-âhir 1219 [1 Ağustos 1804].

⁷⁵⁹ BOA, HAT, 72/3006, 23 Rebîü'l-âhir 1219 [1 Ağustos 1804] tarihli arz-ı hâl üzerine telhis.

istemiştir. Bu yeni uygulama karşısında Süleyman Bey, babasının Delilbaşısı Ahmed Ağazâde Hacı Mehmed Ağa'yı delilbaşısı tayin ederek ocak kaideleri doğrultusunda bölükbaşısıyla neferlerini düzenlemiştir⁷⁶⁰.

Yeni düzen kapsamında merkezî idare Bozok ve Çankırı sancaklarında da delillerin istihdamına karar vermiştir. Bu doğrultuda bayrak başına 65 kuruş aylıkla bayraklar açılmış ve Gönüllü Ağası Mehmed Ağa ile altı bayrak seçilerek istihdam edilmeleri için Çankırı'ya sevk edilmiştir. Bu çerçevede sancaklara gönderilen delil taifesinin ulufeleri ve diğer masraflarının ahali tarafından karşılanması yönünde hareket edilmiştir⁷⁶¹.

2.3.5. Kadı Abdurrahman Paşa Olayı ve Süleyman Bey

Nizâm-ı Cedîd'in önemli destekçilerinden Kadı Abdurrahman Paşa, 25 Ağustos 1803'te Karaman valisi olarak görevlendirilmiştir. Fakat bu atamadan sonra beklenmeyen bir gelişme yaşanmış ve Paşa şehre alınmamıştır. Bu durumun yaşanmasında Abdurrahman Paşa'nın beylerbeylikten önce Konya'da naip olarak bulunduğu sırada yaşanan anlaşmazlığın etkisi olmuştur. Buna göre, geçmişte sorun yaşadığı ileri gelenlerin Paşanın kendilerinden intikam alacağı korkusuna kapılmaları ve yine Paşanın Nizâm-ı Cedîd örgütlemesini genişletmek için Konya'dan asker yazmaya geldiği yönündeki duyumlar şehirde tepki doğurmuştur. Bu korkuların sonucunda Konya ileri gelenlerinden Candaroğlu Ebubekir Ağa, Konya yeniçerileri ve Konya

⁷⁶⁰ BOA, C.AS, 76/3582, 25 Receb 1217 [21 Kasım 1802].

⁷⁶¹ ÇŞS, no. 20, s. 122, belge no. 202, 24 Zi'l-kâ'de 1217 [18 Mart 1803]; ÇŞS, no. 20, s. 122, belge no. 203, 3 Zi'l-hicce 1217 [27 Mart 1803]; ÇŞS, no. 20, s. 122, 123, belge no. 204, 29 Zi'l-kâ'de 1217 [23 Mart 1803].

Mevlevi Şeyhi İsmail Çelebioğlu Mehmed Emin Çelebi'nin başını çektiği güruh Kadı Abdurrahman Paşa'yı şehre sokmamışlardır⁷⁶².

İleri gelenlerin bu tutumu karşısında şehir dışında bekleyen Kadı Abdurrahman Paşa, kış şartları nedeniyle daha fazla çadırdaki kalamayarak askerlerinin bir kısmını köylere dağıtıp iki yüz civarında adamıyla şehre girmiştir. Şehir ileri gelenlerine de Nizâm-ı Cedîd askeri tertibiyle görevli olduğunu, kimseye kin gütmediğini ve korkmalarına gerek olmadığını bildirmiştir. Buna rağmen ileri gelenlerin, Paşadan şehrin dışındaki askerlerini dağıtmasını istemeleri çatışma yaşanmasına yol açmıştır. Yanındaki az sayıda kuvvetle galip gelemeyeceğini anlayan Abdurrahman Paşa şehirden çıkarak durumu Osmanlı yönetimine bildirmek zorunda kalmıştır. Olayları kan dökülmeden bastırmak isteyen Osmanlı yönetimi, Konya ileri gelenleri ile görevlilerinden Paşayı şehre almalarını ve gasp edilen eşya ve hayvanlarını iade etmelerini istemiştir. Kadı Abdurrahman Paşa'ya ise onlara kin gütmeden hareket etmesini tembihlemiştir. Fakat asiler emre uymayarak delil eşkıyasının da desteğiyle burada savaş düzeni almışlardır. Bu meseleyi hallettikten sonra Rumeli'ye gidecek olan Kadı Abdurrahman Paşa 10 Mart 1804'te konunun halledilebilmesi için Süleyman Bey'in iki bin süvariyle yardıma gelmesini talep etmiştir. Sadrazam Yusuf Ziya Paşa da Padişaha, Süleyman Bey'in yanı sıra yedi sancağın askerlerinin yardıma gönderilmesini önermiştir. Bu gelişmelerin karşısında Sultan III. Selim'in gereken kişilerin görevlendirilmesini emretmesi üzerine Süleyman Bey ile birlikte Aladağ âyanı, Hadım

⁷⁶² Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 9, s. 48; Uzunçarşılı, "Kadı Abdurrahman Paşa I", s. 254, 255; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 237. Ayrıca Kadı Abdurrahman Paşa hakkında bk. Süleyman Can Nalbantoğlu, *Kadı Abdurrahman Paşa'nın Siyasi Hayatı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

müftüsü, Beyşehir, Akşehir, Niğde, Kayseri ve Kırşehir sancak mütesellimlerine de ferman gönderilmiştir⁷⁶³.

Yardıma başvuru Süleyman Bey, Sultan III. Selim'in talep ettiği şekilde kan dökülmeden bu soruna çözüm yolu bulmaya çalışmıştır. Bu amaçla Konya yeniçeri serdarına, diğer ocaklılara, müftü ve çelebi efendilere mektup göndermiştir. Bu mektupta Abdurrahman Paşa'nın savaş ya da barış yoluyla şehre girmesi emredildiği için çok sayıda askerle yola çıktığını belirtmiş ve muhalefeti terk etmelerini istemiştir⁷⁶⁴.

Süleyman Bey, tahriratının ardından çelebi ve müftü efendiler başta olmak üzere bölge ileri gelenleri ile ocak mensuplarını ikna etmesi için adamı Abdurrahman Ağa'yı Konya'ya göndermiştir. Abdurrahman Ağa'nın getirdiği tahriratı mahkemede okuyan şehir ileri gelenleri devlete bağlılıklarını bildirmişlerdir. Süleyman Bey, muhalefeti kırmak için uğraşırken ahaliye başlarına bir iş gelmemesi için iradeye itaat etmeleri gerektiği ihtarında bulunmuştur. Bu amaçla ileri gelenlerden oluşturulacak bir heyetin Konya'ya davet etmek üzere Abdurrahman Paşa'nın yanına gönderilmesini istemiştir. Konunun görüşülmesi için ertesi gün tertip edilen toplantıya Konya'daki ocak ağaları, ihtiyarları, alemdârları ve yeniçeriler katılmışlardır. Bu toplantının akabinde Süleyman Bey'e arz-ı hâl yazarak pişmanlıklarını ifade etmişlerdir. Ardından affedildikleri hususunda buyrulduğunun gelmesiyle birlikte vesveseleri sona eren şehir ileri gelenleri, Abdurrahman Paşa'nın Konya'ya girmesine mâni olmayacaklarını ve bundan sonra ona hizmet edeceklerini belirtmişlerdir. Böylece çelebi ve müftü efendiler ile diğer ileri gelenlerden oluşan bir heyetin Paşayı şehre davet etmek üzere gönderilmelerine karar vermişlerdir. Abdurrahman Paşa ise ahalinin, telef ettikleri malının dışındaki kusurlarını

⁷⁶³ BOA, MD, no. 219, s. 257, 258, hkm. 1092, Evâhir-i Zi'l-hicce 1218 [1-11 Nisan 1804]; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 9, s. 48; Uzunçarşılı, "Kadı Abdurrahman Paşa I", s. 255-259.

⁷⁶⁴ Uzunçarşılı, "Kadı Abdurrahman Paşa I", s. 259.

affettiğini açıklamıştır. Bir süre sonra da Abdurrahman Ağa'yla Konya civarındaki Sille köyüne gelmiş ve şehre doğru ilerlemiştir. Böylece Süleyman Bey konu halledildiği için artık kendisinin Konya'ya gitmesine gerek kalmadığını İstanbul'a haber vermiştir⁷⁶⁵.

Süleyman Bey, devlete başkaldırdıkları intibai oluşan Konya ileri gelenlerinin devlete itaatle ilgili sıkıntıları olmadığını ve korktukları için bu şekilde hareket ettiklerini ileri sürmüştür. Diğer taraftan, her ne kadar ahali kabul etmese de, Abdurrahman Paşa 400 kese alacağı olduğunu iddia edince parayı denkleştirmeye çalışan ahali, 50-100 kese akçe ödemeye razı olmuştur. Süleyman Bey, ahalinin devlete bağlı kalmasının Abdurrahman Paşa'nın elinde olduğunu belirtmiştir. Hakkaniyet çerçevesinde hareket etmesi halinde onların itaatten ayrılmayacağını, fakat mala tamah edip idam gibi cezalandırmalara başvurması halinde istenmeyen gelişmelerin yaşanabileceğini bildirmiştir. Bu çerçevede Konya ahalisinin devlete itaati tercih ettiğini ve kendisinin onların emniyette olacakları yönünde verdiği teminat üzerine Paşanın Konya'ya gelmesine razı olduklarını hatırlatmıştır. Aksi yönde hareket edilmesinin kendisinin yalan söylediğini düşünmelerine sebep olabileceğini ifade ederek bu ileri gelenleri rahatsız edecek hareketlerden kaçınılmasını rica etmiştir⁷⁶⁶.

Osmanlı yönetimi Abdurrahman Paşa'ya, Süleyman Bey'in söylediklerine benzer şekilde Konya ahalisini korkutacak hareketlerden sakınmasını ve onları koruyup kollamasını tembihlemiştir. Ardından vakit kaybetmeden İstanbul'a hareket etmesini istemiştir⁷⁶⁷. Böylece çatışmaya mahal verilmeden bu sorun ortadan kaldırılmıştır.

⁷⁶⁵ BOA, *HAT*, 39/1950-A, 13 Muharrem 1219 [24 Nisan 1804]; BOA, *HAT*, 40/2037, 13 Muharrem 1219 [24 Nisan 1804]; BOA, *HAT*, 39/1950-B, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1219 [31 Mart 1805], bunun 1219 [1804-1805] yılı başları olması kuvvetle muhtemeldir.

⁷⁶⁶ BOA, *HAT*, 39/1950-C, 7 Muharrem 1219 [18 Nisan 1804]; BOA, *HAT*, 39/1950-A, 13 Muharrem 1219 [24 Nisan 1804] tarihli arz-ı hâl üzerine derkenar.

⁷⁶⁷ BOA, *HAT*, 40/2037, 13 Muharrem 1219 [24 Nisan 1804].

Diğer taraftan Süleyman Bey, Abdurrahman Paşa ile ahali arasında aracı olduğu ve olumsuz bir davranışa maruz kalmayacakları sözünü verdiği için yönetimden Abdurrahman Paşa'nın buna uymasını sağlamasını rica ederek kendi nüfuzunu korumaya çalışmıştır.

2.4. Süleyman Bey'in 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki Faaliyetleri

Osmanlı Devleti, Fransa, Rusya ve İngiltere arasında oldukça kırılgan ittifak görüşmeleri ile antlaşma girişimleri devletlerin müttefiklik yapmak istedikleri ülkenin sürekli değişmesine neden olmuştur. Rusya'yla bir süre yakınlaşan Osmanlı Devleti daha sonra Fransa'yla iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Fransa'yla bu yakınlaşma İngiltere ve Rusya'nın tepkisini çekmiştir. Bunun sonucunda Rusya, uzun süredir ilhak etmeye çalıştığı Eflak ve Boğdan'ı Ekim-Kasım 1806'da savaş ilan etmeksizin işgal etmiştir. Bu gelişme karşısında Osmanlı Devleti 24 Aralık 1806'da Rusya'ya savaş ilanında bulunmuştur. Bunlar yaşanırken Rusya'nın yanında yer alan İngiltere, İstanbul'a filo göndererek Osmanlı yönetimini baskı altına almaya çalışmıştır. Fakat halk, ordu ve yönetimin basiretli duruşu sayesinde geri çekilmek zorunda kalmıştır. Fransa Haziran 1807'de Friedland'da Rusya'yı mağlup edince iki devlet arasında Tilsit'te barış görüşmeleri gerçekleşmiş ve 1808'de Erfurt Antlaşması imzalanmıştır. Bunun sonucunda bu iki devlet Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte hareket etmeye başlamıştır. Bir süre sonra Fransa, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında aracı olmuş ve Ağustos 1807'de iki devlet arasında ateşkes imzalanmıştır. Kalıcı olmayan bu ateşkesin 1809'da sona ermesi üzerine savaş yeniden başlamıştır. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan İngiltere'yle 5 Ocak 1809'da Kal'a-i Sultaniye Antlaşması imzalanmıştır. Fransa-Rusya ittifakında yaşanan çatırdamalar ve Napolyon'un Rusya üzerine sefer düzenleme girişimi sonrasında Rusya, Osmanlı Devleti'ne barış teklifinde

bulunmuştur. Bunun neticesinde iki devlet arasında 16 Mayıs 1812’de Bükreş’te barış antlaşması imzalanmıştır⁷⁶⁸.

Osmanlı Devleti’nde taht değişiklikleri ile isyan girişimlerinin yaşandığı bu sıkıntılı süreçte Süleyman Bey asker, nakil hayvanı ve maden takviyesi gibi önemli faaliyetlerle orduya destek vermeye çalışmıştır. Bu süreçte İstanbul ahalisinin et ihtiyacının karşılanması için de Anadolu’dan koyun nakletmiştir⁷⁶⁹.

Asker Temini

Osmanlı Devleti, Rusya’ya savaş ilanının ardından askerî gücünü geliştirmenin yanı sıra ahalinin ve görevlilerin maneviyatlarını kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Süleyman Bey, mutasarrıfı olduğu Çankırı’ya bir buyruldu yazarak 1807 ilkbaharında tertip edilecek orduyla Rusların üzerine gidileceğini bildirmiştir. Ardından bu vaziyetin uhdesindeki yerlerde ilan edilerek cami, mescit ve mekteplerde ordunun muzafferiyeti için beş vakit fetih suresi okunup, dua edilmesini istemiştir⁷⁷⁰.

İnsanların manevi yönlerine hitap eden bu girişimin ardından orduya kalifiye asker sevkiyle görevlendirilen Süleyman Bey ve Sivas Valisi Mehmed Celaleddin Paşa faaliyetlerine hız vermişlerdir. Bunun neticesinde Mehmed Celaleddin Paşa üç yüzü Çankırı sancağı kazalarından hazırlanacak olan beş bin süvariyle orduya katılmakla görevlendirilmiştir⁷⁷¹. Süleyman Bey, hemen faaliyete başlayarak Çankırı sancağı

⁷⁶⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s. 51-53; Armaoğlu, 19. *Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 108-113; Aksan, *Osmanlı Harpleri*, s. 255-259.

⁷⁶⁹ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 204.

⁷⁷⁰ ÇŞS, no. 22, s. 72, belge no. 100, 29 Şevvâl 1221 [9 Ocak 1807], buyruldunun 7 Zi’l-kâ’de 1221 [16 Ocak 1807]’de kaydedildiği belirtilmiştir.

⁷⁷¹ ÇŞS, no. 22, s. 78, 79, belge no. 113, Evâ’il-i Zi’l-kâ’de 1221 [10-19 Ocak 1807], fermanın 19 Zi’l-kâ’de 1221 [28 Ocak 1807]’de kaydedildiği belirtilmiştir.

kazalarından atlı ve silahlı tertip edilecek süvarilerin beş-on gün içerisinde hazırlanarak kendisine haber verilmesini istemiştir⁷⁷². Bu üç yüz süvarinin harçlıkları, başbuğ ve bölükbaşlarının masrafları için gereken 39.000 kuruş da sancak kazalarına taksim edilerek karşılanmaya çalışılmıştır⁷⁷³.

Osmanlı yönetimi orduya, serdar ve serdengeçti bayrakları açılması yoluyla da takviyede bulunmaya çalışmıştır. Bu amaçla Çankırı sancağı kazalarındaki görevlilere, savaşmaya muktedir yüz yirmişer nefer serdengeçti ve yüzer nefer serdar bayrağı açılmasını emretmiştir⁷⁷⁴. Süleyman Bey de buyruldu gönderdiği görevlilerden emre uygun hareket ederek, askerleri bir an önce yola çıkarmalarını istemiştir⁷⁷⁵.

Süleyman Bey'in yazdığı buyrulduya göre bu önlemler Rusların Karadeniz'deki memleketlere saldırı ihtimali nedeniyle alınmıştı. Nitekim Sivas eyaletindeki zuema ve erbâb-ı timar ile Çankırı, Çorum, Amasya ve Sivas Ortalarındaki neferler bu havalinin muhafazasında görevlendirilmişlerdi. Kendisine de gerekmesi halinde askerle harekete

⁷⁷² ÇŞS, no. 22, s. 72, belge no. 101, 7 Zi'l-kâ'de 1221 [16 Ocak 1807], buyrulunun 7 Zi'l-kâ'de 1221 [16 Ocak 1807]'de kaydedildiği belirtilmiştir.

⁷⁷³ Bu askerlerin dışında iki yüz deve sevk edilecekti. Bu kapsamda deve bedeli ile asker masrafları için kazalara düşen miktar şu şekilde olmuştur: Çankırı 17.652 kuruş 28 para, Tosya 17.652 kuruş 28 para, Kalecik 12.258,5 kuruş 13 para, Koçhisar 11.277,5 kuruş 24 para, Tuht 9.807 kuruş 2 para, Çerkeş 8.335,5 kuruş 20 para, Keskin 5.592,5 kuruş 8 para, Kargu 4.903,5 kuruş 1 para, Bucura 4.903,5 kuruş 1 para, Karıpazarı 4.903,5 kuruş 1 para, Milân 4.903,5 kuruş 1 para, Kurşunlu 3.922,5 kuruş 13 para, Şabanözü 1.961 kuruş 16 para, Öküz 980 kuruş 28 para, Korupazarı 980 kuruş 28 para, Boğaz 980 kuruş 28 para ve Karacaviran kuraları 980 kuruş 28 para. Bk. ÇŞS, no. 22, s. 79, belge no. 114, 19 Zi'l-kâ'de 1221 [28 Ocak 1807].

⁷⁷⁴ Asker talep edilen kazaları Çankırı, Koçhisar, Karacaviran, Çerkeş, Milân ma'a Karacalar, Bucura, Tuht, Kargu, Gürün, Osman, Hacı Hamza ve Tosya ma'a Oğuz oluşturmuştur. Bk. ÇŞS, no. 22, s. 104, belge no. 147, Evâsıt-ı Zi'l-hicce 1221 [18-28 Şubat 1807], emrin 5 Rebîü'l-evvel 1222 [13 Mayıs 1807]'de kaydedildiği belirtilmiştir.

⁷⁷⁵ ÇŞS, no. 22, s. 105, belge no. 149, 9 Rebîü'l-evvel 1222 [17 Mayıs 1807].

geçmesi emredilmişti. Bu kapsamda Süleyman Bey, emrin Çankırı’da ilan edilerek asker ve mühimmat hazırlıklarının hızlıca tamamlanmasını istemiştir⁷⁷⁶.

Rusya ile muharebe devam ederken Kabakçı Mustafa İsyanı sonrasında 29 Mayıs 1807’de Osmanlı tahtına Sultan IV. Mustafa geçmiştir. Beklenmedik bu gelişme karşısında Sultan III. Selim ile iyi ilişkiler sürdüren Çapanoğulları endişelenerek yeni Padişaha destek vermemiştir. Onların bu tavrı üzerine Sultan IV. Mustafa, Temmuz 1807’de ahalinin şikâyet ve taleplerini gerekçe göstererek ileride bahsedileceği üzere daha önce idaresine verilen Amasya sancağındaki Gümüş ma’a Hacıköy madeni eminliği görevini Süleyman Bey’den alarak el-Hac Osman’a vermiştir⁷⁷⁷. Ayrıca Süleyman Bey’in oğlu Sivas Valisi Mehmed Celaleddin Paşa, Şubat 1808’de Diyarbakır valisi olarak görevlendirilmiştir. Onların bu şekilde gözden düşüşleri esnasında düşmanları olan Tayyar Mahmud Paşa sadaret kaymakamlığı görevine getirilerek itibarı artırılmıştır⁷⁷⁸.

Süleyman Bey, Osmanlı yönetiminin kendisine ve ailesine karşı takip ettiği politika nedeniyle verilen emirleri yerine getirmemeye başlamıştır. Bu kapsamda Karaosmanoğlu Hacı Ömer Ağa ve Diyarbakır Valisi Abdi Paşa’yla birlikte cephede

⁷⁷⁶ ÇŞS, no. 22, s. 86, belge no. 122, 21 Zi’l-hicce 1221 [1 Mart 1807], emrin 27 Zi’l-hicce 1221 [7 Mart 1807]’de kaydedildiği belirtilmiştir.

⁷⁷⁷ BOA, C.DRB, 16/761, 25 Rebîü’l-âhir 1222 [2 Temmuz 1807]; BOA, C.DRB, 19/918, 25 Rebîü’l-âhir 1222 [2 Temmuz 1807]. Bu azil Gümüş madeni eminliği görevinden olmasına rağmen Mert, Amasya sancağının üzerinden alınması doğrultusunda değerlendirmiştir. Bk. Mert, *Çapanoğulları*, s. 60, 61.

⁷⁷⁸ BOA, MD, no. 227, s. 34, hkm. 116, Evâsıt-ı Zi’l-hicce 1222 [2-12 Ağustos 1789]; BOA, HAT, 1361/53623, katalog tarihi 29 Zi’l-hicce 1222 [27 Şubat 1808]; Süleyman Duygu, “Belgelerin Transkripsyonu”, (Sayı 147-148-149’dan devam), *Türk Kültürü Dergisi*, S. 150-151-152, Yıl XIII, Nisan-Mayıs-Haziran 1975, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1975, s. 239, 240; Mert, *Çapanoğulları*, s. 61.

görevlendirilmesi⁷⁷⁹ emrine uymamıştır. Bunun üzerine eski Sadrazam Darendeli Mehmed Paşa'nın oğlu Mübaşir Ahmed Bey, Süleyman Bey'in orduya gelmesini teminle görevlendirilerek Yozgat'a gönderilmiştir. Aldığı kaime ve şukkayla da bir süre sonra İstanbul'a dönmüştür. Burada yazılanlara göre; Süleyman Bey görevi yerine getirmekte rehavet göstermeyeceğini belirtmiştir. Fakat hayatta olan ezeli düşmanı Tayyar Mahmud Paşa'ya sadaret kaymakamlığı görevinin verilmesinden dolayı telaşlandığı için ne kendisinin ne de Anadolu'nun diğer hanedanlarının Rumeli tarafına geçmek istemediklerini ifade etmiştir⁷⁸⁰. Böylece Süleyman Bey, Anadolu'daki diğer hanedanların da kendi yanında yer aldıklarını ima ederek Osmanlı yönetimini Tayyar Mahmud Paşa'ya karşı tavır almaya zorlamıştır.

Süleyman Bey'in belirtilen gerekçesinin dışında başka korkularının da olduğu ve bu nedenle verilen emri yerine getirmekten çekindiği anlaşılmaktadır. Zira mutasarrıf unvanıyla devlete pek çok hizmette bulunan Süleyman Bey, İstanbul'a gitmesi halinde kendisine vezaret verileceğini düşünmüştür. Osmanlı Devleti'nde pek çok kişi en mühim ve imtiyazlı makamlar arasında yer alan vezirlik elde edebilmek için uğraşırken⁷⁸¹ anlaşıldığı kadarıyla kendisi bu yönde bir görevi istememiştir. Nitekim bu görevin tevcihi halinde hanedanı ile güç ve nüfuzunun merkezi olan Bozok sancağının dışında bir yerde görevlendirilerek etkisinin kırılabileceğini hesap etmiş olmalıdır. Böylece oğlu Mehmed Celaleddin Paşa başta olmak üzere pek çok yerel ileri gelene vezaret verilerek “*taşra veziri*” yapılırken, Süleyman Bey bundan özellikle sakınmıştır. Osmanlı yönetimi sefere bizzat katılmaktan kaçınmasını bu düşüncesiyle bağlantılı gördüğü için onu ikna etmeye çalışmıştır. Sultan IV. Mustafa, Süleyman Bey'e konu

⁷⁷⁹ BOA, HAT, 1361/53623, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1222 [27 Şubat 1808].

⁷⁸⁰ BOA, HAT, 1359/53472, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1222 [27 Şubat 1808]; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât*, s. 482; Mert, *Çapanoğulları*, s. 61.

⁷⁸¹ Doğan, “Bazı Düzenlemeler”, s. 83.

hakkında mektup göndermiştir. Bu mektup Süleyman Bey'in atadan dededen devlete olan bağlılığına ve kendisine verilen görevleri yerine getirmesine atıf yapılarak başlamıştır. Ardından orduya ulaştığında vezaret verilir, haline uygun olmayan bir hizmet teklif edilir ya da sıkıntılı bir durum ortaya çıkabilir düşüncesine kapılarak orduya dâhil olmaktan kaçındığının işitildiği yönünde devam etmiştir. Sultan IV. Mustafa, onun endişesini dindirmek için hakkında iyi niyetten başka bir şey düşünülmediğini vurgulamıştır. Bu nedenle askerlerini de yanına alarak bir an önce orduya katılmasını istemiştir. Bunu yerine getirmesi halinde *“hâtır-güzârın olan hâlâtdan ya'nî vezâret verilmek ve emr-i muhârebeden gayrı hâline lââyık olmayan bir hidmete ta'yîn olunmak ve tekdîrin değil mûceb-i iğbirârın olur bir hâlet tekevvün etmek adîmü'l-ihimâldir”* denilerek gönül koyacağı bu durumlardan birine izin verilmeyeceğini belirtmiştir. Ardından tekrar, vesveseye kapılmadan sevkiyle görevli olduğu askerleri yanına alıp orduya gelmesini istemiştir⁷⁸².

Sultan IV. Mustafa, ileride görüleceği üzere Tayyar Mahmud Paşa'yı sadaret kaymakamlığı görevinden azledecektir. Ardından Çapanoğulları'nın korkusunu gidermek için Diyarbakır Valisi Mehmed Celaleddin Paşa'ya tekrar Bozok sancağına yakın bir yerde valilik vermek için adım atmıştır. Bu amaçla Kayseri sancağının tevcih edilmesi düşünülürken⁷⁸³ yapılan müzakereler neticesinde Sivas eyaletinin verilmesini uygun görmüştür⁷⁸⁴. Bu görevlendirme dolayısıyla Mehmed Celaleddin Paşa'ya giydirilmesi gereken hilat kapı kethüdasına giydirilmiştir⁷⁸⁵. Süleyman Bey'e de Karahisâr-ı Şarkî sancağı voyvodalığı tevcih edilmiştir⁷⁸⁶. Böylece Tayyar Mahmud

⁷⁸² BOA, HAT, 40/2036, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1222 [27 Şubat 1808].

⁷⁸³ BOA, HAT, 1365/54059, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1222 [27 Şubat 1808].

⁷⁸⁴ BOA, HAT, 275/16183, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1222 [27 Şubat 1808]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 61.

⁷⁸⁵ BOA, HAT, 1437/59061, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1223 [15 Şubat 1809].

⁷⁸⁶ Duygu, *Çapanoğulları*, s. 28; Mert, *Çapanoğulları*, s. 63.

Paşa'nın azli ve Süleyman Bey ile Mehmed Celaledin Paşa'ya görev tevcihleri Çapanoğulları'nın hükümet merkeziyle ilişkilerini düzeltmesini sağlamıştır.

Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey ile Sivas Valisi Mehmed Celaledin Paşa'dan asker talep etmeyi sürdürmüştür. Bu kapsamda Süleyman Bey'in kapı kethüdasına bu iki görevlinin çıkarabilecekleri asker sayısı ile bunların kaç günde ve ne şekilde gelebileceklerini sormuştur. Ardından onu Çapanoğulları'nı hızlıca Davudpaşa sahrasına göndermek hususunda görevlendirmiştir. Emir çerçevesinde Süleyman Bey'in yanına gideceğini belirten kapı kethüdası Çapanoğulları'nın, idare alanları içindeki yerlerin yanı sıra yol üzerindeki ileri gelenlerden en az otuz bin asker hazırlayabileceklerini ifade etmiştir. Fakat Süleyman Bey'e yanında götüreceği asker, âyan ve eşraf nezdinde nüfuzunun etkili olması ve teşvik etmesi için hakkında iyi niyet beslendiği hususunda beyaz üzerine hatt-ı hümayun yazılmasının faydalı olacağını ileri sürmüştür. Kapı kethüdasının bu talebini yerinde bulan yönetim, emirlerin yazılarak onunla gönderilmesine karar vermiştir⁷⁸⁷. Bu doğrultuda Süleyman Bey'e gönderilecek emrin üzerine;

*“asdikâ-i hanedânan-ı devletimden Süleyman Bey'sin bî-avn-ı te'âlâ iş bu
asâkirin tanzîmi kat'î senden matlûb-ı hümayunum olmağla mugâyir-i
hareket eder olur ise te'dîb ve icrâsı husûsunda sana her vechle ruhsat-ı
şâhânem erzânî kılınmışdır göreyim seni dîn ü devletime ibrâz hüsn-i hidmet
eyleyesin cenâb-ı hakk tevfikini refik eyleye amîn”*

hattının yazılması uygun bulunmuştur⁷⁸⁸.

Rus Seferi'nde bölge ileri gelenlerinden mümkün olduğunca yararlanmayı amaçlayan Osmanlı idaresi, hiçbir şeyin buna mâni olmamasını istemiştir. Bu kapsamda

⁷⁸⁷ BOA, HAT, 1272/49323, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1222 [27 Şubat 1808].

⁷⁸⁸ BOA, HAT, 992/41843, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1223 [15 Şubat 1809].

da hasımlıklara son vermeye çalışmıştır. Zira Nizâm-ı Cedîd'in kaldırılması sonrasında Osmanlı yönetimini 1806-1812 Muharebesi'nde zorlayan kimi gelişmeler yaşanmıştır. Yeniçeriler, Nizâm-ı Cedîd destekçilerine tepkilerini sürdürürken, Süleyman Bey de tepkilerin hedefinde yer almıştır. Bu nedenle belirtilen muharebe esnasında asker sevkinde sorunla karşılaşmıştır. Ocak 1809 sonlarına doğru Tuzcuoğlu ile Tayyar Mahmud Paşa'nın Delilbaşı Danabaş, Nizâm-ı Cedîd'den olduğunu ileri sürdükleri Süleyman Bey'e saldırmışlardır. Bunlar, Abdülfettah Bey'i kuşatmalarının ardından kendilerine ferman geldiğini ve Süleyman Bey'in idaresindeki yerlerde bulunan Nizâm-ı Cedîd askerini idam etmediğini söyleyerek askerleri tahrik etmişlerdir. Kuşatma sırasında yaralanan Abdülfettah Bey gelişmelerden babasını haberdar etmiştir. O, bu hareketin merkezinde Ankara'nın yer aldığını ve olayların içerisinde bulunanların çoğunluğunun farklı konular nedeniyle kendilerine kin güden ya da yağma yapmayı amaçlayan kişilerden ibaret olduğunu belirtmiştir. Bu gelişme üzerine harekete geçen Süleyman Bey Tuzcuoğlu, Hazinedaroğlu ve Delilbaşı Danabaş ile giriştiği muharebede mağlup olmuştur. Bu sırada Süleyman Bey'in Bölükbaşı Yeşilbaş ile pek çok askeri ölmüştür. Karşı taraftan ise Danabaş öldürülmüştür. Diğer taraftan Çarşamba zapt edildiği için Süleyman Bey'in askerleri Amasya'ya kadar çekilmek zorunda kalmışlardır⁷⁸⁹.

Merkezî idare Çapanoğlu Süleyman Bey ile Hazinedarzâde Süleyman'dan bu zor zamanda çekişmeleri bir yana bırakmalarını istemiştir. Nitekim Rusların yanı sıra bir süredir isyan halindeki Sırp asilerinin üzerine gönderilmek üzere eli kılıç tutan herkese ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu amaçla Hazinedarzâde Süleyman'dan Canik'ten asker hazırlaması istenmiştir. Ayrıca Çapanoğlu Süleyman Bey'e kin gütmesinin bu sıralarda uygun olmadığı ve Çapanoğulları'nın seferde görevlendirilmesinden yararlanarak onlara saldırmayı düşünmesinin düşmana karşı harekete geçmeyi

⁷⁸⁹ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 378, 426, 427.

geciktireceği için devlete ihanetle eş tutulacağı ifade edilmiştir. Diğer taraftan Çapanoğlu Süleyman Bey'e de bu düşmanlıktan kısa süreliğine de olsa vazgeçmesi tavsiye edilmiştir⁷⁹⁰.

Süleyman Bey ile sürtüşmeleri devam ettiği için Rus Muharebesi'ne çağrılan yeniçeriler orduya katılmaktan imtina etmişlerdir. Bunlar, kendilerine kin güden ricalin ordudaki yeniçeri mensuplarını öldüreceklerini düşünmekteydiler. Bu nedenle de öncelikle maiyetinde kırk bin civarında asker bulunan Süleyman Bey'in orduya gitmesini istemişlerdir. Onun ardından kendilerinin de hareket edeceklerini belirtmişlerdir. Diğer taraftan Süleyman Bey, Anadolu'da yeniçerilerle mücadele halinde olduğu için çoğunluğu Anadolu'ya olan ocaklının vilayetlerine gitmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Tüm bu gelişmeler dolayısıyla yeniçerilerle âyanların mücadelesi düşmanla mücadeleyi olumsuz etkileyecek raddeye ulaşmıştır. Bu gelişme üzerine Sadrazam Yusuf Ziya Paşa Mayıs 1809'da yeniçeri ağa kapısına gitmiştir. Burada, Sultan II. Mahmud'un Süleyman Bey, Karaosmanoğlu, Hacı Ahmedoğlu ve Kalyoncu Ağa gibi âyanların orduya katılmasını ve ocak mensuplarıyla birlikte mücadele etmelerini istediğini bildirmiştir. Fakat belirttiğine göre bu emir karşısında âyanlar, yeniçerilerin Alemdar Mustafa Paşa olayı nedeniyle kendilerini düşman gibi gördükleri, bu sebeple orduda çıkacak bir çatışma düşmanın zaferine yol açacağı için aklarını istemişlerdir. Bu gelişme karşısında yeniçerilere, âyanlara kin güdüp gütmediklerini soran sadrazam, yeniçerilerin ya da âyanların sefere katılmaları gerektiğini belirtmiştir. Konuyu aralarında görüşen yeniçeriler, âyanların İstanbul'a uğramadan Çardak'tan orduya katılabileceklerini bildirmişlerdir. Yeniçerilerin Süleyman Bey'e tepki göstermelerinde çeşitli dedikoduların etkisi olmuştur. Bunlardan birine göre, Nizâm-ı Cedîd yanlısı olan Süleyman Bey, idaresi altındaki bölgelerde yeniçerilik iddiasında bulunan fakat korkularından bunu dile getiremeyen kişileri

⁷⁹⁰ BOA, C.DH, 61/3014, Evâ'il-i Rebû'l-âhir 1224 [16-25 Mayıs 1809].

Alemdar Mustafa Paşa vakasından sonra bunu açıkça ifade etmeleri üzerine idam etmişti. Bu bakış açısı dolayısıyla Süleyman Bey, yeniçerilerin saldırıları karşısında kendisini korumak adına mecburen çatışmaya girmiştir. Orduya kuvvet gönderme konusunda ise yeniçerilerin kendisine mensup askerlere saldırma ihtimali nedeniyle mesafeli durmuştur⁷⁹¹.

Osmanlı yönetimi, sefer nedeniyle taraflar arasındaki düşmanlığa son vermek istemiştir. Bu doğrultuda Varna ve havalisinin muhafaza ve takviye edilebilmesi için burada istihdam edilmek üzere 1809 yılı Eylül’ünde Süleyman Bey, Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa ve diğer Anadolu ileri gelenleri vasıtasıyla asker hazırlanmasına karar vermiştir. Sadrazam Yusuf Ziya Paşa, Süleyman Bey ile Karaosmanoğlu Hüseyin Ağa’ya göndermek üzere konuyla ilgili kaime hazırlamıştır. Bu çerçevede yazılacak emirlerin de hazırlanmakta olan tertip defteri doğrultusunda kaleme alınarak kaimelerle gönderilmesini arz etmiştir⁷⁹². Bu istek üzerine Pazarcık ve Varna havalilerine saldıran Ruslarla mücadele için Süleyman Bey ile Karaosmanoğlu’nun başbuğlar maiyetiyle iki biner süvari göndermeleri yönünde emir yazılmıştır⁷⁹³. Diğer taraftan Tarsus mukâta’asını tasarruf eden Süleyman Bey’den Tarsuslu Kelekoğlu ile İzzetoğlu’nun beşer yüz neferle orduya katılmalarını sağlaması istenmiştir⁷⁹⁴.

⁷⁹¹ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 416, 417, 436, 437, 440, 441, 507, 508.

⁷⁹² BOA, *HAT*, 986/41757, 19 Şa’bân 1224 [29 Eylül 1809]; BOA, *HAT*, 986/41757, hat.

⁷⁹³ BOA, *HAT*, 1008/42377, katalog tarihi 26 Şa’bân 1224 [6 Ekim 1809]. Sadrazam Yusuf Ziya Paşa, Anadolu’nun diğer kazalarından kış askeri tertip edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle hazırlanacak emrin mübaşirlerle gönderilmesi ve askerlerin kış bastırmadan orduya dâhil olmalarını sağlamaya çalışmıştır. Bk. BOA, *HAT*, 1001/42021, 9 Ramazân 1224 [18 Ekim 1809]; BOA, *HAT*, 1001/42021, hat.

⁷⁹⁴ Şânî-zâde Mehmed ‘Atâ ‘ullah Efendi, *Şânî-zâde Târihi [Osmanlı Tarihi (1223-1237/1808-1821)]*, C. I, haz. Ziya Yılmaz, Çamlıca Yay., İstanbul, 2008, s. 311, 312.

Süleyman Bey bu haberi alır almaz Yusuf Ziya Paşa'ya arz-ı hâl yazmıştır. Burada, anılan sayıda süvariye kendisinin ya da sadece Bozok ve Çankırı sancaklarının karşılayamayacağını bildirmiştir. Bu mümkün dahi olsa zamana ihtiyaç duyulacağını ileri sürmüştür. Zira mevcut askerlerin çoğu aşiret mensubu oldukları için mahallinde istihdam edilmişlerdi. Daha önce aşiretlerden sefere asker gönderilmediği için bu yönde bir teklif aşiret mensuplarının başka yerlere dağılmalarına yol açabilirdi. Bu nedenle yerli ahaliden hazırlanması gereken iki bin süvarinin bir ya da iki sancaktan karşılanamayacağını, askerlik dışındaki sorumluluklarını yerine getirmeye çalışan ahalinin durumunun da buna müsait olmadığını bildirmiştir. Bu kapsamda Bozok ve Çankırı sancaklarına ek olarak bin süvariye masraflarını kendisinin karşılayarak hazırlayacağını ifade etmiştir. Geri kalan bin süvarinin ise Kayseri ve havalisindeki vilayetlerden hazırlanmasının gerektiğini belirtmiştir. İzin verilmesi halinde de ilgili yerlere emirler yazılmasını talep etmiştir. Bu askerleri Kethüdası Sadık Ağa'yla göndermesinin emredilmesi üzerine hasta olan Sadık Ağa'yı *“dizlerine varıncaya değin şiş olub rü'yet-i maslahata iktidârı kalmadığından”* kethüdalık görevinden azlettiğini, bu nedenle askerleri başka bir başbuğla göndereceğini haber vermiştir⁷⁹⁵.

Fakat anılan yerlerden kış askeri talep edildiği için bu isteğin yerine getirilmesinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Zira bu yöndeki bir emir her iki tertibin de zarar görmesine yol açabilirdi. Sultan II. Mahmud, bu isteğin kış tertibine zarar vermesinin dışında başka mahzurlarının da olacağını ifade etmiştir. Bu nedenle Süleyman Bey'in vakit geçirme yönünde tahrirat yazmasını doğru bulmadığını belirtmiştir. Sultan II. Mahmud ayrıca Süleyman Bey için iki bin süvari hazırlamanın

⁷⁹⁵ Süleyman Bey, bin süvarinin diğer yerlerden teminine izin verilmesi halinde Kayseri'den üç yüz elli, maden kazaları ile Niğde sancağından üç yüz, Kırşehir ve Çorum sancaklarından yüz yirmişi, Aksaray sancağından ise yüz on neferin hazırlanarak gönderilmeleri için kendisi ile buradaki görevlilere emir yazılmasını talep etmiştir. Bk. BOA, HAT, 999/41954, Gurre-i Şevvâl 1224 [9 Kasım 1809].

malen zor olmadığını düşünmekteydi. Bu nedenle önceki tertibe zarar vermeden bu süvarileri göndermesinin *pekâlâ* olacağını belirtip bunu yapmaması halinde asker göndermemesini istemiştir⁷⁹⁶.

Yusuf Ziya Paşa'ya göre, Süleyman Bey askerleri hazırlayabilmek için en az iki aya ihtiyaç duyduğunu belirtmişti. Bu nedenle tertip zarar görecektir ve kışın uzaktan gelecek bu askerlerden verim alınamayacaktı. Yusuf Ziya Paşa bu nedenle tertibin bedele çevrilmesinin gerektiğini savunmuştur. Bu sayede elde edilecek para, düşmanı takiple görevli Vezir Pehlivan İbrahim Paşa'nın maiyeti ile diğer askerlerin ulufelerine sarf edilebilecekti⁷⁹⁷.

Yusuf Ziya Paşa bu mektubu gönderdiği esnada Süleyman Bey yeni bir tahriratla kendisinden istenen askerlerden binini göndermek üzere olduğunu bildirmiştir. Buna rağmen Yusuf Ziya Paşa sözlerinin arkasında durarak kışın uzaktan gelecek askerlerden fayda sağlanamayacağı için bunların bedele kesilmeleri gerektiğini ifade etmiştir⁷⁹⁸. Süleyman Bey'in menfaatine gibi görünen bu talep üzerine onu kayırmak niyetinde olmadığını, tek amacının devlet işlerinin layıkıyla görülmesini sağlamak olduğunu sözlerine eklemiştir. Talebinin uygun bulunmaması halindeyse kışın gönderilecek askerlerden fayda sağlanamayacağı için tertibin ilkbahara ertelenmesini rica etmiştir. Zira Yusuf Ziya Paşa, ilkbaharda asker talep edilmesi halinde Süleyman Bey'in aslında kırk-elli gün önce gelmeleri gereken bu askerleri bahane edebileceğini düşünmekteydi⁷⁹⁹.

⁷⁹⁶ BOA, HAT, 999/41954, takrir ve hat.

⁷⁹⁷ BOA, HAT, 979/41586, 19 Şevvâl 1224 [27 Kasım 1809], aynı mektuptaki ilk metin; BOA, HAT, 999/41954, 21 Şevvâl 1224 [29 Kasım 1809].

⁷⁹⁸ BOA, HAT, 979/41586, 19 Şevvâl 1224 [27 Kasım 1809], aynı mektuptaki ikinci metin.

⁷⁹⁹ BOA, HAT, 979/41586, 19 Şevvâl 1224 [27 Kasım 1809], aynı mektuptaki üçüncü metin.

Yusuf Ziya Paşa'yı bu yönde davranmaya iten gelişmelerin arasında devletin ulufeli asker istihdamına mecbur kalması yer almıştır. Diğer taraftan faydası olmayacağı düşünülen kaza askerlerinin bir kısmını, sefer masraflarının ağırlığı nedeniyle bedelle tanzim ederek, buradan sağlanacak parayla asker maaşlarının karşılanması amaçlanmıştır. Böylece devlet hazinesi rahatlayabilecekti⁸⁰⁰. Açıklamaları mantıklı bulan ve isteği kabul eden Sultan II. Mahmud, Yusuf Ziya Paşa'dan harekete geçmesini⁸⁰¹ ve emrin yazılmasını istemiştir⁸⁰².

İstediği izni alan Yusuf Ziya Paşa, Süleyman Bey'den 500 kese akçelik bedeli hızlıca göndermesini istemiştir. Süleyman Bey ise iki yüz süvariye aynen sevk edeceği için bu miktardan 100.000 kuruş indirilmesini ve 150.000 kuruş göndermesine izin verilmesini rica etmiştir. Talep karşısında Yusuf Ziya Paşa, Süleyman Bey'in masrafların ağırlığı nedeniyle ödemeye gücü olmadığı için bu yönde talepte bulunduğunu belirtmiştir. Zira bir süredir avarız konusu nedeniyle masrafa girmişti. Bu gelişmelere karşın Süleyman Bey, daha sonra 200.000 kuruş ödemeyi kabul etmiştir. Fakat bedel konusundaki indirim talebi Sultan II. Mahmud'u şaşırtmıştır. Padişah, bu sıkıntılı dönemde 3.000 kese göndermeye Süleyman Bey'in kendisinin talip olacağını düşündüğünü ve affını istediği meblağın tasarrufu altındaki yerlerden tahsil edilen kısım olduğu için buna şaşırdığını belirtmiştir⁸⁰³.

⁸⁰⁰ BOA, HAT, 647/31703, 9 Zi'l-kâ'de 1224 [16 Aralık 1809].

⁸⁰¹ BOA, HAT, 647/31703, hat.

⁸⁰² BOA, HAT, 979/41586, hat.

⁸⁰³ Süleyman Bey'in bunu kabul etmesi biraz çetrefilli olmuştur. Zira ondan daha önce 1.000 kese akçe talep edilince 100.000 kuruş vermek üzere affını istemişti. Yusuf Ziya Paşa'nın bunu kabul etmemesi üzerine 150.000 kuruş teklif etmiş ve nihayetinde kapı kethüdasının zorlamasıyla 200.000 kuruş ödemeye yanaşmıştır. Süleyman Bey'in göndereceği 200.000 kuruşun, 150.000 kuruşu daha önce Rumeli Valisi ve Sofya canibi Seraskeri Hurşid Paşa'ya gönderilmesi gereken paraya karşılık olarak onlara; 50.000 kuruşu ise Hurşid Paşa'nın Ordu Defterdarı Mustafa Efendi'ye daha önce verilmesi gereken 100.000 kuruşun

Bu süreçte ordu hazinesinde nakit sıkıntısı giderek artmış ve acil paraya ihtiyaç duyulmuştur. Böylece Yusuf Ziya Paşa'nın bedel konusunda ne kadar haklı olduğu anlaşılmıştır. Cephedeki askerleri az da olsa rahatlatmak için Süleyman Bey'den gelecek 300 kese asker bedeliyesine seferiye akçesi emvâlinden 200 kese daha eklenerek toplamda 500 kesenin orduya gönderilmesine karar verilmiştir⁸⁰⁴. Nakit ihtiyacının yanı sıra masrafların da artması yeni arayışlara sebep olmuştur. Bu sorunu çözmek amacıyla Bâbîâlî'de meşveret meclisi toplanmıştır. Burada kabul edilen öneriye göre; Süleyman Bey, Tepedelenli Ali Paşa, Mısır Valisi Ali Paşa ve Karaosmanoğulları gibi servet sahiplerinin birkaç bin kese akçe vererek bu zor zamanda devlete yardım etmeleri gerekmektedir. Fakat bunun ferman ve mektupla talep edilmesi bu ileri gelenlerin bahane öne sürmelerine sebep olabilirdi. Bu nedenle sefer sonunda geri ödenmek üzere para göndermeleri hususunda her birine beyaz üzerine hatt-ı hümayun yazılarak birer hasekiyle gönderilmesinin etkili olacağı düşünülmüştür. Nakit sıkıntısının üstesinden gelebilmek adına buna mecbur kalan Sultan II. Mahmud, vezirler ile âyanlardan yardım istenmesine dair hatt-ı hümayun yazmaya karar vermiştir⁸⁰⁵.

Kış askerinin bedele çevrilmesinin ardından Süleyman Bey'den beş yüz neferi Bozok, beş yüz neferi ise Çankırı sancaklarından olmak üzere bin nefer tertip edip nevruzdan önce orduya göndermesi istenmiştir⁸⁰⁶. Daha sonra Süleyman Bey'e yazılan yeni hükümde Rusların Pazarcık'ı istila ederek buradaki insanları katlettikleri, ardından Şumnu ve Varna'ya doğru ilerledikleri belirtilmiştir. Bu nedenle hem düşmana direnen askerlerin takviye edilmesi hem de Edirne'deki asker ihtiyacı dolayısıyla Süleyman

50.000 kuruşuna karşılık verilecekti. Bk. BOA, *HAT*, 671/32809, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1224 [4 Şubat 1810].

⁸⁰⁴ BOA, *HAT*, 853/38189, 13 Cemâziye'l-evvel 1224 [26 Haziran 1809].

⁸⁰⁵ BOA, *HAT*, 1002/42074, 16 Şa'bân 1224 [26 Eylül 1809].

⁸⁰⁶ Sivas eyaletinden de beş yüz nefer sevk edilecekti. Bkz. Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, C. I, s. 326.

Bey'den iki bin süvari daha göndermesi istenmiştir. Başbuğla yola çıkarılacak bu askerlerin on-on beş güne kadar Edirne'ye gelmeleri sağlanacaktı. Fakat daha sonra bu askerlerin Edirne'ye gönderilmeleri hususunda zamana ihtiyaç duyulacağı belirtilerek düşman yaklaştığı için Süleyman Bey'in kendisine mahsus iki bin askeri oğullarından birinin başbuğluğuyla göndermesi istenmiştir. Bunlar sekiz-on güne kadar Edirne'ye ulaştırılacaktı. Sancaklardan hazırlanması gereken askerlerin bedelleri ise tevzi ve taksim edilerek bu askerlerin masraflarına mahsup edilecekti⁸⁰⁷.

Kendisinden asker talep edilen Süleyman Bey'in maiyetine daha önce olduğu gibi iki adet sürat top arabası ve bir adet sürat cebehane arabası verilmiştir⁸⁰⁸. Böylece sahip olduğu askerî güç biraz daha kuvvetlendirilmiştir.

Osmanlı yönetimi, Rus Muharebesi'ne asker takviyesinde bulunmak için Süleyman Bey'den etkin bir şekilde yararlanmaya devam etmiştir. Bu faaliyetleri esnasında elini güçlendirebilmek için de Süleyman Bey'e 1810 Haziran'ında üst üste yeni görevler tevcih etmiştir. Bu çerçevede Süleyman Bey, Kayseri ve Ankara Sancakları Mutasarrıfı Vezir Abdurrahman Paşa'nın Ankara sancağında ikamet etmesi nedeniyle Kayseri mütesellimi olarak görevlendirilmiştir⁸⁰⁹. Hemen birkaç gün sonra, seferde olan Aksaray Sancağı Mutasarrıfı Vezir Karslı Ali Paşa'nın yerine mütesellim bıraktığı Zaimzâde Mustafa'nın zulmü nedeniyle ahali, görevin Süleyman Bey'e verilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Ali Paşa'nın kapı kethüdasının ricası üzerine

⁸⁰⁷ Bu askerler Bozok, Çankırı, Amasya ve Kayseri sancaklarından üç yüzer, Sivas sancağından iki yüz elli, Niğde sancağından iki yüz, Çorum ve Aksaray sancaklarından yüz yirmi beşer ve Kırşehir sancağından yüz olmak üzere tertip edilecekti. Bk. BOA, C.AS, 482/20121, Evâ'il-i Cemâziye'l-evvel 1225 [4-13 Haziran 1810].

⁸⁰⁸ BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d), no. 2556/2, s. 5, 28 Cemâziye'l-âhir 1224 [10 Ağustos 1809]; BOA, TS.MA.d, no. 2556/3, s. 6, 15 Receb 1224 [26 Ağustos 1809].

⁸⁰⁹ BOA, MD, no. 229, s. 160, hkm. 274, Evâ'il-i Cemâziye'l-evvel 1225 [4-13 Haziran 1810]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 28.

Osmanlı yönetimi Süleyman Bey'i Aksaray sancağı mütesellimi olarak görevlendirmiştir⁸¹⁰. Ekimde ise Kırşehir mütesellimi olmayı başarmıştır⁸¹¹.

Bu tevcihlerin ardından merkezî idare Süleyman Bey'in idaresi altındaki yerlerden orduya “*nefir-i âmm*” yoluyla asker göndermesini, kendisinin de bunların arkasından gelmesini istemiştir. Bu konuda Mehmed Celaleddin Paşa'ya da görev verilmiştir. İşe koyulan Süleyman Bey, Mehmed Celaleddin Paşa'dan idaresi altında bulunan yerlerdeki askerleri sevk edip kendisinin de yola çıkmasını istemiştir. Diğer taraftan Osmanlı yönetimine kendisini engelleyen bazı durumların olduğunu bildirmiştir. Nitekim Süleyman Bey'e göre, kimi sancak askerleri önceki görevleri dolayısıyla kendisine düşmanlık besledikleri için bunların cepheye rızalarıyla sevkleri mümkün görünmüyordu. Nakilleri için zorlanmaları halindeyse “*bizleri cebren sefere sevk ediyor deyü*” düşmanlıkları daha da artabilirdi. Zira nasihatte bulunmasına karşın sefere katılmamakta direnen Kayseri ocaklısının görevlendirilecek askerler vasıtasıyla zorla götürülmeleri gerekmişti. Bu nedenle de kendisine kırılmışlardı. Süleyman Bey, bunların cepheye gitmeleri durumunda aradıkları fırsatı bularak, kendisine hakaret edip askerleriyle kavga edeceklerini öne sürmüştür. Bunun sonucunda ise orduda karışıklık çıkarıp dağılacaklarını savunmuştur. Yaşanması muhtemel bu gelişme, kendisinin cezalandırılmasına sebep olabileceği için sefere bizzat katılmaktan affını dilemiştir. Diğer taraftan, menfaatini düşünmediğini belirterek, tek amacının kendisinden kaynaklı bir sorun nedeniyle ordunun mağlubiyetine yol açacak bir hadiseye fırsat vermemek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca sefere Mehmed Celaleddin Paşa'yla birlikte gitmesi halinde askerlerin sevkinde de sorun yaşanabilecekti. Zira bu askerlerin çoğu, geride korktukları kimse kalmayacağı için vilayetlerine firar edebilirdi. Süleyman Bey, istenmeyen bu durumların yaşanmaması adına orduya Mehmed Celaleddin Paşa'nın

⁸¹⁰ BOA, MD, no. 229, s. 164, hkm. 282, Evâsıt-ı Cemâziye'l-evvel 1225 [13-23 Haziran 1810].

⁸¹¹ Duygu, *Çapanoğulları*, s. 29.

gitmesini, kendisinin de askerini oğlu ya da kethüdası maiyetiyle göndererek geride asker sevkiyle uğraşmasını teklif etmiştir. Yine de buna izin verilmemesi durumunda hareket edeceğini bildirmiştir⁸¹². Bu açıklamalara öfkelenen Sultan II. Mahmud’a göre Süleyman Bey, mektuplaşmayla vakit geçirmekte ve bu durum diğer memurlara sirayet etmekteydi. Bu hareketi ondan beklemediğini belirttikten sonra oğluyla birlikte daire ve askerlerini yanına alarak cepheye gelmesini istemiştir⁸¹³.

Sultan II. Mahmud’un kararı üzerine Süleyman Bey Karaman, Adana, İçel, Ankara, Çankırı ve diğer mahallere gönderdiği görevliler vasıtasıyla talep edilen nefir-i âmm askerlerini hazırlamaya başlamıştır. Mehmed Celaleddin Paşa da askerleri sevk ve orduya katılmakla görevli olması hasebiyle Sivas’tan hareket etmiştir. Bu amaçla Sivas havalisinin, Tokat, Amasya, Çorum ve Kastamonu sancaklarının askerlerini sevk etmek üzere mübaşirler görevlendirmiştir. Süleyman Bey de Tokat ve Amasya kazalarının askerlerini hazırlamakla meşgul olmuştur. Bu esnada kendisine Hazine-darzâde Süleyman’dan “*kazâ-i Erba’a ve Niksar ve Amasya ve Kastamonu kazâlarının askerleriyle Varna ve Köstence iskelesine me’mûriyyetimiz zuhûr etti zikr olunan mahallerin askerlerine icâzet verin*” şeklinde bir kâğıt gelmiştir. Bu gelişme karşısında Süleyman Bey, Kayseri sancağının askerlerini gönderdiğini, nefir-i âmm askerlerinin ise çıkmak üzere olduklarını bildirmiştir. Ayrıca diğer yerlerde çalışmaların devam ettiğini ve hazırlanan askerlerin bölük bölük gönderildiklerini belirtmiştir. Mehmed Celaleddin Paşa’nın gayreti sayesinde de Tokat ve Amasya askerlerinin yola çıkarıldığını, nefir-i âmm askerlerinin ise hazırlanmakta olduklarını ifade etmiştir. Süleyman Bey’e göre, her şey yolunda giderken asker hazırlama görevinin Hazine-darzâde’ye verilmesi hem bu

⁸¹² Süleyman Bey, Mehmed Celaleddin Paşa’dan 24 Temmuz 1810’da harekete geçerek Sivas, Tokat ve Amasya kazalarının askerlerini sevk edip hızlıca orduya ulaşmasını istemiştir. Bk. BOA, HAT, 1005/42158, 15 Cemâziye’l-âhir 1225 [18 Temmuz 1810].

⁸¹³ BOA, HAT, 1005/42158, hat.

tertime zarar verecek hem de Mehmed Celaleddin Paşa'nın nüfuzunu kıracaktı. Ayrıca Sivas eyaletinin asker kaynağını oluşturan bu yerlerin başkalarına ihale edilmesi Mehmed Celaleddin Paşa'nın asker teminine sekte vuracaktı⁸¹⁴.

Süleyman Bey hem oğlunun nüfuz alanına müdahale edilmesine karşı koymaya hem de onun canla başla çalıştığını göstermeye çalışmıştır. Zira Mehmed Celaleddin Paşa beş-altı ayda ancak hazırlanabilecek askerleri yirmi gün içerisinde hazırlamayı başarmıştı. Fakat onun idaresindeki yerlerin bir kısmının başkasına ihale edilmesi nüfuzunu kıracağı gibi bundan sonra başka yerlerden asker çıkarması da zorlaşacaktı. Diğer taraftan Hazine-darzâde Süleyman'ın Canik ve Karahisâr'daki askerlerin tümünü getirebilmesi halinde asker sayısı yeterli olacak ve başka yerlerin askerlerine ihtiyaç kalmayacaktı. Süleyman Bey Osmanlı yönetimine, Hazine-darzâde Süleyman'ın bu memuriyet bahanesiyle asker hazırlama işini bozacağı ikazında bulunarak sorumluluğu kabul etmediğini peşinen bildirmiştir. Bu konunun spekülasyon olma ihtimalini de düşünerek böyle bir emir gerçekten verildiyse bunun göreve aykırı olduğunu ifade etmiştir. Fakat ortada böyle bir emir yoksa Hazine-darzâde Süleyman'ın bu hareketiyle askerlerin yirmi gün gecikmesine sebep olduğunu bildirmiş ve müdahaleye izin verilmemesini rica etmiştir⁸¹⁵.

Süleyman Bey'in Kapı Kethüdası Mustafa Bey de Osmanlı yönetimi nezdinde konuyla ilgili girişimde bulunmuştur. Süleyman Bey'in her sancaktan ikişer-üçer bin askeri bölük bölük çıkardığını ya da çıkarmak üzere olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak Sivas Valisi Mehmed Celaleddin Paşa'nın da görev kapsamında Sivas'tan Tokat'a giderek asker sevkine çalıştığını ifade etmiştir. Bu çabalara karşın

⁸¹⁴ BOA, HAT, 983/41650-F, 5 Receb 1225 [6 Ağustos 1810]; BOA, HAT, 983/41650-G, 5 Receb 1225 [6 Ağustos 1810]; BOA, HAT, 983/41650-A, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1225 [25 Ocak 1811].

⁸¹⁵ BOA, HAT, 983/41650-F, 5 Receb 1225 [6 Ağustos 1810]; BOA, HAT, 983/41650-G, 5 Receb 1225 [6 Ağustos 1810].

Hazinedarzâde Süleyman'ın tahriratı dolayısıyla baba-oğulun memuriyetlerinin zarar gördüğünü ve işin bozulmak üzere olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan Çapanoğulları'nın yol üzerindeki Amasya'dan asker sevk etmeden gitmeleri diğer yerlere de sirayet ederek asker tertibine zarar verebilirdi. Bu durum da Mehmed Celaledin Paşa'nın nüfuzunun kırılmasına ve başka yerlerde sözünü geçirememesine yol açabilirdi. Ayrıca gerçekten Hazinedarzâde Süleyman'a bu emir verilmişse Mehmed Celaledin Paşa'ya asker sevk edecek yer de kalmamış oluyordu. Fakat bu yönde emir olmayıp, Hazinedarzâde Süleyman Ruslara hizmet etmek niyetiyle bu konuyu ortaya attıysa, Sivas'tan orduya varıncaya kadar asker sevki gereken yerlerle ilgili emrin yazılarak gönderilmesini arz etmiştir⁸¹⁶.

Çapanoğulları'nı tedirgin eden bu gelişme karşısında Osmanlı yönetimi Süleyman Bey'in Kapı Kethüdası Mustafa Bey'i Bozok'a göndererek onları rahatlatmaya çalışmıştır. Çapanoğulları'nı asker tertibi konusunda teşvik eden Mustafa Bey İstanbul'a döndükten sonra yanında getirdiği tahriratı Sadrazama sunmuştur. Buna göre Mustafa Bey 1 Eylül 1810'da Bozok'tan hareket etmiştir. Sivas Valisi Mehmed Celaledin Paşa ile Süleyman Bey de maiyetlerindeki on beş binden fazla askerle onun ardından harekete geçmişlerdi. İkisinin de aynı yolu kullanmaları halinde ahalinin zarar görebileceği düşünülerek Mehmed Celaledin Paşa Ankara; Süleyman Bey ise Çankırı yoluyla Bolu üzerinden gelmeye karar vermişlerdir. Diğer taraftan Üsküdar'a ulaştıklarında dedikodu çıkmaması için İstanbul'a uğramadan Üsküdar'dan Beşiktaş'a ve oradan Davudpaşa sahrasına geçmek için izin istemişlerdir⁸¹⁷.

Bilecik Voyvodası Kalyoncu Ali Ağa da bu süreçte asker sevkiyle görevlendirilmiştir. Kendisine, askerleriyle Üsküdar'a geldiğinde Çapanoğulları gibi doğruca Beşiktaş'tan Davudpaşa'ya geçmesi emredilmiştir. Fakat yola çıkmadığı

⁸¹⁶ BOA, HAT, 983/41650-H, 5 Receb 1225 [6 Ağustos 1810].

⁸¹⁷ BOA, HAT, 1004/42124, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1225 [25 Ocak 1811].

anlaşılnca Süleyman Bey'den Kalyoncu Ali Ağa'yı harekete geçirmesi istenmiştir⁸¹⁸. Emre itaat etmeyen Ali Ağa eşkıyalık yaparak, İnegöllü Numan Bey'e saldırıp mallarına el koymuş ve elli-altmış kişiyi de öldürmüştür. Süleyman Bey'den bu defa çevreye zarar vermeye başlayan Ali Ağa'yı idam etmesi istenmiştir. Süleyman Bey ise mevsimin buna uygun olmadığını belirtmiştir. İnfazın hemen yerine getirilmesi gerektiği için emir yazılması hususunun arz edildiği Sultan II. Mahmud, Süleyman Bey'in bunu uygulamayacağını söylemediğini, fakat Kalyoncu Ali Ağa'yı uyardığını düşünerek gereğinin yapılmasını emretmiştir⁸¹⁹.

Osmanlı yönetimine göre, Kalyoncu Ali Ağa ahaliye zulmeden, orduya katılması yönündeki emirlere riayet etmeyen ve her zaman fesatlık ile hıyanet düşünen bir karaktere sahipti. Bu nedenle idam emrinden geri dönüş olmayacaktı. Kesin sonuç alınabilmesi adına cezanın infazı konusunda, maiyetine çok sayıda görevli verilen Kocaeli Sancağı Mutasarrıfı Vezir el-Hac Azîz Ahmed Paşa da memur edilmiştir. Yaşanan çatışmalar sonucunda Kalyoncu Ali Ağa'nın Süleyman Bey'e ya da onun hükümeti altındaki yerlerden birine firar ettiği yönünde dedikodu çıkmıştır. Bunun etkisiyle Süleyman Bey'in kendisine sığınan Ali Ağa'yı teslim etmemek için onun hakkında şefaathçi olacağı düşünülmüştür. Fakat kararın kati olduğu ve bu yöndeki bir talebin asla kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Gözdağı verilen Süleyman Bey'e, asiye yardım edenlerin eşkıya addedilip gerekli cezaya çarptırılacakları, cezalandırılmasına yardım edenlerinse devlete bağlılıklarını ispat etmiş olacakları bildirilmiştir. Bu kapsamda Ali Ağa kendisine ya da idaresi altındaki yerlere sığınmışsa bunu derhal idam etmesi istenmiştir⁸²⁰. Çabalar kısa sürede sonuç vermiş ve Kocaeli Mutasarrıfı Azîz

⁸¹⁸ BOA, *HAT*, 1004/42124, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1225 [25 Ocak 1811].

⁸¹⁹ BOA, *HAT*, 410/21373, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1225 [25 Ocak 1811].

⁸²⁰ Aziz Ahmed Paşa'nın maiyetinde Karamürsel, Yenişehir-i Bursa, Gölpazarı, Adapazarı, İznik, Akhisar, Geyve, Bursa, İnegöl âyanları; Kütahya ve Eskişehir mütesellimleri; Nasuhzâde ve Kocaeli sancağındaki

Ahmed Paşa'nın da girişimiyle Kalyoncu Ali Ağa idam edilmiştir⁸²¹. Böylece yönetim önemli bir sorundan daha kurtulmuştur.

Orduya katılmak üzere hareket eden Süleyman Bey ile diğer âyanların İstanbul'a uğramadan geçmelerinin istenmesinde yeniçerilerle aralarında yaşanan anlaşmazlığın rolü olmuştur. Nitekim Süleyman Bey, Nasuhoğlu ve Kalyoncu Ali Ağa'nın başkente çok sayıda askerle gelecek olmaları yeniçerileri ürkütmüştür. Zira cephedeki yeniçeri ortası, çok sayıda askerle İstanbul'a gelecek olan Süleyman Bey ve diğer âyanların yeniçerilerin eski ve yeni odalardaki kışlalarını işgal ederek buralarda Nizâm-ı Cedîd'in tekrar kurulmasına çalışacakları yönündeki mektuplarla tahrik edilmiştir. Yeniçeriler bunu engelleyebilmek adına ahalinin ekmek sıkıntısını bahane etmişlerdir. Onlara göre, Süleyman Bey'in askerleriyle gelmesi ekmek konusunda yaşanan darlığı daha da artıracaktı. Bu nedenle doğrudan Çardak'a geçmesi gerekmektedir. Diğer taraftan konunun muhatabı Süleyman Bey'e de mektup göndermişlerdir. Yaşanan gelişme karşısında Süleyman Bey ocağa bir mektup yazarak İznikmid'de hazırlanan zahirenin Çardak'a nakline vakit olmadığının ve İznikmid yolundan Çardak'a dönüldüğünde yol üzerinde yeterli zahire bulunamayacağının açık olduğunu dile getirmiştir. Diğer taraftan padişahın emri doğrultusunda düşman üzerine harekete geçtiğini belirtmiştir. Ardından ocaklının kendisinin İstanbul'dan geçmesini istemediklerini daha erken haber vermeleri

diğer âyanlar ile etraftan tayin edilenler bulunmaktaydı. Bk. BOA, *C.DH*, 153/7626, Evâ'il-i Şa'bân 1227 [10-19 Ağustos 1812]. Kalyoncu Ali'nin İzmir tarafına firar etmesi de ihtimal dâhilinde görüldüğü için İzmir mollası ile voyvodasına hüküm yazılmıştır. Bu görevlilerden, asinin o tarafa gitmesi halinde derhal idam edilmesi istenmiştir. Bk. BOA, *C.DH*, 153/7626, Evâsıt-ı Şa'bân 1227 [19-29 Ağustos 1812].

⁸²¹ BOA, *BEO*, *AYN*. d, no. 2, s. 60, belge no. 1, Selh-i Şa'bân 1227 [7 Eylül 1812]; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. II, s. 886, 887.

halinde Çardak yolu üzerine zahire tertip edebileceğini ya da Bozok'tan hiç hareket etmeyeceğini bildirerek sitem etmiştir⁸²².

Bu süreçte Süleyman Bey'in göndermesi gereken askerler henüz ulaşmamışlardır. Sultan II. Mahmud, bu durumun yaşanmasına bedel konusunun duyulmasının neden olduğunu düşünmüştür. Süleyman Bey ise bir süredir “ırku'n-nisâ” yani siyatik hastalığına⁸²³ yakalandığını, inip binmeye dermanının olmadığını, bu nedenle asker tertibinde rehavet gösterildiğini ileri sürmüştür. Rahatsızlığından ötürü askerleri sevk etmekle görevlendirdiği oğlu Abbas Bey topladığı askerleri orduya göndermiştir. Buna ek olarak Bozok ve Çankırı ile Mehmed Celaleddin Paşa'ya takviyede bulunmak için Sivas'tan hazırladığı askerleri yola çıkarmıştır⁸²⁴.

Fakat Süleyman Bey'e göre, bu sırada voyvoda ve mütesellimlerin ihmalinden dolayı Tokat, Amasya ve Erbaa'dan sevk ettiği askerler yoldayken kaçarak memleketlerine dönmüşlerdi. Bu nedenle cezalandırılmaları hususunda emir talep ederken, onun bu isteği Osmanlı idaresi tarafından farklı şekilde yorumlanmıştır. Zira Sadrazam, Süleyman Bey'in Hazinedarzâde Süleyman ile husumetinin olduğunu, Tokat voyvodalığına adamlarından İlbaşıoğlu'nu getirmek istediğini ve Amasya'yı alabilmeyi hedeflediğini belirtmiştir. Ona göre, Süleyman Bey bu arzularına ulaşabilmek adına askerlerin firarlarını bahane ederek buradaki görevlileri cezalandırmaya çalışmaktaydı. Sadrazam, açıklanan nedenlerle Süleyman Bey'in talebine izin verilmeden bölgedeki

⁸²² Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 676, 679, 680.

⁸²³ Diğer adı siyatik ve yanbaş ağrısı olan ırku'n-nisâ hastalığı, uylukta başlayıp dizden aşağı inen bir ağrıdır. Bk. Tabîb İbn-i Şerîf, *Yâdigâr*, 15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı-Yâdigâr-ı İbn-i Şerîf, haz. M. Yahya Okutan, Doğan Koçer, Mecit Yıldız, İstanbul, 2004, s. 426. Bu hastalığın “*adamin budu damarının içinde*” olduğu ifade edilmiştir. Bk. Şaban Doğan, “15. Yüzyıla Ait Bir Tıp Terimleri Sözlüğü: Terceme-i Akrahâdîn'in Istılah Lügati”, *Turkish Studies*, IV/4, Yaz, Ankara, 2009, s. 278.

⁸²⁴ BOA, HAT, 1339/52323, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1225 [25 Ocak 1811].

görevlilere tekrar emir yazılmasını önermiştir. Emirde, sevk edilen askerlerin bir kısmının yoldan döndükleri bir kısmının ise hareket dahi etmedikleri ifade edilecekti. Bu nedenle bir daha gecikme yaşanması halinde cezalandırılmaları hususunda Süleyman Bey'in görevlendirileceği belirtilecekti. Ayrıca askerlerin bahar tertibine yetişememeleri durumunda kış tertibi için gönderilmeleri gerekeceği bildirilecekti. Bu öneri karşısında Sultan II. Mahmud, yaz tertibinin kışa çevrilmesi başkalarına da sirayet edebileceği için bu konuda acele edilmesini istemiştir⁸²⁵.

Cepheye doğru yola çıkan Mehmed Celaledin Paşa'dan bir an önce Gelibolu'yu geçmesi istenmiştir. Bunun üzerine Paşa, 21 Ekim 1810'da Çardak iskelesine ulaştığını ve ertesi gün tekrar yola koyulduğunu haber vermiştir. Havaaların izin vermesi halinde de hızlıca orduya ulaşmaya çalışacağını belirtmiştir⁸²⁶. Bir süre sonra Edirne'ye ulaşan Mehmed Celaledin Paşa'nın durumu hakkında bilgi gelmemesi üzerine Sultan II. Mahmud, onun şimdiye kadar ayak sürüdüğünü belirtmiş ve acele etmesi yönünde emir hazırlanmasını istemiştir⁸²⁷.

Sadrazam Kethüdası Yusuf Ağâh Efendi, Osmanlı yönetimine Sivas Valisi Mehmed Celaledin Paşa, Veli Paşa, kardeşi Muhtar Paşa ve Maraş Valisi Kalender Paşa'nın orduya ulaştıklarını bildirmiştir. Diğer taraftan orduda nakde ihtiyaç olduğunu ve Rusçuk üzerine harekete geçmek için hazırlık yapılması dolayısıyla buna bir çare bulunması gerektiğini belirtmiştir⁸²⁸. Hazırlıklar tamamlanmış olacak ki Şumnu'dan İstanbul'a gelen Tatar Numan, Sadrazamın Rusçuk'un fethiyle görevlendirdiği vezirlerden Mehmed Celaledin Paşa, Veli Paşa ve diğer memurların Rusçuk'a yarım saat mesafedeki Sarı Bayır'da bulunan mevziye ulaştıklarını haber vermiştir. Ardından

⁸²⁵ BOA, *HAT*, 1339/52323, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1225 [25 Ocak 1811].

⁸²⁶ BOA, *HAT*, 985/41735, 29 Ramazân 1225 [28 Ekim 1810].

⁸²⁷ BOA, *HAT*, 985/41735, derkenar ve hat.

⁸²⁸ BOA, *HAT*, 609/29927, 6 Cemâziye'l-âhir 1226 [28 Haziran 1811].

burada Rus askerleriyle muharebeye tutuştuklarını bildirmiştir. Hezimete uğratılan düşmandan top, beygir ve cebehane arabasının ele geçirildiğini müjdelemiştir. Esirler de Kadıköyü'nde Sadrazam'ın yanına getirilmişlerdir⁸²⁹.

Süleyman Bey'in cephedeki oğlu Sivas Valisi Mehmed Celaleddin Paşa muharebe devam ederken bir talihsizlik yaşamış ve Ruslara esir düşmüştür. Onun ilk başta öldüğü düşünülmüş, fakat daha sonra akıbeti hakkında bir haber alınamadığı belirtilmiştir. İlerleyen zamanlarda ölmediği anlaşıncı Süleyman Bey, oğlunun sağlıklı olduğu yönünde haber getirenleri ödüllendireceğini ilan etmiştir. Esir düşerek Bükreş'te ikamet ettirilen Sivas Valisi Mehmed Celaleddin Paşa'nın dairesindekilerin hepsi ölmüştür. Hazinesi, çadırları ve mehterhanesi ise yağmalanmıştır. Temmuz 1812'de esaretten kurtularak Rusçuk'a gelen Mehmed Celaleddin Paşa, görev yerine dönmek üzere ordudan İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Süleyman Bey'e müjdeyi vermek için de yüze yakın tatar harekete geçmiştir. Diğer taraftan Rusların elinde misafir olan Paşanın İstanbul'da taltif edilmesine karar verilmiştir. Paşa Edirne'de, babasının orduya gönderdiği üç bin askerden beş yüzünü dairesinin tanzimi için kendi maiyetine almıştır. Ardından vezirlere mahsus edevat ve mehterhanesi tamamlanmıştır. İstanbul'a gelen ve burada kürk giydirilen Mehmed Celaleddin Paşa, ardından mansıbı olan Sivas'a doğru hareket etmiştir⁸³⁰. Böylece Rusların elinde bir süre esir kalan Paşadan düşmanın durumu hakkında bilgi alınmaya çalışılmıştır.

⁸²⁹ BOA, HAT, 1073/43926-A, 22 Cemâziye'l-âhir 1226 [14 Temmuz 1811]. Ruslara karşı alınan zafer, sefaretle İran tarafında bulunan Nişancızâde'ye bildirilerek İran'ın da, ortak düşmanları olan Ruslara karşı harekete geçmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bk. BOA, HAT, 250/14183, katalog tarihi 1 Receb 1226 [22 Temmuz 1811].

⁸³⁰ BOA, HAT, 1339/52351, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1227 [3 Ocak 1813]; Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, C. I, s. 506, 565; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi*, C. II, s. 792, 855, 856; Mert, *Çapanoğulları*, s. 63.

Mehmed Celaledin Paşa'nın esaret günlerinde ilginç anlar yaşanmıştır. Buna göre, Rus generali ziyafet için kendisini birkaç defa davet etmişti. Fakat Paşa, yanlış anlaşılmaktan çekindiği için bunu kabul etmemiştir. Buna karşın ikili arasında hediyeleşmeler olmuş ve Rus generali, Mehmed Celaledin Paşa'ya birbirinden güzel dört atı bulunan pahalı bir yaylı araba hediye etmişti. İlerleyen günlerde Mehmed Celaledin Paşa, Rus generalin Bükreş'teki ordusuna davetine icabet etmişti. Burada iki gün bir gece misafir olmuştu. Misafirliği esnasında gerçekleşen sohbette general, kendisinin Rusya'ya Tokat'tan geldiğini belirtmiştir. Tokat'taki adının Hazik olduğunu, oradayken ticaretle uğraştığını, Çapanoğulları'nın adaleti sayesinde kimsenin kendisine ya da ahaliye müdahale ve zulmetmediğini ifade etmişti. Daha sonra ticaret amacıyla Rusya'ya geldiğini, kendisine burada itibar edildiğini ve nihayetinde general olduğunu belirtmişti. Görüşmeden sonra Mehmed Celaledin Paşa maiyetine verilen altışar atlı iki yaylı araba ve çeşitli hediyelerde Rusçuk'a doğru yola çıkmıştı⁸³¹. Böylece Rus generali, kendilerine geçmiş günler için minnet duyduğu Çapanoğulları'nı memnun etmeye çalışmıştı.

Bahar mevsimi yaklaştığı için ordu-yı hümayuna istenen kış askerinin baharda ulaşmak üzere hazırlanmaları konusu meclis-i şûrâda görüşülmüştür. Ardından kış tertibi bahara çevrilmiştir. Diğer taraftan bir önceki sene Süleyman Bey'le birlikte Karaosmanoğulları'nın başbuğlar maiyetiyle sevk ettiği askerlerin çiftçi ve rençperlerden oluştuğu ifade edilmiştir. Nitekim 1/10'u da silahsız olduğu için bu askerlerden faydalanılamamıştı. Ayrıca kaza âyanları sefere bizzat katılmadıkları için de askerlerin bir kısmı firar etmişti. Sadrazam Laz Aziz Ahmed Paşa, Anadolu askerlerinden faydalı olanların yerlerinin belli olduğunu;

⁸³¹ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. II, s. 857.

“Aydın ve İzmir havâlisi ve Akdeniz sevâhili kazâlarıyla Çaparzâde zîr-i idâresinde olan sancâklar ve kazâların süvârisi ve İznikmid ve Bolu ve Viranşehir sancâklarıyla Karadeniz sevâhilinde olan Şile ve sâ'ir kazâların piyâdesi”

ifadeleriyle belirtmiştir. Askerlerin başarılarının da âyanlarının başlarında bulunmalarına bağlı olduğunu dile getirmiştir. Bu kapsamda kış askerinin yerine bahar askeri hazırlanması ve âyanlarının bizzat sefere katılarak nevrüzde orduda bulunmaları hususunda emir talep etmiştir. Sadrazamın izahatını olumlu bulan Sultan II. Mahmud da askerlerin şimdiden hazırlanmaları yönünde karar vermiştir⁸³².

Osmanlı yönetimi, bazı bölgelere gönderdiği emirle kış ordusuna gönderilmek üzere kazalardan hazırlanacak askerlerin cepheye vaktinde ulaşamayacaklarının anlaşıldığını ifade etmiştir. Bu nedenle bunların yerine kazalardan $\frac{2}{3}$ 'ü süvari ve $\frac{1}{3}$ 'ü piyade olmak üzere âyanları maiyetleriyle yüzer nefer asker hazırlanarak nevrüzde orduda hazır edilmelerini istemiştir⁸³³.

Süleyman Bey'e de bu karar bildirilmiştir. Kendisinden kaza-i Erbaa, Tokat, Niksar, Karataş ve Amasya sancaklarının dışında *mahal-i tasarrufu* olan Sivas, Çankırı, Bozok ve Çorum sancakları kazalarından ilkbahar için hazırlanan askerleri orduya göndermesi istenmiştir. Diğer taraftan Amasya sancağı kazaları ile kaza-i Erbaa, Tokat, Niksar ve Karataş kazalarından gönderilecek askerler için sürücü tayin edilip bölgeye gönderilen Silahşor Zülfikar Bey de yeni emirden haberdar edilmiştir⁸³⁴.

⁸³² BOA, HAT, 1002/42069, 7 Muharrem 1227 [22 Ocak 1812].

⁸³³ Bu mektup Süleyman Bey, Karaman valisi, Kocaeli mutasarrıfı, Kastamonu mutasarrıfı ile Bolu ve Viranşehir Sancakları Mutasarrıfı Mîr-i Mîrân İbrahim Paşa'ya yazılmıştır. Bk. BOA, BEO, AYN. d, no. 1, s. 14, belge no. 1, 8 Muharrem 1227 [23 Ocak 1812].

⁸³⁴ BOA, BEO, AYN. d, no. 1, s. 14, 15, belge no. 2, 8 Muharrem 1227 [23 Ocak 1812]; Şânî-zâde Mehmed 'Atâ 'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, C. I, s. 516.

Böylece Süleyman Bey belirtilen yerlerden ilkbahar için orduya sevk edilecek askerlere sürücü tayin edilmiştir. Görev kapsamında tertip edeceği askerleri âyanları maiyetiyle orduya gönderecekti. Yönetim, baharla birlikte Rusların Zıştovi ve Silistre taraflarına saldırımları üzerine asker tedarikinin önemine değinmiştir. Bu çerçevede Süleyman Bey'den, hazırlanan askerleri yola çıkararak kendisinin de hareket etmesini istemiştir. Daha önce maiyetine verilen ve yanında bulunan Mîr Esad da bu süreçte etkin rol alarak asker ihracı hizmetinde istihdam edilecekti. Böylece neferler, âyanları maiyetlerinde orduda bulunmak üzere Rumeli'ye gönderilecekti. Emrin bir sureti ise Amasya sancağı kazaları ile kaza-i Erbaa, Tokat, Niksar ve Karataş kazalarından hazırlanan askerlerin sürücüsü Zülfikar Bey'e yazılmıştır. Kendisinden askerleri hızlıca Rumeli'ye göndermesi istenmiştir⁸³⁵.

Süleyman Bey bu emir üzerine harekete geçmiştir. Sivas, Bozok, Çorum ve Çankırı sancakları ile Zile kazasından askerlerin hazırlanması için yazdığı mektupları oğlu Abbas Bey ve Esad Bey aracılığıyla ilgili yerlere göndermiştir. Buna göre; Süleyman Bey; Çankırı ve Sivas sancağı kazalarından ikişer bin, Bozok sancağı kazaları ile Yeniil Türkmenleri aşiretinden biner, Çorum sancağı kazalarından yedi yüz elli ve Zile kazasından beş yüz nefer tertip ederek âyanları maiyetiyle orduya gönderecekti. Tokat, kaza-i Erbaa, Niksar ve Karataş kazalarından tertip edilecek yedi yüz asker ise Zülfikar Bey vasıtasıyla gönderilecekti⁸³⁶.

Bu çalışmanın neticesinde Süleyman Bey İstanbul'a, askerlerin bir kısmını gönderdiğini, bir kısmının ise gönderilmekte olduğunu haber vermiştir. Bunun üzerine Osmanlı idaresi, geride kalanların da hızlıca sevk edilmesini istemiştir⁸³⁷. Bu sırada

⁸³⁵ BOA, C.AS, 496/20740, Evâsıt-ı Safer 1227 [24 Şubat-5 Mart 1812].

⁸³⁶ BOA, BEO, AYN. d, no. 1, s. 124, belge no. 2, 22 Rebîü'l-âhir 1227 [5 Mayıs 1812]; Şânî-zâde Mehmed 'Atâ 'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, C. I, s. 518-520, 524.

⁸³⁷ BOA, BEO, AYN. d, no. 2, s. 4, belge no. 7, 4 Cemâziye'l-evvel 1227 [16 Mayıs 1812].

Süleyman Bey'in orduya naklettiği askerlerin bir kısmı geri dönmüştür. Fırarî askerleri orduya iade eden Kocaeli mutasarrıfı, bunlara dair kendisine irade yazılmadığı için bu konuda irade suretinden haber verilmesini istemiştir. Bunun üzerine yaz mevsimi içerisinde bulunulması dolayısıyla askerlerin memleketlerine dönme vaktine üç ay kaldığı belirtilmiştir. Bu nedenle firar edenlerin orduya iade edilmesi emredilmiştir⁸³⁸.

Deve Temini

Süleyman Bey, Rus Seferi için asker sevkine ek olarak taşımacılıkta faydalanılması amacıyla deve temin etmekle de görevlendirilmiştir. Onun deve sağladığı bölgelerin arasında Çankırı sancağı da yer almıştır. Bu çerçevede kendisine 1806'da, zahire ve mühimmat nakli başta olmak üzere çeşitli hizmetlerde istifade edilmek üzere sancağa bağlı kazalardan iki yüz deve tedarik ederek nevrızda Davudpaşa sahrasına ulaştırması emredilmiştir⁸³⁹. Bunun üzerine Süleyman Bey, Çankırı'daki görevlilerden bu emrin yerine getirilmesini istemiştir. Ya da talep etmeleri halinde develerin üç yüz ellişer kuruştan bedellerini verebileceklerini ifade etmiştir⁸⁴⁰. Fakat bu sevkin zamanında gerçekleştirilememesi üzerine Osmanlı yönetimi, yazdığı yeni fermanla Çankırı'daki görevlilerden develeri hızlıca göndermelerini istemiştir⁸⁴¹.

⁸³⁸ BOA, *BEO*, *AYN*. d, no. 2, s. 29, belge no. 6, Gurre-i Receb 1227 [11 Temmuz 1812].

⁸³⁹ Bunların ücretleri orduya ulaştıkları günden hizmette bulundukları güne kadar sarbanbaşı tarafından ödenecekti. Bk. ÇŞS, no. 22, s. 74, belge no. 105, 19 Şevvâl 1221 [30 Aralık 1806], emrin 13 Zi'l-kâ'de 1221 [22 Ocak 1807]'de kaydedildiği belirtilmiştir; ÇŞS, no. 22, s. 74, belge no. 106, Sadrazam mektubunun sureti.

⁸⁴⁰ ÇŞS, no. 22, s. 74, belge no. 107, 11 Zi'l-kâ'de 1221 [20 Ocak 1807].

⁸⁴¹ ÇŞS, no. 22, s. 81, belge no. 116, 9 Zi'l-kâ'de 1221 [18 Ocak 1807], emrin 29 Zi'l-kâ'de 1221 [7 Şubat 1807]'de kaydedildiği belirtilmiştir.

Yine benzer şekilde 1808’de Bereketli madenindeki kurşunun İznikmid iskelesine nakli için Süleyman Bey tarafından sağlanan develerden istifade edilmiştir⁸⁴². Ayrıca sarayın ihtiyaçları ile acil durumlarda kullanılması için Istabl-ı Âmire’ye tahsis edilmek üzere Bozok ve diğer sancaklardan hazırladığı altı yüz yirmi deveyi İstanbul’a göndermiştir⁸⁴³.

Zahire nakli ve diğer taşımacılık faaliyetlerinde kullanılması için deve teminine devam edilmiştir. Bu kapsamda ücretleri ordu sarbanbaşısı tarafından ödenmek üzere 1812 ilkbaharında aylık 20 akçeden olarak Kayseri sancağından beş yüz, Çankırı sancağından iki yüz ve Kırşehir sancağından otuz devenin orduya gönderilmesine karar verilmiştir. Bunun üzerine develeri bir an önce sevk etmeleri amacıyla ordu-yı hümâyundan Süleyman Bey ile ilgili yerlerdeki görevlilere emirler gönderilmiştir⁸⁴⁴. Bu

⁸⁴² Deve sahiplerine nakliye ücretleri görev tamamlandığında yine Süleyman Bey vasıtasıyla Darbhane-i Âmire’den gönderilecek paradan nakden verilecekti. Bk. BOA, C.AS, 909/39217, 15 Cemâziye’l-evvel 1223 [9 Temmuz 1808]; BOA, C.AS, 909/39217, Ahmed Şakir’in takriri.

⁸⁴³ Süleyman Bey’den göndermesi istenen bin iki yüz on deve çeşitli yerlerden temin edilecekti. Buna göre Mamalu cemaatiyle birlikte Kayseri’den dört yüz, Sivas’tan üç yüz, Bozok’tan iki yüz elli, Rîşvan aşiretinden iki yüz ve Çorum’dan altmış deve alınacaktı. Fakat buralardan 1810-1811’e mahsuben ordu için “mekkârî şütüranı” tertip edilip bedelleri alınmıştır. Bu nedenle ahali, bir sene içerisinde hem bedel hem de aynî deve vermeye güçleri olmadığı için aflarını talep etmiştir. Lakin ihtiyaç dolayısıyla bunun affının mümkün olmaması üzerine miktarda indirime gidilmesine karar verilmiştir. Bu çerçevede Kayseri’den iki yüz elli, Mamalu cemaatiyle birlikte Bozok’tan iki yüz ve Çorum’dan elli olmak üzere toplamda beş yüz “mihâr mekkârî şütüranı” tanzim edilerek İstanbul’a gönderilmiştir. Süleyman Bey, Rîşvan aşireti “Dağlı ve bâgî makulesi olub” bu ana kadar deve verdikleri görülmediği için bunlardan deve ya da bedelinin tahsilinin imkânsız olduğunu ifade etmiştir. Ardından Sivas’tan da yüz yirmi deve alınarak toplamda altı yüz yirmi deve İstanbul’a gönderilmiştir. Bk. BOA, HAT, 1004/42124, katalog tarihi 29 Zi’l-hicce 1225 [25 Ocak 1811]; BOA, C.AS, 773/32712, 14 Şa’bân 1225 [14 Eylül 1810]; BOA, C.AS, 773/32712, 15 Şa’bân 1225 [15 Eylül 1810].

⁸⁴⁴ BOA, BEO, AYN. d, no. 1, s. 22, belge no. 1, 17 Muharrem 1227 [1 Şubat 1812].

hüküm kısa süre sonra yenilenmiş ve aynı amaçla istenilen develerin gönderilmesi emredilmiştir. Buna göre; savaş vakti olan bahar mevsimi geldiği için Bozok sancağı ile Mamalu cemaatinden iki yüz doksan, Rişvan aşiretinden iki yüz elli, Çankırı sancağı kazalarından iki yüz deve bir an önce gönderilecekti. Bunların ücretleri ise ordu sarbanbaşısı tarafından karşılanacaktı⁸⁴⁵.

Osmanlı idaresi ordu ihtiyacı dolayısıyla 1809-1810 ve 1810-1811 senelerine mahsuben Rişvan aşiretinden iki yüz ellişer deve tertip edilmesi yönünde karar almıştır. Fakat daha sonra orduda nakde ihtiyaç duyulmasıyla bunların bedelinin tahsiline karar vermiştir. Süleyman Bey'den de deve başına yüz ellişer kuruş tahsil etmesini istemiştir. Bu develerin yarısının *yerlû Rişvan* tabir edilen Hısn-ı Mansur reayalarından, diğer yarısının ise *yürür Rişvan* aşiretinden tahsili planlanmıştır. Fakat Süleyman Bey, Hısn-ı Mansur reayalarının idaresi altında olmadığını, yürür Rişvan'ın büyük cemaatleri olan Dalyanlu aşiretinin ise maden-i hümâyuna bağlı olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda bu aşiretten faydalı olabilecek on civarında cemaat Arabistan sahilleri ile diğer uzak yerlerde kışlamaktaydı. Bu nedenle bunlar gelseler dahi develerin aynen ya da bedelen tahsili mümkün olamayacaktı. Diğer taraftan idare bölgesindeki perakende reayadan birkaç bin kuruş alınması halinde onlar da Arabistan sahillerindeki aşiretin içlerine kaçacağı için bedelden vazgeçilmesini rica etmiştir. Yine aynı aşiretten 1811-1812'ye mahsuben tertip edilen develer de bedele çevrilmiştir. Fakat onların da tahsili mümkün olamamıştır. Sadrazam Laz Aziz Ahmed Paşa ise nakit ihtiyacı nedeniyle bunların tümünün terkinin uygun olmayacağını dile getirmiştir. Bu nedenle Süleyman Bey'in Kapı Kethüdası Mustafa Bey'e durum izah edilmiştir. Böylece bedelin bir kısmında indirime gidilip geri kalan kısmın ordu hazinesine gönderilmesi gerektiği bildirilmiştir.

⁸⁴⁵ BOA, BEO, AYN. d, no. 1, s. 75, belge no. 4, Gurre-i Rebü'l-evvel 1227 [15 Mart 1812].

Konudan haberdar edilen Sultan II. Mahmud ise bunun daha önce meclis-i şûrâda görüşüldüğünü ve buradan gelecek parayla beygir satın alınacağını belirtmiştir⁸⁴⁶.

Nitekim ordu-yı hümâyunla Varna'ya gidecek top ve cebehane arabaları için üç yüz beygire ihtiyaç duyulmuştur. Bunun üzerine gerekli olan beygirlerin Süleyman Bey'in Kapı Kethüdası Mustafa Bey vasıtasıyla satın alınmasına karar verilmiştir. Mustafa Bey, seferiyeden bir miktar para bu amaçla verileceği için Defterdar tarafından çağrılarak durum kendisine ifade edilmiştir⁸⁴⁷.

Mustafa Bey'e beygir alımında gerekli olan paranın bir kısmı Süleyman Bey'in göndereceği deve bedelinden karşılanacaktı. Zira Bozok ve havalisinden ordu ihtiyaçları için hazırlanan develerin uzakta olmaları nedeniyle zamanında gönderilmeleri mümkün değildi. Olsa dahi bunların bir işe yaramayacağı anlaşılmıştı. Bu nedenle develerin bedele kesilip her biri için yüz ellışer kuruş alınacağı bildirilmiştir. Böylece Kayseri'den hazırlanan beş yüz devenin bedeli 75.000 kuruşa denk gelmiştir. Süleyman Bey, bu bedelin 1809-1810 ve 1810-1811 senelerinde 30.000 kuruş üzerinden düzenlendiğini, bargir bahası için 50.000 kuruşu ise sarrafindan tedarik edeceğini ifade etmiştir. Develerin bedelinin alınması durumunda bargir akçesi çıktıktan sonra sefer işleri de görülebilecekti. Böylece develerin yüz ellışer kuruştan bedele kesilmesi, 50.000 kuruşunun bargir bahasına mahsup edilerek kapı kethüdasına verilmesi, geri kalanının ise sefer masraflarına tahsisi meclis-i meşverette ittifakla kabul edilmiştir. Sultan II. Mahmud bu açıklama karşısında insanları itaatten soğutan bedel hususunu hoş karşılamadığını belirtmiştir. Ayrıca bedel konusunu fazlasıyla kötü bulduğunu, fakat bunun iptal edilmesi yönünde görüş bildirmesi halinde şûrânın aldığı kararı beğenmediği düşünüleceğinden işin yarım kalacağını ifade etmiştir. Ardından reaya için iyi olacak şekilde karar verilmesini istemiştir. Ayrıca Süleyman Bey'in ahaliden bu

⁸⁴⁶ BOA, HAT, 985/41691, 29 Rebîü'l-âhir 1227 [12 Mayıs 1812].

⁸⁴⁷ BOA, HAT, 535/26310, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1226 [14 Ocak 1812].

tertibin iki katını tahsil ettiği için bedel hususunda çok istekli olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. Bu nedenle fukaraya merhamet edilmesi gerektiğini vurgulamıştır⁸⁴⁸.

Sultan II. Mahmud, Süleyman Bey'in faaliyetleriyle ilgili eleştirilerini artırmaya başlamıştır. Nitekim onun, ahaliyi gözetmeyerek kendi menfaatini ön planda tuttuğunu düşünmüştür. Sultan II. Mahmud'un bu düşüncesi karşısında Osmanlı devlet adamları, burada bir alay mütegalibenin görevlerini fukarayı cezalandırmaya vesile bildikleri için bu maddenin hoşla gitmediğini ifade etmiştir. Fakat sefer masrafları nedeniyle nakit tükendiği için bedel konusuna mecbur kalındığını vurgulamıştır. Zira Süleyman Bey develerin bedeli de kendileri de istense bu işte menfaatini gözetecekti. Şöyle ki; Süleyman Bey, develerin aynen istenmesi halinde üçer-dörder yüz kuruştan bedellerini tahsil edip yüzer-yüz yirmişer kuruştan, taşımaya elverişsiz develeri satın alacaktı. Bu nedenle develer zamanında görev yerlerine ulaştırılamayacak, ulaşsalar dahi işe yaramayıp telef olacaktı. Develerin bedelinin talep edilmesi halinde yine üçer-dörder yüz kuruştan tahsil edeceği bedelleri devlete yüz ellişer kuruş olarak verecekti. Bu nedenle her iki şekilde de ahaliden o kadar para çıkacağı için mecburen nakden istenmiştir. Görevlilerin bu açıklaması üzerine Sultan II. Mahmud, Süleyman Bey'e en azından insafli davranılarak ahalinin korunması hususunun hatırlatılmasını emretmiştir⁸⁴⁹.

⁸⁴⁸ BOA, *HAT*, 535/26310, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1226 [14 Ocak 1812].

⁸⁴⁹ Bu sancakların 1809-1810 ve 1810-1811 seneleri de bedele kesilmiştir. Bu kapsamda 1809-1810 senesinin bedeli olan 283.500 kuruş, İstanbul'a tertip edilen zahire bahasına mahsuben Süleyman Bey'e havale edilmiştir. 1810-1811 senesi ise orduya tertip edilmiş fakat tertibi ve bedeli durumu anlaşılamadığı için bunun öğrenilebilmesi için orduya ilm u haberin yazılacağı belirtilmiştir. Bk. BOA, *HAT*, 1008/42382, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1226 [14 Ocak 1812].

2.5. Sened-i İttifak ve Sened-i İttifak'ı İzleyen Yıllarda Süleyman Bey

Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahip olan Sened-i İttifak, Sultan II. Mahmud ile içlerinde Süleyman Bey'in de bulunduğu yerel âyan ve hanedanların arasında imzalanmıştır.

Süleyman Bey'in elde ettiği güç sayesinde pek çok sancağın idaresini eline alması ve Osmanlı tarihinde adının duyulmasında şüphesiz Sultan III. Selim ile yürüttüğü iyi ilişki önemli rol oynamıştı. Âyanlara karşı sert tavır takınacak olan ve Çapanoğulları'yla ilgili kaleme aldığı yazılarda da artık bu aileye karşı takip ettiği katı siyasetin izleri görülebilen Sultan II. Mahmud'un tahta geçmesiyle birlikte süreç tersine işlemeye başlayacaktır. Büyük ölçüde bunun farkında olan ve bulunduğu mevki korumak isteyen Süleyman Bey de çeşitli tedbirler almaya çalışmıştır. Bunun neticesinde devlete itaatini göstermek için Osmanlı tarihinde önemli yer işgal eden ve *Sened-i İttifak* olarak adlandırılan belgenin ortaya çıktığı toplantıya iştirak etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu buhrandan merkezî idare ve taşradaki seçkinlerin güç birliği yapmasıyla kurtulabileceğine inanılmıştır. Nitekim bu düşüncenin savunucusu ve İstanbul'daki davetin organizatörü Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa; devletin birliğini sağlamaya, merkezî otoriteyi ekin kılmaya ve güçlü, yeni bir ordu oluşturmaya çalışmıştır. Bunun için devletle âyanların ortak noktada buluşup birlikte hareket etmeleri gerektiğini ileri sürmüştür. Bu doğrultuda Çapanoğlu Süleyman Bey, Çirmen Mutasarrıfı Mustafa, Sirozî İsmail Bey, Karaosmanoğlu Ömer Ağa, Şile Âyanı Ahmed Ağa, Kalyoncu Mustafa başta olmak üzere valileri ve önde gelen âyanları İstanbul'da yapılacak olan toplantıya davet etmiştir⁸⁵⁰.

⁸⁵⁰ Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, C. I, s. 66, 72; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 9, s. 3; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 247; Mert, *Çapanoğulları*, s. 62; Halil İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu", *Tanzimat-Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed:

Süleyman Bey, Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın daveti üzerine önde gelen âyan aileleriyle devlet adamlarının yer alacağı bu mecliste bulunmak için hazırlıklara başlamıştır. Öncelikle oğlu Abbas Bey'i askerleriyle İstanbul'a göndermiştir. Başkent in ahvali hakkında bilgi almasından sonra da kendisi İstanbul'a doğru hareket etmiştir. Osmanlı idarecileri başkente doğru gelmekte olan Abbas Bey ile maiyetinin iâşesinin karşılanması için hazırlıklara başlamıştır. Bu amaçla pirinç ve sadeyağ hazırlanması talimatını vermiştir⁸⁵¹.

Abbas Bey Üsküdar'da kırk sekiz gün kaldıktan⁸⁵² sonra bu defa Süleyman Bey gelmiş ve o da kırk gün Üsküdar'da beklemiştir⁸⁵³. Bu gelişme doğrultusunda Osmanlı

Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2011, s. 92; Yayıcıoğlu, "Sened-i İttifak", s. 668. Sened-i İttifak'ın tam metni için bk. Akyıldız, "Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni", s. 209-222. Ayrıca Sened-i İttifak hakkındaki bazı çalışmalar için bk. A. Selçuk Özçelik, "Sened-i İttifak", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 24, S. 1-4, İstanbul, 1959, s. 1-12; Rifat Önsoy, "Sened-i İttifak ve Türk Demokrasi Tarihindeki Yeri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, Ankara, 1986, s. 24-37; Sina Akşin, "Sened-i İttifak İle Magna Carta'nın Karşılaştırılması", *AÜDTCTAD*, C. 16, S. 27, Ankara, 1992, s. 115-123; Aybars Pamir, "Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak'ın Yeri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 53, S. 2, Ankara, 2004, s. 61-82.

⁸⁵¹ Osmanlı yönetimi, Matbah-ı Âmire Emîni'nden Salı günü Üsküdar'a gelecek olan Abbas Bey'in burada ikamet ettiği sürece dairesi için günlük 4 kile pirinç ve 10 vukıyye sadeyağın tayinatın idaresiyle görevlendirilen Abdülhay Efendi'ye verilmesini emretmiştir. Bk. BOA, C.SM, 11/559, 15 Cemâziye'l-âhir 1223 [8 Ağustos 1808]; Uzunçarşılı, *Alemdar Mustafa Paşa*, s. 140.

⁸⁵² Bu süre zarfında kendisine günlük dörder kileden 192 kile pirinç, günlük onar vukıyyeden 480 vukıyye sadeyağ verilmiştir. Bk. BOA, C.SM, 11/559, Selh-i Şevvâl 1223 [18 Aralık 1808]; BOA, C.SM, 11/559, Süleyman Bey ile Abbas Bey'in tayinatlarının idaresiyle görevli Hâcegân-ı Divân-ı Hümayundan Abdülhay Efendi'nin şukkası.

⁸⁵³ Süleyman Bey'e bu süre zarfında günlük kırkar vukıyyeden 1.600 vukıyye pirinç, günlük on beşer vukıyyeden 600 vukıyye sadeyağ ve günlük beşer vukıyyeden 200 vukıyye bal verilmiştir. Bk. BOA,

yöneticileri, Süleyman Bey için İstanbul'dan Haydarpaşa sahrasına oba, çadır ve otak göndermiştir⁸⁵⁴. Diğer taraftan Abbas Bey için yapılan hazırlıklar bu defa Süleyman Bey ve maiyetinin iâşesinin karşılanması için gerçekleşmiştir. Bu amaçla onlara pirinç, sadeyağ ve bal tahsis edilmiştir⁸⁵⁵. Böylece bu iki görevlinin maiyetlerine verilen iâşe oranları arasındaki fark dikkate alındığında; Süleyman Bey'in daha kalabalık maiyetle geldiği anlaşılmaktadır.

Âyan ve hanedan mensupları henüz İstanbul'a gelmeden Sadrazam ve diğer bazı devlet adamları istişarede bulunmuşlardır. Yapılan toplantıda, devletin her bölgesinde padişahın emrinin yürürlükte olabilmesi için başta Çapanoğulları, Karaosmanoğulları ve Sirozî İsmail Bey olmak üzere idareleri altındaki yerleri bağımsız şekilde yöneten kişilerin fedakârlık göstererek istiklal iddiasından vazgeçmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Zira bunu kabul etmeleri halinde Osmanlı yönetiminin kuvveti artacaktı. Fakat merkezî idarenin otoritesinin artması; âyanların devlete itimatlarını engelleyebilirdi. Çünkü onlar, devletin kendilerini yok etmeye teşebbüs edebileceği gibi bir düşünceye sahiptiler. Bu nedenle itaatleri konusunda taahhüt vermeleri halinde Osmanlı yönetimi de onlara karşı harekete girişmeyeceği hususunda teminat vermeliydi. Nitekim bu korkunun da etkisiyle âyan ve hanedanlar İstanbul'a geldiklerinde Davudpaşa, Kâğıthane, Çırpıcıçayırı gibi sahralarda karargâh kurmuşlardır. Başlarına

C.SM, 11/559, Selh-i Şevvâl 1223 [18 Aralık 1808]; BOA, C.SM, 11/559, Süleyman Bey ile Abbas Bey'in tayinatlarının idaresiyle görevli Hacegân-ı Divân-ı Hümâyundan Abdülhay Efendi'nin şukkası.

⁸⁵⁴ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 214.

⁸⁵⁵ Osmanlı yönetimi, Matbah-ı Âmire Emîni'nden Süleyman Bey'in dairesinin iâşesinin karşılanması için Abdülhay Efendi vasıtasıyla günlük 40 vukıyye pirinç, 15 vukıyye sadeyağ ve 5 vukıyye bal verilmesini emretmiştir. Bk. BOA, C.SM, 11/559, 26 Receb 1223 [17 Eylül 1808]; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 248; Uzunçarşılı, *Alemdar Mustafa Paşa*, s. 140.

bir iş gelmesinden korktukları için askerlerini bırakarak şehre girmek istememişlerdir⁸⁵⁶.

Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa İstanbul'a gelen büyük hanedan ve âyanlara ziyafet tertip etmiştir. Sadrazamın dışında Kethüda-yı Sadr-ı Âlî Mustafa Refik Efendi ve Çavuşbaşı Ağa; farklı zamanlarda, aralarında Süleyman Bey, Karaosmanoğlu, Sirozî İsmail Bey, Bilecik Âyanı Kalyoncu, Kaptan-ı Derya Ramiz Paşa'nın bulunduğu ileri gelen ve görevlilere ziyafet vermişlerdir⁸⁵⁷.

Sadrazam ve bu taşra seçkinleri arasında yapılan müzakereler neticesinde Sened-i İttifak'ın taslak metni oluşmuştur. Daha sonra Alemdar Mustafa Paşa'nın 29 Eylül 1808'de Kâğıthane'de (Sadabad) tertip ettiği ve Sultan II. Mahmud'un da teşrif ettiği ziyafette devlet ricali ile âyanlar da hazır bulunmuşlardır. Bu buluşmada padişahın huzuruna çıkan Süleyman Bey, Karaosmanoğlu Ömer Ağa ve Sirozî İsmail Bey samur kürk giydirilip, hançer verilerek taltif edilmişlerdir. Alemdar Mustafa Paşa, Sultan II. Mahmud'a bunların devlete bağlı, dürüst ve çalışkan kullar olduklarını belirtmiştir. Bunun üzerine Süleyman Bey ile diğerleri Sultan II. Mahmud'a, dostuna dost düşmanına düşman olduklarını belirterek itaatlerini bildirmişlerdir. Sultan II. Mahmud ise onlara hayır dua ederek gazalarında muvaffakiyetler dilemiştir. Bu törenden sonra son şekli verilen Sened-i İttifak, Ekim 1808'de imzalanmıştır. Gelmeyenler olmakla birlikte, pek çok vali ve önde gelen âyan davete icabet etmiştir. Bunun neticesinde merkezî idarenin temsilcileri ile yerel seçkinlerin müzakerede bulundukları bir genel meclis, yani meşveret-i âmme gerçekleştirilerek Ekim 1808'de Sened-i İttifak denilen belge kaleme alınmıştır. Yapılan toplantının asıl amacı; Anadolu ve Rumeli'deki ileri gelenleri bir araya getirerek onların yeni asker, yani sekban tanzimine verdikleri desteği

⁸⁵⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 9, s. 4-6; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât*, s. 486; İnalçık, "Sened-i İttifak", s. 95.

⁸⁵⁷ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 221-224.

ilan etmek olmuştur. Bu doğrultuda toplantıyla aynı gün Üsküdar Kışlasında yeni askerler talime başlamışlardır. Aynı zamanda Anadolu ile Rumeli'ye fermanlar gönderilerek “*mu’allem asker âmade etmeleri*” istenmiştir⁸⁵⁸.

Sened-i İttifak, bir kişi ya da gruba verilen imtiyaz belgesi değil, karşılıklı hakların tanındığı bir ittifakname niteliğinde olmuştur. Âyanların savaş ve ihtilal döneminde durumlarını padişahın mutlak otoritesi karşısında garanti altına almak amacıyla imzaladıkları bu vesikayla; padişah ve hanedan mensupları birbirlerine karşı taahhütlerini yeminle sağlamlaştırmışlardır. Zira senedin uygulanmasını bizzat Sultan II. Mahmud taahhüt etmiş ve belgede imzası bulunanlarla aynı sorumlulukları taşımıştır. Bunu bir hatt-ı hümayunla onaylamak suretiyle de belgeyi hukukî ve geçerli bir hüviyete kavuşturmuştur⁸⁵⁹.

Sened-i İttifak metni incelendiğinde padişahın otoritesine karşı herhangi bir kesim tarafından gerçekleştirilecek saldırının ittifakla ortadan kaldırılacağı kabul edilmiştir. Toplanacak askerlerin devlet askeri olarak yazılacağı ve ocak tarafından müdahale edilmesi halinde bunlara karşı harekete geçileceği belirtilmiştir. Devlet hazinesine ait gelirlerin toplanıp korunacağı ve padişahın emirlerinin yerine getirileceği taahhüt edilmiştir. Devleti ilgilendiren meselelerin Sadrazama sunulup onun oluru alındıktan sonra yerine getirileceği, buna karşı gelenlere ve kanuna aykırı davranması halinde Sadrazama karşı bile birlikte hareket edileceği bildirilmiştir. Bu antlaşmaya

⁸⁵⁸ Büyük âyanların dışında toplantıya katılan diğer âyan ve görevlilere de Sadrazamın huzurunda kürk, kaftan, biniş, kerrâke giydirilmiştir. Bk. Şânî-zâde Mehmed 'Atâ 'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, C. I, s. 83, 84; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi*, C. I, s. 228, 229, 245; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 9, s. 7; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 248; Uzunçarşılı, *Alemdar Mustafa Paşa*, s. 139; Mehmet Ali Beyhan, *Saray Günlüğü (25 Aralık 1802-24 Ocak 1809)*, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul, 2007, s. 87, 245-247; Yayıoğlu, “Sened-i İttifak”, s. 668, 670, 700.

⁸⁵⁹ İnalçık, “Sened-i İttifak”, s. 94, 95; Akyıldız, “Sened-i İttifak’ın İlk Tam Metni”, s. 212.

imza atan hanedan, âyan, vükela ve ricalin birbirlerine kefil olacağı üzerinde mutabık kalınmıştır. İstanbul’da herhangi bir karışıklık çıkması halinde bütün hanedanların izne hacet olmaksızın merkeze yürüyüp isyanı bastıracağı yönünde söz verilmiştir. Son olarak hanedanların idareleri altındaki ahaliyi koruyup vergileri adaletli şekilde tahsil edeceği kabul edilmiştir. Böylece bu maddelerin uygulanmasına muhalefet edenler hep birlikte ortadan kaldırılacaktı⁸⁶⁰.

Sened-i İttifak’ın ilk dört maddesiyle padişahın mutlak otoritesi onaylanmış, verdiği emirlerin yerine getirileceği belirtilip vergi ve asker toplama yetkilerinin ona ait olduğu kabul edilmiştir. Diğer taraftan yerel güçler, tesis ettikleri haklar ve durumlarıyla ilgili olarak padişah tarafından kendilerine güvence verilmesini istemişlerdir. Yine büyük hanedanların küçük âyanlar üzerindeki hâkimiyetleri onaylanmış, bunların haklarının babadan oğula geçeceği kabul edilmiş, böylece durumları meşru bir hal almıştır⁸⁶¹.

Osmanlı taşrasındaki hanedan ve âyanların Sened-i İttifak için İstanbul’da bir araya gelmelerinin; o sırada Osmanlı-Rus Savaşı devam etmekte olduğu için Rus İmparatorluğunda paniğe neden olduğu iddia edilmiştir. Bu amaçla Rus imparatoru, Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa ile barış görüşmeleri yapması için bir elçi göndermiştir. Elçinin Sened-i İttifak görüşmelerine ve âyanlara dair gözlemleri, Rusların durumla ilgili algısını da ortaya koymaktadır. Öyle görünüyor ki Rus elçisi; Karaosmanoğulları, Çapanoğulları, İsmail Bey gibi hanedan ve âyanları ayrı birer devlet gibi gördüklerini belirtmiştir. Hatta bu ileri gelenlerin Osmanlı yönetiminin sefer için asker talebine hatır için birkaç kişi göndererek cevap verdiklerini düşündüklerini ifade etmiştir. Âyanların, bir mektupla İstanbul’a gelmeleri; para, tayinat ya da mal istemeden isyanları bastırma hususunda padişaha söz vermeleri ve elli-altmış bin civarında talimli

⁸⁶⁰ İnalçık, “Sened-i İttifak”, s. 92-94.

⁸⁶¹ İnalçık, “Sened-i İttifak”, s. 95.

asker oluşturabilme potansiyellerinin ele alındığı İstanbul'daki toplantının, kendilerinde büyük şaşkınlığa neden olduğunu bildirmiřtir⁸⁶².

Fakat bu etki uzun sürmemiştir. Nitekim bir süre sonra İstanbul'daki bu âyan ve hanedanlar memleketlerine dönmeye başlamıştır. Süleyman Bey de Ekim sonlarında Üsküdar'dan yola çıkmıřtır⁸⁶³. Âyanların memleketlerine dönmelerinden sadece birkaç ay sonra bir yeniçeri isyanı meydana gelmiştir. Gerçekleşen isyan neticesinde Alemdar Mustafa Paşa ile İstanbul'daki âyan hâkimiyetinin kırılmasıyla bu belge aynı yıl geçerliliğini yitirmiştir. Bu sırada Rus Seferi devam etmekteydi. Sultan II. Mahmud, seferde kendilerinden istifade edildiğı için vesikaya imza atan âyanlara savaşın son bulduğı 1812'ye kadar fazla bir şey yapamamıştır. Bu tarihten ve özellikle de 1815'ten itibaren ise âyanlara karşı oldukça sert tavır takınmıştır. Bunu gerçekleştirirken de onlara emre itaatsizlik ve ahaliye zulmetme suçlarını isnat etmiştir. Böylece azil, mukâta'a çiftliklerini müsadere veya İstanbul'da ikamete zorlama yollarına başvurarak âyanların gücünü kırmaya çalışmıştır. Buna direnen yerel güçleri de üzerlerine ordu sevk ederek cezalandırmıştır. Bu çerçevede Tekelioğlu, Kalyoncu Ali Ağa ve Dağdevirenoglu gibi âyanlar ortadan kaldırılmıştır. Çapanoğulları, Karaosmanoğulları ve Sirozlu İsmail ile Yusuf gibi saygın, güç sahibi, devlete itaatle bağı âyanlara ise seferlerde devlete önemli destekte bulunmalarının da etkisiyle bir süre daha müdahale edilmemiřtir⁸⁶⁴.

Belirtilen gerekçelerle Osmanlı yönetimi, İstanbul'dan Yozgat'a dönen Süleyman Bey'in uhdesine yeni görevler vermeye devam etmiştir. Bu kapsamda

⁸⁶² Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 266, 744, 745.

⁸⁶³ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 254, 258; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 9, s. 7; Uzunçarşılı, *Alemdar Mustafa Paşa*, s. 144.

⁸⁶⁴ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât*, s. 500, 527; İnalçık, "Sened-i İttifak", s. 97; Yaycıoğlu, "Sened-i İttifak", s. 668, 669.

tüfenkçi askeri hazırlaması ve ahalinin himayesini sağlayıp eşkıyalıkların önlenmesine çalışması için Adana eyaletinin idare ve mütesellimliği görevi kendisine tevcih edilmiştir. Bu gelişme karşısında Süleyman Bey, Adana'nın önceki mütesellimi olan Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşlarından Hasanpaşazâde Ahmed Bey'i tekrar bu göreve getirmiş⁸⁶⁵ ve nüfuz alanlarında emredildiği üzere sekban hazırlamaya başlamıştır⁸⁶⁶.

Sened-i İttifak'ın imzalanmasının ve kısa bir süre sonra geçersiz kalmasının ardından Sultan II. Mahmud âyanlara karşı sert bir tavır takınarak onların nüfuzunu kırmaya çalışmıştır. Çapanoğulları her ne kadar ilk zamanlarda bu muameleye maruz kalmamış olsa da bir müddet sonra bu hareketten nasibini almaya başlamışlardır. Zira pek çok hattında Sultan II. Mahmud'un bu aileyle ilgili sert ifadeler kullandığı görülmektedir. Buna gerekçe olarak Süleyman Bey'in emirleri yerine getirmemek için bahaneler öne sürmesini, önemli pek çok konuda vakit geçirmeye çalışmasını ve ahaliye zulme varan hareketlere girişmesini göstermiştir.

Sultan II. Mahmud, Sened-i İttifak'ın imzalanmasından yaklaşık bir sene sonra Kasım 1809'da Süleyman Bey'in, iki bin süvari asker tertip etmesi yönündeki emir karşısında bu sayıda askeri hazırlarken zorlanacağını ima ettiğini savunmuştur. Devamında onun, vakit geçirmeye çalıştığını ileri sürerek bu davranışı doğru bulmadığını belirtmiştir. Nitekim Sultan II. Mahmud'a göre; Süleyman Bey için bu askerleri hazırlamak maddi açıdan hiç de zor değildi. Bu nedenle süvarileri

⁸⁶⁵ *Adana Şer'iyye Sicilleri (AŞS)*, no. 53, s. 10, belge no. 25, 21 Şa'bân 1223 [12 Ekim 1808]; *AŞS*, no. 53, s. 10, belge no. 26, 19 Ramazân 1223 [8 Kasım 1808]. Ayrıca zikredilen şer'iyye sicili için bk. Hatice Ergül, *53 No'lu Şer'iyye Siciline Göre Adana'nın Sosyo-Ekonomik Tarihi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006; Ela Özkan, *53 Numaralı Adana Şer'iyye Sicili 1808-1821 (H.1223-1237)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2011.

⁸⁶⁶ Şânî-zâde Mehmed 'Atâ 'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, C. I, s. 100.

göndermesinin yerinde olacağını ifade ederek, aksi halde daha sonra da asker göndermemesini istemiş ve bir anlamda ona karşı tavır almıştır⁸⁶⁷.

Sultan II. Mahmud Süleyman Bey'in, üzerindeki kimi görevlerin geri alınması üzerine ahaliyi tahrik ederek bunların tekrar uhdesine verilmesine çalıştığını düşünmekteydi. Nitekim uzun süre Süleyman Bey'in tasarrufunda kalan Çankırı sancağı mutasarrıflığı görevi Kadı Abdurrahman Paşa'ya tevcih edilmiştir. Bu değişikliğin ardından Çankırı'dan İstanbul'a yeni valinin zulümleri nedeniyle ahalinin perişan olduğu yönünde ardı ardına şikâyet gitmiş ve Paşanın azli talep edilmiştir. Bu davranışlarından vazgeçmesi istenen Kadı Abdurrahman Paşa'nın zulmünü gittikçe artırması, ahalinin de tepkisini artırmıştır. Çankırı ahali, Ankara'dan da bazı kişileri yanlarına alarak şikâyetlerini bildirmek için Bâbiâlfî'ye doğru harekete geçmişlerdir. Azledilmemesi halinde Kadı Abdurrahman Paşa'yı savaşıarak kovma konusunda aralarında anlaşmışlardır. Osmanlı yönetimi yaşanan gelişme karşısında Paşanın, ahalinin talebiyle azledilmesinin uygun olmadığını, görevinde kalmasının ise istenmeyen hadiselerin yaşanmasına sebep olabileceğini düşünmüştür. Sultan II. Mahmud, Kadı Abdurrahman Paşa'nın pek işe yaramadığını bildiğini belirtmiştir. Fakat Ankara'da uzun süreli ikameti boyunca hakkında bir şikâyet gelmezken; Çankırı'nın ilhakından hemen sonra şikâyetlerin gelmesini Süleyman Bey'in taraftarlarının tahrikine bağlamıştır. Bu doğrultuda Sadrazam'dan Kadı Abdurrahman Paşa'nın bu hareketlerden vazgeçmesini, kapı kethüdası aracılığıyla ise Süleyman Bey'e eski surete dönülmesinin mümkün olmadığını ve vazifesinin dışındaki işlere müdahale etmemesi hususunda tembihlemesini istemiştir. Sultan II. Mahmud, bu olayların yaşanmasının müsebbibi olarak gördüğü Süleyman Bey'e duyduğu öfkeyi "*kendine acısın, Çaparoğlu lakırdısı dünyadan kalkıncaya kadar ikdâm ederim zîrâ işitdiğim pek çokdur*"⁸⁶⁸ demek suretiyle

⁸⁶⁷ BOA, HAT, 999/41954, Gurre-i Şevvâl 1224 [9 Kasım 1809]; BOA, HAT, 999/41954, tahrir ve hat.

⁸⁶⁸ BOA, HAT, 281/16663, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1224 [4 Şubat 1810].

dile getirmiştir. Böylece aslında onun yaptığı kimi uygunsuz davranışlara da göz yumulduğu itirafında bulunmuştur. Fakat sonraki gelişmeler doğrultusunda Süleyman Bey'in uhdesinden alınarak Abdurrahman Paşa'ya tevcih edilen Çankırı sancağı tekrar Çapanoğulları'nın tasarrufuna verilmiştir. Nitekim ileride de görüleceği üzere Süleyman Bey'in vefatıyla birlikte uhdesindeki Çankırı sancağının geleceğiyle ilgili ne yapılması gerektiği gündemdeki konulardan olmuştur. Diğer taraftan Süleyman Bey, Haziran 1810'da Kayseri sancağını tasarruf eden Vezir Kadı Abdurrahman Paşa'nın kapı kethüdasının talebi üzerine Kayseri sancağı mütesellimi olarak görevlendirilmiştir⁸⁶⁹.

Süleyman Bey Çankırı'nın kendi uhdesinden alınmasından sonra takındığı bu tavrı; bu defa Sivas valiliği oğlundan alınıp 18 Ocak 1813'te Pehlivan İbrahim Paşa'ya tevcih edilince göstermiştir. Bu amaçla Sivas Valisi Pehlivan İbrahim Paşa'nın Ankara ve kazalarından 150.000 kuruş aldığının ahali arasında ağızdan ağıza dolaştığını Osmanlı yönetimine bildirmiştir. Bunun dışında kendi uhdesindeki Ayaş, Gündül ve İstanos'dan da 120 kese aldığını haber vermiştir. Bunlarla yetinmeyen İbrahim Paşa, Sivas'a gidinceye kadar yol üzerindeki kazalardan da külliyetli para toplayarak fukaraya zulmetmişti. Süleyman Bey, bu hareketlerin ahalinin perişan olmasına sebep olduğunu ifade ederek onun hakkında verilecek emri beklediğini belirtmiştir. İbrahim Paşa Sivas'a gittiğinde de Haremeyn'e bağlı köylerden birkaçına haytalar göndererek buradakilere zulmetmiştir. Sultan II. Mahmud, kalabalık daireye sahip olan İbrahim Paşa'nın bu durum nedeniyle fukaraya zulmetmesinin ve yük olmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Sadrazamdan, devlet usulünü iyi öğrenmeyen İbrahim Paşa'ya kâğıtlar göndererek bunu öğretmesini istemiştir. Diğer taraftan Süleyman Bey'in anlamsız bulduğu şikâyetinin İbrahim Paşa'yı çekememesinden kaynaklandığını oğlu üzerinden verdiği örnekle anlatmaya çalışmıştır. Buna göre; Mehmed Celaleddin

⁸⁶⁹ BOA, C.DH, 73/3625, 8 Cemâziye'l-evvel 1225 [11 Haziran 1810]; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 248; Mert, *Çapanoğulları*, s. 63.

Paşa da bir önceki sene ordudan dönerken Sivas’a varıncaya kadar yol üzerindeki kazalardan çok miktarda para almıştı. Bunun defterinin kendisinde olduğunu belirten Sultan II. Mahmud, Süleyman Bey’in bunu o zaman dile getirmediğini, “*Cabbarzâde o zaman hiç yazub şikâyet etmemiş idi şimdi şikâyeti acâyibdir bu adamlar hayli müddetdir eyâletlerde vâli görmediklerinden vüzeranın hükûmetine tahammül edemiyorlar ve güç alıſacaklar*” diyerek bu şikâyeti İbrahim Paşa’nın idaresini kabulde güçlük çekmesine bağlamıştır. Ardından İbrahim Paşa’dan bir daha ahaliye zulmetmemesini, hükûmeti dâhilinde olmayan yerlerdeki aşiretlerle Haremeyn köylerine müdahale etmemesini ve Süleyman Bey ile iyi geçinmesini istemiştir. Buna karşılık Süleyman Bey de vüzerâ-yı izamın nüfuzuna zarar veren hareketlerden kaçınacaktı⁸⁷⁰.

Kendisini zor durumda bırakan ve devlet nezdinde itibarına zarar veren bu şikâyet karşısında Sivas Valisi Pehlivan İbrahim Paşa; tepkisiz kalmayarak harekete geçmiş ve Osmanlı yönetimine Süleyman Bey’in bölgeye kanunsuz olarak müdahalede bulunduğunu bildirmiştir. Buna göre İbrahim Paşa; Çepni, Çonkar, Eynelli (İnallı), Ballı, Hüseyinâbâd ve Künbedâbâd kazalarının Sivas merkezinin iç kazası ve yakın çevresi olduğunu belirterek yirmi seneden beri Süleyman Bey tarafından zapt edilen bu yerlere kendi adamlarını oturttuğunu bildirmiştir. Bu kazaların kendi idare sınırları içerisinde olduğunu belirten İbrahim Paşa, Süleyman Bey’in buraları bırakmasının gerektiğini ifade etmiştir⁸⁷¹. Osmanlı idarecileri de kayıtlar vasıtasıyla bunu doğrulayarak anılan kazalarla Süleyman Bey’in alakasının olmadığını ortaya

⁸⁷⁰ BOA, BEO, AYN. d, no. 3, s. 76, belge no. 2, 25 Receb 1228 [24 Temmuz 1813]; BOA, BEO, AYN. d, no. 3, s. 76, 77, belge no. 3, 25 Receb 1228 [24 Temmuz 1813]; BOA, HAT, 287/17249, katalog tarihi 29 Zi’l-hicce 1223 [15 Şubat 1809]; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. II, s. 937; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 252.

⁸⁷¹ BOA, C.DH, 82/4053, 25 Cemâziye’l-âhir 1228 [25 Haziran 1813]; BOA, C.DH, 82/4053, 16 Receb 1228 [15 Temmuz 1813].

koymuşlardır. Bu nedenle ilgili kazaların Sivas valisi tarafından zapt edilmesi için emir yazılmasını arz etmişlerdir⁸⁷².

Sivas sancağının icmal, mufassal ve Yörükân defterlerinde; Hüseyinâbâd ve Kızılkünbed nahiyelerinin kayıtlı olduğu; buna karşın Çepni, Çonkar, Eynelli (İnallı), Ballı ve Künbedâbâd kazalarının bu şekilde yazılmadıkları anlaşılmıştır. Ancak livanın Yörükân defterlerinde Çepni, Çonkar, Tatlu ve Ballu isimleriyle Yörükân bölüklerinin kaydedildiği, bunların dışında Çepni ve Çonkar ismiyle kaza kaydı bulunmadığı belirtilmiştir. Aynı zamanda Defterhâne-i Âmire kayıtlarında yazılı Yörükân kazasının başkaları tarafından zapt edilmesine dair kayıt bulunmadığından livanın muhtevi olduğu kazaların Sivas valileri tarafından zaptının gerektiği belirtilmiştir. Bu nedenle buralara başka sancak mutasarrıfları tarafından müdahale edilmemesinin icap ettiği ifade edilmiştir. Neticede de kazaların İbrahim Paşa tarafından zapt edilmesi için emir verilmesinin uygun olduğu bildirilmiştir⁸⁷³.

Süleyman Bey'in talebi üzerine 20 Ekim 1813'te verilen ferman kaydına göre; Süleyman Bey, İstanbul'a tahrirat göndererek Tarsus sancağı, Çepni, Çonkar, Hüseyinâbâd, Künbedâbâd ve Nallu kazaları gibi uhdesindeki bazı mukâta'alar ile iltizamındaki Zile kazasının iltizamlarına başkalarının talip olduğunu işittiğini belirtmişti. Gerek kendisi gerekse oğlu Mehmed Celaledin Paşa'yla ortaklaşa tasarruf ettiği mukâta'aların, seferlerde istenen askerlerin masrafları başta olmak üzere, çeşitli giderlere karşılık geldiğini ileri sürmüştü. Yine bu mukâta'aların başkasına verilmesinin, nüfuzunun kırılmasına ve bunun da ahalinin perişanlığına sebep olacağını ifade etmişti. Buna fırsat vermemek için hanedanına merhamet edilerek uhdesindeki

⁸⁷² BOA, C.DH, 82/4053, 19 Receb 1228 [18 Temmuz 1813]; BOA, C.DH, 82/4053, 20 Şevvâl 1228 [16 Ekim 1813].

⁸⁷³ BOA, C.DH, 82/4053, 1228 [1813].

mukâta'alar ile iltizamların başkasına verilmemesini istemişti. Bu tahrirat üzerine Sultan II. Mahmud;

“Cabbarzâde'nin civârında semt olan mukâta'ât ve iltizâmâta kimesne müdâhale edeyim dediği yoktur, olsa da müsâ'ade olunmaz, lâkin Tarsus nerede Bozok nerede, o kadar ba'îd mahalle ben hükmedeyim demek garâ'ibdendir. Vâlidem hassı olan Zile kazâsı bu kadar zaman uhde-i iltizamımdadır, deyü içinde olan İlbaşioğlu İstanbul kal'asına taklid kal'a yaptı men' etmediğinden mâ'adâ geçen sene mahsûs fermân yazılmış iken yine kal'a-i merkûmun hedm etdiremeyüb a'zâr eyledi. İdâre dediği bu mudur? Sivas vâlisine bir kaç mukâta'a havâle olunmuş ise de ettiği hizmet cümleinin meşhûdu oldu. Merâmı kâr etmek ise otuz seneden berü kazandığı mala kanâ'at eyleyüb yedinde olan ni'amâne şükr eylesün”

şeklinde cevap vermiştir. Süleyman Bey'in talebine binaen daha sonra bu mukâta'aların Sivas Valisi İbrahim Paşa'ya verilmeyeceği belirtilmiş ve gereğinin yapılması emredilmiştir⁸⁷⁴. Sultan II. Mahmud bu hattıyla Süleyman Bey'in servet ediniminde mukâta'aların önemli rol oynadığına işaret etmiştir. Diğer taraftan Bozok'a yakın mukâta'alara müdahale edilmesine izin verilmeyeceğini belirterek buraya uzak kabul edilebilecek Tarsus içinse aynı görüşü paylaşmamıştır. Ayrıca Süleyman Bey'in özellikle Zile mukâta'asını idarede rehabet gösterdiğini ileri sürmüş, fakat yine de onun talebi doğrultusunda hareket etmiştir.

Sivas Valisi Pehlivan İbrahim Paşa, İstanbul'a Süleyman Bey ile ilgili tahrirat göndermeye devam etmiştir. Buna göre; Rışvanlı aşireti boybeyleri, ağaları ve kethüdaları yanına gelerek Süleyman Bey'den şikâyetçi olduklarını ve Rışvan

⁸⁷⁴ BOA, C.DH, 82/4053, 2 Zi'l-kâ'de 1228 [27 Ekim 1813]; BOA, C.DH, 82/4053, 4 Zi'l-kâ'de 1228 [29 Ekim 1813]; BOA, C.DH, 82/4053, 27 Zi'l-kâ'de 1228 [21 Kasım 1813].

mukâta'asının bu sene Süleyman Bey'e verilmesini istemediklerini bildirmişlerdi. Zira Rişvan mukâta'asının Hısn-ı Mansur tarafı maden-i hümayun eminine ve perakendesi Süleyman Bey'e ihale edilmişti. Şikâyet doğrultusunda Darbhâne-i Âmire nazırından mukâta'anın maden-i hümayuna dokunur yerinin olup olmadığının sorulmasına karar verilmiştir. Olmadığının anlaşılması halinde mukâta'anın 1813-1814'e mahsuben Pehlivan İbrahim Paşa'ya iltizama verileceği padişaha arz edilmiştir. Sultan II. Mahmud ise gelecek cevaba göre davranılacağını belirtmiştir⁸⁷⁵.

Sultan II. Mahmud'un Çapanoğulları hakkındaki imaları, onlara karşı hoşnutsuzluğunun önemli göstergelerinden olmuştur. Bu konudaki örneklerden biri daha önce belirtildiği üzere Süleyman Bey'in ordu ihtiyacı için göndereceği develerin bedele çevrilmesi sürecinde görülmüştür. Gerek Sultan II. Mahmud, gerekse de Osmanlı devlet adamları, onun kendi menfaatini gözeticeğine inanmışlardır. Böylece Sultan II. Mahmud, Süleyman Bey'in menfaatleri doğrultusunda davranarak ahaliyi mağdur ettiğine kanaat getirmiştir. Yine Süleyman Bey, hakkında idam kararı verilen Boyâbâd Kazası Âyanı Kapıcıbaşı Mustafa'nın yakalanması sürecinde de benzer ithamlara maruz kalmıştır. Buna göre Mustafa'nın idamının istenmesi üzerine Zağfiranbolu (Kastamonu) Sancağı Mutasarrıfı Salih Paşa cezanın infazı için kethüdasını görevlendirmişti. Boyâbâd'da tutunamayan asi Mustafa ise Çankırı'nın Gargu kazasına kaçmıştır. Salih Paşa, Mustafa'nın Gargu'daki görevlilerden talep edilmesine rağmen burası Süleyman Bey'in hükümeti altında olduğu ve izni olmadıkça verilmeyeceği için ona tahrirat göndermiştir. Sultan II. Mahmud da Süleyman Bey'e Mustafa'yı yakalayarak cezasını

⁸⁷⁵ BOA, HAT, 280/16617, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1228 [23 Aralık 1813].

infaz etmesini emretmiştir. Kastamonu mutasarrıfından da dikkatli olmasını ve tekrar kendi sınırlarına girmesi halinde Mustafa'yı idam etmesini istemiştir⁸⁷⁶.

Süleyman Bey, Boyâbâd Âyanı müteveffa Genç Mehmed'in oğlu Mustafa'nın idam emrini alması üzerine onun yanında olmadığını, ele geçirilmesi halinde idamı hususunda vakit kaybetmeyeceğini İstanbul'a bildirmiştir. Fakat Süleyman Bey'e göre Mustafa, Sivas Valisi İbrahim Paşa'nın dairesinden ayrılan delilbaşıyla Erzurum tarafına gitmişti. Sultan II. Mahmud onun bu cevabı üzerine, *“Cabbarzâde sahîhî merâm etdiği gibi merkûmu bulur ve i'dâm eder lâkin bilmem ne hikmetdir ne vakt birinin hakkında fermân-ı âlişânım sâdır olsa böyle ihmâl eder”* diyerek emirleri yerine getirmekte rehavet göstermesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir⁸⁷⁷. Bu ifadelerden Sultan II. Mahmud'un taşrada takip ettiği politikanın farkında olan Süleyman Bey'in de bu adım dolayısıyla yönetimin her isteğini yerine getirmemeye başladığı anlaşılmaktadır.

Sultan II. Mahmud, Süleyman Bey hakkındaki bu düşünceleri ve âyanları pasivize etme girişimlerine karşın, ailenin bölgede nüfuzunu devam ettirmesi dolayısıyla yine pek çok konuda onların desteğine ihtiyaç duymuştur. Böylece vefat edene kadar kendisinden aktif şekilde yararlanan Süleyman Bey de bunu değerlendirerek gücünü devam ettirecek girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda Çankırı sancağı mutasarrıflığının kaybına karşın Amasya ve Tokat üzerindeki hâkimiyetini devam ettirmeyi başarmıştır. Nitekim İstanbul'a bildirdiğine göre Amasya'ya saldıran Hazinedaroğlu müftüyü hapsetmiş, aynı sancaktaki Lâdik ve

⁸⁷⁶ BOA, HAT, 710/34007, 25 Rebîü'l-evvel 1228 [28 Mart 1813]; BOA, BEO, AYN. d, no. 3, s. 30, belge no. 1, 8 Rebîü'l-âhir 1228 [8 Haziran 1813]; BOA, BEO, AYN. d, no. 3, s. 30, belge no. 2, 8 Rebîü'l-âhir 1228 [8 Haziran 1813].

⁸⁷⁷ BOA, BEO, AYN. d, no. 3, s. 30, belge no. 2, 8 Rebîü'l-âhir 1228 [8 Haziran 1813]; BOA, BEO, AYN. d, no. 3, s. 90, belge no. 3, 14 Şa'bân 1228 [12 Ağustos 1813]; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 249.

Gedegara kaza âyanlarını ise haksız yere öldürüp yerlerine kendi bölükbaşlarından âyan tayin etmişti. Süleyman Bey, onu bertaraf etmek üzereyken kış mevsimi geldiği için konuyu bahara ertelemiştir. Osmanlı yönetiminden de Hazine-daroğlu'nun yakalanmasından ziyade, zulümleri dolayısıyla idam edilmesine izin verilmesini istemiştir. Diğer taraftan Amasya ve Tokat mukâta'aları iltizamının Canik tarafına ya da bir başkasına verilmesinin çatışmaya ve karışıklığa sebep olabileceğini iddia etmiştir. Anadolu'da bir hadise yaşanmasını istemeyen Sultan II. Mahmud da “*vâkı'â sonu fesâda varacağı ve Anadolu dâhi Rumili gibi ihtilâle düşeceğı derkâr ve âşikârdır. Heman Cabbarzâde'ye taltîf olunarak gayriye ihâle olunmayacağını beyân ederek tahrîrât irsâl eylesin*”⁸⁷⁸ diyerek mukâta'aların Süleyman Bey'in dışında birisine verilmeyeceğinin bildirilmesini emretmiştir.

Fakat birkaç yıl sonra Amasya sancağı ahalisi İstanbul'a sundukları arz-ı hâlle sancağın uzun süredir Süleyman Bey'e ihale edildiğini belirterek onun zulmünden şikâyetçi olmuşlardır. Bu nedenle mütesellimlik görevinin Süleyman Bey'den alınarak başkasına verilmesini talep etmişlerdir. Bunun üzerine Kaymakam Paşa, sancak mütesellimliğinin gelecek sene yine Süleyman Bey'in uhdesine verileceğinin belirtilmesine karşın ahalinin korunması da gerektiği için sancağın, malikâne mutasarrıfı Beyhan Sultan'ın kethüdası vasıtasıyla İstanbul'da uygun birinin uhdesine verilmesini arz etmiştir. Sultan II. Mahmud da uygun görüldüğü şekilde hareket edilmesini istemiştir⁸⁷⁹.

Süleyman Bey bazı mukâta'aları uhdesine alırken çevredeki beldelerde de kendisine bağlı kimselerin güçlenmesine çalışmıştır. Bu doğrultuda Ayaş mukâta'asının Ayaş Voyvodası Mesud Ağa ve kardeşi Esad Ağa'ya verilmesini rica etmiştir. Sultan II.

⁸⁷⁸ BOA, HAT, 538/26549, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1224 [4 Şubat 1810].

⁸⁷⁹ BOA, HAT, 724/34493, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1227 [3 Ocak 1813].

Mahmud, Süleyman Bey'in hatırı karşısında mukâta'anın onun belirttiği kişilere verilmesini uygun bulmuştur⁸⁸⁰.

Bu süreçte kendisine görev verilmeye devam edilen Süleyman Bey'den, 1808'de idam edilen Kadı Abdurrahman Paşa'nın Larende kazasındaki alacağını tahsil etmesi istenmiştir⁸⁸¹. Ardından serkeşçe hareketlerde bulunan eski Sekbanbaşılardan Arif Ağa ile halefi Mustafa Ağa'nın cezalandırılmaları hususunda yardımcı olması emredilmiştir. Sekbanbaşılıktan azledilen bu kişiler idamlarının hızlıca yerine getirilebilmesi için mîr-i mîrânlık verilerek Rumeli taraflarında muhafız olarak görevlendirilmişlerdir. Görev yerine doğru harekete geçen Mustafa Ağa Gebze'ye (Gekbuze) geldiğinde idam edilmesi için Süleyman Bey'e emir verilmiştir. Süleyman Bey de görevlendirdiği süvarilerle cezasını infaz ettiği Mustafa Paşa'nın kesik başını İstanbul'a göndermiştir⁸⁸².

Süleyman Bey'den bölgeye gelen görevlilere yardımcı olması da istenmiştir. Bu kapsamda Çorum ve Sivas sancaklarında bakaya kalan zahirenin tahsili için buraya gönderilen Hacegân-ı Divân-ı Hümâyûn ve Kethüda Kâtibi Efendi Hulefasından Seyyid Mehmed Emin Hulusi Efendi'ye Sivas mütesellimi ile birlikte Süleyman Bey yardımcı olacaktı⁸⁸³. Yine mevkib-i hümâyûn, yani hükümdarın maiyeti için verilmesi gereken bedelden kalan bakaya ile Sivas eyaleti sipahileri bedeliyesini tahsille görevlendirilen

⁸⁸⁰ BOA, *HAT*, 539/26591, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1224 [4 Şubat 1810].

⁸⁸¹ BOA, *C.ML*, 81/3717, 11 Rebîü'l-âhir 1225 [16 Mayıs 1810]; BOA, *C.ML*, 81/3717, 22 Cemâziye'l-evvel 1225 [25 Haziran 1810].

⁸⁸² Arif Paşa ise memur olduğu Balçık muhafazasına ulaştığında Balçık âyanı tarafından idam edecekti. Bk. BOA, *HAT*, 494/24279, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1225 [25 Ocak 1811].

⁸⁸³ BOA, *BEO*, *AYN*. d, no. 1, s. 74, belge no. 2, Gurre-i Rebîü'l-evvel 1227 [15 Mart 1812].

Dergâh-ı Âlî Gediklilerinden Şakir Ağa'ya da Süleyman Bey'in yardımcı olması emredilmiştir⁸⁸⁴.

Süleyman Bey'e verilen bir diğer görev ise Ayaş müftüsünün kızı Sare (Şerife Sariye) Hanım ile kardeşi olan Ayaş Voyvodası Mesud Ağa'nın arasındaki miras hususunun halledilmesi konusunda olmuştur. Buna göre; Sare Hanım'ın Mesud Ağa'dan beş yüz keseden fazla alacağı olduğu iddiası mahkeme tarafından reddedilmiştir. Fakat o iddiasında ısrar ederek konuyu arz-ı halle İstanbul'a bildirmiştir. Davanın Ayaş'ta görülmesi yönünde karar çıksa da Sare Hanım öldürülmekten korktuğu için bunu kabul etmemiştir. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey'den konuyu Mesud Ağa'ya haber vermesini ve Sare Hanım'ı ikna edebilmek için ona bir miktar emlak verilmesinin sağlanmasını istemiştir. Mesud Ağa, mahkeme sonucunda kardeşinin itiraz hakkı kalmadığını belirtse de Osmanlı yönetimi Sare Hanım'ın razı edilmesi gerektiğini bildirmiştir⁸⁸⁵.

Bu defa Mesud Ağa Osmanlı idaresinin aldığı karardan mağdur olduğunu belirtmiş ve Sare Hanım'ı razı etmeye gücünün olmadığını ileri sürmüştür. Gelişmelerden haberdar edilen Sultan II. Mahmud ise; Sare Hanım'ın iddiasının gerçek olduğunu, fakat kimse hakka razı olmadığı için onun Ayaş'a gitmesi halinde öldürülebileceğini dile getirmiştir. Nitekim tayin edilecek özel bir görevlinin müftünün muhallelâtını incelemesi halinde Sare Hanım'a pek çok şey kalacağı için konunun tekrar görüşülerek ona hakkının teslim edilmesini istemiştir. Mesud Ağa'ya bildirilen kararlar kardeşine hakkını teslim etmemesi halinde tayin edilecek görevli vasıtasıyla konunun araştırılacağı haber verilmiştir. Süleyman Bey'den de bu iradenin uygulanması

⁸⁸⁴ BOA, *BEO*, *AYN*. d, no. 2, s. 4, belge no. 2, 4 Cemâziye'l-evvel 1227 [16 Mayıs 1812].

⁸⁸⁵ BOA, *BEO*, *AYN*. d, no. 1, s. 53, belge no. 2, 10 Safer 1227 [24 Şubat 1812]; BOA, *BEO*, *AYN*. d, no. 2, s. 8, belge no. 7, 13 Cemâziye'l-evvel 1227 [25 Mayıs 1812].

doğrultusunda hareket etmesi istenmiştir⁸⁸⁶. Böylece yönetim, Sare Hanım'ın haksızlığa uğramasına razı olmamıştır. Onun, muhallefâtan bir miktar da olsa pay almasının temin edilmesine karar vermiştir.

Süleyman Bey ile Karaman Valisi Çarhacı Ali Paşa arasında da süreç içerisinde kimi sorunlar yaşanmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nın son aylarına doğru asker sürücüsü Ali Paşa, Kayseri ve Kırşehir sancaklarından tertip edilecek askerlerin sevkleri görevini mütesellimleri olan Süleyman Bey'e yüklemeye çalışmıştır. Bu gelişme karşısında asker tertibi konusunda görevli olmadığını ifade eden Süleyman Bey, Osmanlı yönetimine başvurarak affını istemiştir. Onun bu davranışını yerinde bulan Osmanlı yönetimi de Ali Paşa'ya, Süleyman Bey'in asker sevkinde görevli olmadığı ve bu konuda kendisinin bağımsız olarak görevlendirildiğini ifade etmiştir. Böylece askerlerin Süleyman Bey tarafından gönderilmesi uygun olmayacağı için bunları Ali Paşa'nın ihraç etmesi istenmiştir⁸⁸⁷.

Karaman Valisi Ali Paşa, Osmanlı yönetiminin kendi vasıtasıyla Aksaray, Niğde, Kayseri ve Kırşehir sancakları mütesellimlerini değiştirmesini emretmesi üzerine belirtilen sancaklara mütesellim atamıştır. Süleyman Bey ise kendi nüfuz alanındaki sancaklara başkası tarafından müdahale edilmesini hazmedemeyerek bu duruma tepki göstermiştir. Bu gelişme karşısında Ali Paşa, nüfuzuna zarar veren hareketler nedeniyle Süleyman Bey'e “*etrafı el uzatmayarak*” nüfuzunu koruması yönünde emir yazılmasını talep etmiştir. İsteği yerinde bulan Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey'e bu tür hareketlerden vazgeçmesi hususunda tembihname göndermiş ve onun Ali Paşa'nın idare alanına riayet etmeyerek nüfuzuna zarar verdiğini belirtmiştir. Bu nedenle vüzeradan

⁸⁸⁶ BOA, BEO, AYN. d, no. 2, s. 45, belge no. 4, 4 Şa'bân 1227 [13 Ağustos 1812]; BOA, BEO, AYN. d, no. 2, s. 45, belge no. 5, 4 Şa'bân 1227 [13 Ağustos 1812].

⁸⁸⁷ BOA, BEO, AYN. d, no. 2, s. 7, belge no. 1, 11 Cemâziye'l-evvel 1227 [23 Mayıs 1812]; BOA, BEO, AYN. d, no. 2, s. 7, belge no. 2, 11 Cemâziye'l-evvel 1227 [23 Mayıs 1812].

olan Ali Paşa'nın sınırına saygı göstererek nüfuzunu korumasını istemiştir⁸⁸⁸. Böylece Süleyman Bey'in nüfuz bölgeleri artık yavaş yavaş kendi denetiminden çıkmaya başlamıştır.

Süleyman Bey ise bu uyarı karşısında boş durmayarak Ali Paşa ile arasındaki sorunu tafsilatıyla anlatan bir kâğıdı İstanbul'a yollamıştır. Ayrıca uhdesindeki mukâta'alarda yaşanan hasarın araştırılarak ona göre muamele edilmesini rica etmiştir. Fakat Osmanlı yönetimi Ali Paşa'nın uhdesine, Teke maslahatı kastedilerek bazı önemli görevlerin verildiğini belirtmiş ve nüfuzuna zarar verecek hareketlerden kaçınılması gerektiğini ısrarla bildirmiştir. Ardından bu konuyu şifahen bilgilendirilen Mehmed Celaleddin Paşa'dan öğrenebileceği ifade edilerek, Ali Paşa'yla iyi geçinmesi istenmiştir⁸⁸⁹.

Tüm bu uyarılara rağmen Süleyman Bey davranışlarından vazgeçmediği için hakkında İstanbul'a şikâyetler gitmiştir. Buna göre; Haremeyn-i Şerîfeyn mukâta'alarından Boynuincelü Aşireti Boybeyi Pirizâde Mehmed Bey bir miktar süvariyle Teke maslahatı için Karaman Valisi Ali Paşa'nın maiyetine girmişti. Bunu fırsat bilen Süleyman Bey, Pirizâde Mehmed Bey'in yerine başkasını oturtarak akraba ve adamlarına saldırmıştı. Ali Paşa bu müdahalenin sona erdirilmesinin sağlanması için İstanbul'a başvurmuştur. Osmanlı yönetimi ise Ali Paşa'nın iktidarını kuvvetlendirmek adına müdahaleye son vermesi için Süleyman Bey'i uyarmıştır⁸⁹⁰. Böylece Osmanlı

⁸⁸⁸ BOA, *BEO*, AYN. d, no. 2, s. 28, 29, belge no. 4, Gurre-i Receb 1227 [11 Temmuz 1812]; BOA, *BEO*, AYN. d, no. 2, s. 29, belge no. 1, Gurre-i Receb 1227 [11 Temmuz 1812]; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 252.

⁸⁸⁹ BOA, *BEO*, AYN. d, no. 2, s. 54, belge no. 3, 18 Şa'bân 1227 [27 Ağustos 1812].

⁸⁹⁰ BOA, *BEO*, AYN. d, no. 3, s. 10, belge no. 2, 24 Muharrem 1228 [27 Ocak 1813]; BOA, *HAT*, 283/16874, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1231 [20 Kasım 1816].

yönetimi, Teke'deki olayları bastırmakla görevlendirilen Karaman Valisi Ali Paşa'yı rahatsız edecek hareketlere karşı durarak onun nüfuzunu muhafaza etmeye çalışmıştır.

Halep'te asayişin teminine önem veren Sultan II. Mahmud, bu amaçla Halep valisinden bölgede karışıklık çıkaran eşkıyaların ellerindeki mukâta'aları kendi uhdesine almasını istemiştir. Ayrıca Reyhanlu aşiretine mensup eşkıyadan Mürseloğlu Haydar Ağa, kardeşi Ömer ve diğerlerinin korundukları mahallerin yıkılmasını, böylece köy şeyhliği ve kethüdalık gibi işlere müdahaleleriyle köyde emlak tasarruflarının engellenmesini emretmiştir. Aynı zamanda Reyhanlu aşireti Yeniil Türkmen ağalığına tabi olduğu için Süleyman Bey'in de bunun gereğini aşiret mensuplarına bildirerek onları korkutmasını emretmiştir⁸⁹¹.

Fakat uzun süre geçmesine karşın Halep'te bir türlü nizamın sağlanamaması üzerine; eyaletin, liyakat ve kudret sahibi birine tevcih edilmesi gerektiği düşünülmüştür. Nitekim Halep Valisi Mehmed Ragıb Paşa, eşkıyaların faaliyetleri yüzünden nüfuz ve kudretini kaybetmiş ve asayişi sağlayamamıştı. Süleyman Bey'in Yeniil Türkmenleri voyvodalığı görevini de uhdesinde bulundurmasının etkisiyle voyvodalığa bağlı Reyhanlu ve Pehlüvanlu aşiretlerinin Halep'e olan yakınlıklarından ötürü bu eyalet, nizamının sağlanmasına vesile olacağı düşünülerek 20 Ocak 1813'te Mehmed Celaleddin Paşa'ya tevcih edilmiştir. Sadık, gayretli ve kudret sahibi olduğuna değinilen Mehmed Celaleddin Paşa'dan mükemmel dairesi halkıyla hızlıca Halep'e gitmesi istenmiştir. Emir doğrultusunda baba-oğul haberleşerek bu konuyu artık gündemden kaldıracaklardı. Bu amaçla Süleyman Bey, Mehmed Celaleddin Paşa Halep'e ulaştığında ona asker ve mühimmat desteğinde bulunacaktı. Görev yerine varan Paşa, harekete geçerek idam ettiği eşkıya reislerinden bir kısmının kesik başlarını

⁸⁹¹ Adı geçen eşkıyaları Topal Ali, Ömer, Fazlı Ağa ve diğerleri oluşturmuştur. Bk. BOA, BEO, AYN. d, no. 2, s. 5-8, belge no. 8, 8 Cemâziye'l-evvel 1227 [20 Mayıs 1812].

İstanbul'a göndermiştir⁸⁹². Belki de amaçlarından biri Halep'in nizamını temin etmek olan Sultan II. Mahmud, bu hamlesiyle Mehmed Celaleddin Paşa'yı da Bozok'tan oldukça uzak bir eyalette görevlendirmiştir. Böylece onun valilik yaptığı Sivas ile memleketi olan Bozok'taki bağıni kopararak nüfuzunu kırmaya çalışmıştır.

Sultan II. Mahmud'un Çapanoğulları'nı etkisizleştirme yolundaki bu tutumu; Süleyman Bey'in vefatıyla daha da artacak ve aile, bölgedeki idarecilerin müdahalelerine maruz kalacaktır. Bu nedenle aile üyelerinden Yozgat'tan ayrılanlar olacaktır. Abdülfettah Bey'in; valilerin, üzerindeki mukâta'alarına iradeye aykırı olarak müdahale etmeleri ve bu durumun emniyetine zarar vermesi nedeniyle İstanbul'a gitmek istemesi bunlardan biri olacaktır. Bu durum karşısında Sultan II. Mahmud, *“bunlar babaları vaktinde serbest alışmışlar. Şimdi hükümet vâlî elinde olduğundan nefslerine güç gelüb böyle bahaneler”* ileri sürüyorlar şeklinde tepki verecektir⁸⁹³.

⁸⁹² BOA, C.DH, 7/303, Evâsıt-ı Muharrem 1228 [13-23 Ocak 1813]; BOA, C.DH, 265/13204, Tarihsiz, Mehmed Celaleddin Paşa'nın kapı kethüdasının arzı; BOA, BEO, AYN. d, no. 3, s. 9, belge no. 5, 23 Muharrem 1228 [26 Ocak 1813]; BOA, BEO, AYN. d, no. 3, s. 10, belge no. 1, 23 Muharrem 1228 [26 Ocak 1813]; Şânî-zâde Mehmed 'Atâ 'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, C. I, s. 602, 653; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi*, C. II, s. 940, 1028; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 29; Mert, *Çapanoğulları*, s. 64.

⁸⁹³ BOA, HAT, 281/16680, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1235 [7 Ekim 1820].

III. BÖLÜM

SÜLEYMAN BEY'İN ÇEVRE İLE İLİŞKİSİ

Çapanoğlu Süleyman Bey'in Bozok sancağı sınırlarını aşan nüfuzu, uzak çevredeki âyanları ürkütmüştür. Çevreyle ilişkisini şekillendiren başlıca faktörlerden biri olan bu durum takındığı tavır doğrultusunda yön bulmuştur. Buna göre, kimi âyan aileleriyle akrabalık bağları kurularak ya da ittifak oluşturularak iyi ilişkiler sürdürülürken; kimileriyle çatışma ve çekişme yaşanmıştır. Yerel ileri gelenler, nüfuz bölgelerine bölge dışından güçlü bir idarecinin gelmesini önleyebilmek adına menfaat birliği çerçevesinde ittifaklar kurmuşlardır. Böylece gönüllü işbirliği ya da tahrik suretiyle düşünce ve eylem birliği tesis etmişlerdir.

3.1. Bölgesel İktidar Savaşları

3.1.1. Çapanoğlu-Caniklizâde Mücadelesi

Çapanoğlu-Caniklizâde ilişkisinin kökeni daha önce değinildiği üzere Süleyman Bey'in ağabeyi Mustafa Bey ile Canikli Ali Paşa dönemine kadar uzanmaktaydı. Bu dönemde nüfuz alanlarının çakışması nedeniyle iki aile arasında başlayan husumet sonraki aile fertleri tarafından devam ettirilmiştir.

Çapanoğulları ile Caniklizâdeler arasındaki mücadele yeni nesil arasında hız kesmeden devam etmiştir. Bu iki ailenin sınır komşusu olmaları anlaşmazlıkları beraberinde getirmiş ve zaman zaman birbirlerinin idarelerindeki yerlere müdahalede bulunmuşlardır. Tespit edilebildiği kadarıyla bu doğrultuda bir örnek Caniklizâdeler'in Süleyman Bey'in malikânesi Mecidözü kazasına bağlı Hacıköyü'ne yaptığı müdahale esnasında yaşanmıştır. Caniklizâdeler bu duruma yasal bir görünüm kavuşturmak için sahte beyanlarla emir çıkartmaya çalışmışlardır. Böylece izlenen bu yolla rakiplerinin idaresindeki birimleri kendi kazalarına bağlamışlardır. Buna göre; Hacıköyü'nün şer'i

işleriyle vergi konuları Mecidözü kaza kadısı tarafından görülmekteydi. Mikdad Ahmed Paşa, ahaliden habersiz olarak onların ağzından hazırladığı arz-ı hâl ile Hacıköyü'nün Amasya'nın Zünnûnâbâd kazasına bağlandığına dair emir çıkartmıştır. Süleyman Bey'e göre bunun sebebini, görevli bulunduğu Rışvan ektradını kendisinden talep eden Mikdad Ahmed Paşa'ya olumsuz cevap vermesi oluşturmuştur. Bu nedenle Caniklizâdeler'e malikânesinin “*bir tarlasını*” dahi vermemekte kararlı bir tavır sergilemiştir. İki tarafın bu katı tutumu çatışmaya doğru evrilirken, Süleyman Bey bunun, Hacıköyü'nün eskisi gibi Mecidözü'ne bağlanarak önlenebileceğini bildirmiştir⁸⁹⁴. Böylece iki ailenin hâkimiyet bölgelerini artırabilmek uğruna yaşadıkları çekişme yeni bir anlaşmazlık konusu olmuştur. Sınır meselesi üzerinden süregelen mücadele de devam etmiştir.

Amasya'nın kimin tarafından tasarruf edileceği tartışması, Çapanoğulları ile Caniklizâdeler arasında yaşanan mücadelenin en önemli gerekçelerinden olmuştur. Zira iki aile de buraya hâkim olmaya çalışırken mücadelede rol oynayan ahali, sancağın idare biçimiyle görevlilerinin değiştirilmesinde etkili olmuştur. Canikli Ali Paşazâde Mehmed Bey'in İstanbul'a sunduğu arz-ı hâlde bu konuda önemli bilgilere tesadüf edilmektedir. Buna göre Mehmed Bey, kardeşi Mikdad Ahmed Paşa'yla ortaklaşa tasarruf ettiği Amasya mukâta'ası uhdesinden alındığı için mağdur olmuştur. Mağduriyetinin giderilebilmesi için mukâta'anın yarı hissesinin tekrar tasarrufuna verilmesini istemiştir. Fakat Osmanlı idarecilerine göre anılan mukâta'a, ahalinin şikâyetleri neticesinde onlardan alınmış, malikâne kaydı kaldırılmış, mukâta'alıktan çıkarılmış ve arpalık suretiyle sancak olarak bir mîr-i mîrâna tevcihine karar verilmiştir. Amasya mütesellimliğine de bu gerçekleşinceye kadar İstanbul'da bulunan Mîr-i Mîrân Abdünnebi Paşa getirilmiştir. Fakat bir süre sonra alınan bu karardan vazgeçilmesiyle Amasya, mukâta'a olarak Sultan III. Selim'in kardeşi Beyhan Sultan'a verilmiştir.

⁸⁹⁴ BOA, AE. SABH.I, 346/24179, 16 Receb 1199 [25 Mayıs 1785].

Neticede Sultan III. Selim, mukâta'anın Caniklizâdeler'in zulümleri nedeniyle üzerlerinden alındığını belirterek bu arz-ı hâle olumsuz yanıt vermiştir⁸⁹⁵.

Amasya sancağının Beyhan Sultan'a has olarak verilmesinin ardından Süleyman Bey ile Canik Muhassılı ve Karahisâr-ı Şarkî Mutasarrıfı olan Canikli Hayrettin Ragıp Paşa, sancağı iltizamlarına alabilmek adına mücadeleye girişmişlerdir. İki tarafın kapı kethüdaları büyük bir çekişme içerisinde Beyhan Sultan'ın Kethüdası Karahisârlı Kocabaş Ahmed Efendi'ye başvurmuşlardır. Osmanlı yönetimi ise mücadeleye son verebilmek adına; sancağı bu iki aileye de mensup olmayan, yeniçeri ağalığından emekli Tokat Voyvodası ve Kalhâne Emîni Mehmed Emin Ağa'nın iltizamına verme yoluna gitmiştir⁸⁹⁶.

Hayrettin Ragıp Paşa inadından vazgeçmeyerek Kethüda Ahmed Efendi'ye pahalı hediyeler vermiş ve Amasya muhassılı olmayı başarmıştır. Hacı Ömer Ağa'yı da mütesellim tayin etmiştir. Fakat bir süre sonra halka zulmü nedeniyle idam edilince Amasya sancağı 1790-1791'de Süleyman Bey'e tevcih edilmiştir. Bu gelişmede Süleyman Bey'in Balkanlarda Ruslara karşı başarılı, Caniklizâdeler'in ise Kafkaslarda başarısız olmaları da rol oynamıştır. Ağustos-Eylül 1791 başlarında Amasya muhassılı olarak görünen Süleyman Bey, Ömer Paşazâde Hacı Abdullah Bey'i mütesellim olarak

⁸⁹⁵ Amasya ahalisi, bu gelişme üzerine mutasarrıfın değişmesi için İstanbul'a başvurarak sancağın mansıp olarak bir mîr-i mîrâna verilmesini talep etmiştir. Bk. BOA, *HAT*, 189/9058, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1203 [20 Eylül 1789]; BOA, *HAT*, 188/8954, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1215 [13 Mayıs 1801].

⁸⁹⁶ Amasya, 11-20 Eylül 1789 civarında ulaşan emirle Beyhan Sultan'a has olarak verilmiştir. Bk. Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. IV Zeyli, s. 155.

görevlendirmiştir. Sancak, Nisan-Mayıs 1792’de de Süleyman Bey’in uhdesinde kalmaya devam etmiştir⁸⁹⁷.

Osmanlı yönetimi, Amasya dâhilinde yer alan ve 1797’de Merzifon kazasına bağlı bir karye olduğu anlaşılan Gümüş’te ortaya çıkan maden cevherinin rezervi ile kalitesinin araştırılması görevini, Caniklizâdeler’e değil Süleyman Bey’e vermiştir. İki zimmî tarafından gerçekleştirilen inceleme neticesinde madenin az masrafla çok kâr getireceği anlaşılmıştır. Bunun üzerine Süleyman Bey, madenin açılıp işletmesini üzerine almaya talip olmuştur. Sultan III. Selim ise ondan konuyu daha detaylı araştırarak sonucu İstanbul’a bildirmesini istemiştir⁸⁹⁸.

Rezervin uygun olduğunun anlaşılması üzerine bu maden için ustalar görevlendirilmiştir. Süleyman Bey’den ise maden ustası Gümüşhaneli İstafor’un açacağı mağaralardan çıkaracağı cevherle gümüş imal etme taahhüdü üzerine madencilerin yiyecek ihtiyaçlarının karşılanarak onlara nezaret etmesi istenmiştir. Fakat maden ustaları taahhütlerine aykırı olarak çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasını istemişlerdir. Ayrıca daha önce mağara açacaklarını belirtmelerine rağmen bu defa çok masraflı olacağı için bunu yapmaya güçlerinin yetmeyeceğini bildirmişlerdir. Süleyman Bey bunlardan başka usta olmadığı için malzeme temin edilmesi amacıyla 500 kuruş verdiği ve günlük yiyeceklerini karşıladığı ustaları, yanlarına görevli vererek madene göndermiştir. Diğer taraftan da kendisine verilen emirde, sadece günlük yiyeceklerinin karşılanması istendiği ve yevmiye hususunda bir madde yer almadığı için Gümüşhane’den gelecek madenciler, bir üstad, kalcı ve amelelerin ücretleri konusunda ne yapması gerektiğini sormuştur. Bu belirsizlik üzerine maden gelişip geliri giderini

⁸⁹⁷ Hayreddin Ragıp Paşa, 10 Eylül 1790’da Amasya muhassıllığını uhdesine almıştır. Bk. Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. IV Zeyli, s. 158, 161, 163, 164; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 23; Mert, *Çapanoğulları*, s. 52, 53; Yayıcıoğlu, *Partners of the Empire*, s. 85.

⁸⁹⁸ BOA, C.DRB, 13/641, 8 Safer 1212 [2 Ağustos 1797].

karşılayana dek tayin edilen madenci ve amelelerin günlük yiyecekleri ile malzemelerinin karşılanması hususunda Süleyman Bey'in yardım etmesine karar verilmiştir⁸⁹⁹.

Bu görev değişiklikleri ve görevlendirmeler dolayısıyla husumetleri iyiden iyiye artan Çapanoğulları ile Caniklizâdeler, suçluların birbirlerine iadesine itina göstermemişlerdir. İdamı ve muhallefâtının devlet tarafından zaptı emredilen Canık Muhassılı Genç Mustafa olayında da bu şekilde bir gelişme yaşanmıştır. Genç Mustafa, Trabzon Valisi Vezir Battal Hüseyin Paşa'nın bölükbaşlarıyla Amasya'da giriştiği muharebede bozguna uğramasının ardından, kaçtığı Kazâbâd kazasının Dimorta köyünde Zile Voyvodası İlbaşoğlu Ahmed tarafından yakalanmıştı. İlbaşoğlu Ahmed'den gelişmeleri öğrenen Süleyman Bey, Genç Mustafa'nın hapiste tutulmasını istemiş, Battal Hüseyin Paşa ise hakkında verilen kararın yerine getirilebilmesi için Genç Mustafa'nın kendilerine iadesini talep etmiştir. Osmanlı yönetimi Süleyman Bey'den, servet sahibi Genç Mustafa'yı muhallefâtının ortaya çıkarılması için sorgulamasını, muhallefât defterinin İstanbul'a, Genç Mustafa'nın ise güvenilir adamlarla Battal Hüseyin Paşa'ya gönderilmesini emretmiştir⁹⁰⁰. Fakat Süleyman Bey emri yerine getirmekte ağır davranınca kaleme alınan yeni bir emirle uyarılmıştır⁹⁰¹.

Beyhan Sultan, ilerleyen zamanlarda iltizamındaki Amasya sancağı mukâta'asını Süleyman Bey'in uhdesine vermiştir. Ardından konunun kendi kethüdası ile Süleyman Bey'in kapı kethüdası arasında müzakere edilmesini istemiştir. Fakat gerek Tayyar Mahmud Paşa'nın tahriratı gerekse de kararın alınması esnasında Battal Hüseyin

⁸⁹⁹ BOA, *C.DRB*, 9/426, 3 Receb 1212 [22 Aralık 1797]; BOA, *C.DRB*, 9/426, 7 Şa'bân 1212 [25 Ocak 1798].

⁹⁰⁰ BOA, *C.DH*, 26/1293, Evâsıt-ı Rebîü'l-evvel 1214 [12-22 Ağustos 1799].

⁹⁰¹ BOA, *C.ML*, 66/3039, Evâsıt-ı Rebîü'l-âhir 1214 [11-21 Eylül 1799]; BOA, *C.ML*, 66/3039, hüküm müsveddesi.

Paşa'nın Amasya'nın kendilerine verilmesi yönündeki kaimeleri, Osmanlı idaresini bir çıkmaza sokmuştur. Zira iltizamın Süleyman Bey'den alınması “*hademe-i Devlet-i Âliyye'den*” olması dolayısıyla onun, uhdesinde bırakılması ise Tayyar Mahmud Paşa ile pederinin kırılmasına yol açabilirdi. Diğer taraftan iki aile arasındaki düşmanlık artabilir ve aralarında istenmeyen olaylar vuku bulabilirdi. Bu düşünceler arasında boğulan Osmanlı yönetimine Tayyar Mahmud Paşa'nın, İstanbul'da bulunduğu esnada Amasya iltizamının Süleyman Bey'e verilmesinden maden eminine bırakılmasına razı olacağını belirtmesi nefes aldırıştır. Bu şekilde hareket edilmesinin iki tarafı da kırmayacağı sonucuna varılmasıyla birlikte Amasya mukâta'ası maden eminine tevcih edilmiştir⁹⁰². Böylece iki aile arasında çatışmaya sebep olan Amasya iltizamı bu iki ailenin dışında birine verilmiştir.

Osmanlı Devleti Rumeli'de Dağlı eşkıyasıyla, Mısır'da Fransızlarla mücadele ederken Tayyar Mahmud Paşa'nın sebep olduğu olaylara müdahale etmekte zorlanmıştır. Bu nedenle onu görev tevcihiyle itaat altına alma yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda Temmuz 1800 ortalarında, babası Battal Hüseyin Paşa'nın ricası üzerine askerlerinden faydalanılması amacıyla vezaret verilerek Mısır ordusunda görevlendirilmiştir. Ertesi sene de Trabzon valiliği, Canik muhassıllığı ve Karahisâr-ı Şarkî mutasarrıflığı görevleri verilmiştir⁹⁰³.

⁹⁰² Amasya mukâta'asının tevcihiyle ilgili bu düşüncenin sorulduğu Beyhan Sultan'ın kethüdası, Amasya mukâta'asının iltizam teklifini kabul eden Süleyman Bey'e verilmesi yönünde karar alındığını dile getirmiştir. Fakat daha zaptname ve emir verilmeden mukâta'anın bu defa Tayyar Mahmud Paşa'ya iltizama verilmesinin emredildiğini belirtmiştir. Bu durum üzerine Sultan III. Selim'e mukâta'anın ikisine birden mi, yoksa başka birisine mi iltizama verilmesinin istendiği sorulmuştur. Mukâta'anın maden eminine verilmesi halinde iki tarafın da buna karşı çıkamayacağını anlaşılmaması üzerine bu doğrultuda hareket edilmiştir. Bk. BOA, HAT, 35/1763, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1214 [24 Mayıs 1800].

⁹⁰³ Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. IV Zeyli, s. 180-184; Şahin, *the Caniklizâdes*, s. 70, 71.

Böylece Tayyar Mahmud Paşa'ya Çirmen sancağı ilhakıyla Trabzon eyaleti; babası Battal Hüseyin Paşa'ya da Erzurum eyaleti tevcih edilmiştir. Fakat iki ailenin Amasya üzerindeki çekişmesi bir türlü son bulmamıştır. Tayyar Mahmud Paşa, uhdesindeki Amasya sancağı iltizamının Süleyman Bey'e verilmesi karşısında kendisine ıstırap veren bu gelişmenin görevini yerine getirmesini engelleyeceği gerekçesiyle Osmanlı yönetimine itirazda bulunmuştur. Ayrıca devlete bağlılığını tekrarlayarak sancağın uzun yıllardan beri kendi atalarının uhdesinde bulunduğunu vurgulamıştır. Tayyar Mahmud Paşa bir önceki sene kendi iltizamına verilen sancaktan tahsil etmesi gereken bedeli ahalinin gücü olmadığı için toplamakta zorlandığını belirtmiştir. Bu nedenle Süleyman Bey'in zam yapılarak iltizamına aldığı bu sancaktan bunu nasıl tahsil edeceğini merak ettiğini ifade etmiştir. Süleyman Bey'in girişiminin fayda sağlamak için değil, bir kısım garaz sahiplerinin teşvikiyle kendisini cezalandırmak amacıyla gerçekleştiğini savunmuştur. Bunlara ilaveten Amasya'nın başkasının tasarrufuna verilmesinin askerlerinin arasında nüfuzunun kırılmasına yol açacağı için ya bir önceki sene olduğu gibi ya da Süleyman Bey'in uhdesine aldığı zamları Amasya'nın yine kendi idaresine verilmesini rica etmiştir⁹⁰⁴.

Tayyar Mahmud Paşa'nın ardından babası Battal Hüseyin Paşa da tehdit yollu bir maruzu İstanbul'a göndermiştir. Yazdıklarına göre senelerdir Amasya sancağında yaşayan ataları ve evlatlarının devletin geleceği için yaptıkları çalışmaların karşılığı olarak Amasya iltizamı başkasına verilmemeliydi. Ayrıca sancağın coğrafi açıdan kendilerine yakın olmasının da bazı faydaları vardı. Bu gerekçelerle sancağın kendi uhdelerinde kalması halinde hem memlekette asayiş sağlanabilir hem de önemli devlet

⁹⁰⁴ BOA, *HAT*, 75/3100-K, 9 Şevvâl 1215 [23 Şubat 1801]. Tayyar Mahmud Paşa, bu durumun Rumeli'de Dağlı asileriyle mücadelesine sekte vurduğunu da ifade etmiştir. Zira Amasya'nın Süleyman Bey'e verildiğini öğrenen ve maiyetinde bulunan yedi yüz elli neferden Amasya ve Tokat'tan tertip edilen askerler firar etmeye başlamışlardır. Bk. Özkaya, *Dağlı İsyanları*, s. 73.

işleri rahatça görülebilirdi. İdareleri altında bulunmasının bu avantajlarına rağmen Amasya'nın Süleyman Bey'in iltizamına verilmesine razı olmayacağını bildiren Battal Hüseyin Paşa, karardan vazgeçilmemesi halinde Amasya'dan Tayyar Mahmud Paşa'nın maiyetine katılan askerlerin “*Amasya sancâğı Cabbarzâde'ye verilmiş*” diyerek firar edebilecekleri tehdidinde bulunmuştur. Bu durumun diğer askerlere de sirayet ederek karışıklığın artması ihtimal dâhilinde olduğu için buna mani olabilmek adına Amasya'nın Tayyar Mahmud Paşa'nın uhdesine verilmesini rica etmiştir⁹⁰⁵. Böylece Battal Hüseyin Paşa, devletin en çok ihtiyaç duyduğu konulardan olan asker maddesini öne sürerek istediği yönde karar alabilmeye çalışmıştır.

Bu gelişmelerden birkaç yıl sonra hakkında ahaliden zorla para aldığı yönünde şayialar çıkan Tayyar Mahmud Paşa açıklama yapma gereği duymuştur. Paşa, Tokat ahalisinin; voyvodanın zorbalıkları karşısında *bıçak kemiğe dayandığı* için daha fazla dayanamayarak bir taraftan voyvodaya saldırdıklarını, diğer taraftan Süleyman Bey'e şikâyetlerini bildirdiklerini ifade etmiştir. Erbaa kazasında bulunan Hasan Bey; yazdığı mektupta Tokat Voyvodası Katiroğlu'nun⁹⁰⁶ ahaliden 1.000 kese tahsil ettiğini, soranlara da paranın bir kısmını “*Tayyar Paşa'ya verdim*” dediğini bildirmiştir. Bunu iftira olarak niteleyen Tayyar Mahmud Paşa; Tokat'ta kendisine tepki duyulduğunu, parasını ödemek koşuluyla arpa almak istediğinde Süleyman Bey ile mücadelesinden dolayı bunu gerçekleştirememesini örnek göstererek ifade etmiştir. Tokat'tan hiçbir şey almadığı yönündeki beyanına inanılmaması halinde şehirdeki tüccar, kadı ve diğer ileri gelenlerden bunun öğrenilebileceğini belirtmiştir⁹⁰⁷.

⁹⁰⁵ BOA, HAT, 128/5276, 21 Şevvâl 1215 [7 Mart 1801].

⁹⁰⁶ Katiroğulları, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar aralıklarla voyvodalık yapmış Tokat'ın önemli ailelerindendir. Bk. Erhan Afyoncu, “Tokat'ta Bir Voyvoda Ailesi Katiroğulları”, *Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012*, C. III, Tokat, 2012, s. 3-8.

⁹⁰⁷ BOA, HAT, 37/1879, 9 Rebîü'l-evvel 1218 [29 Haziran 1803].

Tayyar Mahmud Paşa, yıllar geçse de asi tutumundan vazgeçmediği için itaat altına alınabilmek adına gösterilen çabaya ve tevcih edilen görevlere karşın hakkında şikâyet gelmeye devam etmiştir. Osmanlı yönetimi bu şikâyetleri de göz önünde bulundurarak Amasya sancağı mütesellimliğini 30 Mart 1804'te Süleyman Bey'e tevcih etmiştir. Süleyman Bey de Millîzâde Hacı Süleyman Bey'i vekil tayin etmiştir. Bu adımlar karşısında çıkması muhtemel çatışma ihtimalini bertaraf etmek isteyen Osmanlı idaresi Tayyar Mahmud Paşa'ya, Sivas Valisi Yusuf Paşa ise Amasya Mütesellimi Hasan Bey'e Amasya'nın idaresinin Çapanoğlu Süleyman Bey'in uhdesine verildiğini duyurmuştur. Bu nedenle muhalefete yeltenmeden sancağın Mütesellim Vekili Millîzâde Hacı Süleyman Bey'e verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Harekete geçerek Amasya yakınlarına gelen Millîzâde Süleyman Bey, Hasan Bey'den şehri terk etmesini istemiş, Hasan Bey'in Tayyar Mahmud Paşa'dan aldığı emir üzerine ret cevabı vermesiyle de şehre girmiştir. Kendi malikânesi olarak gördüğü Beyhan Sultan'a ait Amasya'nın, ezeli düşmanı Süleyman Bey'e verilmesi Tayyar Mahmud Paşa'yı hiddetlendirmiştir. Öfkeyle hareket eden Paşa, Sultan III. Selim'in nasihatlerine aldırmayarak topladığı orduyla 1804 yılı Mayıs sonu Haziran ayı başı gibi Amasya üzerine hareket etmiştir. Mütesellim Millîzâde Hacı Süleyman ise Çapanoğlu Süleyman Bey ile Mecidözü Malikâne Mutasarrıfı Evkâtlızâde Süleyman Bey'e Caniklizâdeler'den müteşekkil ordunun üzerine geldiğini haber vermiştir. Amasya'da vuku bulan muharebeyi kazanan Tayyar Mahmud Paşa, 10 Haziran 1804'te şehre girdikten sonra Hasan Bey'i tekrar mütesellim vekili olarak bırakmıştır⁹⁰⁸. Fakat Tayyar Mahmud Paşa bu zorba hareketi nedeniyle iki aile arasındaki mücadeleyi daha da şiddetlendirmiş, nasihatlere kulak asmadığı için Osmanlı idaresini karşısında bulmuştur.

⁹⁰⁸ Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. IV Zeyli, s. 190-196; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 26, 27.

Tayyar Mahmud Paşa'nın Ruslarla münasebetinden rahatsız olan Sultan III. Selim, Anadolu'nun iç bölgelerindeki yerlerin idaresini ona vermekten kaçınmış ve hâkimiyet bölgesini Karadeniz kıyılarıyla sınırlandırmıştır. Süleyman Bey'in Sultan III. Selim'i Canıklilerin güçlerinin çok arttığı ve isyan edebilecekleri yönündeki dolduruşları da padişahın bu tavrında etkili olmuştur. Bu düşüncelerin etkisiyle Sultan III. Selim 1805 yılının Şubat sonu Mart ayı başlarında Süleyman Bey'den Amasya sancağında Nizâm-ı Cedîd için orta kurmasını istemiştir. Fakat Tayyar Mahmud Paşa'nın karşı hareketi nedeniyle bu gerçekleştirilemeyince Amasya sancağı mütesellimliği görevi Süleyman Bey'e tevcih edilmiş ve kendisine burada bir orta kurması talimatı verilmiştir. Görevlendirmeden birkaç ay sonra Darbhâne-i Âmire Nazırı Ebubekir Ağa'nın tavsiyesiyle aynı sancak dâhilinde yer alan Gümüş ma'a Hacıköy kazasındaki Gümüş madeni eminliği görevi 1804-1805 senesinde tasarruf etmek üzere Süleyman Bey'in uhdesine verilmiştir. Böylece Süleyman Bey'in Nizâm-ı Cedîd'i Amasya'da uygulayacağına dair verdiği söz; Amasya'nın idaresinin kendisine verilmesini, oğlu Mehmed Celaledin Paşa'nın da Sivas valiliğine getirilmesini sağlamıştır. Gelişmeler karşısında Tayyar Mahmud Paşa da Nizâm-ı Cedîd hareketine karşı yeniçerilerin hareket lideri olmuştur⁹⁰⁹.

Süleyman Bey ile Tayyar Mahmud Paşa'nın çekişmesi bu iki görevlinin Nizâm-ı Cedîd hareketine bakışını şekillendirmiştir. Sultan III. Selim'in Süleyman Bey'e Amasya'da Nizâm-ı Cedîd için orta kurması yönündeki talimatı karşısında Tayyar Mahmud Paşa hemen aleyhte faaliyetlere başlamıştır. Hız kesmeden devam eden bu

⁹⁰⁹ Şikk-ı Sâni Defterdarı el-Hac İbrahim Reşid'in bu şekilde hareket edilmesi hususunda emir talep etmesi üzerine istediği emir verilmiştir. Bk. BOA, *AE.SSLM.III*, 230/13396, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1219 [20 Şubat-2 Mart 1805]; BOA, *C.DRB*, 48/2378, 22 Safer 1220 [22 Mayıs 1805]; BOA, *C.DRB*, 10/492, 17 Şevvâl 1220 [8 Ocak 1806]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 57; Şahin, *the Caniklizâdes*, s. 71, 72; Yaycıoğlu, *Partners of the Empire*, s. 85.

mücadele Tayyar Mahmud Paşa'nın asi ilan edilmesine varan olaylara yol açmıştır. Süleyman Bey ise Osmanlı yönetimini her ne kadar çatışma taraftarı olmasa da Tayyar Mahmud Paşa'nın hareketlerinin kendisini buna zorladığını izaha çalışmıştır.

Bir yandan bu atamalarla Nizâm-ı Cedîd'in yaygınlaşmasını sağlamaya çalışan ve devlete sadık Çapanoğulları'nı ihya eden merkezî idare, diğer taraftan gerçekleşen atamalar nedeniyle yaşanması muhtemel çatışmayı önlemeye çalışmıştır. Bu gayeyle iki ileri gelenin hareketlerini yakından takip etmeye devam etmiştir. Sultan III. Selim, Süleyman Bey'den Tayyar Mahmud Paşa'nın bir saldırı için asker topladığını öğrenmiştir. Bu gelişme karşısında Tayyar Mahmud Paşa'nın yaptığı hazırlığa; Amasya'nın Süleyman Bey'e, Sivas'ın ise Mehmed Celaleddin Paşa'ya verilmesi neticesinde vesveseye kapılmasının neden olduğunu düşünmüştür. Sultan III. Selim, iki ailenin birbirine düşerek memleketi harap etmelerini önlemek için gerekmesi halinde Süleyman Bey'in Amasya ile Tayyar Mahmud Paşa'ya yakın olup “*gocunacağı*” yerlerden bu sene asker toplamamasını ve Amasya'yı hemen kontrolü altına almasını istemiştir⁹¹⁰.

Meşveret meclisinde de görüşülen konu hakkında, Tayyar Mahmud Paşa'nın rahatsız edici hareketlere tevessül ettiği ve buna engel olabilecek tek gücün Süleyman Bey olduğu, “*önüne Cabbarzâde'den gayrı hâ'il yokdur*” sözleriyle ifade edilmiştir. Amasya'dan sevk edilecek askerlerin toplanmaya başlanması ve ahalinin itiraz etmeksizin taahhütte bulunmasına rağmen bundan vazgeçilmesi halinde Süleyman Bey görevinde rehavet gösterebilirdi. Yine bu durum diğer kazalara sirayet edebilir, bundan cesaret alan Tayyar Mahmud Paşa hareketlerini daha da artırabilirdi. Bu endişe nedeniyle konu Süleyman Bey'e açıkça yazılmadan bir gaile çıkmasının zamanı olmadığı beyan edilmeli ve asker tahririnde acele etmemesi istenmeliydi. Tayyar

⁹¹⁰ BOA, HAT, 174/7535, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 26; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 240, 241.

Mahmud Paşa'ya ise hakkında iyi düşünceler beslendiği ve bir vezire vesvese yakışmadığı ifade edilerek nasihatte bulunulmalıydı. Bu görüşlerden sonra Süleyman Bey'den asker tertibinde acele etmemesinin ve Tayyar Mahmud Paşa'nın rahatsız olacağı davranışlardan uzak durmasının istenmesine, ayrıca bu talebin kapı kethüdasına da şifahen iletilmesine karar verilmiştir. Diğer taraftan Tayyar Mahmud Paşa'ya da müzakere edildiği şekilde kaime yazılması yoluna gidilmiştir. Yine onun da İstanbul'daki divan kâtibine, Osmanlı yönetiminin Süleyman Bey'e ihale ettiği yerlerin Tayyar Mahmud Paşa'nın malikânesi olmadığı ve Amasya'nın Süleyman Bey'in uhdesine verilmesi dolayısıyla emre aykırı hareketlere girişmemesi gerektiği bildirilecekti⁹¹¹. Karar doğrultusunda, her ne kadar Amasya iltizamı Süleyman Bey'in uhdesine asker yazması şartıyla verilmişse de⁹¹² kendisinden şimdilik Amasya'dan asker yazmaması istenerek bu gerginliğe son verilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı yönetimi Tayyar Mahmud Paşa'nın bu hareketlerini “*ayak batırdısı*” olarak gördüğü için başlangıçta ciddiye almamıştır. Fakat işin boyutu anlaşıncı Süleyman Bey'in, saldırı hazırlığına girişerek asker toplamaya çalışan Tayyar Mahmud Paşa hakkında istediği iradeyi vermesinin “*gâ'ileyi da'vet etmek gibi*” olacağını düşünmüştür. Bunun sonucunda Sadrazam, Tayyar Mahmud Paşa'yı gücendirmeyecek bir yazı kaleme alarak ona, gelip gidenlerden asker topladığının öğrenildiğini, bu hareketin davasına yakışmadığını ve dedikoduların kendisine zarar vereceğini bildirmiştir. Gönlü kırılmamaya çalışılan Süleyman Bey'den ise tahrirat gönderilen Tayyar Mahmud Paşa'nın istenmeyen davranışlarını terk edeceğinin umulduğu dile getirilerek onu ürkütmemesi istenmiştir⁹¹³.

⁹¹¹ BOA, HAT, 102/4048, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

⁹¹² BOA, HAT, 104/4079, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

⁹¹³ BOA, HAT, 104/4079, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

Fakat ümitler boşa çıkmış ve Tayyar Mahmud Paşa hareketlerinden vazgeçmeyerek Turhal kazasındaki görevli ile Viranşehir Voyvodası İbrahim Ağa'ya kendisine katılmaları yönünde mektup göndermiştir. Süleyman Bey, Tayyar Mahmud Paşa'nın amacının karışıklık çıkarmak olduğunu bildiği için onun buyruldu gönderdiği yerlere kendisi de mektuplar göndermiş ve Tayyar Mahmud Paşa'ya itaat etmenin emre aykırı olduğunu duyurmuştur. Fakat Osmanlı yönetiminden Paşaya itibar edilmemesi hususunda emir gelmediği için ahali iki taraf arasında kalmıştır. Diğer taraftan Süleyman Bey, Tayyar Mahmud Paşa'nın Zile'ye asker sevk edeceğini düşünmekteydi. Nitekim Paşa, Tokat Voyvodası Ahmed Ağa'nın Zile tarafına getirtilmesini fırsat bilerek Niksar kalesine yerleştirdiği yedi-sekiz yüz civarındaki piyadeyi Tokat'a göndermiştir. Süleyman Bey'in askerleri bu sırada Tayyar Mahmud Paşa'nın kuvvetlerinin karşısında tertibat aldıkları için Tokat'ın zapt edilmesine mâni olamamışlardır. Süleyman Bey, çözülemeyen bu sorun nedeniyle isyan girişiminin Kayseri ve diğer yerlere de sirayet etme ihtimali bulunduğunu düşünmüştür. Diğer taraftan bu açıklamalarının Osmanlı yönetimi tarafından Tayyar Mahmud Paşa'yla mücadelesinden kaynaklandığına yorulduğu için bahsettiği şeylerin hakikat olduğunu ifade etme gereği duymuştur⁹¹⁴.

Tayyar Mahmud Paşa'nın isyan girişimi üzerine idaresi altındaki yerlerden asker tertip edildiği gibi destekçileri de asker hazırlama işine koyulmuşlardır. Bu çerçevede Çeçenoğlu ve Otyakmazoğlu Karahisar ile Koyulhisar'daki askerleri, maiyetlerinde toplamışlar; delilândan Çolak Halil de iki yüz süvariyle harekete geçmiştir. Buna ek

⁹¹⁴ Süleyman Bey, muhafaza amacıyla gruplara ayırarak Tokat, Amasya ve Çorum'a göndermesi halinde askerlerin güçten düşeceklerine ve faydalarının olmayacağına inanmıştır. Bu gerekçeyle askerlerini dağıtmadığı için Tayyar Mahmud Paşa savunmasız yerlere kuvvet göndererek tahriklerine devam etmiştir. Bk. BOA, HAT, 103/4051-A, 19 Rebîü'l-evvel 1220 [17 Haziran 1805]; Serbestoğlu, "Caniklizâdelerin Sonu", s. 96.

olarak tüfenkçi ve delillerden de asker toplanması neticesinde Niksar, Eyrek, Canik'in dağ köyleri ve Kavak'ta çok sayıda asker tertip edilmiştir. Böylece Tayyar Mahmud Paşa Samsun'da ordusunu hazırlarken buraya günbegün asker gelmiştir⁹¹⁵.

Karadeniz kazalarında bu gelişmeler yaşanırken Süleyman Bey, Tayyar Mahmud Paşa'nın kendisini hedef alan hareketleri karşısında bir süre daha soğukkanlılığını korumuştur. Fakat Paşanın Sivas ahalisiyle ileri gelenlerini tahrik ederek Çapanoğulları tarafından görevlendirilen mütesellimi şehirden çıkartması, Amasya'yı zapt etmesi, Tokat'a kendi adamını oturtması ve Zile'ye asker sevk ederek burayı taciz etmesi bardağı taşıran son damlalar olmuştur. Şimdiye değin emre karşı gelmemek için askerî yollara başvurmayan Süleyman Bey, soruna çözüm bulunamaması üzerine Osmanlı yönetiminden Tayyar Mahmud Paşa'yı bertaraf etmek konusunda izin istemiştir⁹¹⁶.

Bu gelişmeler yaşanırken Paşanın görevlendirdiği Hasan Bey, Amasya ve Tokat'ı zapt ettikten sonra tam da tahmin edildiği gibi Zile'ye girmiştir. Emir olmadığı için karşılık veremeyen Süleyman Bey, Bozok'un tehdit altında olması nedeniyle daha fazla tepkisiz kalamayarak Abdülfettah Bey'i yanındaki askerlerle birlikte 25 Haziran 1805'te Zile'ye dört saat mesafedeki İsa köyü adlı mahalle göndermiştir. Hasan Bey'in de aynı yeri ele geçirmek için Zile'den hareket etmesi üzerine yolda karşılaşan iki tarafın süvarileri arasındaki çatışmada Hasan Bey'in askerleri bozularak firar etmiştir. Böylece İsa köyünü ele geçiren Abdülfettah Bey olmuştur. Bu sırada Süleyman Bey emir gelmediği için bin civarında adamıyla Amasya'da bulunan Tayyar Mahmud Paşa'nın üzerine asker sevk edememiştir. Fakat bu gailenin artık ortadan kaldırılması hususunda eski Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın serasker tayin edilmesi onu memnun

⁹¹⁵ BOA, HAT, 104/4079-B, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

⁹¹⁶ BOA, HAT, 103/4051-B, 19 Rebü'l-evvel 1220 [17 Haziran 1805]; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 241.

etmiştir. Süleyman Bey, bu mücadeleyi kendi menfaati için vermediğini, amacının Tayyar Mahmud Paşa'nın hareketlerini bir gaile çıkmadan bastırmak olduğunu ve elinden geleni yapacağını belirtmiştir. Bunun en önemli delili olarak ise Tayyar Mahmud Paşa'nın kendisini ortadan kaldırmaya çalışmasına ve uhdesindeki memleketleri ele geçirmesine rağmen irade olmadığı için üzerine asker sevk etmemesini göstermiştir. Abdülfettah Bey'i ise Tayyar Mahmud Paşa'nın Bozok'u hedef alması nedeniyle göndermeye mecbur kaldığını ifade etmiştir. Tayyar Mahmud Paşa'nın, askerleri mağlup olduğu için amacına ulaşamadığını ve bu harekete teşebbüs etmeseydi kendisinin de karşılık vermemiş olacağını dile getirmiştir⁹¹⁷. Böylece istenmeyen bu olaya Tayyar Mahmud Paşa'nın sebep olduğunu, kendisinin de buna karşılık vermeye mecbur kaldığını ifade etmiştir.

Abdülfettah Bey Zile çevresinde vuku bulan çatışmada Hasan Bey'i mağlup etmişti. Bu mağlubiyet üzerine Hasan Bey arkada bulunan piyadelere sığınmış fakat kuşatılmaktan kurtulamamıştı. Bölgeden gelen haberlere göre bu muharebede Tayyar Mahmud Paşa'nın üç yüz civarında adamı öldürülürken birçoğu da yaralanmıştır. Kurtulanların bir kısmı gerideki piyadelere sığınmış bir kısmıysa aman dilemiştir. Abdülfettah Bey bunlardan üçü hariç diğerlerini affetmiştir⁹¹⁸.

İki aile arasındaki bu çekişme o kadar büyük bir hal almıştır ki İstanbul'da kahvehanelerde Tayyar Mahmud Paşa'nın ulemayı önüne katarak Sultan III. Selim ile çatışmaya geleceği yönünde dedikodular alıp başına gitmiştir. Olayın vahametini anlayan Sultan III. Selim, Anadolu'yu karıştıran bu gelişme karşısında “*inşâ'-Allah belâsını bulur*” sözleriyle Tayyar Mahmud Paşa'yı gözden çıkardığını ifade etmiş ve idamına karar verdiği Tayyar Mahmud Paşa'nın üzerine Süleyman Bey ile Erzurum

⁹¹⁷ BOA, HAT, 103/4069-A, Gurre-i Rebû'l-âhir 1220 [29 Haziran 1805]; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 242; Mert, *Çapanoğulları*, s. 58.

⁹¹⁸ BOA, HAT, 103/4069, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

Valisi Yusuf Ziya Paşa'yı sevk etmiştir. Süleyman Bey, merkezî idarenin Tayyar Mahmud Paşa hakkında aldığı idam kararından memnun olmuştur. Beklentisini karşılayan bu adım doğrultusunda Yusuf Ziya Paşa, Amasya iltizamı dolayısıyla Tokat, Sivas ve Zile'ye müdahale eden Tayyar Mahmud Paşa'nın hareketlerini bertaraf etmekle görevlendirilmiştir⁹¹⁹.

Osmanlı yönetiminin bu ağır kararında Tayyar Mahmud Paşa'nın entrikalarının önemli etkisi olmuştur. Nitekim asi Paşa, Amasya mukâta'ası Süleyman Bey'e tevcih edilince etrafa Süleyman Bey'in hakkında idam emri verildiği haberlerini yaymış ve çevresine topladığı ulemayla iş birliği yaparak Şeyhülislâm'dan geldiğini iddia ettiği sahte fetvalar hazırlatmıştır. Merkezî yönetim, Anadolu'da karışıklık yaşanmasını istemediği için çatışmaya son verebilmek adına önce Amasya'nın Süleyman Bey'den alınması ve İstanbul'dan görevlendirilecek bir kişiye verilmesi yönünde tavır takınmıştır. Fakat daha sonra Tayyar Mahmud Paşa'nın sancak ve tuğlarını geri alarak idamına hükmetmiş, bu görevi de Erzurum Valisi eski Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'ya vermiştir. Anadolu Valisi Vezir Yusuf Paşa'ya da yanına alacağı askerle Yusuf Ziya Paşa'nın maiyetine girmesini emretmiştir⁹²⁰.

Her ne kadar Amasya'nın başkasına verilmesi yönündeki ilk karar gündemden kalkmış gözüксе de bir süre sonra bu doğrultuda hareket edilmiştir. Nitekim Tayyar Mahmud Paşa kalkıştığı isyanı Amasya maddesine dayandırmaktaydı. Osmanlı yönetimi daha önce aldığı kararla Sivas eyaletini Mehmed Celaleddin Paşa'ya asker başbuğluğu göreviyle malikâne olarak tevcih etmiş, bu eyaletin asker maddesi ise Süleyman Bey'in uhdesine verilmişti. Ayrıca Amasya sancağı mütesellimliğinin her

⁹¹⁹ BOA, HAT, 103/4069, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806]; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 96.

⁹²⁰ BOA, C.DH, 294/14686, Evâhir-i Rebûî'l-evvel 1220 [18-28 Haziran 1805]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 27; Mert, *Çapanoğulları*, s. 58.

sene Süleyman Bey'in uhdesine ihale edileceği belirtilmiş, bu konudaki hatt-ı hümayun da Amasya livası ahalisine ilan edilmişti. Fakat Tayyar Mahmud Paşa'nın bu tutumu dolayısıyla kararda değişikliğe gidilerek Amasya'ya İstanbul'dan mütesellim tayin edilmiştir⁹²¹. Yusuf Ziya Paşa'nın belirttiği şekliyle bu görevlendirme, işlerin yoluna konulabilmesi için Tayyar Mahmud Paşa'dan alınıp Süleyman Bey'e tevcih edilen sancak mütesellimliğinin, karışıklık çıkmasının önlenbilmesi adına “*muvâza'a*” suretiyle, yani aslında verilmeden verilmiş gibi gösterilerek Ali Ağa'ya tevcih edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir⁹²².

Beklenmedik bu gelişme karşısında telaşlanan Süleyman Bey, Osmanlı yönetimine ahalinin mütesellimlik görevinin tekrar kendi uhdesine verilmesini istediğini ileri sürmüştür. Bu nedenle şehre girdiğinde ahaliye, bu tayinin gerekçesini ifade etmiş ve Amasya'nın halen kendi uhdesinde olduğunu belirtmiştir. Aslında Süleyman Bey mütesellimlik görevinin başka birine verilmesine içerlemiştir. Zira isyanın bastırılabilmesi yolunda zorluk çekmiş, masrafa girmiş, mal ve can kaybetmiştir. Bu nedenle kendi yerine başkasının tercih edilmesinin reva olmadığını, bunun bir nevi hakaret olduğunu ve bu durumun İstanbul nezdinde iftihar kaynağı olan nüfuzu ile itibarının kırılmasına sebep olacağını ifade etmiştir. Diğer taraftan Amasya menziline idaresi için daha önce verdiği 15.000, kışla içinse 6.000 kuruşu Mütesellim Ali Ağa işe hâkim olabilecek iradeye sahip olmadığı için geri verememişti. Süleyman Bey mütesellimin vakti dolduğunda biraz zarar göstererek görevi bırakacağını ve İstanbul'a

⁹²¹ BOA, HAT, 102/4046-A, 7 Cemâziye'l-evvel 1220 [3 Ağustos 1805]; BOA, HAT, 102/4046-G, 7 Cemâziye'l-evvel 1220 [3 Ağustos 1805].

⁹²² BOA, HAT, 102/4046, 11 Cemâziye'l-evvel 1220 [7 Ağustos 1805]; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 240.

gideceğini, kendisinin çektiği zahmetle uğradığı hasarınsa yanına kalacağını ileri sürmüştür⁹²³.

Yusuf Ziya Paşa benzer ifadelerle Süleyman Bey'i destekleyerek, Amasya'nın idaresinin tekrar ona verilmemesinin akranları arasında tesirini kıldığını belirtmiştir. Diğer taraftan ahaliyi ürkütmemek adına, Amasya'daki Tayyar Mahmud Paşa taraftarlarına şimdilik aman verildiğini, gailenin bastırılmasının akabinde onların cezalandırılacaklarını bildirmiştir. Ardından bu asileri ancak Süleyman Bey gibi kudret sahibi birinin idam edebileceğini savunarak Osmanlı yönetimini ikna etmeye çalışmıştır. Buna ek olarak Yusuf Ziya Paşa; Ali Ağa bu havaliye hâkim olamadığı için Tayyar Mahmud Paşa taraftarlarının beldeye geri gelerek burada karışıklık çıkarmaya devam edebileceklerini ifade etmiştir. Bu nedenle hadisenin tekrar alevlenebileceği, bu durumda görevin yine Süleyman Bey'e verilmesinin gerekeceği ikazında bulunmuştur. Zira Ali Ağa görevdeyken birkaç firarî Amasya'ya gelerek insanlara saldırmıştı. Kendilerinin Ordu kazasına doğru kaçan Tayyar Mahmud Paşa'nın peşinden gidecek olmaları buradaki sıkıntıyı artırabilirdi. Yusuf Ziya Paşa bu açıklamaların ardından yaşanması muhtemel tehlikelerin önlenmesi adına Amasya'nın yeniden Süleyman Bey'in idaresine verilmesini rica etmiştir⁹²⁴.

Fakat Sadrazam Hafız İsmail Paşa bu konuda farklı düşünmüştür. Nitekim ona göre bu görevin Ali Ağa'ya verilmesinde Süleyman Bey'in Tayyar Mahmud Paşa hadisesi nedeniyle Amasya'da bulunanlara sert davranması ve kimilerini idam etmesi etkili olmuştu. Gerek ifadelerden gerekse de Ali Ağa'nın şukkasından bu yöndeki hareketlerini devam ettireceği ve “*siz Tayyar Paşa'ya tâbi oldunuz*” diyerek insanlara acımasız şekilde davranacağı anlaşılmıştı. Ayrıca sancağın idaresi Ali Ağa'ya henüz

⁹²³ BOA, HAT, 102/4046-A, 7 Cemâziye'l-evvel 1220 [3 Ağustos 1805]; BOA, HAT, 102/4046-G, 7 Cemâziye'l-evvel 1220 [3 Ağustos 1805].

⁹²⁴ BOA, HAT, 102/4046, 11 Cemâziye'l-evvel 1220 [7 Ağustos 1805].

yeni verilmişken karardan vazgeçilip görevin Süleyman Bey'e tevcihi de uygun değildi. Tüm bu görüşmeler neticesinde Ali Ağa'nın görevine devam etmesine karar verilmiştir. Bu gelişmenin Süleyman Bey'i kırmaması ve gönlünün alınabilmesi amacıyla da görevlendirmenin mecburiyet dolayısıyla bu senelik olduğu, Amasya'nın idaresinin gelecek senelerde yine kendisine verileceği, bu nedenle müdahalede bulunmaması gerektiği yönünde *"mülâyimâne cevâb"* yazılmasına karar verilmiştir. Böylece *"bu sene hasbe'l-iktizâ böyle oldu inşâ'-Allah geleceği yine size verilir"* şeklinde bir mektup kaleme alınmıştır. Sultan III. Selim, Süleyman Bey'i üzecek hareketlerden kaçınılmasına dikkat edilmesini emrederken Süleyman Bey'den ise karışıklığa sebep olan asileri ele geçirdikçe idam etmesini istemiştir⁹²⁵. Böylece yapılan istişare neticesinde Amasya'da, Tayyar Mahmud Paşa taraftarı oldukları gerekçesiyle ahaliye sert davranmasına kesin gözüyle bakılan Süleyman Bey'e bu görev tekrar verilmemiştir. Osmanlı yönetimi alınan kararlar Amasya üzerindeki kontrolü Caniklizâdeler gibi Çapanoğulları'na da bırakmamış ve buraya İstanbul'dan bir görevli atayarak yeni bir çatışmaya engel olmaya çalışmıştır. Ali Ağa ise Amasya'nın idaresini kaybetmemek adına İstanbul'a tahriratlar göndermiştir.

Süleyman Bey'in tüm itirazlarına rağmen Ali Ağa Amasya mütesellimi tayin edilmiş, görevden azledildiğindeyse zimmetinde bir miktar para kalmıştır. Amasya mukâta'ası aslen Beyhan Sultan'ın uhdesinde olduğu için 1808-1809'a mahsuben iltizam bedeli olan 24.015 kuruşun ona gönderilmesi gerekmiştir. Ali Ağa bu teslimatı yapmadığı için Süleyman Bey'den onun muhasebesini görmesi istenmiştir. Ali Ağa'yı yanına getirten Süleyman Bey, inceleme sonucunda iltizam bedelinden 19.482 kuruşun zimmetinde kaldığını anlamış, bunun ödenmesi için Ali Ağa'nın kapı kethüdası ve

⁹²⁵ BOA, HAT, 102/4046-G, 7 Cemâziye'l-evvel 1220 [3 Ağustos 1805]; BOA, HAT, 102/4046, 11 Cemâziye'l-evvel 1220 [7 Ağustos 1805].

Sarrafa tahrirat yazılmış, 4.533 kuruşu ise Ali Ağa'dan aldığı poliçe karşılığında Süleyman Bey ödemiştir⁹²⁶.

Olayların baş aktörü Tayyar Mahmud Paşa, yönetimin gazabına uğrayacağını anlayınca bir kaimeyle kendisini savunmuştur. Devlete bağlılığını tekrarlayan Paşa, Süleyman Bey ile can korkusu nedeniyle muharebeye mecbur kaldığını iddia etmiştir. Bu bakımdan isyana kalkıştığı ve Nizâm-ı Cedîd'e karşı olduğu dedikodularının doğru olmadığını dile getirmiştir. Yaşanan çatışmadan zarar görenlerin Süleyman Bey ile münakaşasını fırsat bilerek kendi askerlerinin arasında toplandıklarını, bunu değerlendirmek isteyen Süleyman Bey'in bu iftirayı attığını belirtmiştir. Ardından kendisinin de hataları olduğunu ve can korkusu nedeniyle yanlış davrandığını kabul etmiştir. Bu nedenle bilerek ya da bilmeyerek işlediği suçlarının affedilmesini rica etmiştir. Diğer taraftan Paşa, bölgedeki görevlilerle Süleyman Bey'den gelen haberlerin aksine, askerlerini iki defa basan Çapanoğlu'nu hezimete uğrattığını iddia etmiştir. Tayyar Mahmud Paşa, yaşananlar dolayısıyla kendisine duyulan tepkiye rağmen çok ilginç bir şekilde idaresine talip olduğu yerleri İstanbul'dan isteme cüretini göstermiştir. Buna gerekçe olarak ise kendisine tâbi Sivas eyaleti ahalisinin Süleyman Bey tarafından takdir edilmeleri ihtimalini göstermiştir. Bu nedenle Sivas ve Kastamonu sancaklarından tertibi emredilen askerlerin yanı sıra diğer isteklerin karşılanması şartıyla Sivas eyaleti ilhakıyla Kastamonu livasının iltizam suretiyle uhdesine verilmesini talep etmiştir. Yönetimi ikna edebilmek adına da bunun kabul edilmesi

⁹²⁶ Tahsil edilen para Beyhan Sultan'a teslim edilmek üzere gönderilirken Ali Ağa, zimmetin kapı kethüdası ve Sarrafi tarafından teslim edildiği haberi gelinceye kadar Süleyman Bey tarafından alı konulmuştur. Bk. BOA, HAT, 721/34377, 7 Zi'l-kâ'de 1223 [25 Aralık 1808].

halinde etraftan toplanan askerlerin dağıtılmaları ve iskânlarının kolay olacağını ileri sürmüştür⁹²⁷.

Öyle anlaşıyor ki her iki taraf Zile yakınlarında meydana gelen muharebeyi kendisinin kazandığını iddia ederek Osmanlı yönetiminin güçlü olan tarafı desteklemesini istemiştir. Bu nedenle Süleyman Bey, Tayyar Mahmud Paşa'nın iddialarının aksine Abdülfettah Bey ile Hasan Bey arasında Zile civarında meydana gelen iki muharebeyi de oğlunun kazandığını tekrarlamıştır. Ardından meydana gelen bir büyük muharebeden yine oğlunun zaferle çıktığını ifade etmiştir. Alınan galibiyetlerde Tayyar Mahmud Paşa'nın idamı için Serasker tayin edilen Erzurum ve Trabzon valiliğinin yanı sıra Canik muhassıllığı görevinde bulunan Yusuf Ziya Paşa'nın önemli katkısı olduğunu belirtmiştir. Zira muharebe esnasında Abdülfettah Bey'e telkin ve tavsiyeleri sayesinde karşı taraf şaşırarak perişan olmuştu. Asker sergerdelerine aman verilmek suretiyle de Tayyar Mahmud Paşa'nın ordusu parçalanmıştı. Tüm bu önlemler sayesinde Caniklizâdeler'e mensup askerler 14 Temmuz 1805 gecesi firar etmişlerdi. Durumdan haberdar olarak bunların peşine düşen Abdülfettah Bey ise sabaha doğru iki bin süvariyle Zile'ye yaklaşmıştı. Caniklizâde askerlerinden Tokat, Zile, Turhal ve Erbaa'dan temin edilenler Zileâbâd'a; iki yüz civarında süvari ve üç bin civarında piyade ise dağ yolundan Hasan Bey'le Amasya'ya firar etmişti. Arkasından yettiği

⁹²⁷ BOA, HAT, 103/4072-K, 5 Rebîü'l-âhir 1220 [3 Temmuz 1805]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 59. Tayyar Mahmud Paşa'nın topladığı askerleri dağıtmakla görevli olan Mehmed Esad Bey de arz-ı hâlinde bunları tekrarlamıştır. Ona göre Trabzon Valisi ve Canik Muhassılı Tayyar Mahmud Paşa, öteden beri kendi yanında olduklarını belirttiği Sivas eyaletindeki insanlara Süleyman Bey'in kötü davranması ihtimali nedeniyle burasının Trabzon'a ilhaken kendisine verilmesini istemiştir. Ayrıca yaptığı masraflara karşılık Kastamonu'nun uhdesine tevcih edilmesini ve suçlarının affedilmesi için hatt-ı hümayun gönderilmesini talep etmiştir. İsteklerine cevap gelene kadar da muharebe etmeyeceğini ve ahaliden bir şey istemeyeceğini belirtmiştir. Bk. BOA, HAT, 102/4044-İ, 7 Rebîü'l-âhir 1220 [5 Temmuz 1805]; BOA, HAT, 102/4044-D, 7 Rebîü'l-âhir 1220 [5 Temmuz 1805].

rakipleriyle tekrar muharebeye tutuşan Çapanoğulları'na mensup süvariler karşı taraftan otuz iki, otuz üç neferi idam etmişlerdi. Tokat ve Turhal tarafına kaçarken yakalanan binden fazla piyadenin silahlarıyla elbiselerine el konularak gitmelerine izin verilmiş, yüz elli kadarıysa hapsedilmişti. Yaşananların bunlardan ibaret olduğunu belirten Süleyman Bey, 16 Temmuz 1805'te Yozgat'tan hareket ederek Alaca'da Yusuf Ziya Paşa'yla görüşmüş ve görev yerine gideceğini bildirmiştir⁹²⁸.

Süleyman Bey'in Tayyar Mahmud Paşa'yla mücadelesi esnasında en büyük müttefiki, hem verdiği mücadele hem de Osmanlı yönetimine Süleyman Bey lehine yaptığı açıklamalarıyla Yusuf Ziya Paşa olmuştur. İstanbul'a Süleyman Bey'in yaptığı açıklamalara paralel ifadelerde bulunan Yusuf Ziya Paşa'ya göre, Tayyar Mahmud Paşa'nın ordusu yenilince kumandanları Hasan Bey Amasya'ya firar etmiş, Tayyar Mahmud Paşa da bölgede duramayarak kaçmış, yakalanabilmesi için etrafa casuslar gönderilmiştir. Yusuf Ziya Paşa Tokat'a gönderdiği buyrulunun meydanda okunmasının ardından Tayyar Mahmud Paşa'nın görevlendirdiği voyvodanın da buradan kaçması üzerine Abdülfettah Bey'in bir adamını voyvoda tayin ettiğini ifade etmiştir. Fakat hareketlerinden vazgeçmeyen Tayyar Mahmud Paşa, Çıblak namındaki sergerdesini altı yüz; Kara Hacıoğlu ve Gevheroğlu namındaki bölükbaşılarını ise iki-üç yüz civarında adamla Çorum'a göndermiş, çevredeki eşkıyaların katılımıyla bu sayı giderek artmıştır. Bunu öğrenen Yusuf Ziya Paşa'nın Çorum ahalisine buyruldu, sergerdelere ise aman tezkeresi göndermesi üzerine Çıblak, hareketlerinden vazgeçerek yanındakilerle geri dönmüş fakat diğer iki sergerde emre itaat etmemiştir. Bunun haber alınmasıyla Sivas Valisi Mehmed Celaleddin Paşa'nın kethüdası Çorum'a yardım gelmesini önlemek için birkaç yüz askerle bölgeye gitmiştir. Buradaki binden fazla

⁹²⁸ BOA, HAT, 102/4044-G, 19 Rebû'l-âhir 1220 [17 Temmuz 1805].

adamla kethüda arasında çıkan çatışmada Tayyar Mahmud Paşa'nın yenilen yandaşları firar etmiş, yakalanan yedi kişi ise idamla cezalandırılmıştır⁹²⁹.

Tayyar Mahmud Paşa firar etse de ona bağlı kişilerle çatışmalar hız kesmeden devam etmiştir. Bu kapsamda Çorum üzerine hareket edecek olan Yusuf Ziya Paşa, Süleyman Bey ile Zile tarafındaki Abdülfettah Bey'in Amasyaâbâd'a gitmelerini istemiştir. Tayyar Mahmud Paşa'nın zapt ettiği Tokat'a voyvoda olarak atadığı Haydaroğlu, maiyetindeki Merzifonlu Hasan isimdeki tüfengçibaşısını Artukâbâd kazasında görevlendirmişti. Yusuf Ziya Paşa'nın, bunların bertaraf edilebilmesi için Abdülfettah Bey'den asker sevk etmesini istemesi üzerine görevlendirilen birkaç yüz süvari bu kişileri idam etmiştir. Yusuf Ziya Paşa Çapanoğulları'nın bu çabası üzerine Osmanlı yönetimine, Süleyman Bey ile Abdülfettah Bey'in hadisenin sona erdirilebilmesi için gösterdikleri gayretin takdire şayan olduğunu bildirmiştir⁹³⁰.

⁹²⁹ Yusuf Ziya Paşa, bu iki sergerdeyi yakalayabilmek için Çorum'a hareket etmeyi planlamış, buraya vardığında Gümüşhacı köyüne de asker sevk etmeyi istemiştir. Bu sırada Tayyar Mahmud Paşa'nın Samsun ve Kavak taraflarında olduğunu öğrenmesi halinde sevk edeceği çok sayıda askerle yakalanmasına çalışılacaktı. Fakat başka yolları kullanarak Trabzon'a kaçmaya çalışması halinde Erbaa ve Karahisâr ya da sahile inip Tirebolu, Keşab ve Giresun taraflarından gideceğini düşünmekteydi. Bu nedenle geçişlerin engellenmesi için Gümüşhane Emni Ahmed Ağa'dan acilen Tirebolu'ya gelerek yolları kapatmasını istemiş, diğer görevli ve ileri gelenlere de buyruldular yazmıştır. Ayrıca Halep Valisi Alaaddin Paşa'dan, Muş ve Hınıs mutasarrıflarından, Sağırzâde'den ve Erzurum eyaletindeki ileri gelenlerden Tayyar Mahmud Paşa'nın kendilerine doğru firar etmesi halinde yakalanmasını istemiştir. Yusuf Ziya Paşa bu süreçte Alaaddin Paşa'ya maiyetinde görevlendirilen Mirza Paşa, Sağıroğlu ve diğerlerini yanına alarak Karahisâr üzerinden Ordu kazasına doğru; Gümüşhane Emni'ne maiyetindeki görevlilerle Tirebolu üzerine; Kastamonu ve Boyâbâd voyvodalarına ise Bafra ve Samsun taraflarına hücum etmeleri hususunda kaimeler ve buyruldular göndermiştir. Bk. BOA, *HAT*, 104/4077, 23 Rebîü'l-âhir 1220 [21 Temmuz 1805]; BOA, *HAT*, 103/4061, 29 Rebîü'l-âhir 1220 [27 Temmuz 1805].

⁹³⁰ BOA, *HAT*, 103/4061, 29 Rebîü'l-âhir 1220 [27 Temmuz 1805].

Yusuf Ziya Paşa bu süreçte Çapanoğulları kadar gayret göstermiştir. Bu amaç ortaklığı, Fransa'nın Mısır'ı işgalinden sonra iyi bir dostluk kuran ikilinin dostluklarını pekiştirmelerine vesile olmuştur. Fakat Yusuf Ziya Paşa'nın bu konudaki çabası sadece kurulan iyi dostluktan kaynaklanmamış, onu bu yönde davranmaya iten çeşitli gerekçeler yer almıştır. Daha önce Caniklizâdeler'in uhdesindeyken şimdi kendi tasarrufuna geçen Trabzon ve Erzurum valiliklerini tekrar onlara kaptırmak istememesi, bu etkenlerden biri olmuştur. Nitekim Yusuf Ziya Paşa; Caniklizâdeler'in bertaraf edilmesinden sonra bu bölgede idareyi ele almayı hedefleyerek Osmanlı yönetiminden Karahisâr ile Canik'in de malikâne suretiyle kendisine verilmesini istemiş, fakat bu talebi kabul görmemiştir⁹³¹.

Çorum'u itaat altına alması istenen Yusuf Ziya Paşa bu bölgeye gittikten sonra Süleyman Bey ile Tayyar Mahmud Paşa konusunu görüşmek üzere Merzifon'da buluşmuştur. Bu iki görevli gerçekleştirdikleri toplantı sonucunda Tayyar Mahmud Paşa'nın idam edilmesi için koşulların uygun olduğu konusunda anlaşmışlardır. Nitekim Yusuf Ziya Paşa'ya göre maiyetindeki askerler dağıldığı için Tayyar Mahmud Paşa'nın etrafında az sayıda asker kaldığı ve Süleyman Bey'in sahip olduğu çok sayıdaki askere kendisi de katkı sağlayacağı için gerçekleştirecekleri taarruzda başarılı olacaklardı. Bu konudaki tek sorun, askerlerin süvarilerden oluşması ve az sayıdaki piyadeden verim alınamayacağının düşünülmesiydi. Ayrıca her ne kadar Tayyar Mahmud Paşa'nın askerleri dağılsa da Samsun, Kavak, Bafra, Çarşamba'da halen hazır kuvveti mevcuttu ve hizmetindeki kimi görevlilerin maiyetinde de çok sayıda asker bulunmaktaydı. İki kuvvet arasındaki on sekiz saatlik yolun ormanla çevrili olması dolayısıyla coğrafi koşullar da Tayyar Mahmud Paşa'nın lehine gözükmekteydi. Zira buraya sadece süvariyle hücum edilmesi başarısızlığa sebep olabilirdi. Bu nedenle öncelikle İstanbul'dan tayin edilen görevlilerin Canik'e hücum ederek, Tayyar Mahmud Paşa'nın

⁹³¹ Serbestoğlu, *Tayyar Mahmut Paşa*, s. 44.

ümidinin kırılmasına, ardından piyade ve süvarilerle harekete geçilerek Paşanın idam edilmesine karar verilmiştir⁹³².

Canik ve havalisinden Caniklizâdeler'in etkisini kırmak için dört koldan hareket edilmiş ve Tayyar Mahmud Paşa'nın yardımcılarında temizlenen Canik sancağına Hacı İsmail Ağa, muhassıl olarak atanmıştır. Kavak, Samsun, Çarşamba ve Ünye'de hâkimiyetini sağlayabilmek için harekete geçen İsmail Ağa, Ünye dışındaki üç yerde bunu başarmıştır. Ünye'de ise Hasan Bey ile Tayyar Mahmud Paşa'nın adamlarından Süleyman Bey'in üç bin civarında askerle muhassıla karşı koymaya çalışması üzerine Çapanoğlu Süleyman Bey'in askerleri takviye olarak gönderilmiştir. Neticede Tayyar Mahmud Paşa taraftarlarından iki yüz civarında asker öldürülmüş, bin kadarı ise yakalanmıştır. Bunların bir kısmı bir daha bu şekilde hareket etmemeleri şartıyla affedilmiştir. Diğer taraftan Yusuf Ziya Paşa, Karahisâr-ı Şarkî ve Tirebolu havalilerinde nizamı sağlayıp Tayyar Mahmud Paşa'yı yakalayabilmek için Tokat üzerinden Karahisâr'a geçmiştir⁹³³. Bu faaliyetleri esnasında ihtiyaç duyduğu nakdin Süleyman Bey'in tasarrufundaki mukâta'alara ait devlet mâlinden ödenmesi yoluna gidildiği de olmuştur. Bu doğrultuda tahsis edilmesi kararlaştırılan 100.000 kuruşun⁹³⁴,

⁹³² Görevlendirildiğinden haberi olmayan Halep Valisi Alaaddin Paşa bu süreçte hizmette bulunmak amacıyla Sivas'tan geri dönerek Karahisâr'a gelmiştir. Diğer taraftan Yusuf Ziya Paşa Sivas, Tokat, Niksar, Karahisâr ve Divriği'den gelmesi gereken askerlerin daha önce Tayyar Mahmud Paşa'ya itaat etmeleri nedeniyle ağır davrandıklarını ileri sürmüştür. Yine Karaman eyaletine bağlı Niğde, Kayseri ve Kırşehir'den piyade sevk edilmesi hususundaki emr-i âlî ile buyrulduğunu gönderdiği Karaman Valisi Abdurrahman Paşa maiyetindeki Maraşî Ali Paşa'yı gönderme taahhüdü dışında bir girişimde bulunmamıştır. Bu esnada Tayyar Mahmud Paşa'nın Kastamonu ve Boyâbâd voyvodalarına karşı koymak için Alaçam üzerine gönderdiği askerler mağlup olmuşlardır. Bk. BOA, HAT, 103/4074, 15 Cemâziye'l-evvel 1220 [11 Ağustos 1805].

⁹³³ BOA, HAT, 104/4081, 7 Cemâziye'l-âhir 1220 [2 Eylül 1805].

⁹³⁴ BOA, C.ML, 100/4449, Evâsıt-ı Rebîü'l-âhir 1220 [8-18 Temmuz 1805].

geri ödenmesi koşuluyla, Tokat ve Rışvan mukâta'alarından karşılanmasına karar verilmiştir⁹³⁵.

Osmanlı yönetimi, bölgede asayişin yeni yeni temin edilmesi dolayısıyla Amasya ve Tokat'tan hazırlanacak askerlerin bu senelik toplanmaması ve ihtiyaç duyulan sayının başka yerlerden tamamlanmasına karar vermiştir. Fakat bu konudaki emirden önce askerlerin yarısından fazlasını deftere yazan Süleyman Bey, Tayyar Mahmud Paşa'nın hareketi nedeniyle şehirler boşalıp işler bozulsa da asker tertibinde bütünlük sergilendiğini belirtmiştir. Bu hususta Tayyar Mahmud Paşa'nın bozguna uğramasıyla şehirlerde nizam sağlandığı için asker tahririnin tam vakti olduğunu ve Amasya ile Tokat'tan asker hazırlığının terk edilmesinin diğer yerlerden de vazgeçilmesini gerektirebileceğini düşünmüştür. Bu durumda Tayyar Mahmud Paşa taraftarı olan ahalinin devletin kendilerine ısrar edemediğini düşünebileceklerini, bu gelişmenin de Karaman ve Anadolu eyaletlerine sirayet edebileceğini belirtmiştir. Bu gerekçeyle görev verilmesi halinde muhalefette bulunanları cezalandırarak işi tamamlamaya çalışacağını, oğlu Mehmed Celaledin Paşa'nın ise mansıbı Sivas'a

⁹³⁵ Bu ödemenin nasıl yapılacağı üzerinde uzun çalışmalar yapılmıştır. Zira Süleyman Bey'in uhdesindeki devlet mâlinden hariçte kalan olmadığı için bu paranın İrâd-ı Cedid ve diğer hazinelere olan borcundan aktarılması düşünülmüştür. Bu defa İrâd-ı Cedid'e ayrılan gelirlerin hatt-ı hümayun olmadan başka masraflara sarf edilememesi nedeniyle farklı bir sorunla karşılaşmış ve sonuç alınamamıştır. Ardından paranın Süleyman Bey'in iltizamındaki Tokat voyvodalığı, Rışvan mukâta'ası ve diğer mukâta'alarla cizye ve avarız mâllerinden havale edilmesi düşünülmüş, fakat bunların da çeşitli yerlere tahsis edildiği ortaya çıkmıştır. Bu zor durum karşısında diğer yollarla bunun temininin mümkün olmadığı belirtildikten sonra Tokat mukâta'asının 1804-1805 yılı mâlının henüz teslim edilmediği ve 1805-1806 yılı mâliyle Rışvan mukâta'ası mâllerinin tahsiline uzun süre olduğu için tahsili zamanına kadar yerine konulması şartıyla buradan verilmesi yoluna gidilmiştir. Bk. BOA, HAT, 120/4890, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1221 [9 Mart 1807].

giderek buradaki askerleri tahrir edeceğini, bunu gören diğer şehirlerdeki askerlerin de harekete geçeceklerini ifade etmiştir⁹³⁶.

Tayyar Mahmud Paşa'nın yandaşlarından isimleri belirlenen firarilerin yakalanarak cezalandırılmaları ve dairesine bağlı olanların bertaraf edilmeleri görevi, Yusuf Ziya Paşa'ya verilmişti. Fakat Yusuf Ziya Paşa buradan ayrıldığı için görev bu defa Süleyman Bey'e tevdi edilmiştir. Bunun üzerine Süleyman Bey ilk önce çeşitli olaylara karışan Süleyman Efendi'nin idamı için izin istemiştir. Sultan III. Selim, *"Süleyman Bey ber-hûrdâr olsun göreyim anı dâhi her husûsa nasıl ikdâm ve gayret eyler istid'â eylediği evâmir ısdâr olunsun"*⁹³⁷ diyerek Süleyman Bey'in gösterdiği gayretten memnun olduğunu belirtmiş ve istediği izni vermiştir. Zira Sultan III. Selim de Süleyman Bey gibi Tayyar Mahmud Paşa meselesinin bir an önce gündemden düşmesini ve buradan gelecek güzel haberleri beklemekteydi⁹³⁸.

Bu temizlik harekâtı sırasında kimi destekçiler hakkında idam emri verilirken kimileri ise çeşitli yerlere sürgün edilmiştir. Örneğin, Tokat eski Müftüsü Osman Efendi de Tayyar Mahmud Paşa'ya desteği dolayısıyla Çankırı'ya sürülmüş, uzun süre hanesinden uzakta kaldığı için onunla birlikte ailesi de perişan olmuştur. Bu nedenle Osman Efendi ile ailesi bu cezayla terbiye olduklarını belirterek affedilmeyi

⁹³⁶ Süleyman Bey'e göre Çorum'daki askerlerin tamamı hazırlanmış, Sivas'taki görevliler bugün yarın diyerek vakit geçirmiş, Tokat'tan askerlerin hazırlanması işlemine ise henüz başlanamamıştır. Bk. BOA, HAT, 104/4084-A, 9 Cemâziye'l-âhir 1220 [4 Eylül 1805].

⁹³⁷ BOA, HAT, 102/4049, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

⁹³⁸ Sultan III. Selim Yusuf Ziya Paşa'dan haber gelmemesi üzerine konuyu Sadrazam Hafız İsmail Paşa'dan sormuştur. Sadrazam, birkaç gündür ne Yusuf Ziya Paşa'dan ne de Süleyman Bey'den haber gelmediğini ifade edince Sultan III. Selim, Yusuf Ziya Paşa'ya haber gönderilerek bu işi çabucak neticelendirmesinin beklendiğini ve İstanbul'u gelişmelerden haberdar etmesini istediğini bildirmiştir. Bk. BOA, HAT, 103/4055, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1220 [20 Mart 1806].

istemışlerdir. Süleyman Bey'in bu talebe izin verilmesini rica etmesi⁹³⁹ üzerine eski müftünün salıverilmesi kabul edilmiştir⁹⁴⁰.

Süleyman Bey, bu mücadelede kendi yanında hareket eden kişileri kollayarak onların taltif edilmeleri ve idarî görevler almaları için girişimde bulunmuştur. Bu gayeyle Bolu Voyvodası Çalıkzâde Hüseyin Ağa ile Viranşehir Voyvodası Hacı Ahmedzâde İbrahim Ağa arasında yaşanan gerginliğin yatıştırılması görevi kendisine verilince, Bolu voyvodalığı görevinin Çalıkzâde'den alınarak Tayyar Mahmud Paşa olayında kendisine bağlı kalan İbrahim Ağa'ya verilmesi yönünde tavır takınmıştır. İrâd-ı Cedîd Defterdarı Feyzullah Efendi de Çalıkzâde'nin nüfuzu zarar gördüğü için bu görevin başkasına verilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Bu kapsamda Osmanlı yönetimi, Bolu ile Viranşehir'de halen muntazam nefer ve kışlaklar bulunduğunu belirterek görevin, 1805-1806'ya mahsuben Süleyman Bey'in adını önerdiği İbrahim Ağa'ya tevcih edilmesine karar vermiştir. Feyzullah Efendi, ahali arasında az zamanda imtiyaz bulduğundan yakından tanımamasına rağmen Süleyman Bey'in tahriratıyla Kapı Kethüdası Mustafa Bey'in taahhüdü doğrultusunda görevin İbrahim Ağa'ya verildiğini belirtmiştir⁹⁴¹.

Süleyman Bey, Caniklizâdeler'le giriştiği mücadeleden galip çıktıktan sonra rakiplerinin sahip olduklarını uhdesine almaya başlamıştır. Tayyar Mahmud Paşa'yla hareket eden firarî Mikdad Paşazâde Hasan Bey'in mal ve emlakine devlet tarafından el konulması emredildiğinde bu şekilde bir süreç yaşanmıştır. Buna göre Hasan Bey'in Amasya mukâta'ası dâhilindeki bazı dükkân, bahçe ve diğer emlaklerine talip

⁹³⁹ BOA, *C.ADL*, 11/743, Gurre-i Zi'l-hicce 1220 [20 Şubat 1806].

⁹⁴⁰ BOA, *C.ADL*, 11/743, 21 Zi'l-hicce 1220 [12 Mart 1806].

⁹⁴¹ İrâd-ı Cedîd Defterdarı Feyzullah Efendi'nin ismini önerdiği kişilerin arasında Hacı Ahmedzâde İbrahim Ağa, Selanik eski mubayaacısı İsmail Ağa ve Menteşe eski Mütessilimi Osman Ağa yer almıştır. Bk. BOA, *HAT*, 1496/6, 15 Muharrem 1221 [4 Nisan 1806].

çıkmayınca Sultan III. Selim'in kardeşi Beyhan Sultan, hazineye 7.500 kuruş vererek bu yerlere talip olmuştur. Hazine-i Âmire'ye muacceleyle ödemesinin ardından da bunların mülknâmelerini almıştır⁹⁴². Beyhan Sultan, vakfına dâhil etmek istediği bu emlakleri getirisi olmadığı için bir süre sonra belirlenen bedel karşılığında *ferâğ ve kasr-ı yedle* Caniklizâdeler'in en büyük rakibi Süleyman Bey'e bırakmıştır⁹⁴³.

Bu süreçte Kethüdası Ali Ağa ile kayını idam edilen, kendisi ise hezimete uğrayarak kaçtığı Trabzon'da sıkıştırılan Tayyar Mahmud Paşa, idam edilmekten kurtuluşun firarda olduğunu düşünerek Hasan Bey'le birlikte bindiği bir Rus tüccar gemisiyle Sohum'a sığınmıştır. Tayyar Mahmud Paşa, Çıldır Valisi Selim Paşa'dan affı için aracı olmasını isterken, Osmanlı idaresi Sohum Muhafızı Keleş Ahmed Paşa'ya bu asiye idam etmesini emretmiştir. Bu gelişme karşısında Keleş Ahmed Paşa, Tayyar Mahmud Paşa'nın mührünü taklit ederek etrafa yazılar gönderdiği için yaşanan olaylarda Süleyman Bey'in etkisi olduğunu iddia etmiştir⁹⁴⁴. Ayrıca Tayyar Mahmud Paşa'nın tasarrufundaki bazı yerlerin sebepsiz olarak ezelî düşmanı Süleyman Bey'e verildiğini, Paşanın yönetimin taleplerini yerine getirmeyi taahhüt ve bunları gerçekleştirmeye teşebbüs etmesine karşın talebine izin verilmediği için can korkusuna düşerek çaresizce Süleyman Bey'le muharebeye tutuştuğunu ileri sürmüştür. Bu ifadelerin ardından Keleş Ahmed Paşa, her ne kadar Süleyman Bey'den intikam almak amacıyla kabul edilemez yollara sapmış olsa da Tayyar Mahmud Paşa'nın dürüst biri olduğu ve bir tek canı kaldığı için affedilmesini istemiştir. Devlete bağlı olduğunu dile getiren Keleş Ahmed Paşa, Tayyar Mahmud Paşa'nın bu kadar kabile arasında

⁹⁴² BOA, C.ML, 75/3409, mülknâme-i hümayun.

⁹⁴³ BOA, C.ML, 75/3409, 5 Safer 1221 [24 Nisan 1806].

⁹⁴⁴ BOA, HAT, 103/4072-M, 23 Rebîü'l-âhir 1220 [21 Temmuz 1805]; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 96; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 27; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 243; Mert, *Çapanoğulları*, s. 59; Serbestoğlu, *Tayyar Mahmut Paşa*, s. 52, 53; Serbestoğlu, "Caniklizâdelerin Sonu", s. 98, 99.

kendisine sığınmayı tercih ettiğini ifade etmiştir. Devamında Osmanlı yönetimini baskı altında tutabilmek adına tehditkâr konuşmalara tevessül ederek kendisine sığınan bir kişiye bu şekilde muamelede bulunulması halinde halk ile kabile arasında itibarı kalmayacağı için onlara sözünü dinletemeyeceğini vurgulamıştır. Bu nedenle Tayyar Mahmud Paşa'nın ömür boyu Sohum kalesinde kalebent ve bir yere gitmesine izin verilmemesi şartlarıyla affedilmesini talep etmiş, Hasan Bey'in ise nerede olduğunu bilmediğini öne sürmüştür⁹⁴⁵.

Keleş Ahmed Paşa'nın tutumundan Tayyar Mahmud Paşa'yı teslim etmek istemediği anlaşılmıştır. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi bölgeye donanma göndermiş, hayatının tehlikede olduğunu anlayan Tayyar Mahmud Paşa ise Kırım'a kaçmıştır. Osmanlı yöneticileri Rus yetkililerden Tayyar Mahmud Paşa'nın iadesini isterken, birlikte kaçtığı Hasan Bey, Bender Muhafızı Hasan Paşa tarafından yakalanarak idam edilmiştir⁹⁴⁶. Bu hazırlıklar yapılırken İstanbul'da Tayyar Mahmud Paşa'yı mutlu edecek ve hayatını kurtaracak gelişmeler yaşanmıştır. Sultan III. Selim'in tahttan indirilerek yerine Sultan IV. Mustafa'nın geçmesiyle birlikte affedilen Tayyar Mahmud Paşa, 20 Ekim 1807'de Rus gemisiyle İstanbul'a gelmiştir. Ardından Sultan IV. Mustafa, Canik mukâta'ası ile Trabzon eyaletini tekrar uhdesine verdiği Tayyar Mahmud Paşa'yı, Köse Musa Paşa'nın yerine Sadaret Kaymakamı olarak görevlendirmiştir. Bu gelişme Sultan III. Selim taraftarlarında, özellikle de Süleyman Bey'de tedirginlik yaratmıştır. Zira Tayyar Mahmud Paşa, Anadolu'nun sol kolunun

⁹⁴⁵ BOA, HAT, 103/4072-M, 23 Rebî'ü'l-âhir 1220 [21 Temmuz 1805]; Serbestoğlu, "Caniklizâdelerin Sonu", s. 99.

⁹⁴⁶ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 96; Mert, *Çapanoğulları*, s. 60; Serbestoğlu, *Tayyar Mahmut Paşa*, s. 53-57; Serbestoğlu, "Caniklizâdelerin Sonu", s. 100.

askerî hizmetinde bulunmayı istemiş, bu durum ise Süleyman Bey'in aleyhinde bir gelişme doğurmuştur⁹⁴⁷.

Bu tedirginlik karşısında Rusçuk yaranı Alemdar Mustafa Paşa, Sultan III. Selim'in öldürülmesi ihtimalini göz önünde bulundurarak Tayyar Mahmud Paşa'yı Sadaret Kaymakamlığı görevinden azlettirmeye çalışmıştır. Bunun için bu atamadan hoşnut olmayan Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Çelebi Mustafa Paşa'yı tahrik etmiştir. Bu isimlere Tayyar Mahmud Paşa'nın azlettirmeye çalıştığı Şeyhülislâm Ataullah Efendi'nin de katılması sonucunda Tayyar Mahmud Paşa 11 Mart 1808'de görevinden azledilmiştir. Tayyar Mahmud Paşa müsadereye uğramadan Dimetoka'da ikamet ettirmek üzere yola çıkarılmıştır. Ardından, Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa ve Şeyhülislâm Ataullah Efendi'nin telkinleriyle vezareti geri alınarak kapısı halkını dağıtıp Hacıoğlu Pazarı'nda ikamet etmesine karar verilmiştir. Bundan kısa süre sonra da idam edilmiştir. Bu azil ve idamın yaşanmasında Süleyman Bey'in İstanbul'a gönderdiği yazıların da etkisi olmuştur. Nitekim Süleyman Bey orduya katılması istendiğinde Tayyar Mahmud Paşa hayatta ve görevdeyken kendisiyle birlikte Anadolu ileri gelenlerinin hiçbirisinin orduya dâhil olmak üzere hareket etmeyeceğini bildirmişti. Tayyar Mahmud Paşa'nın idamı hakkında kaleme alınan hükümde buna atıfta bulunularak Paşanın çeşitli isyan hareketlerinde payı olduğu vurgulanmıştır⁹⁴⁸.

⁹⁴⁷ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 165; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 8, s. 218, 219; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 28; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 246; Uzunçarşılı, *Alemdar Mustafa Paşa*, s. 89, 90; Mert, *Çapanoğulları*, s. 61; Serbestoğlu, "Caniklizâdelerin Sonu", s. 102.

⁹⁴⁸ BOA, *HAT*, 1359/53472, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1222 [27 Şubat 1808]; Beyhan, *Saray Günlüğü*, s. 70, 209; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât*, s. 482; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 28; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 246, 247; Mert, *Çapanoğulları*, s. 61, 62; Serbestoğlu, "Caniklizâdelerin Sonu", s. 102, 103. Bu yazı 29 Mayıs 1808'de kaleme alınmıştır. Metin için bk. Uzunçarşılı, *Alemdar Mustafa Paşa*, s. 92-94.

Meydana gelen bu hadisede Sened-i İttifak'ın imzalanması sürecinde İstanbul'da Çavuşbaşı Ağa'nın tertip ettiği ziyafette yaşanan gelişmelerin de etkisi olmuştur. Ziyafet sırasında Alemdar Mustafa Paşa'nın Tayyar Mahmud Paşa'yla barışmasını istediği Süleyman Bey; kendisinin Paşaya kin gütmemediğini, varsa da Alemdar Mustafa Paşa'nın bu ricası üzerine vazgeçtiğini belirtmişti. Fakat yaşanan çatışmanın gerekçelerini açıklamaktan da geri durmayarak Tayyar Mahmud Paşa'nın daha önce yeni asker tertibinin düşmanı olduğunu ve yeniçerilik iddiasında bulunduğunu ileri sürmüştü. Ayrıca ulemadan bazı kişileri etrafına toplayarak çok sayıda asker hazırladığını, çeşitli ayet ve hadislerle davasını iddia ettiğini, bu düşünceleri nedeniyle onunla çatıştığını belirtmişti. Hatta Tayyar Mahmud Paşa'nın daha da ileri giderek yeniden asker topladığını ve *"kefere misillü ta'lim ettiren Pâdişâh'ın hilâfeti sahîh değildir"* diyerek ulemadan zorla fetva aldığını ifade ettikten sonra, Anadolu'ya geçmesi halinde yeni tertip edilmeye başlanan sekban askerinin bozulmasına yol açacağı uyarısında bulunmuştu. Bu ifadelerin etkisiyle uygunsuz davranışlara devam ettiği düşünülen Tayyar Mahmud Paşa bir bölükbaşı vasıtasıyla idam edilmiş⁹⁴⁹ ve bu tehlike ortadan kaldırılmıştır.

Bu dönemde mal varlığını kuvvete başvurarak artıran Tayyar Mahmud Paşa'nın serveti, idam edildiğinde bir kez daha Süleyman Bey'e geçmiştir. Nitekim Mikdad Ahmed Paşa'nın vakfı önce Beyhan Sultan'a, ardından da Süleyman Bey'e intikal etmiştir⁹⁵⁰.

Tayyar Mahmud Paşa'nın vefatından birkaç sene evvel Süleyman Bey Amasya sancağı mütesellimliği görevini tekrar uhdesine almıştır. Buna ek olarak daha önce tevcih edilen ve aynı sancak dâhilinde bulunan Gümüş ma'a Hacıköy kazasındaki Gümüş madeni eminliği görevi de Şubat 1806'da Darbhâne-i Âmire Nazırı Ebubekir

⁹⁴⁹ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 224, 236.

⁹⁵⁰ Şahin, *the Caniklizâdes*, s. 198.

Ağa'nın talebi doğrultusunda Mart 1806 itibariyle bir yıl süreyle kendisine tevcih edilmiştir⁹⁵¹. Ebubekir Ağa, istikrarın madenin imal ve imarını artıracaklarını düşündüğü için bu görev Mart 1807'den geçerli olmak üzere yine Süleyman Bey'in uhdesinde bırakılmıştır⁹⁵². Fakat kısa süre sonra ahalinin şikâyet ve talepleri gerekçe gösterilerek Temmuz 1807'de bu görevinden azledilmiş, yerine ise el-Hac Osman tayin edilmiştir⁹⁵³. Bundan sonra aynı görev Süleyman Bey'e tekrar verilmiştir. Amasya sancağının Süleyman Bey'den alınması üzerine bu bölgede uhdesinde sadece Gümüş madeni eminliği görevi kalmıştır. Maden ahalisi kendilerine yük olan bu durum karşısında mağduriyet yaşamamak adına Osmanlı yönetiminden eminlik görevinin başka birine verilmesini rica etmişlerdir. Bu gelişme karşısında Süleyman Bey'den alınan görevin Mart 1809 itibariyle Darbhâne-i Âmire Nazırı Ahmed Şakir'in, adını önerdiği İsmail Ağa'ya verilmesi uygun görülmüş, fakat daha sonra Osman'a tevcih edilmiştir⁹⁵⁴.

Görüldüğü üzere Süleyman Bey, Tayyar Mahmud Paşa'yla büyük bir mücadele yaşamıştır. Süleyman Bey, özellikle Amasya'ya kimin hâkim olacağı etrafında şekillenen bu mücadeleden merkezî idarenin desteği sayesinde zaferle ayrılmış ve hem Amasya sancağı mütesellimliği hem de bu sancak dâhilindeki Gümüş madeni eminliği görevlerini belirli sürelerde uhdesine almayı başarmıştır. Tayyar Mahmud Paşa'nın idamıyla da bu sorun tamamen ortadan kalkmıştır.

⁹⁵¹ BOA, C.DRB, 54/2686, 23 Zi'l-kâ'de 1220 [12 Şubat 1806]; BOA, C.DRB, 55/2711, 19 Zi'l-kâ'de 1220 [8 Şubat 1806]; BOA, C.DRB, 56/2783, 23 Zi'l-kâ'de 1220 [12 Şubat 1806].

⁹⁵² BOA, C.DRB, 54/2659, 15 Şa'bân 1221 [25 Ekim 1806]; BOA, C.DRB, 54/2659, 18 Şa'bân 1221 [31 Ekim 1806]; BOA, C.DRB, 53/2650, 18 Şa'bân 1221 [31 Ekim 1806].

⁹⁵³ BOA, C.DRB, 16/761, 25 Rebîü'l-âhir 1222 [2 Temmuz 1807]; BOA, C.DRB, 19/918, 25 Rebîü'l-âhir 1222 [2 Temmuz 1807]. Bu azil Gümüş Madeni Eminliği görevinden olmasına rağmen Mert, Amasya sancağının üzerinden alınması şeklinde değerlendirmiştir. Bk. Mert, *Çapanoğulları*, s. 60, 61.

⁹⁵⁴ BOA, C.DRB, 25/1248, 28 Muharrem 1224 [15 Mart 1809]; BOA, C.DRB, 25/1248, Gurre-i Safer 1224 [18 Mart 1809]; BOA, C.DRB, 17/839, Gurre-i Safer 1224 [18 Mart 1809].

Süleyman Bey'in Eski Sadrazam Yusuf Ziya Paşa ile Arasının Açılması

Süleyman Bey ile Yusuf Ziya Paşa'nın arasındaki dostluk; Fransızların Mısır'ı işgali sürecinde gelişmiş, Tayyar Mahmud Paşa meselesiyle iyice güçlenmiştir. Yusuf Ziya Paşa Serdar-ı Ekrem ve Sadrazam tayin edilerek Mısır Seferi'nde görevlendirildiğinde bu görevi devralmak için İstanbul'a giderken Yozgat'a uğramış, sefer süresince de Süleyman Bey'i kollayan hareketlerde bulunmuştur. Seferin sona ermesiyle İstanbul'a dönüşü geçtiğinde yine Yozgat'a uğrayarak burada üç gün misafir olmuştur. Fakat bu ikili arasındaki samimi ilişki yerini bir süre sonra mücadeleye bırakmış ve Yusuf Ziya Paşa'nın Süleyman Bey'i İstanbul'a şikâyet etmesine yol açacak gelişmeler yaşanmıştır.

Osmanlı yönetimine pek çok defa Süleyman Bey'i destekleyici açıklamalarda bulunan Yusuf Ziya Paşa, bu defa onun kıskançlığı ve aldığı rütbelerle gururun okşanmasının çatışmaya sebep olduğundan yakınmıştır. Paşaya göre Süleyman Bey'in makam hırsıyla hareket etmesi sonucunda rütbelerini artırarak kuvvetlenmesi, hareketlerinin çığırından çıkmasına yol açmıştı. İdaresi altındaki ahali, maruz kaldıkları zulüm nedeniyle ona gücenmiş, Tayyar Mahmud Paşa vakasıyla aradıkları fırsatı bularak Süleyman Bey'e ihanet etmişlerdi. Bunun sonucunda Çapanoğlu hanedanı yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalınca, Yusuf Ziya Paşa Süleyman Bey'in askerleri ile idaresi altındaki ahaliyi barıştırıp bunların bir gaile çıkarmasını önlemişti. Fakat bu girişimi dolayısıyla ahali arasında yayılan *“Tayyar'ın kuvvet ve askeri şöyle idi Yusuf Paşa gelmese ve me'mûr olmasa hâl müşkil olurdu hanedânı mahv olmuşıdı”* dedikoduları Süleyman Bey'i öfkelen-dirmişti. Ayrıca elde ettiği rütbeler gururunu okşamış, bunları daha da artırmak amacıyla etraftaki vezirler ile devlet görevlilerini

töhmət altında bırakmış ve Osmanlı idaresini, Canik'in kendi uhdesine verilmesine mecbur etmeye çalışmıştı⁹⁵⁵.

Süleyman Bey amacına ulaşabilmek adına bir dönem Yusuf Ziya Paşa'nın isteklerini dahi yerine getirmemiştir. Nitekim Yusuf Ziya Paşa, Tayyar Mahmud Paşa hadisesinde onunla hareket eden eşkıya reislerinden Hazinesaroğlu Emin'in Fatsa'da, kardeşi Süleyman'ın ise Terme'de yenilerek Erbaa'ya kaçtığını bildiği için Süleyman Bey'den bu eşkıya reislerinin Erbaa ve Lâdik'e sığınmalarının önlenmesini ve bunlara yardım edilmeden yakalanmalarını istemiştir. Yusuf Ziya Paşa'ya göre Hazinesaroğulları Süleyman ve Emin ile Mîr-i Mîrân Fatsalı Mehmed Paşaoğlu Ahmed Bey, Tayyar Mahmud Paşa'yı yanlarına getirebilmeye çalışmaktaydı. Fakat Süleyman Bey buna kulak asmadığı için Erbaa ve Lâdik'te toplanan eşkıyalar bölgedeki devlet adamlarıyla ileri gelenlere saldırmışlardır. Yusuf Ziya Paşa, buna rağmen Süleyman Bey'in üzerine hareket etmemiş, hatta *“Devlet-i Âliyye-i ebed-müddetin bir vezîr-i hamîyyet-şi'ârı makamında add olunarak”* işlerin görülmesi için gelip giden adamlarına ikram ve taltifte bulunmuştur. Fakat Süleyman Bey'in, kendisinin nüfuzunu kırmak için çoğunluğu Tayyar Mahmud Paşa taraftarı olan Erbaa ve Lâdik ahalisine yakın davranması, konuyu daha da zorlaştırmıştır. Bu nedenle Yusuf Ziya Paşa nizamı tekrar bozulan Canik'in eşkıyadan temizlenmesi yönünde emir verilmesi halinde, bu emirde Süleyman Bey'in tehdit edilip Hazinesaroğlu Süleyman ve Lâdikli Feyzullah başta olmak üzere eşkıyaların kendisinden istendiğinin belirtilmesini rica etmiştir. Bu anlattıklarının kin ya da intikam alma düşüncesinden kaynaklanmadığını belirten Yusuf Ziya Paşa, konunun görevlendirilecek bir memur vasıtasıyla da araştırılabileceğini ifade etmiştir⁹⁵⁶.

⁹⁵⁵ BOA, HAT, 80/3335, 19 Cemâziye'l-evvel 1221 [4 Ağustos 1806].

⁹⁵⁶ BOA, HAT, 80/3335, 19 Cemâziye'l-evvel 1221 [4 Ağustos 1806]; BOA, HAT, 125/5185, 5 Cemâziye'l-âhir 1221 [20 Ağustos 1806].

Yusuf Ziya Paşa, Süleyman Bey’e eşkıyalarla birlikte hareket etmemesi için defalarca ricacı olmuş, fakat bir sonuç alamamıştır. Zira Süleyman Bey, mütesellimden bu eşkıyaların ağırlandırmalarını istediği gibi; Sivas, Tokat, Amasya, Merzifon, Turhal, Hacıköyü, Erbaa ve Çorum ahalisine de zulmetmiştir. Yusuf Ziya Paşa, sevk edeceği üç yüz, beş yüz kadar süvariyle bunları Erbaa’dan getirebilecekken; Süleyman Bey’in de devlet görevlisi olması hasebiyle, idaresi altındaki yerden bu şekilde adam alınmasını uygun bulmadığı için buna tevessül etmemiştir. Böylece tüm yaşananlara rağmen Süleyman Bey’in nüfuzuna halel getirecek hareketlere teşebbüs etmemiştir. Fakat Canik olayı ortaya çıktığından beri Süleyman Bey’in yapmadığı kalmadığı için Yusuf Ziya Paşa’nın sabrı tükenmiştir. Bu nedenle; yorulduğunu ifade ederek Osmanlı yönetiminden ya Süleyman Bey’in cezalandırılmasını ya da kendi üzerindeki vezaretin alınmasını “*ya beni azâd buyurur ve yâhûd icrâsına himmet buyursanız bî-hakku’l-kur’an bu âdemin merâmı çâkerlerini dâhi ithâm eyleyerek meydân-ı merâmda cünbüsnümâ-yı mezâk olmak*” sözleriyle rica etmiştir⁹⁵⁷.

Sultan III. Selim’e göre geçmişte Sadrazam ve Serdar-ı Ekremlik yapmış olan Yusuf Ziya Paşa’nın şan ve nüfuzunun korunması gerekmektedir. Bu nedenle kendisine sadakatle bağlı Süleyman Bey’in istenmeyen olaylara karışması kendisini şaşırtmıştı. Sultan III. Selim, gelişmeler karşısında Süleyman Bey’e eşkıyaları kollamaması için sert bir emir yazılarak bunların kendisinden istenmesine karar vermiştir. Kaleme alınacak gizli emirle de Yusuf Ziya Paşa’nın nüfuzunu korumaya dikkat etmesi ve onunla iyi geçinmesi konusunda uyarılacaktı⁹⁵⁸.

Süleyman Bey tüm uyarılara rağmen hareketlerine son vermeyerek Sivas ve Tokat taraflarında “*Yusuf Paşa fermânludur*” şeklinde propaganda yapmıştır. Yusuf

⁹⁵⁷ BOA, HAT, 125/5185, 5 Cemâziye’l-âhir 1221 [20 Ağustos 1806].

⁹⁵⁸ BOA, HAT, 80/3335, Yusuf Ziya Paşa’nın kaimesinin üzerine yazılan derkenar ile Sultan III. Selim’in hattı; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 27.

Ziya Paşa, bu uydurma hadisenin Canik'te olayların artmasına sebep olduğunu ve hükümeti altındaki yerlerde nüfuzuna zarar verdiğini savunmuştur. Nitekim bu propagandanın etkisiyle Pehlüvanlu Aşireti Boy Beyi Mahmud Bey beş-altı bin Türkmen ve delil süvarisiyle Yusuf Ziya Paşa'nın oturduğu Andos köyü yakınına hareket etmiştir. Mahmud Bey; etrafına topladığı Rişvan oymak ihtiyarlarına, Süleyman Bey'e Yusuf Ziya Paşa'nın idam emri geldiğini ve hazırlanan dört binden fazla askerle Paşaya taarruz edeceklerini belirtmiştir. Rişvan mukâta'ası daha önce uhdesinde kaldığı için kendisini tanıyan ileri gelenler tarafından bu haber gizlice Yusuf Ziya Paşa'ya ulaştırılmıştır. Mahmud Bey ile diğer kollardan yola çıkanların Karahisâr-ı Şarkî'de gasp, adam yaralama ve öldürme gibi hareketlere tevessül etmeleri sayesinde eli kuvvetlenen Yusuf Ziya Paşa; Osmanlı yönetimine, ahaliye zulmeden aşiretlerin hareketlerinin bastırılarak diğer işlerin görülmesinin nüfuzunun iadesiyle gerçekleşebileceğini, bunun ise Süleyman Bey'in "*te'dîb ve terbîyesine*" bağlı olduğunu bildirmiştir. İsteğinin kabul edilmemesi halindeyse yine kendi vezaretinin kaldırılmasını ve uygun bir yerde yaşamasına izin verilmesini rica etmiştir. Haklılığının ispatlayabilmek adına da görevlendirilecek bir mübaşirle konunun araştırılmasını, Süleyman Bey'e karşı olumsuz bir hareketinin olduğunun anlaşılması halinde cezalandırılmaya razı olduğunu belirtmiştir⁹⁵⁹.

Vefat eden Van Muhafızı Feyzullah Paşa'nın haremini İstanbul'a getirmekle görevli Sadrazam Selam Ağası Mehmed Ağa, Yusuf Ziya Paşa'nın belirttiği hususları işittiği için İstanbul'a benzer şeyler yazmıştır. Fakat onun dikkatleri çeken asıl açıklaması;

⁹⁵⁹ Mahmud Bey kendisinin iki bin süvariyle hareket edeceğini belirtmiştir. Diğer taraftan iki bin süvari ve piyade Tozanlı deresinden, diğerleri ise Geminbeli'nden geçerek Andos köyünde Yusuf Ziya Paşa'yı basacaklardı. Bk. BOA, HAT, 125/5185, 5 Cemâziye'l-âhir 1221 [20 Ağustos 1806].

“Çapanoğlu’nun zîr-i hükûmetinde olan fukarâ ve sekene vallâhü’l-azîm kan ağlıyorlar ve efendimizin mâlikânesi olan kazâ-i Erba’a halkına etmediği yok lâkin cesâret edüb kimesne ağızlığı açamıyor ve Yusuf Paşa bendelerine etmediği hakâret yok âheri olsa hudâ-yı lem-yezel hakkıçün bir fitne hâsıl olurdu zirâ Çerkeş’ten Tokad’a gelinceye dek şu âdemin eyü âdemdir diyeni görmedim”

sözleriyle olmuş ve Süleyman Bey’in ahaliye eziyet ettiğini, fakat korkudan kimsenin şikâyetinde bulunamadığını bildirmiştir. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı idaresi Süleyman Bey’in kapı kethüdasını çağırarak ondan Mahmud Bey’in Yusuf Ziya Paşa’ya teslim edilmesi, sebep olduğu zararın karşılanması ve Süleyman Bey’in kendisini Yusuf Ziya Paşa’ya affettirmesinin emredildiğini Süleyman Bey’e bildirmesini istemiştir⁹⁶⁰.

3.2. Bölgesel İttifak Arayışları

3.2.1. Adana ve Tarsus Âyanları ile İlişkisi

Çapanoğulları Adana-Tarsus hattında Menemencioğulları ve Hasanpaşazâdeler gibi önde gelen âyan aileleriyle irtibat halinde olmuşlardır. Süleyman Bey’le kimi zaman ittifak yapan bu âyan aileleri kimi zaman da onun nüfuzunu kırmak için çalışmışlardır. Adana ve Tarsus çevresinde çok sayıda aşiret ile güçlü âyan ailesinin yaşamasından kaynaklanan özel durum, bölgede çeşitli asayiş sorunlarına yol açmıştır. Âyanların idarî görev almak suretiyle nüfuzlarını artırıp mal elde edebilmek adına giriştikleri mücadeleler, bölgede asayişe zarar veren temel etkenlerden olmuştur. Zaman zaman kendisine bu olaylara müdahale etme görevi verilen Süleyman Bey’den; iskân, zimmet, asayiş temini ve vergi konularında faaliyet göstermesi beklenmiştir.

⁹⁶⁰ BOA, HAT, 125/5185, Sadrazam derkenarı ve Sultan III. Selim’in hattı; BOA, HAT, 125/5185-B, katalog tarihi 29 Zi’l-hicce 1221 [9 Mart 1807].

Süleyman Bey, Adana bölgesinde devletin gündemini meşgul eden ve kutsal topraklara gitmeye çalışan hacı adaylarının zarar görmesine sebep olan Payaslı Küçükhalioğlu'nun idamıyla görevlendirilmiştir. Kalkıştığı hareketler nedeniyle Osmanlı yönetimi tarafından eşkıya addedilen Küçükhalioğlu'nun Ağustos 1789'da idamı istenmiş, af dilemesine rağmen eşkıyalığı giderek artmıştır. Adamlarıyla Halep ve Maraş'a saldıran bu asinin, Antep ile Kilis taraflarına sarkmayı amaçladığı haber alınınca idamı hususu tekrar gündeme gelmiştir. Bu konudaki görev Adana Valisi Vezir Mustafa Paşa'ya verilirken kendisine yardımcı olmaları amacıyla civar ileri gelenleriyle memurlar da vazifelendirilmişlerdir. Bu bağlamda Malatya Mutasarrıfı Rışvanzâde Ömer ile Maraş mutasarrıfı ve Maraş'taki görevlilere emirler yazılmıştır. Süleyman Bey ise yanlarına vereceği süvari askerle Zamantı voyvodası ve diğer görevlileri buraya göndererek takviyede bulunacak⁹⁶¹, böylece hep birlikte bu asinin ortadan

⁹⁶¹ Mustafa Paşa'nın başbuğluk görevi bir müddet sonra Abdi Paşa'ya devredilirken ona bu konuda Adana eyaletinin tevcih edildiği Battal Ataullah Paşa destek verecek, ayrıca bölge ileri gelenleri de oluşturulan kuvvete katkıda bulunacaktı. Menemenci Aşireti Boybeyi Ahmed Bey'den de aşiret ahalisiyle Adana Mütesellimi Halil'in maiyetine girmesi istenmiştir. Bk. *AŞS*, no. 6, s. 38, belge no. 35, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1203 [12-20 Ağustos 1789]; *AŞS*, no. 6, s. 40, belge no. 36, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1203 [12-20 Ağustos 1789]; *AŞS*, no. 6, s. 41, 42, belge no. 37, Evâ'il-i Zi'l-hicce 1203 [23 Ağustos-1 Eylül 1789]; *AŞS*, no. 6, s. 43, belge no. 39, 9 Muharrem 1204 [29 Eylül 1789]; *AŞS*, no. 6, s. 45, 46, belge no. 42, Evâ'il-i Zi'l-hicce 1203 [23 Ağustos-1 Eylül 1789]; BOA, MD, no. 190, s. 175, hkm. 364, Evâsıt-ı Zi'l-kâ'de 1203 [2-12 Ağustos 1789] ve Evâ'il-i Zi'l-hicce 1203 [24 Ağustos-1 Eylül 1789]; BOA, MD, no. 190, s. 176-178, hkm. 368, Evâsıt-ı Zi'l-kâ'de 1203 [2-12 Ağustos 1789] ve Evâ'il-i Zi'l-hicce 1203 [23 Ağustos-1 Eylül 1789], bu hükmün Bozok ve Çankırı Sancakları Mutasarrıfı Süleyman Bey ile Menemenci Aşireti Boybeyi Ahmed Bey ve Sırkıntioğlu Hüseyin'e yazılan sureti; BOA, MD, no. 190, s. 180, hkm. 372, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1203 [12-20 Ağustos 1789]; BOA, MD, no. 190, s. 181, hkm. 374, Evâhir-i Zi'l-kâ'de 1203 [12-20 Ağustos 1789]; BOA, MD, no. 190, s. 190, hkm. 400, Evâ'il-i Zi'l-hicce 1203 [24 Ağustos-1 Eylül 1789]; BOA, MD, no. 190, s. 194, hkm. 409, Evâ'il-i Zi'l-hicce 1203 [24 Ağustos-1 Eylül 1789]. Ayrıca özellikle Küçükhalioğlu Halil Bey'in eşkıyalık hareketleri, devletin buna karşı almaya çalıştığı önlemler, affedilmesi ve tekrar eşkıyalığa başlaması hakkında ayrıntılı bilgi için bk.

kaldırılmasına çalışılacaktı. Fakat süreç içerisinde Küçükhalioğlu Halil Bey'in önce affedilmesi, ardından üzerine gelen birliklerle mücadelesi neticesinde bu görev hemen icra edilememiş ve 1803'te ölümüne kadar sorun yaratmaya devam etmiştir⁹⁶².

Süleyman Bey Adana ve havalisinin güçlü ailelerinden Menemencioğulları'yla⁹⁶³ ilk zamanlarda adli davalarının görülmesinin sağlanması, eşkıyalıklarının bertaraf edilmesi ve zimmetlerinin tahsili gibi nedenlerle karşı karşıya gelmiştir. Adana ve Tarsus bölgesindeki nüfuzunu bu tür görevler sayesinde tesis eden Süleyman Bey, bölgedeki etkinliğini her bir olay sonrasında daha da artırmıştır. Asayişin sağlanması yönündeki bu katkısı sayesinde bir müddet sonra kendisine Adana ve Tarsus mütesellimlikleri görevi tevcih edilmiştir.

İki aile arasındaki ilk karşılaşma 1790 yılında yaşanan bir dava vesilesiyle olmuştur. Menemencioğlu Aşiret Beyi ve Niğde'nin Bereketli köyü sakinlerinden Nalbandoğlu Hacı Ali'nin aynı köyden Köse Mehmed ile davalarının görülebilmesi için bölgedeki idarecilerin yanı sıra Süleyman Bey'e görev verilmiştir. Süleyman Bey fermanı getiren Mübaşir İsmail Ağa'yı yanına verdiği adamıyla Niğde'ye göndermiştir⁹⁶⁴. Fakat Niğde kadısı, davanın görülebilmesi için çabalamalarına rağmen Nalbantoğlu'nun kaçtığını beyan etmiştir. Konar-göçer Menemenci aşireti de sahil

Şakiroğlu, "Küçük Ali Oğulları". Ayrıca zikredilen şer'iyye sicili için bk. Zülfiye Kılıç, *6 Numaralı Adana Şer'iyye Sicili H.1203-1204, (M.1788-1789)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1996; Feyzi Kaplan, *6 Numaralı Adana Şer'iyye Sicili (H.1203/M.1788-H.1204/M.1789)*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1996.

⁹⁶² Şakiroğlu, "Küçük Ali Oğulları", s. 129.

⁹⁶³ Türkmen kökenli Menemencioğulları XVIII. yüzyılda Tarsus ve Karaisalı taraflarında Çiçeli (Çeçeli) köyünde ortaya çıkarak Çukurova'da etkili olmuşlardır. Bk. Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri I", s. 85; Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II", s. 1.

⁹⁶⁴ BOA, C.DH, 82/4055, 7 Cemâziye'l-evvel 1204 [23 Ocak 1790].

tarafına gitmişti⁹⁶⁵. Bu söze itibar etmeyen Süleyman Bey’e göre davanın görülebilmesi için uğraşıldığı izlenimi verilse de zabitlerle Niğde ileri gelenlerinden hiç kimse buna gayret etmemiş ve katillerin firar ettikleri yönünde hazırladıkları ilâmla mübaşir ve Süleyman Bey’in adamını geri göndermişlerdir⁹⁶⁶. Böylece Süleyman Bey’in belirttiği gibi işi ciddiye almayarak güç sahiplerinin davalarının görülmesini engellemişlerdir.

Bu olayın üstünden iki yıl kadar geçmişken Menemencioğulları, Adana çevresinde ahaliye zarar verdikleri yönünde bu defa Maraş eski Kadısı Numanpaşazâde Seyyid Mehmed Sadullah Efendi tarafından İstanbul’a şikâyet edilmişlerdir. Konunun sorumluluk alanında olmamasına rağmen halkın istirhamı doğrultusunda talepte bulunduğunu belirten Sadullah Efendi’ye göre, İstanbul’a gitmek üzere uğradığı Adana’da yanına gelen ahali, Menemencioğlu Ahmed Bey’in Adana ve Tarsus’ta reayanın ellerindeki hububat ile hayvanlara el koyduğunu, kervanlara da saldırdığını iddia etmişti. Burada yaşananları dinleme fırsatı bulan Sadullah Efendi, bölgede güvenliğin sağlanabilmesinin tek yolunun Ahmed Bey’in cezalandırılması olduğunu savunarak bu görevin Adana Mutesellimi Mehmed Ağa vasıtasıyla yerine getirilmesini önermiştir⁹⁶⁷. Ahalinin burada görevli resmi idarecilerin yerine yoldan geçmekte olan

⁹⁶⁵ Davanın görülmesi hususunda Süleyman Bey’in yanı sıra Adana valisi, Konya ve Niğde mütesellimleri ile Niğde kadısına da emir yazılmıştır. Bk. BOA, *C.DH*, 82/4055, Evâhir-i Rebî’ü’l-âhir 1204 [7-16 Ocak 1790].

⁹⁶⁶ BOA, *C.DH*, 82/4055, 7 Cemâziye’l-evvel 1204 [23 Ocak 1790].

⁹⁶⁷ BOA, *C.ZB*, 14/670, 7 Zi’l-kâ’de 1206 [27 Haziran 1792]; Kurt, “Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II”, s. 48. Şikâyet üzerine başvuru kayıtlardan Tarsus Mutesellimi Toroğlu Mustafa Ağa’ya, Adana valisine ve Tarsus kadısına 11-20 Haziran 1792 civarında emir yazıldığı anlaşılmıştır. Buna göre Menemencioğlu Ahmed Bey, Tarsus sakinlerinden Karcı Mehmed ve Toroğlu Ahmed’le ittifak yaparak Tarsus mukâta’ası üzerine iki defa saldırmış ve kırk-elli kadar adam öldürerek 500 keselik mal, eşya, hayvan ve zahire gasp etmiştir. Saldırıları nedeniyle mağdur olan mukâta’a ahalisi burayı terk etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle asayişsizliğin önlenmesi, eşkıyalıkların ortadan kaldırılması ve gasp edilen

mazûl kadıdan ricacı olmaları birçok ihtimali akla getirmektedir. Bunlardan ilki, bölgedeki memurların Ahmed Bey'in kanunsuzluklarını gizlemeleri nedeniyle çaresiz kalan ahalinin Sadullah Efendi'den yardım istemiş olmaları ihtimalidir. İkincisi, Sadullah Efendi'nin Adana Mütesellimi Mehmed Ağa'yla ittifak yapıp Menemencioğulları'nın, cezalandırılmaları suretiyle etkilerinin azaltılmasını amaçlamış olmaları ihtimalidir. Zira mütesellim olabilmek adına verilen mücadele buna yol açmış olabilir. Üçüncü olarak buradaki kadıya ulaşmakta güçlük çeken ya da tarafsız bir sancağın eski kadısı olup, İstanbul'a gitmekte olan Sadullah Efendi'ye kolayca ulaşan ahalinin şikâyetlerinin hızlıca İstanbul'a gideceğini düşünmüş olmaları ihtimalidir. Gelişmelerden bahseden öteki şahitlerin de anlatılanlarda hemfikir olmaları iddianın doğru olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

Sadullah Efendi'nin iddialarını Tarsus'tan gelen Çukadar Hasan⁹⁶⁸ ile Adana havalisindeki görevini⁹⁶⁹ yerine getirdikten sonra İstanbul'a dönen Silahşor Süleyman Ağa da doğrulamıştır. Fakat Süleyman Ağa cezalandırma görevi için farklı isimleri zikretmiştir. Zira Süleyman Ağa'ya göre Menemencioğlu Ahmed Bey yazın Niğde civarındaki Üçkapulu sahrasına yaylağa, kışın ise Tarsus yakınlarındaki kışlağa

malların sahiplerine teslim edilmesi emredilmiştir. Bk. BOA, C.ZB, 14/670, 12 Zi'l-kâ'de 1206 [2 Temmuz 1792]; Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II", s. 52, 53.

⁹⁶⁸ Çukadar Hasan, Ahmed Bey'in Hacı Ömer ile Körünoğlu'nu üç yüz civarında adamla Tarsus mukâta'ası köyleri üzerine gönderdiğini belirtmiştir. Burada hasara sebep olan eşkıyalar, yardım talep eden ahaliyi cezalandırmak için yüz haneli bir köyü yakarak mal ve eşyaları yağmalamış, köy ahalisinden de iki kişiyi öldürmüşlerdir. Ganimetleri Menemencioğlu'yla taksim eden bu kimselerin yolcular ile ulaklara sataşmaları ve bâc talep etmeleri nedeniyle Devilik menzili de kapanmıştır. Bk. BOA, C.ZB, 14/670, Tarsus tarafından gelen Çukadar Hasan'ın takrirî; Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II", s. 5, 50.

⁹⁶⁹ Silahşor Süleyman Ağa'nın muhalefât zaptı görevi nedeniyle Adana tarafında olduğu belirtilmiştir. Bk. BOA, C.ZB, 14/670, 12 Zi'l-kâ'de 1206 [2 Temmuz 1792]; Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II", s. 52, 53.

çıkıyordu. Bu çerçevede emrin yaza denk gelmesi ve Ahmed Bey'in yaylakta olması durumunda görevin, bu bölgeyle aynı çevrede olması hasebiyle Çapanoğlu Süleyman Bey'e verilmesini önermiştir. Kışa tesadüf etmesi ve Ahmed Bey'in kışlakta bulunması halindeyse Adana Valisi İbrahim Paşa ile Toroğlu Mustafa Ağa'nın ittifak yaparak bu emri infaz etmelerini teklif etmiştir⁹⁷⁰. Böylece Çapanoğlu Süleyman Bey'in bölgeye yakınlığını vurgulayarak bu güçlü idareciden yararlanılmasını istemiştir.

Osmanlı yönetimi, Menemenci aşiretinin zimmetinde kalan paraların tahsilinde de sahip olduğu nüfuz vesilesiyle Süleyman Bey'den istifade etmeye çalışmıştır. Seferler nedeniyle yaşanan ağır masraftan ötürü hazine açığının kapatılabilmesi için çözüm arayışına giren Osmanlı devlet adamları, şahısların zimmetlerindeki paraları tahsil etmeye çalışmıştır. 1791'de Adana valisi iken vefat eden Vezir Ataullah Paşa'nın zimmetinden Adana eski Müftüsü İmamzâde Mehmed, Adana Nâkibüleşrafı Şatırzâde Hasan ve Çopurzâde el-Hac Mehmed kefaletleriyle Menemenci aşireti zimmetinde kalan 10.000 kuruşun kefiller aracılığıyla tahsil edilmeye çalışılması da bu bağlamda olmuştur. Bu zimmetle ilgili herhangi bir ödeme yapılmaması üzerine Osmanlı idaresi,

⁹⁷⁰ BOA, C.ZB, 14/670, 13 Zi'l-kâ'de 1206 [3 Temmuz 1792]; Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II", s. 49. Ahmed Bey Karaisalı'daki vakıf, zaviye, zeamet, timar ve mukâta'aları mutasarrıflarına kullandırmayıp bunlardan kendisi istifade etmiştir. Adana'daki bu eşkıyalık faaliyetlerinde Karcı Mehmed, Külahcı Hacı Mustafa, Lazoğlu ve Çayıroğlu da yer almıştır. Bunlar Nâkibüleşraf Kaymakamı es-Seyyid Hasan Efendi'yi, Çopuroğlu'nu ve yüz elliden fazla kişiyi öldürerek mallarını yağmalamışlardır. Adana Müftüsü İmamzâde Mehmed Efendi'ye de saldıran asiler müftünün kaçmasıyla eşyalarına el koyup, ardından Tarsus mukâta'asına saldırarak aynı zorbalıkları orada gerçekleştirmişlerdir. Bunların dışında Tarsus'tan sevk ve idare olunan Tekfur yaylağı menzilhanesini basarak buradaki beygir ve eşyalara el koymaları sonucunda bu menzil ile cadde işlemez hâle gelmiştir. Yine bu süreçte Ahmed Bey ve avenesi asayişsizliklerinin önlenmesi için 1789'da kendilerinden destek istenen ve devleti uğraştıran Payaslı Küçüklioğlu'na da çeşitli yardımlarda bulunmuşlardır. Bk. BOA, C.ZB, 14/670, Adana ahalisinden bir kimsenin takriri; Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II", s. 51.

bunun kefillerden ve kefiller vefat ettiyse varislerinden tahsilini emretmiştir⁹⁷¹. Şatırzâde Hasan ile Çopurzâde Mehmed'in ölmesi⁹⁷² dolayısıyla Tarsus'ta bulunan son kefil İmamzâde Mehmed'in bilgisine başvurulmuştur. İmamzâde Mehmed, Ataullah Paşa'nın Adana valiliği sırasında Menemenci Aşireti Boybeyinin tedibi için harekete geçildikten sonra onların cerimeye bağlandığını fakat bunun tahsil edilmesi esnasında Ataullah Paşa'nın öldüğünü, cerimeden kalan bakaya konusunda ise bilgisinin olmadığını beyan etmiştir. Bu gelişme üzerine Haziran 1793 ortalarında konunun tekrar araştırılarak meblağ aşiret zimmetinde kaldıysa aşiretten, sorumluluktan kaçmak için bu yönde bilgi verilmişse daha önce açıklandığı üzere kefillerden tahsili hususunda Tarsus Mutesellimi Toroğlu Mustafa'ya emir verilmiştir. Mutesellimin incelemesi neticesinde vefat edenlerin ya da İmamzâde Mehmed'in kefaletlerinin olmadığı, bu kişilere iftira atıldığı ve İmamzâde'nin eşyası zorla alınmak⁹⁷³ suretiyle mağdur edildiği anlaşılmıştır. Toroğlu Mustafa, Menemenci aşiretinin Adana'ya yakınlığından ötürü cerimeden kalan paranın Adana mütesellimi vasıtasıyla tahsil edilmesinin kolay olacağı gerekçesiyle görevin ona verilmesini rica etmiştir. Talep üzerine konunun incelenmesi ve zimmetin tahsili görevi Adana Mutesellimi Karcıoğlu Mehmed'e tevdi edilmiş⁹⁷⁴, fakat onun bir süre sonra vefatı üzerine bu konuda Yusuf Paşa görevlendirilmiştir⁹⁷⁵.

⁹⁷¹ Zimmetin tahsil edilmesi konusunda 12-22 Haziran 1791 civarında ferman yazılmıştır. Bk. BOA, C.ML, 461/18725, 15 Rebîü'l-âhir 1207 [30 Kasım 1792].

⁹⁷² Menemencioğlu Ahmed Bey ve Karcızâde Mehmed'in adamlarıyla Adana'ya saldırımları esnasında Şatırzâde Hasan ile Çopurzâde Mehmed ölmüştür. Bk. BOA, C.ZB, 14/670, Adana ahalisinden bir kimsenin takrirı; Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II", s. 51.

⁹⁷³ Bu saldırı sonucunda İmamzâde Mehmed'in kaçmasıyla sahip olduğu malları bu eşkıyalar yağmalamışlardır. Bk. BOA, C.ZB, 14/670, Adana ahalisinden bir kimsenin takrirı; Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II", s. 51.

⁹⁷⁴ AŞS, no. 66, s. 17, belge no. 19, 9 Cemâziye'l-âhir 1208 [12 Ocak 1794]. Ayrıca zikredilen şer'iyye sicili için bk. Sezer Ağca, 66 Numaralı Adana Kadı Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi

Adana Mütessellimi Hasanpaşazâde Ahmed Bey zimmetlerini tahsil etmekle görevli Mübaşir Mehmed Emin; Adana'ya gelmeden evvel parayı tahsil edebilmek adına çalışmalara başlamış ve aşiret ihtiyarlarından 5.000 kuruşu on bir, diğer 5.000 kuruşu doksan bir gün vadeyle teslim etmeleri şartıyla senet almıştır. Fakat daha sonra aşiret ileri gelenlerinin bu paranın ödenmesine muhalefet etmeleri üzerine Hasanpaşazâde Ahmed Bey İstanbul'a başvurmuş ve gelecek emir doğrultusunda hareket edeceğini bildirmiştir. Osmanlı yönetimi aşiret üyelerinin borç senetlerine rağmen taahhütlerine aykırı davranışları nedeniyle paranın eksiksiz olarak tahsilini istemiştir⁹⁷⁶.

Zimmetin tahsil edilememesi üzerine görevlendirilen Çapanoğlu Süleyman Bey, Mübaşir Mehmed Ağa'yı yanına verdiği güvenilir adamıyla Adana'ya göndermiştir. Bu girişimin sonuç vermesiyle tahsil edilen 5.000 kuruş İstanbul'a gönderilmiş⁹⁷⁷, geri kalan 5.000 kuruşunsa polişe vadesinin dolmasıyla tahsil edileceği ifade edilmiştir. Bunun üzerine yine Süleyman Bey'in aktif görev alması ve tahsil edilecek paranın İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir⁹⁷⁸. Böylece konu Süleyman Bey sayesinde kesin sonuca yaklaşmıştır.

Menemenci aşireti, ücreti mukabilinde senelik bin yük cevher ve beş yüz yük odun nakletmek, şartlara aykırı davranışları halindeyse Darbhâne-i Âmire'ye 30.000

(H.1209-1210/M.1794-1795), Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2012.

⁹⁷⁵ AŞS, no. 66, s. 78, belge no. 91, Gurre-i Zi'l-hicce 1209 [19 Haziran 1795].

⁹⁷⁶ BOA, C.DH, 342/17063, 13 Şa'bân 1211 [11 Şubat 1797]; Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II", s. 20, 21.

⁹⁷⁷ BOA, C.DH, 342/17063, 25 Receb 1211 [24 Ocak 1797]; Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II", s. 19.

⁹⁷⁸ BOA, C.DH, 342/17063, 23 Şa'bân 1211 [21 Şubat 1797]; BOA, C.ML, 729/29791, 26 Şa'bân 1211 [24 Şubat 1797]; Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II", s. 22.

kuruş nezr ödemek koşuluyla 1782-1783'te Bereketlü madenine hizmetle görevlendirilmişti. Bunlar, yaklaşık on sene sonra Darbhâne-i Âmire Nazırı Yusuf Ağa'nın talebi doğrultusunda aynı şartlarla madene tekrar bağlanmışlardı⁹⁷⁹. Fakat aşiret mensupları bu şartları yerine getirmek istemedikleri için eşkıyalığa tevessül etmişlerdir. Merkezî idare, meselenin başka yerlere sirayet ederek madenin tatiline yol açabileceğini göz önünde bulundurarak Çapanoğlu Süleyman Bey ile Bereketlü Madeni Emmini Arabzâde Seyyid Süleyman Ağa'dan aşiret mensuplarının madene bağlanmalarını temin etmelerini istemiştir. Bu iki görevli muhalefetin devam etmesi halinde belirlenen nezri tahsil ederek aşiret beyini cezalandıracaklardı⁹⁸⁰. Böylece sahip olduğu kuvvet dolayısıyla Çapanoğlu Süleyman Bey'den yararlanma yoluna gidilmiştir.

Madene bağlanmamakta direnen Menemencioğlu Ahmed Bey bu defa Tarsus'a saldırmıştır. Mahkemeden yardım dileyen ahali, yağmalanan mallarının geri alınmasının ardından eşkıyaların cezalandırılması için yakınlarda olan Süleyman Bey'in ya da kudretli bir vezirin tayin edilmesini rica etmişlerdir. Adana ve Tarsus mütesellimleri ile Maden-i Hümayun emininin de görevlendirilecek bu kişinin maiyetine verilerek ittifakla

⁹⁷⁹ AŞS, no. 66, s. 5, belge no. 7, tarihsiz, fakat kendisinden önceki ve sonraki kayıtların 21 Muharrem 1208 [29 Ağustos 1793] ve 14 Cemâziye'l-evvel 1208 [18 Aralık 1793] tarihlerini taşıması dolayısıyla bu tarih aralığında olması muhtemeldir.

⁹⁸⁰ Madene bağlandıkları yönündeki emrin Adana ve Tarsus mütesellimlerine ulaşmasını takiben bu görevliler, Menemenci Aşireti Beyi Ahmed Bey'e defalarca adam göndererek emrin yerine getirilmesine çalışmışlardır. Fakat Ahmed Bey ile yandaşları buna itaat etmeyip eşkıyalığa devam etmişlerdir. Bk. BOA, C.DRB, 10/488, 21 Receb 1208 [22 Şubat 1794]; Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II", s. 30-33; AŞS, no. 66, s. 5, belge no. 7, tarihsiz, fakat kendisinden önceki ve sonraki kayıtların 21 Muharrem 1208 [29 Ağustos 1793] ve 14 Cemâziye'l-evvel 1208 [18 Aralık 1793] tarihlerini taşıması dolayısıyla bu tarih aralığında olması muhtemeldir; BOA, C.DRB, 61/3002, 9 Şa'bân 1217 [5 Aralık 1802];

asayışı sağlamalarını istemişlerdir⁹⁸¹. Böylece Tarsus ahalisi rahata kavuşabilmek için topyekûn hareket edilmesini arzulamışlardır⁹⁸². Aslında onların bu isteği Süleyman Bey'in gücünün Bozok'un sınırlarını aştığını, ahali arasında da şan ve şöhret sahibi olduğunu göstermektedir. Nitekim bölgede bu hareketlere engel olabilecek pek çok âyan ailesi varken ahalinin bir tek Süleyman Bey'in adını anması onun bölgedeki itibarını ispatlamaktadır. Bu ise Osmanlı yönetiminin yanı sıra ahalinin de Süleyman Bey'den duyduğu memnuniyetin delilidir.

Hareketlerine bir türlü son vermeyen Menemencioğulları diğer aşiret ve âyanlardan destek almaya çalışmışlardır. Zira bunlar, tek hareket etmeleri halinde başarısız olacaklarını düşündükleri için kalkıştıkları hareketlerde bölgede güç sahibi diğer aşiret ve âyanlarla ittifak yapmışlardır. Bu bağlamda Hacı İlyasoğlu ile Karsandioğulları gibi bu havalideki aşiretlerle ittifak yaparak sekban hazırlamışlardır. Menemencioğulları ile müttefiklerinin kendi namlarına asker tertip etmeleri merkezî idarenin tepkisini çekmiştir. Nitekim bunlar, emirleri altındaki askerle Adana ve Tarsus'un dışında, saldırdıkları tüccar, kervan, yolcuların zahire ve mallarına el koymaktaydılar. Osmanlı yönetimi, bu eşkıyalarla mücadele etmesini emrettiği Süleyman Bey'den Adana mütesellimi, Tarsus voyvodası ve Bereketli madeni eminiyle ittifak yapmasını istemiştir. Verilen emre göre bu görevliler, eşkıyaları bertaraf ederek

⁹⁸¹ Menemencioğlu Ahmed Bey bu hareketleri esnasında Tekelioğlu başta olmak üzere eşkıya reisleriyle ittifak yapmıştır. Bunlar Adana'ya saldırdıktan sonra Tarsus'a doğru hareket etmişlerdir. Kosun kazasının on beş köyünü soyduktan sonra üç binden fazla adamla Tarsus'a saldırarak Mütesellim Toroğlu es-Seyyid Mustafa Ağa ve ahaliyi şehirden kaçırtmışlar, mütesellimin sarayını da yağmalamışlardır. Ayrıca ahaliden salyaneyle toplanan 14 kese akçeyi gasp etmişlerdir. Saldırı esnasında mütesellimin 200 kese akçeye yakın mal ve eşyasına el konulmuş, on beş kişi haksız yere öldürülmüştür. Böylece yaklaşık 2.000 keselik akçeyi yağmalayan eşkıyalar Adana ve Tarsus mütesellimlerinin saldırıları üzerine buradan ayrılmışlardır. Bk. BOA, C.ZB, 69/3425, 4 Ramazân 1208 [5 Nisan 1794].

⁹⁸² BOA, C.DH, 16/791, Gurre-i Zi'l-kâ'de 1208 [31 Mayıs 1794].

asayışı, yolları tasfiye ederek insanların Adana'dan güven içinde gelip geçmelerini sağlayacaklardı. Fakat Tarsus'ta eşkıyalığa tevessül eden Menemencioğlu Ahmed Bey'in Adana'ya saldırma niyetinde olduğu ve bu amaçla Karsandioğulları başta olmak üzere diğer eşkıyalarla ittifak gerçekleştirdiği haber alınmıştır. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi, Süleyman Bey'den asker hazırlayarak bir başbuğ maiyetiyle göndermesini istemiştir. Böylece Menemencioğlu'nun üzerine gidilerek asayiş temin edilecek, el konulan mallar ise geri alınabilecekti⁹⁸³. Bu harekâta eşkıyaların uzaklaştırılması için Adana ve Tarsus mütesellimleri, Bozkır madeni emini, Çapanoğlu Süleyman Bey birlikte hareket edeceklerdi⁹⁸⁴.

Bu gelişmeler karşısında Süleyman Bey'in yazdığı arıza oldukça mühimdir. Bu belge aracılığıyla Süleyman Bey'in düşünceleri, hedefleri ve İstanbul'dan istekleri net olarak okunabilmektedir. Süleyman Bey 1794 yılının sonlarına doğru Tarsus mütesellimi olarak görevlendirilmiştir. Bu yeni görevle birlikte kendisinden ahali ve yolculara zulmeden eşkıyaları bertaraf etmesi istenince Sarımsaklızâde Derviş Mustafa Ağa'yı Tarsus'a mütesellim vekili olarak atayarak emri yerine getirmeye çalışmıştır⁹⁸⁵.

Süleyman Bey bu görevle birlikte işe eşkıya saldırıları nedeniyle başka yerlere kaçan ahaliyi tekrar kadim yerlerine nakletmekle başlamıştır. Ardından ahalinin zorla el

⁹⁸³ BOA, C.DH, 16/791, Gurre-i Zi'l-kâ'de 1208 [31 Mayıs 1794]. Bu konuda Süleyman Bey'e 19-28 Temmuz 1794 civarında emir yazıldığı belirtilmiştir. Bk. BOA, C.DH, 302/15061, 4 Safer 1214 [8 Temmuz 1799].

⁹⁸⁴ BOA, C.DH, 16/791, 9 Zi'l-kâ'de 1208 [8 Haziran 1794].

⁹⁸⁵ BOA, C.DH, 28/1389, 9 Cemâziye'l-evvel 1209 [2 Aralık 1794], Süleyman Bey'in ilk maruzu; AŞS, no. 62, s. 30, belge no. 72, R. Kasım 1208 [R. 26 Teşrin-i Evvel 1208] [M. 6 Kasım 1794]; Vak'anüvis Halil Nuri Bey, *Nûrî Tarihi*, s. 253; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 23, 24; Mert, *Çapanoğulları*, s. 53, 54. Ayrıca zikredilen şer'îyye sicili için bk. Ahmet Cevizci, *62 No'lu Adana Şer'îyye Sicili (H.1208-1209) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2007.

konulan eşyalarından Küçükhalioğlu'nda olanlar sahiplerine teslim edilmiş, bir kısmıysa Menemencioğlu, Tekelioğlu ve diğer aşiret ahâlilerinde kalmıştır. Süleyman Bey'e göre bunlar, üzerlerine asker sevk edilmedikçe el koyduklarını vermeyeceklerdi. Zira Adana Mütesellimi Karcı Mehmed Ağa ile Küçükhalioğlu'nun tahrik ve teşvikleri onların bu konuda ısrarcı olmalarına neden olmaktaydı. Süleyman Bey, Karcı Mehmed Ağa mütesellim olduğu sürece asker sevk edilmesinin bir faydasının olmayacağını ve askerlerin tayinat konusunda zarurete düşeceklerini belirtmiştir. Bahsettiği bu sorunlar nedeniyle bölgede asayiş sağlanıncaya dek yedi-sekiz ay kadar Adana mütesellimliği görevine talip olarak bu görevin uhdesine verilmesini rica etmiştir. Bunun uygun bulunması durumunda üç yüz kadar askeri Adana'ya gönderme ve ardından kethüdasıyla yine asker sevk ederek buradaki eşyaları sahiplerine teslim etme taahhüdünde bulunmuştur. Ayrıca iskân yerlerine ulaşmaları için Bahrili eşkıyasını Tarsus'tan yola çıkaracak ve Tarsus'un imarıyla asayişinin temini konularında çalışacaktı. Süleyman Bey'e göre Adana'daki gelişmeler Tarsus'ta karışıklık çıkmasına yol açmaktaydı. Zira Adana Mütesellimi Karcı Mehmed Ağa, Adana havalisinde ahaliye zulmederken kendisinin Tarsus'a mütesellim vekili göndermesini de çekememişti. Bu nedenle Yörük taifesiyle birlikte hareket ederek ahâlinin el konulan eşyalarının teslimini engellemiştir. Süleyman Bey, Tarsus'ta ahaliye zulmeden eşkıyaların etkisizleştirilebilmesi için öncelikle Karcı Mehmed Ağa'nın azledilmesini ve silahşor olmasından dolayı İstanbul'a çağrılmasını, daha sonra da yerine kendi adamı Ahmed'in görevlendirilmesini istemiştir⁹⁸⁶.

⁹⁸⁶ Hakkında idam emri verilen Küçükhalioğlu'nun af talebi Tarsus mukâta'ası reayasından olması sebebiyle kabul edilmiş ve bundan sonra rızaya aykırı davranışlarda bulunmaması tembihlenmiştir. Bahrili eşkıyası da itaat altına alınırken yaşanan gelişmeler karşısında ahali hem kendilerinin hem de yolcuların Ulukışla'ya gelinceye kadar rahat ve güven içinde olduklarını haber vermişlerdir. Bk. BOA, C.DH, 28/1389, 9 Cemâziye'l-evvel 1209 [2 Aralık 1794], Süleyman Bey'in ikinci maruzu.

Merkezî idare Süleyman Bey'in talebini yerinde bularak isteğe uygun adım atmış ve Adana eski Valisi Vezir Ferhad Paşa'nın mütesellim olarak tayin ettiği Karcı Mehmed Ağa'nın yerine, Kasım 1794'te eyalet bir vezire tevcih edilinceye kadar Süleyman Bey'in adamlarından Ahmed'i Adana mütesellimi olarak atamıştır⁹⁸⁷. Böylece zafer kazanan Süleyman Bey, Tarsus'un ardından Adana mütesellimliğine de kendi maiyetindeki görevliyi getirmeyi başarmış ve bölgedeki gücünü yerli âyanlara nispetle artırmıştır. Bu sayede nüfuz alanının sınırlarını güneye kadar indirmeyi başaran Süleyman Bey, görevlendirilmenin ardından Mütesellim Ahmed'i buraya göndererek eyaletin imarı ve sakinlerinin rahatını sağlamaya, eşkıyaları ise cezalandırmaya çalışacaktı⁹⁸⁸. Bunun ilk emaresi Tarsus sakinlerinden eşkıyalığa tevessül eden Toroğlu Deli Mustafa'yla birlikte hareket ettiği Yeğenoğlu Deli Mustafa'yı idam etmesi olmuştur. Bu süreçte Adana Mutasarrıfı Yusuf Paşa da Karcı Mehmed Ağa'yı idam etmiş ve bu sayede bölgede asayişsizliğe neden olan bu ileri gelenler ortadan kaldırılmıştır⁹⁸⁹.

Bu gelişmeler yaşanırken; Süleyman Bey, olaylar nedeniyle Bereketlü Madenine bağlı Çamardı kazası köylerinden kaçarak başka yerlere iskân olan ahaliyi yurtlarına tekrar yerleştirmekle vazifelendirilmiştir. Ahalinin kadim yurtlarına tekrar dönme taleplerine on seneyi geçtiği gerekçesiyle yerleştikleri yerlerdeki görevliler tarafından müsaade edilmemiştir. Çamardı kadısı İstanbul'a gönderdiği ilamıyla bu insanların madene faydaları olacağı için zaman gözetilmeksizin dönmelerine izin verilmesini talep

⁹⁸⁷ Ahmed'in mütesellimlik görevinin Ferhad Paşa'nın görevden ayrıldığı 14 Kasım 1794'te başlaması uygun bulunmuştur. Bk. *AŞS*, no. 66, s. 57, belge no. 72, Evâsıt-ı Cemâziye'l-evvel 1209 [3-13 Aralık 1794], fermanın 21 Cemâziye'l-âhir 1209 [13 Ocak 1795] tarihinde ulaştığı belirtilmiştir; Vak'anüvis Halil Nuri Bey, *Nûrî Tarihi*, s. 253; Mert, *Çapanoğulları*, s. 54.

⁹⁸⁸ BOA, *C.DH*, 28/1389, Evâsıt-ı Cemâziye'l-evvel 1209 [3-13 Aralık 1794].

⁹⁸⁹ BOA, *HAT*, 1406/56911, 27 Rebîü'l-evvel 1209 [22 Ekim 1794]; BOA, *HAT*, 1414/57751, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1210 [5 Temmuz 1796]; Vak'anüvis Halil Nuri Bey, *Nûrî Tarihi*, s. 253-255.

etmiştir. Osmanlı idaresi, bu başvuruyu olumlu bularak izin verdikten sonra Süleyman Bey, Bereketlü Madeni Emini Arabzâde Süleyman Ağa ve diğer görevlilerden bu konuda insanlara yardımcı olmalarını istemiştir⁹⁹⁰. Fakat bu iskânda başarılı olunamadığı için aynı konu birkaç yıl sonra benzer şartlarla tekrar gündeme gelecek ve yine bu doğrultuda karar alınacaktır⁹⁹¹.

Süleyman Bey'in Adana'da görevlendirildiği bir diğer mesele Hasanpaşazâdeler ile ilgili zimmet konusu olmuştur. Hasanpaşazâde Ahmed, Mustafa ve Mehmed Beylerin ortaklaşa ve malikâne olarak uhdelerinde bulunan Cemaathâ-yı Yörükân-ı Adana, Tarsus ve Sis mukâta'alarının 1786'dan 1797'ye gelinceye kadar biriken emvâlinden bakaya kalmıştı. Bu bakayanın tahsili hususunda diğer memurlarla birlikte görevlendirilen Süleyman Bey, paranın bir kısmını tahsil ederek İstanbul'a göndermiştir. Tarsus mütesellimi olan adamı Derviş Mustafa Ağa'ya da tahsil edeceği paraları İstanbul'a göndermesini tembihlemiştir. Mukâta'a sakinlerinin konar-göçer ve aşiret taifesinden oldukları için ödemeleri gereken paraları vermeden yaylaklarına çıkmaları, bu bakayanın gerekçesi olarak gösterilmekteydi. Osmanlı yönetimi; Hasanpaşazâdeler'e, zimmetlerinde kalan parayı ödemedikleri taktirde borçları tahsil edilinceye kadar mukâta'anın Süleyman Bey'in uhdesine ihale edileceğini haber vermiştir. Fakat tehdit bir işe yaramamış ve bu kardeşler zimmetin tahsili için Süleyman Bey'in mübaşirle birlikte gönderdiği adamına cevap dahi vermemişlerdir. Bu gelişme karşısında hazinedeki nakit darlığı göz önüne alınarak Hasanpaşazâdeler'in 1796-1797 yılı mâlini ödemeleri koşuluyla geçmiş senelerden kalan borçların taksite bağlanması

⁹⁹⁰ BOA, C.DRB, 10/488, 21 Receb 1208 [22 Şubat 1794]; BOA, C.DRB, 61/3002, 9 Şa'bân 1217 [5 Aralık 1802]; Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II", s. 29-33.

⁹⁹¹ BOA, C.DRB, 36/1787, 25 Cemâziye'l-âhir 1211 [26 Aralık 1796]; BOA, C.DRB, 36/1787, 28 Cemâziye'l-âhir 1211 [29 Aralık 1796], Süleyman Bey ile birlikte Çamardı kazası köyleri ahalisinin bulundukları yerlerdeki görevlilere yazılan hüküm.

yoluna gidilmiştir. Fakat bunun ödenememesinden olsa gerek yazılacak yeni emirle Süleyman Bey'den paraları bir an önce tahsil etmesinin istenmesine karar verilmiştir⁹⁹². Böylece tüm çabalara rağmen bu süreçte paranın tahsili gerçekleşmemiştir.

Osmanlı idaresi, verilen görevleri yerine getirmeye çalışan Çapanoğlu Süleyman Bey'e burada daha aktif hareket ederek maden üretimini verimli hale getirebilmesi amacıyla Ocak 1795'te Bozkır ve Bereketlü madenleri eminliği görevini vermiştir⁹⁹³. Bu kararın alınmasında madenlerin imarı ve zarardan korunmasında eminlerin nüfuzunun önemli olduğu düşüncesi etkili olmuştur. Süleyman Bey'e muhtemelen bu tarihlerde Niğde sancağı mütesellimliği de verilmiş olmalı ki Aralık 1796'da kaleme alınan hükümde bu şekilde zikredilmiştir. Bereketlü madeni eminliği görevi Darbhâne-i Âmire Nazırı Mustafa Ağa'nın tavsiyesi sonucunda, madeni idarede sergilediği başarı dolayısıyla 1795'ten 1798'e gelinceye kadar üç sene art arda Süleyman Bey'in idaresine verilmiştir. Süleyman Bey bu görevle birlikte Bereketlü madeninde elde edilen altın, gümüş ve kurşunu devlet adına uygun fiyatla satın alarak bunların yabancılara satılmasına engel olacaktı. Menemenci aşireti ise eski şartlarla anılan madene bağlı

⁹⁹² AŞS, no. 66, s. 63, 64, belge no. 78, 5 Ramazân 1209 [26 Mart 1795]; AŞS, no. 66, s. 78, belge no. 91, Gurre-i Zi'l-hicce 1209 [19 Haziran 1795]; BOA, C.DH, 342/17063, 25 Receb 1211 [24 Ocak 1797]; BOA, C.DH, 342/17063, 13 Şa'bân 1211 [11 Şubat 1797]; BOA, C.ML, 781/31892, 4 Zi'l-hicce 1211 [31 Mayıs 1797]; BOA, C.ML, 781/31892, 6 Zi'l-hicce 1211 [2 Haziran 1797]; Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II", s. 19-21.

⁹⁹³ Süleyman Bey'e bu görevlerin verilmesinde Darbhâne-i Âmire Nazırı Mustafa Bey'in teklifi etkili olmuştur. Zira ona göre üretimi fazla olan bu iki madenin Emîni Seyyid Süleyman Ağa hakkıyla üretim yapamıyordu. Hem bu nedenle hem de ahali ile madenin korunabilmesi için görevin 1794-1795'e mahsuben Süleyman Bey'e tevcih edilmesini önermiştir. Bk. BOA, HAT, 1414/57740, 17 Cemâziye'l-âhir 1209 [9 Ocak 1795]. Mert, bu tarihi hatalı olarak 28 Aralık 1794 olarak vermiştir. Bk. Mert, *Çapanoğulları*, s. 54.

kalacaktı⁹⁹⁴. Her ne kadar Süleyman Bey'in bu görevdeki başarısı dolayısıyla yeniden görevlendirildiği belirtilse de üç yıl sonrasında tam tersi ifadelerle başarısızlığına değinilmiştir. Bu gelişmenin yaşanmasında Bereketlü madeninden elde edilen gümüşü ara ara İstanbul'a göndermesine karşın kurşun göndermemesi ve bunların mahallinde satıldığı yönündeki duyumlar etkili olmuştur. Zira bu dedikoduların duyulması üzerine Süleyman Bey'den kurşunu Tarsus iskelesi vasıtasıyla İstanbul'a sevk etmesi istenmiştir. Bir süre sonra Süleyman Bey'in madenin idaresiyle görevlendirdiği adamı Sadık Ağa'nın bu işte başarılı olamaması ve madenin zarar görmesine yol açtıkları gerekçesiyle Bereketlü madeni eminliği görevi, Niğde mütesellimliği de eklenerek Ocak 1798 sonunda Arab Ağazâde Seyyid Süleyman Ağa'ya tevcih edilmiştir⁹⁹⁵. Süleyman

⁹⁹⁴ Bu görev Süleyman Bey'in uhdesine 1796-1797'ye mahsuben Mart 1796 başlangıcından Şubat 1797 sonuna kadar verilmiştir. Buna göre Bereketlü madeninde serbestiyet şartları uygulanacak, böylece madencilerle madenin bağlı olduğu kaza ahalisi arasındaki davalar, hapis ve tedip gibi işler müstakil olarak Maden Emni ile mahkeme vasıtasıyla görülerek, etraftaki idareciler konuya müdahil edilmeyeceklerdi. Ayrıca madencilerle madene hizmetle yükümlü Çamardı ve Şucaeddin ahalisi serbestiyet şartları gereğince eminleri tarafından kontrol altına alınacak, bunlara başkaları tarafından müdahale edilemeyecekti. Bk. BOA, *C.DRB*, 36/1787, 22 Cemâziye'l-âhir 1211 [23 Aralık 1796]; BOA, *C.DRB*, 36/1787, 25 Cemâziye'l-âhir 1211 [26 Aralık 1796]; BOA, *C.DRB*, 44/2155, 28 Cemâziye'l-âhir 1211 [29 Aralık 1796]. Aynı maden bu defa Mart 1797 başlangıcından Şubat 1798 sonuna kadar tekrar Süleyman Bey'in uhdesine tevcih edilmiş ve önceki şartların geçerli olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda Menemenci aşiretinin de madene bağlılığı devam etmiştir. Bk. BOA, *C.DRB*, 36/1787, 28 Cemâziye'l-âhir 1211 [29 Aralık 1796], ilk hüküm; BOA, *C.DRB*, 36/1787, 28 Cemâziye'l-âhir 1211 [29 Aralık 1796], ikinci hüküm.

⁹⁹⁵ BOA, *C.DRB*, 64/3152, 6 Zi'l-kâ'de 1211 [3 Mayıs 1797]; BOA, *C.DRB*, 64/3152, tarihsiz arz; BOA, *C.DRB*, 42/2099, 22 Zi'l-kâ'de 1211 [19 Mayıs 1797]; BOA, *C.DRB*, 50/2459, 7 Şa'bân 1212 [25 Ocak 1798]; BOA, *C.DRB*, 50/2459, 13 Şa'bân 1212 [31 Ocak 1798]; BOA, *C.DRB*, 7/314, 13 Şa'bân 1212 [31 Ocak 1798]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 55.

Bey ilerleyen zamanlarda bu göreve tekrar getirilmiş, fakat bu defa da vekili Hüseyin'in zulümleri nedeniyle 1809'da eminlik görevinden azledilmiştir⁹⁹⁶.

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı üzere Süleyman Bey'in bölgeye gönderdiği görevliler zaman zaman kimi vakaların yaşanmasına sebep olmuşlardır. Karaisalı ahalisi de Süleyman Bey'in Kethüdası Abdullah'ı kendilerine ait mal ve eşyaları gasp ettiği gerekçesiyle İstanbul'a şikâyet etmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Kethüda Abdullah, maiyetindeki askerle görevlendirildiği Bayezidoğlu'nun üzerine gittikten sonra Adana'ya geldiğinde Adana Mutesellimi Hasanpaşazâde Ahmed Bey, Karaisalu Voyvodası Menemencioğlu Ahmed Bey'e hasımlığı nedeniyle Kethüda Abdullah'a 200 kese akçe teklif ederek onu Menemencioğlu Ahmed Bey'e karşı tahrik etmiştir. Çakıd hanı adlı yerde beş gün bekleyen Kethüda Abdullah'ın, Menemencioğlu'ndan 400 kese akçe istemesi üzerine bunu ödemeye gücü olmayan Menemencioğlu Ahmed Bey 5-10.000 kuruş hizmet teklif etmiştir. Bunu kabul etmeyen Kethüda Abdullah Menemencioğlu Ahmed Bey'in üzerine gitmiştir. Akrabalarıyla Milvan kalesine sığınan Ahmed Bey, eşyalarının yağmalanmasına ve insanların öldürülmesine mani olamamıştır. Kethüda Abdullah ile adamları ahaliye ait 500 kile arpa, 200 kile buğday ve 80 kese akçeden fazla parasına el koymuştur. Mağdur olan ahali bu eşyalar başta olmak üzere mütesellim ile adamlarında kalan 100 keselik hayvan, mal ve eşyaların da sahiplerine iade edilmesini talep etmişlerdir. Osmanlı yönetimi, bu iddiaların aradaki husumet nedeniyle iftira olabileceğini göz önünde bulundurduğu için araştırıldıktan sonra harekete geçilmesinin uygun olacağına kanaat getirmiştir. Böylece gasp edilenler, bunların kime ait olduğu ve kimde bulunduğu hususları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktı⁹⁹⁷.

⁹⁹⁶ Duygu, *Çapanoğulları*, s. 28.

⁹⁹⁷ BOA, C.DH, 302/15061, 4 Safer 1214 [8 Temmuz 1799].

Menemencioğlu Ahmed Bey'in aynı isimdeki oğlu Ahmed Bey de kaleme aldığı hatıratında bu olaya değinmiş ve babası Ahmed Bey'in emri altında olmayı hazmedemeyen Adana ile Tarsus ahalisinin Süleyman Bey'i tahrik ettiklerini belirtmiştir. Bunun neticesinde Süleyman Bey'in, kethüdasını önce yirmi beş bin askerle Bayezidoğlu'nun, ardından da Menemencioğulları'nın üzerine göndermesine sebep olmuşlardı. Bu süreçte Kethüda Abdullah, bölgedeki aşiretlerden de asker eklemek suretiyle kuvvetini kırk bin kişiye çıkarmıştı. Beş bin civarında askeri bulunan Menemencioğlu Ahmed Bey ise siper ve hendek kazdırarak muharebe hazırlıklarına başlamıştı. Çiçeli köyü civarındaki savaşta etrafı sarılan Ahmed Bey Milvan kalesine kaçarken, Kethüda Abdullah'ın Bozok'a dönmesinden istifade eden Hasanpaşazâde Ahmed Bey, Solaklı Mahmud Ağa'yı aşirete bey tayin etmişti. Bir süre sonra toparlanan Menemencioğlu Ahmed Bey'in saldırısı karşısında daha fazla dayanamayan Mahmud Ağa'nın kaçması neticesindeyse Ahmed Bey tekrar aşiret beyi olmayı başarmıştı⁹⁹⁸.

Yaşanan olaylardan bir müddet sonra Çapanoğulları ile Menemencioğulları arasında dostluk tesis edilmiş ve bu sayede iki aile çeşitli defalar Yozgat'ta görüşmüşlerdir. Bu buluşmalardan biri Süleyman Bey ile Menemencioğlu Ahmed Bey arasında 1798-1799'da Yozgat'ta gerçekleşmiştir. Görüşme sırasında Ahmed Bey'e iltifatta bulunan Süleyman Bey, onu hoşnut edecek ifadeler kullanmıştır⁹⁹⁹. Ahmed Bey'in ölümünden sonra yerini alan oğlu Habib Bey de Süleyman Bey ile iyi ilişki takip etmeye önem vermiştir. Bu çerçevede 1808-1809'da Süleyman Bey ile Hazinesaroğlu arasındaki muharebede Çapanoğulları'na destek vermiştir. Bu doğrultuda Süleyman

⁹⁹⁸ Menemencioğlu Ahmed Bey, *Menemencioğulları Tarihi*, yay. haz. Yılmaz Kurt, Akçağ Yay., Ankara, 1997, s.19-21.

⁹⁹⁹ Adana'da pek çok olayın içinde yer alan Menemencioğlu Ahmed Bey, 1799-1800'de Karaisalu'da Karsandioğlu'ndan firar ettiğini söyleyip kapısına sığınan Piş Hasan tarafından öldürülmüştür. Bk. Menemencioğlu Ahmed Bey, *Menemencioğulları Tarihi*, s. 22-25.

Bey'in isteğiyle Hasanpaşazâdeler başta olmak üzere bölgedeki diğer ileri gelenlerle birlikte önce Canik'e, ardından da Yozgat'a gitmiştir. Süleyman Bey, burada tanışma imkânı bulduğu Habib Bey'e babası Ahmed Bey'i öldüren Karsandioğlu'ndan intikam alması için izin vermiştir. Gerçekleştirdiği saldırılarla Karsandioğulları'nı yıpratın Menemencioğulları, bunların kaçması üzerine saldırılarına son vermiştir¹⁰⁰⁰.

Süleyman Bey, Adana ve Tarsus'taki bu etkinliğı sayesinde Tarsus mütesellimliğine adamı Sadık Ağa'yı atamıştır. Fakat mütesellimin bölgenin ileri gelenleri arasında yer alan Kelağazâde Kör Ahmed Ağa'yı idam etmesi, sancakta tepki doğmasına ve şehirden çıkarılmasına yol açmıştır. Bu sırada Süleyman Bey'in dostu Habib Bey, arkasından adam gönderdiği Sadık Ağa'nın geri dönmesini istemiştir. Sadık Ağa bunu kabul etmese de Habib Bey durumdan haberdar olan Süleyman Bey'in takdirini kazanmıştır. Bu yakınlıktan dolayı Süleyman Bey, Tarsus mütesellimliği görevini Habib Bey'e vermeyi vadetmiş fakat bu sırada boşalan koltuğa Küçüklioğlu Abdurrahman Ağa oturmuştur. Abdurrahman Ağa'nın Sadık Ağa'nın şehirden çıkarılması sürecinde ittifak yaptığı Toroğlu Ahmed ve Tekelioğlu Halil Ağalarla arası açılınca bu iki kişi intikam hırsıyla bu defa Habib Bey'le birlikte hareket etmişlerdir. Habib Bey bu işbirliği sayesinde 1805-1806'da¹⁰⁰¹ Tarsus'tan Abdurrahman Ağa'yı çıkarmayı başararak mütesellimlik görevini Toroğlu Ahmed Ağa'yla ortaklaşa yürütmeye başlamıştır. Kısa süre sonra Süleyman Bey, Duhancıbaşı Ömer Ağa'yla buraya bir buyruldu göndererek daha önce vadettiğı gibi Habib Bey'i müstakilen Tarsus mütesellimi tayin etmiştir. Bu durumu hazmedemeyen Küçüklioğlu, Toroğlu ve Kelağazâde Yusuf Ağa ise ittifak yaparak eşkıyalığa başlamışlardır. Habib Bey'in

¹⁰⁰⁰ Menemencioğlu Ahmed Bey, *Menemencioğulları Tarihi*, s. 27-31.

¹⁰⁰¹ Hatıratıta 1220 [1805-1806] yazmaktaysa da Habib Bey'in Yozgat'a 1223 [1808-1809]'te gittiğı düşünöldüğünde daha geç bir tarih olması gerektiğı anlaşılmaktadır. İleride bahsedileceğı üzere bu olayın 1811 civarında yaşandığı anlaşılmaktadır.

Küçükaliolu'nu bozguna uğratması diğçerlerinin mücadeleye dahi girmeden firar etmelerini sağlamış ve sorun bu şekilde çözülmüştür¹⁰⁰². Daha önce ifade edildiğı üzere Süleyman Bey'in uhdesine birkaç yıl sonra Adana mütesellimliği görevinin tevcih edilmesi üzerine de bundan önce mütesellimleri olan Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşılardan Hasanpaşazâde Ahmed Bey'i tekrar mütesellim vekili tayin ederek bu görevi yerine getirmeye çalışmıştır¹⁰⁰³.

Süleyman Bey'in Adana ve Tarsus havalisiyle bağlantısı tasarruf ettiğı çeşitli mukâta'alar sayesinde güçlenmiştir. Nitekim Aralık 1809'da uhdesinde gözüken¹⁰⁰⁴ Tarsus mukâta'asını 1812'de de tasarrufa devam etmiştir¹⁰⁰⁵. Süleyman Bey'in bu bölgede mukâta'a tasarrufuna devam etmesinde ekonomik sebeplerin yanı sıra bölgede nüfuz ve faaliyetlerini devam ettirmek istemesinin de rolü olmuştur. Bu nedenle Mahmud Nedim'in uhdesindeki İstanbul ve tevâbi'i duhan gümrükleri mukâta'ası mülhakatından Adana, Tarsus ve tevâbi'i duhan gümrüğü rüsumatını 1811-1812'de 20.000 kuruş iltizam bedeliyle uhdesine almıştır. Bundan bir sene sonra Mahmud Nedim'in talebiyle bu mukâta'a 1812-1813'e mahsuben yine Süleyman Bey'e ihale edilmiştir¹⁰⁰⁶.

Süleyman Bey'in Adana ve Tarsus bölgesinde sahip olduğı nüfuzdan ürken bölge âyanları ondan kurtulmaya çalışmışlardır. Zira Tarsus mukâta'asını uzun süre malikâne olarak tasarruf etmesi ve Adana ile Tarsus mütesellimliklerini uhdesinde bulundurması, Osmanlı yönetiminin bölgedeki olaylarla ilgili sık sık Süleyman Bey'i

¹⁰⁰² Menemencioğlu Ahmed Bey, *Menemencioğulları Tarihi*, s. 33-37.

¹⁰⁰³ AŞS, no. 53, s. 10, belge no. 25, 21 Şa'bân 1223 [12 Ekim 1808]; AŞS, no. 53, s. 10, belge no. 26, 19 Ramazân 1223 [8 Kasım 1808].

¹⁰⁰⁴ Şânî-zâde Mehmed 'Atâ 'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, C. I, s. 311, 312.

¹⁰⁰⁵ BOA, HAT, 495/24293, 3 Şevvâl 1227 [10 Ekim 1812].

¹⁰⁰⁶ BOA, C.ML, 486/19835, 27 Zi'l-hicce 1227 [1 Ocak 1813].

görevlendirmesine yol açmıştır. Aslında bu durum, merkezî idarenin mesafe bakımından Bozok sancağına uzak kabul edilebilecek bir mukâta'ayı malikâne üzere ona vermesinin gerekçesini açıklar nitelikte olmuştur. Nitekim devlet, aynı Bozok sancağı gibi çeşitli aşiret ve kabilelerle çevrili, aynı zamanda çok fazla âyanın etkin olduğu Çukurova bölgesinde istendiği anda asker tertip ederek etkili şekilde faaliyet gösteren Süleyman Bey'den yararlanmak istemiştir. Fakat bölge ileri gelenleri bu durumu kabullenemeyerek Süleyman Bey'in buradaki nüfuzunu bertaraf etmek için her fırsatı değerlendirmiştir. Ereğli ve çevresinde çeşitli zorbalıklara tevessül eden Bayburdlı Hasan Ağa'nın idamı sürecinde de bu şekilde boy göstermişlerdir¹⁰⁰⁷.

Bayburdlı Hasan Ağa meselesinin görünürdeki sebebi, ahaliye zulmederek devletin verdiği emirleri yerine getirmemesiydi. Fakat asıl sebebin bölgesel güç hesapları olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Süleyman Bey, orduya asker sevk etmesi yönünde emir gelmesi üzerine bunların tertip edilmesi için Niğde ve Aksaray'a görevliler göndermiştir. Bu görevliler bir süre sonra Ereğli'ye bağlı Zanapa'dan döndüklerinde Bayburdlı Hasan Ağa, Bor ve Kilisehisar taraflarına gitmiş, Niğde ahalisinden birkaç eşkıya da ona katılmıştır. Bu gelişme karşısında canları korkusuna düşen Niğde'deki hâkim, müftü ve mütesellim şehirden çıkarak ulaşılması güç taşlık yerlere kaçmışlardır. Bayburdlı Hasan Ağa'nın Zanapa'ya geçmesinin ardından Niğde, Aksaray ve Bor'da karışıklık çıkmış ve bu nedenle zikredilen yerlerden asker ihracı gecikmiştir. Bayburdlı'nun hareketlerinden hem ahali mağdur olmuş hem de güherçile

¹⁰⁰⁷ BOA, C.DH, 6/282, 21 Muharrem 1227 [5 Şubat 1812]; BOA, BEO, AYN. d, no. 2, s. 7, belge no. 4, 8 Muharrem 1227 [23 Ocak 1812]; Menemencioğlu Ahmed Bey, *Menemencioğulları Tarihi*, s. 33. Bayburdlı Hasan Ağa, Ser-bevvâbîn-i Dergâh-ı Âlî unvanına sahipti ve 1809'dan beri Konya sancağında Sultan Selim vakfından Karapınar kazasında voyvodalık yapmaktaydı. Fakat kimi belgelerde Ereğli voyvodası ve âyanı olarak da zikredilmiştir. Bk. BOA, HAT, 504/24842, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1225 [25 Ocak 1811]; BOA, BEO, AYN. d, no. 2, s. 28, 29, belge no. 4, Gurre-i Receb 1227 [11 Temmuz 1812].

sevkine sekte vurulmuştur. Bir önceki sene de görevlendirildiği halde sefere gitmeyen Hasan Ağa'nın hem bu tutumu hem de Niğde, Aksaray ve Anduğu kazalarından zulümlerini içeren ilam ve mahzarların gelmesi üzerine Osmanlı yönetimi Bayburdlu Hasan Ağa'nın idamına hükmetmiştir¹⁰⁰⁸.

Bayburdlu Hasan Ağa'nın idamına karar verilmesinde sefer-i hümâyuna görevlendirildiğinde gideceğini beyan edip gitmemesi, aslen delil taifesinden olması dolayısıyla çevresine topladığı adamlarla etrafa zarar vermesi ve Süleyman Bey'in onun zulümlerini artırdığını bildirmesi etkili olmuştur. Süleyman Bey, görev verilmesi durumunda bunu hızlı bir şekilde yerine getireceğini taahhüt etmiş, Osmanlı idaresi de bu idamın emirlere itaat etmeyen görevlilere örnek olmasını arzuladığı için istediği izni ona vermiştir. Fakat bu görevin icrası düşünüldüğü gibi kolay olmamış ve kuşatma bir aydan fazla sürmüştür. Zira burada devreye Adana Mütesellimi Hasanpaşazâde Ahmed Bey başta olmak üzere Süleyman Bey'i bertaraf etmek isteyen bölge ileri gelenleri girmiştir¹⁰⁰⁹.

Süleyman Bey, idam emri üzerine Kethüdası Abdurrahman Ağa komutasındaki askerleri Bayburdlu Hasan Ağa'nın üzerine sevk etmiş ve Ereğli'de yaşanan çatışma neticesinde asinin iki oğulluğu, mirahuru ve yedi bölükbaşısı idam edilmiştir. Bayburdlu Hasan Ağa ise sarp bir yerde etrafı metris, bağ, bahçe ve ağaçlıkla çevrili Zanapa'ya kaçmayı başarmıştır. Köyün bu konumundan dolayı asker zayıyatı vermemek için Bayburdlu'nun üzerine gidilmeden köy kuşatılmış ve buraya iki günde bir taarruz edilmiştir. Bu süreçte zikredilen ileri gelenlerden bir kısmı Hasanpaşazâde Ahmed

¹⁰⁰⁸ Bayburdlu Hasan Ağa, Ereğli ve havalisinde ahaliye zulmetmesinin dışında Niğde ve Aksaray sancakları ile Bereketlü Madeni taraflarında karışıklık çıkarmıştır. Ayrıca Bekdik aşiretine de musallat olduğu için Baruthaneye gönderilmesi gereken güherçile sevk edilememiştir. Bk. BOA, HAT, 504/24842, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1225 [25 Ocak 1811].

¹⁰⁰⁹ BOA, HAT, 725/34533, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1228 [23 Aralık 1813].

Bey'in tahrikleriyle hareket etmişlerdir. Bu müdahaleye giden süreci ise Tarsus sancağına bağlı Gökçeli Kazası Âyanı Kelinoğlu Ahmed'in göndermesi gereken tekâlif ile mukâta'a gelirlerini Tarsus'a göndermemesi ve zorba bir tavır takınması başlatmıştır. Bölge ileri gelenleri ile Tarsus âyanları bu hareketlerin başkalarına da sirayet etmesi ihtimalini göz önünde bulundurarak birkaç defa Süleyman Bey'den Kelinoğlu'nu idam etmesini istemişlerdir. Talepleri yerine getirilen ileri gelenler, bu defa Hasanpaşazâde Ahmed Bey'in tahrikiyle idamı bahane etmişler, Süleyman Bey'in Tarsus'a mütesellim olarak atadığı Sadık Ağa'yı şehirden kovmuşlar ve yerine de Küçükhalioğlu'nun geçmesini sağlamışlardır. Süleyman Bey, Hasanpaşazâde Ahmed Bey'in bu davranışında bölgede nüfuzunun kırılmasının önemli etkisi olduğunu düşünmekteydi. Bu nedenle Ahmed Bey'in amacı Süleyman Bey'e bağlı kişilerin burada bulunmasını engelleyerek bölgedeki önemli işlerin görülmesine mâni olmak ve böylece idareyi uhdesine alarak istediği gibi hareket etmektir. Hasanpaşazâde Ahmed Bey bir süre sonra Süleyman Bey'in Bayburdlu Hasan Ağa'nın üzerine asker sevk ettiğini ve sonuç almaya yaklaştığını öğrenmiştir. Bunun üzerine kardeşi Mehmed Bey'i, Tarsus âyanlarından Küçükhalioğlu'nu, Kelinoğlu Ahmed'in oğlunu, bazı aşiret ve kaza ahalilerini tahrik ederek çok sayıda askerle Ereğli'ye sevk etmiştir. Böylece hem Hasanpaşazâde Ahmed Bey'in kardeşi Mehmed Bey aracılığıyla kalabalık asker sevk etmesi hem de Konya Mütesellimi Borlu Müftüoğlu Hüseyin Efendi'nin delilbaşısını yardım için buraya göndermesi görevin tehirine yol açmıştır. Gelişmeleri yakından takip eden Osmanlı yönetimi, istenmeyen bu hareket karşısında onlara “*edebleriyle durub*”, Süleyman Bey'in tayin ettiği voyvoda ve görevliye emre aykırı hareketten ve asker toplanmasından vazgeçmelerini emretmiştir. Fakat bu çağrı yerini bulmayınca iki tarafın birbirlerine yaklaşmaları ve çatışma ihtimali doğunca Süleyman Bey, kethüdasını geri çekmek zorunda kalmıştır¹⁰¹⁰.

¹⁰¹⁰ BOA, C.DH, 177/8807, 9 Rebü'l-âhir 1226 [3 Mayıs 1811], Süleyman Bey'in ilk arizası; BOA,

Bu kuşatma esnasında istenmeyen kimi olaylar da cereyan etmiştir. Rikâb-ı hümâyuna başvurarak Voyvodaları Bayburdlı Hasan Ağa'dan memnuniyetlerini dile getiren Ereğli ahalisi Süleyman Bey'in, Kethüdası Abdurrahman ile sevk ettiği askerlerin Ereğli'de altmış kişiyi öldürüp eşyalarını yağmaladıklarını iddia etmişlerdir¹⁰¹¹. Osmanlı yönetimi şikâyet üzerine konunun mahkemede görüşülmesine karar verirken¹⁰¹² mahkemede Süleyman Bey'i vekili Osman ibn-i Süleyman Ağa temsil etmiştir. Hem vekil hem de Süleyman Bey'in kendisi, Abdurrahman Kethüda'nın suçunu kabul etmişlerdir. Nitekim Osman Ağa'ya göre Abdurrahman Kethüda, Bayburdlı Hasan Ağa'nın kasabada olduğunu haber alınca buraya giderek emri okumuş fakat karşı taraf muharebe yolunu tercih etmişti. Çatışma sonucunda kasabaya giren Süleyman Bey'in kuvvetleri Bayburdlı Hasan Ağa'nın firar ettiğini öğrenirken Abdurrahman Ağa, savaşarak girildiği için askerlerin kasabayı yağmalamasına mâni olamamıştır. Süleyman Bey, olayların kethüdasının iyi tedbir alamamasından kaynaklandığı ve bu gibi olaylara rızası olmadığı için onu idam ederek el konulan eşyaları vekili vasıtasıyla sahiplerine vermiştir. Diğer taraftan her ne kadar altmış

C.DH, 177/8807, 9 Rebîü'l-âhir 1226 [3 Mayıs 1811], Süleyman Bey'in ikinci arızası; BOA, *HAT*, 725/34533, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1228 [23 Aralık 1813]. Menemencioğulları isimli hatırat Sadık Ağa'nın şehirden çıkarılması hadisesinin H.1220 [M.1805-1806]'de gerçekleştiği kaydedilmiştir. Fakat Habib Bey'in Yozgat'a H.1223 [M.1808-1809]'te gittiği düşünüldüğünde daha geç bir tarih olması gerektiği anlaşılmaktadır. Belgeler takip edildiğinde ise 1811 civarı olduğu görülmektedir. Bk. Menemencioğlu Ahmed Bey, *Menemencioğulları Tarihi*, s. 33-36.

¹⁰¹¹ BOA, *HAT*, 504/24842, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1225 [25 Ocak 1811]; BOA, *C.DH*, 6/282, 25 Muharrem 1227 [9 Şubat 1812].

¹⁰¹² Davanın Karaman Valisi el-Hac Ali Paşa nezdinde, müderrislerden Seyyid Halil ile mübaşir Hâcegân-ı Divân-ı Hümâyün ve Âmedi Hulefâsından Mehmed Said Efendiler vasıtalarıyla görölerek, gasp edilenlerin sahiplerine teslim edilmesi emredilmiştir. Fakat Ali Paşa, kış için tertip edilen askerlere sürücülük görevinde bulunduğu ve vekil ile davacılar Ereğli'ye geldikleri için duruşmaya dâhil olamamıştır. Bk. BOA, *C.ADL*, 23/1373, 23 Safer 1227 [8 Mart 1812].

kişinin öldüğü belirtilse de Çapanoğulları bu sayının on bir-on iki olduğunu ve kendi taraflarından da seksenden fazla askerin öldüğünü belirtmişlerdir. Bu nedenle ahalinin davalarını çekmemeleri halinde kendilerinin de onlardan diyet isteyeceklerini bildirmeleri üzerine maktullerin varisleri diyet davalarından vazgeçmişlerdir¹⁰¹³.

Görüldüğü üzere yaşananlar tam anlamıyla bir güç savaşından ibaret olmuştur. Hem Süleyman Bey hem de Hasanpaşazâde Ahmed Bey Tarsus ve çevresinde etkin olup, nüfuzlarını artırmaya çalışmışlardır. Başarılı olabilmek adına Hasanpaşazâde Ahmed Bey asi Bayburdlı Hasan Ağa'yı desteklemiştir. Süleyman Bey ise bir taraftan bu asiyi bertaraf etmeye diğer taraftan Ahmed Bey'i etkisizleştirmeye çalışmıştır. Hasanpaşazâde Ahmed Bey'i Süleyman Bey'e karşı faaliyete girişmeye zorlayan gelişmeler tamamen bu doğrultudaki hareketlerden ibaret olmuştur. Ahmed Bey'in, Osmanlı yönetiminin gözünden düşürmek adına Süleyman Bey'in emirleri yerine getirmesini engellemeye çalışması da bu gayesine hizmet etmiştir.

Bahsedilen bu tavırla Osmanlı yönetiminin, Süleyman Bey'den Adana havalisinin mubayaa ve diğer önemli işlerinin yerine getirilmesini istemesi esnasında karşılaşmıştır. Süleyman Bey, Hasanpaşazâde Ahmed Bey'i emrin yerine getirilmesi için nasihat ve zorlama yollarına başvurarak teşvik etmeye çalışmıştır. Bir önceki sene yine Süleyman Bey marifetiyle seferde görevlendirilen Hasanpaşazâde Ahmed Bey, asker göndermeye gücü olmadığını beyan etmişti. Fakat Süleyman Bey bunu dikkate almayarak Ahmed Bey'i zorlamış ve bir miktar askeri kardeşi Mehmed Bey'le orduya sevk etmesini sağlamıştı. Ahmed Bey, bu baskı nedeniyle gücendiği Süleyman Bey'in nüfuzunu kırmak adına hareket etmiş ve devlet işlerinin görülmesi hususunda Süleyman Bey'den gelen yazıları dikkate almamıştır. Yine onun adamlarını şehre sokmayarak

¹⁰¹³ BOA, *C.DH*, 6/282, 21 Muharrem 1227 [5 Şubat 1812]; BOA, *C.DH*, 6/282, 25 Muharrem 1227 [9 Şubat 1812]; BOA, *HAT*, 504/24842, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1225 [25 Ocak 1811]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 29.

bölgedeki önemli işlerin görülmesini önlemeye ve idareyi uhdesine alarak istediği gibi hareket etmeye çalışmıştır. Bu amaçla Bayburdlı Hasan Ağa'nın itaatsizliğinden istifade ettiği gibi daha önce belirtildiği üzere Kelinoğlu'nun idamından da yararlanmıştı¹⁰¹⁴.

Bayburdlı Hasan Ağa'nın kuşatılmasından sonuç alınamaması üzerine Süleyman Bey hemen yeni tedbirleri devreye sokarak Osmanlı yönetimini iknaya çalışmıştır. Süleyman Bey'e göre bir-iki senedir ittifak halinde olan Hasanpaşazâde Ahmed Bey ile Bayburdlı Hasan Ağa bu bölgeleri kendi başlarına zapt ederek buraya tek başlarına hâkim olabilmeye çalışmaktaydılar. Amaçlarına ulaşabilmek adına da yukarıda belirtildiği üzere Tarsus âyanlarını tahrik etmişlerdir. Süleyman Bey, Hasan Ağa'nın affedilerek müttefiklerinin cezalandırılmamaları halinde Adana, Tarsus ve Konya bölgelerinde asayişin sağlanamayacağı ve işlerin görülemeyeceği uyarısında bulunmuştur. Zira bir taraftan Hasan Ağa diğer taraftan Hasanpaşazâde Ahmed Bey ve ortakları buralarda karışıklık çıkarmışlardır. Bu nedenle sefer vakti olması nedeniyle gerçekleştirilecek bir harekâtın zamanı olmadığı ileri sürülmesi işi içinden çıkılmaz bir hâle sokabilirdi. Buna mâni olmanın tek yolu ise asilerin bir an evvel cezalandırılmalarından geçiyordu. Süleyman Bey, kendisine görev verilmesi halinde güçlü bir ordu sevk edeceği taahhüdünde bulunmuştur. Müttefiklerin başkaldırılarının önlenmesi için de civar bölgelerdeki idarecilerin görevlendirilmesinin gerektiğini ifade etmiştir. Böylece müttefikler başkaldıramayacak, kaldırsalar bile bu kadar kalabalık bir ordunun karşısına çıkmaya cesaret edemeyecek ve nihayetinde sorunun üstesinden gelinebilecekti. Tüm bu ifadelerden sonra Osmanlı yönetiminden, bazı sancaklardaki görevlilerin bu konuda memur edilmelerini ve Müftüoğlu'nun idamla cezalandırılmasını talep etmiştir. Yine devlete ihanet eden Ahmed Bey'in kapıcıbaşılığının kaldırılarak tasarrufundaki mukâta'aların uhdesinden alınmasını ve

¹⁰¹⁴ BOA, C.DH, 177/8807, 9 Rebîü'l-âhir 1226 [3 Mayıs 1811], Süleyman Bey'in ilk arızası.

Darbhâne-i Âmire tarafından zapt edilmesini, ayrıca Adana ile Karaman eyaletlerinin ilhaken veya ayrı ayrı Müftî Paşa ve Trabzon eski Valisi Çarhacı Ali Paşa'ya tevcih edilmesini teklif etmiştir¹⁰¹⁵.

Osmanlı yönetimini bu önerilerle ikna etmeye çalışan Süleyman Bey, kendi menfaatini düşünmediğini özellikle vurgulamıştır. Bu talepte bulunmasına Bayburdlu Hasan Ağa'yı çeşitli defalar uyarmasına karşın bir sonuç alamamasının etkili olduğunu ileri sürmüştür. Neticede olayların daha fazla büyüyüp, başka yerlere sıçramaması adına Hasan Ağa'nın affedilmeden harekete geçilmesi gerektiğini bildirmiştir¹⁰¹⁶.

Fakat meclis-i şûrâdaki toplantıda bu gaileden ziyade, orduya sevk edilecek asker sayısında azalma yaşanmamasının temin edilmesi görüşü ağırlık kazanmıştır. Zira Süleyman Bey'in asinin üzerine göndermek istediği askerler aslında ordu için tertip edilmiş, kendisi de bunları ihraçla görevlendirilmişti. Şimdi bu görev için asker sevk edilmesi durumunda orduya gönderilecek asker sayısında azalma meydana gelecekti. Diğer taraftan uzun süredir Adana'da mütesellimlik yapmalarından yararlanarak çeşitli zulümlere sebep olan Hasanpaşazâdeler'den hizmet beklenmediği dile getirilmiştir. Bu nedenle kapıcıbaşlıkları kaldırılıp Adana eyaleti de bir vezire tevcih edildiğinde bunların nüfuzu kırılacak ve böylece Bayburdlu Hasan Ağa'ya yardımlarını

¹⁰¹⁵ Süleyman Bey Osmanlı yönetiminden, Konya sancağının askerlerinin ileri gelenlerden Ebubekir Ağa; Niğde, Aksaray, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Çorum ve Çankırı sancakları ile Larende kazası, Bozkır ve Bereketli madeni eminleri, Esbkeşân voyvodası ve Ankara sancağı askerlerinin âyanları; Beypazarı kazasının askerlerinin ise voyvodası maiyetiyle tarafından tayin edilecek sergerde vasıtasıyla görevlendirilmelerini talep etmiştir. Bk. BOA, *C.DH*, 177/8807, 9 Rebîü'l-âhir 1226 [3 Mayıs 1811], Süleyman Bey'in kapı kethüdasına yazdığı şukka; BOA, *C.DH*, 177/8807, 9 Rebîü'l-âhir 1226 [3 Mayıs 1811], Süleyman Bey'in ilk arızası; BOA, *C.DH*, 177/8807, 9 Rebîü'l-âhir 1226 [3 Mayıs 1811], Süleyman Bey'in ikinci arızası; BOA, *HAT*, 725/34533, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1228 [23 Aralık 1813].

¹⁰¹⁶ BOA, *C.DH*, 177/8807, 9 Rebîü'l-âhir 1226 [3 Mayıs 1811], Süleyman Bey'in ilk arızası.

keseceklerdi. Fakat orduda görevli İçilli Ahmed Paşa'nın uhdesinde olan Adana eyaletinin bir başka vezire tevcih edilmesi için vaktin uygun olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca Karaman eyaleti Ali Paşa'ya tevcih edildiğinde buradan asilere giden yardımlar kesilecek, böylece Süleyman Bey'in istediği yerlerden asker tayinine gerek kalmayacaktı. Konudan haberdar edilen Sultan II. Mahmud da Konya, Adana ve Halep'te birer vezirin bulunmasının uygun olacağını belirtmiş ve bunun ordu-yı hümâyuna yazılmasını istemiştir¹⁰¹⁷.

Gelişmelerden haberdar edilen Sadrazam Yusuf Ziya Paşa, sefer vakti olduğu için bir gaile çıkmasından ve bunun yeni sorunların doğmasına yol açmasından endişe etmiştir. Ardından Hasan Ağa'nın idam edilmesindeki zorluğa değindikten sonra sefere katılması şartıyla bu asinin affedilmesini önermiştir. Nitekim bu karar, anılan zorbayı kontrol altına almayı başaracak Osmanlı yönetiminin menfaatine olacaktı. Böylece Süleyman Bey'in, Adana'nın bir vezire tevcih edilmesi önerisinin yerine getirilmesine de gerek kalmayacaktı. Zira Hasanpaşazâde Ahmed Bey'in Adana'ya tayin edilecek veziri şehre almayacağı aşikârdı. Bu af sayesinde Ahmed Bey ile kardeşinin mukâta'aları ve kapıcıbaşılığı kaldırılarak talep yerine getirilecekti. Yusuf Ziya Paşa'nın bu ifadelerinin ardından ordu-yı hümâyundan, Bayburdlu Hasan Ağa'nın masraflarını karşılayacağı beş yüz askerle orduya katılması şartıyla affedildiği yönünde emir kaleme alınmıştır. Neticede Adana ve Karaman eyaletleri vezire tevcih edilmediği gibi Süleyman Bey de askerlerini geri çekmiştir. Biraz sonra Adana mütesellimi ile kardeşinin tedip edilerek mukâta'a ve kapıcıbaşılığının kaldırılması kararı, Bayburdlu Hasan Ağa'nın kendisine yardım eden bu kişilerin cezalandırıldıklarını görerek sefere gitmekten vazgeçebileceği gerekçesiyle geri alınmıştır. Sultan II. Mahmud emrin bir an önce gönderilmesini istemiş, diğer taraftan “Çaparzâde'ye bir hudûd kat' olunmalıdır ki ba'de'l-yevm ol-hudûdı cismen ve tahrîren tecâvüz etmemelüdür ki herkes emîn olub

¹⁰¹⁷ BOA, HAT, 725/34533, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1228 [23 Aralık 1813].

matlûb olunduğu üzere sefere gelsün”¹⁰¹⁸ diyerek Süleyman Bey’in hareketlerine bir sınır konulması gerektiğini belirtmiştir.

Bayburdlı Hasan Ağa, Süleyman Bey’in tüm gayretlerine rağmen içinde bulunulan durum sayesinde idamdan kurtulmuş fakat ahaliye zulmetmeye devam etmiştir. Karapınar’a bağlı Hotamış derbendi köyü ahalisi Rikab-ı Hümâyuna Hasan Ağa’nın, sevk ettiği eşkıyalarla burada pek çok kişiyi öldürttüğü yönünde arz-ı hâl sunmuşlardır. Osmanlı yönetimi durumu öğrenebilmek adına Karaman valiliğine tayin ettiği Çarhacı Ali Paşa’dan konuyu araştırıp sonucu bildirmesini istemiştir¹⁰¹⁹.

Hakkındaki şikâyetlere rağmen kendisine çeki düzen vermeyen ve hareketlerini devam ettiren Bayburdlı Hasan Ağa hakkında tekrar idam kararı alınmıştır. Karaman Valisi Ali Paşa, Zanapa’da olduğu tespit edilen Hasan Ağa’nın üzerine hareket etmiş, fakat bunu öğrenen Hasan Ağa Adana ile Süleyman Bey’in malikânesi olan Tarsus taraflarındaki bey ve aşiretlere sığınmıştır. Bu süreçte Çarhacı Ali Paşa’nın Tarsus’a saldırması yeni bir anlaşmazlığa gebeydi. Kaleme alınan gizli emirle Ali Paşa’dan, bu müdahaleden zarar gördüğünü belirterek İstanbul’a şikâyet edebileceği için Süleyman Bey’e Hasan Ağa’yı Tarsus’a almamasını tembihlemesi istenmiştir. Ardından Adana ve Tarsus mütesellimleri ile mukâta’a sahibi Süleyman Bey’e Hasan Ağa’nın şehre kabul edilmeden üzerine gidilip idam edilmesi için emir yazılmıştır¹⁰²⁰.

Tüm önlemlere rağmen buraya sığınmayı başaran Bayburdlı Hasan Ağa bir süre bölgede gizlenmiştir. Ali Paşa ise kethüdası maiyetiyle tayin ettiği askerleri, daha önce Tarsus’a mütesellim tayin etmek vaadiyle yanına çektiği Namrun kalesi Âyanı

¹⁰¹⁸ BOA, HAT, 504/24842, katalog tarihi 29 Zi’l-hicce 1225 [25 Ocak 1811].

¹⁰¹⁹ BOA, BEO, AYN. d, no. 2, s. 7, belge no. 4, 8 Muharrem 1227 [23 Ocak 1812].

¹⁰²⁰ BOA, BEO, AYN. d, no. 2, s. 60, 61, belge no. 8, 3 Ramazân 1227 [10 Eylül 1812]; BOA, HAT, 495/24293, 3 Şevvâl 1227 [10 Ekim 1812]; BOA, HAT, 1350/52743, katalog tarihi 29 Zi’l-hicce 1228 [23 Aralık 1813].

Küçükalioglu ile Toroğlu'nun aracılığıyla Tarsus yakınlarına göndermiş, fakat Adana ve Tarsus ahalisi bunları bozguna uğratmıştır. Gelişmeleri Süleyman Bey'den öğrenen Osmanlı yönetimi, anlatılanlar her ne kadar gerçekse de hemen böyle olduğunun düşünülmemesi gerektiğini “*Çaparzâde'nin tahrîrî vâkı' ise de pek de heman mâdde böyledir denilemez zîrâ taşralu bir acâyibdir işleri biri biri içinde sanî'a ile mülâyim kelâm ile bu tarafa tahrîr ederler*” sözleriyle ifade etmiştir¹⁰²¹.

Bayburdlı Hasan Ağa bir süre sonra aldığı yardımla tekrar Anadolu içlerine geçince Ali Paşa da peşinden gitmiştir. Buradaki faaliyeti esnasında beş-altı yüz civarındaki adamı dağılan Hasan Ağa, yanında sadece beş, on kişi kalınca çareyi yeniden Adana'ya firar etmekte bulmuştur. Ali Paşa ise Teke maslahatıyla meşgul olduğu için Osmanlı yönetiminden bu konudaki görevin Adana Valisi Vezir Mustafa Paşa'ya verilmesini arz etmiştir. Sultan II. Mahmud da onun Teke'ye gitmesine ve bu konuda gereken tedbirlerin alınmasına karar vermiştir¹⁰²². Bu süreçte Bayburdlı Hasan Ağa arkasından asker gönderilse de Şam'a kaçmayı başarinca görüldüğü yerde yakalanarak idam edilmesi için Konya'dan Şam'a varıncaya kadar yol üzerindeki görevlilere emirler yazılmıştır¹⁰²³. Böylece Süleyman Bey'le yaşadıkları sorun, bölgedeki âyanların eşkıyaları desteklemelerine ve bölgede sorunların artarak sürmesine yol açmıştır.

¹⁰²¹ Çatışma esnasında sergerdelerden üç yüz kadarı yakalanmış, iki yüzden fazlası öldürülmüş ve bin kadarı ise soyulmuştur. Bk. BOA, *BEO*, *AYN*. d, no. 2, s. 60, 61, belge no. 8, 3 Ramazân 1227 [10 Eylül 1812]; BOA, *HAT*, 1350/52743, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1228 [23 Aralık 1813].

¹⁰²² BOA, *HAT*, 495/24293, 3 Şevvâl 1227 [10 Ekim 1812]. Teke sancağı muhasıllık olarak ilhaken Ali Paşa'nın uhdesine tevcih edilmiş ve kendisinden buranın kontrol altına alınması istenmiştir. Bu kapsamda Ali Paşa harekete geçmiş ve Hamid sancağına bağlı Karaağaç'a gitmiştir. Bk. BOA, *HAT*, 714/34084, 25 Şevvâl 1227 [1 Kasım 1812].

¹⁰²³ BOA, *BEO*, *AYN*. d, no. 2, s. 28, 29, belge no. 4, Gurre-i Receb 1227 [11 Temmuz 1812].

3.2.2. Köse Paşazâdeler ile Akrabalık Bağları

Süleyman Bey, âyan aileleriyle kurduğu bölgesel ittifakların yanı sıra nüfuzunu daha da artırabilmek adına büyük ailelerle akrabalık bağı kurma yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda kızı Asiye Hanım'ı, Divriğili Köse Paşa hanedanından Vezir Köse Mustafa Paşa'nın oğlu Veli Paşa ile evlendirmiştir¹⁰²⁴. Fakat bu akrabalık bağı nedeniyle zamanla güç duruma düşmüştür. Zira önce dünürü Köse Mustafa Paşa, ardından damadı Veli Paşa Osmanlı idaresi nezdinde itibar kaybetmiş ve onların aleyhinde Süleyman Bey'e kimi görevler tevdi edilmiştir. Bu gelişme karşısında devlet ile akrabaları arasında tercih yapmak zorunda kalan Süleyman Bey bir süre akrabalarını gözetmek zorunda kalmıştır.

Bu doğrultuda Süleyman Bey önce Köse Mustafa Paşa sorunuyla muhatap olmuştur. Köse Mustafa Paşa'nın kendisine verilen emirleri yerine getirmek konusunda gösterdiği rehavet ve istenmeyen kimi hareketlere girişmesi 1795'te vezaretinin kaldırılarak Rakka valiliğinden alınmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan hazineye olan külliyetli borcunu ödemesi istenirken Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa ve dünürü Süleyman Bey'e yazılan emirle de yönetim alanlarından geçmesi halinde Köse Mustafa Paşa'yı tutuklamaları ve ondan borcunu ödeyeceği hususunda taahhüt almaları istenmiştir. Fakat bu iki görevli Köse Mustafa Paşa'yla münasebetlerinden dolayı bu konuda bir adım atmamışlardır. Buna karşın Köse Mustafa Paşa, 1802'de ölmeden hemen önce Süleyman Bey'in memuriyetine zarar vererek vergi tahsiliyle görevlendirdiği adamının topladığı paralara el koymuştur¹⁰²⁵.

¹⁰²⁴ Sakaoğlu, *Köse Paşa Hanedanı*, s. 69, 145. Câbî Târihi'nde hatalı olarak Veli Paşa'nın Çapanoğlu Mehmed Paşa'nın damadı olduğu belirtilmiştir. Bk. Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. II, s. 928.

¹⁰²⁵ Sakaoğlu, *Köse Paşa Hanedanı*, s. 105-108, 128.

Köse Mustafa Paşa süreç içerisinde affa uğramış ve kendisine tekrar Sivas valiliği görevi tevcih edilmiştir. Bu süreçte daha önce bahsedildiği üzere 1800’de Süleyman Bey ile birlikte Rakka Valisi Vezir Silahdar Hüseyin Paşa ve Maraş Valisi İsmail Paşa olayında görevlendirilmiştir. Eylül 1802’de ölümünün ardından ise oğlu Veli, babasının yerine ailenin başına geçebilmek için kayınpederi Süleyman Bey’in ezeli düşmanı Tayyar Mahmud Paşa’yı aracı yapmış ve bunun neticesinde hanedanın lideri olmayı başarmıştır. Veli Paşa’ya süreç içerisinde Sivas, Diyarbakır, Rakka, Halep valiliklerinden sonra Divriği malikâne mutasarrıflığı görevleri verilmiştir. 1807 kışı sonlarına doğru Sivas Valisi Mehmed Celaleddin Paşa ile birlikte Rumeli’ye sefere davet edilmiştir. Orduya ulaştığında yanına gelen hafiyelerinin Süleyman Bey’in eşkıya tenkili bahanesiyle Divriği’ye müdahale etmeye hazırlandığını bildirmeleri üzerine Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa’ya 1807 yılı Nisan ayı sonu Mayıs ayı başı gibi buraya müdahale etmemesi yönünde emir kaleme aldirtmiştir. Veli Paşa’nın Süleyman Bey’in ismini kullanmasında muhtemelen bu müdahaleyi bahane ederek memleketine geri dönmek istemesi etkili olmuştur¹⁰²⁶.

Veli Paşa’nın bu coğrafyada asayiş sorununa sebep olması 1812’de devletin karşısında ciddi bir mesele olarak durmaktaydı. Nitekim 1812 baharında İran’dan İstanbul’a doğru gelen el-Hac Hüseyin, Süleyman Bey’in nüfuz alanında yer aldığı için güvenliğinden sorumlu olduğu Deliklitaş menzilinde soyulmuştur. Rişvan aşiretinden Moroğlu Hasan ve yandaşları tarafından gerçekleştirilen bu eylem sonrasında Hüseyin’in 9.250 kuruşluk malı gasp edilince İran Şehzadesi Mirza Abbas, Osmanlı yönetiminden bu eşyaların iadesinin sağlanmasını istemiştir. Bu konuda Süleyman Bey’den, göçebe Rişvan aşireti kendi yaylak ve kışlaklarında oturduğu, ayrıca bunların vergilerinin tahsilinden sorumlu olduğu için harekete geçerek suçluları yakalaması ve el

¹⁰²⁶ BOA, MD, no. 225, s. 25, hkm. 66, Evâhir-i Safer 1222 [29 Nisan-8 Mayıs 1786]; Sakaoğlu, *Köse Paşa Hanedanı*, s. 129, 148-150, 154-164.

konulanları iade etmesi istenmiştir. Bu olaylar karşısında Süleyman Bey'in seyirci kalmasında Rişvan aşireti ile Köse Veli Paşa'nın yakınlıkları dolayısıyla bu işte onun parmağının olması ihtimalini göz önünde bulundurması rol oynamıştır¹⁰²⁷.

Bir süre sonra Veli Paşa'ya mansıp olarak Rakka verilmiş ve onu mansıbına göndermek üzere Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşlarından Eyüb Bey görevlendirilmiştir. Fakat Veli Paşa bu emre itaat etmeyerek Rakka'ya gitmemek için direnmiştir. Bu hareketi nedeniyle Rakka eyaleti uhdesinden alınarak vezaretle Azmizâde Abdullah Paşa'ya tevcih edilmiş, Veli Paşa'nın ise vezareti kaldırılmıştır¹⁰²⁸. Hem bu itaatsizlik hem de bölgede zulümlerini artırması, ahaliden zorla para toplaması, baruthaneler kurdurarak barut üretmesi ve çok sayıda asker toplaması hakkında idam emri verilmesine yol açmıştır. Bu gelişmede İstanbul'un *Sened-i İttifak* sonrası âyanlara karşı takip ettiği politikanın da etkisi olmuş ve idam emrinin infazı Eylül 1812'de Madenler Emmini Ahmed Paşa'ya verilmiştir¹⁰²⁹.

Veli Paşa bu cezadan kurtulabilmek amacıyla Akçadağ ekraına sığınsa da Osmanlı yönetimi, hakkındaki karar kat'i olduğu için Sivas valisi ile Maden-i Hümâyün Emmini Ahmed Paşa'dan onun idamını gerçekleştirmelerini, Süleyman Bey'den de bu görevlilerin zahire ihtiyaçlarının karşılanmasını istemiştir¹⁰³⁰. Bunun üzerine Veli Paşa'nın yakalanabilmesi için öncelikle Behisni tarafı kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Behisni Kaymakamı Abdurrahman Paşa, Sivas valisinin maiyetinde görevlendirilmiştir. Ardından Veli Paşa'nın taraftarları arasında bulunan ve Çamşeyhi olarak anılan eşkıya ile yanındaki beş kişi Sivas valisinin görevlendirdiği kişiler tarafından hapsedilmişlerdir. Eşkıyalık yapan Dikilitaş Menzilcisi Salih de idam

¹⁰²⁷ Sakaoğlu, *Köse Paşa Hanedanı*, s. 177, 178.

¹⁰²⁸ BOA, BEO, AYN. d, no. 1, s. 66, belge no. 2, 19 Safer 1227 [4 Mart 1812].

¹⁰²⁹ Sakaoğlu, *Köse Paşa Hanedanı*, s. 180-182.

¹⁰³⁰ BOA, BEO, AYN. d, no. 3, s. 73, 74, belge no. 7, 22 Receb 1228 [21 Temmuz 1813].

edilmeye çalışılırken Süleyman Bey'in yanına firar etmiştir. Bu doğrultuda Veli Paşa'nın idamı, Salih'in ise yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir¹⁰³¹.

Harekete geçen Maden-i Hümâyün Emini Ahmed Paşa, Veli Paşa'nın bir köyde saklandığını haber alınca kethüdasını askerle bölgeye göndermiş, kendisi de arkalarından hareket etmiştir. Veli Paşa, sıkıştırıldığı sırada yanında bulunan Kemah beylerinden Abdülbaki Bey'in yardımı ve Mehmed Celaleddin Paşa'nın asker desteği sonucu idam edilmekten kurtulmuştur. Nitekim Süleyman Bey ile oğlu Sivas Valisi Mehmed Celaleddin Paşa emre aykırı olarak Veli Paşa'ya yardım edip bu amaçla bin beş yüz asker göndermişlerdir. Her ne kadar bu harekette Veli Paşa'nın Madenler emininin haksız yere saldırıya geçtiğini bildirerek Mehmed Celaleddin Paşa'dan yardım istemesi ve onun da verilen emirden habersiz gözükmesi rol oynasa da Çapanoğulları'nın, akrabaları olan Veli Paşa'nın yaptıklarından habersiz olmaları ihtimali bulunmadığından bu yardımlarında Asiye Hanım'ın Veli Paşa'nın zevcesi olması etkili olmuş olmalıdır. Osmanlı yöneticilerinde, Mehmed Celaleddin Paşa'nın Veli Paşa'ya desteğinin, emr-i âlî yazıldığını bilmeden önce ya da hısımlık dolayısıyla gerçekleştiği kanaati oluşmuştur. Bu nedenle Veli Paşa'nın ölü ya da diri ele geçirilmesinin Mehmed Celaleddin Paşa'dan istenmesine, Süleyman Bey'in de ona yardım ederek Veli Paşa'nın idamını kolaylaştırmasına karar verilmiştir. Aksi yönde davranmaları halindeyse haklarında düşünülen iyi niyetin tersine döneceği belirtilmiştir¹⁰³². Diğer taraftan Sivas valisi de bu konuda gayret sarf edecekti¹⁰³³.

¹⁰³¹ BOA, *BEO*, *AYN*. d, no. 3, s. 111, belge no.1, 13 Ramazân 1228 [9 Eylül 1813].

¹⁰³² BOA, *HAT*, 319/18718, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1227 [3 Ocak 1813]; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. II, s. 928, 1015.

¹⁰³³ BOA, *BEO*, *AYN*. d, no. 3, s. 114, 115, belge no. 3, 15 Ramazân 1228 [11 Eylül 1813]; Sakaoğlu, *Köse Paşa Hanedanı*, s. 183.

Belirtildiği şekilde yeni bir emri kaleme alan Osmanlı idaresi bunu Süleyman Bey'e, Mehmed Celaleddin Paşa'ya, Madenler Emni Ahmed Paşa'ya ve Kemah voyvodasına göndermiştir. Mehmed Celaleddin Paşa ile Süleyman Bey'den Veli Paşa'ya yardımcı olmamaları ve onun kaçmasına izin vermemeleri istenmiş; aksi halde özürlerinin kabul edilmeyeceği uyarısında bulunulmuştur. Ahmed Paşa'dan ise Mehmed Celaleddin Paşa'yla işbirliği yaparak infazı gerçekleştirmesi istenmiştir. Bu kesin karara rağmen İstanbul'dan gönderilen emri coğrafi konumu dolayısıyla diğerlerinden önce alan Süleyman Bey konudan haberdar ettiği Veli Paşa'nın kaçmasını istemiş ve uygun bir zamanda affını talep edebileceğini bildirmiştir. Fakat Veli Paşa kaçmayı başaramadan Mehmed Celaleddin Paşa'nın kuvvetleri Divriği'yi kuşatarak sarayı top atışına tutmuştur. Bunun üzerine aşiret kıyafetleri giyen Veli Paşa, altı yüz süvariyle Akçadağ'a kaçmıştır. Beklenmedik bu gelişme karşısında Osmanlı yönetimi, harekete geçmekte geciken Mehmed Celaleddin Paşa'yı Sivas valiliğinden azlederek Halep'te görevlendirmiştir. Ondan boşalan yere getirdiği Pehlivan İbrahim Paşa'dan da Veli Paşa'nın idamına gayret etmesini istemiştir. Diğer taraftan Süleyman Bey'e yazılan emirde Veli Paşa'nın bağışlanmasının hiçbir şekilde mümkün olmadığı ve rehavet göstermesi halinde Paşayı korumaya çalıştığı intibainın oluşacağı ve bu konudan kendisinin sorumlu tutulacağı belirtilmiştir. Bu yeni dönemle birlikte Pehlivan Paşa'nın Veli Paşa'nın üzerine gitmeye başlamasıyla çatışmada ölen Akçadağlı askerlerin eşleri bu durum karşısında hiddetlenerek Veli Paşa'yı uyuduğu esnada çadır direkleriyle darp ederek öldürmüşlerdir. Veli Paşa'nın eşi Asiye Hanım ise akrabalarıyla birlikte Divriği'den Sivas'a götürülmüş, 1814 yılı sonlarında Divriği'ye dönmesine izin verilmiştir¹⁰³⁴.

¹⁰³⁴ Sakaoğlu, *Köse Paşa Hanedanı*, s. 185-202-214. Câbî Târihi'nde Veli Paşa'nın ekrad beylerinin kendisine teslim ettiği Pehlivan İbrahim Paşa tarafından idam edildiği belirtilmiştir. Bk. Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. II, s. 1015.

3.2.3. Diğer Âyanlar ile İlişkisi

Süleyman Bey, kendisine tevdi edilen görevleri yerine getirerek artık yavaş yavaş yönetime nazını geçirmeye başlamıştır. Bu durumdan istifade ederek kimi görevliler ve aşiret mensupları ile devlet arasında arabulucu olmuş, onlar için İstanbul nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Bu yönde bir gelişme Rışvan aşireti mensuplarının yaylak-kışlak hareketleri esnasında mağdur ettiği ahalinin şikâyetleri neticesinde yaşanmıştır. Osmanlı yönetiminin bölgede emniyetin temin edilebilmesi adına bunların cezalandırılmalarına karar vermesi karşısında devreye giren Süleyman Bey'in aşiret üyelerinin bundan sonra ahali ile yolculara zulmetmemek ve mallarına el koymamak şartlarıyla affedilmeleri isteği kabul edilmiştir¹⁰³⁵. Yine idamına hükmedilen Kozanoğlu Deli Yusuf'a yardım edilmemesi yönündeki emre itaat etmeyen Bozdoğan Aşireti Beyi Kerimoğlu ile diğer ileri gelenlerin cezalandırılmalarına karar verildiğinde Süleyman Bey araya girerek aşiret mensuplarının bu asiye bundan sonra yardım etmemeleri şartıyla affedilmelerini sağlamıştır¹⁰³⁶. Süleyman Bey'in bölgedeki aşiret mensupları hakkındaki bu iltimas taleplerinin kabul edilmesi, kendisinin hatırı kırılarak gücendirilmek istenmediğinin önemli göstergelerinden olmuştur.

Benzer bir gelişme Menteşe sancağı ileri gelenlerinden Çavuşzâdeler ile ilgili yaşanmıştır. Nitekim bu bölgede yer alan âyan aileleri arasındaki çekişme, merkezî yönetimin rekabet halindeki ailelerden bir tarafı destekleyerek verdiği görevlerle, daha da artmıştır. Bu tür hareketlere girişenlere sürgün ve idam kartlarını açan Osmanlı idaresi, böylece istenmeyen hareketleri bertaraf etmeye çalışmıştır. Haklarında bu yönde karar alınan ailelerden biri de Çavuşzâdeler olmuştur. Aile mensuplarının daha önce

¹⁰³⁵ Buna rağmen ilerleyen süreçte herhangi bir olumsuz hareketin vuku bulması durumunda üzerlerine asker gönderilerek cezalandırılacakları ikazında bulunulması da ihmal edilmemiştir. Bk. BOA, *C.DH*, 218/10853, Evâhir-i Safer 1217 [22 Haziran-1 Temmuz 1802].

¹⁰³⁶ BOA, *C.DH*, 218/10853, Evâhir-i Safer 1217 [22 Haziran-1 Temmuz 1802], sureti.

gerek bölgedeki uygunsuz davranışları gerekse de emirleri yerine getirmekteki rehavetleri, gözden düşmelerine ve Limni Adasına sürgünle cezalandırılmalarına sebep olmuştur. Bu esnada Canikli Ali Paşa; kefil olduğu aile üyelerini sürgünden kurtarmakla kalmamış, aynı zamanda Ahmed Ağa'nın oğlu Ebubekir Ağa'ya Kayseri mütesellimliği görevinin verilmesini ve babasının da oğluyla Kayseri'de yaşamasına müsaade edilmesini istemiştir. Talebin Osmanlı yönetimi tarafından kabul görmesiyle bunlar Kayseri'ye gitmişlerdir¹⁰³⁷. Böylece Canikli Ali Paşa bölgede Çapanoğulları'nın nüfuzunu kırmak adına bir hamle yapmıştır. Zira Kayseri'ye mütesellim olarak ekseriyetle ya Çapanoğulları ya aileye yakın kimseler ya da onların önerdiği isimler atanmaktaydı. Canikli Ali Paşa'nın bu adımıyla Kayseri'de Caniklizâdeler'e minnet duyan bir görevli bulunacak ve Çapanoğulları Amasya'nın yanı sıra güneyden Kayseri'yle çevrilmiş olacaktı.

Fakat Ahmed Ağa burada da rahat durmamış ve işlediği suçlar nedeniyle Mısır'a firar etmiştir. Bunun üzerine yakalanarak mallarının müsadere edilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Bu sırada Menteşe sancağı mütesellimliğine Tavas Âyanı Ömer Ağa tayin edilmiş ve Tavaslızâdeler'in Çavuşzâdelere ait muhallefâtı devletten satın alması üzerine iki aile arasındaki mücadele çok daha çetin bir hal almıştır. Böylece Osmanlı yönetimi, görevi aynı yöredeki Tavaslızâdeler'e vermek suretiyle bilerek ya da bilmeyerek bu iki aile arasında sürececek mücadelenin tohumlarını atmıştır. Mısır ileri gelenlerinin devletten Çavuşzâdeler'in afları hususunda ricacı olmaları ve Ahmed Ağa'nın pişmanlığını bildirmesi neticesinde bunlar bağışlanmışlardır. Bir süre sonra da Menteşe sancağı mütesellimliği görevi tekrar bu aileye verilmiştir. Fakat bu görev iki aile arasında sürekli el değiştirmiş ve mücadele uzun süre devam etmiştir¹⁰³⁸.

¹⁰³⁷ Menteşe sancağında Çavuşzâdeler olarak anılan âyan ailesine mensup el-Hac Ahmed, Menteşe sancağı mütesellimliği görevinde bulunmuştur. Bk. Kaymakçı, *Çavuşzâdeler-Milaslızâdeler*, s. 15-23.

¹⁰³⁸ Kaymakçı, *Çavuşzâdeler-Milaslızâdeler*, s. 23-31.

İki aile arasındaki çatışma hız kesmeden devam ederken Osmanlı yönetimi Menteşelü Hasan Çavuşoğlu el-Hac Ahmed Ağa'yı yine sürgünle cezalandırmıştır. Bu kez Çapanoğlu Süleyman Bey, Ahmed Ağa'nın suçlarının affedilerek vilayetinde kalmasına izin verilmesi hususunda Erzurum Valisi Battal Hüseyin Paşa'yla ricacı olmuştur. Kaymakam Paşa da bunlara bir bakıma destek çıkararak affedilmesi ve Menteşe'de ikametine izin verilmesi halinde hem el-Hac Ahmed Ağa'yı hem de Tavaslı Ömer Efendi'yi bundan sonra emre aykırı davranmamaları ve olay çıkarmamaları konusunda uyaracağını belirtmiştir. Sultan I. Abdülhamid, aracılardan girişimi neticesinde el-Hac Ahmed Ağa'yı kalyonların masrafını karşılaması ve Tavaslı Ömer Ağa'yla bir daha çatışmaması karşılığında affetmiştir. Ardından İstanbul'a yerleşmesine izin vermiştir¹⁰³⁹.

Süleyman Bey bu defa Hamid sancağı eski Mütesellimi Yılanlıoğlu Şeyh Ali konusyla meşgul olmuştur. Osmanlı yönetimi ahaliye zulmeden Şeyh Ali'nin cezalandırılmasına karar vermiş ve bu görevi Eylül 1797'de Hamid Sancağı Mütesellimi İbrahim Efendi ile Teke mütesellimine tevdi etmiştir. Mütesellim İbrahim Efendi bu gelişmeler yaşanırken Şeyh Ali'nin üç yük ev eşyası, döşeme, kilim, kürk, nakit ve zimmet defteriyle Süleyman Bey'in yanına firar ettiğini belirtmiştir. Bu nedenle Süleyman Bey ile Aladağlı Mustafa'ya sert bir emir yazılması halinde Şeyh Ali'nin yakalanmasının mümkün olabileceğini bildirmiştir. Bu talep üzerine Süleyman Bey'e yazılan emirde eşkıyalık yapan asilerin idam edilmelerinin düzenin devamı için gerekli olduğu vurgulanmıştır. Bu kapsamda emrin infazı için kendisiyle birlikte Aladağ Âyanı Mustafa'ya hüküm yazıldığı belirtilerek gereğinin yapılması istenmiştir¹⁰⁴⁰. Fakat Osmanlı yönetimi aradan birkaç ay geçtikten sonra bu kesin kararına rağmen Şeyh

¹⁰³⁹ BOA, *İE. HAT*, 5/474, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1199 [2 Kasım 1785].

¹⁰⁴⁰ BOA, *C.DH*, 184/9182, 23 Rebîü'l-evvel 1212 [15 Eylül 1797]; BOA, *C.DH*, 184/9182, Evâhir-i Rebîü'l-evvel 1212 [12-22 Eylül 1797]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 54.

Ali'yi arabulucu olan Süleyman Bey'in ricasıyla affetmiştir. Ardından devlete ödemeyi taahhüt ettiği 12.500 kuruş karşılığında sahip olduğu eşya, hayvan ve paralarının kendisine teslim edilmesine karar vermiştir¹⁰⁴¹.

Süleyman Bey'in âyanların yanı sıra üst düzey devlet görevlileriyle bağlantısını gösteren önemli örneklerden biri Antep'e sürgüne gönderilen es-Seyyid Mehmed Münib Efendi hadisesi olmuştur. Çeşitli kademelerde görev aldıktan sonra 1807'de Anadolu Kazaskeri olan Münib Efendi, Sultan III. Selim'in tahttan indirilmesinin ardından Antep'e sürgünle cezalandırılmıştır. Süleyman Bey, sürgün yerine giderken yolda kendisine misafir olan Mehmed Münib Efendi'nin affedilmesi yönünde İstanbul'a tahrirat göndermiştir. Gelen cevapta Süleyman Bey'in iltimas isteğinin kabul edilmesinin arzulandığına ve Mehmed Münib Efendi'nin *zevat-ı kiramdan* olması nedeniyle rahatıyla huzurunun sağlanmasının önemine değinilmiş, bu nedenle sürgün kararının değiştirilmesine çalışılacağı ifade edilmiştir. Süleyman Bey'den ise irade çıkana kadar Mehmed Münib Efendi'yi ağırlaması istenmiştir¹⁰⁴². Bir süre sonra gelen

¹⁰⁴¹ BOA, C.ML, 643/26379, 3 Cemâziye'l-âhir 1212 [23 Kasım 1797]; BOA, C.ML, 643/26379, 28 Cemâziye'l-âhir 1212 [18 Aralık 1797].

¹⁰⁴² BOA, BEO, AYN. d, no. 2, s. 35, belge no. 2, 12 Receb 1227 [22 Temmuz 1812]. Hoca unvanının yanı sıra Münib mahlasıyla meşhur olan Ayıntabî, babasının debbağlık yapmasından ötürü Debbagzâde şeklinde de anılmıştır. İlk tahsilini Antep'te yapmış, ardından pek çok hocadan edebiyat, İslamî ilimler ve riyâziyyat okumuştur. 1768'de İstanbul'a gidip burada da dersler almış, 1775'te müderris ve bir süre sonra da Saray-ı Hümayun hocası olmuştur. 1783'te huzur derslerinde mukarrir olarak görev almış, 1794'te Kudüs-i Şerîf payesini alarak İzmir kadılığı yapmıştır. Yükselişini sürdürerek önce Bilâd-ı hamse, 1799'da Mekke, 1804'te ise İstanbul payelerini almıştır. Evkâfû'l-Haremeyni'-ş-Şerîfeyn müfettişliği yapmasından sonra 1807'de Meclis-i Mükâleme memuru ve aynı yıl Anadolu Kazaskeri olmuştur. Fakat bu süreçten sonra işler yolunda gitmemiş ve Sultan III. Selim'in tahttan indirilmesi hadisesinde müsamahakâr davranması gerekçe gösterilerek 1808'de Şeyhülislâm Ataullah Efendi ile birlikte İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. 1809'da Ankara'ya, oradan da Antep'e sürgüne gönderilmiş fakat

yeni cevapta Mehmed Münib Efendi'nin sürgün cezasının tamamen affedilmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Buna karşın emekliye ayrılmak suretiyle Antep yerine Güzelhisar'a gönderilmesine karar verildiği ifade edilmiştir. Süleyman Bey'den de Mehmed Münib Efendi'yi Güzelhisar'a göndermesi istenmiştir¹⁰⁴³. Böylece Süleyman Bey'in talebi üzerine Münib Efendi, uzak bir coğrafya yerine mansıplarının bulunduğu yere gitmeyi başarmıştır.

Süleyman Bey'in çevreyle ilişkisini şekillendiren ana unsur, örneklerden de anlaşılacağı üzere sahip olduğu gücü devam ettirebilmek çerçevesinde olmuştur. Bu amaçla bir taraftan kimi âyan aileleriyle mücadele ederken, kimileriyle de çeşitli bağlar vasıtasıyla ittifak kurmuştur. Bunların yanı sıra Adana ve Tarsus örneğinde olduğu gibi bölgedeki istikrarsızlığı kendi lehine çevirecek argümanlar üretmiştir. Böylece Bozok havalisine uzak kabul edilebilecek Çukurova'da dahi yetki alanları tesis etmeyi başarmıştır. Aslında Süleyman Bey'in merkezle takip ettiği uyumlu politika, onun yetki alanlarının genişlemesinin en önemli vasıtası olmuştur. Nitekim Osmanlı yönetimi, asayiş sorunu yaşadığı bölgeleri Süleyman Bey'e tevcih ederek bir anlamda buralarda huzurun sağlanabileceğini düşünmüştür. Yönetimin bu beklentisini karşılamaya çalışan Süleyman Bey diğer taraftan da bu durumdan istifade ederek çevresinde kendisine minnet besleyen irili ufaklı âyanları bulundurabilmek için merkezî idareden hakkında idam ya da sürgün kararı verilenler için ricacı olmuştur.

daha sonra Güzelhisar'a gitmesine izin verilmiştir. Mehmed Münib Efendi 30 Haziran 1823'te vefat etmiştir. Bk. Ahmet Özel, "Ayıntâbî, Mehmed Münib", *DİA*, C. 4, İstanbul, 1991, s. 245.

¹⁰⁴³ BOA, BEO, AYN. d, no. 2, s. 39, belge no. 3, 21 Receb 1227 [31 Temmuz 1812].

IV. BÖLÜM

SÜLEYMAN BEY'İN İLİŞKİ AĞLARI, SERVETİ VE HAYRATI

4.1. Süleyman Bey'in Vefatı ve Muhallefâtı Sorunu

Anadolu'yu gezen seyyah John Macdonald Kinneir, Ekim 1813'te Yozgat'ta dört gün misafir olmuştur. Kinneir, Türkmen kökenli Çapanoğulları'na mensup, *Küçük Asya*'nın en güçlü lideri olarak tanımladığı Süleyman Bey'in güçlü bir otoriteye ve saygınlığa sahip olduğunu belirtmiştir. Ona göre tarımın gelişmesine katkıda bulunan; vergi, asker ve zahire gibi yükümlülükler altında ezilen civar bölgelerde baskıcı önlemlere tevessül etmeyen; idaresi altındaki insanların refahını artıran; geniş yetki alanında başarılı icraatlara imza atan Süleyman Bey, yetkisini artırarak arazisini genişletmiş ve nüfuzundan ödün vermeden bu düzeni korumak adına elinden geleni yapmıştır. Böylece düşmanları tarafından dahi saygı gören Süleyman Bey'e, çevresi de büyük bir sevgi ve hayranlık duymuştur¹⁰⁴⁴.

Kinneir'e göre dört-altı hafta içerisinde kırk bin kişilik ordu hazırlayabilecek durumda olan Süleyman Bey'in idare alanı batıya doğru, Kızılırmak'a kadar ve hatta daha da öteye genişlemiştir. Kasaba ve geniş alanları kapsayan bu sınırlar Çankırı'ya dek uzanmıştır. Yönetim alanı Tosya, Zile ve Tokat'a kadar ilerlemiş; doğuda Malatya, Kayseri ve Seyhan Nehrine kadar sınırlandırılmış; Aksaray, Ereğli, Tarsus ve Silifke'nin bu çeyreği de dâhil olmak üzere güneyde Akdeniz'e ulaşmıştır. Yıllık ortalama 90.000 keselik gelirin büyük oranını eyalette yetiştirilen tahıllardan alınan vergiler oluşturmuştur. Kinneir etrafta, büyük bir saltanat içinde yaşayan Süleyman

¹⁰⁴⁴ John Macdonald Kinneir, *Journey Through Asia Minor, Armenia And Koordistan In The Years 1813 And 1814*, London, 1818, s. 85-92.

Bey'in sahip olduğu servet ve mücevheri sayesinde zenginleştii dedikodusunun yayıldığını belirtmiştir¹⁰⁴⁵.

Seyyah, Süleyman Bey'in konağının haremde çok güzel Gürcü köleleri bulunduğunu özellikle vurgulamıştır. Kinneir, burada kaldığı süre içerisinde, savaşta esir alınıp Mehmed Celeddin Paşa tarafından getirilen ve din değiştirerek Müslüman kadınlarla evlenen birkaç Rus tarafından ziyaret edilmiştir. Belirttiği Rusların burada, önceki hayatlarından daha mutlu olduklarının konuşulduğunu da haber vermiştir. Diğer taraftan Çapanoğlu konağı o denli kalabalıktı ki mutfakta üç yüz kişiyi doyurabilecek kadar yemek yapılmaktaydı. Ayrıca Bükreş'te gördüğü güzel arabalara benzeyen ve Çapanoğlu tarafından kullanılan, altı çekme atlı arabayı ise en büyük oğlu Halep Valisi Mehmed Celeddin Paşa'nın Rusya'dan aldığını bildirmiştir¹⁰⁴⁶.

Texier de Kinneir'ı desteklercesine, Küçük Asya'nın son derebeylerinden ve bağımsız prenslerinden biri olarak tanımladığı Süleyman Bey'in iktidarını ömrü boyunca koruduğunu belirtmiştir. Ona göre şehrin nüfuzunun artmasında Süleyman Bey'in din ve mezhep ayırt etmeksizin insanları buraya getirmeye çalışması etkili olmuştur. Fakat Sultan II. Mahmud'un âyanları ortadan kaldırma politikasının sonucunda bu aile de ilk darbeyi almış, ailenin iktidardan düşüşüyle memlekette düzensizlikler başlamıştır¹⁰⁴⁷.

Seyyahların gözünde bu denli itibar kazanan Süleyman Bey, at üstünde geçirdiği ömrünün son dönemlerinde “ırku'n-nisâ” yani siyatik hastalığıyla¹⁰⁴⁸ mücadele etmiş

¹⁰⁴⁵ Kinneir, *Asia Minor*, s. 85-88.

¹⁰⁴⁶ Kinneir, *Asia Minor*, s. 85-88.

¹⁰⁴⁷ Texier, Süleyman Bey'in ölüm tarihini hatalı olarak 1805 olarak vermiştir. Texier, *Küçük Asya*, s. 45.

¹⁰⁴⁸ İrku'n-nisâ, siyatik ve yanbaşı ağrısı olarak geçmektedir. Bu hastalık “nisâ tamarı demek olur bir ağrıdır ki oyukda peydâ olur aşaga dizden yana iner” şeklinde tanımlanmıştır. Bk. Tabîb İbn-i Şerîf, *Yâdigâr*, s. 426. Siyatik, bel kemiğinde çıkıp bacaklardan topuğa uzanan büyük sinirlerin adıdır. Siyatik

ve ata inip binmeye dahi gücü kalmamıştı¹⁰⁴⁹. İlerleyen yaşı da buna eklenince Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki önemli hizmetkârlarından biri olarak bir döneme damgasını vuran Süleyman Bey, 1813'te 70 yaşlarında vefat etmiş ve Çapanoğlu Büyük Camii haziresinde, türbe dışına defnedilmiştir¹⁰⁵⁰.

Süleyman Bey'in vefatıyla birlikte muhallefâtı meselesi gündeme gelmiştir. Bir kimsenin vefatıyla geride kalan mal ve eşya *muhallefât* olarak tanımlanmakta; *tereke* ve *metrûkât* kelimeleri de bununla aynı manaya gelmektedir¹⁰⁵¹. Fakat buradaki temel mesele Süleyman Bey'in mal varlığından öte bir durumun olmasıdır. Nitekim her ne kadar Süleyman Bey vefat ettikten sonra muhallefâtının tespiti için Nâzır-ı Hububat

hastalığı bunların iltihaplanıp tahriş olmasıyla meydana çıkar. Bu hastalık halk arasında sinir romatizması olarak da bilinir. Bk. Akın Konak-Okşay Aktar, “Medikal Antropoloji Çerçevesinde Tunceli/Ovacık'ta Geleneksel Sağaltma Yöntemleri” *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 35, S. 2, Aralık 2009, s. 164.

¹⁰⁴⁹ BOA, HAT, 1339/52323, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1225 [25 Ocak 1811].

¹⁰⁵⁰ Süleyman Bey'in mezar taşının başucuna “Âlem-i fânî bekâdar olmadı bir kimseye, Bu kazıyye nezd-i erbâb-ı hikemde vâziha, Siyemmâ Cabbârzâde zât-ı memdûhü's-siyer, Rahmet-i Mevlâ anın ruhına olsun sâniha, Türbe-i pâkin hayatında yapub ikdâmla, Bû-yı irfânın meşâmm-ı dehre kıldı fâyiha, Rihlet etdükde cihân-ı tengnâdan (?) akıbet, Mısra'-ı târih-i fevt-i tâb'a oldu lâyiha, Heft merdân-ı ilâhi çıkdılar târih için, Didiler Mîr Süleymân ruhına el-Fâtiha, 1228” tarih kitası yazılmıştır. Ayakucu taşına ise “Hüve'l-bâkî ba-paye-i Mîrâhur-ı Evvel Dergâh-ı Âlî Kapucubaşlılarından Abdülcabbarzâde merhum ve mağfurunleh cennetmekân Süleyman Bey, ruhuçün el-fatiha, sene 1228” yazılmıştır. Bk. Ek 5. Mezar taşında 1228 [1813] yazmasına karşın Süreyya, bu tarihi Muharrem 1229 [Aralık 1813-Ocak 1814] olarak vermiştir. Bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C. 3, s. 93; Yine kimi kroniklerde Süleyman Bey'in vefat ettiği bilgisinin altına 26 Aralık 1813 tarihi düşülmüştür. Bk. Câbi Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. II, s. 1043. Mert, *Çapanoğulları*, s. 65, 66.

¹⁰⁵¹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 399; Parlatır, *Osmanlı Türkçesi*, s. 1116; Devellioğlu, *Ansiklopedik Lûgat*, s. 667.

Cânîbi Salih Efendi görevlendirilse de¹⁰⁵² kayıtlarda Çapanoğlu'nun muhallefâtının defterinin tutulduğu hususunda bilgi yoktur. Bu bağlamda söz konusu olan geriye bıraktığı muhallefâtından ziyade yüksek gelire sahip mukâta'aları ile idaresindeki yerler olmuştur. Zira Süleyman Bey'in ölümüyle birlikte evlatları Osmanlı yönetiminden başvurarak buralara talip olduklarını ifade etmişlerdir. Böylece babalarının sahip olduğu bu büyük gücü devam ettirebilmeyi amaçlamışlardır. Osmanlı yönetimi ise Süleyman Bey'in varislerinin aksine bu gücü kırmaya çalıştığı için yakaladığı fırsatı değerlendirmek istemiştir.

Osmanlı yönetimi Süleyman Bey'in vefatıyla birlikte öncelikle muhallefâtının muhafaza altına alınabilmesine çalışmıştır. Aile üyeleri ise hemen harekete geçerek muhallefâtın kendilerine bırakılması için girişimlerde bulunmuşlardır. Abdülfettah Bey bu amaçla Osmanlı yönetimine başvurarak, babasının geride bıraktığı kız ve erkek yirmi beş evladına merhamet edilmesini istemiştir. Bu nedenle kardeşi Mehmed Celaleddin Paşa'dan haber gelinceye kadar muhallefât bedelinin belirlenmemesini ve mübaşir görevlendirilmemesini rica etmiştir. Ayrıca *hükûmet erbâbı* olmadığı için Bozok sancağının idaresinin kendisine verilmemesini özellikle istemiştir¹⁰⁵³. Uzun yıllar pek çok bölgeyi idare eden bu güçlü ileri gelenin oldukça fazla servete sahip olduğu herkesçe tahmin edilmekteydi. Sultan II. Mahmud da bu yönde kanaate sahip olduğu için Mehmed Celaleddin Paşa'nın talebi karşısında, "*bunun muhallefâtı pek küllî olduğu ma'lûmdur bakalım Celâl Paşa ne sûretle tahrîr edecek*" diyerek bu konuda ne talepte bulunacağını merak ettiğini belirtmiştir¹⁰⁵⁴.

¹⁰⁵² Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, C. I, s. 654; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi*, C. II, s. 1043.

¹⁰⁵³ BOA, HAT, 1268/49098, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1228 [23 Aralık 1813]; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 30; Mert, *Çapanoğulları*, s. 66.

¹⁰⁵⁴ BOA, HAT, 1268/49098, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1228 [23 Aralık 1813].

Abdülfettah Bey'in idareye talip olmaması gayet doğal karşılanmalıdır. Nitekim Süleyman Bey; hayattayken, Canıklılarla mücadelede aktif rol oynayan oğlu Abdülfettah Bey'i ilmiye sınıfına dâhil etmek için girişimlere başlamıştı. Yusuf Ziya Paşa da bu amaçla Osmanlı yönetiminden, Abdülfettah Bey'in Tayyar Mahmud Paşa'yla mücadelesinden kısa süre sonra, 1805 yılı sonlarına doğru *tarîk-i tedrîse* yani ilmiye sınıfına girmesi yönünde niyazda bulunmuştur. Talebin kabul edilmesiyle birlikte¹⁰⁵⁵ ise Abdülfettah Bey'in ilmiye sınıfındaki kariyeri başlamıştı. Bununla yetinmeyen Süleyman Bey, Abdülfettah Bey'in rütbesinin artırılması için bir süre sonra Şeyhülislâm'dan ricacı olmuştu. Süleyman Bey'i hoşnut etmek isteyen Şeyhülislâm'ın bunu uygun bularak Abdülfettah Bey'in rütbesinin musîle-i Süleymaniye olarak artırılmasını işaret etmesi üzerine padişah da buna müsaade etmişti¹⁰⁵⁶.

Abdülfettah Bey ilmiye sınıfı içerisindeki yükselişini babasının ölümünden sonra da devam ettirmiştir. Bu bakımdan İstanbul payesine sahipken, Kalonya kazası arpalığını uhdesinde bulundurmıştır. Abdülfettah Bey'e ilerleyen süreçte Mustafa Paşazâde Esad Bey'in ölümüyle boşta kalan Tatarpazarı kazası, arpalık olarak verilmiştir¹⁰⁵⁷. Bir müddet sonra ise Mekke-i Mükerrreme Kadısı Hasan Paşa imamı Hüseyin Efendi'nin vefatıyla Şeyhülislâmın işareti üzerine bu görev yine kendisine tevcih edilmiştir¹⁰⁵⁸. 1836'da Anadolu, 1839'da ise Rumeli Kadıaskerlikleri payesini almıştır¹⁰⁵⁹.

¹⁰⁵⁵ BOA, HAT, 103/4072-D, 15 Şa'bân 1220 [8 Kasım 1805]; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 253.

¹⁰⁵⁶ BOA, HAT, 1509/57, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1224 [4 Şubat 1810]; Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 253.

¹⁰⁵⁷ BOA, HAT, 1581/40, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1245 [21 Haziran 1830].

¹⁰⁵⁸ BOA, HAT, 554/27418, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1247 [30 Mayıs 1832].

¹⁰⁵⁹ Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları", s. 253.

Halep Valisi Mehmed Celaleddin Paşa da gelişmeleri öğrenir öğrenmez İstanbul'a tahrirat göndermiştir. Abdülfettah Bey'in vücutça zayıflığından bahsettikten sonra muhallefâtın, mübaşir görevlendirilmeden uygun bedelle kendilerine bırakılmasına talip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Bozok'ta ikametine ve Çankırı mukâta'asını Abdülfettah Bey ile tasarruf etmesine izin verilmesini talep etmiştir. Merkezileşmeye önem veren ve bu amaçla âyanları pasivize etmeye çalışan Sultan II. Mahmud ise, bu fırsatı değerlendirmek istemesinden olsa gerek, konuyla ilgili cevabı daha sonra vereceğini belirtmiştir¹⁰⁶⁰.

Çapanoğulları, aksi bir kararla nüfuzlarının zarar görmesini önlemek için girişimlerini sürdürmüşlerdir. Bu amaçla İstanbul'a babalarının muhallefâtını satın almak için 4.000 kese ödemeyi teklif etmişlerdir. Bunun karşılığında idarelerindeki yerlerin kendi uhdelerinde bırakılmasını ve tasarruflarındaki mukâta'aların idaresine kimsenin müdahale etmemesini istemişlerdir. Sultan II. Mahmud, Sadrazam Hurşid Ahmed Paşa'nın onların bu talebini dile getirmesine öfkelenmiş ve “*otuz iki senedir o kadar memâlike bilâ-mezâhim tasarruf eden âdemin ...(?) olduğuna i'timâd edüb takrîre derc eylemeniz garâ'ibdendir*” demek suretiyle Süleyman Bey'in idaresindeki yerleri otuz iki senedir zahmetsiz bir şekilde yönettiğini ileri sürmüştür. Süleyman Bey'in külliyetli muhallefâta sahip olduğu herkesçe malum olduğu için Sultan II. Mahmud da bunu vurgulamış ve Süleyman Bey'in uhdesindeki sancakların, devletin menfaatine olacak şekilde idare edilmesini arzulamıştır. Bu amaçla da Bozok ve Çankırı sancakları, Yeniil hassı voyvodalığı ve diğer mukâta'aların kayıtlarının çıkarılarak çalışma yapılmasını emretmiştir. Bu vefat olayını herhangi bir karışıklığa mahal vermeden atlatmak isteyen Sultan II. Mahmud, aynı zamanda ailenin bölgedeki gücünü

¹⁰⁶⁰ BOA, HAT, 277/16291, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1228 [23 Aralık 1813]; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 250; Mert, *Çapanoğulları*, s. 66, 67.

kırmayı arzulamıştır. Bu amaçla anılan sancakların oğullarından birine mi yoksa bir vezire mi tevcih edilmesinin uygun olacağını öğrenmek istemiştir¹⁰⁶¹.

Çapanoğulları'nın tasarrufunda bulunan yerlerin geleceğiyle ilgili planlarını şekillendirecek meclis, Sultan II. Mahmud'un emri üzerine toplanmıştır. Burada, Süleyman Bey'in uhdesinden mahlûl kalan mukâta'aların satılabileceği, eyalet dâhilindeki iltizamların ise hatt-ı hümayun gereğince vali ve mutasarrıflara verilmesi gerektiği görüşü öne çıkmıştır. Bu nedenle Süleyman Bey'in oğullarının, uhdelerindeki mukâta'aları zapt etmeleri emre aykırı olacağı için mukataalar, bulundukları eyaletteki vali ve mutasarrıflar tarafından tasarruf edilerek iltizam bedelleri mukâta'a sahiplerine verilmeliydi. Diğer taraftan Çankırı sancağının muhassıllık suretinde vezir mansıbı olmaya yeterli gelmeyeceği için ilhaken bir vezire verilmesi ya da Darbhâne-i Âmire tarafından idare edilmesi uygun olacaktı. Benzer şekilde Bozok sancağı da vezir mansıbı olmaya yeterli değildi. Bu durum *“Bozok sancâğı şehir ve kasabâtdan ârî kurâdan ibâret açık bir mahall ve aşâ'ir ve kabâ'ile memerr olduğundan içinde oturmak üzere vezîr mansıbı olmağa mütehammil”* değil sözleriyle ifade edilmiştir. Bu nedenle Bozok sancağı da muhassıllık suretiyle ilhaken tevcih edilebilir ya da mukâta'a suretiyle Süleyman Bey'in oğullarının uhdesinde olduğu için diğer mukâta'alar gibi sancak mutasarrıfının iltizam bedelini vermesiyle muhassıl tarafından zapt edilebilirdi. Bu önerilerin hiçbirinin kabul görmemesi durumunda ise sancak, oğullarından alınıp mukâta'alıktan çıkarılarak uygun görülen kişiye verilebilir ve onlara da mahlûl mukâta'alardan bedel tahsis edilebilirdi¹⁰⁶².

¹⁰⁶¹ BOA, HAT, 1268/49098, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1228 [23 Aralık 1813]; BOA, HAT, 1268/49106-A, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1227 [3 Ocak 1813].

¹⁰⁶² BOA, HAT, 1268/49106-A, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1227 [3 Ocak 1813]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 67.

Fakat bu durumu zorlaştıran bir gelişme vardı ki o da Mehmed Celaleddin Paşa'nın Halep maslahatıyla uğraşması ve yanında Bozok'tan çok sayıda asker bulunması idi. Sancağın başkasına tevcih edilmesi halinde onun devletin gözünden düştüğü algısı oluşacak, maiyetindeki Bozok askerleri dağılacak, Halep'in nizamı sekteye uğrayacak ve nihayetinde hatırı kırılacaktı. Buna mahal vermemek adına, Bozok sancağının Halep'e ilhaken muhassıllık olarak geçici süreliğine Mehmed Celaleddin Paşa'nın uhdesine verilmesi, daha sonra ise başkasına tevcih edilmesi uygun olacaktı. Ayrıca Bozok sancağının güçsüz bir mîr-i mîrâna tevcih edilmesi halinde bu kişi sancağı çevreleyen Türkmen aşiretlerinin zararlarını ortadan kaldırmayacaktı. Görevin Pehlivan İbrahim Paşa gibi muktedir bir vezire verilmesi halindeyse fakir ahali buna dayanamayacaktı. Böylece sancağın bir mîr-i mîrâna verilmesinin zarardan başka getirisi olmayacaktı¹⁰⁶³.

Bozok ve Çankırı sancaklarının geleceğiyle ilgili bu planlar yapılırken Haremeyn-i Şerîfeyn mukâta'alarından Yeniil hassı voyvodalığının durumu da devletin menfaati doğrultusunda şekillenmiştir. Haremeyn mâlini başarıyla tahsil ettikleri için voyvodalık uzun süre Çapanoğulları'nın uhdesinde kalmıştı. Voyvodalığa bağlı aşiretlerin bir kısmı Bozok içinde bir kısmı ise başka yerlerde olduğu için Haremeyn mâlinin zarardan kurtarılabilmesi amacıyla Yeniil voyvodalığının geçici süreliğine yine bu aileden Mehmed Celaleddin Paşa'nın uhdesine verilmesinin uygun olacağı görüşü ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak mecliste, Süleyman Bey'in oğullarının uhdelerindeki mukâta'aların valiler ve sancak mutasarrıflarının iltizamına verilip iltizam bedellerinin ödenmesinin uygun görüldüğü arz edilmiştir. Bu öneriye göre; Çankırı, Darbhâne-i Âmire tarafından zapt edilmeli ve daha sonra iltizamen ya da ilhaken uygun birine verilmeliydi. Diğer taraftan Mehmed Celaleddin Paşa'nın uhdesinde Halep maslahatı

¹⁰⁶³ BOA, HAT, 1268/49106-A, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1227 [3 Ocak 1813]; Mert, *Çapanoğulları*, s.

vardı ve aşiret ile kabilelerin itaat altına alınması eskiden beri bunların elinde bulunmaktaydı. Bu nedenle Bozok sancağı, diğer muhassıllıklar gibi iltizam bedellerini malikâne mutasarrıflarına vermek ve gerektiğinde azledilerek başkasına ihale edilmek üzere muhassıllık şeklinde Mehmed Celaleddin Paşa'ya verilmesi münasip olacaktı¹⁰⁶⁴.

Konu hakkındaki bu detaylı görüşlere rağmen farklı yönde adımlar atılarak Çankırı sancağı muhassıllık olarak Ankara Sancağı Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa'ya, Bozok sancağı ise ilhaken Kayseri Sancağı Mutasarrıfı Ali Paşa'ya tevcih edilmiştir. Böylece Süleyman Bey'in idaresindeki yerler aile fertleri dışındaki görevlilere verilmiştir. Muhallefât ise 4.000 kese bedel karşılığında evlatlarına bırakılmıştır. Bu karar üzerine Kapı Kethüdası Mustafa Bey, 1.000 kesenin elli-altmış gün içinde peşin olarak teslim edilmesi, 3.000 kesenin ise senede biner kese verilmek üzere taksite bağlanmasını talep etmiştir. Ayrıca ödemeyi kolayca gerçekleştirebilmek için Süleyman Bey'in İstanbul ile Bozok'taki alacaklılarını razı etmek amacıyla alacaklarına Osmanlı yönetimi ya da vezirler tarafından müdahale edilmemesini ve alacakların tahsil edilip borçlarının ödenmesine izin verilerek Süleyman Bey'in yirmi altı¹⁰⁶⁵ evladının ihya edilmesini rica etmiştir. Bu istekten kuşkulanan Sultan II. Mahmud, onların amaçlarının ne olduğunu anlayamadığını belirtmiştir. Ardından;

“bedele kat' olundukdan sonra sâ'ir ahz ve i'tâsına müdâhele olunmaz bu âşikârdır bu ta'bîrden merâmları deyn edâ olunca mukâta'aları biz idâre edelim demek ise bu olamaz kendülere semt olanı kendüler idâre edüb âher mahallerde olanları sâ'ir ashâb-ı mukâta'a gibi sancâk mutasarrıflarına verirler vâlidemin ve selâtînin havâssı bu vechle verilür iken sâ'irinin bu

¹⁰⁶⁴ BOA, HAT, 1268/49106-A, katalog tarihi 29 Zî'l-hicce 1227 [3 Ocak 1813]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 66, 67.

¹⁰⁶⁵ Abdülfettah Bey daha önce bu sayıyı yirmi beş olarak vermiş ve muhtemelen bu sayıya kendisini dâhil etmemişti.

fıkrde olması garîbdir” diyerek onların uzaktaki mukâta’aları tasarrufta direneceklerini düşündüğünü ima etmiştir. Devamında ise “bundan sonra buna dâ’ir inhâ iktizâ etmez bilirler ise çok müsâ’ade eyledüm sözü uzadırlar ise başka dürlü yaparım”¹⁰⁶⁶

demek suretiyle onları uyarmıştır. Böylece ailenin bölgede tekrar malî yönden güçlenmesinin önüne geçilmeye çalışmıştır.

Kapı Kethüdası Mustafa Bey’in talebi kabul edilerek bedelin 1.000 kesesinin peşin, geri kalan 3.000 kesenin ise taksitle altışar ayda ödenmesine ve Süleyman Bey’in alacaklarına kimsenin müdahale etmemesine karar verilmiştir. Ayrıca Süleyman Bey’in oğulları uhdelerinde olup, yakınlarda yer alan mukâta’aları yine kendileri idare edeceklerdi. Uzak mesafedekiler ise sancak mutasarrıflarına verilecekti¹⁰⁶⁷. Bozok kadısına yazılan hükümle bu emrin uygulanması istendikten¹⁰⁶⁸ sonra Mehmed Celaledin Paşa İstanbul’a, babası Süleyman Bey’e ait mukâta’alar ile muhalledfât bedeline dair verilen iradeye bağlılığını bildirip teşekkürlerini iletmiştir¹⁰⁶⁹.

Alacak konusundaki kararlar Süleyman Bey’in iltizamındaki mukâta’aların, iltizam bedelleri başta olmak üzere şahısların zimmetlerinde kalan alacakları muhalledfât bedeli karşılığında varislerine terk edilmiştir. Aile üyeleri, muhalledfât bedeli olarak devlete üç taksit halinde ödemeleri gereken 500.000 kuruşun kolay ödenebilmesi için zimmetlerin tahsili hususunda emir yazılmasını istemiştir. Bu kapsamda çeşitli kişilerin

¹⁰⁶⁶ BOA, HAT, 1261/48806, katalog tarihi 29 Zi’l-hicce 1229 [12 Aralık 1814]; BOA, C.ML, 659/26956, Süleyman Bey’in Kapı Kethüdası Mustafa Bey’in takriri; Şânî-zâde Mehmed ‘Atâ’ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, C. I, s. 658; Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi*, C. II, s. 1047; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 30; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 250; Mert, *Çapanoğulları*, s. 67, 68.

¹⁰⁶⁷ BOA, C.ML, 659/26956, 24 Muharrem 1229 [16 Ocak 1814].

¹⁰⁶⁸ BOA, C.ML, 659/26956, 28 Muharrem 1229 [20 Ocak 1814].

¹⁰⁶⁹ BOA, HAT, 1268/49136, katalog tarihi 29 Zi’l-hicce 1228 [23 Aralık 1813].

zimmetinde kalan 178.925 kuruşun tahsil edilebilmesi için Eylül 1815 ortalarında emir yazılmıştı. Hükmün ulaşmasıyla birlikte bakayaların tahsiline çalışılırken bunun bir kısmının daha önce ödendiği belirtilmiştir. Yaşanan sıkıntı karşısında Ankara Sancağı Mutasarrıfı Vezir Hüseyin Paşa ile diğer görevlilerden tahsilde yardımcı olmaları istenmiştir. Yine Yabanâbâd ve Şorba kazalarındaki alacakları ile Pehlüvanlu aşiretinin 1810-1811 ve 1811-1812 senelerine mahsup olan devlet mâlinin tahsil edilmesi için de emir yazılmasına karar verilmiştir¹⁰⁷⁰.

Bu konuda bir çalışma Adana Valisi Vezir Mustafa Paşa tarafından yapılmış ve bu çerçevede İstanbul'a tahrirat göndererek Süleyman Bey'in zimmetiyle ilgili bilgi vermiştir. Buna göre Süleyman Bey'in idaresi altındaki köyler ile iltizamındaki mukâta'aların ahalilerinde kalan zimmetler muhallefât bedeli karşılığında Mehmed Celaleddin Paşa ile diğer varislerine bırakılmıştı. Bu çerçevede zimmetlerden, yarı hissesi Mehmed Celaleddin Paşa'nın uhdesinde olan ihtisab-ı Sis mukâta'asının 1811-1812'den 1813-1814'e gelinceye kadar biriken 20.000 kuruş bedelini Kozanoğlu'ndan; Sarıçam mukâta'asının 1810-1811'den 1813'e gelinceye kadar biriken 14.000 kuruştan bakaya kalan 8.600 kuruşunun mukâta'ayı tasarruflarına alanlardan; 1813'e mahsuben Adana sancağından tertip edilen mubayaanın mîrî fiyatından Süleyman Bey'in talep ettiği 5.000 kuruşun ilgililerden ve yine Süleyman Bey'in Sarıçam Âyanı Karsandioğlu

¹⁰⁷⁰ Tahsil edilmeye çalışılan zimmetleri şunlar oluşturmaktaydı: Çorum sancağında, âyanı temessüküyle asker mübaşiryesinden ve timar erbâbından 7.918,5 kuruş; Amasya sancağının 1809-1810 ve 1810-1811 senelerine mahsuben tertip edilen deve bedeliyesi ve diğer alacaklardan 18.721 kuruş; kaza-i Erbaa ahalisinin 1805-1806'ya mahsuben Sivas valisi imdâd-ı seferiyesinden ve 1807-1808'e mahsuben mekkârî ve şütüran bedelleri ile diğer alacaklardan 63.483,5 kuruş; Ankara sancağında 1809-1810 yılına mahsuben tertip edilen deve bedelleri ve diğer alacaklardan 9.292,5 kuruş; kaza-i Erbaa Voyvodası Hacıoğlu Mustafa'nın zimmet bedeli, devlet mâli ve diğer alacaklarından 71.366 kuruş ve Karakuş kazasından tertip edilen mekkârî deve bahasından 8.143,5 kuruş. Bk. BOA, C.ML, 79/3609, 23 Rebû'l-âhir 1231 [23 Mart 1816].

İshak Ağa'dan talep ettiği 5.000 kuruşun kendisinden tahsil edilmesi için yazılan emir Adana'ya ulaşmıştı. Yapılan incelemede Sis mukâta'asından 5.000 kuruşun daha önce Süleyman Bey'e teslim edildiği, 9.500 kuruşun bu defa mübaşirle gönderildiği ve geri kalan 5.000 kuruşun da gelecek sene ödeneceği belirtilmiştir. Sarıçam mukâta'ası mâlinden talep edilen 8.600 kuruşun 3.500 kuruşunun mübaşirle sevk edildiği bildirilerek geri kalanın da ödeneceği taahhüt edilmiştir. Adana sancağından tertip edilen mubayaa için istenen 5.000 kuruşun devlet tarafından Süleyman Bey'e eksiksiz gönderildiği, fakat onun bu ödemeyi ilgililere yapmadığı ve zimmetinde kaldığı ifade edilmiştir. Bu nedenle talep edilen para bu zimmete mahsup edilmiş ve böylece Süleyman Bey'in zimmeti kalmamıştır¹⁰⁷¹.

Yaşanan gelişmeler karşısında Karsandioğlu İshak Ağa ise kendisinden talep edilen 5.000 kuruşu daha önce Süleyman Bey'e ödediğini belirtmiştir. Mehmed Celaleddin Paşa'nın yarı hissesini uhdesinde bulundurduğu Sis mukâta'asının 1813-1814 ve 1814-1815 seneleri mâllerinden teslim edilmeyen 591 kuruş zimmeti olduğu anlaşılmıştır. Yine 1813 senesine mahsuben mîrî tayinat için Adana ve Tarsus sancaklarından tertip edilen koyunların yedi bin beş yüzer kuruştan olmak üzere 15.000 kuruş bedeliyesinden Tarsus sancağı bedeliyesi, Süleyman Bey'in Kapu Kethüdası Mustafa Bey tarafından anılan senede Kasapbaşı olan Hasan Ramiz'e teslim edilmiştir. Adana sancağı bedeliyesi ise Süleyman Bey'in zimmetinde kalmıştır. Çorum sancağının 1812-1813 senesi zuema ve erbâb-ı timar bedeliyesinden 9.983,5 kuruş da yine Süleyman Bey'in zimmetinde kalmıştır. Böylece Mehmed Celaleddin Paşa ile Süleyman Bey'in toplamda 18.074,5 kuruşluk zimmetlerinin tahsil edilmesi için poliçe hazırlanmıştır. Daha önceki 12.700 kuruşluk poliçenin 9.983,5 kuruşu Çorum sancağının zuema bedeliyesine ve 2.716,5 kuruşu Adana sancağının koyun bedeliyesine mahsup edilerek Hazine-i Âmire'ye teslim edilmiş ve geriye 5.374,5 kuruş zimmetleri

¹⁰⁷¹ BOA, C.ML, 145/6116, 8 Cemâziye'l-evvel 1231 [6 Nisan 1816].

kaldığı anlaşılmıştır. Bu nedenle onlara ödenmesi taahhüt edilen paranın 5.374,5 kuruşunun zimmetlerine mahsuben Hazine-i Âmire'ye ve geri kalanının varisleri tarafına gönderilmesi yönünde görüş bildirilmiştir¹⁰⁷².

Süleyman Bey, herhangi bir tayin emri olmaksızın Kırşehir sancağının Konur kazasındaki Çaşnigir derbendi ağalığını ölümüne kadar tasarruf etmiştir. Burayı, Köprülüoğulları olarak tanınan el-Hac Ali, Hüsrev Şir ve Mehmed Emin aracılığıyla yönetmiştir. Vefatının ardından derbent ağalığı görevi de uhdesindeki diğer görevler gibi aile üyelerine verilmeyerek Köprülüoğulları tarafından bu defa asaleten idareye devam edilmiştir¹⁰⁷³.

Sultan II. Mahmud'un tutumu nedeniyle Bozok sancağındaki etkileri gün geçtikçe azalan Çapanoğulları, kendilerine verilen sözün aleyhine olarak bölgedeki idarecilerin müdahalelerine maruz kalmışlardır. Bu nedenle aile mensuplarının bir kısmı buradan ayrılmaya karar vermiştir. Müderris Abdülfettah Bey de Sadrazam Hurşid Ahmed Paşa'ya yazdığı arizayla Bozok sancağı ve Kayseri'deki mukâta'aları ile zahiresine valilerin iradeye aykırı şekilde müdahale ettiklerini ve bu durumun emniyetine zarar verdiği için İstanbul'a gelmek istediğini bildirmiştir. Şeyhülislâm Dürrîzâde es-Seyyid Abdullah Efendi de Sadrazam Hurşid Ahmed Paşa'dan Abdülfettah Bey'e şefaet edilmesini rica etmiştir. Sultan II. Mahmud, aile üyelerinin bir valinin idaresi altında yaşamaktan rahatsız olduklarını *“bunlar babaları vaktinde serbest alışmışlar şimdi hükümet vâli elinde olduğundan nefslerine güç gelüb böyle bahaneler”* ileri sürüyorlar sözleriyle ifade ettikten sonra bu talebe izin vermiştir¹⁰⁷⁴.

¹⁰⁷² BOA, C.ML, 145/6116, 8 Cemâziye'l-evvel 1231 [6 Nisan 1816].

¹⁰⁷³ BOA, C.NF, 21/1045, 19 Şevvâl 1230 [24 Eylül 1815]; BOA, C.NF, 21/1045, 21 Şevvâl 1230 [26 Eylül 1815]; BOA, C.NF, 21/1045, Gurre-i Zi'l-kâ'de 1230 [5 Ekim 1815]; BOA, C.NF, 21/1045, 18 Zi'l-kâ'de 1230 [22 Ekim 1815].

¹⁰⁷⁴ BOA, HAT, 281/16680, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1235 [7 Ekim 1820].

Ardından Bozok Sancağı Mutasarrıfı Vezir Ali Paşa'dan İstanbul'a gelmesine izin verilen Abdülfettah Bey'i buraya göndermesini istemiştir¹⁰⁷⁵. Aslında Süleyman Bey'in vefatının ardından İstanbul'a giden sadece Abdülfettah Bey olmamış ve onun dışındaki aile mensuplarından bir kısmı da İstanbul'a gitmişlerdir. Nitekim daha önce bahsedildiği üzere İstanbul'daki bazı camilerin hazirelerinde bu aileye mensup kişilerin mezarları bulunmaktadır.

İradeye aykırı bu müdahalelerin dışında, alınan karar çerçevesinde Çapanoğulları'nın tasarrufunda olup uzakta bulunan mukâta'aların bir kısmı bu süreçte başka kişilere tevcih edilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede Abdülfettah Bey ile Pehlivanlıoğlu Mahmud Bey'in ortaklaşa olarak uhdelerindeki *Kars-ı Zulkadriye* mukâta'ası Bozok Sancağı Mutasarrıfı Ali Paşa tarafından voyvodalık suretiyle Kozanoğlu Samur'a verilmiştir¹⁰⁷⁶. Yine eyalet dâhilindeki mukâta'aların ilgili eyalet mutasarrıfına ihale edilmesi yönündeki irade doğrultusunda Adana eyaletindeki *hasha-i livâ-i Tarsus* mukâta'asının Süleyman Bey'den mahlûl kalan ve Darbhâne-i Âmire'ye zapt edilen 1/7 hissesi 6.690 kuruş iltizam bedeliyle 1813-1814'e mahsuben Adana Eyaleti Mutasarrıfı Vezir Mustafa Paşa'ya tevcih edilmiştir¹⁰⁷⁷.

Süleyman Bey'in oğulları uhdelerindeki mukâta'aların bir kısmını kendi istekleriyle terk etmişlerdir. Senelik 3.099,5 kuruş mâlle kayıtlı Adana sancağının Sarıçam kazasına tabi *mahsul-i kürehâ-ı âhen der-Cebel-i Gidin ma'a âhen-i Gidin* mukâta'ası da bunlardan biri olmuştur. Abbas Bey ile Selim Bey, tasarruflarındaki bu

¹⁰⁷⁵ BOA, HAT, 300/17833, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1228 [23 Aralık 1813]; BOA, C.DH, 274/13654, Evâsıt-ı Receb 1229 [28 Haziran-8 Temmuz 1814].

¹⁰⁷⁶ BOA, HAT, 300/17833, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1228 [23 Aralık 1813].

¹⁰⁷⁷ BOA, HAT, 1224/47823-J, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1229 [12 Aralık 1814].

mukâta'ayı zapt ve tamir edemedikleri gerekçesiyle 1818'de devlete terk etmişlerdir¹⁰⁷⁸. Diğer taraftan Abdülfettah, Mehmed, Ahmed, Selim ve Hamza Beyler Boynuinceli hassı mukâta'asını ortaklaşa ve malikâne olarak tasarrufa devam etmişlerdir¹⁰⁷⁹. Selim Bey ile Hamza Bey buna ilaveten *cemaat-i Şerefli mukâta'asını* da uhdelerinde bulundurmışlardır¹⁰⁸⁰.

Süleyman Bey vefat ettiğinde tasarrufundaki mukâta'a ve emlakinin dışında İstanbul'dan bölgeye gönderilen savaş araç gereçlerinin buradan alınarak ihtiyaç duyulan yerlere sevk edilmesine başlanmıştır. Bu amaçla otuz, otuz beş deve yükü fişek ile 150 kantar/27.000 vukıyye civarındaki barutun bir kısmının Erzurum'a, bir kısmının ise Diyarbakır'a nakledilmesine karar verilmiştir. İhtiyaç oluşması halinde ise daha sonra yakın serhatlere gönderilecekti. Fakat bir süre sonra karar değişikliğine gidilerek bu mühimmatın tümünün, ihtiyaç halinde Musul'a gönderilmek üzere Diyarbakır'a nakledilmesine karar verilmiştir. Diğer taraftan Süleyman Bey'in Tarsus veya başka yerlerde zahiresinin olup olmadığı konuya hâkim kişilerden sorulmasının yanı sıra bölgeye gönderilen bir görevli vasıtasıyla da araştırılmıştır¹⁰⁸¹.

¹⁰⁷⁸ Anlaşıldığı kadarıyla 4-14 Nisan 1811 civarında mezad kamesi gönderilmiştir. Bk. BOA, C.DRB, 24/1169, Gurre-i Receb 1233 [7 Mayıs 1818]; BOA, C.DRB, 24/1169, Gurre-i Receb 1233 [7 Mayıs 1818] tarihli Adana Valisi Vezir el-Hac Mustafa Paşa ile Sarıçam kadısına yazılan hüküm.

¹⁰⁷⁹ BOA, C.ML, 13/585, 9 Muharrem 1241 [24 Ağustos 1825]; BOA, C.ML, 13/585, 12 Muharrem 1241 [27 Ağustos 1825]; BOA, C.ML, 13/585, 27 Muharrem 1241 [11 Eylül 1825]; BOA, C.ML, 13/585, mukâta'a mutasarrıfları Mîr Mehmed, Mîr Ahmed, Mîr Hamza, Mîr Selim ve Mîr Abdülfettah'ın arz-ı hâlleri.

¹⁰⁸⁰ BOA, C. Timar (TZ), 40/1958, Seyyid Mustafa veled-i Rıza'nın arz-ı hâli.

¹⁰⁸¹ Bu 150 kantarın 44 vukıyyeye denk gelen İstanbul kantarıyla mı yoksa 180 vukıyyeye karşılık gelen rûmî kantarıyla mı hesaplandığı devlet adamları tarafından tespit edilmeye çalışılmıştır. Kendisine danışılan Kapı Kethüdası Mustafa Bey bilgisi olmadığını belirtince muhtemelen iki kantarın miktarı

Süleyman Bey'e mühimmatın dışında Alemdar Mustafa Paşa'nın sadareti döneminde, askerlerin talim faaliyetlerinde yararlanmaları için tüfek de gönderilmişti. Süleyman Bey'in vefatıyla birlikte bunların tekrar İstanbul'a getirilmesi gündeme gelmiştir. Fakat *harbelü* olan tüfeklerin Ali Paşa'ya teslim edilmesi ya da *heyetiyle* İstanbul'a getirilmesinin dedikoduya sebep olacağı düşünülmüştür. Bunu önlemek adına harbelerinin çıkarılarak sadece tüfeklerin Cebehane-i Âmire'ye iade edilmesi kararlaştırılmıştır¹⁰⁸². Fakat bunlar Ali Paşa zamanında gönderilemediği için konu Bozok sancağının yeni mutasarrıfı Salih Paşa'ya kalmıştır. Tüfeklerin nerede olduğuyla ilgili yapılan araştırmalar neticesinde bu bin tüfek, Yozgat âyanı olup Ali Paşa'nın hizmetinde bulunan Feyzullah Ağa'nın konağında ortaya çıkarılmıştır¹⁰⁸³.

Daha önce bu sayının üç bin olduğu yönünde ihbarlar gelmesi nedeniyle bu defa tüfeklerin sayısı ile ilgili bir sorun yaşanmıştır. İhbar dikkate alındığında Salih Paşa'nın verdiği bilgi eksik kabul edilmiştir. Bu nedenle sayının tamamlanabilmesi için tüfeklerin gerçek miktarının soruşturulmasına, bunun için de bilgisi olduğu düşünülen ve İstanbul'da bulunan Feyzullah Ağa'nın sorgulanmasına karar verilmiştir¹⁰⁸⁴. Öncelikle Cebehane-i Âmire defterlerinde yapılan inceleme neticesinde bu bin tüfeğin dışında bölgeye daha önce tüfek gönderildiği yönünde bir kayda rastlanılamamıştır¹⁰⁸⁵. Feyzullah Ağa ise tüfeklerin Çapanoğlu Abdülfettah Bey'e teslim edildiğini ve konunun

arasındaki fark göz önüne alınarak bunun rûmî kantarla hesaplandığı kabul edilmiştir. Bk. BOA, *HAT*, 1264/48960, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1230 [2 Aralık 1815].

¹⁰⁸² İşlemlerin belirtildiği şekilde yapılması için 18 Mayıs 1814'te Bozok Sancağı Mutasarrıfı Vezir Ali Paşa ile Bozok kadısına emir verilmiştir. Bk. BOA, C.AS, 458/19083, Gurre-i Cemâziye'l-âhir 1230 [11 Mayıs 1815]; BOA, C.AS, 458/19083, 5 Cemâziye'l-âhir 1230 [15 Mayıs 1815]; BOA, *HAT*, 1318/51378, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1236 [27 Eylül 1821].

¹⁰⁸³ BOA, C.AS, 458/19083, 21 Cemâziye'l-evvel 1230 [1 Mayıs 1815].

¹⁰⁸⁴ BOA, C.AS, 458/19083, 29 Cemâziye'l-evvel 1230 [9 Mayıs 1815].

¹⁰⁸⁵ BOA, C.AS, 458/19083, 7 Cemâziye'l-âhir 1230 [17 Mayıs 1815].

ondan sorulması gerektiğini söylemiştir. Abdülfettah Bey de bu sayıyı doğrulayınca¹⁰⁸⁶, belirtilen sayıdan daha fazla olmadığı anlaşılan tüfeklerin Çankırı, Bolu, İznikmid yolu üzerinden İstanbul'a gönderilmesi hususunda Bozok ve Kayseri Sancakları Mutasarrıfı Vezir Salih Paşa ile Yozgat'tan İstanbul'a gelinceye kadar yol üzerindeki görevlilere hüküm yazılmıştır¹⁰⁸⁷.

Vefatının ardından Süleyman Bey'in hukuksuz hareket ettiği yönünde çeşitli kesimlerden şikâyetler gelmiştir. Çankırı sancağının tevcih edildiği Ankara Sancağı Mutasarrıfı Vezir Seyyid el-Hac Abdurrahman Paşa'nın kapı kethüdası da bu doğrultuda bir bilgi paylaşmıştır. Ona göre Süleyman Bey, Çankırı sancağı kazalarına *zaleme ve cebâbire tâ'ifesinden* âyan ve voyvoda tayin ettiği için ahali perişan vaziyetteydi. Bu nedenle bölgede asayiş sağlayabilmek adına Çankırı'ya giderek bunların tedip edilebilmeleri için irade istemiştir¹⁰⁸⁸.

Sivas sancağındaki zuema ve timar erbâbı da Rikab-ı Hümâyuna arz-ı hâl sunarak tasarruflarındaki timar ve zeametleri Süleyman Bey'in uhdesine alarak kendilerine az miktarda hasılat verdiğini belirtmişlerdir. Onlara göre, Süleyman Bey'in vefatı bu zorbalığı bitirmemiş, oğulları da babalarının izinden giderek kendilerine haksızlık etmişlerdir. Fakat artık timar ve zeametlerini ellerindeki beratları doğrultusunda kendileri tasarruf etmeyi arzuladıkları için emir verilmesini istemişlerdir. Zuema ve erbâb-ı timarın tasarruf ettikleri timar ve zeametleri ellerindeki beratları

¹⁰⁸⁶ BOA, C.AS, 458/19083, 17 Cemâziye'l-âhir 1230 [27 Mayıs 1815].

¹⁰⁸⁷ BOA, C.AS, 458/19083, 20 Cemâziye'l-âhir 1230 [30 Mayıs 1815] tarihli hüküm. Alınan karar doğrultusunda Salih Paşa, Çankırı Sancağı Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa, Bolu Sancağı Mutasarrıfı Lütfullah Paşa ile İznikmid mütesellimi ve Yozgat'tan İstanbul'a varınca yol üzerindeki görevlilere ferman yazılarak bu husus belirtildikten sonra bu iş için güvenilir adamlar görevlendirmeleri, tüfekleri hayvanlara yükletmeleri ve hâkimiyet alanlarında bu tüfeklerin zarar görmesini önlemeleri istenmiştir. Bk. BOA, C.AS, 458/19083, 20 Cemâziye'l-âhir 1230 [30 Mayıs 1815] tarihli ferman.

¹⁰⁸⁸ BOA, HAT, 726/34592-A, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1228 [23 Aralık 1813].

gereğince idare ederek mahsul ve vergilerini toplamaları gerekmektedir. Fakat Bozok sancağı Darbhâne-i Âmire'ye zapt ve muhassıllık olarak Kayseri sancağına ilhak edildiği için bunların talepleri iradeye bağlı olmuştur. Sultan II. Mahmud;

“Müteveffâ Çaparzâde bunların nânpârelerini bâd-i hevâ gibi zabt eylediği mahall-i şüphe değildir mu'ahharen sâdır olan hatt-ı hümayunum mücebince Bozok sancâğı mutasarrıfının kapı kethüdası bilâ-cevir ve ezâ bedel-i iltizâmlarını verip irzâ' ettiği sûretde yine ana verirler(?) kendileri haklamak şurût-ı kadîm ise de Çaparzâde vaktinde kendileri haklamazlar idi mûmâ-ileyh dilediği vechle alır idi şimdi vezîrler eshâbını irzâ' şartıyla alacaktır hatt-ı hümayunumun muktezâsı böyledir vezîr irzâ' itmez ise o zamân iktizâsına bakılır”

demıştır¹⁰⁸⁹. Böylece Sultan II. Mahmud, Süleyman Bey'in insanların ekmek paralarını zapt ettiğini kabul ederek acı bir tespitte bulunmuştur. Zira bu konuda, hayattayken Süleyman Bey'i cezalandıracak herhangi bir adım atılmamıştı.

Süleyman Bey vefat ettikten sonra gerek kendi üzerindeki gerekse aile üyelerinin uhdelelerindeki emlak ve eşyalar da satılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede daha önce bahsedildiği üzere aile mensuplarının ellerindeki mukâta'aların büyük kısmı geri alınmıştı. Bunun dışında Süleyman Bey'in Caniklilerle mücadelesine konu olan Amasya ile başka yerlerde sahip olduğu seksen parça emlaki ölümünün ardından müzayedeye 100.550 kuruşa satılmış¹⁰⁹⁰ ve devlet hazinesine gelir kaydedilmiştir.

Kendisinden sonra 1825'te İstanbul'da hayatını kaybeden eşi Hacı Hafize Hanım'ın sahip olduğu eşyalar da vefatının ardından İstanbul'da Bâb-ı Hümayun

¹⁰⁸⁹ BOA, HAT, 1338/52261, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1230 [2 Aralık 1815].

¹⁰⁹⁰ BOA, HAT, 288, 17275, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1229 [12 Aralık 1814]; Uzunçarşılı, “Çapan Oğulları”, s. 250.

Hazinesinde satılmıştır. Bu satış işlemi altı gün sürmüş ve hazineye 169.229 kuruş gelir sağlanmıştır¹⁰⁹¹.

4.2. Maddî Serveti Elde Etme Kanalları

Süleyman Bey sahip olduğu gücünden istifade ederek çeşitli ekonomik faaliyetlere başvurmuş ve bu sayede servet edinebilmiştir. Onun bir âyan olarak güçlenmesi ve servet sahibi olmasında etkili olan faaliyetler arasında mukâta'a, timar ve zeamet tasarrufu ilk sıralarda yer almıştır. Nitekim servetinin kaynakları arasında farklı yerlerde bulunan çok sayıdaki malî birim ile tahsilinde görev aldığı vergiler yer almıştır. Tasarrufundaki birçok mukâta'anın yüksek muaccele miktarına sahip olması onun ödeme gücünün göstergesi olmuş, bu da hazinesinin doluluğuna delalet etmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla elindeki nakdin büyük kısmını yüksek kâr getiren mukâta'alara yatıran Süleyman Bey, böylece yatırdığından daha fazlasını kazanarak servet oluşturmuş ve bu sayede ailesi daha da fazla güçlenmiştir. Bunun farkında olduğu için yakaladığı fırsatları değerlendirerek mümkün olduğunca fazla mukâta'a, timar ve zeamet tasarruf etmeye çalışmıştır.

Servetinin büyüklüğü tahmin edilebilen Süleyman Bey'in muhallefât defteri olmadığı için bu oran net olarak ortaya konulamamıştır. Osmanlı yönetiminin muhallefât bedeli karşılığında bunu Süleyman Bey'in evlatlarına vermeyi düşünmesinin de bunda etkisi olmuş olabilir. Bu doğrultuda Süleyman Bey'in serveti hakkında seyyah Texier'in, Yozgat'ı ziyaret ettiğinde biraz abartılı da olsa, Süleyman Bey'in gelirinin 12 milyon franka ulaştığını ve bunun ¼'ünün merkezî hazineye gittiğini iddia etmesi¹⁰⁹² şu an için eldeki somut bilgilerden biri olarak durmaktadır.

¹⁰⁹¹ BOA, *D.BŞM.MHF.d*, no. 13389, 17 Zi'l-hicce 1240 [2 Ağustos 1825].

¹⁰⁹² Texier, *Küçük Asya*, s. 45.

Süleyman Bey, bizzat kendisi çok sayıda mukâta'ayı tasarruf etmiş, aile üyelerinin de bu faaliyetlerde bulunmalarını sağlamıştır. Bu düşünceyle kendisiyle birlikte eşi, oğulları ve torunları da farklı sayılarda ve yüksek muaccele miktarına sahip mukâta'aları tasarruf etmişlerdir. Oğlu Abdülfettah Bey ile 1788-1789'da uhdesinde bulundurdıkları çok sayıda mukâta'a da bu kabildendi. Baba oğulun anılan yılda tasarruflarında bulunan mukâta'aların bir kaydı çıkarılmıştır. Toplam yirmi yedi mukâta'anın 448.016 kuruş muacceleli olduğu ve üçünü ortaklaşa tasarruf ettikleri anlaşılmıştır. Buna göre bu mukâta'alardan 410.949,5 kuruş muacceleli bulunan on ikisi müstakil, üçü ortak toplam on beşi Süleyman Bey'in; 37.066,5 kuruş muacceleli bulunan diğer yarısı ise Abdülfettah Bey'in uhdesinde yer almıştır¹⁰⁹³.

Süleyman Bey'in vefatıyla birlikte kendisi ve aile efradı tarafından tasarruf edilen mukâta'aların bir listesi çıkarılmıştır. Mukâta'aların isimlerinin kaydedildiği deftere göre Süleyman Bey on bir; eşi, oğulları ve torunları ise yüz yirmi mukâta'anın tamamı ya da belirli hisselerini uhdelerinde bulundurmışlardır¹⁰⁹⁴. Fakat Süleyman Bey'in tasarruf ettiği mukâta'aların bu listede belirtilenlerle sınırlı olmadığı ve sayının zaman içinde değiştiği anlaşılmaktadır. Zira kayıtlarda yer alan bilgilere göre 105.000 kuruş iltizam bedelli Yeniil ve Halep Türkmenleri hassı mukâta'asını¹⁰⁹⁵, ortaklaşa ve

¹⁰⁹³ Bu mukâta'aların 67.203 kuruş cebelü bedeliyesi bulunmaktaydı. Çapanoğulları ailesine mensup olmadıkları halde Çapanoğlu Mustafa Bey'e tabi olan Gödesli Mustafa Ağa 225 ve Osman Ağa 540 olmak üzere toplamda 765 kuruş cebelü bedeli vereceklerdi. Bk. BOA, C.AS, 611/25761, 15 Cemâziye'l-âhir 1203 [13 Mart 1789]. Liste için bk. Ek 7.

¹⁰⁹⁴ BOA, HAT, 1268/49106-B, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1227 [3 Ocak 1813]; Mert, *Çapanoğulları*, s. 64, 65.

¹⁰⁹⁵ BOA, C.AS, 611/25761, 11 Cemâziye'l-âhir 1203 [9 Mart 1789]; BOA, C.AS, 611/25761, 15 Cemâziye'l-âhir 1203 [13 Mart 1789]; BOA, C.AS, 611/25761, masraf kaydı; BOA, C.AS, 611/25761, arz, tezkere ve ilm u haberin 15 Cemâziye'l-âhir 1203 [13 Mart 1789]'te verildiği belirtilmiştir; BOA,

malikâne olarak Develü mukâta'asını¹⁰⁹⁶ ve *livâ-i Kars-ı Maraş ve çeltük-i enhâr-ı Kars* mukâta'asını da tasarrufu altında bulundurmuştur¹⁰⁹⁷.

Süleyman Bey'e mukâta'a tevcih edilmesinde eşkıyalık hareketleri nedeniyle kimi mukâta'alardan istenilen verimin alınamaması da etkili olmuştur. Nitekim sahip olduğu gücün etkisiyle eşkıyaların bertaraf edilerek mukâta'adan verim alınabilmesinin Süleyman Bey sayesinde gerçekleşebileceğine inanılmıştır. Livâ-i Kars-ı Maraş ve

C.AS, 611/25761, Süleyman Bey'in kapı kethüdasının arzı; BOA, HAT, 1381/54560, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1203 [20 Eylül 1789].

¹⁰⁹⁶ BOA, AE. SABH.I, 193/12908, 13 Rebîü'l-evvel 1198 [5 Şubat 1784]; BOA, AE. SABH.I, 193/12908, Kapı Kethüdası Evkâtlızâde Mîr Süleyman'ın takriri. Kayıtlara göre Niğde'deki Develü ve tevâbi'i hassı 1782-1783'te malikâne olarak Süleyman Bey ile Osman Ağa'nın ortaklaşa tasarrufunda idi ve senelik 356.854 kuruş mâli vardı. Ayrıca malikâne şartları gereğince *serbestiyet* olarak idare edilen bu mukâta'aya fermansız müdahalede bulunulmamalı ve herhangi bir şey talep edilmemeliydi. Fakat Bereketlü Madeni Emîni, mukâta'anın madene bağlı olduğunu öne sürerek mübaşirler gönderip salyane talep etmişti. Müdahalenin önlenmesini isteyen Süleyman Bey, aksi takdirde devlet mâlinin azalacağını ve mukâta'anın zarar göreceğini ileri sürmüştür. Taraflardan biri Bereketlü Madeni Emîni olduğu için konuya Darbhâne-i Âmire Nazırı Mehmed de müdahil olmuştur. Süleyman Bey'i destekleyen Nazır Mehmed'e göre, Niğde sancağı Bereketlü Madenine bağlanmış olsa da bu mukâta'anın maden tarafından zapt edilmesine dair kayıt yoktu. Açıklamalar üzerine Niğde sancağı ilhakıyla Bereketlü Madeni Emîni olan Hâcegân-ı Divân-ı Hümâyûn'dan Ahmed'e müdahalesine son vermesi yönünde hüküm yazılmıştır. Bk. BOA, AE. SABH.I, 193/12908, 19 Safer 1198 [13 Ocak 1784]; BOA, AE. SABH.I, 193/12908, Darbhâne-i Âmire Nazırı Mehmed'in ilamı; BOA, AE. SABH.I, 193/12908, 21 Safer 1198 [15 Ocak 1784]. Emirde, kayıtlardan Niğde sancağının Ağustos-Eylül 1783'ten itibaren Bereketlü Madenine bağlandığının öğrenildiği, Develü mukâta'asının ise buraya bağlandığı yönünde kayıt bulunmadığı ifade edilmiştir. Bu doğrultuda mukâta'anın malikâne mutasarrıfı tarafından serbestiyet üzere zapt edileğeldiğinin anlaşıldığı, Darbhâne-i Âmire Nazırı Mîr Mehmed de aynı kanaate sahip olduğu için bu hareketinden vazgeçmesi istenmiştir. Bk. BOA, AE. SABH.I, 193/12908, 13 Rebîü'l-evvel 1198 [5 Şubat 1784].

¹⁰⁹⁷ BOA, C.ML, 694/28415, 6 Zi'l-kâ'de 1212 [22 Nisan 1798].

çeltük-i enhâr-ı Kars mukâta'ası da bu amaçla Mart 1798'de uhdesine verilmiştir. Buna göre Muhasebe-i Evvel Hurşid Süleyman'ın malikâne üzere tasarrufundaki mukâta'a eşkıyalık hareketleri dolayısıyla tasarruf edilemez hâle gelmişti. Hurşid Süleyman, eşkıyalık faaliyetlerinin ahalinin dağılmasına ve mukâta'anın zarar görmesine yol açtığını, bunların bertaraf edilerek ahalinin tekrar toplanabilmesinin ise mukâta'anın Süleyman Bey'in idaresine verilmesine bağlı olduğunu düşünmüştür. Bu gerekçeyle hissesinin tasarrufunu iltizamla bir sonraki sene için, mukâta'aya ortak ettiği Süleyman Bey'e vermiştir¹⁰⁹⁸.

Karar üzerine kaleme alınan hükümde, Hurşid Süleyman'ın ortaklaşa ve malikâne olarak uhdesindeki livâ-i Kars hassından *bâc-ı pâzâr-ı ihtisâb ve kassâran ve gayrîhu* mukâta'ası ile *çeltük-i enhâr-ı Kars ve bedel-i güherçile-i livâ-i Sis* mukâta'ası reayalarının maruz kaldıkları eşkıyalık nedeniyle etrafa dağıldıkları belirtilmiştir. Mukâta'ayı iltizamına alan Süleyman Bey'den öncelikle eşkıyaları bertaraf etmesi istenmiştir. Ardından ahaliyi, bulundukları yerlere gideli on seneyi geçmediyse ve hane-i avarıza kaydedilmedilerse eski yerlerine yerleştirmesi konusunda görevlendirilmiştir¹⁰⁹⁹. Böylece Hurşid Süleyman daha fazla zarar etmemek adına mukâta'ayı, güçlü bir idareci olan Süleyman Bey'e iltizama vermiştir. Bu sayede hem nakit elde etmiş, hem de asayişin sağlanarak ahalinin buraya tekrar dönmelerini sağlamıştır.

¹⁰⁹⁸ Hurşid Süleyman'a göre buradaki eşkıyalıklar Bayezidoğlu Abdullah Bey, oğlu Kalender Bey ve Kerimoğlu Süleyman'ın hareketlerinden kaynaklanmıştır. Bk. BOA, C.ML, 694/28415, Gurre-i Zi'l-kâ'de 1212 [19 Mart 1798]. Kayıtlara göre Hurşid Süleyman, senelik 2.722 kuruş mâlîle kayıtlı mukâta'ayı ortaklaşa tasarruf etmekteydi. Şartlara göre burada sakin reaya ve reaya oğullarından vatanlarından başka yerlere gidenler, gittikleri yerlerde hane-i avarıza kaydedilmemişler ve buralara gideli on seneyi geçmemişse asıl yurtlarına dönmeliydiler. Bk. BOA, C.ML, 694/28415, 4 Zi'l-kâ'de 1212 [20 Nisan 1798].

¹⁰⁹⁹ BOA, C.ML, 694/28415, 6 Zi'l-kâ'de 1212 [22 Nisan 1798].

Süleyman Bey ile iyi bir dostluğu bulunan Yusuf Ziya Paşa, malikâne olarak tasarrufundaki *Elbistan ve Çeltük-i enhâr-ı Maraş* mukâta'alarını *kasr-ı yed* bedeli karşılığında 1800 yılında¹¹⁰⁰ Süleyman Bey'e feragat etmiştir¹¹⁰¹. Süleyman Bey de bu sayede yeni bir gelir kalemine sahip olmuştur.

Malikâne üzere tasarruf ettiği bir diğer mukâta'a, Sivas eyaletinde bulunan *hâsılât-ı kendir-i kazâ-i Erba'a* mukâta'ası olmuştur. 1812-1813'ten itibaren Darbhâne-i Âmire tarafından zapt ve idare edilen bu mukâta'a, her sene bir kişiye iltizama verilmiştir. Bu kapsamda Süleyman Bey de daha önce 125.000 kuruş muaccele ödeyerek mukâta'ayı tasarrufuna almıştır¹¹⁰².

Darbhâne-i Âmire tarafından idare edilen *Resm-i Damga-yı Ankara ve Boyahane-i Ankara ve tevâbi'i* mukâta'asıyla buna bağlı olan *rişte-i sof rûsumu* da tek elden idare edilmesi için 1812-1813'e mahsuben Süleyman Bey'e ihale edilmiştir. Süleyman Bey de bunu Silahşoran-ı Hassa'dan Osman Ağa'ya havale ederek değerlendirmiştir¹¹⁰³. Bunlara ek olarak İstanbul emtia gümrüğü hisselerinden de

¹¹⁰⁰ Herhangi bir mukâta'ayı malikâne şeklinde uhdesine alan kişi, kendi isteğiyle bunu bir başkasına devredebilmekteydi. Bu durumda *kasr-ı yed* eden kişiler, karşı taraftan isterlerse bir bedel (bedel-i ferağ) alabilmekteydiler. Bk. Baki Çakır, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2003, s. 163, 165.

¹¹⁰¹ Yusuf Ziya Paşa, bu doğrultuda mukâta'a beratlarının Süleyman Bey'in Kapı Kethüdası Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşılarından Süleyman Bey'e verilmesi için Kapı Kethüdası Seyyid Mehmed Efendi'ye teslim edilmesini istemiştir. Fakat Yusuf Ziya Paşa'nın adamı Mahmud Ağa, mukâta'a beratlarını bulamadığı için bunların yeniden yazılmasına karar verilmiştir. Bk. BOA, C.ML, 481/19619, Gurre-i Zi'l-hicce 1214 [26 Nisan 1800]; BOA, C.ML, 481/19619, 29 Muharrem 1215 [22 Haziran 1800].

¹¹⁰² BOA, C.ML, 715/29222, 22 Muharrem 1227 [6 Şubat 1812].

¹¹⁰³ BOA, BEO, AYN. d, no. 1, s. 76, belge no. 2, 3 Rebîü'l-evvel 1227 [17 Mart 1812].

faydalanma yoluna gitmiş ve Eylül 1798’de duhandan iki tam hisse kaimesini 40.000 kuruşa satın almıştır¹¹⁰⁴.

Süleyman Bey’in vefatının ardından Adana valisi, Süleyman Bey’in malikâne olarak uhdesindeki Tarsus mukâta’asını kendi tasarrufuna alabilmek için girişimde bulunmuştur. Bunun için de Osmanlı yönetimine Adana ahalisinin zaruret içinde olduklarını belirterek sancak dâhilindeki Tarsus mukâta’asının kendisine ihale edilmesini istemiştir. Sultan II. Mahmud’un bunu uygun bulması üzerine mukâta’anın 1813-1814’ten itibaren Adana valisinin uhdesine verilebileceği belirtilmiştir¹¹⁰⁵. Böylece Darbhâne-i Âmire’ye zapt edilen *hasha-i livâ-i Tarsus* mukâta’asının 1/7 hissesi 6.690 kuruş iltizam bedeliyle 1813-1814’e mahsuben Adana Eyaleti Mutasarrıfı Vezir Mustafa Paşa’ya tevcih edilmiştir¹¹⁰⁶. Daha sonra aynı mukâta’a 1814’ten itibaren Menemencioğulları tarafından satın alınmıştır¹¹⁰⁷.

Süleyman Bey’in oğullarından Abdülfettah Bey, Pehlivanlıoğlu Mahmud Bey’le ortaklaşa olarak *Kars-ı Zulkadriye* mukâta’asını¹¹⁰⁸; Abbas ve Selim Beyler Adana sancağının Sarıçam kazasına tabi *mahsul-i kürehâ-ı âhen der-Cebel-i Gidin ma’a âhen-i Gidin* mukâta’asını¹¹⁰⁹; yine Abdülfettah, Mehmed, Ahmed, Selim ve Hamza Beyler

¹¹⁰⁴ Bunun 20.000 kuruşu 11 Eylül 1798’de, 10.000 kuruşu 27 Eylül 1798’de ve 5.000 kuruşu da 1 Ekim 1798’de ödenmiştir. Böylece geriye 5.000 kuruş bakaya kalmıştır. Bk. BOA, *Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Esham Kalemi Defterleri (D.BŞM.SHM.d)*, no. 19519, s. 3-7, tarihsiz.

¹¹⁰⁵ BOA, *BEO, AYN.* d, no. 3, s. 68, belge no. 4, 3 Receb 1228 [2 Temmuz 1813].

¹¹⁰⁶ BOA, *HAT*, 1224/47823-J, katalog tarihi 29 Zi’l-hicce 1229 [12 Aralık 1814].

¹¹⁰⁷ Kurt, “Hacı Habib Bey”, s. 1566.

¹¹⁰⁸ Fakat daha önce belirtildiği üzere bu mukâta’a Bozok Sancağı Mutasarrıfı Ali Paşa tarafından voyvodalık suretiyle Kozanoğlu Samur’a verilmiştir. Bk. BOA, *HAT*, 300/17833, katalog tarihi 29 Zi’l-hicce 1228 [23 Aralık 1813].

¹¹⁰⁹ Anlaşıldığı kadarıyla 4-14 Nisan 1811 civarında mezad kaimesi gönderilmiştir. Abbas Bey ile Selim Bey uhdelerindeki mukâta’alardan senelik 3.099,5 kuruş mâlle kayıtlı bu mukâta’ayı zapt ve tamir

Boynuincelü hassı mukâta'asını ortaklaşa ve malikâne olarak tasarruf etmişlerdir¹¹¹⁰. Yine Abdülfettah Bey, Ankara sancağının *adet-i ağnam mukâta'asını* malikâne üzere tasarrufunda bulundurmıştır¹¹¹¹.

Sultan III. Selim, Nizâm-ı Cedîd fikriyle birlikte timar ve zeametleri inceleterek faydasız olanları tasfiye ettirmiştir. Bu suretle boşta kalanlara, bu yeni düzenin getireceği masraflarda sarf etmek üzere el koymuştur¹¹¹². Bu karar çerçevesinde Süleyman Bey gelirlerini İrâd-ı Cedîd Hazinesine teslim etmek üzere farklı yerlerdeki timar ve zeametleri uhdesine almıştır. Böylece mukâta'aların dışında tasarruf edilmediği için boşta kalan ve bir kısmı İrâd-ı Cedîd Hazinesine bağlanan timar ve zeametlerden iltizamına aldığı olmuştur. Ali Yaycıoğlu, XIX. yüzyılda üç bin beş yüz yetmiş beş civarındaki timardan iki bin kırk yedisinin boşta olduğunu ve bunların bir kısmının emanet usulüyle yönetilmek üzere âyanlara verildiğini belirtmiştir. Süleyman Bey'in de Bozok, Menteşe, Sivas ve Kars-ı Maraş'ta 284 birimi yönettiğini ileri sürmüştür¹¹¹³. Bu çerçevede Konya sancağındaki yüz yirmi beş timar ve zeamet mutasarrıflarının

edemedikleri gerekçesiyle 1818'de devlete terk etmişlerdir. Bk. BOA, C.DRB, 24/1169, Gurre-i Receb 1233 [7 Mayıs 1818]; BOA, C.DRB, 24/1169, Gurre-i Receb 1233 [7 Mayıs 1818] tarihli Adana Valisi Vezir el-Hac Mustafa Paşa ile Sarıçam kadısına yazılan hüküm.

¹¹¹⁰ BOA, C.ML, 13/585, 9 Muharrem 1241 [24 Ağustos 1825]; BOA, C.ML, 13/585, 12 Muharrem 1241 [27 Ağustos 1825]; BOA, C.ML, 13/585, 27 Muharrem 1241 [11 Eylül 1825]; BOA, C.ML, 13/585, mukâta'a mutasarrıfları Mîr Mehmed, Mîr Ahmed, Mîr Hamza, Mîr Selim ve Mîr Abdülfettah'ın arz-ı hâlleri.

¹¹¹¹ Süleyman Bey, buradaki görevlilere yazdığı bir diğer buyrulduyla oğlunun tasarrufundaki bu mukâta'anın vergisinin 1794-1795'e mahsuben tahsil edilmesi için görevli tayin ettiğini bildirmiş ve bu verginin tahsil edilmesini istemiştir. Bk. *Ankara ŞS*, no. 187, s. 155, belge no. 184, Gurre-i Şa'bân 1209 [21 Şubat 1795]; Özkaya, "Nizam-ı Cedidin Kuruluşu", s. 512.

¹¹¹² Kemal Beydilli-İlhan Şahin, *Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri*, TTK Yay., Ankara, 2001, s. 44, 64, 65; Beydilli, "Aydınlanmış Hükümdar", s. 38.

¹¹¹³ Yaycıoğlu, *Partners of the Empire*, s. 53, 54.

hizmetlerini terk etmeleri dolayısıyla 1793'te Süleyman Bey'in iltizamına verilmiştir¹¹¹⁴. Yine birkaç yıl sonra aynı sancaktaki üç timar ile zeametın mahsulat ve rüsumatını belirlenen bedel mukabilinde iltizamına almıştır¹¹¹⁵.

Ankara sancağındaki zeamet ve timar mutasarrıflarından evlatsız ölenler ya da mutasarrıfın hizmetini terk etmesi dolayısıyla sahipsiz kalan zeamet ve timarlar da Mart 1791 başlangıcından Şubat 1794 sonuna kadar hasılatlarının tahsili için emaneten Süleyman Bey'in uhdesine verilmiştir. Böylece toplam meblağı 571.001 kuruş olan yüz iki adet zeamet ve timarı iltizamına almıştır. Bu karar çerçevesinde belirtilen yıllarda bu zeamet ve timarların mahsul ve vergilerini toplayacak ve buralara başkaları tarafından müdahale edilmeyecekti¹¹¹⁶.

Süleyman Bey, Sivas sancağının Tozanlı nahıyesine bağılı *cemaat-i perakende-i an-ekrad* ve Bozok sancağının Emlak nahıyesinde bulunan *Alaçayır* adlarındaki iki mahlûl zeamet ve timarın 1800-1801'e ait hasılat ve vergilerini devlet adına zapt etmiştir¹¹¹⁷. Bozok sancağında boşta bulunan bir kısım timar ve zeameti de tasarrufa

¹¹¹⁴ Mehmet Barman, 66-E Numaralı Konya Şer'iyye Siciline Göre 1792-95 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve İktisadi Hayat, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009, s. 129.

¹¹¹⁵ Barman, Konya'da Sosyal ve İktisadi Hayat, s. 105.

¹¹¹⁶ Ankara ŞS, no. 185, s. 355, 356, belge no. 287, 29 Safer 1208 [6 Ekim 1793], belgenin 12 Rebîü'l-evvel 1208 [18 Ekim 1793]'de geldiğı belirtilmiştir. Süleyman Bey'e iltizama verilen yüz iki zeamet ve timardan bir tanesinin meblağı yazılmamıştır. Mehmed Emin veled-i Seyfi ise hem Ankara hem de Sultanönü'nde zeamet ve timar tasarruf etmiştir. Bu nedenle tarafımızdan toplam miktara Sultanönü'ndeki zeamet ve timarının meblağı dâhil edilmemiştir. Bk. Ankara ŞS, no. 185, s. 350-354, belge no. 289, 1208 [1793-1794].

¹¹¹⁷ Süleyman Bey verilen görev üzerine bir adamını Sivas'a göndererek zeameti kontrol ettirdiğinde beklenmedik bir durumla karşılaşmıştır. Buna göre burada sakin Ekrad taifesi uzun süredir dağınık olduğı için zeamet boş kalmış ve tasarruf edilmediğı için de hasılat elde edilememiştir. Buna karşılık

devam etmiştir. Bu doğrultuda mahsulleri 1802-1803'e mahsuben İrâd-ı Cedîd Hazinesine bağlanan otuz yedi timar ve zeameti Mart 1803 başlangıcından Şubat 1804 sonuna kadar; mahsulleri 1804-1805'e mahsuben aynı hazineye bağlanan otuz altı timar ve zeameti ise Mart 1805 başlangıcından Şubat 1806 sonuna kadar birer sene süreyle zapt etmek üzere biner kuruş iltizam bedeli karşılığında tasarrufuna almıştır¹¹¹⁸. Aynı sancağın Karadere nahiyesine bağlı Karafakihlü köyü ile başka yerlerde rağbet gösterilmeyen 9.000 akçelik timar da 1804-1805'e mahsuben 200 kuruş iltizam bedeliyle uhdesine verilmiştir¹¹¹⁹. Ayrıca Kars-ı Maraş sancağında tasarruf edilmeyen seksen bir timar ve zeameti de 1804-1805'e mahsuben bir sene süreyle emaneten uhdesine almıştır¹¹²⁰.

Nizâm-ı Cedîd ile birlikte teşkil edilen İrâd-ı Cedîd Hazinesinin güçlendirilebilmesi amacıyla ahaliden tahsil edilmeye başlanan kimi vergiler bu hazineye bağlanmıştır. Bunlardan biri de daha önce herhangi bir vergi alınmayan yapağı ve kıl olmuştur. Bu kapsamda iskeleler ile kara ve deniz sahalarında satılan yapağının, daha önce alınan gümrük ve diğer vergilerin dışında her kıyyesinden birer para vergi

Alaçayır timarından sağlanan 80 kuruşluk hasılatı İrâd-ı Cedîd Hazinesine teslim edilmek üzere göndermiştir. Bk. BOA, C.TZ, 25/1213, 7 Safer 1217 [9 Haziran 1802].

¹¹¹⁸ Süleyman Bey ödemeleri zamanında yapmak üzere İrâd-ı Cedîd Hazinesine mühürlü borç temessükü vermiştir. İltizamındaki zeamet ve timarları belirtilen seneye mahsuben tasarruf ederek buradan sağlanan mahsul ve resimleri *kanûn-ı kadîm* üzere tutacak ve buraları, başkaları tarafından müdahale edilmeden tasarruf edecekti. Bk. BOA, C.TZ, 56/2777, 20 Şevvâl 1217 [13 Şubat 1803]; BOA, C.TZ, 56/2777, 3 Zi'l-kâ'de 1217 [25 Şubat 1803]; BOA, C.TZ, 58/2883, 17 Zi'l-kâ'de 1219 [19 Mart 1805].

¹¹¹⁹ Süleyman Bey, 1804-1805'e mahsuben İrâd-ı Cedîd Hazinesine bağlanan bu timarı Mart 1805 başlangıcından Şubat 1806 sonuna kadar zapt edecekti. Bk. BOA, C.TZ, 20/968, 1 Ramazân 1220 [23 Kasım 1805].

¹¹²⁰ Süleyman Bey, 1804-1805'e mahsuben İrâd-ı Cedîd Hazinesine bağlanan bu timar ve zeametleri Mart 1805 başlangıcından Şubat 1806 sonuna kadar bir sene süreyle zapt edecek, hasılatı ile rüsumatını da İrâd-ı Cedîd Hazinesine verecekti. Bk. BOA, C.TZ, 101/5031, 20 Zi'l-kâ'de 1219 [20 Şubat 1805].

alınmasına karar verilmiştir. Ankara sancağının Ankara, Çukurcak, Yörükân-ı Ankara, Ayaş, Şorba, Yabanâbâd, Çubukâbâd, Bacı, Murtazaâbâd ve Haymanateyn kazalarına hitaben giden bu emirden sonra Süleyman Bey sancaktaki görevlilere buyruldu yazmış ve bu verginin devlet adına tahsili için bir emin tayin ettiğini belirtmiştir¹¹²¹. Bu girişime karşın anılan verginin tahsil edileceği yerler dağınık halde bulunduğu için istenen başarı sağlanamamıştır. Nitekim yapağıyı satın alan tüccar, emine tesadüf ettiğinde elinde eda tezkeresi olmadığı için vergi talebiyle yükleri alıkonulmuş ve böylece mağdur edilmiştir. Bu durum karşısında birkaç ay sonra kendisine bu defa 1793-1794'e mahsuben Ankara sancağı kazalarının yapağı ve kıl vergilerine bedel olarak oğlak ve kuzu hariç olmak üzere, her keçi ve koyundan birer para verginin tahsildarlığı görevi tevcih edilmiştir. Tahsil edilecek bu vergiler ise yine İrâd-ı Cedîd Hazinesine teslim edilecekti¹¹²². Bu görev üzerine Süleyman Bey, kazalardaki görevlilere buyruldu göndererek vergi tahsilinin emanet üzere uhdesine verildiğini ve bu tahsil için adamı Abdurrahman Ağa'yı tayin ettiğini bildirmiştir¹¹²³.

Bu görev ertesi sene de yenilenmiş ve kendisine 1794-1795'e mahsuben Ankara sancağının Ankara, Çukurcak, Yörükân-ı Ankara, Ayaş, Şorba, Yabanâbâd, Çubukâbâd, Bacı, Murtazaâbâd ve Haymanateyn kazalarının yapağı ve kıl vergilerine bedel olarak her keçi ve koyundan birer para verginin tahsildarlığı görevi tevcih edilmiştir¹¹²⁴. Bunun

¹¹²¹ *Ankara ŞS*, no. 185, s. 357-359, belge no. 285, 8 Safer 1208 [15 Eylül 1793]; *Ankara ŞS*, no. 185, s. 357, belge no. 286, 27 Safer 1208 [4 Ekim 1793]; Özkaya, "Nizam-ı Cedidin Kuruluşu", s. 511, 512; Beydilli-Şahin, *Mahmud Râif Efendi*, s. 44, 65.

¹¹²² *Ankara ŞS*, no. 185, s. 211-213, belge no. 408, 10 Cemâziye'l-evvel 1208 [14 Aralık 1793]; *Ankara ŞS*, no. 185, s. 206, 207, belge no. 411, 20 Receb 1208 [21 Şubat 1794].

¹¹²³ *Ankara ŞS*, no. 185, s. 209, belge no. (410 olması gerekirken numara verilmemiştir [1]), 29 Cemâziye'l-evvel 1208 [2 Ocak 1794].

¹¹²⁴ *Ankara ŞS*, no. 187, s. 169-171, belge no. 163, 15 Cemâziye'l-âhir 1209 [7 Ocak 1795]; Özkaya, "Nizam-ı Cedidin Kuruluşu", s. 512.

üzerine Süleyman Bey hemen ilgili kazalardaki görevlilere bir buyruldu yazarak konuyu haber vermiş ve bir adamını bu tahsil için göndereceğini bildirmiştir¹¹²⁵.

Yine Adana eyaleti kazalarından aynı verginin tahsildarlığı görevi 1793-1794 ve 1794-1795'a mahsuben kendisine ihale edilmiştir¹¹²⁶. Benzer şekilde Karaman eyaletindeki kaza ve köylerden koyun ve keçi başına birer para tahsil ederek İrâd-ı Cedîd Hazinesine göndermesi istenmiştir¹¹²⁷. Böylece bu vergilerin tahsili işi bölge dışından birine verilerek hem bunların eksiksiz toplanması hem de adam kayırılmasının önüne geçilmesi planlanmıştır. Bunun yanı sıra Süleyman Bey'in kuvvetinin farkında olan bölge ileri gelenlerinin muhalefetlerinin de önü alınmış olunacaktı.

İrâd-ı Cedîd Hazinesi için kazalardaki koyun ve keçi başına birer para resm-i kıl ve yapağı tahsil edilmesine 1802 yılı ortalarında devam edilmiştir. Bu kapsamda Bozok sancağının Bozok, Selmanlı-yı Kebîr, Selmanlı-yı Sagîr, Akdağ, Budaközü, Sorkun, Emlak, Gökçile (?), Boğazlıyan ve Kızılkocalı kazalarından bu mîrî verginin tahsil edilmesi görevi 1801-1802'ye mahsuben ve emanet üzere Süleyman Bey'e verilmiştir. Bu bağlamda kazalarda "*gerek yerlû ve gerek aşâ'ir ve kabâyil yedlerinde*" bulunan koyun ve keçiden birer para mîrî vergiyi tahsil ve hazineye teslim edecekti¹¹²⁸.

Süleyman Bey, belirtilen vergilerin tahsilinde oynadığı rol sayesinde muhtemelen külliyetli kazanç sağlamış, bu da servet edinimini kolaylaştırmıştır.

¹¹²⁵ Ankara ŞS, no. 187, s. 155, 156, belge no. 183, 5 Şa'bân 1209 [25 Şubat 1795].

¹¹²⁶ AŞS, no. 66, s. 28, belge no. 34, 20 Receb 1208 [21 Şubat 1794]; AŞS, no. 66, s. 70, 71, belge no. 82, 11 Cemâziye'l-âhir 1209 [3 Ocak 1795].

¹¹²⁷ Barman, *Konya'da Sosyal ve İktisadi Hayat*, s. 122.

¹¹²⁸ BOA, C.ML, 42/1932, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1300 [31 Ekim 1883]. Fakat belge içerisinde 1801-1802'den bahsetmesi, Süleyman Bey'in 1882-1883'te çoktan ölmesi ve İrâd-ı Cedîd Hazinesinin Sultan III. Selim döneminde varlığını sürdürmesi göz önüne alındığında 1882-1883'ün sehven yazıldığı düşünülmektedir. Bu açıklama doğrultusunda tarihin 29 Zi'l-hicce 1216 [2 Mayıs 1802] olması kuvvetle muhtemeldir.

Nitekim vefatının ardından Amasya ile başka yerlerde sahip olduğu seksen parça emlakı müzayede sonucu 100.550 kuruşa satılmıştır¹¹²⁹.

4.3. İletişim Ağı

Osmanlı Devleti'nde güçlü yerel yöneticiler için Payitahtla iletişim kurabilmek hayati önem taşımaktaydı. Bu nedenle hem üst düzey askerî yetkililer hem de yerel ileri gelenler ekonomik ve siyasi gerekçelerle kapı kethüdaları ile sarrafların desteğini almaya çalışmışlardır¹¹³⁰. Bunların dışında hâkimiyet bölgelerinde de tıpkı İstanbul'da olduğu gibi kalabalık hâpı halkına sahip olmuşlardır. Süleyman Bey de gerek İstanbul ile iletişim kurabilmek gerekse çeşitli hizmetlerde istifade edebilmek için çok sayıda görevliyi kapısında bulundurmıştır.

Kapı Kethüdası

Taşradaki beylerbeyi ile sancakbeylerinin başkentte, işlerini takip ve onları İstanbul'daki gelişmelerden haberdar etmek üzere kendilerine mensup kapı kethüdaları bulunmaktaydı. Eyalet kapı kethüdaları olarak adlandırılan bu görevliler, valilerin tam yetkili vekilleri addedilerek onlar adına taahhütte bulunabilmekteydiler¹¹³¹. Böylece yüksek bürokratik çevre mensubu olan kapı kethüdaları, eyalet idaresinde görev alan yöneticilerin İstanbul'daki temsilcileri niteliğindeydiler. Bunların yerine getirdikleri temsil görevleri, politik ve ekonomik olmak üzere iki kısma ayrılmaktaydı. Politik konularda, vezir-paşaların rütbesine denk eyalet ve sancak yöneticilerinin siyasî çıkarlarını temsil etmekteydiler. Faaliyetleri esnasında genellikle resmî ve gayri resmî

¹¹²⁹ BOA, HAT, 288, 17275, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1229 [12 Aralık 1814].

¹¹³⁰ Şahin, *the Caniklizâdes*, s. 84, 85.

¹¹³¹ Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C. 2, s. 172; Mehmet Canatar, "Kethüda", *DİA*, C. 25, Ankara, 2002, s. 332, 333.

yollarla merkezî idareye ulaşp temsilcisi oldukları görevlilerin taleplerini takrir ve arzuhal vasıtasıyla Sadrazama ve diğer görevlilere ulaştırmaktaydılar. Diğer bir temsil görevleri olan ekonomik konularda ise merkezî hükümet ile büyük vergi toplayıcıları olan idareci vekillerinin arasında aracı konumda bulunmaktaydılar¹¹³². Böylece kapı kethüdaları, taşradaki görevlilerin merkezdeki “*umûr ve husûsunı rü’yet*” etmiş¹¹³³ yani işlerini görmüşlerdir. Süleyman Bey’in kapı kethüdaları da görevleri süresince Osmanlı yönetimi ile onun arasında aracı ve merkezle olan iletişim ağının en önemli aktörü olmuşlardır. Böylece gerek Süleyman Bey’in isteklerinin Osmanlı yönetimine iletilmesinde, gerekse de Osmanlı yönetiminin Süleyman Bey’in yapmasını emrettiği işlerin yerine getirilmesinin sağlanmasında önemli rol oynamışlardır.

Nizâm-ı Cedîd sürecinde, 1793’te oluşturulmaya çalışılan kanunnameyle valilerin maiyetlerindeki kapı kethüdalarıyla ilgili de düzenleme yapılmak istenmiştir. Osmanlı yönetimi, merkez-taşra ilişkisinin önemli aktörlerinden olan bu görevlilerin, temsilcisi oldukları vezirlerin işlerini takip ederken masraflarını iki kat fazla gösterdiklerini, diğer harcamaların da buna eklenmesiyle valilerin bu paraları geri ödemeye güçlerinin kalmadığını düşünmekteydi. Bu nedenle devlet görevlisi olmayanlara bu görevin verilmemesi, sayılarının altıyla sınırlı kalması ve vezirlerin işlerine bu görevlilerden başkasına müdahale ettirilmemesine karar verilmiştir. Kapı kethüdalarının sadece valilerin görevlerine dair işleri yine onun emriyle yapmaları, emir olmaksızın vali adına tasarrufta bulunmamaları, eyaletten gelen yazıları Bâbîâlî’ye teslim etmeleri uzlaşıl konular arasında yer almıştır. Ayrıca vezirlerin namına yerine getirdikleri işlerin masrafı fazla olacağı için valiler tarafından kendilerine gelir tayin edilecek ve bunun dışında para talebinde bulunmayacaklardı¹¹³⁴.

¹¹³² Şahin, *the Caniklizâdes*, s. 88, 89.

¹¹³³ BOA, AE. SABH.I, 193/12908, 13 Rebîü’l-evvel 1198 [5 Şubat 1784].

¹¹³⁴ Doğan, “Bazı Düzenlemeler”, s. 90.

Süleyman Bey'in merkezdeki temsilcisi olarak işleri takip eden kapı kethüdası, Evkâtlızâde Süleyman Bey ile Mustafa Bey adlarında farklı zamanlarda bu görevde bulunan kişilerden oluşmuştur.

Çapanoğulları ile Evkâtlızâdeler arasındaki ilişkinin izlerine Süleyman Bey'in ağabeyi Çapanoğlu Mustafa Bey döneminde rastlanmaktadır. Evkâtlızâde Mustafa Paşa, Mikdad Ahmed Paşa'nın Amasya mutasarrıflığına getirilmesinin ardından buradan ayrılarak Çapanoğlu Mustafa Bey'e sığınmıştı. Kayıtlarda mensubu olduğu aile Mustafa Paşa bin Hacı Ali Ağa bin İbrahim Ağa şeklinde zikredilen Çapanoğlu Süleyman Bey'in Kapı Kethüdası Mecidözülü Evkâtlızâde Süleyman Bey, bahsedilen Evkâtlızâde Mustafa Paşa'nın oğludur¹¹³⁵.

Süleyman Bey'in diğer Kapı Kethüdası Mustafa Bey ise Ahışa'da doğmuş ve babasının İstanbul'a yerleşmesi dolayısıyla gençlik yıllarında İstanbul'a gelmiştir. Babasının vefatından sonra Hassa Silahşorluğu ve Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşılığı unvanlarını almıştır. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Süleyman Bey'in kapı kethüdası olmuştur. Bazı sebeplerle görevinden azledilirken yerini Evkâtlızâde Süleyman Bey almıştır. Bu süreçte, 1799-1800'de Ordu Nüzûl Eminliği görevine getirilmiş ve görevi dolayısıyla Yafa'ya gitmiştir. Mısır'a ulaştıktan bir süre sonra ise Kâbe'ye geçerek hac farızasını yerine getirmiş ve daha sora İstanbul'a dönmüştür¹¹³⁶.

¹¹³⁵ Evkâtlızâde Süleyman Bey, anılan görevinin dışında Beyhan Sultan tarafından Ağustos-Eylül 1793 başlarında iltizamla Amasya muhassılı ve mütesellimi tayin edilmiştir. Bk. Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. IV Zeyli, s. 141-165.

¹¹³⁶ Kapı Kethüdası Mustafa Bey hakka dikkat eden, mert, yiğit, doğru konuşan ve güler yüzlü bir kimse olarak anılmış ve takdir edilmiştir. Bk. Darendeli İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, s. 293, 294; *Nevşehir Şer'iyye Sicilleri (NŞS)*, no: 3, s. 28, belge no. 56, Gurre-i Receb 1214 [29 Kasım 1799]-Gurre-i Muharrem 1215 [25 Mayıs 1800] tarihli Nevşehir kazası masraf defteri. Ayrıca zikredilen şer'iyye sicili için bk. Metin Ziya Köse-Ali Kozan, *Nevşehir Mahkemesi'ne Ait İlk Şer'iyye Sicili (3 Numaralı Defter) 1213-1221/1798-1807*, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Nevşehir, 2013.

Mezar taşına göre de 18 Ocak 1829'da vefat etmiş ve İstanbul Sultan II. Bayezid Camii haziresine defnedilmiştir¹¹³⁷.

Evkâtlîzâde Süleyman Bey bu görevde 1782, 1784, 1785 ve 1786 yıllarında bulunmuştur. 1786'da Hassa Silahşoru unvanına sahip olduğu bilinen¹¹³⁸ Evkâtlîzâde Süleyman bir süre sonra görevi Mustafa Bey'e devretmiştir. 1789'da Süleyman Bey'in kapı kethüdası olarak görülen Mustafa Bey¹¹³⁹, 1796'da Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşı olarak anılmıştır¹¹⁴⁰. 1800'de bu görevi tekrar, bu defa Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı olduğu anlaşılan Evkâtlîzâde Süleyman Bey'e devretmiştir¹¹⁴¹. Bir süre sonra ise göreve tekrar Mustafa Bey getirilmiştir. 1809'da görevin Evkâtlîzâde Süleyman Bey'e verilmesi, Çapanoğlu Süleyman Bey'in tepkisine neden olmuştur. Bunun da tesiriyle tekrar görevlendirilen Mustafa Bey¹¹⁴², Süleyman Bey'in vefatına değin bu görevini sürdürmeye devam etmiş¹¹⁴³ ve Süleyman Bey için önemli hizmetlerde bulunmuştur.

¹¹³⁷ Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 361.

¹¹³⁸ ÇŞS, no. 17, s. 44, belge no. 65, Gurre-i Muharrem 1197 [7 Aralık 1782]; BOA, AE. SABH.I, 193/12908, 13 Rebîü'l-evvel 1198 [5 Şubat 1784]; BOA, AE. SABH.I, 193/12908, Süleyman Bey'in Kapı Kethüdası Evkâtlîzâde Mîr Süleyman'ın takriri; BOA, C.AS, 844/36043, 9 Rebîü'l-âhir 1198 [2 Mart 1784]; BOA, C.AS, 622/26233, 11 Ramazân 1199 [18 Temmuz 1785]; BOA, MD, no. 184, s. 44, hkm. 106, Evâ'il-i Rebîü'l-evvel 1201 [22-31 Aralık 1786], suret.

¹¹³⁹ BOA, C.BLD, 111/5520, 3 Safer 1204 [23 Ekim 1789].

¹¹⁴⁰ BOA, C.BLD, 32/1579, 26 Rebîü'l-âhir 1210 [9 Kasım 1795].

¹¹⁴¹ BOA, C.ML, 481/19619, Gurre-i Zi'l-hicce 1214 [26 Nisan 1800].

¹¹⁴² Osmanlı idaresi, Evkâtlîzâde Süleyman Bey'in sadık ve becerikli olması dolayısıyla başka göreve getirilmeden azledilmesinin uygun olmayacağını düşünmüştür. Bu doğrultuda getirildiği makama uygun olmayan Başbakîkulu İsmail Ağa'nın yerine Evkâtlîzâde'nin Başbakîkulu olmasına karar verilmiştir. Bk. BOA, HAT, 1365/53979, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1223 [15 Şubat 1809].

¹¹⁴³ BOA, C.AS, 172/7518, 20 Cemâziye'l-âhir 1227 [1 Temmuz 1812]; BOA, C.ML, 659/26956, 24 Muharrem 1229 [16 Ocak 1814]; BOA, C.ML, 659/26956, Süleyman Bey'in Kapı Kethüdası Mustafa Bey'in takriri.

Devlet nezdinde çalışkanlığıyla tanınan Kapı Kethüdası Mustafa Bey'e farklı görevler de verilmek istenmiştir. Nitekim Kasapbaşılık ile Gümrük eminliği görevlerini yürüten Hasan Ağa'nın gümrük işlerinin ağırlığı nedeniyle kasapbaşılıktan istifa etmek istemesi üzerine yerine o getirilmek istenmiştir. Görev için Mustafa Bey'in adının zikredilmesinde kudret sahibi olmasının yanı sıra hizmetinde bulunduğu Süleyman Bey'in sahip olduğu kuvvetle Bozok ve havalisinden çok miktarda koyun getirebilecek olması etkili olmuştur. Sultan III. Selim, konunun kendisine arz edilmesi üzerine Mustafa Bey'in fikrinin sorulmasını ve kabul etmesi halinde görevin ona verilmesini istemiştir¹¹⁴⁴. Fakat belgelerde bu yönde bir bilgiye tesadüf edilememesi onun bu görevi kabul etmediğini düşündürmektedir. Böyle de olsa Mustafa Bey'e kasapbaşılık görevinin teklif edilmesi kapı kethüdalarının itibar ve gücünü göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Süleyman Bey'in kapı kethüdaları çeşitli hizmetleri yerine getirmişlerdir. Borç para vermelerinin yanı sıra merkezle ilişkilerde aracı olmaları bunların arasındaki önemli görevleri olmuştur. Kapı kethüdaları, sahip oldukları servetleri sayesinde ekonomik olarak sıkışık dönemlerinde Süleyman Bey'e yardımcı olabilmişlerdir. Nitekim Süleyman Bey devlet hazinesine ödemesi gereken borcunun tamamını temin edemediği zamanlarda kapı kethüdasından borç alma yoluna gitmiştir¹¹⁴⁵. Fakat burada

¹¹⁴⁴ BOA, *HAT*, 40/2008, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1212 [14 Haziran 1798].

¹¹⁴⁵ Süleyman Bey, Darbhâne-i Âmire'ye borcunu ödemesinin istenmesi üzerine 45.000 kuruşluk kısmın kapı kethüdası tarafından havale edileceğini belirtmişti. Bk. BOA, *AE. SABH.I*, 19/1680, 5 Rebîü'l-âhir 1200 [5 Şubat 1786]. Çankırı Sancağı Mutasarrıfı Seyyid Selim Bey'in Kapı Kethüdası Ahmed bin Ali'nin, sancağın tevcihi üzerine ödemesi gereken muaccele, kalemiye akçeleri ve diğer masrafları karşılamak için Selim Bey'e para vermesi bu bağlamdaydı. Bk. BOA, *C.ADL*, 25/1526, Gurre-i Rebîü'l-âhir 1200 [1 Şubat 1786]; BOA, *C.ADL*, 25/1526, 7 Rebîü'l-âhir 1200 [7 Şubat 1786]; BOA, *C.ADL*, 25/1526, Ahmed'in arz-ı hâli.

bir mağduriyet yaşanmaması adına kapı kethüdalık şartları gereği onların borçlarının ödenmesine öncelik verilmiştir¹¹⁴⁶.

Para işlerinin dışında kapı kethüdasının yerine getirdiği en mühim hizmet Osmanlı idaresiyle Süleyman Bey'in arasında çeşitli konularda aracı olmasıydı. Buna göre bir hususta emir verilmesini sağlamak amacıyla Osmanlı yönetimine yaptığı başvurularda¹¹⁴⁷; kendisinden istenen askerleri gönderemeyeceğini haber vermesi gerektiğinde¹¹⁴⁸; aile üyelerinden birine unvan tevcih edilmesini talep ettiğinde¹¹⁴⁹; emir üzerine maiyetindeki askerlerle İstanbul'a doğru gelirken iase hususunda zaruret çekilmemesi için gerekli hazırlıkların yapılmasını istediğinde¹¹⁵⁰; adına bir mukâta'a hissesi alınması gerektiğinde¹¹⁵¹; bir mukâta'ayı iltizamına alabilmek için yaptığı

¹¹⁴⁶ BOA, *C.ML*, 712/29095, Süleyman Bey'in takrirı, bu takririn altında 4 Zi'l-kâ'de 1219 [4 Şubat 1805] tarihli ferman kaydı yer almaktadır.

¹¹⁴⁷ Eşkıyalarla mücadele etmek için emir verilmesini istediğinde bu durum görülebilmektedir. Bk. BOA, *C.DH*, 249/12411, 26 Muharrem 1198 [21 Aralık 1783]. Yine tasarrufundaki yerlere başkaları tarafından müdahale edildiği zamanlarda da bu şekilde hareket etmiştir. Bk. BOA, *AE. SABH.I*, 193/12908, Kapı Kethüdası Evkâtlızâde Mîr Süleyman'ın takrirı. Süleyman Bey, Develüoğlu Ömer hakkında iltimasını bildirmiş ve verilen idam kararının kaldırılarak affedildiği hususta emir yazılıp Kapı Kethüdası Mustafa Ağa'ya verilmesini istemiştir. Bk. BOA, *C.DH*, 112/5571, 19 Ramazân 1204 [2 Haziran 1790]; BOA, *C.DH*, 112/5571, Süleyman Bey'in maruzu.

¹¹⁴⁸ Kendisinden istenen dört yüz neferi gönderemeyeceğini bu şekilde bildirmiştir. Bk. BOA, *HAT*, 179/8066, 23 Receb 1203 [19 Nisan 1789].

¹¹⁴⁹ Oğluna Kapıcıbaşılık unvanının tevcih edilmesini sağlamak için bu doğrultuda hareket etmiştir. Bk. BOA, *C.DH*, 70/3477, Kaymakam Paşa'nın arzı.

¹¹⁵⁰ BOA, *HAT*, 1396/55958, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [09 Eylül 1790], takrir üzerine hatt-ı hümayun.

¹¹⁵¹ BOA, *D.BŞM.SHM.d*, no. 19519, s. 3-7, tarihsiz.

girişimlerde¹¹⁵²; verilen görevleri yerine getirmek için yaptığı çalışmaların Osmanlı yönetimine bildirilmesini istediğinde¹¹⁵³; Osmanlı yönetiminin kendisine yapacağı ödemeyi kapı kethüdası vasıtasıyla teslim etmesini istediğinde¹¹⁵⁴; gerçekleştirilmekte olan bir hizmet dolayısıyla yapılacak masrafın devletten talep edilmesinde¹¹⁵⁵ kapı kethüdası Osmanlı yönetimine arz-ı hâl sunarak ricacı olmuştur.

Osmanlı yönetimi de yukarıda belirtilenlerin tam tersi olduğunda, yani Süleyman Bey ile iletişim kurması gerektiğinde yine onun kapı kethüdasından istifade etmiştir. Bu kapsamda kimi zaman şifahen bilgilendirilen kapı kethüdasından kendisine iletilenleri Süleyman Bey'e bildirmesi istenmiştir¹¹⁵⁶. Bu amaçla da zaman zaman

¹¹⁵² Süleyman Bey'in Amasya sancağını iltizamla tasarrufuna alabilmesi için Kapı Kethüdası Mustafa Bey'in Beyhan Sultan'ın Kethüdası Kocabaş Ahmed Efendi nezdinde girişimlerde bulunması bu doğrultudadır. Bu amaçla Amasya iltizamı konusunun Süleyman Bey ile Beyhan Sultan'ın kethüdaları arasında müzakere edilerek düzenlenmesi istenmiştir. Bk. BOA, *HAT*, 35/1763, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1214 [24 Mayıs 1800]; Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. IV Zeyli, s. 155.

¹¹⁵³ Asker tahriri konusundaki çalışmaları için bu yönde bir talebi olmuştur. Bk. BOA, *HAT*, 1398/56219, 21 Şa'bân 1205 [25 Nisan 1791]; BOA, *HAT*, 1398/56223, 3 Ramazân 1205 [6 Mayıs 1791].

¹¹⁵⁴ Zahir sevkinden ötürü ilgililere ödemesi gereken meblağdan kalan 15.000 kuruşluk açığın Mustafa Ağa'ya ödenmesini istemesi bu kapsamdadır. Bk. BOA, *C.BLD*, 111/5520, 3 Safer 1204 [23 Ekim 1789].

¹¹⁵⁵ Süleyman Bey'in ordu ihtiyacı için sevk ettiği askerlerin Üsküdar'dan Beşiktaş'a geçmek amacıyla bindikleri gemilerin kirasının ödenmesi için Osmanlı idaresine başvurulmuştur. Bk. BOA, *C.AS*, 622/26233, 11 Ramazân 1199 [18 Temmuz 1785].

¹¹⁵⁶ Süleyman Bey'in göndermeyi taahhüt ettiği zahireyi göndermemesi üzerine bu yönde bir gelişme yaşanmıştır. Bk. BOA, *C.AS*, 844/36043, 9 Rebû'l-âhir 1198 [2 Mart 1784]. Yine Süleyman Bey zahire sevkinin maliyetini öğrenmek isteyen Osmanlı idaresine bu konudaki bilgiliyi kapı kethüdası vasıtasıyla verirken Osmanlı idaresi ise fiyat konusunda indirim yapılmasını yine kapı kethüdası aracılığıyla istemiştir. Bk. BOA, *HAT*, 267/15590, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [9 Eylül 1790].

Süleyman Bey'in yanına gönderilmiştir¹¹⁵⁷. Böylece yerine getirmesi istenen işlerin hızlıca halledilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Sarrafi

Kapı kethüdaları gibi sarraflar da yerel ileri gelenler ve diğer idarî görevliler için önemli karakterler arasında yer almışlardır. Sarraflar finansal işlerde, özellikle de malikâne-mukâta'aların işlemesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Aslında bunlar kapı kethüdalarıyla benzer görevleri yerine getirmekteydiler. Yalnız kapı kethüdaları ekseriyetle işlemlerin bürokratik, sarraflar ise daha çok malikâne-mukâta'a sisteminin ekonomik boyutuyla ilgilenmişlerdir¹¹⁵⁸. Bununla doğru orantılı olarak mukâta'aları iltizamlarına almak isteyen taliplerin İstanbul'da güçlü bir sarrafın taahhüdünü almaları gerekmiştir¹¹⁵⁹.

Süleyman Bey'in sarraflığını yapan görevlinin ismi tespit edilememekle birlikte onun da özellikle mukâta'aları iltizamına almasından kaynaklanan işlemlerde Sarrafından yararlandığı anlaşılmaktadır¹¹⁶⁰. Zira uhdesine aldığı mukâta'aların iltizam

¹¹⁵⁷ Bozok tarafında bulunan Evkâtlızâde Süleyman Bey'in İstanbul'a gelmesi istenmiştir. Bk. BOA, MD, no. 184, s. 44, hkm. 106, Evâ'il-i Rebü'l-evvel 1201 [22-31 Aralık 1786], suret. Süleyman Bey'in yanına alacağı askerle orduya katılmasının sağlanması için Kapı Kethüdası Mustafa Bey Bozok sancağına gönderilmiştir. Bk. BOA, HAT, 1396/55971, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [09 Eylül 1790], takrir üzerine hatt-ı hümayun; BOA, HAT, 185/8687, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1204 [09 Eylül 1790].

¹¹⁵⁸ Şahin, *the Caniklizâdes*, s. 86.

¹¹⁵⁹ BOA, BEO, AYN. d, no. 3, s. 68, belge no. 4, 3 Receb 1228 [2 Temmuz 1813].

¹¹⁶⁰ Süleyman Bey, 1809-1810 yılına mahsuben uhdesinde bulunan Amasya ve Tokat mukâta'alarının iltizam bedellerinin zamanında ödenmesi için gereken mühürlü borç tahvillerinin Sarrafından alınarak Beyhan Sultan'a teslim edilmesini rica etmiştir. Bk. BOA, HAT, 721/34377, 7 Zi'l-kâ'de 1223 [25 Aralık 1808].

bedellerinin ödenmesi esnasında nakit borç aldığı¹¹⁶¹ gibi bir bedel ödemesi gerektiğinde başvurduğu ilk kişilerin arasında İstanbul'daki sarrafı yer almıştır¹¹⁶².

Kapı Halkı

Osmanlılarda devlet adamlarının işlerini maiyetlerinde bulunan görevliler için kullanılan kapı halkı tabiri¹¹⁶³, XVI. asrın ortalarına kadar kapı kuluyla aynı anlamda kullanılmıştır. Fakat aynı yüzyılın ortasından itibaren kul aslından gelen yeniçeriler ve altı bölük sipahilerinin dışında bir topluluğu ifade etmeye başlamıştır. Timar sisteminin, iltizam sistemi lehine değişimi/dönüşümü ile birlikte kapı halkı müessesesi iyice yaygınlaşmıştır. Bu gelişmenin yaşanmasındaki önemli etkenlerden biri; taşradaki görevlilerin, sahip oldukları kapı halkının ne kadar kalabalık olursa şahsi kuvvet ve otoritelerinin de onunla paralel olarak çok olacağını, böylece itibarlarının artacağını düşünmeleri olmuştur. Diğer önemli bir etken ise makamları ile idareleri altındaki yerleri koruma kaygısı oluşturmıştır. Zira bu hizmetliler; tehlikeleri hızlıca bertaraf edebilecek harp ehli, yaş ve vücut bakımından savaşa uygun kişiler arasından seçilmekteydi¹¹⁶⁴.

Kapı halkı olarak tabir edilen bu görevlilerin kaynağı arasında köylerden toplanan insanlar, çift bozan reaya ve satın alınan köleler bulunurken bunları Levend,

¹¹⁶¹ Vefatının ardından Süleyman Bey'in borçları çıkarılmaya başlandığında İstanbul'daki Sarrafından iltizam bedellerinin ödenebilmesi için aldığı ve ödemediği borcunun olduğu da anlaşılmıştır. Bk. BOA, HAT, 1268/49106-A, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1227 [3 Ocak 1813].

¹¹⁶² Süleyman Bey, beygir bahası için ödemesi gereken 50.000 kuruşu Sarrafından tedarik edeceğini ifade etmiştir. Bk. BOA, HAT, 535/26310, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1226 [14 Ocak 1812].

¹¹⁶³ Mehmet İpşirli, "Kapı Halkı", *DİA*, C. 24, İstanbul, 2001, s. 343, 344.

¹¹⁶⁴ Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, s. 258-268, 271; İpşirli, "Kapı Halkı", s. 344; Hans Georg Majer, "17. Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerdeki Lojistik Sorunları", *Osmanlı Araştırmaları*, C. II, İstanbul, 1981, s. 189.

Sekban, Tüfenkçi, Delil, Gönüllü¹¹⁶⁵, Enderun Halkı, Dergâh-ı Âlî Kethüdası, Ağa, Müteferrika, Zevvâkin, Çavuş, Kapıcı, Kilerci, Aşçı, Ekmekçi, Terzi, Saraç, Ahır Halkı, Çadır Mehterleri, Alem Mehterleri, Cebeci, Cebecibaşı, Ulufecibaşı, Divitdar, Cizyedar, Deveci, Divan Kâtibi, Hazinesdar¹¹⁶⁶, Çaşnigir, Harbende, Seyis, Serban ve Karakullukçu¹¹⁶⁷ gibi görevliler oluşturmuştur. Sancak mutasarrıfları sayıları oldukça fazla olan bu kapı halkı ile aynı alan içerisinde yaşadıkları için kalabalık nüfusa uygun ve saray olarak nitelendirilen konaklar da oturmuşlardır¹¹⁶⁸.

Süleyman Bey de Osmanlı saray teşkilatının bir benzerini Bozok sancağında uygulamıştır. Bu doğrultuda vezir, beylerbeyi ve sancakbeyi gibi üst düzey memurların gerek görev yerlerinde gerekse de seferlere katıldıklarında maiyetlerinde bulunan zabıt, asker, hademe gibi görevlilerden oluşan kalabalık kapı halkına sahip olmuştur¹¹⁶⁹. Bu görevlilerin arasında Harem Kethüdası, Vekil-i Harç, Kethüda, Başçavuş, Hazinesdar, Bölükbaşı, Delilbaşı, Mîrâhûr, Başçukadar, Enderun Ağası, Mübaşir, Tatar, Mehterbaşı ve Divan Kâtibi bulunmuştur. Anılan görevliler, Süleyman Bey'in hizmetini görmelerinin yanı sıra çeşitli kamu eserleri vücuda getirerek Yozgat'ın şehir kimliği kazanmasında rol oynamışlardır.

¹¹⁶⁵ Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, s. 264, 265, 276.

¹¹⁶⁶ İpşirli, "Kapı Halkı", s. 344.

¹¹⁶⁷ Bilgehan Pamuk, "XVII. Yüzyılda Bir Osmanlı Paşasının Masraf Bilançosu", *AÜDTCFTAD*, C. 22, S. 34, Ankara, 2003, s. 116.

¹¹⁶⁸ Jülide Akyüz, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde XVIII. Yüzyılda Ankara (Şer'îye Sicillerinin Sayısal ve Muhtevâ Analizi Denemesi)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 91, 92.

¹¹⁶⁹ Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C. 2, s. 172; Süleyman Bey'in kalabalık kapı halkı arasında çok sayıda asker bulunduğu belgelere de yansımıştır. Nitekim 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Seferi için kapısı halkından bin yüz süvari istenmiştir. Bk. BOA, MD, no. 185, s. 96, hkm. 432, Evâ'il-i Receb 1202 [7-16 Nisan 1788], suret.

Süleyman Bey'in Harem Kethüdalığı görevini Hacı Ahmed Ağa bin Abdullah bin Abdülmennan ismindeki görevli yerine getirmiştir. Konakta günlük harcamaları yapmakla görevli olan ve bu özelliğinden ötürü satın alma ve harcama görevlisi olarak telakki edilen Vekil-i Harçlığını¹¹⁷⁰ ise Cevherî lakabıyla tanınan el-Hac Ali Efendi bin Mehmed Efendi bin Abdullah¹¹⁷¹ yapmıştır. Ahmed Ağa ile Ali Efendi 1787-1788'de Yozgat'ın Aşağıçatak Mahallesi'nde birlikte bir cami ile mektep inşa ettirmişlerdir¹¹⁷². Cevherî Ali Efendi buna ilaveten 1804-1805'te Yozgat'ın Köseoğlu Mahallesi'nde Demirci Ali Efendi ve Kayyumzâde adlarıyla anılan camileri yaptırmıştır. Bu camiler için kurduğu vakfa ise çeşitli gayrimenkullerini vakfetmiştir¹¹⁷³. Ayrıca yine Yozgat'ta

¹¹⁷⁰ Parlatır, *Osmanlı Türkçesi*, s. 1790; Mehmet Canatar, "Vekilharç", *DİA*, C. 43, İstanbul, 2013, s. 10.

¹¹⁷¹ BOA, C.EV, 268/13656, Dârüssaâde Ağası Osman'ın arzı; BOA, C.EV, 364/18496, Dârüssaâde Ağası Salih'in arzı; Hamza Keleş, *Vakfiyelerine Göre Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996, s. 16.

¹¹⁷² BOA, C.EV, 268/13656, Dârüssaâde Ağası Osman'ın arzı; BOA, C.EV, 364/18496, Dârüssaâde Ağası Salih'in arzı. Cevherî Ali Efendi bu mektep ve cami için, birisi Ahmed Ağa'yla ortak olmak üzere oluşturduğu iki ayrı vakfiyeyle gayr-ı menkul ve para vakfetmiştir. 23 Aralık 1792 tarihli ilk vakfiyeyle Yozgat'ta vakfa ait hana bitişik sekiz, bunların yanında birbirine bitişik on üç, Tuzkayası Mahallesi'nde on, Zile'de bakkallar çarşısında bir, çifte havuz karşısında bir, keçeciler çarşısında kahvehane olarak bir, tiftikçiler çarşısında iki ve başka yerlerde dört olmak üzere kırk dükkân; Hüseyinâbâd (Alaca)'da bir değirmen; Yozgat'ta altı bağ ve bahçe; Süleyman Bey vakfi hanının yanında bir han ve 2.000 kuruş para vakfetmiştir. Cevherî Ali Efendi bundan yaklaşık beş yıl sonra 7 Ocak 1798'de bu iki yapıya bağlanan gelirleri artırmak için ikinci bir vakfiye düzenlemiştir. Bu doğrultuda eski vakfının gelir fazlasıyla Yozgat'ta eski vakfa ait hanın yanında 60 zira boyunda bir dükkân ve 300 zira boyunda bir ev olmak üzere yeni gayr-ı menkuller yaptırarak vakfına ilhak etmiştir. Bk. Keleş, *Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, s. 16, 35-37; Hakkı Acun, "Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları", *Vakıflar Dergisi*, S. 13, Ankara, 1981, s. 647.

¹¹⁷³ Cevherî Ali Efendi caminin üç vakfiyesinin ilki olan 3 Nisan 1805 tarihli vakfiyeyle Yozgat'ın Tuzyakası Mahallesi'nde birbirine bitişik otuz dört dükkân ve altı evi vakfetmiştir. Cevherî Ali Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi, 25 Temmuz 1808 tarihli ikinci vakfiyesiyle Sivas'ın Kızılkünbed

altı ve Sungurlu'da on çeşmeyle şadırvan yaptıran¹¹⁷⁴ Cevherî Ali Efendi 1810-1811'de İstanbul'da vefat etmiş ve Karacaahmet mezarlığına defnedilmiştir¹¹⁷⁵.

Harem Kethüdası Ahmed Ağa da çeşitli yerlerde çeşme yaptırmış ve bunların bakım masraflarını kurduğu vakıf aracılığıyla karşılamıştır¹¹⁷⁶. Yozgat'ta ikamet eden Ahmed Ağa'dan vefat ettiğinde geriye 85.000 kuruşluk muhallelât ile 18.000 kuruşluk borç kalmıştır. Mehmed Celaleddin Paşa, Ahmed Ağa'nın geride akrabası kalmadığı için muhallelâtına talip olmuş, talebi kabul edilerek 10.000 kuruş bedel karşılığında muhallelât Çapanoğulları'na devredilmiştir¹¹⁷⁷.

Süleyman Bey'in bir başka Harem Kethüdası ise Musa Ağa ibn-i Hasan Ağa olmuştur. Musa Ağa'nın Yozgat'ta inşa ettirdiği mescit, bir süre sonra gerekli şartları taşıması dolayısıyla camiye çevrilmiştir¹¹⁷⁸. 1800-1801'de Nohudlu Mahallesi'nde¹¹⁷⁹

nahiyesine bağlı Kayadibi köyünün yarı malikâne hissesini camiye vakfetmiştir. Ardından Cevherî Ali Efendi'nin 14 Mart 1813 tarihli üçüncü vakfiyesiyle Sungurlu kasabasında otuz iki dükkân, iki mağaza, bir ahşap han, iki parça bağ; Süleymanlı nahiyesi Ilıcak köyünde iki göz değirmen ve Yozgat'ta iki ev eski vakıflara ilhak edilmiştir. Bk. Acun, "Türk Devri Yapıları", s. 650; Keleş, *Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, s. 41, 42.

¹¹⁷⁴ Keleş, *Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, s. 127, 130.

¹¹⁷⁵ Ali Şakir Ergin, *Vakıflar ve Yozgat'ta Tarihî Vakıf Camileri*, Ankara, 1994, s. 54.

¹¹⁷⁶ Ahmed Ağa Çankırı ile nehr-i Ahmed (Kızılırmak) arasında Acıöz olarak bilinen yerde çeşme yaptırmış ve çeşme ile suyollarının bakımı 21 Ağustos 1798 tarihli vakfının gelirlerinden karşılanmıştır. Bk. Keleş, *Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, s. 126, 127.

¹¹⁷⁷ BOA, Bâb-ı Âsafî Mektubî Kalemi Defterleri (A.{MKT.d}), no. 1035, s. 34, 22 Receb 1235 [5 Mayıs 1820].

¹¹⁷⁸ BOA, HAT, 1532/54, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1230 [2 Aralık 1815].

¹¹⁷⁹ 14 Mayıs 1801 tarihli ilk vakfiyeyle Yozgat'ta altı ev ile altı bahçeyi bu camiye vakfetmiştir. 21 Ekim 1801 tarihli ikinci vakfiyeyle ise bu camiye, Yozgat'ın Kara Ebubekir Mahallesi'nde yirmi dört oda, bir ahır, bir samanlık ve bir habbaz dükkânından oluşan han vakfetmiştir. Bk. Keleş, *Yozgat Vakıfları (1400-*

ve 1807-1808'de Yozgat'ın Hızırbeyli (Haydarbeyli) köyünde¹¹⁸⁰ yaptırdığı cami için de çeşitli gayrimenkul vakfetmiştir. Ardından farklı yerlerde çeşmeler yaptırmış¹¹⁸¹ ve 1813'te vefat etmiştir¹¹⁸².

Süleyman Bey'in hizmetinde bulunan kethüdaları¹¹⁸³ sancaktan tertip edilen askerlerle orduya katılmalarının¹¹⁸⁴ yanı sıra eşkıyalarla mücadele ve düzenin sağlanması için faaliyet göstermişlerdir¹¹⁸⁵. Muhtemelen ölümüne kadar bu görevde bulunduğu anlaşılan Abbas Ağazâde Abdullah Ağa'nın adı 1789 ve 1799'da çeşitli belgelerde zikredilmiştir. Abdullah Ağa'ya maiyetindeki askerlerin idaresinde başarı göstermesi dolayısıyla Kapıcıbaşılık unvanı da tevcih edilmiştir¹¹⁸⁶. 1795-1796'da

1920), s. 39, 40; Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 403. Habbaz kelimesi ekmekçi anlamına gelmektedir. Bk. Parlatır, *Osmanlı Türkçesi*, s. 542.

¹¹⁸⁰ Bu cami için 10 Eylül 1803'te Yozgat yakınlarında Baltacık Boğazı mevkiinde bir değirmen vakfetmiştir. Bk. *YŞS*, no. 30, s. 71, belge no. 67, 23 Cemâziye'l-evvel 1218 [10 Eylül 1803]; Keleş, *Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, s. 40, 41; Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 410.

¹¹⁸¹ 1785-1786'da Yozgat'ta Eskipazar Mahallesi'nde, 1807-1808'de ise Hızırbeyli (Haydarbeyli) köyünde çeşme yaptırmıştır. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 410, 422.

¹¹⁸² Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 403.

¹¹⁸³ Devlet görevlilerinin yanı sıra zengin kişilerin işlerini yürüten yardımcıları için kullanılan bir tabirdir. Bu çerçevede mülkî ve askerî devlet görevlilerinin maiyetlerinde kethüda unvanını taşıyan yardımcıları bulunmaktaydı. Bk. Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C. 2, s. 251; Canatar, "Kethüdâ", s. 334.

¹¹⁸⁴ 1787-1792 Osmanlı-Rusya ve Avusturya seferi sırasında 1788'de Süleyman Bey'in üç bin yüz süvari sevk etmesi istendiğinde bu örnekle karşılaşmıştır. Bk. BOA, *MD*, no. 187, s. 207, hkm. 571, Evâsıt-ı Şa'bân 1203 [6-16 Mayıs 1789]; BOA, *HAT*, 1404/56797, 19 Şevvâl 1210 [27 Nisan 1796]; BOA, *HAT*, 1405/56853, katalog tarihi 29 Zi'l-hicce 1210 [5 Temmuz 1796].

¹¹⁸⁵ BOA, *C.DH*, 28/1389, 9 Cemâziye'l-evvel 1209 [2 Aralık 1794], Süleyman Bey'in ikinci maruzu; BOA, *C.ZB*, 78/3900, 8 Zi'l-kâ'de 1210 [15 Mayıs 1796].

¹¹⁸⁶ BOA, *C.DH*, 326/16265, 11 Şa'bân 1214 [8 Ocak 1800]; *NŞS*, no. 3, s. 8, belge no. 19, 15 Zi'l-hicce 1213 [20 Mayıs 1799] tarihli Nevşehir kazası masraf defteri.

Köseyusuflu köyünde bir cami ile medrese yaptıran¹¹⁸⁷ Abdullah Ağa, vefat ettiğinde geriye 3-4 bin keselik servet, emlak, akar ve hayvanat bırakmış ve bunlar devlet hazinesine aktarılmıştır¹¹⁸⁸.

Abdullah Ağa'nın dışında Kethüdalık görevinde İvaz¹¹⁸⁹, Sadık ve Abdurrahman Ağalar bulunmuşlardır. Hasta olduğu için iş görmeye mecali olmayan Sadık Ağa bu gerekçeyle 1809'da görevinden azledilmiştir. Abdurrahman Ağa ise daha önce bahsedildiği üzere, kendisine verilen görev esnasında askerlerin, ahalinin mal ve eşyalarını yağmalamalarına engel olamadığı için 1812'de Süleyman Bey tarafından idam edilmiştir¹¹⁹⁰.

Süleyman Bey'in Başçavuşu olarak el-Hac Halil Ağa ibn-i Satılmış görev yapmıştır. Halil Ağa, 1800-1801'de Yozgat'ın İstanbulluoğlu Mahallesi'nde mektep, cami, çifte hamam ve çeşmeden oluşan külliye inşa ettirmesinin¹¹⁹¹ yanı sıra Sorgun

¹¹⁸⁷ YŞS, no. 30, s. 33, 34, belge no. 37, Gurre-i Muharrem 1216 [14 Mayıs 1801]; Acun, "Türk Devri Yapıları", s. 648. Abdullah Ağa bu cami ve medrese için 14 Mayıs 1801'de Merzifon'da on iki, Zile'de yedi olmak üzere on dokuz dükkân; Merzifon'da on sekiz odalı han; Elmahacılı köyünde iki, Midiliçoğlu köyünde bir, Göçerli üzerinde Karacaagaç'ta bir ve Çonkar kazasında Kanak ile Eğrisu'nun birleştiği yerde iki olmak üzere altı değirmen; Sungurlu, Yekbas, Elmahacılı, Terzili ve Kazlıoğlu köylerinde birerden beş bağ vakfetmiştir. Bk. Keleş, *Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, s. 4, 38.

¹¹⁸⁸ BOA, C.ML, 90/4079, 24 Rebîü'l-evvel 1216 [4 Ağustos 1801].

¹¹⁸⁹ BOA, C.HR, 3/102, 27 Cemâziye'l-evvel 1209 [20 Aralık 1794]; BOA, C.HR, 3/102, Fransalı tüccarın vekilinin arzı.

¹¹⁹⁰ BOA, HAT, 999/41954, Gurre-i Şevvâl 1224 [9 Kasım 1809]; BOA, C.DH, 6/282, 25 Muharrem 1227 [9 Şubat 1812].

¹¹⁹¹ 22 Şubat 1816 tarihli vakfiyeye göre bu yapılar için Yozgat'ta Sadık Ağa Mahallesi'nde on iki dükkân, otuz üç ev; Sorgun'un Burunviran köyünde bir, Hüseyinâbâd (Alaca) kazası Koyunhisar köyünde bir, Budaközü kazası Karalar köyünde bir ve Sorgun'un Emirhan köyünde bir olmak üzere dört değirmen; Yozgat'ta bir, Sungurlu'da iki olmak üzere üç bahçe; Yozgat'ta bir kiremithane, bir konak ve Zile'de Tekke Hamamı adıyla anılan hamam vakfetmiştir. Halil Ağa'nın kurduğu vakfın vekilliğini bir süre sonra

kazasının Mehmedbeyli köyünde de bir cami yaptırmıştır¹¹⁹². 1815-1816'da vefat ettiğinde Yozgat'ta inşa ettirdiği caminin haziresine defnedilmiştir¹¹⁹³.

Süleyman Bey'in kıymetli eşyaların muhafaza edildiği yeri idare eden Hazinesarı¹¹⁹⁴ 1785-1786'da Yozgat'a bağlı Türkmensarılar köyünde bir cami inşa ettiren Hüseyin Ağa¹¹⁹⁵ adlı kişiydi. Süleyman Bey Hazinesarı Hüseyin Ağa'yı Çankırı sancağı mütesellimi olarak görevlendirmiş ve ahalinin memnuniyeti üzerine bu görevi Haziran 1800'den geçerli olmak üzere bir yıl boyunca tekrar ona tevcih etmiştir¹¹⁹⁶. Bölükbaşı Derviş Ağa¹¹⁹⁷ ve Yeşilbaş¹¹⁹⁸; Delilbaşı aynı zamanda daha önce

oğlu Ahmed Ağa yapmıştır. O da babasının kurduğu vakfın gelir fazlasıyla Yozgat'ta vakfın arsasına bir bezirhâne inşa ettirerek vakfetmiştir. Mektep günümüze kadar ulaşamazken cami avlusunda yer alan kitabede inşa tarihi olarak 1807-1808 yazmaktadır. Bk. YŞS, no. 30, s. 14-17, belge no. 23, 23 Rebîü'l-evvel 1231 [22 Şubat 1816]; Acun, "Türk Devri Yapıları", s. 649; Keleş, *Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, s. 21, 44-46; Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 388; NŞS, no. 3, s. 21, belge no. 40, 1214 [1799-1800] senesi masraf defteri.

¹¹⁹² 16 Ocak 1793 tarihli vakfiyeye göre Hüseyinâbâd kazasında Karabıyık köprüsü yanında bir, Akdağ kazası Kanak Nehri üzerinde altı olmak üzere yedi değirmeni buraya vakfetmişti. Oğlu Ahmed Ağa ise üç çeşme yaptırırken bunlardan biri kendi haremlik konağının önünde, diğer ikisi ise Yozgat'ta yaptırdığı hamamların önünde bulunmaktaydı. Bk. Keleş, *Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, s. 37, 38, 128.

¹¹⁹³ Ergin, *Vakıf Camileri*, s. 57.

¹¹⁹⁴ Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C. 1, s. 785.

¹¹⁹⁵ Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 420.

¹¹⁹⁶ ÇŞS, no. 20, s. 14, belge no. 12, 5 Zi'l-kâ'de 1214 [31 Mart 1800].

¹¹⁹⁷ BOA, C.ML, 137/5849, 3 Cemâziye'l-âhir 1197 [6 Mayıs 1783]; BOA, C.ML, 137/5849, 9 Şa'bân 1197 [10 Temmuz 1783]; BOA, C.ML, 137/5849, 5 Şevvâl 1197 [3 Eylül 1783]; BOA, C.ML, 137/5849, 23 Zi'l-hicce 1197 [19 Kasım 1783]; BOA, C.ML, 137/5849, 7 Safer 1198 [1 Ocak 1784]; BOA, C.ML, 137/5849, 13 Rebîü'l-âhir 1198 [6 Mart 1784]. 1797'de Ankara'ya giden Derviş Ağa için şehir kethüdası 2 kuruş masraf yapmıştır. Bk. Akyüz, *XVIII. Yüzyılda Ankara*, s. 79.

¹¹⁹⁸ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târihi*, C. I, s. 426.

babasının Delilbaşısı olan Ahmed Ağazâde Hacı Mehmed Ağa¹¹⁹⁹; Mîrâhûru Cafer Ağa¹²⁰⁰; Başçukadarı¹²⁰¹ Ömer¹²⁰² ve Enderun Ağaları Sungur Ali¹²⁰³, Hüseyin, Abdullah¹²⁰⁴ ve İbrahim Ağalardı¹²⁰⁵.

Sancak idaresi görevini yerine getiren mutasarrıf ya da mütesellimler, bu sorumlulukları dolayısıyla bir davanın görülmesi veyahut konunun incelenmesi gerektiğinde kapı halkından birini mübaşir unvanıyla görevlendirmiştir¹²⁰⁶. Bu açıklama doğrultusunda Süleyman Bey de çeşitli bölgelere görevli olarak mübaşirler sevk etmiş ve bunlardan ismi belirlenebilenler Emin Ağa, Selim Ağa, Hacı Ağa, Ali Ağa¹²⁰⁷, Hacı Fettah Ağa, Sarı Paşa¹²⁰⁸, Musa Ağa ve Mustafa Ağa¹²⁰⁹ olmuştur.

¹¹⁹⁹ BOA, C.AS, 76/3582, 25 Receb 1217 [21 Kasım 1802].

¹²⁰⁰ BOA, HAT, 235/13087-B, 15 Rebîü'l-âhir 1210 [29 Ekim 1795].

¹²⁰¹ Osmanlı sarayındaki başçukadarlar padişah bir yere giderken onunla birlikte giderler ve ona refakat ederlerdi. Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C. 1, s. 162.

¹²⁰² Ömer, 1786 yılı sonlarında ortaya çıkan bir define olayında altınları teslim alması için Çankırı'ya gönderilmişti. Bk. BOA, MD, no. 184, s. 26, hkm. 63, Evâsıt-ı Safer 1201 [2-12 Aralık 1786]; BOA, MD, no. 184, s. 26, hkm. 63, 25 Rebîü'l-evvel 1201 [15 Ocak 1787].

¹²⁰³ NŞS, no. 3, s. 8, belge no. 19, 15 Zi'l-hicce 1213 [20 Mayıs 1799] tarihli Nevşehir kazası masraf defteri.

¹²⁰⁴ NŞS, no. 3, s. 28, belge no. 56, Gurre-i Receb 1214 [29 Kasım 1799]-Gurre-i Muharrem 1215 [25 Mayıs 1800] tarihli Nevşehir kazası masraf defteri.

¹²⁰⁵ NŞS, no. 3, s. 53, belge no. 99/1.

¹²⁰⁶ Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara*, s. 82.

¹²⁰⁷ NŞS, no. 3, s. 8, belge no. 19, 15 Zi'l-hicce 1213 [20 Mayıs 1799] tarihli Nevşehir kazası masraf defteri.

¹²⁰⁸ NŞS, no. 3, s. 28, belge no. 56, Gurre-i Receb 1214 [29 Kasım 1799]-Gurre-i Muharrem 1215 [25 Mayıs 1800] tarihli Nevşehir kazası masraf defteri.

¹²⁰⁹ NŞS, no. 3, s. 53, belge no. 99/1.

Kinneir'in gördüğü kadarıyla yaklaşık yüz kadar tatarla ilişkisini sürdüren¹²¹⁰ Süleyman Bey'in tatarlarından ikisi Hasan Ağa¹²¹¹ ve Kara Mehmed Ağa¹²¹²; Mehterbaşı ise Ali Ağa¹²¹³ idi.

Süleyman Bey'in hizmetinde, sonraları önemli mevkilere gelen kişiler de yer almıştır. Bunlardan biri divan kâtipliğini yapan Mehmed Akif Paşa'dır. Bu süreçte ne gibi faaliyetlerde bulunduğu hakkında yeterli malumat bulunmayan Sultan II. Mahmud döneminin önemli şair ve devlet adamlarından Mehmed Akif Paşa, Ayıntablı Mehmed Efendi'nin oğlu olarak 1787'de Bozok'ta doğmuştur. Süleyman Bey'in divan kâtipliği görevini icra ederken onun öldüğü yıla denk gelen 1813'te İstanbul'a giderek amcası Reîsülküttâb Mustafa Mazhar Efendi'nin delaletiyle Divan-ı hümayun kalemine girmiştir. 1815'te *Amedci*, 1827'de *Beylikçi*, 1832'de de *Reîsülküttâb* olmuştur. Reîsülküttâblığın ismi Umur-ı Hariciye Nezaretine çevrildiğinde "*Efendi*" unvanı ve vezirlik rütbesiyle ilk hariciye nazırı olarak görevlendirilmiştir. 1836'da azledilirken daha sonra "*Paşalık*" rütbesiyle mülkiye nazırı olmuş, fakat altı ay sonra bu görevinden de azledilmiştir. 1839'da Kocaeli Mutasarrıfı olduktan sonra halkın şikâyetleri üzerine rütbeleri sökülmüş ve iki sene sürgüne mahkûm edilerek Edirne'ye gönderilmiştir. Cezası bitince Yozgat ya da Bursa'da ikametine izin verilmiştir. Fakat padişaha ve diğer nüfuzlu kimselere yazdığı mektupların tesiriyle daha sonra İstanbul'da oturmasına

¹²¹⁰ Kinneir, *Asia Minor*, s. 89.

¹²¹¹ NŞS, no. 3, s. 20, belge no. 40, 1214 [1799-1800] senesi masraf defteri.

¹²¹² NŞS, no. 3, s. 28, belge no. 56, Gurre-i Receb 1214 [29 Kasım 1799]-Gurre-i Muharrem 1215 [25 Mayıs 1800] tarihli Nevşehir kazası masraf defteri.

¹²¹³ NŞS, no. 3, s. 27, belge no. 56, Gurre-i Receb 1214 [29 Kasım 1799]-Gurre-i Muharrem 1215 [25 Mayıs 1800] tarihli Nevşehir kazası masraf defteri.

müsaade edilmiştir. Mehmet Akif Paşa, 1844'te hac vazifesi için gittiği Hicaz'dan dönüşünde 1845'te hastalık sonucu İskenderiye'de vefat etmiştir¹²¹⁴.

4.4. Vakıf Faaliyetleri ve Mimarî Yapıtları

Osmanlı siyasî hayatında önemli yer işgal eden Süleyman Bey döneminde, babası Ahmed Paşa ile başlayan Yozgat'a şehir kimliği kazandırma çalışmaları artarak devam etmiştir. Bu çerçevede daha önce bahsedildiği üzere maiyetindeki görevlilerin yanı sıra kendisi de çeşitli eserler meydana getirmiş ve kurduğu vakıflarla bu eserleri yaşatmaya çalışmıştır.

Süleyman Bey, öncelikle ağabeyi Mustafa Bey döneminde yapılan camiye bir ek yaptırarak işe koyulmuştur. Böylece Yozgat'ın simgelerinden olup şehir merkezinde bulunan *Çapanoğlu Büyük Camii*, Çapanoğlu Mustafa Bey ile Süleyman Bey tarafından iki ayrı dönemde, birbirine bitişik olarak inşa edilerek tamamlanmıştır¹²¹⁵.

¹²¹⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 93, 94; Duygu, *Çapanoğulları*, s. 31. Mehmed Akif Paşa'nın Münşeat-ı el-Hac Akif Efendi, Divançe, Tabsıra, Eser-i Akif Paşa, Muharrerat-ı Hususiye-i Akif Paşa, Risaletü'l-Firâsiye ve'l-Siyâsiye adlı eserleri mevcuttur.

¹²¹⁵ Batı üslûbunda inşa edildiği kabul edilen caminin, Mustafa Bey'in 1193 [1779-1780]'te yaptırdığı ve *İçeri Camii* olarak anılan ilk bölümü kare planlı, büyük bir kubbeyle örtülü kible kısmındaki yeri oluşturmaktadır. Yapının kuzey duvarına bitişik olan ve Süleyman Bey tarafından 1794-1795'te ilave edilen ikinci kısım ise *Dışarı Camii* şeklinde anılmaktadır. Dikdörtgen plana sahip olan bu yer aynı zamanda son cemaat yeri niteliği taşımaktadır. Yapı zengin boyalı nakışlarla yapılan süslemesiyle dikkat çekmektedir. Texier, Süleyman Bey'in eseri olarak nitelendirdiği caminin İstanbul camileri tarzında yani Türk-İtalyan stilinde, çirkin bir tarzda yapıldığını belirtmiştir. Buna karşın Kinneir ise güzel bir görünüme sahip bu caminin Ayasofya'nın taklidi olarak kesme taştan yapıldığını ifade etmiştir. Bk. Duru, "Çapanoğlu Camii", s. 71; Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Kültür ve Turizm

Külliye şeklinde yapılan ve içerisinde aile efradına ait türbe bulunan camiye Mustafa Bey çeşme ve şadırvan yaptırmıştır. Süleyman Bey ise 1794-1795'te bir mekteple buraya katkıda bulunmuştur. Bunların dışında caminin güneydoğusunda konumlanan ve vakfiyelerine göre tarihlendirilen çifte hamamın erkekler bölümü Aralık 1780'den sonra Mustafa Bey, kadınlar bölümü ise Eylül 1793'te Süleyman Bey tarafından ilave edilmiştir. Yine caminin çevresinde ve doğu tarafındaki caddenin iki yamacında bulunan Tol Çarşı; Mustafa, Süleyman ve Abdülfettah Beyler tarafından 1780-1798 yılları arasında çeşitli miktarda dükkânların eklenmesiyle oluşturulmuştur. Fakat burada yer alan iki yüz civarındaki yapıdan yalnızca kırk-elli kadarı günümüze ulaşabilmiştir¹²¹⁶.

Çapanoğulları'nın Yozgat'a damgalarını vurdukları bu camiye Mustafa Bey, 28 Aralık 1780 tarihli vakfiyesiyle çeşitli sayı ve miktarda köy, değirmen, dükkân, han ve para vakfetmiştir¹²¹⁷. Süleyman Bey de *maskat-ı re'si* yani doğum yeri olan Yozgat ve çevresine inşa ettirdiği yapılarla hem bölgenin şehirleşmesine katkıda bulunmuş hem de

Bakanlığı Yay., Ankara, 1988, s. 27; Enis Karakaya, "Çapanoğlu Camii", *DİA*, C. 8, İstanbul, 1993, s. 219, 220; Texier, *Küçük Asya*, s. 49; Kinneir, *Asia Minor*, s. 91.

¹²¹⁶ Türbe, iç ve dış caminin birleştiği doğu köşede yapıya birleşik vaziyette; çifte hamam ise caminin güneydoğu köşesinde 80-100 m. uzaklıktadır. Yine şadırvan avlunun kuzeyinde, çeşme hazirenin doğu cephesinde, dükkânlar ise caminin etrafında ve çarşı içerisinde. Mektep günümüze kadar ayakta kalmayı başaramamıştır. Mustafa Bey'in camiyle birlikte yaptırdığı şadırvan ve çeşmenin bakımı kurduğu vakıf tarafından karşılanmıştır. Bk. Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 138, 139, 179, 180, 190, 197; Keleş, *Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, s. 17, 125, 126.

¹²¹⁷ Boğazlıyan'a bağlı Merkez Boğazlıyan ve Gönenç köyü, Baltı nahiyesine bağlı Baltısaray ve Elmahacılu ile İğdekışlağı, Gedik İsa ve Boymıl Hacı köyleri olmak üzere yedi köy; Sungurlu köyünde üç, Budaközü kazası Salmanlı köyünde bir, Hüseyinâbâd kazası Yenice köyünde bir olmak üzere beş değirmen; cami yanında birbirine bitişik bir çarşı halinde seksen dükkân, bunlara bitişik bir han ve 25.000 kuruş para vakfetmiştir. Camide bir hatip, iki imam, üç müezzin, iki kayyım ve iki ferrâş görevlendirilmiştir. Bk. Keleş, *Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, s. 32, 33.

insanların bunlardan istifade etmelerini sağlamıştır. Fakat bununla yetinmeyerek bu yapıların ihtiyaçlarının karşılanıp bakımlarının yapılabilmesi için bir de vakıf kurmuştur. 30 Eylül 1793 tarihli vakfiyeyle bu vakfa 10.000 kuruş nakit para, mektep, kırk beş dükkân, Yozgat'ta Ahmed Paşa medresesinin¹²¹⁸ yanındaki büyük mülk konağı ve bağ-bahçe vakfetmiştir. Dükkân, bağ ve bahçeler mütevellî tarafından talibine senelik *icâre-i vâhide-i sahîha* yani belirli bir müddet, belirli bir para mukabilinde vakıf akarın kiraya verilmesi şeklinde kiralanacaktı. Konak, yıllık 7.000 akçe kirayla sadece Süleyman Bey'in evlatlarıyla onların neslinden gelecek evlatları tarafından kullanılabilir ve başkasına kiralanamayacaktı. Nakit para ise belirli yerlerde akara çevrilip *icâreteyn-i misliyyeteyn* ile yani vakıf akarının süresiz olarak kıymetine yakın peşin ve seneden seneye cüzi bir miktar para mukabili kiraya verilmesi usulüyle talibine kiralanabilecekti¹²¹⁹. Yine Süleyman Bey'in Yozgat'ta vakfettikleri arasında bir de han bulunduğu belirtilmiştir¹²²⁰.

¹²¹⁸ Ahmed Paşa ya da Demirli isimleriyle anılan ve Süleyman Bey'in babası Ahmed Paşa tarafından 1167 [1753-1754]'de yirmi oda ve bir dershaneden ibaret yaptırılan medreseyle aynı isimle tesis ettiği kütüphane şehrin eğitim hayatına büyük katkı sağlamıştır. Bk. BOA, *D.BŞM.MHF*, 12682, Çapanoğlu Ahmed Paşa'ya ait muhallefât defteri, katalog tarihi 1172 [1758-1759] fakat Ahmed Paşa'nın 1765'te idam edildiği göz önüne alındığında bu tarihin hatalı verildiği anlaşılmaktadır; *Sâlnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, H.1316 [1898-1899], *Def'a: 1/3*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1316, s. 864-869; Taha Niyazi Karaca, "Yozgat Eğitim Tarihine Katkı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17, Yıl 2004/2, Kayseri, 2004, s. 140, 141; Polat, "Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın Muhallefâtı", s. 99, 118.

¹²¹⁹ Bu kırk beş dükkânı, yaptırdığı mektebin avlu duvarı ile birbirine bitişik on iki dükkân, kardeşi Mustafa Bey'in inşa ettirdiği camii-i şerîfle birbirlerine bitişik müstemilatıyla birlikte altı dükkân, yine bu caminin karşısında Süleyman Bey'in sakin olduğu konağına bitişik on üç dükkân, bu konağın ahırına bitişik on dükkân, Demircizâde'nin evinin alt kısmında bulunan üç kasap dükkânı ve kasap dükkânlarına birleşik müstemilatıyla bir ekmekçi dükkânı oluşturmaktaydı. Kimi şartlarla vakfettiği bağ ve bahçelerin arsaları *mukata'a-i zeminle* yani mülkiyeti devlete ait olmakla birlikte kirasında bulunmaktaydı *Eşcâr* ve

Süleyman Bey vakfiyesini oluştururken vakıf gelirlerinin sarf edileceği yerleri tespit etmiştir. Belirlediği kalemler incelendiğinde vakıf gelirleriyle hem yaptırdığı mektep ve camiye ilave ettirdiği ek kısımda görev alacak hizmetlilerin ücretleri hem de bu iki yapının ihtiyaçlarının karşılanacağı görülmektedir. Ayrıca yıllık belirli bir para Ravza-i Mutahhara'ya gönderilerek ihtiyaç sahiplerine dağıtılacaktı. Bu kapsamda vakıf gelirlerinden, kurmuş olduğu mektebe iki hoca görevlendirilecek, birinci hocaya 84, ikinci hocaya ise 83 akçe günlük ödenecekti. Bunun yanında tayin edilecek Ferrâş günlük 10 akçe alacak, ayrıca her gün beş vakit namaz sonrasında türbe önünde “el-fatiha” diyerek cemaatle fatiha okuyacak, sevabını ise Süleyman Bey'in, ailesinin, türbede yatanların ve vefat etmiş müminlerin ruhlarına bağışlayacak, karşılığında günlük 10 akçe daha alacaktı. Bunlara ilaveten günlük 83 akçe ücretle bir Kurrâ Efendi ve 10 akçe ücretle bir kâtip ile câbî görevlendirilecekti. Görevlilere harcanacak bu ücretlerin dışında yıllık 9.000 akçe odun, 5.500 akçe ise kâğıt ve hasır ihtiyaçları için ayrılacaktı. Süleyman Bey vakıf gelirlerinden, ağabeyinin yaptırdığı camiye ilave ettiği

kürûmu yani ağaçları ve bağ çubukları ise kendi mülküydü. Yozgat'ta *Ayşe Hanım Bahçesi* olarak bilinen ve arsaları senelik 90 akçe mukâta'a-i kadîmeyle tasarrufunda olan bitişik haldeki iki parça, tahminen 40 dönümlük bağ ve bahçesi; bu bahçelerin alt kısmında bulunan ve arsası senelik 30 akçe mukâta'a-i kadîmeyle tasarrufunda olup, üzerinde mülkü bulunan “*eşcâr ve kürûmu*”; Budaközü kazasının Kalınsaz köyünde *Karaosman Bağı* olarak bilinen, arsası senelik 30 akçe mukâta'a-i kadîmeyle tasarrufunda olup, üzerindeki eşcâr ve kürûmu mülkü olan bir parça kürûmu bağı; yine bu köyde *Kebir Bağı* şeklinde bilinen, arsası senelik 40 akçe mukâta'a-i kadîmeyle tasarrufunda olup, üzerindeki eşcâr ve kürûmu mülkü olan tahminen 6 dönümlük bir bağı ve yine aynı köyde *Hasan Beşe Bağı* olarak bilinen ve arsası senelik 25 akçe mukâta'a-i kadîmeyle tasarrufunda olup, üzerindeki eşcâr ve kürûmu mülkü olan tahminen 4 dönümlük bir bağı vakfedilenler arasında yer almıştır. Bk. VGMA, no. 629, sıra: 210, s. 199-202, 23 Safer 1208 [30 Eylül 1793]; VGMA, no. 629, sıra: 211, s. 203, 3 Şa'bân 1222 [6 Ekim 1807], 19 Receb 1212 [7 Ocak 1798] tarihli vakfiyye sureti; YŞS, no. 30, s. 92-96, belge no. 79, 23 Safer 1208 [30 Eylül 1793]; Keleş, *Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, s. 18, 19; Duru, “Çapanoğlu Camii”, s. 81, 82.

¹²²⁰ Keleş, *Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, s. 36.

kısım için de hem görevli tayin etmiş hem de ihtiyaçlar için bütçe ayırmıştır. Buna göre camiye her yıl iki adet büyük bal mumu ile kandillere yetecek miktarda zeytin yağı alınabilmesi için senelik 150 kuruş sarf edilecek, eskiyen mefruşatlar da vakıf fazlasından yenilenecekti. Güvenilir bir kişi Kayyım, bir kişi ise Ferrâş olarak görevlendirilecekti. Hizmetleri karşılığında Kayyım günlük 10, Ferrâş ise 8 akçe alacaktı. Bunların yanı sıra camiye ilave edilen kısımla mektep, konak, dükkânlar, bağ ve bahçenin gerekli olan tamirâtı vakıf gelirlerinden karşılanacaktı. Diğer taraftan gelirlerden her yıl 30 kuruş Şeyhülferrâşın Efendiler tarafından Hz. Peygamber'in huzurunda kendisi için şefaât niyaz etmeleri karşılığında Ravza-ı Mutahhara'da ihtiyaç sahiplerine dağıtılacaktı. Süleyman Bey bu şartları belirledikten sonra vakfın tevliyetini ise günlük 100 akçe karşılığında oğlu Abdülfettah Bey'e vermiştir¹²²¹.

Babasından aldığı görev üzerine Abdülfettah Bey, vakfın gelirlerini artırmak için faaliyetlerde bulunmuştur. Bu amaçla vakfın gelir fazlasına ek olarak Yozgat'ta Eski Köprü'nün yanında kendi imkânlarıyla birbirine bitişik otuz iki dükkân ile bir çörekçi

¹²²¹ BOA, *C.MF*, 181/9039, 8 Rebîü'l-evvel 1208 [14 Ekim 1793]; BOA, *C.MF*, 167/8328, 7 Zî'l-kâ'de 1220 [27 Ocak 1806]; BOA, *C.MF*, 20/993, 3 Şevvâl 1270 [29 Haziran 1854]; *VGMA*, no. 629, sıra: 210, s. 199-202, 23 Safer 1208 [30 Eylül 1793]; *VGMA*, no. 629, sıra: 211, s. 203, 3 Şa'bân 1222 [6 Ekim 1807], 19 Receb 1212 [7 Ocak 1798] tarihli vakfiyye sureti; *YŞS*, no. 30, s. 93-95, belge no. 79, 23 Safer 1208 [30 Eylül 1793]; Keleş, *Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, s. 19, 20; Duru, "Çapanoğlu Camii", s. 82, 86. Kendisinden önce ağabeyi Mustafa Bey de vakıf gelirlerinden yılda 45 kuruşun Surre-i Hümâyûn Eminleri aracılığıyla Ravza-yı Mutahhara'ya gönderilmesini ve Hz. Peygamber'in huzurunda kendisi için şefaât niyaz etmeleri karşılığında insanlara dağıtılmasını istemişti. Daha sonra bu geleneğe Abdülfettah Bey de uyarak aynı şartlarla her yıl 30 kuruşun Medine-i Münevvere'ye gönderilmesini istemiştir. Bk. Keleş, *Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, s. 142, 143.

fırını yaptırarak 7 Ocak 1798’de düzenlediği vakfiyeyle babasının vakfına bağlamıştır¹²²².

Süleyman Bey, XVIII. yüzyıl sonu XIX. yüzyıl başlarında yaptırdığı fakat birçok eserinde olduğu gibi günümüze ulaşamayan saray olarak isimlendirilen konakta yaşamını sürdürmüştür. Yeri tam olarak bilinmeyen fakat günümüzdeki belediye binasının yukarısında, eski adliye binasının olduğu yerde bulunduğu iddia edilen bu konak yakılarak tahrip edilmiştir¹²²³.

Yapıyla ilgili herhangi bir plan ya da kroki olmasa da çeşitli kaynaklar sayesinde bir fikir sahibi olabilmekteyiz. Nitekim bu konağı da Süleyman Bey’in vakfettiği yapılar arasında olduğu için vakfiyede bununla ilgili bilgi verilmiştir. Buna göre iki katlı olduğu anlaşılan konağın içerisinde üst katta büyük ve küçük birden çok kilerle birlikte hanut, avlu ve *mâ’î cârî* bulunmaktaydı. Dışarıda ise birden fazla hanut, avlu, *mâ’î cârî* ile müştemilatı, hareme ait hamam, bitişiğinde meyve ağaçlı bahçe, havuz ve birden fazla sokak kapısı yer almaktaydı¹²²⁴.

Bölgeyi ziyaret eden seyyah Kinneir da bu yapıyla ilgili önemli bilgiler vermiştir. Ona göre çok güzel işlemeli odalara sahip büyük bir yapıdan oluşan saray kasabanın merkezinde büyük bir yer işgal etmekteydi. Yüksek duvarla çevrili, bahçeli, uzun koridorlu ve iki katlı bu saray ahşaptan yapılmış, çatılarında ise tuğla kullanılmıştı.

¹²²² VGMA, no. 629, sıra: 211, s. 203, 3 Şa’bân 1222 [6 Ekim 1807], 19 Receb 1212 [7 Ocak 1798] tarihli vakfiye sureti; YŞS, no. 30, s. 95-97, belge no. 79, 23 Safer 1208 [30 Eylül 1793]; Keleş, *Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, s. 19, 20; Duru, “Çapanoğlu Camii”, s. 86, 88, 89.

¹²²³ Texier 1832’de Yozgat’a geldiğinde yeri konusunda net bilgiler bulunmayan konağın yakıldığını belirtmiştir. Beş yıl sonra yani 1837’de Yozgat’ı ziyaret eden Hamilton da Texier’i doğrulayarak sarayın on dört yıl önce yani 1823’te yandığını belirtmiştir. Bk. Texier, *Küçük Asya*, s. 49; Karaca, “Anadolu Şehrinin Sosyo-Ekonomik Yapısı”, s. 153; Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 200, 201.

¹²²⁴ VGMA, no. 629, sıra: 210, s. 199-202, 23 Safer 1208 [30 Eylül 1793]; YŞS, no. 30, s. 93, belge no. 79, 23 Safer 1208 [30 Eylül 1793]; Duru, “Çapanoğlu Camii”, s. 82.

Sarayın içinde zengin ve gösterişli mobilyalar ile boyalı ve yaldızlı süslemeler kullanılmıştır. Salonlardan biri kırmızı, diğeri sarı, öteki kahverengi ve diğeri renklerle boyanmıştı. Küçük bir kapı, karşıdaki Çubukçubaşının kabinine açılırken burada yer alan dolap tamamen ağzı amberle yapılmış pipolarla doldurulmuştu. İçeriye girmesine izin verilmeyen harem dairesinin ise daha muhteşem olduğunu Süleyman Bey'in doktorundan öğrendiğini belirtmiştir¹²²⁵.

Süleyman Bey bu eserlerin yanı sıra şehir merkezinin dışında Şefaati'nin Kazlıuşağı köyünde de bir cami yaptırmıştır¹²²⁶. Süleyman Bey'in oğlu Abdülfettah Bey ise yaşanan deprem sonucu büyük zarar gören Çorum Ulu cami ile medresesini yeniden inşa ettirmiş, Yozgat'taki mülklerinden altmış bir dükkân ile bir hanı da buraya vakfetmiştir¹²²⁷.

¹²²⁵ Kinneir, *Asia Minor*, s. 90, 91.

¹²²⁶ Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 167.

¹²²⁷ Bu mülklerini 17 Kasım 1811'de vakfetmiştir. Bk. Mert, *Çapanoğulları*, s. 65; Keleş, *Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, s. 5; Ahmed Cahid Haksever, "Çorum'da Halvetiliğin Tarihî Süreci ve Yusuf Bahrî", *Tasavvuf, Yıl: 9, S. 22*, İstanbul, 2008, s. 119, 120; Acun, *Çapanoğulları ve Eserleri*, s. 209.

SONUÇ

Çapanoğulları, Anadolu'nun küçük bir kasabasında tesis ettikleri hâkimiyet ve nüfuzlarını, Osmanlı yönetimiyle sürdürdükleri inişli çıkışlı bir serüven neticesinde dönemin siyasî, iktisadî ve sosyal koşullarından başarılı şekilde istifade ederek Bozok sancağı sınırlarının ötesine taşımayı bilmişlerdir. Fakat bu kolay olmamıştır. Zira bu süreçte Sultan III. Mustafa, Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın idamının ardından sancağı tekrar bu aileden birine vermek istememiştir. Fakat bölge ileri gelenleri arasından seçilmeyen yöneticilerle bu sancağın idaresinde başarılı olunamayacağını anlamasıyla birlikte Çapanoğlu Mustafa Bey'den istifade etme yoluna gitmiştir. Benzer şekilde Sultan I. Abdülhamid de Mustafa Bey'in vefatıyla sancaktan Çapanoğulları'nın etkisini kırmaya çalışmıştır. Bu amaçla Bozok sancağının idaresini bölgedeki küçük çaplı diğer âyan ailelerine vermeyi düşünmüştür. Lakin hem Çapanoğulları'nın sefer sürecinde önemli lojistik katkıda bulunabilecek olmaları hem de Süleyman Bey'in zaten sıkışık olan Osmanlı hazinesine ağabeyinin muhalefâtı için ödeme yapması karşılığında sancağın idaresi tekrar bu aileye bırakılmıştır. Böylece Mustafa Bey'in vefatının ardından bölgenin idaresinin kendisine tevcih edildiği/edilmek zorunda kaldığı Süleyman Bey, Sultan I. Abdülhamid ile takip etmeye çalıştığı mutedil tavrını Sultan III. Selim ile tanışmasının ardından değiştirmeye başlamıştır. Bundan sonra merkezin birçok isteğini hızlıca ve eksiksiz yerine getirmeye çalışmıştır. Bu sayede kudretiyle birlikte hâkimiyet sahasını da artırmıştır. Bu durum ise âyan ailelerinin hanedanlığa dönüşüm sürecinin önemli bir göstergesi olmuştur.

Merkeziyetçi yapıyı muhafazaya uğraşan Osmanlı yönetimini âyan ailelerinden yararlanmaya mecbur kılan en önemli gerekçelerden biri hiç şüphesiz ki ilgili sancağa, merkez ya da taşradan bir görevli tayini tartışmasından çok, bölgede asayiş kimin sağlayabileceği konusunda olmuştur. Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nin mutlak egemenliğini tanıyan Çapanoğulları, merkezî idarenin tercihi doğrultusunda bu

görevlerini devam ettirebilmişlerdir. Nitekim Süleyman Bey'in ağabeyi Mustafa Bey örneğinde görüleceği üzere Osmanlı yönetiminin aldığı karar doğrultusunda sancağın idaresi bir süre Çapanoğulları'na verilmemiş ve bölgeye aile dışından görevliler tayin edilmiştir. Bu örnek ise merkezin istediği anda âyan ailelerinin elindeki yetkileri alma hakkına sahip olduğunu göstermiştir.

Bu çalışmada cevap aranan sorulardan birisi, Süleyman Bey'in faaliyetlerinin merkeziyetçiliğe mi yoksa adem-i merkeziyetçiliğe mi hizmet ettiği yönünde olmuştur. Bu bağlamda taşradaki âyanların varlığı kendi askerine sahip olmaları, serbestiyet üzere malikâne tasarruf etmeleri, vakıf kurmaları, yerlerine vekil görevlendirmeleri gibi çeşitli gerekçelerle adem-i merkeziyetçiliğe doğru eğilim göstermiştir. Buna karşın yenilikçi bir âyan olarak kabul edilen Süleyman Bey'in kimi faaliyetlerinin merkezileşmeye katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Zira Osmanlı yönetimiyle herhangi bir çatışmaya girmeden uzlaşa içerisinde hareket eden Süleyman Bey, İstanbul'un emirlerini mümkün olduğunca yerine getirmeye çalışmıştır.

Bu çerçevede Osmanlı idaresi, taşrada kontrolü sağlamaya ve adem-i merkeziyetçiliğe yol açacak girişimlere izin vermemeye dikkat etmiştir. Bu düşüncenin tezahürü olarak yönetim, Süleyman Bey'in idaresindeki bölgelerin kontrolünü sürekli olarak elinde tutmak istemiştir. Bu konuda, merkeziyetçiliğin kuvvetlendirilebilmesi adına atılan adımlardan birisi, Nizâm-ı Cedîd ordusunun ortalarından bir kısmının Süleyman Bey'in yetki alanındaki mahallerde kurulması olmuştur. Bu sayede Anadolu'daki bu yerlerde merkeze bağlı, her an hazır ve kontrol altında tutulan askerî birlikler teşkil edilmek istenmiştir. Bu noktada Süleyman Bey, yeni orduya kapsamlı bir şekilde destek vererek, askerleri emredildiği üzere belirli aralıklarla eğitim almaları için Üsküdar Ortasına göndermiş ve böylece bir anlamda merkezileşmeye katkı sağlamıştır. Bu sayede Süleyman Bey'in Nizâm-ı Cedîd yeniliklerine verdiği destek onun siyasî hayatının dönüm noktası olmuştur. Nitekim idaresi ile nüfuzu altındaki yerlerde

kurduğu ortalar Çapanoğulları'nın daha da güçlenmesini sağlamıştır. Bu bakımdan Süleyman Bey'in uhdesine Amasya mütesellimliği görevi de Nizâm-ı Cedîd ordusunun Amasya'da teşkili şartıyla verilmiştir.

Diğer taraftan Osmanlı yönetimi, merkeziyetçilikten ödün vermemek adına Süleyman Bey'i *Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı* ve *Mirahûr-ı Evvel* gibi unvanlar vermek suretiyle merkez görevlisi olarak addetmiştir. Böylece gerek gördüğü zaman bu âyanı İstanbul'a çağırma hakkını elinde bulundurmıştır. Bu uygulamanın sonucunda bir anlamda sancakbeyi kimliğine bürünen Süleyman Bey, taşrada devlet otoritesini temsil etmiştir. Buna karşın hükümdarın mutlak iradesine bağlılığını koruyan Süleyman Bey'in itaatkâr tavrının sadece devlete bağlılık duygularından kaynaklandığını düşünmek de yanıltıcı olabilir. Zira onun öncelikli amacı; örneklerden anlaşılacağı üzere kendi nüfuz ve yetki alanını genişletmek olmuştur. Böylece bölgede daha da aktif olabilmeye çalışmıştır. Bu açıdan bakıldığında Süleyman Bey, icra ettiği görevleri menfaati doğrultusunda kullanmak istemiş ve bunda da başarılı olmuştur. Osmanlı yönetiminin taşrada sadık ve etkili görevlilere ihtiyaç duyması ise iki tarafın isteklerinin örtüşmesini sağlamıştır.

Süleyman Bey'e Anadolu'daki pek az âyanın elde edebildiği güç ve serveti kazandıran gelişmeler, idarî ve iktisadî konular çerçevesinde olmuştur. Seferler ve eşkıyalarla mücadele nedeniyle asker; ordunun ve İstanbul ahalisinin gıda ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla zahire ve koyun; nakliyyede istifade edilmesi amacıyla deve sevki gibi lojistiği ilgilendiren emirlerin yerine getirilmesi konusundaki tavrı idarî etkenler arasında yer almıştır. Bu faaliyetlerle Süleyman Bey, özellikle XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın başlarındaki siyasî ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle seferlerde lojistik sorunlarla karşılaşan merkezî idarenin elini önemli ölçüde rahatlatmıştır. Bunun karşılığını da yeni nüfuz alanları elde ederek almıştır. Böylece kazandığı mutasarrıflık,

mütesellimlik, voyvodalık, muhassıllık ve eminlik görevleri sayesinde nüfuz bölgesini ve servetini daha da artırabilmiştir.

İdarî görevlerin de etkisiyle elde ettiği iktisadî kazanımlar ise Süleyman Bey'in ekonomik gücünü teşkil etmiştir. Bu bakımdan Süleyman Bey de diğer âyanlar gibi çeşitli mukataaları tasarruf ederek servet sahibi olmuştur. Daha babası hayattayken tasarruf etmeye başladığı mukâta'alar bu noktada zenginlinin ilk nüveleri olarak belirmiştir. Süleyman Bey, uhdesindeki mukâta'alardan kaynaklanan idarî sorumluluklarını yerine getirmesi sayesinde nüfuz alanını bu mukâta'aların bulunduğu yerlere kadar genişletmiştir. Bazı vergilerin tahsili görevinin kendisine verilmesi ise servetini artıran bir diğer araç olmuştur.

Payitahttan gelen emirlere karşı izlenmesi gereken yolu iyi kavrayan Süleyman Bey, diğer pek çok âyan ailesinin yaptığı gibi yakın ve uzak çevreyle menfaatleri doğrultusunda iletişim kurmuştur. Bu bağlamda yakın çevrede Köse Paşazâdeler ve Evkâtlızâdeler gibi âyan aileleri ile uzak çevrede ise Rumeli kazaskeri gibi güç sahibi devlet adamlarıyla kız alıp vermek suretiyle akrabalık bağları tesis etmiştir. Böylece güçlü âyan aileleriyle kurduğu dostluk sayesinde nüfuzunu kıracak girişimlerin önüne geçmiş ve nüfuz mücadelesi yaşanmasını engellemiştir. Devlet adamları vasıtasıyla ise İstanbul'da, Osmanlı hükümeti nezdinde menfaatlerini savunabilecek kişiler yer almıştır. Süleyman Bey, izlediği bu politika sayesinde Tarsus ve Adana mütesellimliklerini uhdesine almıştır. Böylece nüfuz alanını Anadolu'nun içlerinden güneye kaydırmayı başarmıştır. Burada özellikle Menemencioğulları ve Hasanpaşazâdeler'le süregelen çalkantılı ilişkiler de onlarla bir müttefik bir rakip olmalarına yol açmıştır. Bu tutum bölgedeki olaylara karşı âyanların Süleyman Bey'e davranışlarını belirlemiş ve dostlukları döneminde birlikte hareket etmişlerdir. Fakat bazı dönemlerde bölge âyanları Süleyman Bey'e karşı birleşmişler ve onun nüfuzunu kırmaya çalışmışlardır.

Süleyman Bey, Bozok sancağının etrafını çevreleyen aşiret, kabile ve Türkmen taifelerini nizam altına almıştır. Türkmen kökenli Çapanoğulları'nın bölgedeki aşiretlerle bağlantısı ve onları itaat altında tutmadaki başarısı, merkezî yönetimin Bozok ile çevresinin idaresini vermek için bu aileyi tercih etmesinde önemli bir etken olmuştur. Nitekim merkezî idare, bölgenin idaresinin zayıf bir mîr-i mîrâna verilmesinin aşiret ve kabileleri tekrar kuvvetlendirebileceğini düşünmüştür. Diğer taraftan idarenin güçlü bir vezire verilmesi ise bölge halkını daha da fakirleştirebilirdi. Buna ilaveten Yeniil voyvodalığının idaresi de tahsili gereken Haremeyn mâlinin toplanması esnasında yaşanan güçlük nedeniyle Çapanoğulları'na tevcih edilmiştir. Belirtilen gerekçelerle Osmanlı yönetimi asayiş ve vergi meselelerinde sorun yaşanmaması adına bu bölgede Süleyman Bey'in söz sahibi olmasına mani olmamıştır.

Netice itibariyle Süleyman Bey, sefer, isyan ve malî buhran gibi gerekçelerle zor durumda olan Osmanlı yönetimine yaptığı katkı sayesinde devlet nezdinde itibar sahibi olmuştur. Bu durumdan istifade ederek çeşitli bölgelerin idaresinde söz sahibi olmuştur. Böylece taşrada, Osmanlı yönetiminin en önemli ve itaatkâr görevlileri arasında yerini almıştır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)

I. Defterler

- a) Bâb-ı Âlî Evrak Odası Ayniyat Defterleri (BEO, AYN. d.): 1, 2, 3.
- b) Bâb-ı Âsafî Mektubî Kalemî Defterleri (A.{MKT.d.): 1035.
- c) Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Esham Kalemî Defterleri (D.BŞM.SHM.d): 19519.
- d) Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Muhallefât Halifelîği Kalemî Defterleri (D.BŞM.MHF.d): 12682, 13389.
- e) Mühimme Defterleri (MD.): 133, 135, 136, 139, 142, 148, 149, 152, 155, 157, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 169, 184, 185, 187, 190, 218, 219, 221, 225, 227, 229.
- f) Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d.): 2556/2, 2556/3.

II. Belgeler

- a) Ali Emîrî (AE).
Abdülhamid I (SABH.I): 11/1012, 15/1333, 15/1337, 19/1680, 19/1682, 19/1687, 29/2253, 193/12908, 199/13325, 212/14040, 254/17072, 293/19691, 346/24179.
Mustafa III (SMST.III): 309/24784, 316/25381, 318/25565.
Osman III (SOSM.III): 69/5247.
Selim III (SSLM.III): 230/13396.
- b) Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Muhallefât Halifelîği (D.BŞM.MHF): 50/34, 50/46.
- c) Cevdet Tasnifi (C.)

Adliye (ADL.): 6/417, 8/521, 11/743, 23/1373, 25/1526, 25/1528, 80/4834, 84/5078, 104/6214.

Askeriye (AS.): 2/45, 26/1149, 26/1181, 30/1359, 31/1432, 33/1501, 42/1935, 71/3323, 74/3493, 74/3494, 76/3582, 85/3949, 108/4863, 110/4946, 130/5804, 131/5837, 135/6009, 168/7354, 168/7374, 172/7518, 186/8054, 232/9825, 263/10924, 264/10961, 270/11201, 272/11296, 273/11334, 283/11753, 401/16536, 401/16547, 419/17365, 444/18496, 455/18980, 456/19011, 458/19083, 482/20121, 496/20740, 514/21445, 522/21809, 547/22932, 569/23922, 569/23931, 611/25761, 611/25799, 612/25801, 622/26233, 642/27039, 658/27672, 690/28971, 701/29409, 757/31943, 759/32043, 773/32712, 776/32831, 815/34629, 823/35013, 844/36043, 869/37288, 892/38365, 902/38873, 909/39217, 927/40098, 942/40896, 948/41142, 957/41608, 961/41821, 1009/44172, 1027/42025, 1036/45449, 1048/46038, 1088/47978, 1110/49167, 1176/52391, 1177/52436, 1179/52534, 1180/52583.

Bahriye (BH.): 115/5599, 197/9224, 215/10053, 275/12697.

Belediye (BLD.): 4/168, 28/1373, 32/1579, 92/4559, 104/5191, 111/5520, 129/6419, 141/7005, 146/7252, 150/7495.

Dahiliye (DH.): 6/282, 7/303, 16/787, 16/791, 26/1293, 28/1389, 33/1648, 41/2027, 55/2747, 61/3014, 70/3477, 73/3625, 82/4053, 82/4055, 97/4832, 112/5571, 126/6297, 129/6440, 133/6639, 138/6871, 152/7576, 153/7626, 167/8350, 177/8807, 178/8854, 184/9182, 196/9768, 218/10853, 218/10886, 237/11831, 245/12246, 246/12272, 248/12368, 249/12411, 258/12890, 263/13124, 265/13204, 273/13606, 274/13654, 294/14686, 302/15061, 304/15184, 314/15693, 320/15981, 326/16265, 335/16713, 336/16796, 342/17063.

Darbhane (DRB.): 7/314, 7/326, 8/361, 9/426, 10/488, 10/492, 13/641, 16/761, 16/779, 17/839, 19/918, 24/1169, 25/1248, 35/1717, 36/1787, 42/2099, 44/2155, 48/2358,

48/2378, 48/2380, 50/2459, 53/2650, 54/2659, 54/2686, 55/2711, 56/2783, 61/3002, 64/3152, 65/3206.

Evkaf (EV.): 268/13656, 364/18496, 484/24500.

Hariciye (HR.): 3/102, 159/7941.

Maarif (MF.): 20/993, 29/1441, 32/1575, 181/9039, 167/8328.

Maliye (ML.): 13/585, 38/1747, 42/1932, 52/2412, 66/3039, 75/3409, 79/3609, 81/3717, 90/4079, 100/4449, 137/5849, 145/6116, 259/10645, 269/11021, 277/11398, 368/15110, 461/18725, 473/19293, 481/19619, 486/19835, 550/22621, 551/22652, 554/22782, 554/22797, 558/22924, 575/23566, 578/23738, 631/25942, 643/26379, 659/26956, 694/28415, 712/29095, 715/29222, 727/29704, 729/29791, 732/29886, 735/30004, 746/30367, 747/30415, 748/30485, 751/30606, 768/31342, 781/31892.

Nafia (NF.) : 21/1045.

Saray (SM.): 11/559, 47/2361, 166/8306, 168/8411.

Timar (TZ.): 20/968, 25/1213, 40/1958, 56/2777, 58/2883, 101/5031.

Zabtiye (ZB.): 2/95, 14/670, 48/2366, 60/2954, 69/3425, 71/3538, 77/3804, 78/3900.

d) Hatt-ı Hümayun (HAT): 6/215, 7/222, 26/1258-A, 35/1763, 37/1879, 38/1922, 38/1926, 39/1950-A, 39/1950-B, 39/1950-C, 39/1978, 40/2008, 40/2034, 40/2036, 40/2037, 46/2269, 52/2457, 55/2541, 64/2783, 64/2803, 64/2805, 72/3006, 75/3100-K, 75/3103, 77/3163, 77/3167, 78/3243, 78/3253, 79/3277, 79/3282, 79/3285, 79/3297, 80/3331, 80/3335, 80/3336, 80/3352, 81/3367, 81/3378-A, 83/3426, 102/4044-D, 102/4044-G, 102/4044-İ, 102/4046, 102/4046-A, 102/4046-G, 102/4048, 102/4048-B, 102/4048-C, 102/4048-F, 102/4048-G, 102/4048-H, 102/4048-İ, 102/4049, 103/4051-A, 103/4051-B, 103/4055, 103/4061, 103/4069, 103/4069-A, 103/4072-D, 103/4072-K, 103/4072-M, 103/4074, 104/4077, 104/4079, 104/4079-B, 104/4081, 104/4084-A, 104/4102-A, 104/4102-B, 104/4105, 105/4125, 105/4132, 106/4183, 107/4208, 109/4329-C, 117/4740, 120/4890, 122/4990, 125/5170, 125/5185, 125/5185-B,

128/5276, 147/6201, 174/7535, 178/7858, 179/8066, 185/8687, 188/8954, 189/9037, 189/9058, 189/9064, 190/9145, 190/9177, 192/9344, 192/9363, 192/9364, 194/9651, 197/9935, 198/9945, 199/10109, 200/10202, 200/10208, 201/10290, 202/10377, 203/10507, 210/11317, 211/11443, 211/11460, 220/12173, 235/13087-B, 250/14144, 250/14183, 254/14443, 255/14584, 256/14692, 258/14834, 265/15396, 266/15440, 267/15590, 275/16183, 277/16291, 280/16617, 281/16663, 281/16680, 283/16874, 287/17249, 288, 17275, 300/17833, 319/18718, 410/21373, 494/24279, 495/24293, 504/24842, 535/26310, 538/26549, 539/26591, 554/27418, 609/29927, 647/31703, 671/32809, 710/34007, 714/34084, 721/34377, 724/34493, 725/34533, 726/34592-A, 853/38189, 979/41586, 983/41650-A, 983/41650-F, 983/41650-G, 983/41650-H, 985/41691, 985/41735, 986/41757, 992/41843, 999/41954, 1001/42021, 1002/42069, 1002/42074, 1004/42124, 1005/42158, 1008/42377, 1008/42382, 1073/43926-A, 1224/47823-J, 1261/48806, 1264/48960, 1268/49098, 1268/49106-A, 1268/49106-B, 1268/49136, 1272/49323, 1318/51378, 1338/52261, 1339/52323, 1339/52351, 1350/52743, 1359/53472, 1361/53623, 1365/53979, 1365/54059, 1381/54540, 1381/54559, 1381/54560, 1382/54561, 1384/54849, 1393/55650, 1393/55712, 1396/55958, 1396/55963, 1396/55971, 1397/56092, 1397/56120, 1398/56205, 1398/56219, 1398/56223, 1399/56328, 1399/56342, 1404/56797, 1405/56853, 1406/56911, 1408/57137, 1409/57208, 1411/57442, 1414/57740, 1414/57751, 1437/59061, 1455/48, 1496/6, 1509/57, 1532/54, 1581/40.

e) İbnülemin Tasnifi (İE.)

Hatt-ı Hümayun (HAT): 5/474.

Şükr ü Şikâyet (ŞKRT): 5/440.

f) Sadaret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı (A.}MKT, MHM.): 479/66.

2. Milli Kütüphane Başkanlığı Mikrofilm Arşivi

a) Şer'iyye Sicilleri

Adana Şer'iyye Sicilleri (AŞS): 6, 53, 62, 66.

Ankara Şer'iyye Sicilleri (Ankara ŞS): 185, 187, 189, 190, 196.

Çankırı Şer'iyye Sicilleri (ÇŞS): 17, 20, 22.

Kayseri Şer'iyye Sicilleri (KŞS): 133, 155, 167, 174, 177, 179.

Nevşehir Şer'iyye Sicilleri (NŞS): 3.

Sivas Şer'iyye Sicilleri (SŞS): 3, 4, 5.

Yozgat Şer'iyye Sicilleri (YŞS): 30.

3. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defterleri (VGMA)

Defter No: 629, 742.

B) Resmi Yayınlar

Ankara Vilayeti Sâlnâmesi, H.1318 [M.1900-1901], Def'a: 13, Matbaa-i Vilayet.

Ankara Vilayeti Sâlnâmesi, H.1320 [M.1902-1903], Def'a: 14, Matbaa-i Vilayet.

Ankara Vilayeti Sâlnâmesi, H.1325 [M.1907-1908], Def'a: 15, Matbaa-i Vilayet.

*Ankara Vilayeti Sâlnâmesi, R.1307[M.1891-1892], Def'a: 11, Matbaa-i Vilayet,
Ankara, H.1308-1309 [M.1890-1892].*

*Sâlnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H.1316 [1898-1899], Def'a: 1/3, Matbaa-i
Âmire, İstanbul, 1316.*

C) Kaynak Eserler

Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, C. 4 Zeyli, İstanbul.

Ahmed Câvid, *Hadîka-i Vekâyi'*, haz. Adnan Baycar, TTK Yay., Ankara 1998.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 2-8-9, Matbaa-i Osmaniyye, 2. Baskı, İstanbul, 1309.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, yay. haz. Mücteba İlgürel, TTK Yay., Ankara, 1994.

Ahmed Vefik Paşa, *Lehce-i Osmanî*, Cüz'-i Evvel, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1293.

Bafralı Yanko, *Yozgad Seyahatnamesi*, Matbaa-i Ebu'z-Ziya, Kostantiniye, 1306.

Bayram, Ü. Filiz, *Enverî Târîhi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

Câbî Ömer Efendi, *Câbî Târîhi (Târîh-i Sultân Selâm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahlîl ve Tenkidli Metin*, C. I-II, haz. Mehmet Ali Beyhan, TTK Yay., Ankara, 2003.

Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd, *Çeşmî-zâde Tarihi*, haz. Bekir Kütükoğlu, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul, 1993.

Çınar, Ali Osman, *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîh'i*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999.

Darendeli İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme-Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Napolyon'a Karşı Mısır Seferi (1798-1802)*, haz. M. İlkin Erkutun, Kitabevi Yay., İstanbul, 2009.

Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı Ağalar Defteri, Zi'l-hicce 1142/Gurre-i Şevvâl 1194 [Haziran-Temmuz 1730/30 Eylül 1780], Birinci Abdülhamid Devrinde Yazılmış Olduğu Anlaşılan Bir Mecmuadan İstinsah Edilmiştir, Müstensih: Osman Ferit Sağlam, TTK Kütüphanesi, Yazma No: 204, Ankara, 1948.

Dihkânîzâde Ubeydullâh Kuşmânî, *Nizâm-ı Cedîde Dâir Bir Risâle Zebîre-i Kuşmânî fî Ta'rîf-i Nizâm-ı İlhamî*, haz. Ömer İşbilir, TTK Yay., Ankara, 2006.

Evliya Çelebi Mehmed Zillî ibn-i Dervîş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 3, Tabî': Ahmed Cevdet, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1314.

İbrahim Cûdî Efendi, *Lûgat-ı Cûdî*, haz. İsmail Parlatır, Belgin Tezcan Aksu, Nicolai Tufar, TDK Yay., Ankara, 2006.

Kinneir, John Macdonald, *Journey Through Asia Minor, Armenia And Koordistan In The Years 1813 And 1814*, London, 1818.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yâhûd Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye*, C. 1, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1308.

_____, *Sicill-i Osmanî Yâhûd Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye*, C. 3-4, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1311.

Menemencioğlu Ahmed Bey, *Menemencioğulları Tarihi*, yay. haz. Yılmaz Kurt, Akçağ Yay., Ankara, 1997.

Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât, Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*, yay. haz. Yılmaz Kurt, Akçağ Yay., 2. Baskı, Ankara, 2014.

Olivier, G. A., *Türkiye Seyahatnamesi (1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul)*, çev. Oğuz Gökmen, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1977.

Öge, Mustafa, *Vak'a-i Hamidiyye Mehmed Sâdık Zâim-zâde (Tenkidli Transkripsiyon)*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2001.

Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi [Osmanlı Tarihi (1223-1237/1808-1821)]*, C. I, haz. Ziya Yılmaz, Çamlıca Yay., İstanbul, 2008.

Şemseddin Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1317.

Tabîb İbn-i Şerîf, *Yâdigâr, 15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı-Yâdigâr-ı İbn-i Şerîf*, haz. M. Yahya Okutan, Doğan Koçer, Mecit Yıldız, İstanbul, 2004.

Texier, Charles, *Küçük Asya*, C. 3, müt. Ali Suad, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1340.

Ubeydullah Kuşmanî- Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler; Kabakçı Mustafa Risalesi*, haz. Aysel Danacı Yıldız, Kitap Yay., İstanbul, 2007.

Üstüner, Ahmet, *Yusuf Paşa'nın Sefer-nâmesi (Sefer-nâme-i Serdâr-ı Ekrem Yusuf Paşa)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2005.

Vak'anüvis Halil Nuri Bey, *Nûrî Tarihi*, haz. Seydi Vakkas Toprak, TTK Yay., Ankara, 2015.

D) Araştırma ve İnceleme Eserleri

Acun, Hakkı, *Tüm Yönleri İle Çapanoğulları ve Eserleri*, TBMM Milli Saraylar Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2016.

_____, “Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları”, *Vakıflar Dergisi*, S. 13, Ankara, 1981, ss. 635-715.

Afyoncu, Erhan, “Mîrâhur”, *DİA*, C. 30, İstanbul, 2005, ss. 141-143.

_____, “Tokat'ta Bir Voyvoda Ailesi Katiroğulları”, *Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012*, C. III, Tokat, 2012, ss. 3-8.

Ağca, Sezer, *66 Numaralı Adana Kadı Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H.1209-1210/M.1794-1795)*, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2012.

Ak, Mehmet, “Manavgat'ta Bir Âyân Ailesi Tugayoğulları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 12, Yaz, 2010, ss. 27-36.

_____, *Osmanlı İmparatorluğunda Bir Âyânlık Örneği Yılanlıoğulları*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2007.

Aka, İsmail, *Timur ve Devleti*, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara, 2000.

_____, *Timurlular*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1995.

Akçura, Yusuf, *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*, TTK Yay., Ankara, 2010.

Akdağ, Mustafa, “Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi”, *AÜDTCFTAD*, C. 4, S. 6, Ankara, 1966, ss. 201-247.

_____, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadî Vaziyeti”, *Belleten*, C. XIV, S. 55, Temmuz, TTK Yay., Ankara, 1950, ss. 319-411.

_____, “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”, *AÜDTCFD*, C. 13, S. 1-2, Ankara, 1955, ss. 27-51.

_____, “Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri 1730-1839”, *AÜDTCFTAD*, C. 8, S. 14, Ankara, 1963, ss. 51-61.

Aksan, Virginia H., *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2011.

Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü- Deyimler Sözlüğü 2*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1988.

Akşin, Sina, “Sened-i İttifak İle Magna Carta’nın Karşılaştırılması”, *AÜDTCFTAD*, C. 16, S. 27, Ankara, 1992, ss. 115-123.

Aktan, Ali, “Anadolu’da Avşarlar”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6, Yıl: 1995, Kayseri, 1995, ss. 255-262.

Akyıldız, Ali, “Sened-i İttifak’ın İlk Tam Metni”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 2, İstanbul, 1998, ss. 209-222.

Akyüz, Jülide, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde XVIII. Yüzyılda Ankara (Şer'ıye Sicillerinin Sayısal ve Muhtevâ Analizi Denemesi)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.

_____, “Osmanlı Merkez-Taşra İlişkisinde Yerel Hanedanlara Bir Örnek: Rışvanzâdeler”, *Kebikeç*, S. 27, Yıl 14, Ankara, 2009, ss. 79-97.

Alkan, Necmettin, “Âyânlık'ın Son Dönemlerinde Tipik Bir Örnek: Gümüşhane Sancağı Kürtün-i Zir Kazası Âyânı Süleyman'ın Meselesi”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 12, Kış, 2007, ss. 69-84.

Arık, Rüçhan, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1988.

Arıkan, Şeyma, *3 Numaralı Sivas Şer'ıyye Sicili'nin (H.1202-1203/M.1787-1788) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2009.

Armağan, A. Latif, “Osmanlı Devleti'nde Konar-Göçerler”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, ss. 142-150.

_____, “XVI. Yüzyılda Teke Sancağı'ndaki Konar-Göçerlerin Demografik Durumu Üzerine Bir Araştırma”, *AÜDTCFTAD*, C. 19, S. 30, Ankara, 1998, ss. 1- 35.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1789-1914*, Timaş Yay., 14. Baskı, İstanbul, 2014.

Aygün, Necmettin, “Gümölcine Ayânı Tokadıcıklı Süleyman 1761(?) -1804”, *Belleten*, C. LXXIV, S. 271, Aralık, TTK Yay., Ankara, 2010, ss. 707-767.

Aykurt, Çetin, “III. Selim'in Fikrî Yapısı”, *Nizâm-ı Cedîd Başlangıcının 220. Yılı Münasebetiyle Tarih Boyunca Yenileşme Hareketleri*, ed. Mehmet Ali Beyhan, Kitabevi Yay., İstanbul, 2014, ss. 61-67.

Barman, Mehmet, *66-E Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre 1792-95 Yılları Arasında Konya'da Sosyal ve İktisadi Hayat*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009.

Başer, Alper, *Gümülcine Ayanı Tokatçıklı Süleyman Ağa İle Ferecik Ayanı Ali Molla'nın Faaliyetleri ve Merkezi Hükümetle Olan İlişkileri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2006.

Bay, Abdullah, *Trabzon Eyaletinde Mütegalibe Hareketleri ve Âyanlık (1750-1850)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2007.

Bayatlı, Osman, *Bergama'da Yakın Tarihten Olaylar*, İstanbul, 1943.

Baykal, Bekir Sıtkı, "A'yânlık Müessesesinin Düzeni Hakkında Belgeler", *Belgeler*, C. I, S. 1-2, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara, 1993, ss. 221-225.

Beydilli, Kemal, "III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar", *Nizâm-ı Kādîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, ss. 27-57.

_____, "Pazvandoğlu Osman", *DİA*, C. 34, İstanbul, 2007, ss. 208-210.

_____, "Yaş Antlaşması", *DİA*, C. 43, İstanbul, 2013, ss. 343-347.

Beydilli, Kemal-Şahin, İlhan, *Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri*, TTK Yay., Ankara, 2001.

Beyhan, Mehmet Ali, *Saray Günlüğü (25 Aralık 1802-24 Ocak 1809)*, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul, 2007.

Canatar, Mehmet, "Kethüda", *DİA*, C. 25, Ankara, 2002, ss. 332-334.

_____, "Vekilharç", *DİA*, C. 43, İstanbul, 2013, ss. 10-11.

Canbakal, Hülya, *17. Yüzyılda Ayntâb Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, çev. Zeynep Yelçe, İletişim Yay., İstanbul, 2009.

Cevizci, Ahmet, *62 No'lu Adana Şer'îye Sicili (H.1208-1209) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2007.

Cezar, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yay., İstanbul, 1965.

Cezar, Yavuz, “Bir Âyanın Muhallefatı-Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin (Musadere olayı ve terekenin incelenmesi)”, *Belleten*, C. XLI, S. 161, Ocak, TTK Yay., Ankara, 1977, ss. 41-78.

Çadırcı, Musa, “Ankara Sancağında Nizâm-ı Cedîd Ortasının Teşkili ve ‘Nizâm-ı Cedîd Askerî Kanunnâmesi’”, *Belleten*, C. XXXVI, S. 141, Ocak, TTK Yay., Ankara, 1972, ss. 1-13.

_____, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara, 1997.

Çakır, Baki, *Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2003.

Çataltepe, Sipahi, *19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedit Ordusu*, Göçebe Yay., İstanbul, 1997.

Çelik, Gülfettin, *1750-1792 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nin Merkezi Hazine Gelir ve Giderleri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989.

Çelik, N. Betül, “Nizam-ı Cedid Ocaklarının Tokat ve Karaman'daki Yapılanması”, *Nizâm-ı Cedîd Başlangıcının 220. Yılı Münasebetiyle Tarih Boyunca Yenileşme Hareketleri*, ed. Mehmet Ali Beyhan, Kitabevi Yay., İstanbul, 2014, ss. 69-75.

Çelik, Yüksel, “III. Selim Devrinde Mısır’da Osmanlı-İngiliz Rekabeti (1798-1807)”, *Nizâm-ı Kādîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, ss. 351-366.

_____, “Nizâm-ı Cedîd’in Niteliği ve III. Selim İle II. Mahmud Devri Askerî Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839), *Nizâm-ı Kādîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, ss. 565-590.

_____, *Şeyhü’l-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa-II. Mahmud Devri’nin Perde Arkası*, TTK Yay., Ankara, 2013.

Çelikdemir, Murat, *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka’ya İskânı (1690-1840)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2001.

Çetin, Halil, *Timur’un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2012.

Çiftçi, Cafer, “Derviş Paşazâde Numan Bey’in Âyânlık ve Tersânecilik Faaliyetleri”, *Belleten*, C. LXXV, S. 273, Ağustos, TTK Yay., Ankara, 2011, ss. 387-405.

Danacı, Abdullah, *133/2 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (H.1155-M.1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2010.

Demir, Alpaslan, “Osmanlı Devleti’nde Haşerelere Karşı Bir Önlem: Çekirge Suyu”, *Erdem*, S. 67, Ankara, Aralık 2014, ss. 33-45.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, 21. Baskı, Ankara, 2004.

Doğan, Muzaffer, “III. Selim Döneminde Devlet Teşkilâtına Dair Bazı Düzenlemeler”, *Nizâm-ı Kādîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, ss. 79-104.

Doğan, Şaban, “15. Yüzyıla Ait Bir Tıp Terimleri Sözlüğü: Terceme-i Akribâdîn’in Istılah Lügati”, *Turkish Studies*, IV/4, Yaz, Ankara, 2009, ss. 250-316.

Duru, Mehmet, “Yozgat Çapanoğlu Camii ve Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. 13, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1981, ss. 71-89.

Duygu, Süleyman, “Belgelerin Transkripsiyonu”, (Sayı 147-148-149’dan devam), *Türk Kültürü Dergisi*, S. 150-151-152, Yıl XIII, Nisan-Mayıs-Haziran 1975, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1975, ss. 239-248.

_____, “Osmanlı Devlet Ricalinden Mehmet Celâlettin Paşa”, *Türk Kültürü Dergisi*, S. 147-148-149, Yıl XIII, Ocak-Şubat-Mart 1975, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, ss. 147-171.

_____, *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, Sayar Matbaası, İstanbul, 1953.

Ege, İlhan, *Son Dönem Osmanlı Tarihinde Bir A’yan Ailesi Zaralı-zadeler*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2006.

Ekinci, İlhan, “Büyük Ayanların Gölgesinde-Ordu Kazası’nda Âyânlığın Gelişimi-”, *History Studies*, C. 5, S. 4, Temmuz, Samsun, 2013, ss. 151-176.

_____, “Karadeniz’de Âyanlar ve Denizcilik”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 37, Bahar, 2013, ss. 15-49.

El-Haj, Rifa’at Ali Abou, *Modern Devletin Doğuşu 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Oktay Özel-Canay Şahin, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

Emecen, Feridun, “Âyân ve Muhallefâtı: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa”, *CIEPO, XIV. Sempozyumu Bildirileri, 18-22 Eylül 2000-Çeşme*, TTK Yay., Ankara, 2004, ss. 141-148.

_____, “Doğu Karadeniz’de Âyânlık: Tirebolulu Kethudazâde Mehmed Emin Ağa”, *Belleten*, C. LXV, S. 242, Nisan, TTK Yay., Ankara, 2001, ss. 193-215.

Erbulut, Özgür, *Alemdâr Mustafa Paşa ve Hayatı*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2009.

Erçelebi, Erbuğ, *190 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 98-198)*, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2012.

Erdoğan, Meryem Kaçan-Ferlibaş, Meral Bayrak-Çolak, Kamil, *Rusçuk Ayanı Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2009.

Ergenç, Özer, “‘A’yân ve Eşrâf’ Diye Anılan Seçkinler Grubunun XVIII. yüzyılda Osmanlı Toplumundaki Rolü Üzerine”, *Osmanlı Tarihi Yazıları Şehir, Toplum, Devlet*, yay. haz. Derya Önder, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2013, ss. 396-416.

_____, “Osmanlı Klâsik Dönemindeki ‘Eşraf ve A’yan’ Üzerine Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. III, İstanbul, 1982, ss. 105-118.

_____, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2012.

Ergin, Ali Şakir, *Vakıflar ve Yozgat'ta Tarihî Vakıf Camileri*, Ankara, 1994.

Ergül, Hatice, *53 No'lu Şer'iyye Siciline Göre Adana'nın Sosyo-Ekonomik Tarihi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Fedakâr, Cengiz, *Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı Kırım'a Giden Yolda Anapa Kalesi (1781-1801)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2014.

Findley, Carter V., *Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, çev. Güneş Ayas, Timaş Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2014.

Gencer, Fatih, “Van Muhafızı Derviş Paşa İsyanı”, *AÜDTCFTAD*, C. 29, S. 47, Ankara, 2010, ss. 197-216.

Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yay., 7. Baskı, İstanbul, 2010.

Gökçe, Cemal, “Edirne Âyânı Dağdeviren-oğlu Mehmed Ağa”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, C. 17, S. 22, İstanbul, 1968, ss. 97-110.

Gökmen, Ali, *Çankırı'nın 22 Nolu Şer'iyye Siciline Göre XIX. Yüzyıl Başlarında (H.1218-1223, M.1803-1808) Çankırı Sancağı*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995.

_____, “22 No'lu Şer'iyye Siciline Göre (H.1218-1223, M.1803-1808) Çankırı'da Nizâm-ı Cedîd”, *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Çankırı, 2007, ss. 173-178.

Görgün, Hilal, “İbrâhim Bey”, *DİA*, C. 21, İstanbul, 2000, ss. 285-287.

Gradeva, Rossitsa, *War And Peace In Rumeli-15th To Beginning Of 19th Century*, “Osman Pazvantoglu Of Vidin: Between Old And New”, The Isis Press, İstanbul, 2008, ss. 11-50.

Gülten, Sadullah, *XVI. Yüzyılda Bozok Türkmenleri*, Pervane Yay., İstanbul, 2015.

Günay, Nilüfer Alkan, “19. Yüzyıl Başlarında Bursa'da Âyanlık ve Âyanlık Mücadelesi”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 22, Yıl: 13, Bursa, 2012, ss. 1-22.

Günay, Vehbi, “Batı Anadolu'da Âyanlık Mücadeleleri ve Bergama Voyvodası Sağancılı Veli”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, S. 2, Aralık, İzmir, 2006, ss. 93-118.

Güneş, Mehmet, “Karahisâr-ı Sâhib A'yânı Molla-zâde Hacı Ahmed Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. VIII, S. 2, Aralık, Afyon, 2006, ss. 65-92.

Güney, Kadir, *190 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1203-1204, M.1789-1790; Sayfa 1-97)*, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2012.

Güven, Aydın, *Doğu Karadeniz Âyânlığına Kısa Bir Bakış (1808-1826)*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1999.

Haksever, Ahmed Cahid, “Çorum’da Halvetîliğın Tarihî Süreci ve Yusuf Bahrî”, *Tasavvuf*, Yıl: 9, S. 22, İstanbul, 2008, ss. 103-136.

İnalcık, Halil, “Centralization and Decentralization in Ottoman Administration”, *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, ed. Thomas Naff-Roger Owen, London, 1977, ss. 27-52.

_____, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 45. Baskı, İstanbul, 2010.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., 7. Baskı, İstanbul, 2006.

_____, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu”, *Tanzimat-Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Halil İnalcık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2011, ss. 89-109.

İnce, Yunus, *Osmanlı Barut Üretim Teknolojisinde Modernleşme: Azadlu Baruthanesi (1794-1878)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2013.

İpşirli, Mehmet, “Kapı Halkı”, *DİA*, C. 24, İstanbul, 2001, ss. 343-344.

Kabakcı, Enes, “Napoléon Bonaparte’ın Mısır Seferi (1798-1801)”, *Nizâm-ı Kādîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, ss. 339-350.

Kaplan, Feyzi, *6 Numaralı Adana Şer’iyye Sicili (H.1203/M.1788-H.1204/M.1789)*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1996.

Karaca, Taha Niyazi, “19. Yüzyıl Avrupa Seyyahlarının Gözü İle Bir Anadolu Şehrinin Sosyo-Ekonomik Yapısı”, *Günay Çağlar Armağanı*, ed. Mehmet İnbaşı, Erzurum Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum, 2004, ss. 150-163.

_____, “Bafralı Yanko’nun Yozgat Seyahatnamesi”, *Yozgat Gündem Gazetesi*, 01.08.2006, s. 22.

_____, *Ermeni Sorununun Gelişim Sürecinde Yozgat’ta Türk Ermeni İlişkileri*, TTK Yay., Ankara, 2005.

_____, “Osmanlı Devleti’nde Toprak Düzeni ve Bozok Sancağı”, *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Türk Ocakları Yozgat Şubesi Yay., Ankara, 2000, ss. 457-467.

_____, “Yozgat Eğitim Tarihine Katkı”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17, Yıl 2004/2, Kayseri, 2004, ss. 139-150.

Karacaoğlu, M. Faruk, *1765-1768 Yılları Arasında Konya’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (59 Numaralı Konya Şer’iye Siciline Göre)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2008.

Karagöz, Mehmet, “Ayıntab (Antep) A’yanı es-Seyyid el-Hac Mehmed Ağa bin es-Seyyid Battal Ağa’nın Terekesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 2, Elazığ, 2009, ss. 315-328.

Karagöz, Rıza, *Canikli Ali Paşa*, TTK Yay., Ankara, 2003.

Karakaya, Enis, “Çapanoğlu Camii”, *DİA*, C. 8, İstanbul, 1993, ss. 219-220.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi- Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, C. V, TTK Yay., 9. Baskı, Ankara, 2011.

_____, *Selim III’ün Hatt-ı Humayunları*, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara, 1999.

Karaman, Deniz, *18. Yüzyıldan Tanzîmât’a Ankara İdâri, Askerî, Mâlî Tarih*, Cedit Neşriyât, Ankara, 2013.

Kaya, Mustafa, *18. Yüzyılda Ankara’da Âyanlık ve Âyan Aileleri*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.

Kaymakçı, Bircan, *Menteşe Sancağı’nın Taşralı Yöneticileri: Âyân Aileleri Çavuşzâdeler-Milashızâdeler*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2010.

Keleş, Hamza, *Vakfiyelerine Göre Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996.

Kılıç, Orhan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Ceren Matbaacılık, Elazığ, 1997.

Kılıç, Zülfiye, *6 Numaralı Adana Şer’iyye Sicili H.1203-1204, (M.1788-1789)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1996.

Koç, Yahya, *149 Numaralı Mühimme Defteri (1155-1156/1742-1743) İnceleme-Çeviriyazı-Dizin*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.

Koç, Yunus, *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989.

_____, “Yozgat”, *DİA*, C. 43, İstanbul, 2013, ss. 559-564.

Koç, Yunus-Yeşil, Fatih, *Nizâm-ı Cedîd Kanunları (1791-1800)*, TTK Yay., Ankara, 2012.

Konak, Akın-Aktar, Okşay, “Medikal Antropoloji Çerçevesinde Tunceli/Ovacık’ta Geleneksel Sağaltma Yöntemleri” *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 35, S. 2, Aralık 2009, ss. 156-187.

Köse, Ensar, *Âyanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2013.

Köse, Metin Ziya-Kozan, Ali, *Nevşehir Mahkemesi’ne Ait İlk Şer’iyye Sicili (3 Numaralı Defter) 1213-1221/1798-1807*, Nevşehir Üniversitesi Yay., Nevşehir, 2013.

Kurt, Yılmaz; “Adana A’yânı Menemencioğlu Hacı Habib Bey”, *XVI. Türk Tarih Kongresi, 20-24 Eylül 2010, Ankara, Kongreye Sunulan Bildiriler*, 4. Cilt/3. Kısım, Osmanlı Tarihi, TTK Yay., Ankara, 2015, ss. 1553-1571.

_____, “Çukurova’da A’yânlık Mücadelesi: Hasanpaşazâdeler”, *XV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, IV. Cilt/1. Kısım, Osmanlı Tarihi-A, TTK Yay., Ankara, 2010, ss. 1259-1277.

_____, “Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri I (77 Belge İle Birlikte)”, *Belgeler*, C. XXI, S. 25, 2000, Ankara, 2001, ss. 85-187.

_____, “Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri II”, *Belgeler*, C. XXX, S. 34, 2009, Ankara, 2009, ss. 1-65.

Kurt, Yılmaz-Ünlü, Ertan, “Çukurova Âyanları I: Hasanpaşazâdeler İle İlgili Arşiv Belgeleri I (20 Belge İle Birlikte)”, *Belgeler*, C. XXXIII, S. 37, 2012, Ankara, 2014, ss. 57-115.

Küpeli, Özer, “Yenişehir (Bursa) Âyânı Sarıcaoğlu Osman Ağa ve Muhallefâtı”, *History Studies*, C. 3, S. 3, Samsun, 2011, ss. 245-263.

Kütükoğlu, Mübahat, “Bir Âyân Ailesi: Tavaslızâdeler”, *Belleten*, C. LXXV, S. 273, Ağustos, TTK Yay., Ankara, 2011, ss. 447-470.

Majer, Hans Georg, “17. Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerdeki Lojistik Sorunları”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. II, İstanbul, 1981, ss. 185-194.

Manz, Beatrice Forbes, *Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatih*, çev. Zuhâl Bilgin, Kitap Yay., İstanbul, 2006.

Mert, Özcan, “Âyan”, *DİA*, C. 4, İstanbul, 1991, ss. 195-198.

_____, “Çapanoğulları”, *DİA*, C. 8, İstanbul, 1993, ss. 221-224.

_____, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1980.

Metin, Rafet, *XVI. Yüzyılda Orta Anadolu'da Nüfus ve Yerleşme (Bozok, Kırşehir, Niğde, Nevşehir ve Keskin Örneği)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

Mutağçieva, V. P., “XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 31, Mart 1977, İstanbul, 1978, ss. 163-182.

Nagata, Yuzo, *Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, TTK Yay., Ankara, 1997.

Nalbantoğlu, Süleyman Can, *Kadı Abdurrahman Paşa'nın Siyasi Hayatı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Arı Kovanına Çomak Sokmak, Taşra Kökenli Bir Tarihçinin Sıradan Meslek Hayatı*, Söyleşi: Haşim Şahin, Timaş Yay., İstanbul, 2014.

_____, “Bozok”, *DİA*, C. 6, İstanbul, 1992, ss. 321-322.

_____, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Kabalcı Yay., İstanbul, 2007.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yay., İstanbul, 1987.

_____, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1963.

_____, “Osmanlı Teşkilâtına Aid Küçük Bir Risâle ‘Risâle-i Terceme’”, *Belgeler*, C. IV, S. 7-8, TTK Yay., Ankara, 1967, ss. 39-47.

Öcal, Süleyman, *133/1 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (H.1155-M.1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2010.

Öğreten, Ahmet, *Nizâm-ı Cedîde Dâir Askerî Lâyhalar*, TTK Yay., Ankara, 2014.

Önsoy, Rifat, “Sened-i İttifak ve Türk Demokrasi Tarihindeki Yeri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, Ankara, 1986, ss. 24-37.

Örenç, Ali Fuat, “Mutasarrıf”, *DİA*, C. 31, İstanbul, 2006, ss. 377-379.

Öz, Mehmet, “Bozok Sancağı’nda İskân ve Nüfus (1539-1642)”, *XII. Türk Tarih Kongresi, Ankara:12-16 Eylül 1994, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. III, TTK Yay., Ankara, 1999, ss. 787-794.

_____, “Kânûn-ı Kadîm: Osmanlı Gelenekçi Söyleminin Dayanağı mı, Islahat Girişimlerinin Meşrulaştırma Aracı mı?”, *Nizâm-ı Kādîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, ss. 59-77.

_____, “Population Fall In Seventeenth Century Anatolia: Some Findings for the Districts of Canik and Bozok”, *Archivum Ottomanicum*, S. 22, 2004, (Wiesbaden 2005), ss. 159-171.

Özcan, Abdülkadir, “Kapıcı”, *DİA*, C. 24, İstanbul, 2001, ss. 345-347.

Özçelik, A. Selçuk, “Sened-i İttifak”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 24, S. 1-4, İstanbul, 1959, ss. 1-12.

Özdeğer, Mehtap, “Osmanlı Devlet Teşkilatında Âyânın Mali ve İdari Yönetime Müdahale Devri-Ayrıca Misal Olarak: Musâdere Hukuku Uygulamasına Tâbi Tutulan Akça-kızanlık Âyânı, Zaîm El-hac Mustafa Ağa’nın Muhallefatı ve Serveti”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. L, S. 1-4, İstanbul, 2000, ss. 69-132.

Özel, Ahmet, “Ayıntâbî, Mehmed Münîb”, *DİA*, C. 4, İstanbul, 1991, ss. 245-246.

Özger, Yunus, “Trabzon Valisi Hazinedârzâde Süleyman Paşa’nın Muhallefatı”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 2, Bahar, Trabzon, 2007, ss. 93-121.

Özkan, Ela, *53 Numaralı Adana Şer’iyye Sicili 1808-1821 (H.1223-1237)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2011.

Özkaya, Yücel-Akyıldız, Ali, “Muhassıl”, *DİA*, C. 31, İstanbul, 2006, ss. 18-20.

Özkaya, Yücel, “Canikli Ali Paşa”, *Belleten*, C. XXXVI, S. 144, Ekim, TTK Yay., Ankara, Ekim 1972, ss. 483-525.

_____, “Merkezî Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Âyânlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar”, *Osmanlı*, C. 6, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, ss. 165-173.

_____, “Mütesellim”, *DİA*, C. 32, İstanbul, 2006, ss. 203-204.

_____, “Orta Anadolu’da Nizam-ı Cedidin Kuruluşu ve Kaldırılışı”, *DTCF Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*, Ankara, 1982, ss. 509-536.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyânlık*, TTK Yay., Ankara, 1994.

_____, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1983.

_____, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu”, *Belleten*, C. XLII, S. 168, Ekim, TTK Yay., Ankara, 1978, ss. 667-723.

_____, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, Yapı Kredi Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2010.

Özvar, Erol, “Voyvoda”, *DİA*, C. 43, İstanbul, 2013, ss. 129-131.

Özyüksel, Murat, *Feodalite ve Osmanlı Toplumı*, Derin Yay., İstanbul, 2007.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1-3, MEB Basımevi, 3. Baskı, İstanbul, 1983.

Pamir, Aybars, “Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak’ın Yeri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 53, S. 2, Ankara, 2004, ss. 61-82.

Pamuk, Bilgehan, “XVII. Yüzyılda Bir Osmanlı Paşasının Masraf Bilançosu”, *AÜDTCFTAD*, C. 22, S. 34, Ankara, 2003, ss. 107-124.

Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., 3. Baskı, Ankara, 2011.

Polat, Serkan, “Çapanoğlu Ahmed Paşa’nın Muhallefâtı”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 8, S. XXIV, İzmir, Aralık 2015, ss. 85-120.

Püsküllüoğlu, Ali, *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Arkadaş Yay., Ankara, 2006.

Re‘fet Ganîmî Eş-Şeyh, “Şeyhülbeled”, *DİA*, C. 39, İstanbul, 2010, ss. 89-90.

Sabbâğ, Abbas, “Mîrâhur”, *DİA*, C. 30, İstanbul, 2005, ss. 141.

Sakaoğlu, Necdet, *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1998.

_____, *Bu Mülkün Sultanları*, Alfa Yay., İstanbul, 2015.

Sander, Oral, *Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Kitabevi, 4. Baskı, Ankara, 2006.

Sarıcaoğlu, Fikret, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yay., İstanbul, 2001.

Savaş, Saim, “XVIII. Asırda Sivas’ta Bir Âyan Ailesi Zaralızâdeler”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. VIII, İzmir, 1993, ss. 81-97.

Saydam, Abdullah, “Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, Aralık 2009, ss. 9-31.

Serbestoğlu, İbrahim, “Pazarköy Âyanı Turnacıbaşı Esad Bey İsyanı (1812-1813)”, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*, 25-27 Mart 2016, Basılmamış Bildiri, Kocaeli, ss. 1-6.

_____, *Trabzon Valisi Canikli Tayyar Mahmut Paşa İsyanı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2003.

_____, “Trabzon Valisi Canikli Tayyar Mahmud Paşa İsyanı ve Caniklizâdelerin Sonu (1805-1808)”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 1, Yıl: 1, Güz, Trabzon, 2006, ss. 89-105.

Shaw, Stanford J., *Eski ve Yeni Arasında: Sultan III. Selim’in Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu (1789-1807)*, çev. Hür Güldü, Kapı Yay., İstanbul, 2008.

Söylemez, Faruk, *Osmanlı Devletinde Aşiret Yönetimi-Rişvan Aşireti Örneği*, Kitabevi Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2011.

Sunar, Mehmet Mert, “Ocak-ı Âmire’den Ocak-ı Mülgâ’ya Doğru: Nizâm-ı Cedîd Reformları Karşısında Yeniçeriler”, *Nizâm-ı Kādîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, ss. 497-527.

Sümer, Faruk, “Bozok Tarihine Dair Araştırmalar I”, *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1974, ss. 309-355.

_____, “Tatarlar”, *DİA*, C. 40, İstanbul, 2011, ss. 168-170.

_____, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilâtı-Destanları*, Ana Yay., İstanbul, 1980.

Şafakçı, Hamit, “Nizam-ı Cedid’in Anadolu’da Uygulanmasına Dair Bir Teftiş Raporu (1806)”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 14, Yıl. 2015, ss. 183-212.

Şahin, Canay, *The Rise And Fall of an Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: the Caniklizâdes (1737-1808)*, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.

Şakiroğlu, Mahmut H., “Çukurova Tarihinden Sayfalar 1.: Payas Ayanı Küçük Ali Oğulları”, *AÜDTCFTAD*, C. 15, S. 26, Ankara, 1991, ss. 103-139.

Şakul, Kahraman, “Osmanlılar Fransız İhtilâli’ne Karşı: Adriyatik ve İtalya Sularında Osmanlı Donanması”, *Nizâm-ı Kâdîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, ss. 255-313.

Şerefüddin Ali Yezdî, *Emîr Timur (Zafernâme)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul, 2013.

Şimşek, Fatma, *Anadolu Sancaklarında Mütesellimlik Kurumu (XVIII. Yüzyıl)*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Antalya, 2010.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 2001.

Taş, Hülya, *Ankara'nın Bütüncül Tarihine Katkı: XVII. Yüzyılda Ankara*, TTK Yay., Ankara, 2006.

Tatar, Özcan, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurova'da Aşiretlerin Eşkıyalık Olayları ve Aşiret İskanı (1691-1750)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2005.

Tızlak, Fahrettin, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, TTK Yay., Ankara, 1997.

Topaloğlu, Bekir, "Cebbâr", *DİA*, C. 7, İstanbul, 1993, ss. 181-182.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasî Tarih Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye (1071-1318)*, Ötüken Neşriyat, 10. Baskı, İstanbul, 2010.

Uluçay, M. Çağatay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1955.

Ulutürk, Muammer, "Dr. Bafralı Yanko ve Yozgat Seyahatnamesi", *Turkish Studies*, C. 8/11, Sonbahar, Ankara, 2013, ss. 349-371.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Çapan Oğulları", *Belleten*, C. XXXVIII, S. 150, Nisan, TTK Yay., Ankara, 1974, ss. 215-261.

_____, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, TTK Yay., 2. Baskı, Ankara, 2010.

_____, "Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa I", *Belleten*, C. XXXV, S. 138, Nisan, TTK Yay., Ankara 1971, ss. 245-302.

_____, *Osmanlı Tarihi*, C. II, TTK Yay., 7. Baskı, Ankara, 1995.

_____, *Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, 1. Bölüm, TTK Yay., 7. Baskı, Ankara, 2011.

Ülker, Necmi, “XVIII. Yüzyılda Mısır ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa’nın Mısır Seferi”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 9, İzmir, 1994, ss. 1-30.

Ürekli, Bayram, “17. Yüzyılda Osmanlı Taşra Teşkilatında Görevliler: Konya Örneği”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, 7-9 Nisan 1999, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya, 2000, ss. 707-718.

Yavuz, Ali, *Vidin Ayanı Pazvantoğlu Osman’ın Faaliyetleri ve Merkezi Hükümetle İlişkileri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2010.

Yaycıoğlu, Ali, *Partners of the Empire-The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, Stanford University Press, California, 2016.

_____, “Sened-i İttifak (1808): Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir Ortaklık ve Entegrasyon Denemesi”, *Nizâm-ı Kādîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, ss. 667-709.

Yeşil, Fatih, “İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu: Uluslararası Bir Krizin Siyasî ve Askerî Anatomisi”, *Nizâm-ı Kādîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, ss. 391-493.

Yıldırım, Sevdâ, *133/3 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (H.1155-M.1742) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2011.

Yıldız, Aysel, “Şeyhülislâm Şerifzâde Mehmed Atâullah Efendi, III. Selim ve Vak’a-i Selîmiyye”, *Nizâm-ı Kādîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul, 2010, ss. 529-564.

Yılmaz, Fikret, “Kara Osman-Oğlu Ataullah Ağa’ya Ait Malların Müsaderesi ve Bir Kira Defteri”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 5, S. 1, İzmir, 1990, ss. 239-252.

Yusuf Ziya Yozgadî, “Yozgad Kelimesinin Ma’na-i Sahihi”, *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*, Ankara, 9 Şa’bân 1341 [27 Mart 1923], Dördüncü Sene, Numro: 774.

E) Elektronik Kaynaklar

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_kisadlari&arama=anlami&uid=22&guid=TDK.GTS.55407aaa130511.49681425. Erişim Tarihi: 29.04.2015.

<https://goo.gl/maps/aD3LZftgK5n>. Erişim Tarihi: 05.05.2015.

<https://goo.gl/maps/awJLaG59XY22>. Erişim Tarihi: 05.05.2015.

EKLER

Ek 1: Çapar Ömer Ağa'nın Mezar Taşı

Ek 2: Çapanoğlu Ahmed Paşa'nın Mezar Taşı

Ek 3: Çapanoğlu Büyük Camii Şadırvan Kitabesi

Ek 4: Süleyman Bey'in Çapanoğlu Büyük Camii'ye Eklediği Kısımın Kitabesi

Ek 5: Çapanoğlu Süleyman Bey'in Kabri ve Kabrinin Baş ve Ayaktaşları

Ek 6: Ahmed Paşa döneminde oğullarının uhdesinde bulunan mukâta'aların listesi¹²²⁸.

Mukâta'a Adı	Tasarruf Eden	Tasarruf Şekli	Tasarruf Tarihi	Muaccele (Kuruş)
Zile ve tevâbi'i hassı mukâta'ası	Mustafa, Süleyman ve Selim Beyler	Malikâne (½ hisse)	13 Şevvâl 1177 [15 Nisan 1764]	15.500
Bozok Mukâta'asına tabi'				
Bozok livasında Baltısaray ve Elmahacılu köyleri mukâta'ası	Mustafa Ağa	Malikâne	9 Şevvâl 1168 [19 Temmuz 1755]	100
Bozok livasında Kanak-ı Bâlâ nahiyesine tabi Taşpınar köyü mukâta'ası	Selim Ağa	Malikâne	14 Zi'l-kâ'de 1167 [2 Eylül 1754]	30
Tokat Voyvodalığına tabi'				
Sorkun kazasında kışlakha-i Türkmenan-ı Mamalu mukâta'ası	Selim Ağa	Malikâne (½ hisse)	5 Cemâziye'l-evvel 1172 [4 Ocak 1759]	450
Sivas livasında Budaközü'ne tabi Alacaatlu köyü mukâta'ası	Süleyman	Malikâne	27 Zi'l-kâ'de 1169 [23 Ağustos 1756]	700
Emlak kazasında Akdağ mukâta'asına tabi Eğrek ve Nevşahcudin (?) köyleri	Selim Ağa	Malikâne	20 Ramazân 1173 [6 Mayıs 1760]	1.000

Ek 7: Süleyman Bey ve oğlu Abdülfettah Bey'in 1788-1789'da uhdesinde bulunan mukâta'alar ile bunların muaccelelerinin listesi¹²²⁹.

Mukâta'a Adı	Uhdesinde Bulunan	Muaccelatı (Kuruş)
Mukâta'a-i Türkmenân-ı Mamalu	Süleyman Bey	30.750
Mukâta'a-i mezbûr hisse-i Abdülfettah Bey	Abdülfettah Bey	11.000
Mukâta'a-i hasha-i Zile	Süleyman Bey	19.416,5
Mukâta'a-i hasha-i Bozok	Süleyman Bey	110.000
Mukâta'a-i Dedeslü ve Selmanlu	Abdülfettah Bey	3.300
Mukâta'a-i mezkûr	Süleyman Bey	6.000
Mukâta'a-i timarhâ-i Haymanî (?)	Abdülfettah Bey	2.650
Mukâta'a-i hasha-i livâ-i Kangırı	Süleyman Bey	150.500
Mukâta'a-i Payas iskelesi	Süleyman Bey	30.000

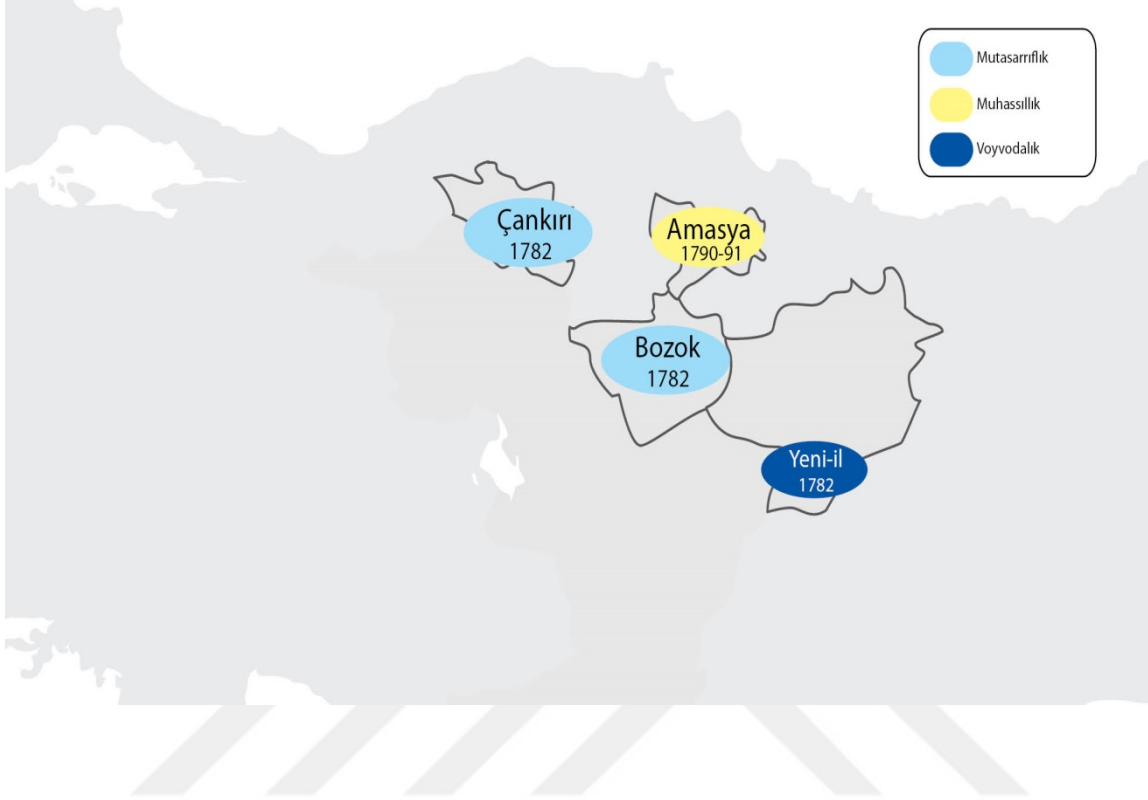
¹²²⁸ BOA, C.ADL, 104/6214, 25 Şevvâl 1178 [17 Nisan 1765].

¹²²⁹ BOA, C.AS, 611/25761, 15 Cemâziye'l-âhir 1203 [13 Mart 1789].

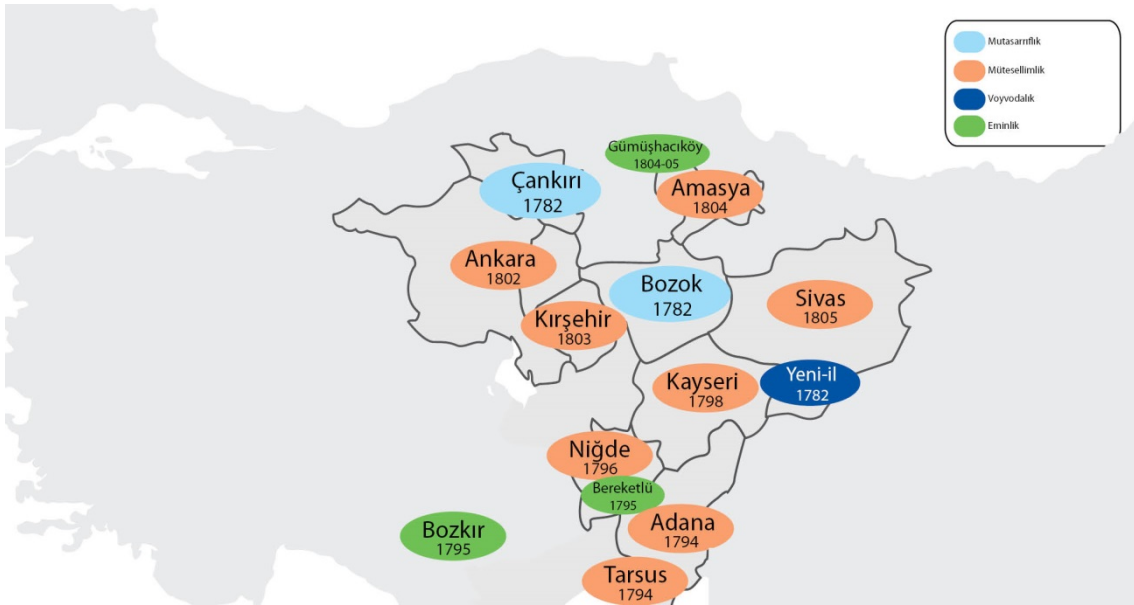
Mukâta‘a-i cemaat-i Hetin (?)	Süleyman Bey	13.605
Mukâta‘a-i Develü	Süleyman Bey	9.000
Mukâta‘a-i cemaat-i Türkmenân-ı Bozulus Ankara	Süleyman Bey	20.000
Mukâta‘a-i karye-i Lök	Abdulfettah Bey	1.454
Mukâta‘a-i âdet-i ağnâm-ı Kamışkeri (?)	Süleyman Bey	11.200
Mukâta‘a-i karye-i Sarıkaya	Süleyman Bey	2.500
Mukâta‘a-i mezbûr	Abdulfettah Bey	3.441,5
Mukâta‘a-i karye-i Urbe (?)	Abdulfettah Bey	340
Mukâta‘a-i karye-i Yoğun-ı Bülend (?)	Abdulfettah Bey	2.300
Mukâta‘a-i karye-i Boladcık	Abdulfettah Bey	3.008
Mukâta‘a-i Tulum has	Abdulfettah Bey	3.530
Mukâta‘a-i Kale köyü	Abdulfettah Bey	1.400
Mukâta‘a-i Seki Kemal	Abdulfettah Bey	890
Mukâta‘a-i Dimorta	Süleyman Bey	2.553
Mukâta‘a-i İncirviran	Süleyman Bey	1.690
Mukâta‘a-i arazi-i kışlak	Abdulfettah Bey	2.553
Mukâta‘a-i Betlücek (?)	Süleyman Bey	1.645
Mukâta‘a-i rüsum-ı taife-i kuyumciyan	Süleyman Bey	2.090
Mukâta‘a-i Uyarlu	Abdulfettah Bey	400
Mukâta‘a-i Budaklu (?)	Abdulfettah Bey	500
Mukâta‘a-i Büyük Öyük	Abdulfettah Bey	300
TOPLAM		448.016

HARİTALAR

Harita 1: Çapanoğlu Süleyman Bey'in 1782-1793 Yılları Arasındaki Yetki Alanı

Harita 2: Çapanoğlu Süleyman Bey'in 1793-1808 Yılları Arasındaki Yetki Alanı

Harita 3: Çapanoğlu Süleyman Bey'in 1808-1813 Yılları Arasındaki Yetki Alanı

ÖZET

Polat, Serkan, Yenilikçi Bir Âyan: Çapanoğlu Süleyman Bey, Doktora Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. A. Latif Armağan, 504 s.

Âyanlar, XVI. yüzyıldan beri varlıkları bilinen ve halkla devlet arasında aracılık yapan kişilerdir. XVIII. yüzyılda nüfuzları daha da genişlemiştir. Söz konusu âyanlardan biri de Çapanoğulları ailesidir. Çapanoğulları, dönemin siyasî konjonktüründen istifade ederek pek çok idarî görevi uhdesine almışlardır. Bozok sancağı merkez olmak üzere, oldukça geniş bir alanda etkili olmuşlardır. Hanedanın en önemli üyelerinden biri Süleyman Bey'dir. Bu çalışmada, Süleyman Bey'in faaliyetleri, ailenin nüfuzuna etkileri ve çevreyle kurduğu ilişkilerin mahiyeti incelenmiştir. Bu çerçevede Süleyman Bey'in, Nizâm-ı Cedîd hareketine verdiği destek ve bunun siyasî geleceği açısından önemi ortaya konulmuştur. Diğer taraftan Fransızların Mısır'a saldırısında ve Dağlı asilerinin bertaraf edilmesindeki rolü, Sened-i İttifak'a imza koyması ve sonrasında yaşanan sürecin seyri gün yüzüne çıkarılmıştır. Bunlardan başka servetinin kaynağını oluşturan mukâta'a ve malikâneleri ve bunları tasarruf biçimi de belgeler ışığında irdelenmiştir. Ayrıca merkez ve çevreyle iletişimini sağlayanlar başta olmak üzere, maiyetindeki görevlilerin faaliyetlerine de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Bozok Sancağı, Çapanoğulları, Süleyman Bey, Âyan.

ABSTRACT

Polat, Serkan, An Innovative Ayan: Çapanoğlu Süleyman Bey, PhD Thesis, Advisor: Asst. Prof. A. Latif Armağan, 504 p.

Notables were the people who mediated between people and the state and their presence goes back in the history until 16th century. The influence of the *ayans* extended in 18th century. One of these *ayans* was the Çapanoğlu family that held many administrative duties by benefitting from political conjecture of the time. They had a great influence in a vast area by making the Bozok sandjak the center. One of the most significant members of the family was Süleyman Bey. In this study, activities of Süleyman Bey, his impact on increasing influence of the family and the characteristics of relations that he established with the environment will be evaluated. In this frame, his support to Nizâm-ı Cedîd and importance of this support in his future career was revealed. Also, his role against the French occupation in Egypt and in defeating mountain rebels, his signature on the Sened-i İttifak and following developments were demonstrated in this study. In addition to these, such sources of his fortune as *mukâta'a* and *malikânes* and the way of their use were evaluated in the light of archival documents. Finally, activities of the staff in his service, chiefly those who provide communication between the center and environ, were mentioned.

Key Words: Ottoman Empire, Bozok Sandjak, Çapanoğulları, Süleyman Bey, Âyan.